

Magyar királyfiak és királylányok

Középkori francia elbeszélések – Antológia

Magyar királyfiak és királylányok Középkori francia elbeszélések – Antológia

Szabics Imre válogatott műfordításai

Eötvös József Collegium
2018

Szabics Imre
(1942–2017)

A kiadvány "Az Oktatási Hivatal által nyilvántartott szakkollégiumok támogatása" című pályázat keretében (NTP-SZKOLL-17-0025) valósult meg.

ELTE Eötvös József Collegium, Budapest, 2018

Felelős kiadó: Dr. Horváth László, az ELTE Eötvös Collegium igazgatója

Az új kiadást gondozta és szerkesztette: Egedi-Kovács Emese

Borítóterv: Egedi-Kovács Emese

Copyright © Eötvös Collegium 2018 © Szabics Imre örökösei

Minden jog fenntartva!

A nyomdai munkálatokat a Pátria Nyomda Zrt. nyomdaüzeme végezte.

1117 Budapest, Hunyadi János út 7.

Felelős vezető: Simon László

ISBN 978-615-5897-05-4

INTERNATIONAL COURTLY LITERATURE SOCIETY,
HUNGARIAN BRANCH

A korábbi kötetek bibliográfiai adatai:

Philippe de Rémi: A Csonkakezü királylány (Manekine)

Fordította: Förföldi Gábor, Gyuris Kata, Polgár Tibor, Vargyas Brigitta.

A magyar fordítás az alábbi kiadás alapján készült: *Œuvres poétiques de Philippe de Rémi, sire de Beaumanoir*, pub. par Hermann Suchier, Paris, Firmin-Didot, t. I, 1884 (S.A.T.F.). Az előszót Szabics Imre írta Arató Anna, Gyuris Kata és Vargyas Brigitta közreműködésével. A francia nyelvű bevezetést Márkus Virág fordította magyarra. A fordítást Szabics Imre vetette össze az eredeti szöveggel.

Római Florence és a magyar királyfiak

Fordította: Förföldi Gábor, Gyuris Kata, Márkus Virág, Szabics Imre.

A magyar fordítás az alábbi kiadás alapján készült: *Florence de Rome, chanson d'aventure du premier quart du XIIIe siècle*, publiée par Axel Wallensköld, Paris, Firmin-Didot, t. I-II, 1907-1909 (S.A.T.F.). Szerkesztette és az előszót írta Szabics Imre. A francia nyelvű bevezetést Márkus Virág fordította magyarra. A fordítást Szabics Imre vetette össze az eredeti szöveggel.

Adenet le Roi: Nagylábú Berta, „magyar királylány” & Parise hercegnő története

Fordította, az előszókat és a jegyzeteket írta Szabics Imre.

A magyar fordítás az alábbi kiadások alapján készült: *Les œuvres d'Adenet le Roi*, t. IV : *Berte aus grans piés*, pub. par Albert Henry, Bruxelles, Presses Universitaires de Bruxelles ; Paris, Presses Universitaires de France (Université libre de Bruxelles. Travaux de la Faculté de philosophie et lettres, XXIII), 1963. *Parise la Duchesse, chanson de geste du XIIIe siècle*, édition et commentaires par May Plouzeau, Aix-en-Provence, CUERMA (Senefiance, 17-18), 2 t., 1986.

Tartalomjegyzék

Szerkesztői előszó.....	11
A CSONKAKEZŰ KIRÁLYLÁNY (MANEKINE)	17
RÓMAI FLORENCE ÉS A MAGYAR KIRÁLYFIAK.....	163
NAGYLÁBÚ BERTA, „MAGYAR KIRÁLYLÁNY”	313
PARISE HERCEGNŐ TÖRTÉNETE.....	413

Szerkesztői előszó

Egedi-Kovács Emese

Ebben az egyesített kötetben Szabics Tanár úr és tanítványainak azon műfordításait gyűjtöttük össze és adjuk közre, amelyek témájukban több szempontból is hasonlóak. Mind a négy mű meghatározó motívuma az igazságtalanul megvádolt és üldözött hősnő alakja, akinek ártatlansága csupán a történet végén, számos megpróbáltatás, ármány és szenvedés után igazolódik be. Az egybegyűjtött elbeszélések azonban további, a magyar olvasó számára bizonyosan kedves párhuzamot is rejtenek: mindegyikben szereplőként jelenik meg a magyar király / királyfi / királylány. Philippe de Rémi *A csonkakezü királylány* című elbeszélésének hősnője, Joïe, bizonyos (név szerint nem említett) magyar király lánya. Adenet le Roi művének hősnője, Berta, akit Pipin, a Frankok uralkodója feleségül kér, ugyancsak magyar uralkodó, a képzeletbeli Florus király gyermeke. Parise hercegnő történetében is találunk magyar vonatkozást: az igazságtalanul megvádolt várandós hősnő menekülése közben Magyarország határához érkezik és magyar földön, egy erdőben hozza világra gyermekét. Az újszülöttet tolvajok rabolják el és Hugó magyar király elé viszik, aki a gyermeket fiaként és trónja örököseként neveli fel. A *Római Florence és a magyar királyfiak* című elbeszélésben a történet két főhőse, Esmeré és Milon, magyar hercegek, Fülöp magyar király gyermekei, akik közül a történet szerint Esmeré örökli meg a trónt. Jóllehet műfaji meghatározásuk szerint látszólag eltérnek egymástól, további rokon vonásokat is megfigyelhetünk az elbeszélések között. (*A csonkakezü királylányt* regényként tartja számon a szakirodalom, a másik három elbeszélés kapcsán pedig nehéz megmondani, hogy a „gesztá-ének” [*chanson de geste*] vagy a kalandének [*chanson d'aventure*] lenne-e a helyes műfaji besorolás – miként arra Szabics Tanár úr is felhívja a figyelmet bevezető tanulmányában.) Mind a négy elbeszélés esetében a csatajelenetek helyenkénti túlsúlya és a (valós vagy képzelt) történelmi személyiségek felléptetése ellenére is jellegzetes a regényekre jellemző cselekményszövés, és a jól ismert regényelemek megjelenése. Mindezekon felül egy másik, kevésbé

szembetűnő szál is összeköti az elbeszéléseket: a görög/bizánci kapcsolódás. A *csonkakezü királylány* története számos egyezést mutat a latin nyelven fennmaradt, de eredetileg minden bizonnyal görög nyelven írt *Tyros-i Apollonius* történetével. Miként a középkori változatokban Apollonius története a szentéletekre jellemző vonásokat mutat, akképpen a csonkakezü királylány történetében is – különösen az elbeszélés végén – a hagiográfiai jellegzetességek a meghatározóak. A *Római Florence és a magyar királyfiak* című elbeszélés a bizánci (konstantinápolyi) uralkodó és a római császár közötti háborúskodásokat állítja középpontba. A *Nagylábú Berta* elbeszélésben pedig a hősnő származása, szüleinek neve (Florus és Blanchefleur) a valószínűleg bizánci eredetű regényt, a *Floire és Blanchefleur*-t idézi fel – minden bizonnyal keresetten. S végül, miként azt Szabics Tanár úr is kiemelte elemzésében, a XIII. századi középkori francia elbeszélésekben a „magyarok gazdagsága” és a „magyar király” motívumának egyre markánsabb szerepeltetése mögött is a bizánci hatás és háttér, a Konstantinápolyban trónörökösként nevelkedett Béla-Alexios alakja és a hozzá kötődő hagyomány sejtethető.

A szöveg újragondozása és a kötet szerkesztése során adódó apróbb változtatásoktól eltekintve a fordítások szövegén nem változtattunk. A korábbi kiadásokban szereplő kétnyelvű (francia-magyar) bevezetőkből azonban a magyar olvasóközönség szempontját előtérbe helyezve csak a magyar nyelvű változatot emeltük át. „Olvasóbarát” megfontolásból mellőztük az első kiadásokban szereplő – elsősorban a műveket alaposabban tanulmányozni, kutatni vágyóknak támpontul szolgáló – részletes szakirodalmi jegyzékeket is. A korábbi, teljes változatok továbbra is elérhetőek és ingyenesen letölthetőek az Eötvös Collegium Byzantium Központjának honlapjáról:

<http://byzantium.eotvos.elte.hu/tarsasagok/udvari-irodalom-nemzetkozi-tarsasag/kiadvanyok/>

A korábbi kiadásban *A csonkakezü királylány* elbeszélést Philippe de Rémi másik művének (*Jehan és Blonde*) fordítása követte, utóbbit ebben a kötetben a fent ismertetett tematikai megfontolásból mellőztük.

Kívánjuk, hogy az Olvasó ugyanolyan lelkesedéssel és kedvvel olvassa ezeket az elbeszéléseket, amilyen lelkesedéssel, kedvvel, szeretettel és odaadással

azokat Szabics Tanár úr fordította, elemezte és tanította, miközben észrevétlen varázsolta el diákjainak százait hosszú, számunkra mégis fájdalmasan korán félbeszakadt tanári pályafutása során. A középkori francia irodalom elkötelezett kutatóinak nemzedékeit „nevelte fel”.

Az antológiába rendezett és újragondozott fordítások előtt álljon itt az Eötvös József Collegium igazgatójának búcsúzása, az *alma mater*, a Collegium tisztelgése Szabics Imre előtt.

Kedves gyászoló Család! Kedves Kollégák! Tisztelt Collegium!

Az Eötvös József Collegium haláláig igaz, hű fiától, Szabics Imrétől búcsúzik.

A történelmi Collegiumban megteremtett idea, a tudós-tanár eszménye soha nem enyészett el. 1960-ban az újkori Kollégium harmadik induló évfolyamának egyik tagja Szabics Imre lett és a pálya, amelyet bejárt, immár klasszikus példává nemesült. A vele született tehetség a Collegiumban és az egyetemen egyaránt egykori collegisták támogatásával bontakozhatott ki. Gyergyai Albert odaadóan szorgalmas collegista tanítványaként – Eckhardt Sándor egykori példáját követve – egyetemi tanulmányait a Collegium testvérintézményében a párizsi École Normale Supérieure-ben szilárdíthatta meg. Szűkebb érdeklődési területe, az ófrancia nyelv és a középkori irodalom a francia anyanyelvű társaival szemben is egyenlő versenyhelyzetet biztosított. Itt ugyanis vajmi keveset ér az otthonról hozott nyelvtudás, csakis a tehetség és az elhivatottság dönt. Utóbbiakból pedig bőségesen adatott Szabics Tanár úrnak. A párizsi társakat is túlszárnyalta, de hazatért, hogy – bizonyosan nem érdemtelenül – az egykori collegista, Köpeczi Béla vezette Francia Tanszéken az egyetlen tanársegédi állást betöltse. Filológus-irodalomtörténeti tudományos eredményei – az olykor meglehetősen rátarti – frankofón világban is hírnevet szereztek neki, Szabics Imre neve a magyar kutatók ifjabb nemzedékeit is támogató biztos védjeggyé vált és az is marad.

A tudós a nehéz magyar körülmények között is világraszólót alkotott, miközben a tanár is fáradhatatlanul dolgozott. Szabics Tanár úr *szerette*

tanítványait. A tudós-tanári szeretet pedig nemcsak viszont-szeretetet szül, hanem valóban segít és ösztönöz, hogy a tanítvány kellő időben és kellő mértékben gyarapodjon tudásban, később önálló kutatásaiban, és ami a legfontosabb: a tárgya iránti lelkesedésben. Ezt a példát állította a francia szakos diákok nemzedékei elé Szabics Tanár úr. Határtalan önzetlenséggel karolta fel az előadásai hatására megcsillanó érdeklődést, fáradhatatlanul javította a dolgozatokat, idejét nem kímélve adott tanácsokat. Tanított: nemcsak tudást, hanem tudósi szemléletet is, példája hiteles és szeretetreméltó volt, ezért hatott. A jó értelemben vett „bábáskodó”, a tudást alázatosan előcsalogatni törekvő tanári tevékenységének általam is megélt példái voltak az Eötvös Collegiumban tanítványaival közösen készített fordításkötetei. A közösen szót hangsúlyozom, mert ezt hangsúlyozta ő is mindig. Mégis sokszor volt bennünk különös érzés, hogy a Tanár úr alighanem már mindezeket maga is jó előre kidolgozta, messzemenően felkészült és bár a megoldásokat tanítványaira hagyta, tőlük várta, valójában maga is készt alkotott. Annyira szerette diákjait, hogy a tudós természetes hiúságát elnyomta a tanár – tanítványai előhaladása felett érzett – öröme.

Mindebből mi, a francia irodalmat távolabbról tisztelő, körön kívüliek is részesülhettünk. Szabics Tanár úr szüntelen lelkesedéssel valósította meg terveit, amelynek örömmel és hálával adott otthont az Eötvös Collegium. *A Csonkakezü királylány*, a *Jehan és Blonde*, a *Római Florence és a magyar királyfiak*, a *Nagylábú Berta*, „*Magyar királylány*”, a *Parise hercegnő története* az elmúlt négy év varázslatos történetei, amelyek abba az álomvilágba röpitették a folytatást türelmetlenül váró olvasót, ahol kedves lovagjai és tünderei között Szabics Tanár úr élt és alkotott.

Álom árnyéka az ember – mondja a költő. Pünkösöd előestéjén a Tanár úr itt hagyott minket. Harminc évvel ezelőtti utószavában így fogalmazott „A kalandokra – az őszi kelta szokásokból következően – csak bizonyos meghatározott időpontokban kerülhetett sor (általában májusban, pünkösdkor vagy Szent Iván-napján). Az állandóan visszatérő szimbolikus helyszínek (erdő, pusztaság, forrás, folyó, tó és kert) ideális környezetet biztosítanak a kalandok létrejöttéhez, ám egyúttal a nyugtalanító fantasztikumot, az ijesztő csodákat és a fenyegetettség csapdáit is magukban

rejtik. Az *udvari* és *evilági* szokásokat is jól ismerő tündér vagy földöntúli lovag csodatételéhez elengedhetetlen a két világ határán található, közvetítő szerepet betöltő víz (folyó vagy tó). Az erdő vadjai, melyekkel rendszerint a történet elején találkoznak a hősök, mind fehér színűek. A kelta mitológiában fehér a varázslat, a mágia, a túlvilág szimbolikus színe, így tehát a fehér szarvas, őz vagy sólyom nem lesz vadászsákmány, hanem a túlvilág hírnökeként, a csábítás és a kaland kiváltójaként jelenik meg, majd küldetését teljesítve, nyomtalanul eltűnik.”

A Tisztelt Collegium nevében immár búcsúszom. Tanár úr legutóbbi fordításának zárszavát idézem:

„Thierry úr pedig Florence-tól vett búcsút, aki Isten oltalmába ajánlotta őt. A császár bőkezűen kiadta Milonnak a jussát, földbirtokokat és más javakat adományozván néki. Esmeré az apácákat is bőséges adományokban részesítette. Az apátnő és a nővérek nagy szomorúsággal búcsúztak el Florence-tól, akit felettébb megszerettek végtelen jóságáért és jámborságáért. Esmeré és Florence végül útnak indultak, s amikor Rómába érkeztek, a város összes harangja megkondult, s a pápa is kegyesen köszöntötte őket. ... Oltalmazzon minket Isten, ki a Szentháromságban létezik, s minden ember felett hatalma van.”

Horváth László

igazgató

ELTE Eötvös József Collegium

Philippe de Rémi

**A CSONKAKEZŐ KIRÁLYLÁNY
(MANEKINE)**

Előszó

A 13-14. századi francia verses regények és elbeszélések közül igen nagy népszerűsége tettek szert azok a „kalandos” történetek – *Florence de Rome*, *la Belle Hélène de Constantinople*, *Parise la Duchesse* vagy Jean Maillart *Le Roman du comte d’Anjou* című műve –, amelyek hősnői üldöztetést és kegyetlen sorscsapásokat voltak kénytelenek elszenvedni, mielőtt fény derült volna ártatlanságukra és igazságot szolgáltatott volna nekik.

Joggal feltehető, hogy a *Berthe aux grands pieds* [Nagylábú Berta] című 12. századi geszta-ének különleges sikere – magyar származású hősnőjének hasonló megpróbáltatásokat kellett elviselnie – nagymértékben hozzájárult az ilyen típusú verses elbeszélések létrejöttéhez. Nem lehet véletlen, hogy a későbbi *Florence de Rome* vagy *Parise la Duchesse* hősnője szintén előkelő származású hölgy (király vagy herceg leánya), aki rokoni kapcsolatba kerül a magyar királyi udvar valamelyik főúrával, ám előbb igazságtalan bánásmódban, sőt üldöztetésben lesz része.¹

Az említett művek közül három – *La Manekine*, *La Belle Hélène de Constantinople* és a *Roman du comte d’Anjou* – a „levágott kezű leány” történetét beszéli el, amely rendkívül népszerű és elterjedt volt a korabeli Európában.

A Manekine kapcsolódásai a népköltészethez

A „levágott kezű leány” históriájának számos írott és íratlan változata volt ismert a középkori európai folklórban és irodalmakban. Hermann Suchier, Philippe de Rémi elbeszélő költeményeinek első kritikai kiadója a *Kéznélküli Leány* történetének tizenkilenc írott változatát találta meg és elemezte,² amelyek egész Európában, többek között a 13. századi Angliától (*Vita Offæ Primi*) és Németországtól (*Mai und Beafloer*) kezdve a 14. századi Katalóniáig (*Historia del Rey de Hungria*) előfordultak. Mind között a legeredetibb és „legregényesebb” feldolgozás a 13. század derekán alkotott *La Manekine* (A csonkakezű királylány).

¹ Vö. Alexandre Eckhardt, *Les Sept dormants, Berthe aux grands pieds et La Manekine*, in uő, *De Sicambria à Sans-Souci*, Paris, P.U.F., 1943, 100.

² *Œuvres poétiques de Philippe de Rémi, sire de Beaumanoir*, Hermann Suchier kiad., Paris, Firmin-Didot, t. I, 1884, Introduction, p. XXIII–LIII (S.A.T.F.).

Donatien Laurent két, a népmesékben is jól ismert motívum „mind térbeli, mind időbeli rendkívüli elterjedtségét” mutatta ki: a leányába szerelmes király és a levágott kezű leány motívumaiét,³ melyeket első ízben Philippe de Rémi egyesített regényében. Mindamellett, mint D. Laurent megállapította:

A szóbeli narratív hagyomány a számos irodalmi változattal párhuzamosan tündérmese formájában megőrzött számunkra egy olyan elbeszélést, melynek az írott hagyománnyal való rokonsága tagadhatatlan.⁴

A „levágott kezű leány” történetének gazdag hagyománya és figyelemre méltó elterjedtsége ellenére – nemcsak egész Európában, de a Közel-Keleten, Afrikában, Észak- és Dél-Amerikában, sőt Japánban is ismertek voltak különféle változatai – egyrészt a cselekmény szerkezeti felépítése gyakorlatilag változatlan az egyes variánsokban, másrészt pedig az A. Aarne és S. Thompson szerinti meghatározás értelmében azt négy főepizód alkotja: 1) *a hősnő megcsonkítása*; 2) *házassága egy királlyal*; 3) *az új királyné megrágalmazása*; 4) *a levágott kéz visszanyerése*.⁵

A folklór-reminiscenciák elsősorban a szereplők viszontagságainak döntő mozzanataiban tűnnek elő a regény szövetéből. Ily módon Joie-Manekine kétszeri máglyára ítéletét párhuzamba lehet állítani a nagybőjt kezdetével. Először Gyertyaszentelő Boldogasszony napján mondja ki ítéletét királyapja, és a menekülő hercegnő hét napig tartó tengeri út végén nagybőjt első vasárnapján, Brandons napján érkezik Skóciába, mely nap a kereszténység előtti időkre visszamenő ünnepi vigasság napja a skót népszokások szerint. Másodszor pedig szintén a nagybőjt kezdete előtt, vagyis farsang idején ítélik Manekine-t máglyahalálra, amitől csak úgy menekül meg gyermekével együtt, hogy a skót király jószívű udvarnagya két „mannekin”-t, fából készített bábut vet a máglyára helyettük; márpedig

³ Philippe de Beaumanoir, *La Manekine, roman du XIIIe siècle*, ford. és utószó Christiane Marchello-Nizia, előszó Donatien Laurent, Paris, Stock, 1980, 12–20 (Stock+Plus, Moyen Âge).

⁴ *Uo.*, 11–12. D. Laurent ezt az elbeszélést a 706-os számú mese-típussal azonosítja: „The Maiden without Hands”, vö. A. Aarne & S. Thompson, *The Types of the Folktale: a Classification and Bibliography*, Helsinki, 1973³, 240–241.

⁵ Philippe de Beaumanoir, *La Manekine, i. m.*, 12–13.

Húshagyó Kedd napján az ősi szokás szerint elégetik a karneváli felvonulás figuráit.⁶

A kiszebábuhoz, a *mannequin*-hez kapcsolódó népszokás, melynek emléke megelevenedik, szorosan kapcsolódik a történet egyik központi eleméhez, hiszen ez adja a regény címét (*La Manekine*) és különösen fontos szerepet játszik akkor, amikor a hajadon eltűnik a világ tekintete elől. A látszólagos „halálai” mélységes bánatba taszítják a népet, és szenvedéssé változtatják a hősnő és környezete örömet. Ezen változásokat a királylány nevének módosulása is jelzi, így lesz a *Joie*-ből *Manekine*, azaz Csonkakezü.⁷

Szintén érdekes kapcsolat figyelhető meg Skócia királyának őszi útrakelése, lovagi tornákra indulása és a vegetáció elmúlása vagy a vándormadarak elköltözése, majd pedig a király visszatérése és a tavasz kezdete között. Ugyancsak figyelemre méltó, hogy az eltűnt királyné keresésére induló skót király világkörüli útja a Távol-Keletről az északi vidékeig éppen *hét* esztendeig tart, mielőtt Rómában rátalálna hitvesére. A hét éves időtartam azonban nemcsak egy nagyon régi, szimbolikus periódus, hanem a kereszténység előtti korokra visszanyúló csillagászati ciklus is, amely összefüggésben van az égitestek kozmikus útjával és egymással való együttállásával.⁸

Mindazonáltal lényeges különbségek figyelhetők meg az írott és a szóbeli hagyomány között. Míg az irodalmi szövegekben a cselekményt elindító epizódot a saját leányát feleségül óhajtó királyapa megdöbbenő elhatározása alkotja, a szóbeli változatokban a hősnő megpróbáltatásai földhözragadtabb okokra vezethetők vissza: egy tönkrement apa hitványságára, aki pénzért eladja lányát az ördögnek, vagy egy mostoha illetve anyós féltékenységére. A hősnő megcsonkítása szintén jelentős eltérést mutat a „tudós” és a „népi” hagyomány között:

⁶ Uo., 256–257. Vö. még Jean Dufournet & Marie-Madeleine Castellani, „Temps liturgique et temps folklorique dans la *Manekine* de Philippe de Beaumanoir”, in *Mélanges Paul Zumthor*, Paris, 1988, 64–72.

⁷ Philippe de Remi, *La Manekine*, kiad., ford. és bevezetés Marie-Madeleine Castellani, Paris, Champion, 2012, 57–58. (Champion Classiques)

⁸ Philippe de Beaumanoir, *La Manekine*, i. m., 257–259.

Az elsőben rendszerint a hősnő az, aki saját elhatározásából levágja az egyik kezét, hogy ilyképpen hiúsítsa meg apja szándékát. A szóbeli változatokban ellenben az utóbbi vagy a szolgálatában álló személyek hajtják végre a leány megcsonkítását.⁹

Ezek a különbségeken túlmenően Philippe de Rémi regényének érdeme, hogy a két mesetípust nem pusztán egymás mellé állítja, hanem azok ötvözetét valósítja meg az erőszak motívuma révén: Joie azért csonkítja meg magát, hogy ezáltal megszabaduljon attól a fenyegetettségtől, amelyet az apa vérfertőző vágya jelent. Az A. Aarne és S. Thompson által javasolt sémát tehát egy, az incesztus-motívumot tartalmazó kezdő epizóddal egészíthetjük ki. Ebből a kezdő epizódból megtudjuk, hogy a király házassági tervét egyrészt a fiúörökös hiánya, másrészt pedig haldokló feleségének tett ígérete motiválja: a királyné utolsó szavaival ugyanis azt kötötte férje lelkére, hogy csakis olyan asszonyt vehet feleségül, aki az ő szakasztott mása.

Rémi regénye azonban nemcsak szerkezetében – mely tehát a két említett mesetípus összekapcsolásának eredménye –, hanem más vonásaiban is a mesei világot idézi: a narrátor a mű legelején egyfajta mesei időtlenségből merítve és a mesékből jól ismert fordulattal („Egyszer volt egy király”) nevezi meg szereplőit, majd mutatja be a királyi pár életének idilljét. Az átmeneti harmónia végét jelzi azonban a hiányhelyzet (fiúörökös) említése, illetve a tiltással egybekapcsolt ígéret elhangzása – utóbbiak szintén ismert népmesei elemek. Philippe de Rémi szövegének sajátossága a többi, hasonló hagyományt feldolgozó irodalmi változathoz képest, hogy a tiltás (az özvegy király nem vehet el más nőt, csak első feleségének hasonmását) és az eredménytelen kutatás szerepeltetésével (a királyi követek sehol sem akadnak ilyen asszonyra) a leány tragikus sorsát összekapcsolja az anya alakjával, illetve utóbbinak az elmúlás tényét tagadó magatartásával; ez pedig ismét csak a kezdeti mesésémával rokonítja a regényt.¹⁰

A fiúörökös fontosságának hangsúlyozásával azonban nem pusztán a kezdeti hiányhelyzeten alapuló meseszövést követi a szerző, hanem

⁹ Uo., 15. A motívum elterjedtségéről a magyar folklór- és mesehagyományban ld. Solymossi Sándor bibliográfiai gyűjtése, in Eckhardt Sándor, *A kéz nélküli lány mondája*, Könyvszemle, 1926, 26, és „A postamester” in *A három muzsikusz cigány. Babos István meséi: babócsai cigány mesék*, Szuhay Péter (vál.), Fazekas Zsuzsa (szerk.), L'Harmattan, 2009.

¹⁰ Vö. Vlagyimir Jakovlevics Propp, *A mese morfológiája*, Budapest, Osiris, 2005, 102.

az örökös-kérdéssel szorosan összefonódó politikai megfontolásokra irányítja közönsége figyelmét a leányági örökösödés és az abból származó esetleges belviszályok említésével. A politikai megfontolások tehát megelőzik az apa leánya iránti szerelmének kialakulását, és bizonyos értelemben racionális érvekkel támasztják alá a „védhetetlent”: a királyság főurai és főpapjai a pápa hozzájárulására hivatkozva győzik meg urukat arról, hogy csakis e vérfertőző házasság révén biztosíthatja országa békéjét. Ezen „szereposztás” révén azok a komoly aggályok fogalmazódnak meg, melyeket a kor embere érezhetett a főúri réteg szerepét, illetve a főnemesek és a királyi hatalom kapcsolatát illetően.

Másrészt ezek köré a politikai hatalommal, illetve a legitimitás kérdésével kapcsolatos gondolatok köré szerveződnek később a regény más epizódjai is, hiszen ugyanezt a jogi gondolkodásmódot követi a hősnő is azzal, hogy megcsonkítja magát: nem elcsúfítani akarja magát (mint ahogy erre számos példát találunk a szentek életében), hanem a királyoktól elvárt idoneitás, azaz alkalmasság, testi épség megsértése a cél. A kor gondolkodásában ugyanis az uralkodó testi épsége, illetve az ország jóléte és egysége egymástól elválaszthatatlan fogalmak. Az uralkodáshoz elengedhetetlennek tekintett testi épség kívánalmát terjeszti ki tehát Joie a királyné személyére is, hogy így megszabaduljon a vérfertőző házasság veszélyétől. A királylány tette, mellyel önmaga ellen fordul, egyedülállóvá teszi Philippe de Rémi regényét a többi, hasonló hagyományt feldolgozó irodalmi műhöz képest.

Másfelől viszont éppen a testi épség hiánya az, ami a skót királyné szívében gyanút ébreszt majd Manekine láttán, hiszen rendszerint a gonosztevőket büntették kezük levágásával. Amikor pedig megtudja, hogy a fia feleségül akarja venni a leányt, éppen úgy érvel, a testi épség kívánalmára hivatkozva, mint ahogy azt Manekine tette korábban. A fia azonban nem hallgat rá, hiszen éppenséggel nem azoknak a törvényeknek engedelmeskedik, melyek már annyi szomorúságot okoztak: őt a szív törvényei vezérlik; a szívé, mely a lelki épséget látja.

Szinopszis

Egy magyar király megígérte haldokló felségének, hogy csak olyan hölgygel fog újraházasodni, aki rá hasonlít. A királyné halála után udvari alattvalói sürgetni kezdik a királyt, hogy teljesítse elhunyt hitvesének tett ígérését, ám az uralkodó sehol nem talál olyan nemeshölgyet, aki hasonlítana első feleségére.

Az egyetlen, aki anyjának tökéletes mása, az Joie, a saját leánya. Nem látván más megoldást, az udvar nagyjai azt tanácsolják uruknak, hogy vegye feleségül a leányát. A király először hallani sem akar erről, de végül mégis elfogadja ezt a képtelen ötletet annál is inkább, mert beleszeretett a leányába. Joie tiltakozik atyja végzetes lépése ellen, s hogy megakadályozza a vele kötendő házasságot, levágja a balkezét, hogy ezáltal alkalmatlanná tegye magát a királynéi rangra. A király dühében megparancsolja, hogy máglyán égessék meg engedetlen leányát, az udvarnagya azonban megszánja, és egy bárkára teszi a hercegnőt. A bárka Skóciában ér partot, ahol az ország királya fogadja Joie-t, akibe beleszeret és anyja tiltakozása ellenére hamarosan feleségül veszi. Néhány hónappal később Skócia királyának lovagi tornára kell indulnia Franciaországba. Távolléte alatt az ifjú királyné, aki eltitkolja igazi nevét és Manekine-nek nevezi magát, minthogy csak egy keze van (a *manekine* szó egyik jelentése 'félkezű', 'csonkakezű') egy fiúgyermeknek ad életet. Anyósa, az idős királyné, aki kezdettől fogva gyűlöli a menyét, kicseréli azt a levelet, amely jelentette volna a királynak az örvendetes eseményt egy másikra, amelyben az olvasható, hogy Manekine egy szörnyszülöttet hozott a világra. Erről értesülve, a skót király megparancsolja, hogy visszatéréséig szigorú őrizet alatt tartsák az anyát és gyermekét. Az anyakirályné ezúttal is kicseréli a király levelét egy másikra, amely „elrendeli”, hogy Manekine-t és fiát elevenen égessék meg. A skót király udvarnagya azonban megmenti őket, két „mannekin”-t vetve a máglyára; anyát és gyermekét ismét egy bárkára teszik, amely hosszú és gyötrelmes tengeri út végén Rómában ér partot, ahol egy jóindulatú szenátor veszi oltalmába a sorsüldözött királynét és gyermekét. Amikor a skót király hazatér, leleplezi álnok anyja mesterkedéseit, s miután tömlöcbe záratja, elindul hitvese felkutatására. Hét esztendei vándorlás után ő is Rómába érkezik, ahol a jeggyűrűjéről felismeri feleségét és vele együtt a fiát. A lelkifurdalástól gyötört magyar király szintén a kereszténység fővárosában tartózkodik, hogy bűnbocsánatot nyerjen a pápától. Húsvét ünnepén valamennyien egymásra találnak, és egy csoda folytán a levágott kéz is épen előkerül egy tokkal gyomrából, s a pápa azt Manekine kézcsontjához illeszti. Ezután Skócia királya és királynéja előbb a magyar királlyal együtt visszatér Magyarországra, majd Örményországban tesznek utazást, amelynek időközben Joie-Manekine és férje szintén a királya és királynéja lett (Joie anyja Örményország királyának volt a leánya). Végül visszatérnek Skóciába, ahol a magyar király leánya visszakapja királynéi rangját és jogait.

Philippe de Rémi, A csonkakezü királylány (La Manekine) és a Jehan és Blonde írója, valamint Philippe de Beaumanoir, a Coutumes de Beauvaisis szerzője

A közelmúltig a francia középkori irodalom kutatói Henri Bordier¹¹ nyomán azon a véleményen voltak, hogy Philippe de Rémi, Beaumanoir ura nem csupán a Francia Nemzeti Könyvtár (BnF) fr. 1588-as számú kéziratában található két regény, a *La Manekine* és a *Jehan et Blonde*, valamint egy másik kéziratban megőrzött udvari versek, *fatrasie*-ek és egy mese szerzője. Mivel élete nagy részében betöltötte Beauvaisis tartomány bírói tisztét is, a kutatók neki tulajdonították az első franciául írott szokásjoggyűjteményt, az 1283-ban befejezett híres *Coutumes de Beauvaisis*-t.

A múlt század 80-as éveiben azonban Bernard Gicquel¹² elsőként szolgáltatott meggyőző történelmi és filológiai érveket annak bizonyítására, hogy Philippe de Rémi irodalmi műveinek nagy része, beleértve a két verses regényt is, valószínűleg 1240 előtt keletkezett, mintegy harminc évvel korábban, mint azt sokáig hitték. Következésképpen a regények nem a *Coutumes de Beauvaisis* szerzőjének, a jogtudós Philippe de Beaumanoir nevéhez fűződnek, hanem az apa, az 1205-1210 körül született költő, regényíró, majd 1237-től Gâtinais tartományi bírójának, Philippe de Réminek a művei.

Bernard Gicquel többek között kiemeli, hogy a *La Manekine*, illetve a *Jehan et Blonde* írója önmagát több ízben Phelippe de Reminek nevezi, míg a *Coutumes* szerzője a Phelippe de Beaumanoir névvel utal saját magára. Csupán 1255-ben említi első ízben egy oklevél az író-költőt, „sires de Biaumanoir”-ként, mely cím apáról a legkisebb fiúra szállt a családban.

Bernard Gicquel legnyomósabb érve, mely alapján a költő Philippe de Rémit megkülönbözteti a jogász Philippe de Beaumanoir-tól, a következő: Rudolf von Ems *Willehalm von Orlens* című, 1242-ből származó regénye a narratív motívumok és elemek szintjén rokonságot mutat a *Jehan et Blonde*-dal,

¹¹ Philippe de Rémi, *Sire de Beaumanoir, jurisconsulte et poète national du Beauvaisis* (1246-1296), Paris, 1869-1873.

¹² Bernard Gicquel, „Le *Jehan et Blonde* de Philippe de Rémi peut-il être la source du *Willehalm von Orlens* ?”, *Romania*, 102, 1981, 306–23.

melyből valószínűleg közvetlenül merített¹³. A középkori német irodalom kutatójaként Gicquel konkrét utalást talált a *La Manekine*-re a *Willehalm von Orlens*-ben, mégpedig a Gournay és Ressons-i lovagi tornát leíró jelenetben, mely egyaránt szerepel az ófelnémet és az ófrancia szövegben.¹⁴

Ezen kronológiai, narratív és onomasztikai megfontolásokon túl, a szóban forgó mű filológiai és stilisztikai vizsgálata is megkérdőjelezheti a *La Manekine*, főképp pedig a *Jehan et Blonde* szerzőjének kilétét, a *Jehan et Blonde* ugyanis „különleges irodalmi hozzáértésről, valamint politikai és társadalmi érettségről tanúskodik”.¹⁵ Philippe de Beaumanoir, a feltételezett szerző, ezen viszonylag terjedelmes, narratív struktúrájukat tekintve gondosan kimunkált regények születésének pillanatában még nagyon fiatal volt. A művekben található, bizonyos angolszász, flamand és észak-francia városokra történő földrajzi utalások szintén arra engednek következtetni, hogy szerzőjük több ízben is járhatott Angliában és Skóciában,¹⁶ mielőtt megírta a két regényt.

Mindezeket figyelembe véve, helyénvalónak tartjuk osztani azt a nézetet, melyet Jean Dufournet összefoglaló gondolataiban ismerhetünk meg: „Joggal tulajdoníthatjuk a szépírói tevékenységet a tartományi bíró, író és költő Philippe de Remy-nek, kit egyéb szövegek szerzőjeként is ismerhetünk; a *Coutumes de Beauvaisis*-t pedig fiának, a jogász Philippe de Beaumanoir-nak”¹⁷. A fent említett kéziratban található *La Manekine* és *Jehan et Blonde* 1230 és 1240¹⁸ közöttre datálhatók, ennél fogva idősebb Philippe de Rémi munkáiként tartjuk őket számon. A *La Manekine* tehát a szerző első nagyepikai műve, amint azt a regény prologusában is említi.

¹³ Ld. a hivatkozott *Romania*-tanulmányon kívül még Bernard Gicquel, „Rudolf von Ems, adaptateur de Philippe de Rémi”, in *Actes du Colloque international Philippe de Beaumanoir et les Coutumes de Beauvaisis (1283-1983)*, Philippe Bonnet-Laborderie (kiad.), Beauvais, GEMOB., 1983, 117–128.

¹⁴ *Uo.*, 127.

¹⁵ Jean Dufournet, „Introduction à la lecture de *Jehan et Blonde* de Philippe de Remy”, in uő (kiad.) *Un roman à découvrir : Jehan et Blonde de Philippe de Remy (XIIIe siècle)*, Paris, H. Champion, 1991, 8. Vö. még Philippe de Rémi, *Jehan et Blonde. Roman du XIIIe siècle*, Sylvie Lécuyer (kiad.), Paris, H. Champion, 1984, 16.

¹⁶ *Uo.*, 11–12.

¹⁷ „Introduction à la lecture de *Jehan et Blonde* de Philippe de Remy”, *i. m.*, 10.

¹⁸ *Uo.* A két regény datálási problémáiról ld. Sylvie Lécuyer, *i. kiad.*, 15–16.

A *La Manekine*-hez kapcsolódó művek a kortársak és az utódok tollából

Figyelembe véve azt a tényt, hogy a *kéz nélküli leány* témáját tárgyaló művek corpora, beleértve a népmeséket is, több száz verziót tartalmaz Európában és másutt a világon, áttekintésünket a 16. század előtti Európában keletkezett változatok bemutatására korlátozzuk.

A kezét elvesztő, majd csodálatos körülmények között visszaszerző leány népszerű alakjának több száz változata létezik a népmesékben, és mintegy harminc átdolgozása ismert az európai- és világirodalomban a 13. és a 16. század között. A több ízben is összesített¹⁹ történetek, melyek első helyi nyelven írott változata valószínűleg Philippe de Rémi *La Manekine* című műve,²⁰ mind a vérfertőző házasságot megtagadó, és emiatt igazságtalanul üldözött nő motívuma köré épülnek. A teljesség igénye nélkül, tájékoztatóképpen az alábbiakban bemutatjuk a *La Manekine* különböző átalakulásait és azon későbbi műveket, melyeknek ihletője lehetett.

Hagyományosan a *Vita Offæ primi* címet viselő szöveget tartják legrégebbinek, mely a *Vitæ duorum Offarum* első része, s amelyet Matthieu Paris, 13. századi bencés rendi szerzetesnek tulajdonítanak. Mivel mindkét szöveg a Jean de la Celle, Saint-Albans-i apát által szerkesztett *Chronica maiora*-ban lelhető fel, H. Suchier arra a következtetésre jutott, hogy a *Vita Offæ primi* szövege a XII. század végéről származhat.²¹ Más tudósok azonban a XIII. század közepére datálják *I. Offa király életét*, szerzőnek pedig Matthieu Paris-t jelölik meg.²²

¹⁹ H. Suchier vetette őket egybe Philippe de Rémi műveinek kritikai kiadásához írt nagyszabású bevezetésében. Ld. *i. kiad.*, XXIII–XCVI.

²⁰ Vö. C.J. Harvey, „La Manekine de Philippe de Remy et ses avatars”: La fille du roy de Hongrie”, *Le Moyen Français. La recherche – bilan et perspectives. Actes du colloque international*, CERES, 1999, 265., Hermann Suchier, *i. kiad.*, XXV–XXVI.

²¹ Hermann Suchier, *i. kiad.*, XXVI.

²² Vö. R. Vaughan, *Matthew Paris*, Cambridge University Press, 1958, 42–48 és 189; Claude Roussel, „Chanson de geste et roman : remarques sur deux adaptations littéraires du conte de la Fille aux mains coupées”, *Essor et fortune de la Chanson de geste dans l’Europe et l’Orient latin*, t. II, Modène, Mucchi Editore, 1984, 566.

A *Vita Offæ primi* Geoffrey Chaucerre gyakorolt hatása vitathatatlan. Az elsők között az *Originals and Analogues of some of Chaucer's Canterbury Tales* [Chaucer néhány *Canterbury-i* meséjének eredetije és analógja] (London, Chaucer Society, 1872) című többkötetes mű első részében elemezték részletesebben, majd több kutató is megerősítette ezt a hatást. A *törvénytudó meséje* (*The Tale of the Man of Lawe*), amely része a 14. századi *Canterbury* meséknek, szintén nagyban merít a *Vita Offæ Primiből*, s számos motívumát felhasználja.

A *törvénytudó meséje* Custance (Constance) keresztény királynő történetét mondja el, aki Róma császárnak leánya, s aki nem csupán szépségben, hanem jóságban is egyedülálló. Egzotikus elem jelenik meg a történetben, amikor Szíria szultánja menthetetlenül beleszeret a királynőbe s feleségül kívánja venni. Ám Custance hithű keresztény lévén ellenzi a frigyet, mely végülis arra sarkallja a szerelmes szultánt, hogy áttérjen a keresztény hitre. A szultán anyja úgy tesz, mintha örülne fia házasságának, ám titokban az esküvő megghiúsításán munkálkodik. Az esküvői ünnepség alatt Custance kivételével minden vendéget és frissen áttért keresztényt lemészárolnak a szultánné emberei, Custance-ot pedig tengerre bocsátják egy szegényes bárkán, hogy a hullámok visszavigyék Róma partjaira. Rengeteg szenvedés és gyötrelme után Northumberlandben köt ki, ahol a jólelkű városbíró befogadja otthonába s felesége, Hermengild mellett szállásolja el. Ebben az idegen országban is csodájára járnak Custance-nak, egy fiatal lovagban azonban erkölcstelen vágyakat ébreszt a leány szépsége. Az erkölcsös Custance visszautasítja a lovagot, aki dühében elvágja az alvó Hermengild torkát és Custance mellé rejtja a tört, hogy bosszút álljon a korábbi elutasításért. Ám egy isteni csoda következtében a valódi bűnös lelepleződik Alla király színe előtt, aki ennek hatására szintén úgy dönt, hogy áttér a keresztény hitre és nőül veszi Custance-ot. A király egész udvartartása örömmel fogadja a frigy hírért s Custance nemsokára teherbe is esik. Ám mikor világra hozza fiát, a király éppen Skóciában tartózkodik, így levélben küldik meg neki a jó hírt. A király anyja, aki ellenezte Alla és Custance házasságát, kicsereéli a leveleket s elhitei az udvarral, hogy az újszülött valójában egy szörnyeteg és a király elrendelte felesége kivégzését. Custance-ot újfent tengerre bocsátják, ám most vele van újszülött fia is. Miután Alla király visszatér Northumberlandbe, olyannyira úrrá lesz rajta a düh és a kétségbeesés, hogy

rögtön elrendeli anyja, a királyné kivégzését. Időközben a hullámok egészen Rómáig viszik Custance-ot és a fiát, ahol a város előjárója menti meg őket. Néhány év elteltével Alla úgy dönt, hogy elmegy Rómába bűnbánatot gyakorolni, ahol újra találkozik családjával, még apósával, Róma császárával is, aki már régóta szomorkodott leánya elvesztése miatt.

A *törvénytudó meséje* egyszerre egy Constance típusú mese²³ (egy hamiisan megvádolt királynő története) és egy keresztény példabeszéd, s ezáltal többszörösen is kötődik Philippe de Rémi *La Manekine* című regényéhez.

A továbbiakban következzen néhány mű, melyekben egyértelműen kimutatható Philippe de Rémi regényének hatása. A latin nyelvűek közül a *Vita Offæ Primi* mellett érdemes megemlítenünk a *Poitou-i herceg leánya*, illetve az *Ystoria regis Franchorum et filie in qua adulterium comitere voluit*-t a 14. századból. Német nyelven a *Mai und Beaflor*, *Der Künic ze Riuzen* [Az orosz király leánya], egy Johans der Jansen Enikel *Weltchronik*-jába beillesztett történet, illetve Hans von Büchel *Die Königstochter von Frankreich* [A francia király leánya] című költeménye mutat rokonságot a *La Manekine*-nel. A középgangol irodalomban két példát találunk: a *Constance történetét*, mely szintén hatott Chaucernek a *törvénytudó meséjére*, illetve az *Émarét*. Természetesen a középkori olasz szerzőkre is hatást gyakorolt Philippe de Rémi *La Manekine*-je. Ennek nyomait az *Historia de La Regina Oliva*, a *Penta Manomozza* és a *Novella della figlia del re di Dacia* című művekben lelhetjük fel, illetve szintén olasz szerző tollából származik a hasonló motívumokat feldolgozó *Comædia sine nome* című latin nyelvű színdarab is. A 14. század végén illetve a 15. században keletkezett katalán nyelvű *Historia del rey de Hungria* és *Istoria de la filya del emperador Costanti* című elbeszélések szerkezeti felépítése az eredeti történet narratív struktúrájára emlékeztet, és ezek a változatok is egyértelműen Philippe de Rémi regényének hatását mutatják.

Ezeket túl három ófrancia nyelvű epikus költemény mutat figyelemre méltó hasonlóságokat a regénnyel: *De Alixandre, roy de Hongrie, qui voulut espouser sa fille*; a *La Belle Hélène de Constantinople* című geszta-ének és

²³ Vö. Margaret Schlauch, *Chaucer's Constance and Accused Queens*, New York, Gordian Press, 1969.

a *Roman du comte d'Anjou*. A *La Belle Hélène de Constantinople* szintén tovább módosítja és bővíti „a levágott kezű leány meséjének” állandó és változó motívumait. A Hermann Suchier²⁴ által a *La Manekine*-nél korábbra datált költemény a közelmúltban végzett, a nyelvezetére és tartalmára kiterjedő kutatások fényében úgy tűnik fel, hogy valójában néhány évtizeddel Philippe de Rémi regénye után, a 13. század végén keletkezhetett.²⁵ A közös vonások rokonságát és párhuzamosságait, illetve a történet szerkezetében, a narratív technikákban és a vallásnak tulajdonított szerepben megnyilvánuló hasonlóságokat Claude Roussel vette alapos elemzés alá és bizonyította, a *La Manekine*-t és a *La Belle Hélène*-t összehasonlító tanulmányában.²⁶

Jean Maillart 1316-ban írott *Le Roman du comte d'Anjou* című regényében az igazságtalanul megvádolt és üldözött ifjú leány története ugyancsak azoknak a népmeséknek a fő motívumát idézi fel, melyekben a hősnő apja vérfertőző vágyának esik áldozatul. „Egyébként, az Istenbe vetett bizalom gyümölcset és a sors viszontagságait bemutató műben erkölcsi szándék rejtezik.”²⁷

A *La Manekine* utóélete

Philippe de Rémi regénye két késő középkori francia átírat közvetlen forrásának tekinthető. Az első egy színpadi változat a 14. századi *Miracles de Nostre Dame par personnages* című sorozatból, mely dramatizált formában dolgozza fel a korábbi történelmi, hagiográfiai és néphagyományból kölcsönvett narratív szövegeket. A felhasznált folklór elemek közül az igazságtalanul üldözött nő alakja a negyven *miracles*, azaz csoda közül hétben szerepel. A tizenkilencedik csoda ugyanazt a témát dolgozza fel, mint a *La Manekine*, amint azt az *incipit* is mutatja: „Cy commence un miracle de Nostre Dame, comment la fille du roy de Hongrie se copa la main pour que son pere la vouloit esposer, et un esturgeon la garda set ans en sa mulete.” [Itt kezdődik a Mi Asszonyunk egyik csodája: mivel saját apja akarta nőül venni,

²⁴ Hermann Suchier, *i. kiad.*, XXVII.

²⁵ Ld. Claude Roussel, *i. m.*, 566.

²⁶ *Uo.*, 565–582.

²⁷ *Dictionnaire des Lettres Françaises. Le Moyen Age*, Geneviève Hasenohr – Michel Zink (kiad.), Paris, Fayard, 1992, 809.

miként vágta le a magyar király leánya önnön kezét, amelyet egy tokhal őrzött meg hét éven át a gyomrában.] A darab cselekménye pontosan követi a *La Manekine*-ét, még a változó motívumok és a hősnő nevének módosulásának tekintetében is (a főhős három különböző nevet visel: *Bethequine* – 763., 793. és 1501. sor, *Jouye* – 559. sor és *Manequine* – 1519. sor).

A verses regény második adaptációja Jean Wauquelin prózai változata, mely a 15. század elején keletkezett. Az eredetivel azonos címet kapott, és közvetlen utalásokat tartalmaz Philippe de Rémi művére, de „olyképpen módosítja a történetet, hogy azt történelmi szöveggé formálja, így például a névtelen szereplőket 11. századi magyar, francia és skót uralkodói családokhoz tartozó valós személyekkel azonosítja.”²⁸ Az egyetlen példányban fennmaradt Wauquelin-féle prózai szöveg Hermann Suchier kiadásában a verses *La Manekine*-t követi.²⁹

A *La Manekine* narratív szerkezete

Philippe de Rémi a regény írásakor olyan narratív struktúrát használ, mely egyszerre sajátja az udvari regényeknek és a népmeséknek. Hasonlóan a korabeli udvari és „kalandos” regények, valamint mesék zömének cselekményéhez, a *La Manekine* bonyodalmat is egy váratlan konfliktus indítja el, melynek későbbi megoldása lehetővé teszi, hogy a szerző kiemelve „a belső szimmetria bizonyos elemeit”. Mindazonáltal figyelemre méltó, hogy bár előfutárai narratív szerkezeti megoldásait követte, Philippe de Rémi mégis képes volt megújítani és tovább finomítani az udvari művek kezdeti konfliktusának visszatérő motívumát. Míg az udvari regényekben a konfliktust leggyakrabban egy váratlan esemény, vagy egy külső szereplő megjelenése váltja ki, a *La Manekine*-ben a bonyodalom belső, lelki természetű, mely

²⁸ Philippe de Rémi, *La Manekine*, i. kiad., 28.

²⁹ Hermann Suchier, i. kiad., 265–366. Jean Wauquelin prózai változatáról és az adaptációja kapcsán felmerült problémákról ld. C. J. Harvey, „Jean Wauquelin „translateur” de *La Manekine*”, *Le Moyen Français*, N° 39–41, 1997, 345–356; Y. Foehr-Janssens, „*La Manekine* en prose de Jean Wauquelin, ou la littérature au risque du remaniement”, *Cahiers de Recherches Médiévales (XIIIe-XVe siècles)*, N° 5, 1998, 107–123 és Maria Colombo-Timelli, „Pour une nouvelle édition de *La Manekine* en prose de Jean Wauquelin : quelques réflexions préliminaires”, *Le Moyen Français*, N° 57, 2005, 41–55. című tanulmányait.

Joie szilárd érzelmi és erkölcsi ellenállásában nyilvánul meg apja vérfertőző szándékával szemben. Ez a belső ellenállás indítja el a kalandokkal, bizonytalansággal és szenvedéssel teli eseménysort, melynek során olykor a fiatal hercegő élete a tét.

Az incesztuózus szándékot bemutató epizóddal kezdődő cselekmény, melyet a penitencia és a magyar király bűnbocsánatának jelenete zár le, szimmetrikus narratív keretbe foglalja a központi történéseket, így a hősnő megérkezését, majd ismételt menekülését a Skót Királyságból, illetve mindazon viszontagságokat és szenvedéseket, melyeket a királylánynak útja során kell kiállnia. A regény kettős, keretes szerkezetét a hősnő kettős neve is alátámasztja. A regény elején a királylány még a keresztségben kapott *Joie* nevet viseli, hiszen születése örömmel töltötte el a szüleit. Ugyanezt a beszélő nevet nyeri vissza hányattatásai múltán, amikor rátalál bűnbánó apjára. Ám Skóciába érkezésének pillanatától a király *Manekine*-nek,³⁰ azaz „csonkakezünek” nevezi, hiszen a hajadon sem kilétét, sem pedig csonkaságának okát nem hajlandó előtte felfedni. A királylány egészen addig viseli e nevet, míg a sors kegyéből a házastársak újra nem találkoznak Rómában.

[...] a cselekményszöveg olyan [...] mintha Beaumanoir igen pontos képpel rendelkezett volna a mesék szerkezetéről, és szándékosan szimmetrikus ellenpontokat keresett volna a kezdeti veszteségsorozatot ellensúlyozandó: a hősnő *elveszíti* a kezét, az apját és a férjét, majd a végén *megtalálja* a férjét, az apját és a kezét.³¹

Ez a szimmetrikus kettős szerkezet tükrözi a Magyar és a Skót Királyság kezdeti és végső állapotát is. Itt ugyanis a kezdeti boldogságot és látszólagos harmóniát a hősnő kényszerű menekülése megtöri, ám a főszereplők boldog viszontlátása, illetve apa és lánya megbékélése után a kerettörténet végén visszaáll a kiindulási állapot.

Bizonyos visszatérő motívumok, mint a hősnő csodával határos tenge-ri útja, a levelek kétszeres cseréje, vagy a jóindulatú udvarnokok párhuzamos közbelépése halálra szánt úrnőjük megmentésére mind felidézik

³⁰ E felvett név nyilvánvaló szimbolikus jelentéseiről ld. később.

³¹ Claude Roussel, *i. m.*, 568.

a népmesék³² ismétlődő epizódokban és szekvenciákban gazdag szerkezetét, melyből valószínűleg Philippe de Rémi is bőven merített.

A *La Manekine*, mint „keresztény példázat”

Köztudott, hogy a középkori lírai és prózai művek nagy részét nyíltan, vagy burkoltan átszővi a keresztény szellemiség. Ezen szemléletmód jegyei általában az erkölcsi és/vagy didaktikus tanulságban koncentrálódnak, melyet a szerző (a narrátor) kínál olvasóinak, vagy hallgatóinak az elbeszélte történet megoldásában. (Előfordulhat, hogy a narrátor már a prologus soraiba belefoglalja a tanulságot, mely esetben a hallgatóság kétszer is találkozik a szerző didaktikus szándékával.)

Nincs ez másképp Philippe de Rémi regényében sem, melynek végén a következő világosan megfogalmazott tanulságot olvashatjuk:

Par ce romans poés savoir,
 Vous ki le sens devés avoir,
 Qu'en cascune necessité,
 C'on a en sa carnalité
 Ne se doit on pas desperer,
 Mais tousjours en bien esperer.
 Que de chou qui griefment nous point
 Nous remetra Dix en bon point. (v. 8529-36)³³

Miként Claude Roussel is helytállóan megjegyzi:

Ez a hosszú és drámai történet az igazságtalanul üldözött leányról, mintegy spontán csap át a remény, e teológiai erény ünneplésébe. Valóban, sem Joïe, sem Hélène, soha, egy pillanatig sem kételkedik a gondviselésben. Szenvedéseik megannyi próbatételek, melyek megnyitják előttük az üdvösség útját.³⁴

Valóban, mindazokat a szenvedéseket és a halálos veszedelmeket, melyeknek a fiatal nő teste és egész mulandó volta ki van téve a két tengeri út során

³² Vö. Philippe de Beaumanoir, *La Manekine*, i. m., 271–272.

³³ Eme história nyomán pedig most már vegyék észetekbe, ti, kiknek meg kell értenetek mesém üzenetét, hogy nincs oly baj a földi életben, mely kétségbeesésre adhatna okot. Hanem mindig bízzatok abban, hogy Isten kiszabadít minket gyötrelmes helyzetünkől.

³⁴ *I. m.*, 573.

és a máglya fenyegetésében felülírja szilárd, Istenbe és Szűz Máriába vetett hite. „A legnagyobb veszélyben” mondott imái (1084–1160) tengeri hanykolódásai során, akárcsak a skót király imái, ki elveszett hitvese után kutat, meghallgatásra találnek a Szűznél, aki megmenti és segíti a házastársakat abban, hogy újra találkozhassanak Róma *szent* városában. Ugyanitt, a kereszténység székhelyén vezekel leánya ellen elkövetett bűnéért a magyar király, aki magától a pápától kap feloldozást vétke alól.

Nem érdektelen nyomon követni Joie levágott kezének útját sem, mely a tokhal gyomrában folyókat és tengereket bejárva *hét év* múltán épen kerül vissza a fiatal királynéhoz, hogy szintén pápai beavatkozásra kéz és kar ismét összeforranak. A kéz elvesztésének és különös megkerülésének egyszerre egzotikus és fantasztikus jellege a regény végén egyértelműen vallási színezetet ölt a pápához intézett isteni szózat és az égi beavatkozásra bekövetkezett „egyesülés” csodája által, mely állhatatosságáért megjutalmazza, és minden szenvedéséért kárpótolja a Csonkakezü királylányt.

Tudatos döntés húzódhat a választás mögött, miszerint az ifjú hercegnő levágott kezét őrző állat egy *hal*, annál is inkább, hogy ez a csodálatos tokhal éppen Húsvétkor bukkan fel, ráadásul két egyházi személy leli meg és ejti el. Ezen lényeges elemek szimbolikus jelentése és vallási vonatkozása által a csodálatosból csoda, *miraculum* válik a levágott kéz Joie-Manekine karjára való visszahelyezésének aktusában. Ez a tett nem csupán a fizikai újraegyesülést teszi lehetővé, de arról is gondoskodik, hogy a hősnő hiánytalanul visszanyerhesse királynői jogait a Skót Királyságban, valamint két „egzotikus” országban, Magyarországon és Örményországban is.

Tekintettel a fent említett explicit és implicit vallási utalásokra, joggal tarthatjuk a művet „keresztény példázat”-nak és tulajdoníthatjuk neki a példázatok³⁵ jellemzőit.

Az emberi szeretet túlkapásai

A szerző a népi narratív elemek, illetve a vallási motívumok és allúziók mellett „udvari színezetet is adott meséjének”.³⁶ Paul Zumthor felhívja

³⁵ Vö. Marie-Madeleine Castellani, *Du conte populaire à l'exemplum*. La Manekine de Philippe de Beaumanoir, Centre d'Études Médiévales et Dialectales de Lille 3, Lille, sd [1988].

³⁶ Claude Roussel, *i. m.*, 569.

a figyelmünket³⁷ Philippe de Rémi szemmel látható vonzódására a lovagi tornák és lakomák részletes leírása iránt, melyek egyszerre társadalmi előírások és a lovagság, illetve a nemesi udvarok kedvelt időtöltései. Nem lehet véletlen, hogy Skócia királya kötelességének érzi búcsút venni fiatal, várandós hitvesétől, hogy a kontinensen rendezett lovagi tornákra sietve harcbéli kiválóságával öregbítse hírnevét.

Philippe de Rémi az udvari szokásokhoz híven írja le a bűnös érzület ébredését Joïe apjában („Sens et amour le font doloir / Qui dedens son cuer se combattent”, 478-9 sor),³⁸ akárcsak a skót király és a Manekine egymás iránt érzett szerelmének „gyönyörűséges gyötrelmeit és keserű gyönyöreit” (1390-1796 sor).

A *La Manekine* sok tekintetben szerelmes regény, pontosabban egy olyan mű, mely a szerelem több megnyilvánulási formáját is bemutatja, a legszélsőségesebbtől a legmagasztosabbig. [...] Ez a gondolatmenet szélsőséges példákra épít, a történet első két részében a szerelem túlzott, már-már perverzióba hajló formáit bemutatva. A párhuzamos szerkezettel bemutatott, vérfertőző szenvedély, Joïe apja és skót anyakirályné esetében egyaránt a szülői szeretet torzulása. Ez előbbinél a bűnös érzelem az *örület* jele, melynek méltó párja az idős skót királynő fiának szerelmeit irányítani akaró féltékenysége – írja Marie-Madeleine Castellani.³⁹

Mindazonáltal „a magyar király nyers szenvedélye”, melyet kezdetben igyekszik elfojtani, egyensúlyozása a józan ész és a vakság határmezsgyéjén, mely tusában végül ellenállhatatlan vágya kerekedik felül, nyilvánvalóan szemben áll a skót király gyengéd érzelmeivel, melyek az elvakult lángolás udvari ellenpontját képezik. Az ifjú király, akárcsak a Csonkakezü királylány, aki életében először az ő oldalán ismeri meg az igaz szerelmet, egy álmatlan éjen át próbálja megfejteni új érzelmei valódi természetét, melyeket eleinte nem mer felfedni az idegen országból érkezett hajadon előtt. A fiatalok szerelmes tépelődése kétségtelenül felidézheti bennünk Alexandre és Soredamor történetét, melyről Chrétien de Troyes autentikus és megkapó képet fest a *Cligès*-ben. Ez a hasonlóság egyéb, „a regényre jellemző leíró

³⁷ *Essai de pétique médiévale*, Paris, Le Seuil, 1972, 353.

³⁸ Értelem és Szerelem kezdik gyötörni, kik a szívében vívnak csatát.

³⁹ Philippe de Rémi, *La Manekine*, i. kiad., 64.

és narratív elemek” mellett, mint az udvari ünnepségek és a Pünkösdkor megült nász, sejteni engedi Chrétien regényének a *La Manekine* szerzőjére gyakorolt hatását.⁴⁰ A skót király mind erősebb szerelme az *idegen*, de nemesi megjelenésű és szelíd természetű leány iránt addig fokozódik, míg végül eltekint hiányosságaitól (csonka bal karjától és származásának kérdéséről), és anyja heves tiltakozása ellenére, aki fiára törő ellenséget lát az ifjú hölgyben úgy dönt, hogy feleségül veszi Manekine-t.

A Csonkakezü királylány és Skócia királyának hitvesi boldogsága csupán addig idilli, amíg a király útra nem kel, hogy lovagi tornákon bizonyítsa rátermettségét, akárcsak Yvain, Chrétien *Oroszlános lovag*-jában. Távozása ismételten veszélybe sodorja várandós, ifjú hitvesét, kitéve őt a féltékeny anyakirálynő gyűlöletének és alattomos cselszövésének, mely végül a máglyahalállal fenyegeti. A lovagi dicsőség reményében távozó férj, valamint Manekine magánya és kiszolgáltatottsága ismételten felveti a szerelem és a lovagi lét elkerülhetetlen konfliktusát, amelynek bemutatását Chrétien de Troyes mesteri szintre emelte udvari regényeiben. Mindkét házastárs nehéz próbatételeket áll ki – a király azért, mert eltávozott hitvesétől a lovagi dicsőség reményében és ezáltal elvesztette a szeretett lényt, a Csonkakezü királylány pedig hiábavaló bizalmáért, melyet a Skócia királya iránt érzett szerelmébe vetett:

Mais ce covent ne me tient mie ;
Çou est la riens dont plus me poise
Car j'en sui en grief briketoise.
Mout est vaine l'amour du monde,
Nus biens n'est se Dix ne l'abonde. (4720-24 sor)⁴¹

Csak a Reménységbe vetett megingathatatlan hite mentheti meg kilátástalan helyzetéből az ismét a tengernek kiszolgáltatott ifjú hölgyet, ez adhatja vissza neki hitvesét és sokszor próbára tett s bizonyított szerelmét.

⁴⁰ Ld. erről Barbara Sargent-Baur, „Échos de Chrétien de Troyes dans les romans de Philippe de Rémi”, in *Miscellanea Mediaevalia, Mélanges offerts à Philippe Ménard*, Paris, H. Champion, 1998, t. II, 1193–1201.

⁴¹ De fogadalmát nem tartotta meg, ez fáj nekem a legjobban, mert szörnyű nagy veszélybe kerültem. A földi szerelem igen mulandó a világon, semmilyen boldogság nem maradandó, ha Isten nem öröködi felette.

A különösség és az egzotizmus jegyei a regényben

A Szentföldön és a Közel-Keleten tett zárandoklatok, s az ott folytatott kereszteshadjáratok jelentősen hozzájárultak a nyugat-európai emberek érdeklődésének nyitottabbá válásához, s egy addig alig ismert, távoli világról alkotott ismereteik gazdagításához. A középkori ember vágyakozása, hogy akár valóságosan, akár képzeletben ismeretlen, különös és csodákkal teli távoli országokba juthasson el, adekvát kifejezési formákra talált olyan trubadúrok keresztes- és „tengerentúli” énekeiben, mint Marcabru, Peire Vidal, Raimbaut de Vaqueiras vagy Bertran de Born, s olyan *trouvère*-ek búcsúverseiben, mint Conon de Béthune, le Châtelain de Coucy és Rutebeuf, akárcsak a negyedik kereszteshadjárat eseményeiről a szemtanú hitelességével beszámoló Geoffroy de Villehardouin *La Conquête de Constantinople* (*Bizánc megvétele*), valamint Robert de Clari azonos című krónikájában. A távoli, ismeretlen országokban és vidékeken tett utazások témája központi motívuma, sőt kompozíciós elve lett számos *chanson de geste*-nek (*Le Charoi de Nîmes*, *La Prise d'Orange*, *Renaud de Montauban*), a legtöbb keresztes éneknek és egyes „antik regényeknek” (*Roman d'Alexandre*), s különösképpen a 13. századi „idillikus és kalandos” elbeszéléseknek (*Floire és Blancheflor*, *Aucassin és Nicolette*, *Amadas és Ydoine*, *La Belle Hélène de Constantinople*, *Parise la Duchesse*).

A távoli és/vagy tengerentúli országokba induló zárandoklatok és kereszteshadjáratok természetes módon keltették fel a középkori közönség érdeklődését az olyan országokban és vidékeken tett, érdekfeszítő kalandokban (és viszontagságokban) bővelkedő utazásokról szóló történetek iránt, amelyek „realitása” többnyire elérhetetlennek bizonyult számukra, s amelyek legtöbbször csak a költői képzelet világában léteztek.

A hősnő különösségének jegyei

A Csonkakezü királylány magyar eredete, az a tény, hogy egy távoli, a nyugati emberek szemében bizonyos fokig titokzatos és egzotikus országból származik, kezdettől fogva az idegenség és különösség légkörével veszi körül a sors által egyszerre üldözött és új horizontok felé taszított hercegnőt.

A fiatal hősnő különös és idegenszerű voltát a regényszerző kétszeresen is jelzi attól a pillanattól kezdve, hogy a balkezének levágására szánja el magát.

Egyrészt fogyatékosága, balkezének hiánya a külső megjelenés szintjén a köznapitól eltérő, rendhagyó lényének állandóan érzékelhető jelzése lesz. Másrészt a magyar hercegnő mássága interiorizált szinten is megmutatkozik, amikor Skóciába érkezve egy *különös* értelmű ragadványnevet kap. Minthogy egy számára teljesen ismeretlen országba kerülve nem kívánja felfedni menekülésének okát, kilétét és eredeti nevét (*Joïe*) – amely egyébként emblematisztikus név: „azért kapta a Joïe nevet,⁴² mert születése örömmel töltötte el alattvalói szívét; később maga a leány jelenti ki, hogy neve a szerelem örömeire, boldogságra predesztinálja”⁴³ –, Skócia királya egy újabb emblematisztikus nevet ad neki (*Manekine*), melynek jelentése felettebb szokatlan, sőt ambivalens.

Dont dist li rois : „Il nous estuet,
 Puis que vostre non ne savons,
 Que nous aucun non vous metons.
 Or soit ensi : je vous destine
 Que vous aiez non Menekine.” (v. 1336-1340)⁴⁴

Egyik értelme szerint a *Manekine* név az ifjú leány fogyatékoságára utal (ld. fentebb), másik jelentése pedig egy fontos epizóddal kapcsolatos. Amikor a skót király jószívű udvarnagya megmenti a máglyahaláltól, egy hozzá tökéletesen hasonló fabábut, egy *mannequin*t égettet el helyette. A magyar származású skót királyné *Manekine* nevében

a *mannequin* szó (a *Mann* 'ember' kicsinyített formája a germán nyelvekben) nőnemű alakja található, s ez a szó a középkorban azt a szalma- vagy fabábut jelölte, amellyel a misztérium-előadások alatt a színészeket helyettesítették a kínzási jelenetekben.⁴⁵

Az emblematisztikus *Manekine* név, amellyel a szerző a hősnőt illeti hányattatásai alatt, összefüggésbe hozható azzal a különleges szimbolikus jelentéssel, amelyet a középkori emberek a tulajdonneveknek tulajdonítottak abból

⁴² Az ófrancia szó valójában beszélő név, jelentése 'öröm', 'boldogság'.

⁴³ Philippe de Beaumanoir, *La Manekine*, i. kiad., 260.

⁴⁴ Végül így szólt (a király): – Mivel nem ismerjük kegyed igazi nevét, újat kell adnunk. Így tehát kegyedet ezentúl Manekine-nek nevezzük.

⁴⁵ Philippe de Beaumanoir, *La Manekine*, i. m., 156.

kiindulva, hogy azok képesek a nevek viselőinek csak rájuk jellemző, lényeges tulajdonságait kifejezésre juttatni.⁴⁶ A *Manekine* név különös, ambivalens jelentései az ifjú királyné jól látható testi fogyatékoságával együtt arra is magyarázatot adhatnak, miért nem részesíti eleinte a skót királyi udvar a más országokból való jövevényeket megillető vendégszeretben, s miért tekintik az udvar előkelői (a király, az anyakirályné és az udvarnagy) egy titokzatos országból érkezett, bizonytalan származású *idegennek*.

Ez indokolhatja, hogy a skót király először habozik feleségül venni a csonkakezü leányt annak ellenére, hogy nemes és szép külseje, valamint szelíd és szeretetreméltó lénye elbűvölte, de akiről valójában semmit sem tud.

Az ismeretlen hajadon iránti kétely és bizalmatlanság – aki ráadásul nem hajlandó felfedni kilétét és elárulni igazi nevét – az anyakirályné elemi felháborodásában éri el csúcspontját, amikor az felháborodva tiltakozik fia ama szándéka ellen, hogy feleségül vegyen egy „ismeretlent”, egy „szerencsétlent”, egy „idegent”:

Honis soit il quant prise l'a,
Ne qui le tenra mais pour roi !
Or a il fait trop grant desroy,
Qui a ci prise une esgaree,
Une chaitive, une avolee,
Une femme o tout une main. (v. 2056–2061)⁴⁷

Még a jóindulatú skót udvarnagy is kifejezi kételyeit az ifjú királyné származását illetően, miután kézhez kapja a *Manekine* máglyahalálát elrendelő hamis levelet:

La raison mie ne savons,
Pour coi tel mandemant nous fait.
Espoir que on li a retrait
La ou il est, dont ele et nee,

⁴⁶ Vö. Jacques Ribard, *Le Moyen Âge. Littérature et symbolisme*, Paris, H. Champion, 1984, 73, 80–90.

⁴⁷ – Szégyellje magát a király, hogy feleségül vette ezt a leányt! Ezek után még királynak lehet nevezni az illetőt? Nagy hibát követett el, amikor elvette ezt a sehonnai, nyomorult, idegen leányt, ezt a félkezű nőszemélyt.

Et pour coi eut la main colpee.
 Je ne sai s'il i a raison ;
 Mais mout a envis desraison
 Li fesist, n'a mie lonc tens. (v. 3534–3541)⁴⁸

Mindazonáltal a skót király kételyei és félelme, hogy egy idegen hölggyel köszön házasságot, akárcsak az anyakirálynő ösztönös bizalmatlansága leendő menyé iránt nem teljesen alaptalanok. (Ellenkezését arra a tényre is alapozhatja, és érvként használhatja fel a fia szándékával szemben, hogy Joie balkezének hiánya akár az ifjú hajadon valamely súlyos vétkének a következménye is lehet, minthogy a középkorban általánosan elterjedt volt például a tolvajok kezének levágása.) Ismeretes, hogy abban a korban a nemesi familiák milyen féltő gonddal ügyeltek arra, hogy fiaik ne csak „okos, jó és jámbor”, hanem lehetőleg „jó családból” való, nemesi származású hajadont vegyenek feleségül. Ezért is igyekezik meggyőzni magát Skócia királya Manekine előkelő származásáról, látván annak ragyogó szépségét és kifinomult udvari modorát.

Az idegen hajadonnal kötött házasság azonban végül ideális döntésnek bizonyul. Az ismeretlen eredetű királyné fiúörököst szül, majd végül két gazdag keleti királyságot – Magyarországot és Örményországot – ajánl a királyné örökségként férjének, aki ezáltal könnyen megszilárdíthatja hatalmát. Christiane Marchello-Nizia joggal állapíthatta meg, hogy a regényt „az exogám házasság melletti védőbeszédként” is lehet olvasni.⁴⁹ Azzal a véleményével is egyetérthetünk, hogy Philippe de Rémi *La Manekine*-je

[...] mindazokkal a breton és udvari elbeszélésekkel rokon, amelyekben megjelenik a *némileg tündérre emlékeztető idegen nő alakja, akivel [a lovag] egyszerre óhajtja és féli az egyesülést*⁵⁰: a hullámok által odasodort vagy a forrás mellett talált, néha testileg megjelölt (Mélusine-nek, akárcsak Manekine-nek titka van) idegen hölgy fiúörökösrel és gazdagsággal ajándékozza meg azt a nemzetséget, amelyik befogadta [...].⁵¹

⁴⁸ Nem tudjuk, hogy miért kér ilyet tőlünk a király. Talán ott, ahol most van, megtudta, hogy honnan származik a királyné, és miért vágták le a fél kezét. Nem tudom, igaza van-e, de nemrég még majd' megőrült érte a király.

⁴⁹ Philippe de Beaumanoir, *La Manekine*, i. m., 266.

⁵⁰ Kiemelés tőlünk.

⁵¹ *Uo.*

A főszereplők vándorútjaihoz kapcsolódó egzotikus vonások

A főszereplők idegen tájakon és távoli országokban tett vándorútjai az egzotizmus megannyi kimeríthetetlen forrásul szolgáltak a középkori irodalmi művekben, különösen a 13–14. századi geszta-énekekben és „kalandregényekben”. Ez érvényes Philippe de Rémi alkotására is, amelyben a főhősöknek a „valóság” és a költői fikció találkozási pontjain végbemenő vándorlásai nem csupán a cselekmény lényeges komponenseinek tekinthetők.

Figyelemre méltó, hogy a vándorutakhoz kötődő egzotikus jegyek többsége Manekine gyakori helyváltoztatásakor bukkan fel. Míg azonban a skót király Flandriába és Észak-Franciaországba vezető útját nagy gonddal és pontossággal írja le a szerző – azokra a lovagi tornákra, amelyeken a király részt vesz pontosan körvonalazott, jól ismert vidékeken és városokban kerül sor: Gentben, Bruges-ben, Lille-ben, a champagne-i Épernay-ben stb. –, Manekine kényszerű „földkörüli” vándorlásai nagyrészt a költői képzelet termékei, melyeknek nem sok közül van a földrajzi realitásokhoz. Joie első tengeri útja, melynek során egy hét alatt (!) ér Magyarországról Skóciába anélkül, hogy egyszer is megpillantaná az itáliai, a francia és a spanyol partokat, inkább egy mesebeli, egyik képzeletbeli országból a másikba tett utazásra emlékeztet. Nem meglepő, hogy Skóciában, akárcsak korábban szülőföldjén, a sors akaratából egymást követően lesz része szerencsétlenségben és szenvedésben, valamint örömben és boldogságban, mint bármelyik tündérmese hősnőjének.

Arra következtethetünk tehát, hogy az a tenger, amely lehetővé teszi Joienak, hogy egy hét alatt Skóciába, majd pedig két hét alatt Skóciából Rómába érkezzen nem valóságos tenger, hanem inkább egy ambivalens „mitikus hely”, amely egyidejűleg az ifjú királyné viszontagságainak és szenvedéseinek a helyszíne, s az a kedvező „vizes közeg”,⁵² amely végül szerencsés kikötőbe és új, boldogabb élet lehetőségéhez juttatja.⁵³

⁵² A 12–3. századi breton *lai*-kben az evilági lovag forrás, patak vagy tó mellett találkozik a földöntúli tündérrel, aki megajándékozza szerelmével.

⁵³ Vö. Marie-Madeleine Castellani, „L'eau dans *La Manekine* de Philippe de Beaumanoir”, *Senefiance*, N° 15, 1985, 82–89.

Az újból egymásra talált királyi párnak a magyar és örmény királyságban tett utazásai az addigi vándorutaktól eltérő szerepet töltenek be a regény végén. E királyi utak nemcsak hogy szinte „turisztikai” jelleget öltenek, de a regényszerző Skóciához képest valóságos „Eldorádó”-ként mutatja be a gazdag keleti Örményországot, amely ezentúl „aranyat, ezüstöt és mindenféle kincset fog küldeni Skóciába...” (8362–70 sorok). A „valóságos” országokkal a „legendák földje” áll itt szemben, amely gond nélküli, kellemes utazásokra hívja a főhősöket, mintegy kárpótlásul a korábbi tengeri utak alatt elszenvedett viszontagságaikért.

Mindazonáltal azok a nyilvánvaló vagy rejtett egzotikus vonások, amelyek kimutattunk, valamint a csoda motívumának megjelenése a regény végén – a 13–14. századi kalandos elbeszélések műfaji kritériumainak megfelelően – a figyelemfelkeltés és a „regényesség” hatásos elemei maradnak, s egyáltalán nem befolyásolják Manekine „fantasztikus” történetének határozottan tudatos végkifejletét.

Ez a végkifejlet ugyancsak egy mélyebb jelentésű, szimbolikus üzenetet tartalmaz. A skót királyságot és a két „egzotikus” királyságot, Magyarországot és Örményországot ezentúl a skót-magyar királyi pár pápai jóváhagyással egyesített birodalomként fogja kormányozni, minek következtében az „ismeretlen”, távoli országok eredendően egzotikus színeze elhalványul, illetve beolvad a nyugat-európai országok keresztény civilizációjának egyetemes minőségébe.

A magyar királylány

Köztudott, hogy a 12-13. század során a Francia- és a Magyar Királyság kapcsolatai több tekintetben fellendültek. A Franciaország különböző tájairól érkező egyre több mesteremberen és kereskedőn kívül a korban francia lovagok és ciszterci szerzetesek telepedtek le az országban a francia-magyar dinasztikus szálak szorosabbra fűzésének mintegy természetes hozadéaként. Könyves Kálmán Roger normandiai herceg lányát vette feleségül, III. Béla első felesége Châtillon Anna volt, második házasságában pedig Capet Margitot, VII. Lajos leányát, Fülöp-Ágost francia király féltestvérét vette nőül. Ezen házasságokat kétség kívül számos „diplomáciai” misszió készítette elő és követte a későbbiekben, mely missziók alkalmat nyújtottak a francia nemesek

és egyházi személyek számára, hogy jobban megismerhessék ezt a „gazdag és egzotikus”⁵⁴ közép-európai országot. A Magyar Királyság területén átvonuló második és a harmadik keresztes hadjárat eseményei hasonlóképpen hozzájárultak ahhoz, hogy a franciák tudomást szerezzenek a korabeli Magyarországról. A két ország egyre élénkebb dinasztikus, politikai és kulturális kapcsolatai a 12. század végén és a 13. század során nem csupán az Andreas Capellanus-hoz hasonló egyházi személyek érdeklődését keltették fel – aki az udvari szerelemről írott traktátusában, a *De amore libri tres*-ben⁵⁵ két ízben említi Magyarországot –, hanem olyan építészeket is, mint Villard de Honnecourt. Elsősorban azonban a költők és *trouvère*-ek kíváncsisága ébredt fel ekkoriban ez iránt a távoli és „egzotikus” ország iránt.⁵⁶

Több geszta-éneket, kaland-éneket és udvari történetet sorolhatnánk, melyek főszereplői magyar hercegek és hercegnők, kik számos próbatételt és viszontagságot állnak ki, mielőtt ismét visszakerülhetnének az őket a származásuk szerint megillető helyre. Közülük a legfigyelemreméltóbb főhősnő minden kétséget kizáróan Philippe de Rémi Csonkakezü királylánya.

Ugyanakkor nem hagyhatjuk szó nélkül, ahogyan Marie-Madeleine Castellani⁵⁷ sem hunyt szemet fölötte, hogy a szerző mily különös képet fest a Magyar Királyságról és ingatag, báróinak – „kiket leginkább saját boldogulásuk és hatalmuk gondjának terhe nyomaszt” –⁵⁸ kiszolgáltatót királyáról. Egy ilyen királyságban bizony előfordulhat, hogy a király erényes és tisztá szívű leánya esik áldozatául a világi és egyházi hatalmasok önsérdekei miatt folytatott csatározásoknak. Skócia, „a fiatalság és az udvari erények

⁵⁴ Érdemes megjegyezni, hogy ebben a korban terjedt el Franciaországban a „Magyarország minden aranyáért (sem)” [(ni) *pour tout l'or de Hongrie*] szólás, amely mind a lírai, mind az elbeszélő költeményekben gyakran előfordult, s egyértelműen a Magyar Királyság vélelmezett gazdagságára utalt.

⁵⁵ Vö. Géza Rajnavölgyi, „Un rapprochement entre les cours de France et de Hongrie”, in Emese Egedi-Kovács (szerk.), *Dialogue des cultures courtoises*, Collège Eötvös József ELTE, Budapest, 2012, 253–260.

⁵⁶ Ld. Dezső Pais, „Les rapports franco-hongrois sous le règne des Árpád, I”, *Revue des Études Hongroises et Finno-ougriennes*, 1–2, 1923, 15–26 ; Alexandre Eckhardt, i. m., 120–123; Asztrik Gabriel, *Les rapports dynastiques franco-hongrois au Moyen-âge*, Budapest, 1944, 1–51.

⁵⁷ Philippe de Rémi, *La Manekine*, i. kiad., 68–70.

⁵⁸ Uo.

földje”⁵⁹ ellentétet képez a feudális berendezkedésű Magyarországgal. Skóciában a szigorú örökösödési szabályok helyébe a Joie érkeztenek örömére rendezett tavaszi vígasságok és udvari játékok lépnek, melyeket a király és a magyar hajadon viszonzott szerelme koronáz meg.

Minden okunk megvan azt feltételezni, hogy a magyar királynő költoí, mulandó és sorsüldözött alakjához nagyban hozzájárulhatott a 13–14. században Észak-Franciaországban széles körben elterjedt kultusz, mely II. András leányának, Szent Erzsébetnek a nevéhez fűződik. Ezt a nézetet támasztja alá Rutebeuf *Vie de Saint Elysabel, fille du roi de Hongrie* című elbeszélő költeménye is.⁶⁰

Szabics Imre

⁵⁹ Uo., 70.

⁶⁰ *Œuvres Complètes de Rutebeuf*, Edmond Faral & Julia Bastin (kiad.), Paris, Picard, 1977, t. II, 60–166.

Prológus

Philippe de Rémi olyan regényt kíván írni, melyet mindenki örömmel hallgat; és melyről tudják, akárki hallgatja, hasznos tanulságot meríthet belőle.

Ám, ha akad a közönség körében olyan, kinek nincs kedvére az efféle történet, Istenre kérem, ne maradjon itt, mihamarabb távozzon, hiszen nem vall sem udvariasságra, sem jóérzésre, ha valaki a mesélőt zavarja. Előbb túrnám fel a mocsarat tőzegért, mint hogy olyan kellemetlen, irigy és gögös emberek előtt kelljen szólnom, kiket hitvány nemteleneknek tartanak. Az ilyen emberek kimutatják, s még tüntetnek is a rosszal, míg a jóról, még ha tisztában vannak is vele, mélyen hallgatnak. S mivel nem kedvelem őket, még mielőtt belekezdenék regényem mesélésébe, arra kérem őket, hogy menjenek el, vagy ne vitatkozzanak, és ne is zajongjanak. Mert mire való az a szép történet, melyet nem szívből fogadnak, legfőképpen azok, akik hallgatják. Így tehát azt kérem ezektől az emberektől, hogy ne hallgassák meg e versbe szedett elbeszélést.

Ne lepődjetek meg, ha nem tudok gazdag rímeket szerezni, hiszen nem végeztem komoly tanulmányokat, s sosem írtam még verset. Most azért fogok mégis versírásba, mert valóságos a történet, melyet el akarok mesélni, s nem lenne méltányos, ha ily kedvetekre való dolgokról hallgatnék. Arra kérem Istent, legyen segítségemre, hogy jól fejezzem be a történetet, melyet itt elkezdtem és rímbe szedtem, s jutalmazza meg mindazokat, kik értékelni fogják e művet. El is kezdem most történetem, amelynek egyetlen szaván sem változtattam, hacsak nem a verselés miatt, melyet igyekeztem minél jobban követni.

Volt egyszer egy nagyon bölcs és lovagias király, ki egész Magyarországon uralkodott. Nemes származású felesége az örmény király leánya volt, s annyi szépséggel és jó tulajdonsággal volt megáldva, hogy azt hiszem, igencsak megszire kellett volna elmenni, hogy a párjára akadjunk. De nem akarok többet mondani róla, hiszen így késlekednék az elbeszéléssel, melyhez hű maradok akkor is, ha minél rövidebbre szabom. Lássuk, mit mond nekünk e történet.

A király és a királyné már tíz esztendeje élt együtt, s csak egy leánygyermekük született. Ő azonban, legjobb tudomásom szerint a leggyönyörűbb

teremtés volt, kit ember valaha is látott. A leányt Joie-nak¹ hívták, mivel számos embert töltött el örömmel születésének híre. S Isten, minden jótett forrása, ki nem volt fösvény, ellátta őt a Természet összes adományával, s bőségesen adott neki szépséget, jóságot, bölcsességet és szívbeli nemességet. Akkoriban nem volt még hölgy, kit nála többre becsültek volna bölcsességéért.

Ám ekkor váratlanul megjelent a Halál, ki a hatalmasokat is ledönti, s nem kímél sem királyt, sem királynét. A Halál, ki a szép időt köddé változtatja, s szomorúságot hoz a boldog emberek közé; a Halál, ki soha nem fogad el más váltságdíjat attól, kit fogságba ejt, mint sápadt, mezítelen testét, s ezért rettegi őt öreg és fiatal.

A királyné időskorát sem várta meg, rárontott, ledöntötte lábáról, s elspasztotta arca színét, mellyel korábban a frissen nyílt rózsza sem vetekedhetett. A királyné ágyának esett, s meghihetitek, ettől a király és az ország népe is valamennyien kétségbeestek. A király el sem mozdult hitvese ágya mellől, s könnyeit sem tudta visszatartani, mert nem talált olyan orvost, ki meg tudta volna gyógyítani a királynét. Egy napon így szólt hitveséhez:

– Drága hölgyem, összeszorul a szívem, mikor ránézek sápadt orcájára. Túl fiatal még ahhoz, hogy itthagyjon engem.

– Felséges uram – válaszolta –, sem időskor, sem fiatalság nem tud változtatni Isten akaratán. Gyakran elsőként távozik az, akinek utolsóként kellene. Mivel Isten így kívánja, beleegyezem, s nem bánkódom amiatt, hogy követnem kell az akaratát. Nagyon jól tudom, hogy meg kell halnom, nem történhet ez másként. De az irántam érzett szerelmének nevében, melyről számtalanszor bizonyosságot tett, arra kérem, hogy mindama boldogságért cserébe, amelyet tőlem kapott, teljesítse egy kívánságom.

– Úgy lesz, hölgyem – válaszolta a király. – Bármit megteszek kegyedért, amit egy férfi ezen a világon megtehet egy hölgyért. Ámde mondja meg, mit kíván tőlem, a kegyed iránt érzett hűségemre esküszöm, készen állok teljesíteni azt.

– Már most biztos vagyok benne, felség, s arra kérem, hogy halálom után ne házasodjon meg újra. Ha azonban az ország hercegei és a grófjai nem szereznek, hogy Magyarország királysága a leányomra szálljon felséged halála után, s ha azt kéri felségedtől, hogy házasodjon meg és nemzzen fiúgyermeket, egy feltétellel megengedem felségednek. Olyan feleséget kell keresnie, ki

¹ A név jelentése: öröm, boldogság.

tökéletesen hasonlít rám. Ha hú akar maradni a nekem tett ígéretéhez, kerüljön el minden más asszonyt.

– Úgy lesz, megígérem, hölgyem, s soha nem fogom megszegni a szavam.

Miután a királyné a király esküjét vette, szívét, s minden gondolatát lelke megmentése felé fordította, s meggyónt. Érezte, hogy közeledik a halála. Kérte az utolsó kenetet, s miután megadták neki, távozott e világból.

Halálhírére sokan ejtettek könnyet. A király többször is ájultan rogyott hitvese földi maradványaira, s senki sem tudta megvigasztalni. Amikor a szeme láttára vitték el a királynét a koporsóban, panaszkodni és jajveszékelni kezdett. Ilyen mély fájdalmat még senki sem érzett előtte. A királynét a legnagyobb pompával temették el: sírja ezüsből és aranyból készült, s gyönyörű drágakövekkel rakták ki. Híven tanúsítom, hogy a sírkő a temetésen jelenlévő hercegeket és prelátusokat is meglepő pontossággal ábrázolta elefántcsontból kifaragva. Kettesével mutatta őket, amint éppen beszélgetnek, s úgy tűnt mintha a bánat elvette volna az eszüket. Amikor véget ért a mise, elhagyták a templomot. Néhányan elmentek, de a királyság főurai ott maradtak, hogy vigasztalják a királyt, kinek szívét nagy fájdalom járta át.

Ám egyszer minden holtat el kell feledni. A király ennek ellenére megtartotta hitvesének tett ígéretét, s a királyné halála után sok időt töltött leányával, Joie-jal, kit nagyon szeretett és nagy becsben tartott. A hitvese iránt érzett szeretet okán nem mutatta keserűségét és tiszta szívből szerette leányát. Az ifjú leány minden nappal egyre szebb, bölcsebb, nemesebb és becsületesebb lett. Joie hamarost betöltötte tizenhatodik életévét, s szépsége és jósága teljében szolgálta és tisztelte Szűz Máriát, kiről volt egy hozzá igencsak hasonlatos szobra, mely szobor előtt minden nap buzgó imákat mondott.

Itt félbehagyom Joie történetét. Az ország főurai, kik nagy számban összegyűltek, szólni kívántak, s mikor az ország minden főembere megjelent, kiválasztották maguk közül a legbölcsebbet, hogy ékes szóba foglalja összegyövelük okát:

– Nemesurak, figyelmezzetek reám! Országunk nemeslelkű és szépséges királynéjának halála mindannyiunknak súlyos veszteség. Királyunknak nem maradt más örököse e hölgytől, mint leánya, ki, az igazat megvallva rendkívül szép és nemeslelkű. Mégis veszélybe kerülhet Magyarország királysága, ha egy napon egy hölgy fogja megörökölni azt. Így hát kötelességünk a király színe elé járulni, s tiszta szívből arra kérünk, hogy válasszon új hitvest magának.

A főurak egy emberként válaszolták: Bölcs tanács! Mindahányan kivétel nélkül egyetértettek. Harmadnap fel is keresték a királyt, s kérték, hogy a királyság javát szolgálандó keressen új hitvest. A király ekképp válaszolt:

– Nem tehetem, nemesuraim! Nem kereshetek új hitvest, hiszen ígéretet tettem a néhai királynénak, miszerint soha nem esküszöm meg újra, hacsak nem találok egy olyan hölgyet, ki szépségben, viselkedésben és nemességben tökéletesen hozzá hasonló, s nem hinném, hogy létezik ilyen hölgy ezen a világon. Ám ha valaki rábukkan egy ilyen nemes hölgyre, országom érdekében készen állok eleget tenni akarataknak.

Miután a főurak meghallgatták a király válaszát, kiválasztottak egy tucatnyi lovagias, bölcs és tanult küldöttet, kik több nyelven beszéltek. Valamennyien jól ismerték a királynét, aki sokat törődött a neveltetésükkel és a sorsukkal, így könnyű szívvel néztek szembe mindazzal a megpróbáltatással, mely a néhai királyné hasonmásának keresése során várt rájuk. A tizenkét ifjú tehát a király és a nemesurak parancsára kettesével útnak indult, ám kutatásuk nem hozott eredményt. Mikor ellátták őket kedvükre való arannyal-ezüsttel és készletekkel, eldöntötték, hogy egy évig keresik az úrnőjükhöz hasonlatos hölgyet, s aztán visszatérnek. Hatan kelet felé indultak el, majd onnan három különböző úton haladtak tovább; a többiek pedig nyugat felé vették az irányt, jó néhány országot átkutatva. Számos király és nemesember leányát felkeresték, de mindhiába. Mérhetetlen szenvedéseken és megpróbáltatásokon mentek keresztül, de küldetésük célját nem sikerült elérniük: nem találtak a királynéhez hasonlatos hölgyet. Így aztán nagy bánat járta át a szívüket, méghozzá oly nagy, hogy annak meghallgatása is fájdalmat okozna. Számos helyet bejárta, s számos országot felkutattak, ám jó hírrel nem tudtak szolgálni. Egy év elteltével visszatértek hazájukba, ám nem úgy, ahogyan elhagyták: gazdagon és vidáman vágtak neki küldetésüknek, s szegényen, bánatos szívvel tértek meg otthonukba. Két hajóval indultak útnak, de hat különböző hozta vissza őket.

Karácsonykor tértek vissza a királyhoz, s teljes udvartartásához, az ország főuraihoz: temérdek nemesúr, valamint számos nemes hölgy és nemeskisasszony volt ott jelen, kik mind magukat gondolták a legszebbnek. A küldöttek ebédidőben érkeztek meg, s beszámoltak a királynak küldetésük kudarcáról. A főurak, amint ezt meghallották, igen elszomorodtak, ám tudták, hogy a küldöncök nem felelősek a sikertelenségükért, így nem is maradt

el a fizetségük, hiszen mindnek jutott bőségesen fehérezüst és vörösarany, melyet ki-ki saját kincsének tudhatott.

Ám most áttérek a királyra, s a társaságában lévő nemesurakra, akik között számos érsek, apát és püspök is volt. S ott volt a szép Joie is, ki udvarhölgyei kíséretében éppen ebédjét költötte. Az egyik főúr szolgálta ki egy tálból – a Jóisten hozzon reá szerencsétlenséget, mert miatta sok szenvedést kellett elviselnie Joie-nak, miként ezt nemsókára megtudjátok. E nemesurat igencsak bántotta, hogy a királynak nem született fiúgyermek, s a küldöttek üzenete sem töltötte el örömmel. Rápillantott az ifjú királykisasszonyra, hófehér, rózsás orcájára, s mintha édesanyját, a néhai királynét látta volna viszont fiatalkorában.

Mikor mindannyian befejezték az ebédet, az ország főurai tanácskozássra vonultak vissza. Az a gróf szólalt meg először, ki a szép Joie ebédjét szolgálta fel:

– Isten bocsássa meg nekem, Urak, de a király soha nem házasodik meg újra, és soha nem találunk kedvére való hitvest, hacsak nem sürgetjük határozottan, hogy vegye nőül leányát, Joie-t, hiszen ő az egyetlen a világon, ki hasonlatos édesanyjához. A jelenlévő prelátusok, akik nagy nyomorúságra jutnának, ha egy rossz uralkodó keze alá kerülnének, bizonyára igyekeznének törvényessé tenni e frigyét, mely az egész királyság javát szolgálná.

E szavakkal zárta mondandóját. Néhányan egyetértettek vele, néhányan viszont határozottan ellene voltak, így hosszasan vitáztak az ügyről. Végül a prelátusok megegyeztek, hogy megkérik a királyt, fogadja el a javaslatukat, s azt is felvállalták, hogy magukra veszik a tettevel járó bünt, és elmagyarázzák a pápának is, milyen előnyök származnának e cselekedetből. Majd a király elé járultak, s így szóltak hozzá:

– Felséges urunk, mivel tudjuk, mekkora becsben tart minket, azt kívánjuk, hogy legyen fiú utóda, ki uralkodhat a királyság felett halála után is. Ám Felséged esküt tett, hogy csak egy első hitveséhez teljesen hasonló nemes hölgyet vesz nőül. Márpedig ily hölgyet nem találtunk, s nem is létezik csak egy, ki méltó lehet szerelmére: bölcs leánya, Joie. Könyörgünk, vegye hát nőül, s ígérjük, minden felelősséget felvállalunk döntéséért. Legfőképpen pedig ne bánkódjon, hiszen jobb kis vétket elkövetni, mint nagy bajt elszemvedni.

– Nemesurak – válaszolta a király –, a világ minden kincséért sem tennék ilyet, túl nagy bünt követné el, ha így cselekednék

– Mégis meg kell tennie, felséges urunk! A papjai is sürgetik, hogy ekként cselekedjék, s ha nem teszi meg, szembeszegül hűbéresei akaratával.

Mikor a király látta, hogy nemesurai azt kívánják, vesse alá magát akaratuknak, Gyertyaszentelő Boldogasszony ünnepéig haladékokat kért tőlük. Akkor majd visszatérnek az ügyre, s megmondja nekik, hogy eleget tesz-e akaratuknak vagy sem. Dolguk végeztével búcsút vettek a királytól, s ki-ki elindult a maga útjára.

Így a király leánya közelében maradt, akit gyengéd szeretettel és nagy fi-gyelmességgel vett körül. Egy napon, mikor belépett Joie márványpadlójú szobájába, leánya éppen fészülködött, s apját meglátva, nyomban elszégyellte magát és elpirult.

– Legyen üdvözölve, Felség! – köszöntötte a királyt Joie.

– Te is légy üdvözölve, leányom! – válaszolta atyja.

A király gyengéden megfogta Joie karját, s maga mellé ültette. Nagyon fi-gyelmesen végigfűrkészte leányát, s megállapította, hogy Természet soha nem alkotott nála gyönyörűbb hölgyet: százszorta nagyobb szépséggel áldotta meg Joie-t Helénánál, ki annyi bajt hozott a trójaiakra, ki miatt mind elvesztek, le-győzettek vagy világgá mentek és bánatra adták a fejüket. Ám sokan mások is jutottak már ilyen sorsra, s a legbölcsebbek és legéleseszűbbek is rohantak már vesztükbe egy hölgy miatt, s az is megesett, hogy a hölgy, kinek kedvéért örült-ségre vagy vétségre adták fejüket, vétlen volt ő maga is, s így neki is ugyan-azokat a szenvedéseket kellett kiállnia. Mert hiszen gyakran mondják, hogy sokszor ugyanaz a sors vár az ártatlanra is, mint a vétkesre. Ez történt a szép Joie-jal is, mikor atyja szívét egy óvatlan pillanatban olyannyira lángra lobban-totta Szerelem, hogy minden eddigénél nagyobb örömmel tekintett leányára.

Józanész, Szerellemmel viaskodva azt parancsolta a királynak, hogy távo-zon Joie szobájából, mielőtt Szerelem csapdájába esne. Így is tett: búcsút vett leányától, s Jézusnak ajánlotta őt. Ám Szerelem tüskéje szívében maradt, egy-re csak kínozza és nem hagyta nyugodni. Ámor oly jól célzott, hogy nyila a szemén keresztül szíve közepéig hatolt, s ez a sebe soha nem gyógyult be és sok szenvedést okozott neki.²

Egy napon, mikor úgy tűnt fel, hogy Józanész felülkerekedik Szerelmen, ek-képp kesergett: „Bizonyára bolond vagyok, hogy szívem éppen azt szereti és kí-vánja, akit nem kaphat meg. A gőgös Szerelem gyötör, s miatta szeretem Joie-t ily gyalázatos módon, minden észérv és akaratom ellenére. Jól tudom, hogy

² Ovidiusi toposz középkori alkalmazása.

édesleányom az, kinek már a gondolata is kínoz! E hitvány érzelmet az udvarom nagyjai és hűbéreseim plántálták szívembe, s oly örületbe taszítottak, hogy a szívem egyre csak sóhajtozik és vágyakozik! De mi végre e sóhajok? Hát nem engedték meg, sőt könyörögtek a prelátusok, hogy vegyem nőül Joie-t? Hát nem pusztán azért ragaszkodtak hozzá, hogy csillapítsák fájdalmam és királyságom érdekét szolgálják? A minap még megtagadtam, hogy teljesítsem a kívánságukat: ostoba és bolond voltam. Hát valóban bolond lettem volna? Nem, hiszen bölcsen cselekedtem, hiszen nem szokás feleségül venni a saját leányunkat! Bolondságot ültettek a fejembe, merő bolondságot, hiszen nem látnok benne értelmet! Nem vehetem nőül saját leányomat, vétkes önhittség lenne, melyet sem az értelem, sem a törvény nem enged. Ki akarom tépni szívemből e szörnyű vágyat, mostantól még a gondolatát is megtiltom magamnak!”

Így vívódott magában a király, ám Szerelem, mely a szívébe férközött, más gondolatot ébresztett benne: újfent eszébe jutatta leánya ragyogó szépségét és viselkedését, s rögtön semmissé vált korábbi elhatározása. Szerelme nem csillapodott, bűnös vágyától képtelen volt szabadulni. Így őrlődött akarata ellenére Józanész és Szerelem között, melyek párharcot vívtak szívében, s gyakran megesezt, hogy egy órát józanon, a következőt pedig örületben töltötte. Mert hol gyarló vágy lett úrrá rajta, hol Józanész, mely azt súgta neki, hogy minden áron álljon ellent e bűnös késztetésnek, mely súlyos következményeket vonhat maga után. Ám mindez semmit sem ért, hiszen Szerelem oly erővel támadta meg a király szívét, hogy bármi, amit Józanész sugallt, semmissé vált. S mikor Józanész látta, hogy a király inkább Szerelemre hallgat, őt pedig végleg elhagyta, szomorú búcsút kényszerült tőle venni. Szerelem azonban nem hagyta el, sőt Józanész távoztával egyre csak felbátorodott, s a királyt egyre inkább hatalmába kerítette, s azt tehette vele, amit csak akart. Ám a király szívét annyira gyötörte s emésztette a vágy, hogy elhatározta, beszél leányával, akiért szíve olyannyira epekedett.

Felkereste hát Joie-t annak szobájában, s ő illendően fogadta is királyi atyját, aki kézen fogta leányát, s leültette maga mellé egy gyönyörűen hímzett ágytakaróra. Senki sem zavarhatta meg beszélgetésüket, mikor a király így szólt:

– Drága leányom, ne nyugtalanítson, amit most mondani fogok, s ne is táplálj irántam haragot szívedben.

– Felséges uram, ugyan miért okozna nekem fájdalmat meghallgatnom felséged szándékát? Mondja hát, mit kíván! Hiszen szívem vágya mindent megtenni, ami egy leány kötelessége atyja iránt.

– Helyesen válaszoltál, leányom, s nem is kérek tőled olyat, amit ne lenne kötelességed teljesíteni. Hiszen a főurak kívánságára és felhatalmazásával jegyest választottam számodra, olyat, aki igen közel áll hozzád. Esküt tettem édesanyádnak, az egykori királynénak, hogy halála után nem nőülök újra, hacsak nem talállok hozzá tökéletesen hasonlatos hitvest. Ám sehol nem létezik hozzáfogható hölgy, kivéve Téged, leányom, hiába is titkolnám tovább. Főnemeseim attól félnek, hogy halálom után Magyarország királysága fiúörökös nélkül marad, így a papság is hozzájárult, hogy nőül vegyelek, s fedre királynéi korona kerüljön. Karácsonykor még nem kívántam engedelmeskedni akaratuknak, így az elkövetkező Gyertyaszentelő Boldogasszony ünnepéig kértem tőlük haladékot, s ekkorra ígertem válasszomat is. Ám most meghoztam döntésemet, s akaratom szerint meg is valósítom azt, hacsak nem ellenzed.

A királykisasszony megértette apja szavait, ám olyannyira tiszteletben tartotta Isten akaratát, hogy a király kérése mélységesen ellenére volt. Így válaszolt hát:

– Felséges atyám, arra kérem, tegyen le szándékáról, ugyanis akaratom ellenére való. Senki sem tudna meggyőzni arról, hogy törvényeink szerint cselekszik az a férfi, ki az általa nemzett gyermeket vezeti oltár elé; mindazok, akik erre biztatják, semmibe veszik az Ég akaratát. Előbb halnék kínhalált, mint hogy ebbe beleegyezzem, hiszen nem lennék képes lelkem üdvössége ellen tenni. Üdvösebb lenne, ha bűnbánatot tartana anyámnak tett ígérete miatt, mivel igen esztelen fogadalom volt ez. Válasszon másik feleséget, olyat, aki felségednek is jobban megfelelne, hiszen nincs e világon olyan férfi, bármilyen gőgös legyen is, ki ne adná boldogan felségedhez feleségül a leányát. Engem pedig, arra kérem, hagyjon békében élni, senki sem tudna meggyőzni arról, hogy elfogadjam férjemül a saját édesapámat, a lelkem üdvössége túl nagy ár lenne érte.

Mikor a király látta, hogy semmivel sem tudja meggyőzni leányát, akiért egyre jobban epekedett, haragosan így válaszolt:

– Mégis beváltom akaratomat, leányom, mivelhogy felhatalmaztak rá. Nem mérlegeltem válaszodat, de tudom, hogy nem is tehetéd volna másként. Ám ha nem leszel hajlandó teljesíteni az akaratomat, szembe kell nézned a következőkkel, ugyanis többé nem kérlek szép szóval. Közeleg Gyertyaszentelő Boldogasszony ünnepe, főuraink visszatérnek az udvarba, és bizonyos vagyok

benne, hogy választ várnak majd tőlem. Így hát nőül veszek, s többé egy szót sem akarok hallani erről.

Mielőtt Joie válaszolhatott volna, a király szó nélkül távozott leánya szobájából, akinek szíve fájdalommal telt meg, s legszívesebben meghalni vágyott.

– Ó Egek Ura, minő balszerencse ért engem! Tulajdon édesapám kíván nőül venni, s semmilyen észérv nem hat rá! Tanácsadói meggyőzték és makacsul fejébe vette, hogy én leszek az új hitvese. Ám én inkább meghalnék, mintsem hogy atyám esztelen parancsát teljesítsem, hiszen az Isten ellen való véték lenne, s józanésszel senki emberfia nem lenne hajlandó azt tenni, amire engem akarnak rávenni. S mégis hiába ellenkeznék, bármit mondanék, nem tudnám eltéríteni őket szándékuktól, hacsak nem találnak rajtam olyasmit, ami visszakozásra kényszerítené őket.

Ily gyötrődések és gondolatok közepette érkezett el Gyertyaszentelő Boldogasszony ünnepe. Az ország főurai, lovagai és prelátusai mind késlekedés nélkül visszatértek a király udvarába, aki igen megörült főurainak, s rögtön össze is hívta őket tanácsba, és az a hír járta, hogy ennél fényűzőbb udvartartás még sosem gyűlt össze azelőtt. A király, aki már beteljesedni látta leghőbb vágyát, elrendelte, hogy mindenféle javakat és kincseket osszanak szét főurai között, úgy hogy mindenkinek jusson szíve kívánsága szerint. Leánya ellenkezésével nem törődött, úgy hitte, női szeszélyről van szó csupán, hogy a főurak és prelátusok sürgetésére majd megváltoztatja véleményét. Épp ekkor keresték fel főurai, akik arra kérték, hogy ne vegye többé semmibe a tanácsukat, s vegye nőül Joie-t. A király azt válaszolta, hogy eleget tesz kívánságuknak, nem csupán azért, mert mindannyian erre kérik, hanem mert ő is így kíván cselekedni. Valamennyien nagy örömmel fogadták királyuk döntését, s felajánlották, hogy tüstént színe elé vezetik Joie-t.

– Ne késlekedjünk hát, minél hamarabb legyen meg az esküvő, mielőtt bármi megakadályozhatná.

Ám nem tudhatták, hogy olyan dolgot véltek birtokolni, mely bizony még igen messze volt tőlük. Joie egy bizalmasát apja tanácsába küldte, hogy minél hamarabb tudomást szerezhessen a főurak és a király döntéséről. Az, amint tudomást szerzett a főurak elhatározásáról, rögtön visszatért a leány lakosztályába, s beszámolt arról, hogy a király és grófjai máris érte jönnek, hogy minél hamarabb hozzáadhassák apjához. E szavak hallatára Joie olyannyira

kétségbeesett, hogy azt sem tudta, mihez kezdjen. Pillanatok alatt könnyek lepték el szépséges orcáját, s bizonyos volt benne, hogy ha most nem talál valami kibúvót, észérvekkel már nem fog tudni hatni apjára és főuraira. Ám mivel esze ágában sem volt megvárni őket, s nem óhajtotta a társaságukat sem, észrevétlenül hátrahagyta komornáit, s szobáról szobára járva végül elérkezett egy konyhába, melynek egyik oldala a trónteremmel volt szomszédos, a másikon keresztül pedig a vödröket szokták leengedni egy sebes sodrású folyóba, mely a közeli tengerbe torkollik.

Már minden szakács és konyhalegény elhagyta a konyhát, hogy tanúja legyen, amint királyuk szent esküt fogad leányának, így a bánatos és kétségbeesett Joie egyedül maradt. Egyszer csak észrevett egy hatalmas húsvágó kést a konyhadeszkán, mely számtalanszor tett már jó szolgálatot gazdáinak, akár egy nagytermetű hatyú nyakát is el tudta vágni egyetlen csapással. Joie hirtelen megragadta a kést, s egy gondolat futott át a fején: levághatná a kezét, majd abba a folyóba ejthetné, melyet a széles és mély Dunának neveznek, ám erre a gondolatra könnyekben tört ki:

– Ó, jaj, most már valóban reménytelen a helyzetem! Ha levágom a kezem, a király akkor sem kegyelmez meg nekem, hiszen tudni fogja, hogy csak azért tettem, hogy az ő akaratának ellenszegüljek. Mily szerencsétlen vagyok! Jól tudom, hogy elevenen fog megégetni, másra nem is számíthatok. De minő örülség lenne fájdalom és szenvedések árán meghalnom, mikor megmenekülhetek e nyomorúságos sorstól? S hogy hogyan? Ha beleegyezek, hogy saját apám nőül vegyen. A saját édesapám! Ó, balsors, de milyen keserű életem lenne, ha elveszítem lelki üdvösségem! Kegyes Szűz Mária, könyörgöm, segítsd meg hű szolgáod! Járj közben egyetlen Fiadnál, imám tiszta szívből jön, tudom, hogy meghallgatásra talál.

Így bánkódott magában a szépséges Joie, s ily kínok közepette hallotta meg, ahogy azok, akik keresésére indultak, hogy a király színe elé vigyék, a szobájában járnak és szölongatják. Ekkor megértette, hogy nincs több vesztegetni-való ideje. Bal kezét az ablakpárkányra tette, s jobbját, benne a késsel magasra emelte. Soha asszony előtte ilyet még nem tett: jobb kezével akkora erővel sújtott le a baljára, hogy az kirepült az ablakon, s rögtön el is nyelte a palota alatt zúgó folyó. Ám Joie a fájdalomtól menten el is vesztette eszméletét, s még mielőtt magához térhetett volna, kezét egészben lenyelte egy tokhal, mely láthatóan igen megörült zsákmányának, s vígan úszott tovább a folyóban.

Ám térjünk vissza Joie-hoz, ki végre magához tért, s jobb kezével bal kezének sajtó csonkja köré tekerte a fején viselt fátylát. Korábban rózsás arcszíne most sápadt volt, ám ez nem is csoda. A konyhából visszatért a szobájába, ahol már négy gróf várakozott, hogy a király elé kísérijék. A leányt megpillantva mind a négyen megörültek, s így szóltak hozzá:

– Felséges kisasszonyunk, jó hírt hozunk kegyednek, örvendezzen hát: Magyarország királynéja lesz. Felséges urunk már várja a trónteremben, azért küldött minket, hogy tüstént jöjjön oda velünk, ne késlekedjen tovább. Bizony sok hálával tartozik a királynak, s mindazon főuraknak, akik oly sokat tettek azért, hogy aranykoronát hordhasson a fején. Jöjjön hát, a prelátusok már nagyon várják, megtörik az atya és kegyed közti vérrokonság törvényi akadályát, s végre nőül adják királyunkhoz.

A királykisasszony azt válaszolta, hogy legott engedelmeskedik apja parancsának, s fehér orcával, sápadtan elindult a trónterembe oldalán a négy gróffal. Kíséretében számos udvarhölgy, s előkelő nemeshölgy is volt. A négy gróf egészen a trónteremig kísérte, ahol már várták a királyság főurai, s számos lovag, akik mind nagy szeretettel vették körül Joie-t nemes tulajdonságai okán. Mindenki örült érkezésének, s a király is jóindulattal köszöntötte leányát. Joie illedelmesen válaszolt, azt kívánván, a Jóisten segítse meg útjukon a főurakat. A király kézen fogta leányát, gyengéden magához ölelte, s ekkor észrevette a kötést Joie kezén és így szólt:

– Leányom, hogyan keletkezett e szörnyű seb?

Majd elmondta nekik mindazt, amit Joie már a küldöncöktől is megtudott, ám mivel nem okoztak neki örömet apja szavai, a leány nem is válaszolt neki, csak néhány szóban:

– Felséges uram, jól értettem, amit mondott, ám nem lehet belőlem királyné, ugyanis nincsen bal kezem, s lelkemre mondom, király nem vehet nőül olyan hölgyet, akinek hiányzik valamelyik végtagja.

Akkor felfedte a bal kezének csonkját takaró fátylat, s amint a király és a jelenlévő főurak látták, hogy valóban nincsen többé bal keze, az öröm hirtelen a legmélyebb bánatnak és legnagyobb haragnak adta át a helyét. Boldogság még sosem változott ilyen hirtelen kétségbeeséssé, s a szomorúságtól megállás nélkül folyt könnyük. Ám a király rögtön rájött, hogy leánya készakarva csonkította meg önmagát, hogy ne kelljen alávetnie magát akaratának, s ahelyett, hogy beismerte volna, hogy Joie saját és apja lelki

üdvéért bánt el így magával, olyan dühbe gurult, amiért elvesztette vágyának tárgyát, hogy rögtön megparancsolta a poroszloinak, fogják el leányát, s vessék a legsötétebb tömlőcbe, ahova csak ritkán hatol be a napfény. Majd megesküdött Istenre, hogy másnap elevenen megégetteti leányát, ám ő nem lesz jelen, nehogy a szájalom erőt vegyen rajta, s megmátsíssa ítéletét. Magához hívatta udvarnagyát, s parancsba adta, hogy harmadnap haladéktalanul máglyán égessék meg leányát, s ezt is hozzátette:

– Tedd meg, ha tiszteletben tartod az akaratomat. Ha nem engedelmeskedsz, rád is hasonló sors vár, s egész nemzetségedet kizárom udvaromból!

A főurat igen elszomorította a király döntése, ám nem merték mutatni bánatukat.

– Felséges uram – válaszolta az udvarnagy –, végrehajtom parancsát, mert ezt óhajtja, nem is mernék szembeszegülni vele, bármilyen sokba kerül is ez nekem.

Könnyek közt, bánatosan oszlott szét a királyi udvartartás, s ő maga is egy másik palotájába távozott, nem kívánt többé ezen a helyen tartózkodni. Parancsára az ítélőmester és néhány főúr hátramaradt, hogy végrehajtsák Joie-on az ítéletet, aki egy sötét tömlőc mélyén várta sorsa beteljesülését.

Most azonban hadd meséljek a nemes szívű porkolábról, aki leküldte saját leányát a tömlőcbe, hogy Joie társasága legyen sötét óráiban, s fátylát is adott nekik, hogy jobban lássanak. Ha enni akartak, a porkoláb arról is gondoskodott, ám olyan nagy volt bánatuk, hogy nem kívántak ételt.

Gyorsan elterjedt a hír az országban, hogy Joie-ra máglyahalál vár, s mindenki értetlenül állt a szörnyű ítélet előtt. Legfőképpen azok a szegény emberek szomorodtak el és döbbentek meg, akiknek a királyleány gyakran adományozott ruhákat. S ha ez idő tájt az országba tévedt volna egy idegen utazó, ilyen beszélgetéseket hallhatott volna:

– Ó magasságos ég, milyen szerencsétlenség, micsoda veszteség az ország lakóinak! A valaha élt legnemesebb ifjú hölgyet vetik kegyetlenül máglyára, s csupán azért, mert bizonyította tisztességét!

Ezt beszéltek az országban, s mindenki, akit emésztett a fájdalom, átkozta azt, aki Joie szörnyű sorsának okozója volt.

Ám hagyjuk most a közembereket, s térjünk vissza az udvarnagyhoz, ki bölcs és istenfélő ember volt, kinek egész éjjel nem jött álom a szemére a rettenetes parancs miatt, melyet végre kellett hajtania. Olyannyira emésztette a bánat, hogy két éjszakán keresztül nem aludt.

– Ó, jaj – szolt –, ha megégettetem úrnőmet, bizonyosan elveszítem lelki üdvöm, s amint híre megy tettemnek, mindenki meggyűlöl majd. Ám gyakran előfordul, hogy a harag szorításában olyat teszünk vagy olyat rendelünk el, amit később megbánunk. Talán a király is megbánja tettét később, s akkor nekem jobb lenne Tarsusba vagy a messzi Indiába mennem, hogy elkerüljem szörnyű bosszúját. Nem égethetem meg hát a királyleányt! Nem tudom már, mit csináljak. Mihez is kezdhetnék? Ha elrejttem, vagy segíték neki megszökni, akkor is baj érhet engem. Ha uram visszatér, bizonyosan engem is máglyára vettet, nem hagy tovább élni. Mit tegyek hát? Nem tudom. Képtelen vagyok dönteni, nem tudom, melyik megoldás a legkevésbé rossz. Ám mivel minden esetben baj érhet engem, nem hagyhatom, hogy Joie ily kinszenvedések között múljon el. Nincs messze innen a tenger, az éj leple alatt megszöktetem, bármi történjék is. Egy bárkába ültetem, bőségesen ellátom egyheti élelemmel és borral, de úti kísérője nem lesz, sem evezője, sem árboca, sem kormányja. Ha a könyörületes Isten is úgy akarja, s megmenekíti, az én szívem is örvendezni fogok, ha pedig nem, nem is fogok tudni róla. A Mindenható döntsön a sorsáról! Hogyha mindezt elvégeztem, hatalmas máglyát állítatok tövises ágakból, hogy senki se gondolhassa, megmentettem Joie-t a haláltól, s hajnalhasadtával, amikor ő már a tengeren lesz, meggyújtom a máglyát, mielőtt bárki is közelítene ahhoz. Az embereknek azt mondom majd, hogy napfelkelte előtt égettem meg, mert meg kívántuk kímélni a népet e szörnyű látványtól.

Mikor teljesen elkészült tervével, neki is állt megvalósítani azt. Tüstént magához hívatta a porkolábot, aki haladéktalanul meg is jelent, hiszen szerette és tisztelte az udvarnagyot. Meg is kérdezte tőle, mit kíván, s az udvarnagy megeskette, hogy segít neki tervei megvalósításában, s soha senkinek nem fedi fel azokat. A porkoláb megígérte, hogy mindenben követi az udvarnagy utasításait, aki megosztotta vele tervét, ahogyan kitalálta, s ahogyan megvalósítani kívánta. A porkoláb biztosította őt arról, hogy megértette feladatát, s arra biztatta az udvarnagyot, hogy haladéktalanul lássanak neki:

– Ha Nagyságod is úgy akarja, én készen állok.

Az udvarnagy is készen állt, így a porkoláb elindult a tengerhez, hogy besorozza a szükséges dolgokat: egy bárkát, bort és némi ételmet. Majd visszatért és beszámolt az udvarnagynak arról, hogy mindent sikerült elvégeznie.

– Derekasán tetted a dolgotat – válaszolta.

Azután felnyergeltek három lovat, az egyikre felültették Joie-t, akit mély bánat emésztett, ők maguk pedig a másik két lóra szálltak fel. Így hagyták el a várost, s az éj leple alatt teljesen észrevétlenek maradtak. Senki sem állította meg őket, míg elértek a tengerig, ahol már várt rájuk a bárka. Joie így szólt megmentőihez:

– Mi ez itt, jóurak, s miért hoztatok engem ide? Bizonyos vagyok benne, hogy soha király leánya nem járt még ilyen helyen.

– Felséges úrnőm – válaszolta az udvarnagy –, tudnia kell, hogy a király parancsba adta nekem, hogy kegyedet máglyára vessem, különben az életemmel fizetek. Ám a szívemben olyan szánalom ébredt, hogy képtelen voltam ilyen szörnyű halálra ítélni, így hát most Isten kegyelmére bízom, hogy őrizze meg, és vezesse útján. Higgye meg, nagyon fájdalmas nekem így cselekedni, de nem tehetek másként, hiszen a király elvesztette józan esztét, s én rettegem haragját. Bizonyos vagyok benne, hogy ha hírét veszi, hogy kegyed nem égett meg a máglyán, haragja reám sújt le először.

A királyleány így válaszolt:

– Jó uram, mégis bűnösök azok, akik miatt most egyedül kényszerülök tengerre szállni, nem érdemeltem ily sorsot. Ám ha életemnek véget kell most érnie, inkább a tengerbe veszek, mintsem hogy elevenen elégessenek, ha ez a mennybéli Urunk akarata. Hálával tartozom kegyelmednek, amiért a király parancsa ellenére megkímélte gyenge testemet a lángoktól, s a Mindenható Istenhez imádkozom szívem mélyéből, hogy bocsássa meg apám bűnét, melyet ellenem elkövetett, s hogy több örömet adjon neki annál, mint amennyi nekem jutott.

Az udvarnagy és a porkoláb együtt siratták Joie-t szomorú sorsa miatt. Könnyek között besegítették a bárkába, Isten kegyelmére bízták, s tengerre bocsátották. Isten vezesse őt útján! Szívük tele volt bánattal, hogy ily módon kellett megválniuk úrnőjüktől. Visszatértek hát a város szélére, s még napfelkelte előtt négy taliga fát halmoztak fel egy rakásba, s amint a Nap felkelt, lángra is lobbantották a máglyát. A porkolábra jutott a feladat, hogy a városlakóknak megvigye a hírt.

– Ó, szerencsétlen Joie! – kiáltozta – Mily sokba került neked tisztesség és jószágod!

Amikor a városlakók meghallották, ahogy a porkoláb úrnőjét siratja, e szavakkal fordultak hozzá:

– Mi történt szépséges és nemes királykisasszonyunkkal?

Azzal a porkoláb elmesélte nekik, hogyan égették meg elevenen Joie-t, ami a városlakókat a szörnyű kétségbeesésbe taszította. Oly nagy bánat fogta el őket, hogy kis híján belehaltak fájdalmukba. Valamennyien a máglyához siettek, ahol az udvarnagy várta őket. Azt mondta nekik, hogy mély fájdalmára a királyleány teste is elenyészett a parázs és a hamu között.

Így hitették el tehát az ország lakóival, hogy Joie meghalt. A közemberek úgy érezték, elárulták őket, s alig tudták kordában tartani a király iránti haragjukat. Az udvarnagy rögtön felkereste urát, a királyt, és jelentette, hogy teljesítette a parancsát. A király, akit még mindig esztelen düh töltött el, hálás volt udvarnagának, ám lassanként eluralkodott rajta a bánat, s százszor is megbánta, hogy ily szörnyű sorsra ítélte leányát. Végül oly mély fájdalom és megbánás lett úrrá rajta, melyet mindenki megismerhet, aki végighallgatja a történetet. Ám most hagyjuk a királyt és főurait, és térjünk vissza leányának történetére, ki vitorla és árboc nélküli bárkájában egyedül hánykódott a tengeren.

Ahogy már mondtam, a szépséges leány egyedül ült bárkájában, s igen neki-keseredett. Gyakran rimázkodott Istenhez, s a szent Szűzanyához, hogy mentse meg e balsorstól, s vezessék jó kikötőbe. Egyetlen dolognak tudott csupán örülni: szépen gyógyult kézcsonka, s a bőr is visszanozott már rá. Ám szíve szomorúságát nem volt mód csillapítani, s ez talán nem is meglepő, hiszen egy fiatal leány a tenger közepén egyes-egyedül, kísérő, evező és kormány nélkül bizony joggal bánatos! Nem csoda hát, hogy ekképpen siránkozott:

– Fortuna, igen kegyetlenül forgattad a kereked! Magasra emeltél, s a kerék tetején boldog és szerencsés voltam, ám most ilyen magasságból könyörtelesen a legmélyére taszítottál. Soha, de soha nem szenvedett nő még ily balsorsot csak azért, mert tisztességesen cselekedett, s emiatt most éjjel-nappal a sós tengeren kell hánykódnom! Édes Istenem, hozzád könyörgök most, hozzád, kinek jósága minden jótettet viszonz, ki értünk szenvedtél kínhalált a kereszten, hogy megváltsad Ádám és Éva bűneit, kik annyi fájdalmat és bánatot okoztak azoknak, akik azelőtt éltek, hogy megtörtént a szent és szeplőtelen fogantatás.³ Hiszen halála után számos igaz ember várt Reád a pokolban

³ Bár az eredeti szöveg („mielőtt még ismertté vált volna a Szűz szüzessége, és eljött volna szent tested [ti. Jézusé].”) nem tartalmazza a „szeplőtelen fogantatás” kifejezést, mindkettő Mária tisztaságára, illetve eredendő bűn nélküli fogantatására utal.

Ádámmal és Évával, szent Ábrahám és Dávid, aki szent szavaidat megörökítendő megírta a zsoltárokat. Ez a szent próféta értette meg először szíve legmélyén, hogy Te emberanyától kívántál születni, mert ez volt az egyetlen módja, hogy feloldozást nyerjen Ádám eredendő, önhittségből elkövetett bűne. Drága Uram, Jóistenem, mielőtt a bűnbocsánat megtörténhetett volna, távoznod kellett e világból, s akkoriban az a törvény járta, hogy ki elhagyta e világot, annak még ezer szenvedést kellett elviselnie a pokolban. Sok-sok éven át tartott ez a törvény, mely oly igazságtalan a tisztességes, jó emberekkel szemben, ám Te nem állhattad tovább e jogtalan szenvedést, megérkeztlél közénk, pontosan úgy, ahogy Dávid azt megjövendölte. Harminckét esztendőn át éltél e földön a legnagyobb szegénységben, s magadra vetted az Ördög elleni harcot, melyet ő azért indított az emberek ellen, mert egyszer régen egyikük egy almába harapott. E heves küzdelem során öt sebet szereztél a kereszten, hova felfeszítettek, s hol szegekkel szúrták keresztül testedet, s karddal döfték át oldalad. Mikor végleg kiadtad lelkedet, késlekedés nélkül pokolra szálltlál, hogy megkeresd hűséges követőid, kiket magával ragadott az Ördög. Feltörted a Pokol nehéz kapuit, egytől-egyig megmentetted minden hűséges szolgádat, s mindez nagy bosszúságot okozott a démonoknak, akik nem is győztek később panaszkodni róla. Eztán úgy döntöttél, hogy visszatérsz e világba, s megjelenesz apostolaid színe előtt a Mennybemenetel napján. Előtte is, utána is, ahogy mindenki jól tudja, számos csodát vittél végbe, melyeket most nem sorolok fel, ám ezzel megvalósítottad mindazt, amiért e világra jöttél. Drága Jóistenem, olyannyira hiszek az előbb mondottak igaz voltában, hogy ugyanezen hittel kérlek, kegyes jószágodban vezess olyan partra, hol nem bánnak velem méltatlanul, s hol megmenekítenek szenvedéseimtől, ha Te is úgy akarod, hogy folytassam életem.

Isten, ki meghallgatta Joie imáját, nem maradt érzéketlen iránta, oly iramban vezette bárkáját éjjel s nappal, hogy egy zanótnyíl sem szágulduhatott volna sebesebben. Nyolc napot töltött a tengeren, s végül a kilencediken olyan földet pillantott meg, mely közel volt Angliához, s melyet Skóciának neveztek. Nagyböjt első vasárnapját ülték, s Berwick lakosai éppen a tengerparton mulatoztak. Néhányan táncoltak, mások ujjongtak, de mindannyian boldogan ünnepeltek, mint ahogy évek óta tartotta a szokás. A városbíró is jelen volt, nehogy a mulatozás hevében egymásnak essenek a vigadozók. Mikor tekintet a tenger felé fordította, észrevette a közeledő bárkát, s nem is tudta levenni róla szemét, mert látta, hogy felé tart, ám azt nem tudta kivenni, hogy van-e

bárki a kormányánál. A többiek elmerültek a mulatozásban, ám a városbíró felhívta a figyelmüket a bárkára, mely árboc és vitorla nélkül közeledett feléjük, s immár mindannyian arra fordították tekintetük. Időközben egyre közeledett a bárka, s végül elérte a tengerpartot. Az előljáró és a jelenlévő berwicki lakosok mind elindultak a bárka felé, együttes erővel partra húzták, s ekkor vették észre a fiatal leányt, a bárka egyetlen utasát. Az előljáró, ki igencsak járatos volt szép és bölcs beszédben, kedvesen köszöntötte:

– Isten, ki sosem csolja meg övéit, segítsen meg, s hozzon kegyednek boldogságot, szép kisasszony!

– Úgy legyen – válaszolta Joie. – Bár meghallgatná imáját az, kinek szánta, jó uram!

– Ne rejtgesse tovább, kisasszony, hanem kérem, mondja meg honnan jött, s mi a neve, mert tudni szeretnénk.

– Jó uram, csupán egy szerencsétlen leány vagyok, ki ezen a tengerparton kötött ki. Ha úgy tartja kedvük, mentsenek meg, de, kérem, rólam ne kérdezzenek többet.

– Természetesen, szép hölgy. Ha valaki ártott kegyednek, akkor most jó országban kötött ki, ugyanis elkísérjük királyunkhoz, ki ennek az egész vidéknek az ura, s ki nemes szívű ifjúember. Édesanyja, királynénk mellett semmi-
ben sem fog hiányt szenvedni.

– Köszönettel veszem segítségét, jó uram – válaszolta Joie.

A berwickiek nagy örömmel fogadták maguk közé a fiatal leányt, s így indultak útnak a város felé. Egész nap a szépségét csodálták, ám Joie orcája mégis sápadt maradt a sok szenvedéstől, melyet át kellett élnie. A városbíró visszatért hajlékába a fiatal leány kíséretében, kit hiába faggatott egész nap, hiába tett fel neki számtalan kérdést, az nem árult el semmit származásáról és hányattatásainak történetéről, így végül nem kérdezgette tovább, mindazonáltal jó benyomást tett reá. Aznap este Joie-t két leánya mellett szállásolta el. Másnap napfelkeltekor tüstént lóra ültette a leányt, s egyenesen Dundee-ig kísérte, ahol a király s édesanyja, a királyné udvartartása, köztük számos szépséges udvarhölgy általában tartózkodott. Amint megérkeztek a királyi udvarba, a városbíró gyengéden lesegítette Joie-t a lováról.

A király éppen vacsoráját fogyasztotta, huszonhárom nagyura társaságában, mikor előljárója megérkezett, kézenfogva a fiatal leánnyal; először a királyt köszöntötte illően, majd nemes urait.

– Felséges uram – szólt a városbíró –, igen kedves vendéget hozok ma az udvar színe elé. Tegnap, Nagybőjt első vasárnapján jómagam, s alattvalói a tengerparton mulatoztunk, mikor egy érkező bárkára lettünk figyelmesek, melyben ez az ifjú hölgy ült egyes-egyedül. Úgy vélem, nemesi családból származhat, mert finom modorú, ám egyik keze csonka, még ha a sebe szépen be is gyógyult már. Ennyit tudok róla csupán, bár faggattam, a kérdéseimre nem volt hajlandó válaszolni. Abban viszont bizonyos vagyok, hogy sok szenvedés érte és sebe miatt is igen szerencsétlen. Ha nem kellett volna ennyi kint kiállnia, tudom, hogy se kőből, se fából faragva nem találnánk nála szebb leányt kerek e világon. Tegyen vele most, mit jónak lát, senki sem ellenkezhet, hiszen bizonyosan messziről érkezett, valószínűleg Spanyolországból. Ha felséged is úgy kívánja, fogadja be az udvar, bizonyosan jó társasága lesz úrnőmnnek, a királynénak, s ha Isten is úgy akarja, ő is szívébe zárja majd.

A városbíró szavai igencsak kedvére voltak a királynak, kinek szíve telve volt jószággal. Magához hívta Joie-t, s ezekkel a szavakkal szólt hozzá:

– Szeretném a szülőhazájáról kérdezni, szép hölgy, ha nincsen ellenére, szeretném tudni honnan érkezett, s kik a szülei. Árulja el, ígérem, nem esik bánódása, sőt mindent megadok kegyednek, amit csak kíván.

Joie így válaszolt a király kedves szavaira:

– Felséges uram, mindazok, akik jót kívánnak tenni nekem, igazán könnyen megtehetik, hiszen szegény vagyok, semmim sincsen ezen a világon, egyedül érkeztem egy idegen országból a tengeren hánykódva. Látja, ily szerencsétlen vagyok, nincsen nálam nyomorultabb a világon. Bárcsak lennék halott, ha Isten is úgy akarná! Bár senki ne kérdezne többet a múltamról, balsorsom elmesélése helyett inkább lennék a föld alatt, s előbb halok meg, minthogy egy szót is mondjak arról.

Mialatt Joie beszélt, a király le nem vette róla tekintetét, s látta, hogy a szemét könnyek öntik el. Mivel e látvány igen fájdalmas volt a király számára, anyjához, a királynéhez küldte az ifjú leányt, s megkérte, hogy mindenben tegyen vendégük kedvére, de legfőképpen, hogy addig ne zaklassa kérdésekkel, míg azok ily nagy fájdalmat okoznak neki, várja meg, míg kissé felvidul. A királyné tiszteletben tartotta fia akaratát, s megparancsolta udvarhölgyeinek, hogy a legnagyobb tisztelettel bánjanak az ifjú leánnyal. A városbíró az egész napot a király társaságában töltötte, s csak másnap tért vissza saját birtokára.

Joie a királyi udvarban maradt, s mindenki a legnagyobb figyelmességgel és

szeretettel vette körül. Ám senki sem tudta nevén nevezni, hiszen nem árulta el sem igazi nevét, sem pedig azt, hogy melyik országból származik. Egy napon a király felkereste, hogy újfent származásáról faggassa, ám bármennyire is szeretne volna megismerni Joie történetét, nem tudta beszédre bírni a leányt. Végül így szólt:

– Mivel nem ismerjük kegyed igazi nevét, újat kell adnunk. Így tehát kegyedet ezentúl Manekine-nek⁴ nevezzük.

A leány még igen sokáig viselte ezt a nevet, mint ahogy ez a regény folytatásából is kiderül majd. Valódi nevét semmiképpen sem akarta elárulni, mert még mindig fájdalmasan élt benne apja gonosztettének emléke, mely továbbra is számtalan módon kínoztta. Ám ahogy telt-múlt az idő, Joie annyi öröme talált Skócia királyának udvarában, mint amennyi szenvedésben része volt azelőtt. Rövid idő alatt mindenki megszerette, hála illedelmes és szelíd modorának. Távol tartotta magát a gonosz nyelvektől, s őt sem érhette rossz szó, hacsak nem hazug szándékkal. A kedves gondoskodásnak köszönhetően visszanyerte egykori szépségét, mert hiszen a király számos ifjú leányt adott szolgálatára, akik minden rezdülését figyelték, s kérés nélkül teljesítették minden kívánságát. Mindenki szerette, hiszen szíve mélyén csupa jószág lakozott. Mindenki, aki csak meghallotta nevét, dicséretét zengte, s állította, hogy csupán szívbeli nemessége okán viselkedhet ily okosan egy idegen országban. Oly sokat beszéltek róla, hogy az országban még azok is szerették, s dicsérték jószágát, akik soha egy pillantást sem vetettek rá, de már sok történetet hallottak róla.

Még a király is nagy szeretettel gondolt reá, s valahányszor Dundee-ban járt, ahol királyi palotája volt, meglátogatta Manekine-t és sakkjátszmákra hívta. Az ifjú leány olyannyira ügyesen játszott, hogy nem akadt vetélytársa, bármennyire jó sakkjátékos volt is az illető, senki sem tudta legyőzni. A sakk mellett más szórakoztató játékokat is ismert még, s ezeket is barátságban, vita nélkül játszotta a királlyal.

A király olyannyira megszerette Manekine-t, hogy nem is kívánta elhagyni társaságát, s lassan ráeszmélt, hogy viselkedése bizony igencsak esztelen. Mikor ugyanis egy nyílvesszőt kilőnek, nem állhat meg addig, míg el nem éri kiszemelt célját, s hasonlóképpen, mikor Szerelem születik egyetlen

⁴ A „manekine” ófrancia szó (a mai francia „mannequin” megfelelője): egyik jelentése fa- vagy szalmabábu, mely a történet későbbi részében jelentős szerepre tesz szert.

pillantásból, s egyenesen a szívig hatol, nem nyugszik, míg teljesen be nem teljesíti célját, ezáltal gyakran sok bánatot és fájdalmat okozva a szerelmeseknek, kiket kétségbeesett gondolatok közé taszít. Igen veszélyes lehetne e Szerelem, ha nem lenne egy időben édes is, hiszen senki sem tudná elviselni, ha nem okozna neki mérhetetlen boldogságot. Ám hogyan tehet boldoggá a szenvedés? Hiszen ellentétes érzésekről van szó! Hogyan okozhat örömet a kín, mely éjjel-nappal, szüntelenül szívünket emésztí? S hogyan is szerethetünk olyan dolgot, melyet bánatnak, fájdalomnak és szenvedésnek kellene neveznünk? Ezt mesélem most el nektek, s ha megvizsgáljátok saját érzéseiteket, látni fogjátok, hogy igazat beszélek.

Szerelem olyan vágy, mely már számtalan szívet hatalmába kerített, s most elmesélem nektek, hogyan is teszi mindezt. Szerelemnek számos hírvívője van ezen a világon: a szem, mellyel mindannyian látunk, s a szív el is hiszi mindazt, amit a szem lát, ezért arra vezeti őt, amerre csak kedve tartja, hiszen rendíthetetlenül bízik benne. Ám a szem ostobább, mint a szabadon legelő állatok, hiszen csak arra veti pillantását, ki neki a legkedvesebb, csak a szív vágyaival foglalkozik, másra nincs is érzéke. Mi sem egyértelműbb ennél, hiszen a szem a lélek tükre, s a szív nem is láthatná másként, csupán a szemmen keresztül, márpedig a szem, természetétől fogva a szépséget keresi. Ezért Természet és Vágy, kik a szemet irányítják, arra figyelnek fel, ki gyönyörűség, s kinek látása örömet okoz. S amint észrevesznek valakit, aki nekik tetszik, menten figyelmeztetik a szívet, hogy pillantását vesse imádatuk tárgyára. A szív tehát a vágyott személy felé fordul, olyannyira vigyázatlanul, hogy mind a szem, mind pedig jómagá támadással kerül szembe, s végül átadja magát a legbelül felszított vágnak, mely csordultig megtölti. Így erős méreg hatása alá kerül a szív, s nem tud szabadulni e szenvedéstől, mely oly ellentétes gondolatok közti örlődésre kényszeríti, mint a nyár és a tél.

Ez hát mindama fájdalom, mely a szerelem során érheti szívünket, s most elmesélem, miért is nevezzük mégis ezt az érzést Szerelemnek: mert hiszen szeretjük azt a személyt, ki mindazt a szenvedést okozza nekünk, melyről most meséltem, s pontosan annak reményében szeretjük, hogy vágyaink végül beteljesülést nyernek. E remény igen kedves azok számára, akik szívét ily vágy feszíti, hiszen segítségükre van a szenvedések és a gondok elviselésében, mely a szerelmeseket gyakran sújtja. Íme, hát, ilyen érzések, kétségbeesés és remény között örlődik az, kinek szívét eltalálja Ámor nyila. Az egyik

pillanatban vágyuk s reményük beteljesedni látszik, ám a következőben már keserűség lesz úrrá rajtuk, s álmaik szertefoszlani tűnnek. Bolond, aki bízni mer benne! Néhányaknak Szerelem gonosz mostoha, másoknak kedves édesanya, s míg az egyikkel nagylelkű, a másikkal fukar, így egyszer örömet, másszor kínt és bánatot hoz, Szerelem egyszerre élet és halál, boldogság és szenvedés. Mivel egyszerre hozhat nagy nyereséget, s nagy veszteséget is, nem csoda, hogy van, aki dicsérrettel, s van, aki panasszal illeti. Szerelem bűne egyszerre jéghideg, s egyszerre perzsel a Nap tüzével, s nem véletlen, hogy azok, akik a markába kerülnek, sok szenvedést élnek át, még ha ők maguk választották is e kínnal teli utat.

Ám térjünk vissza a történetemhez: a szépséges és illedelmes fiatal leány, akit immár Manekine-nek neveztek, olyannyira megtetszett a királynak, hogy szívét teljesen betöltötte a leány iránt érzett szerelem. Szerelem oly erős kötelékekkel fonta körül, hogy senki sem szabadíthatta meg azoktól, hacsak az nem, akiért szíve epekedett. Ám Szerelem könnyebben felfedte magát, mint máskor szokta, mert hiszen nem csak a király szívét kínozták érzelmei, a fiatal leány is legalább oly mértékben szenvedett. Szerelem őt is mélységesen a hatalmába kerítette, így a király szerette Manekine-t, s Manekine szerette a királyt. Egyazon vágy s egyazon akarat dúlta fel szívüket, ám egyikük sem kívánta felfedni érzelmeit a másik előtt, nem szerették volna, ha a másik tudomást szerez róla. Pedig szerelmük viszonzásra talált volna, s boldogok lettek volna, ha tudtak volna a másik vonzalmáról, ám egyikük sem vett észre semmit.

Elsőként a királyról beszélek, ki rettenetes kínokat és szenvedéseket állt ki a leány iránt érzett szerelme miatt. Egy napon, mikor már lement a nap, s Manekine társaságából is távozott, éppen aludni készült, ám nem jött álom a szemére. Egész éjjel forgolódott az ágyában, s egyre bolondabbnak látta saját érzelmeit. Így kesergett magában:

– Netán önhitt ostoba vagyok, hogy hagytam magam így felemészteni ezen esztelen gondolatok által! Ám mégsem tudom más felé irányítani gondolataim, folyton-folyvást csak arra gondolok, aki olyannyira kedves szívemnek, s akinek olyannyira élveztem a társaságát ma és tegnap, s minden egyes nap, amikor vele vagyok. Ez lenne hát Szerelem? Azt hiszem igen, hiszen éjjel-nappal reá gondolok. Nem is hittem volna, hogy lehet bármi rossz Szerelemben, s most mégis meg kell bizonyosodnom róla. Sokat törtem már rajta a fejem, s végül csak két megoldást látok, mindkettő egyformán szörnyű:

ha szeretőmmé teszem, szerelmünk hamissá válik, hamar elmúlik, s engem is szemrehányással illetnének. Semmi áron nem fogom tehát ezt tenni. Mit tegyek hát? Nőül veszem. Vegyem feleségül? De hisz miket beszélek! Nem tehetem! Hiszen azt sem tudom, honnan származik, talán valami gonosztettért vágták le a kezét. Talán ezért tették egyedül egy bérkába, s hagyták a tengeren hánykódni. Nem, ez nem lehet, Isten akarata volt az egész, bizonyos vagyok benne, hogy nem érdemelte meg mindazt a szenvedést, melyen keresztülmént. Gyakran előfordul, hogy olyan bűnért kell fizetnünk, melyet el sem követtünk. Ám én még sem tudom, ki ez a leány, még az is előfordulhat, hogy közemberek sarja. Közembereké! De hiszen az nem lehet, tévedtem, mikor alantas származással vádoltam, már a gondolat maga is önhiúségről, s aljasságról árulkodik, penitenciát kell gyakorolnom miatta! Illedelmes modora, s kecsessége arról árulkodik, hogy nemes családból származhat, s Természet soha nem alkotott még nála gyönyörűsegebb hölgyet. Szépsége oly megejtő, hogy ahányszor csak reá pillantok, csillogó szeme, s szelíd tekintete mintha azt mondaná: „Kegyedért epekedem.” Ám ez csak káprázat, s ez az, ami a legnagyobb fájdalmat okozza! Halovány szempillái, kecses orra, mely se nem túl rövid, se nem túl hosszú, Istenem, mily tökéletesre alkottad meg! Haja hosszú fürtökben omlik vállára, s apró fülei gondosan vigyáznak a legnagyobb ajándékra, melyet a Jóisten a nyaka fölébe helyezett, s e feladat a legkisebb gondot sem jelenti számukra. Barna pillái oly szépségesek, hogy szavak azt ki nem fejezhetik. S mikor tiszta homlokára pillantok, mely arányos, fehér és sima, azt gondolom, hogy soha ember ennél szebbet még nem látott. Istenem! Mily gyönyörű szája van, s mily tökéletesen apró fehér fogai, mintha elefántcsontból lennének! Boldog lehet az a férfi, ki rossz szándék nélkül, szerelmeseként magához ölelheti. Ha csak felidézem kedves arcát, szívem, mely már egészen az övé, menten összeszorul. Porcelánorcáján két rózsás folt virul, melyek tökéletessé teszik csodás szépségét. Sem asszonynak, sem leánynak nem volt még ily álla és nyaka, ha valaki reájuk pillant, képtelenség, hogy ne nyerjék el tettségét, sem ér, sem csont nem látszik, mintha szintiszta kristályból lennének. Hölgynek sosem volt még hozzáfogható alakja s tartása. Ha egyszer karjaiban találhatnám magam, végtelenül boldog lennék, ám mindez csak hiú ábránd. Szépséges és kecses keze van, melynek ujjai aprók, s fehérek, ó bár, meglenne a másik keze is, hogy szerető ölelésben nyakam köré fonhassa őket. Akár ezer márkát is megadnék érte! Ha átölelné nyakam, tudom, minden szenvedésem

rögtön elmúlna. S nem csoda, hogy amikor apró kebleire pillantok, melyek finoman emelkednek ruhája alatt, mindennél nagyobb szomorúság szorítja el szívemet. Minden porcikáját tiszta szívből szeretem! Ám megvetnének, s boldond királynak tartanának, ha nőül venném. Semmit sem tehetek, hiszen az iránta érzett szerelmem értékesebbnek tűnik mindannál, amit egy nélküle töltött élet tartogatna számomra. Nélküle, azt hiszem, meghalok, sosem tudnám elfeledni. Jobb talán, ha feleségül veszem, mintha életem végéig epekednék érte. Így döntöttem hát, megteszem hitvesemnek, ha ő is beleegyezését adja. Beleegyezését? Hiszen nem válhat valósággá döntésem, ha ő nem érez irántam úgy, ahogy én őiránta. S vajon akarhatja-e frigyet? Istenem, mire vágyhat vajon Manekine? Hiszen nincsen hölgy ezen a világon, ki nem örvendezne, ha korona kerülne a fejére, hogyan is utasíthatná vissza a koronát egy ilyen szégyen leány, ha felajánlom neki? Hogyan? Talán úgy, hogy nem mer elfogadni ekkora megtiszteltetést. Ám ha mégis elfogadja, bizonyosan lesz elég esze hozzá, hogy viselkedése figyelmes és kedves legyen irántam, s szíve mélyéből igyekezzék méltónak bizonyulni szerelmemre. Hagyjuk most abba a vívódást, bármi is történjék, feltárom előtte szívem titkait, s megkérem hitvesemnek, s királynémnak abban a reményben, hogy nem utasít vissza. Bizonyára sokan megvetnek majd, ám mihelyt megismerik Manekine jóságát, egy pillanat alatt megváltoztatják véleményüket, s elismerik, hogy országunk kiváló királynéval büszkélkedhet.

Így törte fejét a király minden este ágyában, s Manekine gondolata mindig boldoggá tette. Ám senkit nem láttam még, kit ennyire az igájában tartott volna Szerelem, a király attól retteget, hogy titkos vágya kettős veszélyt rejt: ha nőül veszi a leányt, bizonyára számos alattvalója ellenezni fogja, ha viszont nem, halála napjáig bánná. Így őrlődött a király éjjel-nappal, s sosem szűnt meg a szépséges leányra gondolni, akit szívből szeretett.

Manekine sem tudott másra gondolni, mint a királyra, ő is épp úgy szenvedett, s esténként, mikor senki sem hallhatta, elsírta bánatát:

– Ó, balsors, bár meg sem születtem volna! Hogyan kerültem megint ilyen bajba? Honnan jön e képzelgés, e gondolatok, e megszállottság, ez az esztelen pimaszság, mely azt súgja szívemnek, hogy szeretem a királyt? Más nem is vetemedne ilyesmire, én vagyok a világ legostobább teremtménye. Szívem bizony rossz iskolába járt, hogy ilyen vágy ébredhetett benne. Ha a király kedvére valónak tartja, hogy oly nagy figyelmességet mutat irántam, hogy sakkal

és más szórakoztató játékokkal mulatja az időt társaságomban, vajon jogomban áll azt gondolni, hogy egyúttal a kedvesem is lett? Merjem-e feltételezni, hogy néhanapján gondol reám? Hiú remény ez, hisz ő csupán illedelmes. Megmentette életem, s becsületem, de hogyan merem azt gondolni, hogy szerethet egy ismeretlent, kinek ráadásul még a keze is csonka? Hát már el is felejtettem, hogy azért vágtam le kezem, hogy ne kerülhessen korona a fejemre? Lehetetlen dolgokról álmodok, hisz sosem lehetek a hitvese, s inkább halnék máglyahalált, mint hogy szeretőjévé váljak. Bizonyosan nálam jobbat is talál, amilyen szép és nemes férfi. Szenvedjek-e miatta? Nem, ha maradt még egy kis józaneszem, ám neki nincs többé hatalma fölöttem, hiszen szívemet nem tudom másfelé fordítani. Mit tegyek most? Ha vágyam változatlan marad, tudom, nem számíthatok viszonzásra, szenvedéseim nem térülnek meg. Jobb lesz talán, ha megpróbálok úrrá lenni szerelmemen, nehogy még nagyobb bajba kerüljek miatta, hisz ha a királyné tudná vagy észrevenné, hogy érzek fia iránt, jól tudom, még rosszabb lenne helyzetem, s halálom is elkerülhetetlenné válna. Érzelveimmet jól kell palástolnom, ha élni akarok, hisz ebből a szerelemből nem származhat nekem semmi jó, csak bánat, fájdalom és szerencsétlenség. Ám most aludni vágyok, nem akarok többet erre gondolni.

Manekine először azt hitte, el tud majd aludni, ám Szerelem olyannyira felkavarta, hogy majd' esztét vette, hiszen az mit sem törődik azzal, hogy mi az illendő, s mi nem. Szerelem tüskéje olyan mélyre hatolt szívében, úgy kínoztta, hogy ismét esztelen álmódzásba kezdett, s még jobban nekikeseredett, mint előtte. Hol elutasítja szerelmét, hol visszafogadja; hol reménnyel teli, hol bánat emészt; hol szörnyű súllyal nehezedik a vállára, hol kedvére van, s legalább annyi szenvedést okoz neki, mint amennyi örömet. Egyszer eldönti, hogy szeretni fogja a királyt, másszor azt gondolja, inkább nem tesz semmit. Ily gondolatok között vívódott Manekine, miközben ágyában forgólódott, s az éjszakák csigalassúsággal vánszorogtak előre.

– Milyen kár, hogy nem érkeztél még meg, nappal! – szolt a leány – Szerelem, a markodban tartasz! Látom, hogy bármi is történjék, bármennyire is igyekszem megszabadulni tőled, akár tetszik, akár nem, követnem kell akaratom. Bármilyen veszély leselkedik is rám, alá kell vetnem magam parancsodnak, ám nem tudom, kibírom-e. Nincs mit tenni, el kell viselnem fájdalmamat, s elrejtennem valódi érzéseimet, nehogy a királyné vagy mások hírét vegyék. Szívem akarata ellen kell hát cselekednem, s ettől szenvedek csak

igazán. Eddig nem tudtam, mi Szerelem, soha nem is akartam megismerni, s lám, most mégis rövid idő alatt megtanultam, hogy milyen is valójában. Ám mivel megfogadtam, hogy követem szívem sugallatát, elmegyek a végső-kig: talán szerelemre születtem, mivel nevem is erre utal. Hát nem a Joie nevet kaptam a keresztségben? Márpedig „joie” a szerelem örömeit jelenti, nem is hibáztathatom Szerelmet, hiszen megtisztelt nevével, s azzal, hogy egy király felé vezette szívemet. Nem is panaszkodom többet bánatomról, teljesen a kezébe adom magam, azt sem tudván, hogy lesz-e még valaha boldogságban részem. A remény fog éltetni ezentúl.

Így gyötrődött és kesergett nagy kínok és fájdalom közepette, és éjjelente hosszasan forgolódott ágyában, amíg fel nem kelt a nap. Így szerették egymást egész éven át, és mindketten végig iszonyú kínokat éltek át. De mivel elég gyakran sakkoztak együtt, a leánynak feltűnt, hogy a király jó szívvel van iránta, és ennek igen megörült. Azonban a királyasszony is észrevette ezt, és nem maradt előtte rejtve szívük titka. Isten ne legyen irgalmas lelkéhez! Nála gonoszabb, rosszindulatúbb asszonyt még nem hordott hátán a föld. Csak arra tudott gondolni, hogy a leány a fiának igen kedves, és pontosan tudta, hogy mindennél jobban szeretik egymást. De ő majd véget vet ennek a szerelemnek, ha addig él is! Magához hívatta hát Manekine-t. A leány késedelem nélkül meg is jelent a színe előtt, mivel félté és tisztelte a királynét.

– Manekine – kezdte mindjárt a királyné –, Isten a tanúm rá, hogy a fiam keresi a kegyed társaságát, és szívből szereti kegyedet. Ezért megtiltom, hogy bármi szín alatt találkozzon vele, ha kedves az élete. Haszontalan leányzó, micsoda dolog ez, hogy folyton-folyvást körülötte legyeskedik, mit akar tőle? Ezért még drágán megfizet! Ha még egyszer eszébe jut, tüzes kemencébe vetetem! Hát jól vigyázzon, ha kedves az élete!

A hajadon így válaszolt:

– Asszonyom, a világ Teremtőjére mondom, őfelsége sosem kért tőlem becstelenséget. Nagy hibát követ el, ha ilyen vádakkal illet, és ha rosszat mond rólam, hiszen nem szolgáltam rá. Ha őfelsége udvariasan megkér, hogy játszzak vele, semmi okom rá, hogy visszautasítsam őt, hiszen mindent megad nekem, amire csak szükségem van.

Megharagudott erre a királyné, és így szólt:

– Ha még egyszer játszani merészel a fiammal, megöletem!

– Asszonyom, ez szörnyű kegyetlenség lenne. Ám legyen, ezentúl nem játszom vele.

A leány sírva távozott, mert nagyon fáj a szíve, és volt is oka a szomorúságra.

– Ó jaj, most már sohasem múlik el a bánat, szomorúság, sóhaj és gyötrelem, és örökké kínozni fog? Hogyan tagadhatnám meg társaságomat barátomtól, az uramtól, aki olyan nagy tisztességben részesített, hogy miután partra vetett a tenger, nagylelkűen megmentett a nyomortól? Ezerszer jobban kell szeretnem őt, mint az anyját, aki ezt a keserű tilalmat szabta ki reám. De tudom már, mit teszek: elmondom a királynak, hogy anyja eltiltott tőle, elmondom, hogy miatta mennyire meggyűlölt engem. Ha ezek után is óhajtja a társaságomat, biztosan megment a haláltól, és nem fogja hagyni, hogy az anyja ezt tegye velem.

Ilyen gondolatok jártak a fejében, és ilyen bánatban telt három napja, amíg végül a király meglátogatta őt szépen kikövezett szobájában. Az udvarhölgyek előtte vonultak; Manekine igencsak zavarban volt a tilalom miatt, amely olyannyira nyomta a szívét; csak úgy remegett a félelemtől. A király észrevette, hogy valami nyomasztja a leányt, és elhihetitek, nem tetszett ez neki. Így szól hozzá:

– Kedvesem, mitől pirul el ennyire? Ha egy kicsit is bízik bennem, kérem, ne rejtse el az okát!

– Felség, mivel ilyen szépen kérlel, nem titkolom tovább, hogy mitől félek. Asszonyom, a királyné azt mondta nekem, hogy tüzes kemencébe vettet, és porrá égeti a testem, ha megtudja, hogy felséged közelébe merészkedem. Ez hát ijedelmem oka.

– Kedvesem, valóban ezt mondta anyám?

– Igen, felség, Isten a tanúm rá.

– Egy cseppet se féljen, kedvesem, nyugodt lehet a szíve, mert megvédem kegyedet anyámtól. Nem is hallgatom el tovább kegyed elől, amit egészen idáig titokban tartottam. Látom, hogy a királyné és mások előtt is világos az, amit eddig kegyednek nem mondtam el. De látom, hogy ha még tovább várok, akkor elveszíthetem azt, amire a legjobban vágyom. Kérem, hallgasson végig, és fogadja jó szívvel, amit mondani fogok.

Tudja meg, drága kedvesem, hogy kegyed az én lelkem, az életem, a mindenem, az üdvöm és az örömöm, kegyedért dobog a szívem, amíg csak élek; kegyedért léteztem eddig és létezem tovább, kegyedért, és ha úgy akarja, kegyedért élek és halok; kegyedért kész vagyok mindent megtenni önként, és kegyedet legalább annyira, sőt még őszintébben szeretem, mint saját magamat,

kegyedre gondolkodom folyton, kegyedért álltam ki ezer kínt, sírtam és sóhajtoztam, kegyed miatt nem hagytam aludni vágyaim és gondolataim, és csak kegyed gyógyíthatja meg szívemet; kegyedtől jött a szikra, amely lánggra lobbantotta képzeletemet, és amelybe beleborzongtam, amely miatt hol reménykedem, hol pedig rettegek. Ilyen vágyat ültetett hát belém a szerelem, amely szívembe költözött. Kegyedért édes vágy kínoz. Már régóta így érzek. Annyira kívánom kegyed társaságát, hogy szívemet folyton kétség gyöttri, és csak kegyed után áhítozik. És tudja meg itt és most, hogy nincs semmi tiszteltlen gondolat abban, amit most kérek. Igaz szerelemmel szeretem. Ha kegyed is úgy akarja, hogy az enyém legyen, teljes szívemből megígérem, hogy kegyed lesz az én úrnőm, és fejére korona kerül. Körülöttünk ez az egész ország, Skócia, Írország és Cornwall csakis kegyedé lesz. Én leszek az ura, kegyed pedig a királynéja. Ne féljen hát anyámtól, sem más rosszakarótól. Ilyen szerelemmel ajándékozom hát meg kegyedet. Csak ne hogy elutasítson, mert örültséget követne el!

A hajadon szíve e szavak hallatára megtelt boldogsággal. Ám nem mutatta nyíltan, hogy szívében milyen nagy örömet érez. Rögvest így válaszolt a királynak:

– Felség, nem illő szívét arra kényszerítenie, hogy lealacsonyodjék hozzám, hiszen nem vagyok méltó felségedhez. Ezért az lenne a leghelyesebb és a legésszerűbb, ha letenne erről a szándékáról, és nem gondolna ilyesmire. Ha most elígérkezik is nekem, a királyné és mások úgyis addig-addig győzködik majd, hogy felséged végül lemond az imént bevallott szándékáról, és ez igen nagy fájdalmat okozna nekem. Ha már belekóstoltam abba a nagy kegybe, amelyet ígért, csak nagyobb kín lenne lemondani róla. Ezért jobban teszem, ha beérem alacsonyabb sorral, mint ha magasra törnék és nagyot buknék. Mindazonáltal nem utasítom el felségedet, mert szívem gögösnek tűnne, ha elzárkózna felségedtől, és visszautasítaná ezt a nagy kegyet. De arra kérem, ha felségedé leszek, tartson mindig hűségben maga mellett.

– A Mennyei Urára esküszöm, szépséges hölgyem, hogy így lesz, Isten engem úgy segítjen! Amíg csak élek, hűségesen fogom szeretni kegyedet.

Akkor megfogta a leány állát, és szerelmes férfiú módjára vagy hússzor is megcsókolta, majd így szólt:

– Ne aggódjon, kedvesem, mostantól fogva része lesz minden tiszteltben és gazdagságban. Nagy öröm megcsókolni kegyedet, mert a lehelete oly édes. Mostantól fogva éjjel-nappal boldogan élek. Jöjjön hát! Elviszem kegyedet

a palotába alattvalóim elé, akik már sokszor kérleltek, hogy küldjek Angliába, és kérjem feleségül a király valamelyik leányát. De nyugodt lehet afelől, hogy szívem egészen a kegyedé, és amióta ismerem, más hölgyre rá sem néztem. Kegyed, mint remélem, egész hátralévő életemre boldoggá fog tenni.

Azzal kézen fogta a leányt, és magával vitte. Kérésére az udvarhölgyek is követték őket, akik egymás között a két szerelmes beszélgetéséről suttogtak.

– Ha a királyné asszonyunk megtudja – mondogatták –, hogy ezek ketten mit határoztak, mindent meg fog tenni, hogy valami becstelenséget kövessen el a leány ellen.

Ilyen gondolatok körül forgott tehát a beszélgetésük, de rövidesen olyasmit láttak, amin még jobban elcsodálkoztak. A király ugyanis intett nekik, és ők utánaeredtek. A királyné mindeközben mélyen aludt, és nem tudhatta, mi készül, a király pedig nem akarta értesíteni, nehogy anyja keresztülhúzza a tervét, hiszen biztosan ellenezte volna azt. De most már csak akkor fog az egészről értesülni, amikor ő már valóra váltotta szándékát; utána viszont már kitudódhat a dolog.

A király Manekine-nel az oldalán belépett a palotába, majd hívatta a káplánját, aki rögvest meg is jelent. A király értésére adta, hogy mi a kívánsága. A pap nem merte visszautasítani a parancsát, így hát azon nyomban egymásba kulcsolta a kezüket, s férjnek és feleségnek nyilvánította őket. A leány a király hitvese lett, és rögtön sor került a misére is. Olyan szűk körben történt mindez, hogy csak a király házanépe volt jelen, amely viszont igencsak megdöbbsent a király tettén. Az esemény hamarosan a királyné fülébe jutott, aki olyan dühös lett, hogy attól fogva csak azon járt az esze, hogyan gyalázhathatna meg Manekine hírnevét, amint lehetősége nyílik rá. A király érte küldött, hogy vegyen részt a vacsorán, de a királyné csak elnyújtózott az ágyán, és kijelentette, hogy nem megy:

– Szégyellje magát a király, hogy feleségül vette ezt a leányt! Ezek után még királynak lehet nevezni az ilyet? Nagy hibát követett el, amikor elvette ezt a sehonnai, nyomorult, idegen leányt, ezt a félkezes nőszemélyt. Fulladt volna inkább bele a Jordán vizébe!⁵

A lovagok ezt hallván tüstént magára hagyták a királynét, és visszamentek a királyhoz, akinek mindjárt be is számoltak a királyné válaszárol. A király azonban nem tűnt zavartnak.

⁵ Vagyis a keresztvízbe. Keresztelő Szent János ugyanis a Jordán folyóban keresztelt.

– Ha akar, jöjjön – mondta –, ám ha nem akar, akkor maradjon ott, ahol van.

Aznap a király mindenkire szívélyes és kedves volt, csakhogy bánkódott, amiért nem voltak többen a menyegzőn. De kitalálta, hogyan férközhetne ismét az emberek szívébe, és hogyan érhetné el, hogy ne vessék meg annyira a történetek miatt. Ha jól számolom, amikor feleségül vette Manekine-t, már csak két hét volt hátra pünkösdig; így hát elhatározta, hogy összehív annyi vendéget, amennyit csak bír, s aztán pünkösdi napján lakodalmat ülnék, és hogy kifejezze tiszteletét kedvese iránt, megkoronázza őt. Elhatározását hamar tettekre is váltotta. Hírnököket küldött egész Skóciába, Cornwallba és Írországba, hogy hölgyeket és lovagokat hívjon a menyegzőre. Híre is ment a dolognak az országban, és meg is tudta mindenki, hogy a király feleségül vette Manekine-t. Akik ismerték a leányt, örültek neki, akik pedig nem, azok nyugtalankodtak, és azt kérdezték, hogy honnan jött, kiféle-miféle nőről van szó, és milyen a modora.

– Hogy ki ő, nem tudjuk – felelték nekik a hírnökök –, de a viselkedése azt mutatja, hogy előkelő, udvarias, és szíve telve van jószággal.

Így forgott hát a szó az egész országban, és az emberek egymást biztatva úgy döntöttek, hogy pünkösdkor mindannyian felkerekednek, és elmennek az udvarba mulatni és ünnepelni. Alig akadt, aki otthon maradt volna.

A király boldogan élt kedvese mellett. Éjjelente együtt háltak, és annyi örömmük telt egymásban, hogy el sem tudnám mondani, hiába is igyekeznek. Amennyire nagy volt még az imént az őket gyöttrő vágy és a kín, most cserébe ugyanannyi örömet találtak a szerelemben, amikor kettesben voltak, és végre igaz szerelemmel szerethették egymást. Sokszor ízlelgették egymás karjában az ölelés, a simogatás, a gyengédségek és a csókok édességét. Ez alatt a két hét alatt nem múlt el nap anélkül, hogy a király ne próbálta volna hitvese kérésére visszaszerezni édesanyja szeretetét. De hiába is erőlködött, mivel az idős hölgy mindig visszautasította őt, ugyanis irigykedett Manekine-re, amiért az nemsokára királyné lesz; nem mintha rosszállotta volna a dolgot, hanem inkább azért, mert iszonyatos féltékenységre lobbant. A király belátta, hogy minél jobban kérieli anyját, az idős királyné haragja annál nagyobb lesz; végül megunta a dolgot, és békén hagyta őt. Amikor tehát látta, hogy anyja részéről sem nagylelkűséget, sem jóindulatot nem várhat, nem háborgatta tovább, és inkább az ünnepség előkészületeivel törődött. Hatalmas pompát rendelt el,

amilyet még egy ünnepen sem láttak soha. Udvari szállítóinak megparancsolta, hogy állítsanak nagy sátrakat a folyó mentén, és úgy is történt, ahogy kérte. Úgy rendelte, hogy a víz partján, egy nagy mezőn kerüljön sor az ünnepségre. El is jött a nagy nap, és annyian gyűltek össze, amennyit emberfia nem látott még együtt.

Az a gyönyörűséges évszak jött el, amikor a csalogány méltán énekel a szép időről, amikor a mezők zöldellenek és virágba borulnak, és amikor a fák gyümölcsök terhétől roskadoznak, amikor a rózsza szirmai kinyílnak, és a hölgyek koszorút fonnak belőle, hogy kedvesüknek odaadhassák szerelmi zálogul, egyszóval az az évszak, amikor kisarjad a hideg időben elfagyott zöld fű. Ilyenkor reggelente minden madár a maga nyelvén csodálatos énekszóval dicséri az újonnan beköszöntött évszakot. Most végre minden ujjong, hiszen az öröm ideje jött el. A patakmederben a téli fagyok után újra víz csörgedezik, és a leányok körtáncot járnak, Beatris, Marot, Marguechon, s velük ropja Robechon, Colinet és Jehanet. Azután elmennek az erdőbe gyöngyvirágot szedni, hogy szebbnél szebb koszorúkat fonjanak belőle, mielőtt visszatérnek. A szerelmeseknek szépséges ám a nappal, és szépséges az éjszaka! Mint mondom, ilyen időben ülték meg pünkösöd ünnepét, amelyben mindenki örömét lelte. Pünkösöd előestjén az udvar Dundee-ban gyűlt össze. Hogy elegendő hússuk legyen, annyi marhát, disznót és medvét levágtak, hogy meg sem tudnám számolni őket.

Látni kellett volna a hölgyeket, akiket a lovagok kézen fogva kísérték! Hercegekkel, grófokkal és bárókkal telt meg minden sátor. Este, amikor vacsora után összegyűltek a mezőn, mintha verőfényes napsütés lett volna, mert szavamra, annyi fáklyát gyújtottak, amennyit élő ember még nem látott egyszerre! Senki nem maradt bor, étel és gyertya nélkül, sőt mindenki annyit kapott, amennyit csak akart; az emberek nem győztek betelni mindezzel.

Miután egész éjjel körtáncot lejtettek és mulattak, s már hajnalodott, rövid időre lepihentek, hogy másnap frissek legyenek. Reggel az újdonsült királyné a legszebb ruhájában jelent meg. Haja vastag aranyfonatba volt fonva, és minden ujjára két rubin jutott, amelyek akkora fényt árasztottak, hogy még borús időben is nappali fényt varázsoltak volna. Kecses természetét arannyal átszőtt, gyöngyökkel hímzett ruha fedte. Hogy miből készült az öve, már nem is tudnám megmondani. Aranylemezek alkották, amelyeket szép és drága smaragdok tartottak össze, és a csaton egy száz márka aranyat is megérő zafír ékeskedett.

Keblén arany ruhakapcsot viselt számos ékkövel. Vállára aranyszövetből készült palást borult, emberfia nem látott még ilyen szépet. A szörme rajta nem holmi mokusprémből készült, hanem cobolybundából, amely az embert igen előkelővé teszi. Övéről drága erszény lógott, az egész világon nem lehetett párját lelteni. Fejét olyan szép korona díszítette, amelyet még senki a föld kerekén nem látott. Mindenki ámulva nézte, mennyi különféle drágakő fénylik rajta: smaragdból, csillogó zafírból, rubinból, jácintból és gyémántból voltak az ágai. Soha gyönyörűbbet nem látott a világ. Maga a korona aranyból készült, de én mondom, hogy a királyné haja még az aranynál is fényesebben és csodásabban ragyogott. Az újdonsült királyné szebb és díszesebb volt, mint bármely asszony a világon.

Ilyen pompával, ilyen ékesen jelent meg tehát aznap a király hitvese. A király szintén oly szép és előkelő öltözetet viselt, amilyen egy királyhoz illik, de nem is fecsérlem tovább a szót! Miután meghallgatta a misét, a násznép visszatért a sátrakba, ahol már elő volt készítve a lakoma. Csodálatos volt a tálalás: több mint ötszáz asztal várta a főurakat és a bárókat, akiket fel sem tudnék sorolni név szerint, de minek is tenném? Látni kellett volna azt a sok apródot, akik a vendégeket kiszolgálták! Volt, aki a késeket élezte, hogy urának felvágja az ételt, mások pedig egyéb különféle feladatokat láttak el, mindenki azt, amit rábíztak. Bőségesen hoztak kenyeret és bort mindenkinek a legnagyobb meglepetésére. Ezen a napon aztán semmivel sem fukarkodtak! A sátrakat gyöngyvirággal, ibolyával és sokféle más virággal szórták tele. Amikor a szolgák intettek, a kürtösök megfújták kürtjeiket, hogy jelezzék a kézmosásra szánt víz érkezését. Először a király ült asztalhoz, majd a többiek is követték példáját. Mindenki kívánsága szerint foglalt helyet, hölgyek és lovagok ültek egymás mellé, és egy paraszt sem csúfította el a társaságot. Ha elmesélném, mi mindent szolgáltak fel, napestig se végeznék! Ilyen finomat élő ember még nem kóstolt; mindenki annyit evett, amennyi csak beléfért, és abból, amit csak akart: húsok, szárnyasok, vadételek és különféle halak várták az asztalon.

Évés után a vendégek kezét mostak. Ekkor a zenészek, hogy megszolgálják bérüket, játszani kezdtek. Hiába is keresnének a párját a dallamnak, amelyet akkor hallani lehetett: fidula, furulya, fuvola, duda, hárfa és kürt, citera és pszaltérium, vadászkürt és trombita hangja csendült fel – sehol a világon nem játszottak még ilyen csodás zenét! Az ünneplők egy darabig hallgatták, majd körtáncba kezdtek. Ilyen táncot sem látott még emberfia, majdnem

negyed mérföld hosszú láncban álltak a vendégek. Együtt táncoltak és énekeltek az aranyszövetbe és selyembe öltözött lovagok és hölgyek. Egyszóval mindenki jól mulatott, kivéve az idős, gonosz királynét – Isten ne legyen irgalmas lelkéhez! –, neki ugyanis nem akaródzott részt venni az ünnepen, annyira el volt keseredve. Hét mérföldre volt az ünnepségtől, egy városban, amelyet, ha jól tudom, Perth-nek hívnak. Most azonban nem róla szeretnék mesélni, hanem az ünnepségről, amelyen mindenki kitűnően érezte magát. A hölgyek és a lovagok aznap többször is ruhát váltottak, és aztán mindig visszatértek, hogy folytassák az éneket és a táncot. Mindenkinek csak úgy repesett a szíve az örömtől! A férfiakat lenyűgözte a királyné szépsége, és levágott kezén kívül egy rossz szavuk nem lehetett rá. Viszont aki csak osztozott a királyné örömeiben, fájlalta szegénynek a sebét is. Aznap bizony sokan gyönyörködve nézték a szép, pompásan felékesített hölgyet, és minél tovább nézték, annál jobban tetszett nekik; alig tudtak betelni látványával. Szépsége és előkelő viselkedése mindenkire olyan nagy hatást tett, hogy azt mondogatták egymás közt:

– A király jól tette, hogy feleségül vette, nem hibáztathatjuk ezért!

Ilyen szavakat váltottak tehát a lovagok, a hölgyek és a hajadonok, és minél jobban megismerték a királyné jellemét, annál jobban megszerették őt. Az ünnepség, ha jól tudom, még három teljes napig tartott, végig olyan fényűzően, mint ahogy eddig meséltem. És amikor a vendégség feloszlott, a király mindenkit rangja szerint megajándékozott egy aranyból, szépen erezett fából vagy ezüstartból készült serleggel. Mellette állt Manekine, akiben valamennyi jószág együtt volt, és aki a király kérésére a hölgyeket szép ékszerekkel ajándékozta meg, övekkel, gyűrűkkel és gyönyörű, színarany melltűkkel, amivel még inkább felkeltette a jelenlévők szeretetét maga iránt. Ezzel feloszlott az udvar. Ki-kí visszatért a maga hazájába, és már nem csodálkoztak azon, hogy a király feleségül vette Manekine-t, annyira tökéletesnek találták a királynét. A király és a hitvese maradtak, ahol voltak. Annyira szerették egymást, hogy legszívesebben egy napra sem váltak volna el egymástól, bármi történjék is. Azonban, amint majd elmesélem, később kénytelenek voltak mégis búcsút venni egymástól egy szörnyű cselszövés következtében. Isten ne legyen irgalmas az áru-lókhöz! Mennyi szenvedés van miattuk ezen a földön!

Egyelőre azonban a király boldogan élt kedvese mellett, és a királyné is szerelmével, aki mellett szívét kerülte a bú. Ha még a királynővel is kibékülhetne,

semmi nem árnyékolná be boldogságát! Meg is kérte férjét, hogy járjon közbe érte. A király nem utasította vissza, és meg is tett minden tőle telhetőt, de hiába. Minden eredmény nélkül kérlelte hát a királynét, aki végül nyersen csak annyit vetett oda, hogy inkább eltűrné, hogy felnégyeljék, mint hogy engedjen ennek a kérésnek. A király így válaszolt:

– Amit hallok, lesújt engem. De mivel látom, anyám mennyire hajthatatlan, nem akarom, hogy továbbra is hitvesem mellett maradjon, előbb-utóbb még valami kellemetlenséget okozna neki. És ha neki egy kicsit is ártana, nem tudnám többé szeretni kegyedet. Ezért két megoldást javaslok, válasszon: vagy megenyhül hitvesem iránt, és megbocsájt neki, vagy elfoglalja a birtokot, amely özvegyi jussként illeti. Ezek közül választhat. Ha nem hajlandó megbocsátani neki, megkapja tőlem York városát és a körülötte lévő várakat, ahová visszavonulhat. Döntsön hát; mondja, melyiket választja?

– Ha így állunk – felelte a királyné –, ha választanom kell, akkor az özvegyi jussomat választom. Egyebet nem kérek.

– Asszonyom – válaszolt a király –, nagyon sajnálom, hogy így döntött, mivel hitvesem jóra való és nemes lélek. Az ő kérésére, az ő kívánságára fordultam jó anyámhoz, de már látom, hogy hiába! Legyen hát York kegyelmedé.

– Elfogadom.

A király édesanyja azzal otthagya fiát, és másnap már el is utazott. Elvonult Yorkba, ahol tovább gyötörte a bánat és a felháborodás, amiért Manekine-ből királyné lett. Féltékeny volt rá, és gyűlölte őt.

Így hagyta hát el az udvart a gonosz királyné, akiben egy csepp jóság nem sok, annyi sem volt. Manekine a királlyal marad, aki mint hitvesét tisztelte, és nagy becsben tartotta. Ő pedig nemes viselkedésének hála mindenkivel megszeretette magát, hiszen szíve csupa jóság volt. És hiába gazdagodott meg, nem lett gőgös, sőt adományaival bőkezűen segített másokon, különösen a szegényeken. Férjhez adta a vagyontalan nemeslányokat, és nagyon jámbor életet élt. Tisztelte Istent és Szent Anyját, buzgón járt a templomba, olvasta az imakönyvét és a zsoltárokat. Ezekben a cselekedetekben lelte örömét. Hírnevével megnyerte magának az ország lakóit. Minél jobban megismerték, annál jobban megszerették, és jó királynéként emlegették. Sikerült kivívnia mindenkinek a szeretetét, a nemes lelkűekét és a hitványakét egyaránt, kivéve az öreg királynéét, akit evett a sárga irigység. Meg is gyűlölték őt az országban, amikor látták, hogy a nála ezerszer jobb fiatal királyné hiába igyekszik

minden jóságával és okosságával szívébe férközni. De legyen elég ennyi az ország lakóiról és a király anyjáról, majd később visszatérek rájuk. Szóljunk most Manekine-ről és párjáról, a királyról, akik szívből szerették egymást.

A történet szerint egészen húsvétig örömben, boldogságban és gyönyörűségek közepette éltek, ami nem is meglepő. Ekkor történt, hogy szerelmük gyümölcse megfogant a királynében. Éppen húsvét körül lett várandós az áhítatos szívű asszony. Az ötödik hónap előtt nem sokkal ezt a király is észrevette. Nem is búsult ám el erre, hanem vidámság töltötte el a szívét. Örömeiben, boldogságában el is határozta, hogy véget vet tétlenségének, és elmegy francia földre, hogy hírt-nevet szerezzen, és lovagi tornákon vegyen részt. De jaj, anynyi bajt hozott ezzel a fejére, hogy el sem lehet mondani, és nincs írnok, aki azt írásba foglalhatná!

Hiába, addig jár a korszó a kútra, amíg el nem törik. A király felkereste kedvesét, és így szólt hozzá:

– Kedvesem, kegyed az én szívem, életem, aki mindennél drágább nekem, kegyed az én üdvöm és örömem, és azért fordulok most kegyedhez, hogy engedje meg nekem, hogy valami olyasmit tegyek, ami dicsőségemre fog szolgálni. Biztosan nem lesz ellenére a dolog.

– Felség – válaszolta a királyné –, megadom magam akaratának, kerül, ami-be kerül, hiszen szívemnek is ez a kívánsága. Tegyen hát, ahogy jónak látja. Azonban tudni szeretném, mire készül.

– Drága, nagylelkű kedvesem, francia földre mennék lovagi tornára. Remélem, nem bánja.

– Hogy bánom-e? Már ne is haragudjon, de nincs miért örüljek. Ezzel az elhatározásával kétségbe ejt, hiszen így magamra maradok az országban, miközben édesanyja gyűlöl, és még várandós is vagyok felségedtől. Attól tartok, ha elmegy francia földre, az életem veszélybe kerül. Senki nincs itt, akivel igazán jóban lennék, és mindenem, amim van, felséged adománya. Én elmondtam, mit gondolok. Most mondja el felséged is.

– Szépségem – felelt a király –, Isten nevére mondom, félelmeit egy csapásra eloszlatom. Oly védelmet hagyok itt kegyednek, hogy nem kell félnie sem anyámtól, sem bárki mástól, aki ártana. Nekem viszont addig kell dicső tetteket gyűjtenem, amíg még fiatal vagyok, hiszen ettől fognak jobban megbecsülni. Csak nagybőjtig engedjen el!

– Felség, az nekem nagyon hosszú idő! De azért csak menjen, mert látom,

így akarja. Isten adjon felségednek több örömet és üdvöt, mint amennyi nekem marad itthon!

A király észrevette, hogy hitvese sír, és erre ő is sírva fakadt; könnyekkel küszködve megköszönte neki, hogy elengedte. Ezután, hogy ne vesztegesse tovább az időt, magához rendelt száz daliás lovagot, erőseket és ügyeseket, hogy elkísérjék őt a lovagi tornára. Majd megparancsolta, hogy rakják meg borral és élelemmel hajóját, amelyet Berwick kikötőjében szépen elő is készítettek. Amikor minden készen állt, a király kíséretével együtt elindult Berwickbe. Ott búcsút vett Manekine-től, aki keservesen sírt. Majd megszakadt a szíve, amiért a férje elmegy.

Volt a királynak egy udvarnagya, egy lovag, akit jelleme miatt nagyra becsült, és ezért mindenki másnál jobban megbízott benne. Ő és két másik lovag voltak a tanácsadói, és mindig ott voltak a közelében, amióta trónra lépett. Most hármutat odahívta magához, és így szólt hozzájuk:

– Uraim, most rövid időre idegen földre megyek, hogy hírt-nevet szerezzek magamnak. Kegyelmetek itt maradnak a királyné mellett, akit tiszta szívből szeretek. Az életükkel felelnek érte: megparancsolom, hogy védjék meg anyámtól, hogy ne árthasson neki, különben jaj lesz kegyelmeteknek! És ha megszülne, mielőtt hazaérnék, azon nyomban küldjenek nekem francia földre egy levelet, amelyben köntörfalazás nélkül megírják, hogy jól van-e ő és a gyermeke. Vigyázzanak, ha kedves az uraknak a barátságom: úgy viselkedjenek hitvesemmel, hogy csak jót halljak tőle kegyelmetek felől!

– Felséges urunk – válaszolták –, a legnagyobb örömmel teljesítjük parancsát, és Isten minket úgy segéljen, megteszünk mindent, hogy meglegyen felséged és az Ő akarata. Ígérjük, hogy teljes szívvel, hűségesen fogjuk a királynét szolgálni.

– Hölgyem – fordult a király szeretett hitveséhez –, ebben a három férfiúban mindenki másnál jobban megbízok: az életükre esküdtek, hogy megvédik kegyedet, és mindent megtesznek azért, hogy királynéként semmiben ne szenvedjen hiányt. Ezért arra kérem, drága kedvesem, hogy bízson bennük, és ne vesse meg tanácsaikat.

– Felség – szólt a királyné –, minden úgy lesz, ahogy kívánja. Tudom, hogy ez a három lovag hűségesen fog szolgálni, mert erényes férfiak ők, akik állják a szavukat. De tudja meg, szívemet nem hagyja nyugodni a gondolat, hogy drágán megfizetünk mi még ezért az elválásért. Isten óvja felségedet minden bajtól és kintől, hiszen ő a mindenség Ura és Királya!

– Így legyen, drága hölgyem – válaszolt a király.

Akkor vagy hússzor is megcsókolta hitvesét. De mivel látta, hogy sír, igyekezett nem késlekedni. Gyorsan elbúcsúzott, és tengerre szállt. A királyné azon nyomban elájult, és földre is zuhant volna, ha a lovagok nem kapják el. Visszavitték a városba, és vigasztaló szavakat mondtak neki. A király pedig felszedette a horgonyt, és miután búcsút vett, kihajózott. A lovagok számtalan harci mént, málhás állatot és paripát, rengeteg páncélt és felszerelést, arannyal hímzett szövetet és selymet vittek magukkal, valamint sok-sok sterlinget, hogy legyen mivel fedezni a király költségeit, aki úgy tervezte, nagy lábon fog élni. A tengeri utazás csupán egy éjszakán át tartott. Másnap reggel elkerülve minden vihart és kellemetlenséget szépen kikötöttek Damme-ban. A király a legkisebb veszteség nélkül partra szállíttatta a lovakat, és bevonult a városba, ahol már várta a szállása. Megkérdezte, merre találja Flandria grófját; azt felelték neki, hogy Gentben van, és a lovagi tornára készül Rissons városába. A király ugyancsak megörült a hírnek. Másnap hajnalhasadtakor rögvést elindult Gentbe. Flandria grófja már tudott Skócia királyának érkezéséről, ezért eléje sietett, üdvözölte, és így adott hangot örömének:

– Felség – mondta –, módfelett örülök, hogy megtisztel minket látogatásával. Kérem, rendelkezzen tetszése szerint velem és az embereimmel, amikor csak óhajtja.

– Igazán köszönöm – felelte a király.

Így társalogtak hát, amíg Gentbe nem értek, ahol is a gróffal vidáman töltötték az estét. A király kifaggatta őt a lovagi tornáról, és megkérdezte, hol fogják megtartani.

– Rissons-ban – felelte a gróf.

Mire a király:

– Akkor hát mi is odamegyünk. Egy dolgot kérek kegyelmedtől: szeretném, ha lenne olyan szíves, és csatlakozna a kíséretemhez.

A gróf örömmel teljesítette a kérést.

Kellemesen telt az éjszakájuk, és nem láttak hiányt semmiben sem. Másnap kora reggel időben útra keltek. Mire leszállt az este, már Lille-ben voltak, ahol jól tartották őket, mivel a város a gróf birtoka volt. Másnap azonban már jó korán elindultak. Jobb kéz felől elhaladtak Artois mellett, majd megérkeztek Vermandois-ba; útba ejtették Roye-t, és végül megérkeztek Rissons-ba. A király a flamandok és a skótok társaságában megszállt a várban. Folyamatosan

érkezett a többi vendég is, akik szépen elfoglalták szállásaikat: boulogne-iak, artois-beliek, brabantiak, vermandois-iak, flamandok, normandiaiak, poix-beliek, svábok, északnémetek és bajorok. Mind-mind Ressons-ba jöttek, ahol az ablakok megteltek a különféle címerpajzsok és lobogók sokaságával. Gournay felől, emlékszem rá, a beauvaisis-beliek jöttek, és jöttek Berry-ből, Bretagne-ből, Île-de-France-ből, Poitou-ből, Hurepoix-ből és Champagne-ből. Ők is a tornára jöttek, csak ők Gournay-ban szálltak meg. Már mindenki várta a megmérettetés napját. Amikor végre eljött, a lovagok kora reggel misére mentek, majd magukhoz vették fegyvereiket, és lóra szálltak. Meg is érkeztek a táborba, ahol sor került a lovagi tornára. Az ilyesmi bizony nem gyáva nyulaknak való látvány!

Skócia királya indult el elsőnek a városból, és követte őt ezer lovagja. Kísérete oly szemet gyönyörködtető volt, mint még senkié a világon. Erős és nagy lovát vert aranyból készült takaró borította – ilyen gazdag holmi sem terem akárhol! A szép, daliás király, ahogy a lován ült, külsejével tiszteletet parancsolt, s jó páncélja és címere volt. Azon a napon nem viselt semmilyen más megkülönböztető jelet, csupán pajzsát, amely végig arannyal volt bevonva, és tökéletes munka volt, ahogy illik. Ezzel azt akarta kifejezni, hogy már vágyainak nincsen semmi híja. A pajzsát ugyanis rendesen három ágaskodó, fekete színnel kihúzott arany oroszlánkölyök díszítette; ezt kellett volna viselnie, de inkább levette az oroszlánkölyöket, hogy egyszínű, arany címerpajzsot viselhesen. Mellette volt Flandria grófja is, aki aznap mindenben szolgálatára állt.

A már említett két várost tehát elhagyták a lovagok, és összegyűltek a mezőn; ha ott lettek volna, számtalan gyönyörű paripát láthattatok volna, és százféle címert, hadi lobogót – nem találtatok volna közülük két egyformát: az egyik fekete volt, a másik fehér, volt köztük arany, ezüst, sötétvörös és mindenféle színű, csak úgy tündököltek a nap sugaraiban. Mindenütt olyan sok trombitát, dobot és kürtöt lehetett hallani, hogy az egész tábor visszhangzott tőlük. Mihelyt megérkeztek a résztvevők a két városból, eldöntötték, hogy ki melyik oldalra áll, és ki kivel fog egy csapatban küzdeni. Mindenki fel is öltötte páncélját, kézbe vette pajzsát, és fejébe nyomta sisakját. A király intett, hogy adják oda pajzsát; egy lovagtól meg is kapta. Azután felcsatolták a sisakját is – egy folt rozsdá nem sok, annyi sem volt rajta. Fénylő aranyból volt, öröm volt ránézni.

Mikor a sisakja helyére került, a sereg élére állt. Amilyen ügyes volt a szerelemben, olyan ügyes volt a háborúban is: pajzsát maga elé tartotta,

megragadott egy méretes kopját, és sarkantyúba kapva lovát nekiiramodott. Hátsát nem kímélve hamar az ellenfélnél termett, és lesújtott. El is talált egy francia földről jött lovagot, akinek attól kezdve volt rá elég oka, hogy a skót királyra panaszkodjék, hiszen olyan durva ütest kapott tőle, hogy lovastul a földre zuhant. Nem is kerülhette volna el az esést, mivel mindkét nyereg-kápája eltörött, és leesett mellé a földre. A királynak pedig a kopjája törött el, ezért kirántotta kardját, amellyel aznap még sok csapást kiosztott, hiszen ellenfelei azon nyomban rárontottak. Vagy húszan is eltalálták, volt, aki a karján, volt, aki a testén. Ő azonban olyan erős és rendíthetetlen volt, s oly szilárdan ült a nyeregben, hogy nem esett le, és sikerrel védte magát, amíg emberei segítségére nem érkeztek. Az ütközés erejétől a kopják kettétörték, és a két tábor csak úgy remegett az iszonyú zajtól. Amikor a lovagok lesújtottak, mintha az ég dörgött volna; egyetlen szemvillanás alatt több mint ezerötszáz lándzsa hullott szilánkokra. Sok harcos zuhant földre, és sok ló esett zsákmányul, de rengeteg közülük elszaladt a mezőn, még a kantárszár is beleakadt a lábukba; a lovászok utánuk eredtek, miközben a másik táborból igyekeztek őket ebben megakadályozni.

Nem kezdődött hát rosszul a torna, ragyogtak a gyönyörű páncélok, volt, ki nyeregben maradt, volt, ki földre esett a lovagok közül. Az egyik nyer, a másik veszít, erről szól ez a játék! Vagy húsz helyen folyt egyszerre a küzdelem, és már gyalogosan is egymásnak estek a harcosok, karddal is gyakran csapást mérve a másik fejére, vagy olykor a pajzsára, amely néha ketté is hasadt az ütestől. Senki sem kímélte ellenfelét, és nem fukarkodtak az ütlegekkel: ha valaki kiosztott egy csapást, hármat kapott cserébe. De mindnyájukat felülmúlta a király, aki az élen harcolt. Sok csapást kapott, és sokat kiosztott, ha kellett, jobbjával, ha kellett bal kézzel verekedett, és ha valakire lesújtott, az hamar a földön találta magát. Nem eredt a legyőzöttek lova után, hiszen nem az ő dolga volt ez, nem is igen törődött vele, hanem arra ügyelt, hogy derekasan harcoljon, ha kell, támadjon, ha kell, védekezzék: ezen volt minden erejével. Értette a dolgát, szívét-lelkét beleadta a küzdelembe, s ki is vívta a résztvevők csodálatát, akik így szóltak egymás között:

– Nézzétek, miféle csodákat művel ez a férfi! Folyton csak őt látni, mintha mindenütt ott volna. Látjátok, milyen keményen állja a csapásokat, és hogyan viszonozza őket? Bizony nem várhatja meg az ellenfelét, aki megütötte! Jó tett helyébe jót várj! Az ilyen embernek érdemes kölcsönt adni, mert hamar

viSSzakapod tőle. Nézzétek csak a pajzsát a mellkasán! Mostanra már egy galamb is vígan átrepülhet rajta. Ilyen rátermett király még nem járt idegen országban, hogy ekkora hírnevet szerezzen, és ilyen derekasan viselje magát. Megérdemli tehát, hogy minden lovag szeresse, dicsérje és megbecsülje.

Így szóltak egymás közt azok, akiknek a harc közben még jutott idejük a beszédre. A többiek pedig egyre csak vágtak, vagdalkoztak, sok szép páncéling kettérepedt aznap. Mennyi lovag lebecskázott a nyeregből, mennyi sisakról tört le az abroncs, és hány arcot öntött el a vér! Az egyik sikerrel járt, a másik elbukott; valaki már a földön harcolt, valaki még a lován; az egyik vesztett, a másik nyert. A harcmezőn sokan elvesztették a lovukat, amelyek aztán nem is kerültek meg, kivéve azokat, akik győztesként hagyták el a csatateret: ők bőven kárpótolták magukat a veszteségükért. Mindenütt látni lehetett a forró leheletek gőzét. A kardok pedig úgy csengtek-bongtak, hogy sok ezer ács sem csaphatott volna nagyobb zajt egy erdőben munka közben.

Harc közben szépen eltelt a napjuk, este aztán abbahagyták a csatát. Leszállt az éjszaka, és a küzdő felek elváltak egymástól. Amikor elvonultak, bizony másként festettek, mint amikor megérkeztek: nem csaptak már akkora zajt, és nem hallattak annyi harci kiáltást. Sokak testén meg is látszott az elszenvedett csapások nyoma. Lovon vagy gyalog mindenki a szállására vonult. A király maga is kíséretével Ressons felé vette az irányt. Bevonult a várba, és örült neki, hogy végre megérkezett, mivel szörnyen kifárasztották a csapások, amelyekből bőven kijutott neki. Azon nyomban megszabadult a páncéljától és a fegyverzetétől, akárcsak Flandria grófja, aki aznap szintén igen derekasan viselte magát, jóllehet róla nem tettem említést, hiszen ha mindenkiről el kellene mesélnem, hogy mi mindent csinált, elég messzire kalandoznék tárgyamtól. Legyen elég annyi, hogy a gróf vitézül helyállt. A király pedig elrendelte, hogy mindenki nála vacsorázzon. Így is történt, minden egyes lovag, aki részt vett a ressons-i tornán, megjelent a vacsorán. Kaptak is bőségesen ételt és bort, hajnalhasadtáig lakomáztak. Akkor nyugovóra tértek, ami rájuk is fért. Délelőttig aludtak, majd felkeltek, felöltöztek, és ismét az udvarba siettek. A király felettébb nyájasan viselkedett velük, és kifejezte irántuk érzett megbecsülését és szeretetét, sőt barátainak és társainak nevezte őket. Többüknek is megtérítette a kárát, és a legjobbakat maga mellett tartotta, hogy szép ajándékokkal halmozza el őket. A királyt nagylelkű viselkedéséért – nem érdemtelenül – kikiáltották a lovagi torna győztesének; a cím megítélését senki nem vitatta, hiszen mindkét

oldalon volt nem kevés kiváló harcos és vesztes is egyaránt, így hát nem lehetett eldönteni, melyik felet illeti a nagyobb dicséret. A király pedig, mielőtt még útra kelt, a gournay-iek egyetértésével elhatározta, hogy részt vesz egy másik tornán is, amelyet két héttel később, Epernay-ben fognak megrendezni. A király szándékát mindenhol közhírré tették, és heroldok kiáltották meg a hírt a városban. Nem is vették üres fecsegésnek a hírnökök szavait, és mindenki kijelentette, hogy indulni akar a tornán. Tüstént össze is csomagolták a holmijukat, és vaslánccal erősítették meg a páncélingjüket. Így készültek a tornára, amelyet a király meghirdetett. Ő pedig a kíséretével együtt megjelent a helyszínen, és igen nagyvonalúan és udvariasan viselkedett. Szerette a bátor lovagokat, és rendkívül bőkezűnek mutatkozott irántuk. Epernay-ben, ahová mentek, két hét múlva megtartották a lovagi tornát, amelyet a király meg is nyert. Így járta végig a francia földet Skócia királya, mindenütt fényes dicsőséget aratott, és szívvel-lélekkel harcolt. Érdemeiért mindenütt megszerették, és bármit tett, azzal mások kedvét kereste, és mindenkit szívesen látott. Most azonban róla inkább hallgatni fogok, és arról az asszonyról fogok szólni, akinek a király távozása olyan sok keserűséget okozott.

Amikor a király tengerre szállt, hitvese lelke mélyéig elszomorodott, és először Berwickbe ment, de csak három napot maradt ott. A negyedik napon visszatért Dundee-ba, ahol Skócián belül a legszívesebben tartózkodott. A királynét népes kíséret követte. Ott volt vele a derék városbíró is, akivel először találkozott, miután megmenekült a habokból: ő vitte el őt Dundee-ba a királyhoz, akinek mostani tisztességét köszönheti. Ezért a királyné örökké a szívébe zárta a városbíró, és szép ajándékokkal halmozva el őt, egész életére gazdag emberré tette. Vele volt az udvarnag is, aki hűséges és bölcs férfiú volt, valamint a két lovag, akiket a király az udvarnaggal együtt megbízott azzal, hogy vigyázzanak a királynéra. Ezek hárman a világ minden kincséért sem hagyták volna magára a rájuk bízott hölgyet. Tagjai voltak házanépének, és becsülettel szolgáltak. Még el sem hangzott kérése, már tudták is, hogy mit kíván, és szívesen meg is tettek mindent, amire szüksége volt. Így hát a királyné nagy kényelemben élt, de igazán semmiben sem tudta örömét lelteni, hiszen férje távol volt tőle, és ez nagy szívfájdalmat okozott neki. Viszont amennyire lehetett, igyekezett vigasztalni magát a gyermekkel, akit a szíve alatt hordott.

Eljött aztán a szülés ideje, és világra hozta gyermekét: a leggyönyörűbb fiút, akit Természet valaha alkotott. Ennél szebb gyermek nem született sem

előtte, sem utána széles e világon. Híre is ment az országban, hogy a királyné megszült, és mindenki örvendezett. És mit csinált erre a három lovag, mikor a fülükbe jutott ez a hír? Az udvarnagy összehívta társait, a két lovagot.

– Uraim – szólt hozzájuk. –, ne késlekedjünk! Szükségünk van egy hírnökre, aki megkeresi nekünk a királyt francia földön, ahol most őfelsége tartózkodik, és közli vele az örvendetes hírt, hadd örüljön!

Azok ketten így feleltek:

– Igaza van. Gyorsan találjon egy hírnököt, írja meg a levelet, majd mi segítünk megtalálni a megfelelő szavakat.

Az udvarnagy, aki kiválóan tudott franciául és latinul is, és igen szépen tudott írni, pergament ragadott, és írni kezdett:

„Urának, Skócia királyának – Isten tartsa meg örömben és dicsőségben – üdvözlétét és tiszteletét küldi udvarnagya, akire felséged birtokát és hitvesét bízta. Tudatom felségeddel, hogy úrnőm fiút szült, akinél szebbet még élő ember nem látott, és a hölgy, akit annyira szeret, ép és egészséges. A gyermek a Jehan nevet kapta a keresztségben. Íme a jó hír, amelyet közölni szándékoztam. De Istenre kérem, térjen haza, amilyen gyorsan csak lehet, mert úrnőm már ég a vágytól, hogy lássa felségedet, olyannyira hiányzik már neki.”

Amikor végzett a levéllel, felolvasta társainak, akik nem találtak benne kifogásolni valót. Hívták a hírvivőjüket, lepecsételték a levelet, és odaadták neki. Megmondták neki, hogy mindenképpen el kell jutnia Francia földre, kerül, amibe kerül, hogy átadja az üzenetet a királynak. Betették a levelet egy tokba, és ellátták annyi arannyal, amennyi bőségesen fedezte a szükségleteit. A hírnök elbúcsúzott tőlük, és elment. Másnap reggel, napfelkeltekor, egyenesen a tenger felé indult. Két nap múlva Yorkba érkezett, ahol a gonosz királyné lakott. A hírnök meglátogatta őt otthonában – micsoda ostobaságot követett el ezzel! –, azt azonban nem tudta, mennyire gyűlöli a vénasszony a fiatal királynét. A hírnök odament hát hozzá, és köszöntötte. Az öreg királyné pedig, akit egyre csak emésztett a fiatal királynéval szemben érzett féltékenysége, megkérdezte tőle, merre tart.

– Francia földre, felséged fiához, akit Isten óvjon minden bajtól! Levelet viszek neki, de nem tudom, mi áll benne. Azt hiszem azonban, őfelsége örülni fog a híreknek, mert úrnőm gyermeket szült.

– És miféle az a gyermek?

– Nem tudom, asszonyom – felelte a hírnök –, de azt hallottam, hogy ha megéri, gyönyörűséges fiatalember válik majd belőle.

Amikor ezt a gonosz asszony meghallotta, szíven úrrá lett az ártó szándék. A hírnök előtt mindenesetre nem mutatta sem a szívében rejlő árulást, sem a rosszakaratot, amellyel nem hagyott fel sosem – hanem drágán megfizet érte, majd meglátja! Hogy megnyerje magának a hírnököt, adatott neki negyven sous-t, és hogy felültesse és kijátssza a bizalmát, jóféle borral kezdte el itatni. Ez a szeleverdi pedig úgy leitta magát, méghozzá önként és dalolva, hogy eszét vesztette az erős bortól, amely megrészegítette. Amikor meglátta ezt a gonosz királyné, galád tervére gondolva felnevetett. Addig beszélt a hírnökhöz, addig hízelgett neki, amíg sikerült elérnie, hogy az a királyné hátsó szobájában aludjon aznap éjjel. Már nagyon álmos volt a hírnök. Fejébe szállt a bor, és agya elborult a sok szesztől; el is aludt nemsokára. De az asszony ébren volt, és leste a pillanatot, hogy végrehajtsa gonosz tervét. Odament a hírnök ágyához, és addig turkált a holmijai közt, amíg meg nem találta a tokot, amelybe a levelet tették. Nagyon megörült, amikor meglelte. Elsietett vele, és hívatta az egyik írnokát, akit beavatott mesterkedésébe.

– Gyere csak ide – szólt –, és tedd, amit mondok!

– Úrnőm, csak szóljon, és én megteszem.

– Nyisd fel hát szépen, óvatosan ezt a pecsétet, hogy ki tudjam venni belőle a levelet, és kicserélhessem egy másikra!

– Istenemre, nagyon szívesen, úrnőm!

Gyorsan keresett valamit, hogy kinyissa a levelet. Talált is egy vékony pengéjű kést, amellyel felnyitotta a pecsétet, és kivette a levelet. Fel is olvasta úrnőjének, és elmondta, hogy az udvarnagy üdvözlí a királyt, és tudatja vele hitvese állapotát, értesíti, hogy gyermeket szült, mégpedig fiút, és hogy sohasem született még szebb gyermek a világon.

Amit hallott, cseppet sem tetszett a királyasszonynak. Íratott hát egy másik levelet, amely mindennek az ellenkezőjét állította, mint az előző. Úrnője parancsára az írnok megírta, hogy az udvarnagy üdvözlét küldi őfelségének, és hogy sajnálkozva és nehéz szívvel olyan híreket kénytelen tudatni, amelyeknek ő sem örül:

„Felség, úrnőm megszült, de ilyen teremtményt még látott a világ, mint amilyent felséged hitvese a szíve alatt hordott – ilyen csúfság nem született még. Négy lába van, szőrös, mélyen ülő szeme van és szörnyű nagy feje! Ilyen rusnya bestiát, ilyen undorító teremtményt még nem hordott hátán a föld. Ránézésre valóságos ördög! Amint a világra jött, akár egy vipera, kisiklott

a bábaasszonyok keze közül, akik alig merték aztán megfogni. Akinek csak tudomására jutott a dolog az országban, meg van döbbenve. Ezért kérem, írja meg, hogy mik a szándékai egy ilyen örökössel!”

Amikor elkészült a levél, az öreg királyné becsúsztotta a pecsét alá, amely szemlátomást olyan volt, mintha hozzá sem nyúltak volna. Aztán beletette a tokba, és visszavitte oda, ahol találta. Hagyta, hadd aludjon a hírnök. Ő maga is nyugovóra tért a szobájában. A hírnök másnap hajnalhasadtáig aludt, és amikor a nap első sugarai felébresztették, csodálkozott ám, hogy miként kerülhetett a szobába; meg is ijedt, hogy talán elrabolták tőle a levelet, ezért megnézte a tokban a pecsétet. Úgy látta, hogy az ép és sértetlen. Eszébe jutott, hogy részeg volt, de most, hogy magához tért, azt hitte, azért fektették le éppen ide, hogy kedvére kipihenhesse magát. Azt gondolta, hogy az ura iránt érzett szeretetük miatt voltak ilyen kedvesek hozzá. De a dolog nem úgy állt, ahogy gondolta. A hírnök nem késlekedett tovább, hanem felöltözött. A gonosz asszony – Isten ne legyen irgalmas lelkéhez! – már ébren volt, és hívatta is mindjárt. A hírnök jött is azonnal. Az asszony azt kérte tőle, hogy visszafelé jövet semmi esetre se mulassza el őt ismét útba ejteni. A hírnök azt felelte, hogy mivel a királyné így akarja, nem mond ellent kívánságának, sőt nagyon szívesen útba ejti őt visszafelé is, és ettől semmi nem tarthatja vissza. Miután erre szavát adta, rögvést kérte a királynét, hogy bocsássa el őt; ez megtörtént, s a hírnök elindult. Egészen a tengerpartig ment, ahol felszállt egy hajóra, amelyben kereskedők utaztak, akik a flamandok felé igyekeztek. Jó szelet fogtak ki, így vitorlájuk hamar Gravelines-be repítette őket a tengeren át. A kereskedők nem tartották fel a hírnököt, aki búcsút vett tőlük, és útra kelt. Saint-Omerig meg sem állt. Ott megkérdezte, hol tartják a lovagi tornát. Pontosan Creil és Senlis között kerül rá sor – felelték neki –, mégpedig a következő csütörtökön. Mihelyst ezt meghallotta, a hírnök nem késlekedett, hanem Artois-n, majd Vermandois-n áthaladva Beauvaisis-be ment, és aztán Clermont-ig meg sem állt, ahol megkérdezte, hogy hol találja a királyt. Tudtára adták, hogy Creilben tartózkodik, ahol is a lovagi torna előkészületeivel foglalatoskodik. Mikor ezt megtudta, nem vesztegette az időt, hanem azonnal útra kelt. Csupán három mérföld volt az út. Oda is ért hamar Creilbe, és egyenesen a vár felé vette az útját, ahol a király vendégeskedett a flamandok és az artois-iak társaságában; sok nagyúr, akiket korábban szépen megajándékozott, ott volt vele.

Halljátok hát, miként köszöntötte a királyt a hírnök saját anyanyelvén:

– Felség – szólt –, az udvarnagy, aki bölcs és hűséges férfiú, küldi általam felséges uramnak ezt a levelet. Olvassa el, mit írt benne.

Ekkor átnyújtotta a levelet a királynak, aki elvette azt, majd feltörte a pecsétet, és kigöngyölte a tekercset. Könnyedén olvasott franciául: még ifjúként megtanult, hiszen tanítója, aki mindig vele volt, franciául és latinul is megtanította írni-olvasni. Megnézte hát a levelet, amelyet álnok kéz írt. Elég volt egy pillantást vetnie rá, és megfagyott a vér az ereiben. Végig sem tudta olvasni. Hogy az idegenek ne lássák zavarát, visszavonult előlük, és a szobájába ment, csak két urat tartott maga mellett. Akkor aztán rögtön elejétől végéig elolvasta a levelet, és értesült a szerencsétlenségről, amely a hazug üzenetben állt. Ő azonban valószínűnek gondolta mindezt, hiszen látta a pecsétet, és hitt a levélnek, amelytől majd megszakadt a szíve. Kétségbe esett, a haját tépte, a ruháját szaggatta, és ami különösen szokatlan volt tőle, szeméből könnyek hulltak. A lovagokat, akik vele voltak, nagyon megindította a király bánata, és illedelmesen kérték, hogy hagyjon fel a bánkodással és a sírással, mert nem méltó egy királyhoz, hogy bármilyen baj miatt sírva fakadjon.

– Ha felséged bárói ezt látnák, bizony csúnyán megszidnák felségedet.

– Uraim – felelte a király –, nem tehetek róla. Élő ember nem kapott még olyan hírt, mint amit most ebben a levélben olvastam. Az asszony ugyanis, akit annyira szerettem, aki minden örömöm forrása volt, akinek minden jót köszönhettem, akit mindennél jobban szerettem, olyan teremtményt hozott a világra, hogy alig merek ránézni a levélre, amelyből ezt megtudtam. Szörnyeteget szült Manekine, a királyné! Miféle hitszegés ez az ajándék? Tanácsadóim, akikre a minap rábízta hitvesemet, most arra várnak, hogy minél előbb közöljem velük szándékomat. Nem tudom, mit válaszoljak nekik! Kegyelmetektől kérek tanácsot. A világ minden kincséért sem egyeznék bele abba, hogy ártsanak annak, akit annyira szerettem. Mondják meg nekem, mit gondolnak?

– Felséges úr – felelt az egyik lovag –, elmondom, mit tanácsolok. Ha Isten úgy akarta, hogy ilyen legyen a magzat, akit a királyné a szíve alatt hordott, felséged hitvese nem érdemel halált. Írja meg, hogy bánjanak jól vele, és vigyázzanak rá, akárcsak a teremtményre, amelyet világra hozott, amíg haza nem ér felséged. Már csak két hét van a nagyböjtig, és akkor azonnal útra kelhet. Súlyos szemrehányásoknak tenné azonban ki magát, ha már most elindulna, hiszen lovagi tornákra kötelezte el magát, és odalenne felséged jó híre.

Ne beszéljen hát erről a hírről, hanem tartsa titokban, hiszen nem jó másnak elárulni azt, ami szégyent hozhat a fejünkre.

A király így felelt:

– Igaza van, ez a legjobb, amit tehetünk. Nyugodt lehet, így fogok tenni. Magam írom meg a levelet, hogy biztosan a megfelelő szavak kerüljenek az üzenetbe.

Ekkor pergament és tintát vett elő, és a következőket írta:

„Skócia királya kéri és utasítja a három lovagot, akikre kedvesét bízta, hogy a gyermekágyban fekvő hölgyet, akit annyira szeretett, és a teremtményt, akit emez világra hozott, mintha csak saját magukról lenne szó, óvják meg minden bajtól és rossztól, ha kedves az életük. És vegyék eszükbe, hogy a király a nagyböjt elejére hazatér. Akkor majd közli velük döntését az ügyben, amellyel megkeresték.”

Miután leírta ezeket a szavakat, viasszal lezárta a levelet, és lepecsételte. Akkor odahívta a hírnököt, aki a levelet hozta, és átadta neki a választ. Megparancsolta neki, hogy mondja meg az udvarnagynak, hogy ha nem teszi pontosan azt, amit a levélben olvas, nagyon megbánja. A király nem kérdezett tőle semmit a történekről, és ő sem mondott neki semmit, hiszen azt gondolta, hogy az udvarnagy mindent megírt neki a levélben, amelyet hozott. Ezért inkább nem mondta el a valódi hírt, pedig a király nagyon örült volna neki. De hát Fortuna, aki gyakran ellensége az igazszívűnek, nem így akarta. A király átadta a levelet, a hírnök pedig fogta, és eltette a tokjába, nehogy eltörjön rajta a pecsét, vagy összegyűrődjön. A király megparancsolta neki, hogy ne késlekedjen, hanem másnap reggel mindjárt induljon útnak. Ő nem is vesztegette az időt, hanem tüstént nekivágott, mihelyt megpillantotta a nap első sugarait. A király pedig Creilben maradt, és nagy tisztességben tartotta azokat, akik a társaságában voltak. Nem mutatta előttük, hogy valami is bántaná szívét, mivel esze azt súgta neki, hogy jobb úgy tenni, mintha semmi baj nem lenne, még akkor is, ha a színleléshez semmi kedve. Így hát titokban tartotta a dolgot, és bánatáról nem is értesült senki a két lovagon kívül.

Ám hagyjuk most a királyt ott, ahol van, és szóljunk a hírnökről, aki lábát a nyakába szedte, hogy mielőbb visszaérjen Skóciába. Nem akarom elmondani nektek minden egyes napját. Addig-addig caplatott hegyen-völgyön át, amíg Arrason keresztül el nem ért Lensba. Onnan rögvest továbbindult, és nagyobb baj nélkül megérkezett Bruges-be. Damme-nál tengerre szállt egy

hajón, amelynek utasai éppen Skócia felé igyekeztek. A tenger arrafelé meglehetősen keskeny: elég egy nap és egy éjszaka, hogy hajóval átkeljen rajta az ember. A hírnök nem késlekedett, és ahogy megígérte, elindult York városa felé. Mit sem tartott az árulástól, hanem egyenesen a gonosz asszony háza felé vette az irányt. Mikor emez meglátta a francia földről visszatérő hírnököt, egyből jókedvre derült. A hírnök odament hozzá, és köszöntötte. A királyné viszonzta a köszönést, és így szól:

– Felelj őszintén! Jártál francia földön?

– Igen, asszonyom.

– Találkoztál a fiammal? Hogy megy sora?

– Nagyon jól van, asszonyom, és amilyen bátor, minden lovagi tornát megnyer.

– És mondd, örült a híreknek, amelyeket kapott?

– Nos, asszonyom, arra emlékszem, hogy a szobájába vonult, és csak két másik úr ment vele, hogy elolvassák a levelet. Elég sokáig nem jöttek elő. Nem tudom, mit talált őfelsége a levélben, és hogy mit csinált, csak azt tudom, hogy megírta válaszát, amelyet most az udvarnagynak viszek, akinek meg kell mondanom, hogy nagy baj éri, ha nem teszi pontosan azt, ami a levélben áll.

Amikor a királyné meghallotta ezt, nem mert tovább kérdezősködni, nehogy a hírnök gyanút fogjon; az asszony ugyanis újfent ki akarta játszani bizalmát. Ezért inkább magára hagyta, és gondoskodott arról, hogy kényelembé helyezték. Nem sajnálták tőle az erős bort, ő meg annyit ivott belőle, hogy egészen részeg lett. Így hát másodszorra is hagyta magát rászedni, nem is gyanítva semmit; később már rájött, hogy milyen balga volt. A részegség bizony sok bajt okoz, s ezért is bolond, aki ivásra adja a fejét; sokan lelték halálukat a részegségben, és sok jótett hiúsult meg miatta! Így járt a hírnök is, amikor ostoba módon engedett a kísértésnek. Amilyen mohó volt, addig ivott, amíg meg nem részegült, és másnap reggelig nem is tért magához a mámorból. Megörült ám ennek a pökhendi, gonosz asszony! Ahogy legutóbb, most is a hátsó szobájába fektette a hírnököt. Ahogy a királyné kívánta, a férfi el is aludt, ami nem volt túl okos dolog a részéről.

Amikor leszállt a sötét éjszaka, a király anyja tüstént magához ragadta a levelet, és magával vitte a szobájába. A dologról nem tudott más, csak az írnok, aki már az előző levélnek is felnyitotta a pecsétjét. A gonosz asszony rávette, hogy ne szegüljön ellen akaratának, hanem hamar nyissa fel a pecsétet a

fia levelén. A hitvány írnok, aki ugyanolyan gonosz utakon járt, mint úrnője, nemigen kérte magát, azt felelte, szívesen megteszi. Késével felnyitotta a pecsétet, és kivette a levelet. Kigöngyölte, és felolvasta úrnőjének. Amikor ez meghallotta, hogy a király azt írja, visszatér a nagybőjtre, és hogy addig vigyázzanak hitvesére, gondoskodjanak róla és bánjanak vele tisztelettel, és a teremtményt is óvják meg minden bajtól, egyáltalán nem volt ínyére ez az üzenet. Így azon nyomban el is tépte a levelet, és újat íratott, amely pontosan az ellentéte volt az előzőnek. Ennél nagyobb árulást levélben még követtek el. Az üzenetet a hitvány írnok fogalmazta meg. Azt írta, hogy a király megparancsolja az udvarnagynak, hogy meg se várja hazatértét, hanem küldje rögtön máglyára hitvesét, mihelyst az felkel a gyermekágyból, és haladéktalanul égesse meg vele együtt ivadékát, mivel a király igen rút dolgokat tudott meg Manekine-ről. Most már tudja, miért lett félkezű, és hogy nem véletlenül csonkították meg. „Égettesse meg, ne is várjon rám, ha kedves az élete!”

Miután a királyné leíratta ezeket a sorokat, az új levelet az írnok becsúsztatta a viasz alá, vigyázva, nehogy a pecsét eltörjön. Aztán bevitték a hátsó szobába, ahol a hírnök bortól elnehezülve aludt. Betették az ágy fejéhez, a tokba. Végül elhagyták a szobát, s elmentek, hagyták, hadd aludjon a részeg. A gonosz aszszony nyugovóra tért, és kedvére pihent hajnalhasadtáig. Akkor a hírnök felkelt, és csak dicsérni tudta a szállását; ilyen jó dolga sehol nem volt utazása alatt. Mire teljesen elkészült, a nap már magasan járt, és a király anyja is ébren volt. A hírnök üdvözölte, elbúcsúzott tőle, és útra kelt. Meg sem állt Dundee-ig, ahol már nagyon várták őt, hogy híreket hozzon a királyról. Három hétig volt távol, de így is túl korán ért haza. Jobb lett volna, ha belefullad a tengerbe, mint hogy így térjen vissza! Átadta a levelet az udvarnagynak, és így szólt:

– A király az parancsolja kegyelmednek, hogy ha kedves az élete, bármit olvas, és bármi álljon is ebben a levélben, teljesítse azt, különben csúnyán meglakol érte.

Ekkor az udvarnagy átvette a hírnöktől a levelet. Vele volt a két lovak is, akik tanácsadókként szolgálták őt. Mindhárman megvizsgálták a pecsétet, és mindjárt megismerték a király jelét, amelyet a viaszba nyomott. Fel is törte a pecsétet az udvarnagy, és megtalálta a levelet, amelyet a gonosz királyaszszony parancsára beleraktak. Majd felolvasta a másik kettőnek. Mikor látták, mi áll benne, úgy elcsodálkoztak és annyira zavarba jöttek, hogy a szavuk is elakadt. Sírtak és sóhajtoztak, egyre csak hallgattak, nem tudtak hirtelen

mit mondani. Tanácsstalanságukban azt sem tudták, mihez kezdjenek. Végül megparancsolták a hírnöknek, hogy mondja el, milyen arckifejezéssel olvasta a király a levelet. A hírnök így válaszolt:

– Bizony elég szomorúan festett! Valami nagyon bántotta őfelségét. Többet azonban nem tudok, csak annyit, hogy parancsba adta, tegyék azt, ami e levélben le van írva, különben pórul járnak. A levélben megtalálják a király parancsát, amelyet végre kell hajtaniuk. Tegyék meg, amit kíván, különben drágán megfizetnek engedetlenségükért.

A három lovag elhitte, hogy a levél, amely csúnyán rászedte őket, valódi. Ezért félrevonultak, hogy tanácskozzanak – egy aljas hazugság felett.

– Uraim – szólt az udvarnagy –, mit határozzunk a parancs felől, amelyet kaptunk? Nem tudjuk, hogy miért kér ilyet tőlünk a király. Talán ott, ahol most van, megtudta, hogy honnan származik a királyné, és miért vágta le a fél kezét. Nem tudom, igaza van-e, de nemrég még majd' megőrült érte a király. Nem tudom, honnan támadt ez a hirtelen ötlete. Nem hiába mondják, hogy nagy szerelemből nagy gyűlölet születhet! Most mégis mit tegyünk? Ha arra gondolok, hogy máglyára küldjük a királynét, elszorul a szívem; ha pedig életben hagyjuk, nem menekülünk meg, mert a király vagy minket is megégettet, vagy másféle halálba küld. Mondják, mit gondolnak? Én már azt sem tudom, hol áll a fejem.

E szavakra a másik kettő rövid ideig tanakodott, majd így felelt:

– Ha az ember féli és tiszteli urát, illik kívánságának eleget tennie. Még ha fájdalmat, szánalmat és szomorúságot érzünk is emiatt, teljesítenünk kell a király akaratát, különben nagy bajt hozunk a fejünkre.

Így hát mindhárman megegyeztek, hogy Manekine-t, ha felkelt a gyermekágyból, másnap megégetik. Az országban nemsokára híre ment, hogy a király meghagyta embereinek, küldjék máglyára hitvesét és gyermekét. Bizony csodálkoztak is a dolgon, a közemberek soraiban mindenkit megdöbbsített a hír. Majd' meghasadt a szívük, és így beszéltek egymás között:

– Uramisten, hát lehetséges ez? Hogyan fordulhat elő ilyen szörnyűség, hogy a földkerekség minden asszonya közül a legjobbat máglyára hurcolják gyermekével együtt? Miért akar ilyet a király, aki nemrég még teljes szívéből szerette őt? Nem lett volna szabad hinnie annak, aki annyira gyűlölte a királyt, hogy rávette a halálos ítéletre. Ugyan milyen indok lehet elég ahhoz, hogy ilyen fájdalomnak és kínzásnak tegye ki hitvesét? Pedig úgy tűnt, hogy

igaz szerelemmel szereti őt! Úgy tűnt? Nemcsak úgy tűnt, hanem tényleg szívből szeretle! Ezt senki nem vonhatja kétségbe. Ha nem lett volna őszinte a szerelme, nem vette volna feleségül, elvégre csonka volt. Mivel azonban látta, hogy milyen jó nevelést kapott, és hogy kívül-belül olyan, amilyennek egy tisztességes hölgynek lennie kell, feleségül vette; és a hölgy jól láthatóan méltó is volt arra, hogy királynévá tegyék. Amikor elvette őt a király, nagy becsben tartotta, és ő is a királyt. És amikor férje elbúcsúzott tőle, még akkor is tartott a szerelem, hiszen mindenki láthatta, mennyire megkönnyezték az elválást. Most pedig milyen kegyetlenül bánik vele, máglyára küldi őt és szépséges örökösét! Hitemre! Megszakad az ember szíve! Ha tényleg ilyen halál vár rá, szégyellje magát az, aki ezek után még hisz a szerelemben!

Ilyen szavak forogtak hát a nép körében, és az emberek nem tudtak hová lenni bánatukban.

A királyné viszont még nem tudott a dologról, mivel titokban tartották előtte. A szobájában feküdt, és még csak sejtelve sem volt az egészről. De a szíve korántsem volt nyugodt! Tudta, hogy nagy baj éri, de azt nem, hogy hol, mikor és hogyan. Nem kell sokáig várnia már szegénynek, hogy megtudja! Miután letelt az egy hónap, ameddig feküdnie kellett, tisztességgel fölkel, és újra elfoglalta az őt megillető helyet. Szörnyen búsultak miatta azok, akik tudták, milyen szerencsétlenség vár rá. Azonban a nap eltelt, és leszállt az éjszaka, ő pedig nem vett észre semmit. Mikor meglátta az udvarnagyot, szólt neki, és az odament hozzá.

– Udvarnagy úr – kezdte a királyné –, szívem aggódik, amiért a király, aki annyira szeretett engem, olyan hosszan elmarad. Mi történt a kegyelmed hírnökével? Már rég vissza kellett volna érnie. Csodálom, hogy még nem jött meg. Tudja meg, szívem mélyén félek, hogy rossz hírt kapok; addig nem lehetek boldog, amíg újra nem látom a férjümat, aki nagy tisztességben részesített, amikor fölemelt a szolgaságból, és a hitvesévé tett. Azt hiszem, megvárja a nagybőjtöt, nem hinném, hogy előbb érkezne. Istenre kérem, ha bármit tud róla, árulja el nekem, nagy jót tenne vele!

Amikor ezt meghallotta az udvarnagy, azt hitte, menten belehal fájdalomba; szomorúságában majd' megszakadt a szíve, s sokáig nem is tudott mit válaszolni. Szeméből könny fakadt, és csak hullt-hullt, nem akart vége lenni, egész arca könnyekben ázott. De végül megnyílt a szíve, és így szólt:

– Drága asszonyom, Istenre mondom, nem titkolózhatom tovább. A dolog úgy áll, hogy felséges urunk meggyűlölte kegyedet. Nem tudom, mi lehet

az oka. Már egy hete megkaptuk a király válaszát. De olyan szörnyű dolgokat közölt, hogy jobbnak láttuk eltitkolni kegyed elől. Most viszont elmondok mindent. Felséges urunk tudtunkra adta, hogy ha kedves az életünk, és nem szeretnénk halállal lakolni, máglyára kell vetnünk kegyedet, akár igaza van a királynak, akár téved, és így kell tennünk azzal is, akit kegyed szült. Azt is hozzátette, hogy ha élve találja kegyedet, az életünkkel fizetünk engedetlenségünkért. Most, hogy közeledik a nagybőjt, a lovagi tornák már nem marasztalják tovább a királyt, ezért nem várhatunk parancsa teljesítésével. Már csak három napja maradt kegyednek. Ne késlekedjék, gondoljon lelke üdvösségére, mert a testét arra ítélték, hogy a lángok martaléka legyen. Sok ezer aranyért nem adnám, ha másképp lenne; de tudom, ha nem teljesítem a király parancsát, én sem kerülhetem el sokáig a halált.

Amikor Manekine meghallotta ezt, a döbbenettől azonnal elszorult a szíve. Ájultan zuhant a földre, és szíven olyannyira úrrá lett a fájdalom, hogy sokáig még levegőhöz sem jutott. Az udvarnagy felemelte – őt is mélyen érintette a királyné szomorúsága. Amikor a hölgy magához tért, így kiáltott:

– Istenem, segíts! Honnan veszi ez az ember, amit mond? Hát ilyen szégyenteli módon fogom bevégezni? Mivel érdemeltem meg ezt a csapást? Mivel érdemeltem meg ezt a kegyetlenséget, amely úrrá lett a királyon, aki pedig olyan nagy tisztességben részesített engem? Most ismét szerencsétlenné tesz, ő, aki azelőtt tiszta szívből szeretett! Most pedig úgy megváltozott a szerelme, hogy mindenkinél jobban gyűlöl. Mit tegyek én szegény, szerencsétlen? De ha nekem ez is a sorsom, mivel érdemelte meg ezt az én édes kisfiam? Mi rosszat tett, mi a bűne, hogy most halállal kell lakolnia? Hitemre! Mi mást mondhatnék, mint hogy ártatlanul halunk meg.

Miután így panaszkodott, a földre rogyott. Az udvarnagy először észre sem vette, hogy a királyné meg akarja csókolni a lábát. De aztán hátrahőkölt, és így szólt:

– Asszonyom, ne legyen többé tisztességes a nevem, ha hagyom, hogy a lábamat illesse! Szégyent hoz a fejemre!

– Mégis megteszem, uram, azért, hogy megígérje nekem, életben hagyja a fiamat. Velem pedig azt tehet, amit akar. Teljesítse ezt az egy kívánságomat!

Az udvarnagy csak sírt és sóhajtozott, nem talált szavakat. Mélyen elsomorította, hogy sírni látja a királynét, és nagyon megszánta őt. Megígérte neki, hogy beszél a két lovaggal, és minden követ megmozgat, hogy megmentse őt.

Manekine köszönetet mondott a jóságáért. Mikor az udvarnagy elbúcsúzott tőle, nem is palástolva elkeseredettségét, felkereste társait:

– Uraim – szólt –, mit csináljunk? Valamit ki kell találnunk. Hiszen mégsem vallana irgalmas szívre, ha máglyára küldenénk azt, akinek annyi mindent köszönhetünk. Rá kell jönnünk, hogyan tudnánk kiszabadítani úgy, hogy a király ne tudja meg, és nekünk se legyen semmi bántódásunk. Ha nem bánják, elmondom, mi jutott az eszembe. Úgy emlékszem, hogy a királyné egy árbcos és vitorla nélküli csónakban érkezett országunkba. Ha kegyelmetek is beleegyeznek, visszatesszük a csónakba, és így megmentjük a biztos haláltól. Ha Isten úgy akarja, megmenti, és ha akarja, elveszejt. És hogy elkerüljük a király büntetését, ha elfogadják a tervemet, akkor megbízok egy szobrászt, hogy készítsen a királyné után egy szobrot, amilyen jót csak tud, és egy másikat, amely ifjú urunkat, a királyné gyermekét ábrázolja. Miután a tengerre bíztuk őket, nagy tüzet rakatunk, rávetjük a szobrokat, és az ország minden lakója azt fogja hinni, hogy asszonyunk és gyermeke ég a máglyán. Muszáj így cselekednünk, mert tiszta szívemből sajnálom őket, és a világ minden kincséért sem égettetném meg a királynét, inkább vállalnám a halált. Mondják, mit gondolnak, hajlandóak végrehajtani a tervemet?

A két lovag így válaszolt:

– Nagyon is! Szívesen megteesszük, feltéve hogy nem ér minket semmi kellemetlenség miatta. Mert rettegünk a király haragjától, rögvess halálra ad minket, mihelyt észreveszi, hogy megszegettük a parancsát. De még mindig jobb vállalni ezt a kockázatot, mint hogy ilyen szörnyű kínhalálnak tegyük ki azt a teremést, aki oly sok jót cselekedett velünk. Egyetértünk mindennel, amit kegyelmed mond. Viszont sietnünk kell, hiszen felséges urunk bármely pillanatban megérkezhet, nincs idő késlekedni.

Ez volt hát a tervük. Azon nyomban, nehogy értékes perceket veszítsenek, kerítettek egy ügyes szobrászt, aki faragott két szobrot: egy kicsit a gyermeknek és egy nagyobbbat az édesanyjának. Előbb azonban megeskették, hogy semmit ki nem fecseg a dologból. Nem volt nehéz dolguk vele: szívesen esküt tett, hogy úrnője megmeneküljön. Érte örömezt kifaragta a szobrokat, és rövid idő alatt el is készült velük – megtévesztő volt a hasonlóság. Az udvarnagy nem késlekedett, hiszen teljes szívéből szánta a királynét. Amikor leszállt az éj, két társával együtt felültették a királynét és ölében a kisfiát egy gyors lóra; így indultak el a száműzetésbe. Két nap, két éjszaka lovagoltak, és alig álltak

meg útközben pihenni. Sötétben érkeztek meg Berwickbe, mert nem akarták, hogy a város lakói észrevegyék és beárulják őket a királynál. Egyenest a városbíró szállására mentek, mert tudták jól, hogy a királyné mennyire szereti őt. Az udvarnagy közölte vele, hogy mi járatban vannak, és mit szándékoznak tenni. Erre olyan bánat lett úrrá a városbírón, hogy ha napestig beszélnek, akkor sem tudnám nektek elmondani, mennyire felháborodott és mekkora fájdalmat érzett lelkében, hiszen őszintén szerette úrnőjét. Illett is őt szeretnie, mivel a nemeshölgy oly sok jót tett vele. És midőn most a királyné kegyelemért esedezett nála, majd' megszakadt a szíve, úgy sajnálta őt. De nem volt mit tenni; a királytól való félelmük cselekvésre sarkallta őket. Így hát a királynét elkísérték a tengerpartra, ahol már várta őt a csónak, még hozzá ugyanaz, amellyel érkezett – bezzeg akkor milyen örömmel fogadták őt! Most ismét a bárkába ültették, és a szomorúságtól elszorult a szívük. Fájdalmas búcsút vettek egymástól, és arcuk szemük könnyétől ázott. Bizony egyiküknek sem volt kedve nevetni és tréfálkozni, amikor a királyné így szólt hozzájuk:

– Isten óvja kegyelmeteket! Jó urak, köszönöm, hogy megkíméltek a máglyahaláltól. Kérem, hogy adják át üdvözetemet uramnak, a királynak, és mondják meg neki, hogy ártatlanul ítélte engem halálra fiával együtt. Pedig mindenki másnál jobban szeretem őt. Ezért ha a halálotat kívánja, akkor inkább meghalok, mintsem úgy bánjon velem, hogy gyötrődnöm kelljen miatta. Mert szörnyen fájna nekem, ha az uram mellett lennék, és arcán bosszúságot látnék. Akkor inkább a halált választanám. Isten bocsássa meg bűnét, és adjon neki tisztességet és egészséget! Amikor elment tőlem, nem gondoltam volna, hogy ilyen rövid idő alatt megváltoznak az érzelmei irántam. Hiába, a férfi szerelme akár a szél! Csak Isten szeretetét bírhaszam, mert az legalább nem tartogat semmi keserűséget.

Így vett búcsút a királyné azoktól, akik – noha nem gyűlölték – , most halálos veszedelemre adták. A hitszegés és a hazugság elhitette velük, hogy a király hitvese halálát akarja. Pedig semmi nem okozott volna neki nagyobb kint ennél. Amikor majd meghallja a hírt, rosszra fordul sorsának kereke, és végtelen bánat lesz úrrá rajta. Miután a királyné elmondta az uraknak végső akaratát, a boldogságos Szűz kegyelmébe ajánlották őt, és tengerre bocsájtották gyermekével együtt, akit nagyon szeretett. Sokáig még keservesen panaszkodott, miközben a nemesurak már útra keltek. Majd' megszakadt a szívük, úgy sajnálták a királynét. Visszatértek Berwickbe, ám nem sokáig időztek ott. Még hajnalhasadta

előtt elindultak, és a kétnapos utat egyetlen nap alatt megtették, mivel éjjel, holdvilágnál is lovagoltak. Éjszaka volt, amikor megérkeztek Dundee-ba. Csendben, óvatosan, nehogy híre menjen a dolognak, elmentek a szobrokért, amelyeket hozzáértő kéz faragott, és majd megszólaltak, oly élethűre sikerültek. Nem is gondolta volna senki, hogy nem az igazi királynét látja, aki pedig közben a tengeren hánykolódott kis csónakjában. Úgy tűnt, mintha a szobor sírna és Istenhez könyörögne segítségért. Amikor a lovagok megszerezték a szobrokat, nagyon megörült az udvarnagy. Mihelyt megvirradt, összehordatott egy halom tövises ágat a vár mellett. Ez a látvány persze nem volt az emberek kedvére való. Hamar híre ment a dolognak, és a vidék polgárai Dundee-ba siettek, hogy szemtanúi legyenek annak, milyen kínokat kell átélnie a királynénak – legalábbis mindannyian így hitték. Midőn meglátták, miként hordják halomba a tövises vesszőket, mindenfelől hangos kiáltásokat lehetett hallani:

– Ó, Skócia királya, milyen gonosz király vagy! Vajon mit ártott neked a királyné, aki annyi jót tett veled? Mi ugyan el nem hisszük, hogy ezt a halált érdemli.

Így beszéltek. Ám még jobban gyötörte őket a fájdalom, amikor látták, hogy a vesszők meggyulladnak, majd a máglyáról füst száll fel, miközben az udvarnagy lejön a várból, és társai – legalábbis látszólag – a királynét és a fiát hozzák, hogy szörnyű kínokra adják azokat. Azt is látták, hogy a királyné előtt és után örök haladnak; nekik az volt a feladatuk, hogy távol tartsák őket, akik közelebb merészkedtek volna, és észrevehették volna a cselet. És azt is látniuk kellett, ahogy a két lovag kétfelől megragadja a szobrokat, és tűzre veti azokat. Bizony el is hitték, hogy úrnőjük és gyermeke veszett oda. Nyomban kiáltozni kezdtek, és mindenki egyre csak siránkozott:

– Ó jaj szegény fejünknek! Minek is kellett megérnünk a mai napot! Hiszen elveszítjük a legjóságosabb hölgyet, aki valaha is uralkodott. Rádadásul azt sem tudjuk, miért kell ilyen értelmetlen halált halnia; csak annyit tudhatunk, hogy ez a király akarata, akit, reméljük, egy nap még utolér Isten büntetése, és megbánja, hogy ilyen fájdalmaknak és gyötrelmeknek tette ki nemcsak azt, aki nálánál sokkal jobban szerette őt, hanem vele együtt gyermekét is, aki pedig alig töltötte be az első hónapot! Ilyen szörnyűséget sem követtek még el, mióta világ a világ. Adja Isten, hogy egy percig se örülhessen tettének!

Voltak, akik fájdalmukban ájultan rogytak össze. A bánat lesújtotta őket, és egyre csak a király ellen vádaskodtak, aki pedig nem tehetett semmiről. Ez azon

nyomban ki is derült, amikor tudomást szerzett a dologról. Szörnyen megharagudott az édesanyjára, hiszen az ilyen gyalázatos árulás nem sokáig maradhat rejtve, előbb vagy utóbb kiderül, és akkor elkövetője szégyenben marad. Egész Skóciában nem akadt senki, aki örült volna a történeteknek, kivéve az asszonyt, aki kiötölte a gyilkosságot és az árulást, amelyért még lakolni fog. Most azonban, amikor a fülébe jutott a halálhír, kedvére volt a dolog, és nagyon megörült. Elhitte, hogy az ifjú királynét megégették, és valósággal ujjongott. Ám egyelőre nem akarok tovább mesélni nektek sem róla, sem az udvarnagyról, aki szívében egészen más gondolatokat forgatott, sem pedig Skócia mélységesen bánkódó polgáiról és nemeseiről, sem a hölgyről, aki kisfiával együtt a tengeren hánycódott a vitorla és árboc nélküli csónakban. A királyról kell most beszélnem, és onnan kell folytatnom a történetet, ahol magára hagytam őt: Creilben, ahol elkecsereedve értesült a szomorú hírekről.

A történet úgy szól, hogy a király szíve attól fogva többé nem gyulladt örömrre, mikor – mint azt már hallottátok – jelentették neki, hogy a hölgy, akiért úgy aggódott, szörnyeteget szült. Arra gondolt, bárcsak szégyenvallás nélkül elhagyhatná a lovagi tornát, és mielőbb visszatérhetne Skóciába. Már csak a nagybőjtre várt, mert ez volt az az időszak, amikor már nem volt szabad több lovagi tornát tartani, és a lovagok megtértek szállásaikra – ez a szokás mit sem változott azóta. Addig is azonban észnél kellett lennie, hogy ne mutassa a szívében rejlő indulatot, és hogy az emberek ne vegyenek észre belőle semmit. Egészen a nagybőjtig sikerült is mindent titokban tartania: senki nem tudta, milyen gondolatokat rejteget szívében, és senki nem ismerte a titkát a két lovag kivételével, akik jelen voltak, amikor a király megírta a levelet, és lepecsételték azt. Mivel ismerték a király gondolatait, igyekeztek vigasztalni őt. Ilyen állapotban várta tehát a király a nagybőjtöt. Amint elérkezett, tüstént búcsút vett a nemesuraktól. Bőkezűen megajándékozta őket. Számtalan parádés lovat és harci mént, szép és hiánytalan lószerszámot osztott szét közöttük, így téve mindenkinek a kedvére. Végül elbúcsúzott tőlük, és azon nyomban útra is kelt, hiszen nem volt kedve tovább időzni. Vele tartott Flandria grófja is, mivel neki is ugyanarra vezetett az útja. Áthaladtak Vermandois-n, majd maguk mögött hagyták Artois-t. Úgy találták, nem fáradtak el annyira, hogy pihenőt kelljen tartaniuk. Creilből való elindulásuk harmadik napján már Flandriában voltak. A gróf nagyra értékelte azt, ahogyan a király bánt vele; szívesen marasztalta volna még egy-két hétig Flandriában, hogy vigadjanak

és mulassanak. Ám nem sikerült rávennie a királyt, akit az gondolat emésztett, hogy máris késésben van. Már úgy tűnt neki, sosem jön el az óra, amikor újra találkozhat Manekine-nel, és végre kiderül, hogy amitől tartott, igaz-e. De jaj, nem úgy lett, mint gondolta! Az anyja miatt már csak a hült helyét fogja találni annak, akit viszontlátni remélt. Amikor Flandria grófja megértette, hogy hiába minden marasztalás, három napig még jól tartotta a királyt, amíg a Damme-ban horgonyozó hajóját elő nem készítették. Végül a gróf elkísérte a kikötőig, és cseppet sem örült, amiért ilyen korán el kellett tőle válnia. Többször is felajánlotta neki, hogy rendelkezzen hatalmával és uradalmával. A király kegyesen megköszönte. Adatott négy harci mént a grófnak, mindegyikük megért legalább száz font sterlinget. A gróf nem utasította vissza; cserébe különféle madarakat ajándékozott a királynak: hét-nyolc jól idomított sólymot, héját és vadászsólymot. Ám a király nem sokáig örülhetett nekik: más gondok vártak rá, amelyekre még csak nem is számított!

Amikor elkészült a hajó, és bőségesen megrakták élelemmel, a király elbúcsúzott a gróftól, és a lovagokkal együtt, akik a tornákra elkísérték, hajóra szállt. A tengerészek, akiket megbíztak azzal, hogy átvigyék a királyt és kíséretét a tengeren, szélnek feszítették a hatalmas vitorlákat. A szél beléjük kapott, s mivel erősen és sebesen fújt, a hajó valósággal röpült. Skócia udvarnagya már egy ideje a kikötőnél várakozott. Amikor kezdetét vette a nagybőjt, biztos volt benne, hogy uralkodója késedelem nélkül elindul hazafelé, és nem időzik többet francia földön. Így szólt a nemesurakhoz:

– Jó lesz – mondta –, ha a király elé sietünk Berwickbe, ahol minden bizonnyal partra fog szállni, és megkérdezzük tőle, hogy ugyan miért és mi végett, haragjának milyen fellángolására rendelte el, hogy jóságos úrnőnket szép gyermekével együtt máglyára vessük. Felháborodásom nem csillapodik, amíg a király okát nem adja döntésének: bizony mindannyiunkat lesújtott parancsa. Hiszen akár mennyi királyné legyen is széles e világon, a miénk mindegyikünkél különb.

– Úgy van – válaszoltak az urak –, igazat szolt kegyelmed, még egyszer nem lesz ilyen jó királynénk. Ezért is szeretnénk mielőbb megtudni, miért ölette meg a király. Kerekedjünk is fel, ha sietünk, még Berwickben bevárhatjuk őt. Minél előbb odaérünk a kikötőhöz, annál hamarabb magyarázatot kaphatunk.

Így hát többen is útra keltek, hogy uruk elé siessenek. Meg is érkeztek Berwickbe, és megtértek lefoglalt szállásaikra. Három napig várták urukat,

aki a negyedik napon lovagjai társaságában partra is szállt. Az udvarnagy hamarosan tudomást szerzett az érkezéséről, és az urak felnyergeltették lovukat, hogy elinduljanak a király elé, aki már a szárazon volt. Nagyon megörült, mikor meglátta az urakat, és azt, hogy ilyen sokan eljöttek a köszöntésére. Nem is habozott sokat, hanem mindjárt magához kérette az udvarnagyot és két társát, mivel ki akarta őket faggatni a dolgról, ami annyira nyomta a szívét.

– Mondják csak uraim – szólt –, mi történt ama hölgygel, akit szerettem, és soha nem szűnök meg szeretni? Teljesen kétségbe ejtett kegyelmek levele, amelyet a tengeren túlra küldtek nekem. Ám ha Istennek ez a szándéka, bele-törődöm akarátába, akárhogy is fáj, mivel hálás szívvel kell eltűnni, amit Isten ránk mér. Ezért hát hitvesem mellett leszek, hogy megvigasztaljam, és a történetek miatt sem fogom kevésbé szeretni. De most kegyelmektől akarom hallani, hogy jól van-e, és hogy mit csinál most.

– Felség – válaszolt az udvarnagy –, a Mindenhatóra kérem! Hát nem tudja, hogy parancsát az utolsó szóig teljesítettem? Nem mintha tudnám, miért kért tőlem ilyen esztelenséget. Éppen ezt szeretnénk megtudni a többi nemesúrral együtt. Kérem, mondja el nekünk, miért lobbant ilyen szörnyű haragra, miért parancsolt ilyet? Ki sem merem mondani, hogy mit.

– A saját kezemmel írtam meg – szólt a király –, hogy hitvesemet tartsák továbbra is tiszteltben, amíg haza nem érek, és a teremtményt, amelyet a világra hozott, őrizzek, nehogy bármi baja essék, amíg vissza nem jövök, és akkor aztán eldöntöm, hogy mit kezdjek ezzel az örökössel. Hiszen kegyelmek írták nekem, hogy Természet nem hozott még létre ilyen torz alakot, ilyen torzborz szörnyeteget. Amikor elolvastam a levelet, szívem haraggal és bánattal telt meg. Hanem most azonnal adják nekem vissza a nemes hölgyet, akit kegyelmek őrizetére bízam, különben elevenen nyúzatom meg uraságotokat!

Amikor az udvarnagy meghallotta a király válaszát, szívéen jeges rémület lett úrrá, és sokáig nem jött ki hang a torkán, hogy elmondhassa, mi nyomja a lelkét. Végül aztán megszólalt:

– Isten engem úgy segéljen, felség, abban a levélben szó sem volt ilyesmiről: hazudtak felségednek! Ne gondolja álomnak, de én azt írtam a levélben, hogy a királyné fiút szült, és szebb gyermeket még nem látott a világ. Megírtam azt is, hogy felséged örülhet, mert úrnőm egészséges, vidám, és módfelett örül magzatának. Felséged pedig erre megírta a válaszában, amelyet pecsétjével is ellátott, hogy mihelyt kézhez veszem a levelet, a teremtménnyel együtt azon

nyomban égettessem meg úrnőmet, amint felkelt a gyermekágyból, különben szégyenteli és fájdalmas halállal lakolok. Ne bántson; ha kell, tanúnak hívom a két tanácsadóját, akiket mellém adott. Mindhárman olvastuk a levelét, és nem tévedhettünk, mivel felismertük felséged pecsétjét. Amikor olvastam a parancsát, elszorult a szívem. Mivel azonban nagyon szerettük a királynét, teljes szívünkéből megsajnáltuk, és – elmondom a teljes igazságot – nem voltunk hajlandóak megégetni őt, ezért egy árboc és vitorla nélküli csónakba ültettük. Egyedül jött, egyedül is ment el, csak a gyermeke volt vele, más nem. És mivel tartottunk felségedtől, nem mertük mindenki szeme láttára megtenni, amit most elmondtam, hanem titokban hajtottuk végre tervünket, mindössze négyen tudtunk róla. Féltünk ugyanis, hogy felséged haragja utolér minket, ha tudomást szerez a történetekről, ezért hogy fény ne derüljön az igazságra, készítettünk két szobrot, amelyek annyira jól sikerültek, annyira finoman voltak kidolgozva, hogy az ország minden lakója elhitte, hogy a királynét égették meg, és ezt hiszik mind a mai napig. Nem tudom, kitől ered az álnokság, amely ekkora szerencsétlenséget hozott a fejünkre, mert én olyan üzenetet nem küldtem, amilyenről felséged beszél, és felséged sem küldött nekem olyat, amilyenről az imént beszámolt. Fogalmam sincs, hogyan eshetett meg ilyen csoda; meg vagyok döbbenve. Most hát azt csinál velem felséged, amit jónak lát. Én elmondtam az igazságot.

A király ott helyben megértette, hogy mi történt. Olyan keserűséget érzett szívében, hogy minden ereje elhagyta, s rögtön földre rogyott. Szívére rettenetes súly nehezedett, és nem talált szavakat. A földön maradt az udvarnagy mellett, mintha elájult volna.

A főurak és lovagok, akik a part fövenyén álltak, hamar hírért vették, mi történt, s nagy bánatukban megeredt a könnyük. Abban a hiszemben voltak addig, hogy a király rendeletére vetették máglyára a királynét, s amikor megtudták, hogy nem ő a fájdalom és szenvedés oka, megértették, hogy árulás vezetett ehhez a felfoghatatlan tethez. Kínjukban a ruhájukat szaggatták, s többen a hajukat tépték. Fájdalmuk azonban nem volt a királyéhoz fogható: soha ember nagyobb kínt nem érzett. Oly nagy bánat szorította szívét, melyet senki sem enyhíthetett. Több ízben is eszméletét veszítette, és ha magához is tért, egyre csak hitvesét siratta.

– Drága szívem, szépséges szerelmem! Kegyed volt szívem, életem, minden boldogságom forrása, akitől mindig enyhülést és örömet reméltem;

kinek szíve mentes volt minden gonoszságtól és telve volt jósággal, kegyed, aki tökéletes és feddhetetlen volt, bölcs és méltó volt arra, hogy a világ királynője legyen; akit úgy szerettem, aki hitvesem volt; hogyan és miért mérte rám a sors ezt a szerencsétlenséget? Ki áll e cselszövés mögött? Honnan ez a nagy igazságtalanság? Elűzték kegyedet onnan, ahol úrnőnek kellett volna lennie, s csak kis híja volt, hogy meg nem égették! Máglyán! Istenem! S miféle gonosztettért? Hogyan is gondolhatták, hogy ilyen parancsot adnék levélben ama hölgy sorsát illetően, akinek minden kívánságát kész voltam teljesíteni. Nem volt olyan kérése, melyet bármi áron ne teljesítettem volna. Ám kegyed a tengeren hánykódik, vagy – Egek Ura, ne hagyj el! – tán meg is fúlt már! Miként lehetnék még valaha is boldog? Olyannyira elkeseredtem, hogy már nem is tudom, mitévő legyek. Isten ments, hogy boldog lehessenek, amikor kegyed senyved! Nem lenne igaz-hű a szerelmem, ha nem osztoznék a gyötrelmeiben, amelyek – jól tudom –, végtelenül nagyok, hiszen abban a hiszemben van, hogy az én akaratomból taszították ki az országból! De efféle gondolat soha meg sem fordult a fejemben! Ha nem ezt hiszi, kedvesem, téved, hiszen a legkevésbé sem kívántam ilyet, és erről bizonyosságot is teszek. Mielőtt egy hónap eltelt, úgy cselekszem, ahogyan király még nem cselekedett: itt hagyom minden alattvalómat és az országomat, s földön-vízen át kegyed nyomába eredek. Meg sem állok, míg hírt nem kapok kegyedről, s ha az rossz lesz, belehalok. Ha Isten is úgy akarja, hogy újra lássuk egymást, beheged a seb szívemen, melyet csak kegyed tud begyógyítani. Ó, én szerencsétlen! Kitől tudom meg, hogy ki akart elveszejteni ily mérhetetlen kincset, anyát és fiát? Aki miatt örökre száműzetésbe kell vonulnom, soha vissza nem térve, ha sem közel, sem távol nem akadok reá. Szívem azt súgja, és meggyőz vele, hogy anyám tette ezt; rajta kívül ugyanis nem ismerek senkit, aki annyira gyűlölné hitvesemet, hogy ily aljasságot cselekedjék. Ám ő gyűlöli kedvesemet, ki semmivel sem szolgált rá erre. Hiszem, hogy anyám követte ezt el ellenem. Miatta lesz keserű az életem, s azé az ifjú hölgyé, aki ezt egy cseppet sem érdemelte meg. Ha kegyeddel szemben ilyen aljassággal élt, s ha erről bizonyosságot szerzek, fosszon meg engem a Teremtő minden boldogságtól, ha megbánásra nem bírom, és förtelmes tömlöcbe nem vettetem a bűnöst.

Ekképpen őrlődött a király, így búslakodott erősen a szíve, így sírt, sóhajtozott, így emésztette őt a bánat. Alattvalói szívét is ugyanilyen fájdalmak gyötörték, melyek igencsak fölkaarták a lelküket. Egytől-egyig nagy búra, nagy

fájdalomra adták fejüket még a berwicki szállásukon is. A magasságos Isten sem látott még nagyobbát az ő gyötrelmüknél, s nem restellték visszafojtani könnyeiket, mialatt végighaladtak a városon. A király és nagy sereg lovagja a várkastélyba ment, de azon a napon nem nevettek és nem is játszottak. Sem lovag, sem csatlós, sem szakács nem evett azon a napon, nem is jutott eszükbe, hiszen nagy harag öntötte el szívüket. A király hívatta az udvarnagyot, s dühét nem palástolva legott így szólt:

– Nyomban vezesd elém a Franciaországba küldött hírvivőt! Beszédem van vele.

– Igenis felség, a legnagyobb örömmel – válaszolta, és két apródot bízott meg a feladattal.

Hamar indultak, hamar vissza is tértek. Sietve a király színe elé vezették a hírvivőt, aki remegett félelmében. Azt gondolta bizony, hogy valami hibát követett el, s félelem fojtogatta szívét. Amint meglátta őt a király, tüstént azt kérdezte tőle, melyik úton haladt Franciaországba tartva, miután búcsút vett a várnagytól.

– És el ne titkold a fogadókat, ahol megszálltál jöttödben-mentedben. Ha úgy teszel, ahogy mondtam, nem esik bántódásod. Ha igazat beszélsz, nincs mitől félned; ha hazudsz, nyomban megtudod, mily halált halnak az akasztottak! Ha nem így teszel, nem menekülsz meg a haláltól.

A hírnök figyelmeztet a királyra, s megfontoltan válaszolt:

– Felség – szólt –, csak a színtiszta igazat és a valót mondom, bármi-be kerüljön is az nekem. Odafele menet felséged anyjánál szálltam meg, aki igen nyájas volt velem, s nem tudom, mi okból, negyven sout adatott. Gonoszságból, most már tudom, oly sok erős bort itatott velem, hogy egészen a fejembe szállt. Eluralkodott rajtam a bódulat, azt tehetett velem a királyné, amit csak akart. A hálószobája mellett készítettett nékem fekhelyet éjszakára. Igen korán ébredtem, félelmemben minden tagom remegett, mikor abban a szobában találtam magam. Cselszövést gyanítottam, s rögtön a tarsolyomba nyúltam. Ám hogy megláttam az udvarnagy pecsétjét a levélen, nem gondoltam semmi rosszra. Gondoltam, felséged iránti gyöngédségből fektetett csak oda a királyné. Amikor útra kelni készültem, előttem termett, s nyomatékkal kérte, hogy visszafelé jövet is térjek be hozzá, amit meg is ígértem neki. Megtartottam a szavamat: miután felségednél jártam, ismét betértem hozzá, de már másnap úgy éreztem, nagy bolondságot műveltem. Annyit ittam azon

az éjjelen, hogy lerészegedtem, és másnap reggelig nem is tértem magamhoz. Ugyanott aludtam, mint legutóbb, mit sem sejtve, semmi rosszra nem gondolva. Mivel felséged pecsétje ép volt, semmiképp sem vehettem észre, hogy kicserélték a levelet. De mivel nem azok a szavak kerültek a levélbe felségedtől, mint amiket az udvarnagy látott, most már értem, hogy a királyné, ez az álnok asszony, változtatta meg azokat. Ám ezt akkor el sem tudtam képzelni! Isten a tanúm, ha ismertem volna a szándékait, inkább elszenvedtem volna a halált, mintsem hagyjam, hogy ezt tegye. Elmondtam hát a teljes igazságot, rendelkezzen velem akarata szerint felséged.

Tudta már a király a maga valójában, hogy anyja kereste és szerezte neki ezt a keserűséget. Megfogadta, hogy megmutatja, a királyné ezzel a tetteivel csak saját magának ásott vermet. Nemcsak szeretett hitvesét érte balszerencse, akit anyja elűzött, de neki is lesz része belőle. Nyomban kőműveseket rendelt oda, össze is gyűlt több mint ötszáz. Elvitte őket a tenger sziklapartjához, oda, ahová a város zaja már el sem hallatszott. Ezekkel a szavakkal fordult a legtapasztaltabbhoz:

– Mester! Azt kívánom, hogy ezen a helyen kőből és jó habarcsból egy teljesen kerek tornyot építsetek nekem. Rakjatok szilárd és legalább tizenöt láb vastag falakat! Legyen magas és széles, bejárat nélkül az alján, legtetején egy ablakkal, amelyen keresztül látni lehet, hogy mi történik odabent! S úgy igyekezzetek, hogy harminc napon belül kész legyen.

A pallér röviden azt válaszolta, hogy addigra készen lesz a torony. Látnotok kellett volna, miként kezdtek el tüstént dolgozni! Egyesek követ vágtak, mások kalapáccsal faragták, megint mások gyorsan és serényen jófajta mészhabarcsot keverték, mások állványzatot húztak, hogy jobban föl lehessen vinni a habarcsot. Voltak, akik már nekikezdték a toronynak az alapozással, s egymást túlharsogva kiáltoztak:

– Követ ide! Ide habarcsot!

Nem a munka rövidebb végét fogták meg, a torony befejezésén jártak gondolataik. Úgy siettek, és úgy dolgoztak, hogy harminc nap alatt teljesen elkészült a torony.

A pallér a király elé járult, s így szólt:

– Felség! A torony, mit kívánt, elkészült. Soha nagyobbat és erősebbet eddig még nem látott felséged.

– Derék munka – válaszolta a király.

Saját erszényéből fizette ki a pallért, oly bőkezűen, hogy gazdag emberre tette, s többé nem szűkölködött az semmiben. Amint elkészült a torony, a király a mit sem sejtő királynéért küldetett, hogy az egyedül keresse fel őt. Olyannyira titokban folyt az építkezés, hogy az asszony semmit sem gyanított, míg meg nem látta a várnagyot és a királyság főurait, akik érte jöttek.

– Szálljon lóra! – mondták neki – A király hívhatja fenségedet.

Kérdezte tőlük a királyné, hogy miért, de ők egy szót sem szóltak, habozás nélkül fölsegítették a nyeregbe. Tüstént elindultak, és éppen a király által megadott időben érkeztek a torony lábához. A király már ott várta őket.

Amikor a király meglátta anyját, igen elfacsarodott a szíve, ám az oly sokat ártott neki cselszövésével, hogy elérkezett az idő, amikor meg kellett fizetnie érte. Hiba lett volna büntetlenül hagyni az árulást, amely soha sem ér jó véget. Bármely más véteknél jobban gyűlöli Isten az árulót és az árulást. Isten előtt, ki minden tettünket ismeri és látja, gyűlöletes az áruló, s nagyot hibázik az, aki ezt a vétket elköveti, mert őreá hull az vissza.

Sokáig megtehetjük, hogy ártunk másoknak, és sok kellemetlenséget okozunk nekik. De minél több gonosztettet követünk el, annál nagyobb kegyetlenséggel üt az vissza arra, aki másnak kereste a vesztét. Ezért tehát jobb elkerülni az ilyen vétket, ám a királyné egyáltalán nem így cselekedett. Ez lett balsorsának az oka, mivel a király a torony falai közé záratta, ahol hosszú, nyomorúságos esztendőket töltött. S élete hátralevő részében egyetlen napot sem tölthetett a tornyon kívül. Nem kapott többé finom ételeket: kenyéren és vízen élt, amit minden hajnalban az ablakon keresztül adtak be neki. Ekképpen rendelte a király élnie, akár tetszett neki, akár nem. Így Manekine és a fia már nem volt egyedül szenvedésében a tenger nagy veszélyei közt hánykódva; immár az is kivette részét belőle, aki elűzte őket.

Amikor a király a toronyba záratta a királynét, meghatározta, milyen étkeket vigyenek anyjának, s hogy azt egy kötélén juttassák fel hozzá. Gondosan kiválasztott néhány porkolábót a torony őrzésére, akiknek, ha kedves volt életük, attól kezdve arra is vigyázniuk kellett, hogy senki se menekítse ki onnan az anyakirálynét, hacsak nem akarták a legsúlyosabb büntetést elszenvedni.

Nem volt a királynak maradása ezután: nap nem telt el úgy, hogy kétszer-háromszor is sírásra ne fakadt volna, arra gondolván, milyen szenvedéseket kell kiállnia ifjú hitvesének.

Elhatározta tehát, hogy a keresésére indul, és felszereltetett egy hajót, a legfürgőbb járásút és legerősebbet, mely valaha megfordult a kikötőben. Megparancsolta, hogy tartson vele a várnagy és mindazok, akik a tengerre tették hitvesét, mert hittek a hamis betűknek. Azt akarta, hogy ők is szenvedjenek, ezért vitte őket magával.

De róla, ki az útjára készülődik, most nem szólok tovább, hanem visszatérek történetemmel Manekine-hez, aki egyre csak sírt-rítt a tengeren.

Az igazsághoz híven mondom el néktek, hogy keserűséggel, gyötrellemmel, fájdalommal, borús gondolattal, szomorúsággal telt szívvel és könnyes szemmel indult útra Manekine Skóciából egy ladikban, egy törekeny kis lélekvesztőben. Nem volt vele sem nemes hölgy, sem komorna, sem apród, sem szolga, sem lovag, csak a fia, akit egyre csak dédelgetett. El-elsiratta bánatát, s ekképpen siránkozott:

„Miért tér vissza szenvedésem, ó szentséges Szűz Mária? Hogy lehet az, édes Szűzanyám, hogy tegnapelőtt még annak a férfinak voltam asszonya, akit a legjobban szeretek, s fejemen, mint királyné, aranykoronát viseltem? Honnan e gyűlölet, melyet uram érez irántam? Úgy szerettem, mint önmagammat, s rá is szolgált szerelmemre, hiszen elhalmozott megbecsülésének jegyeivel. Miután méltónak talált arra, hogy örök hűséget esküdjön nekem, s hogy szavát mindig megtartja majd; s az után, hogy annyi ideig igaz, hű szívvel volt irántam, hogyan szánhatta el magát arra – anélkül, hogy rászolgáltam volna –, hogy azt a parancsot adja, vessenek lángok közé? Miképpen támadhatott ily gondolata? Egyáltalán hogyan tudott ily kemény szívvel viseltetni irántam, amikor korábban oly nagy gyöngédséget mutatott felém? Nem tudom, tényleg nem tudom, mi történhetett vele, csak nem ültettek bogarat a fülébe? Ám szívének azt kellett volna sugalmaznia, hogy ne higgyen a rossz nyelveknek, kik oly sokat ártottak nekem. Az igazat megvallva, nem látok semmi okot, amiért ilyen méltatlanságot kellene elszenvednem. Csak a balsors okozhatta nekem ezt a szerencsétlenséget, mint tette volt már annak idején.

Fortuna ugyancsak tett arról, hogy kiismerjem őt! Igencsak megmutatta nagy erejét és végtelen hatalmát, ahogy szüntelen forgatja kerekét, s vele együtt az egész világot. Mindenki Fortuna kerekétől függ, s most már tudom, mi származik ebből. Akik a legtetetjén ülnek, nem sejtjenek semmit arról a csapdáról, amely a lábuknál leselkedik rájuk, ahol szégyenbe esnek,

kárt szenvednek, gyötrődnek, szerencsétlenekké és szánnivalókká lesznek. Ki az imént fent járt, most alulra kerül, sokakkal történt már ez így. Vannak azonban jó páran a keréken, akik mélyről indulnak, s olyan magasra jutnak, hogy a legmagasabban állóknak is fölébe kerekednek. Örülnek annak, valahányszor magasra kerülnek, ámde egy szempillantás alatt visszahullanak oda, ahonnan indultak, vagy még rosszabb helyzetbe zuhannak. Mert annyira örvendenek, hogy megmenekedtek a kínoktól, hogy egy szempillantás alatt durván letaszíttatnak onnan, ahová oly sok időbe tellett fölküzdeniük magukat, s íme Fortuna kereke most gúnyt űz belőlük. Nem lehet megbízni Fortuna kerekében, bolond, aki ráhagyatkozik. Biztonságban hittem magamat, ám tetszése szerint bánt velem: eleinte a kerék tetején jártam, nem is kellett félnem semmi rossztól, de ezután sorsom rosszra fordult, midőn királyapám szívében esztelen és bűnös vágyat keltett. Annak következményeit egyedül én szenvedtem meg: fájdalmasan meg kellett csonkítanom magam, és elűztek a hazámból, tengerre tettek, ahol most is vagyok. Ekkor a kerék legaljánál voltam, majd nem is tudom, miféle kegyelemből – bizonyára Isten szeretetéből – Fortuna kereke magával ragadott és úgy megtartott, hogy még magasabbra kerültem, mint valaha is voltam, visszaemelt engem önnön akaratából. Hogy ilyen magasra kerültem, újra biztonságban éreztem magam, s fel sem merült bennem, hogy újra leeshetek. Milyen balga is volt a szívem! Ilyen esetben szokták mondani, miként én is gyakran hallottam, hogy a kecske sem gyanakszik a késre, míg a bőréen nem érzi. Azt is mondják, s én is azt gondolom, hogy sok baja származik annak, aki bolond ábrándokat kerget, s engem is cserbenhagyott a józan eszem. Mert Fortuna ismét megbüntetett bolondos ábrándjaimért, és visszahelyezett oda, ahonnan fölvelt. Most még nehezebben viselem el a szenvedést, mint korábban, mert ha már megtapasztaltuk a jólétet, sokkal nehezebben viseljük el a balsorsot. Jól tudom, hogy ezen a világon csak nyomorúság a jussunk, Fortuna kénye-kedve szerint bánt az emberekkel, ha Isten is megengedi ezt neki. Szenvédéssé tette életem, mert a nagy boldogságból és jólétből bánatba és szomorúságba vetett engem. Tőle, akit a világon legjobban szerettem, csak a fiamat hagyta meg nekem, ki velem van a veszélyben, meg a rajtam lévő ruhámat és ezt a szép gyűrűt, melyet ujjamon viselek. A király adta ezt nékem, mikor a szerelméről biztosított: ezzel fogadta meg, hogy soha élete egyetlen napján sem lesz hűtlen hozzám. De fogadalmát nem tartotta meg, ez fáj nekem a legjobban, pedig

szörnyű nagy veszélybe kerültem. A földi szerelem igen mulandó a világon, semmilyen boldogság nem maradandó, ha Isten nem őrököl felette. Édes Szűz Mária, Isten szent anyja, te vagy a csillag, a drágakő, aki által a jámbor lelkek üdvözülést nyerhetnek. Könyörgök, ments meg és járj közben Fiadnál, hogy mentsen ki a veszélyből, és egy napon hozza tudtomra hányattatásaim okát. S segítse vissza fiamat jogos örökségébe, ahonnan gyalázatosan és ok nélkül elkergették. Soha asszonyt nem ért még ily szerencsétlenség, ezért imádkozom hozzád és kérlek, járj közben értem Szent Fiadnál.”

Így kesergett Manekine, kinek bőven volt oka a panaszra. Nem is akarta el-kendőzni fájalmát, így siránkozott és merült el szomorúságában, mint ki sokat szenvedett. Ha Isten nem lett volna vele, nem vigyázta és erősítette volna a lelkét, szörnyű halált halt volna a haragos tengeren. Ámde Isten megsegítette és vigyázott rá, s így nem kellett tartania a tenger hullámaintól. Bízott a Mindenható anyjában, aki mindig őrököl felette, állhatatosan imádkozott a boldogságos Szűzanyához, aki szükségében soha nem fordult el tőle. Mivel közbenjárt érte egyetlen Szent Fiánál, az mindvégig oltalmazta a csónakot. A veszélyek, kínok és rosszakarók ellenére a ladik a tizenkettedik napon elhagyta a tengert, és édes-vízhez ért, egyenesen egy folyóhoz, melynek Rómába fut medre. Farnak⁶ hívták az idő tájt, s Rómából egyenesen a tengerbe folyik. Éjjel a folyón felfelé haladt a csónak, s mikor hasadt az ég alja, három szegény római halász, kiknek nem volt sem aranyuk, sem ezüstjük, sem élelmük, már kora hajnalban fönt voltak, ahogy annak rendje van. Magukhoz vették felszerelésüket és a hálót, legott beszálltak hajójukba, s a tenger felé vették az irányt a Faron. Ekként hajóztak, míg egyszer csak egy magányos bárkát vettek észre, mely velük szemben érkezett. Még nem kelt fel a Nap, de észrevették, hogy senki más, csak egyetlen asszony van benne. Egyik a másiknak mutogatta, s mindhárom igen csak kíváncsian nézte, s látták, hogy a bárkának nem volt sem vitorlája, árboca, kormánylapátja, sem evezője. Fölfelé ment a Faron, s a halászok igen csodálkoztak, hogy lehetséges ez. Nem hallottak még olyanról, hogy az életben kormányos nélkül járja egy hajó a vizeket, ámde senkit nem láttak a kormányruánál.

Az egyik így szól társaihoz:

– Szép kis zsákmányt ajándékozott Isten ma nekünk, uraim! Halászni indultunk és már az első fogással egy bárka akadt a hálónkba, és mindaz, ami

⁶ A Tiberis egyik mellékága, ma Fiumicino.

benne van. Azt hiszem, egy asszonyt látok ott benne. Nosza, nézzük meg mindhárman! Szerezzük meg ezt a zsákmányt, nincs miért tétovázunk.

A többiek ekképp válaszoltak:

– Tökéletesen egyetértünk.

Azzal irány változtattak, és hamarosan a bárkához értek. Megcsáklyázták és magukhoz húzták a bárkát, melyben Manekine volt, ki még mindig sírt. Erősen megdöböntek, mikor az ölében meglátták a kisfiút, kit magához szorított. A gyermek még két hónapos is alig volt, s az anyjára nevetett annak ruhájába bugyolálva, ki minden keserűséget vállalt érte. A legértelmesebb halász így szólt a másik kettőhöz:

– Uraim, hadd beszéljek most vele én, hisz jól látszik, milyen bajban van. Ha gyalázatos és meggondolatlan dolgokat mondanátok neki, az emberek elletnek fordíthatnák szavaitokat. Jobb elkerülni az olyan cselekedeteket, amelyeket később felróhatnának nekünk. Hiszem, hogy Isten szeretetének jele az, hogy ily szerzeményt küld utunkba. Cselekedjünk tehát olyképpen, hogy semmilyen szemrehányás ne érhesen minket. Kérlek titeket, maradjatok csendben, s majd én megkérdem, hová való.

Így válaszoltak:

– Hallgatunk, és azt tesszük, amit kívánsz, de csak ha elharmadoljuk a szerzeményt.

– Rendben van, én is úgy akarom, hogy annyi legyen a zsákmányból a tiétek is, mint az enyém, egy percig se aggódjatok!

– Akkor hát – mondták a többiek – megegyeztünk, te szólj hát hozzá.

Ebben maradtak a halászok. Az, akit felhatalmaztak arra, hogy beszéljen Manekine-nel, késlekedés nélkül odafordult a hölgyhöz, ki a bárkában ült.

– Kisasszony – mondta – vagy hölgyem, lelkemre mondom, nem is tudom, hogyan szólíthatnám! A Szentháromság Egyisten adjon kegyednek jobb egészséget, mint amiben most van, kedves hölgyem!

– Örvendeztesse meg a te szívedet is, jóember, olyan boldogsággal, amelyben nekem nem volt részem.

– Ez a köszöntés igencsak elszomorít engem, szép hölgyem. De legyen oly jó, s mondja meg nekem, honnan jön, s miféle tengeri kalandon ment keresztül, hogy nincs kegyeddel csak egy gyermek, akinek még dajkára van szüksége, hisz úgy tűnik nekem, kegyed nem erre született. A dajkáknak nincs ilyen szépen szabott ruhájuk, egyikük sem elég gazdag, hogy ezt megengedje

magának. Kérem, ne vegye tolatodásnak a kérdésemet, de mondja meg, honnan jött.

Manekine így válaszolt neki:

– Bizony, jóember, fájdalmas felidézni a sínylődésem, aligha tudnám elmondani. Ha megismernék a szenvedésem, akkor sem tudnának enyhíteni rajta. Jobb volna inkább hallgatnom róla, mintsem hogy elmeséljem a gyötrelmeim. De mondja csak, melyik országba érkeztem? Mi ez a nagy város, melyet a folyóparton látok elterülni? És azt is tudni szeretném, kik maguk. Ha a bárkámat akarják, odaadom, azzal a feltétellel, hogy épségben a városba visznek, mert már a gondolatától is elkeseredik a szívem, hogy újra a tengerre kerülhetek.

– Szép hölgy, megmondom kegyednek, hogy az átélt szenvedései engem is elszomorítanak. Ne tartson ettől az országtól, amelyet a római tartománynak neveznek. A várost pedig, amelyet maga előtt lát, s amelyről az imént kérdezősködött, Róma néven ismerik. Mind a hárman halászok vagyunk, ügyesek a halfogásban, nincs más vagyonunk, sem földünk. Ma reggel halászni indultunk, hogy legyen mit ennünk, mert arra most már nagy szükségünk van. De ma nem halászhunk, zokszó nélkül elkísérjük kegyedet egyenesen Rómába, saját hajlékunkba. Kegyed miatt lemondunk a mai halászatról, s ha eladjuk a kegyed bárkáját, lesz néhány dénárja, amivel gazdálkodhat; ezalatt a feleséggel maradhat, s mellette nem kell semmitől sem tartania. Amíg kitarthatnak a dénárok, igyekezzünk mindent megtenni, hogy kényelemben érezze magát kegyed és a karján tartott gyermek. Űzze el hát a bánatot a szívéből. Isten még mindig az egekben lakozik, s vissza tudja adni a boldogságát, efelől ne legyen semmi kétsége. Tudja meg, mindent elkövetünk, ami csak erőnkből telik, hogy a kedvére tegyünk kegyednek.

E szavak hallatán Manekine rájött, hogy szegény emberekkel van dolga, akik nagylelkűnek akarnak mutatkozni iránta. Ha nem így lett volna, nem is örült volna annak, hogy Rómában van, s úgy döntött, hogy velük marad, és megkeresi magának a kenyerét. Mindazonáltal hálát adott Istennek azért, ami vele történt. Mondta is nyomban a halászoknak:

– Jó barátaim, nagyon hálás vagyok, hogy jó szóval szóltak hozzám e helyen. Ha Isten is úgy akarja, szívesen maradok a társaságukban. Odaadom a selyemruhámot egy kevésbé értékesért cserébe, és a bárkámat, amelyen ideérkeztem. Az a kívánságom, hogy ezt a gyermeket és ezt a gyűrűt kivéve,

vegyenek magukhoz mindent. Ám ha a gyűrűt elveszik, abba belehalok, mert nincs nekem más gyógyír a szenvedésemre és az engem ért sérelemre. Vegyék hát minden egyéb értékemet, és kísérjenek a hajlékukba, ahol kenyeret lelhetnek. Ne törődjenek azzal, ki vagyok és mely földről származom. Ne kérdezzenek többet, ha a javamat akarják, kérve kérem erre kegyelmeteket.

A halászok mindenbe beleegyeztek, amit Manekine kért. Ő pedig nem is cselekedhetett volna jobban, hiszen így tisztességén sem esett folt, és a halászoknak is haszna vált a dologból. Hogy a beszélgetésnek vége szakadt, Róma felé vették az irányt. A bárkákat útnak indították, és a halászok serényen eveztek. Mielőtt azonban Rómába értek volna, Isten, ki mindig véghezviszi azt, amit eltervez, olyan csodás eseményt rendelt nekik, mely igen megörvendeztette a halászokat és boldoggá tette a bolyongót, kit a végzet arra a helyre vetett. Élt Rómában egy felettebb gazdag és tekintélyes szenátor. Senki nem volt Rómában nála gazdagabb, sem bőkezűbbet nem ismert emberfia. Nem is tartottak még ekkora becsben senkit a városban. Bőkezűsége, jámborsága, derék, segítőkész, udvarias és adakozó természete, melynek folytán alamizsnát osztott és jótékonykodott, elismert, nagy emberré tette a városban. Már hajlott korú, derék és bölcs ember volt, Isten és az embertársai is szerették, hiszen mindig jót tett az emberekkel. Már tíz éve meghalt a felesége, aki igazlelkű asszony volt. Több leányt is szült neki, akiket már kiházásított, de kettő még hajadon volt közöttük. Ők voltak a társasága, s olyan jól vezették a háztartását, hogy egész Rómában nem akadt párjuk. Ez a tiszteletre méltó férfiú, akiről hallotok, azon a napon kora reggel kelt fel. Minthogy nagybőjt ideje volt, ő is böjtölt. Nem volt kedve otthon maradni, ezért legott hívatta a lovását, s megparancsolta neki, hogy a paripáját nyergelje föl, és hamar vezesse elő, s ő is üljön föl a saját lovára.

– Eredj mihamarabb – mondta neki a szenátor –, és ne késlekedj, két-három vagy négy mérföldre is ellovagolunk a Far mentén, s meglátjuk, találunk-e ott halászt. S ha szép halra akadunk, veszünk tőle egy hordónyit.

– Hamar meglesz, uram – válaszolta a lovász –, amit kegyelmed kíván.

Azzal máris indult, és sietett felnyergelni és gyorsan felkantározni a lovakat, s oly szaporán, ahogyan csak tudta, elővezette azokat. Ura a lépcsőfeljárónál várta, s amint lovása odaért a lovakkal, fölpattant a hosszú sörényű paripájára, és elvágtatott a tenger felé, szemével a vizet kémelve. A folyó közepén megpillantotta a halászokat, amint magukkal vitték a hölgyet, akit könnyek

között találtak a bárkában. A szenátor érdeklődve nézte a hölgyet, a gyermeket és a bárkát, amelyben a halászok gyorsan eveztek. Kedve támadt megkérdezni tőlük, honnan és hogyan került hozzájuk a hölgy.

– Uraim – szólt hozzájuk –, Isten, aki minden jónak az adományozója, óvja meg kegyelmeidet és a hölgyet, akit magukkal visznek! Látom, azon fáradoznak, hogy a városba juttassák őt. Ne vegyék zokon, de szeretném megtudni, hogyan került ez az ifjú hölgy kegyelmeitekhez? Mely vidéken találtak rá? Nem olyannak tűnik, aki kegyelmeitek közül való, hisz a feleségük nem visel ilyen kelméből készült ruhát. Jól látom az arcvonásain, hogy épp eleget szenvedhetett. Az Isten szerelmére, mondják meg hát, hol és hogyan került kegyelmeitekhez?

Kérdéseire a legbeszédeesebb halász adott választ:

– Az igazat fogja hallani tőlem, nagyuram. Amit csak tudok, elmondom kegyelmednek, egy hazug szavam sem lesz. Mi hárman ma korán reggel hajóra szálltunk, hogy halászni menjünk, mert pénzre volt szükségünk. A tenger felé tartottunk, alig láttunk a gyenge hajnali fényben, amikor belebotlottunk ebbe az evező, árboc, vitorla, kormány és kormányos nélküli bárkába, s azt gondoltuk, üresen találjuk. Feléje indultunk, a csáklánykkal közelebb húztuk, s amikor belepillantottunk, észrevettük benne ezt a nemes hölgyet és a kisdedit, aki vele volt. Szemmel láthatóan sokat szenvedhetett! Kínok közepette, kisért szemmel leltem rá, s nagyon el volt keseredve. Mikor megláttam, nem haboztam, hanem nyomban köszöntöttem, majd megkérdeztem, hogy mi történt vele. De sehogy sem sikerült elérnem, hogy úrrá legyen a fájdalom, s elmesélje szenvedését. Annyit mondott mindössze, hogy túlságosan fájdalmas lenne elmesélnie a szerencsétlenségét. Megindultan kérdezte a nevét ennek az országnak, ennek a vidéknek és a magas falakkal körülvett Róma városának. Válaszoltam is neki habozás nélkül. Majd azt kérte, hogy vigyük egyenesen a városba, és fogadjuk be a szállásunkra. Cserébe odaadta javait, a bárkáját és az összes ruháját. Azért, mondta, mert túl előkelőek, és egyszerűbbet szeretne viselni. Azt is mondta, hogy a miénk lehet minden értéke, kivéve gyermekét és egy kis fényes gyűrűt, melyet a jobbján hord. Egyet tudok még biztosan, azt, hogy – nem tudom, mi okból – a bal keze csonka, ám nem tudtam meg tőle, mitől lett az. Aztán pedig beleegyezett, hogy velünk marad a szegénységben. Isten a tanúm, úgy szánom őt, hogy ha két napja nem ettem volna, s ha annyi kenyерem lenne, amennyi csak másnapig lenne elegendő,

látva szerencsétlenségét, a legjobb részét osztanám meg vele. Elmondtam hát nagyságodnak, hogyan került hozzánk a nemeshölgy, s mit tudtunk meg róla.

– Istenemre – felelt nekik a szenátor –, csodadolgokat mesélt itt nekem, uram, soha nem láttam még e hölgyhöz foghatót. Szemlátomást nemesi családból származik, mivelhogy szépek és finomak a vonásai. Nem hiszem, hogy annyi vagyonuk volna kegyelmeteknek, hogy a hölgynek és gyermekének is jusson elegendő ruha és étel. Neki kellene ellátnia magát, s Isten nevében koldulhatna, ami szánalmas és sajnálatos volna reá nézve. Rómában legalább annyi oktanal, mint amennyi derék és becsületes ember él, s az elvakult oktanalok talán aljasságokat művelnének vele. Amint meglátnák ezt a szépséget, azt akarnák vele tenni, ami csak kedvükre lenne. Pedig lehet, hogy nemeshölgy és hatalmas birtok úrnője. Nagy szomorúság és nagy fájdalom, mikor egy nemeshölgy elveszíti becsületét, holott nem akar mást, mint helyesen cselekedni. Ha könnyöretes szív lakozik kegyelmetekben, s ha meg akarják kímélni a balsorstól, és hozzá akarják segíteni, hogy olyan életet éljen, amely egy nemeshölgyet megillet, kész vagyok pénzben megváltani őt, hogy tisztességes életet biztosítsak neki, mivel szánalmat érzek iránta. Ha nincs ellenére, Isten látja lelkem, jó sora lesz, s gyermekét is az ő óhaja szerint fogom felnevelni. S most őt kérdezem:

– Nem választaná-e szívesebben, kedves hölgyem, a nemes társaságot és a kényelmes szállást, mint a szegénységet, mely kínkeserves azoknak, akik nem szokták meg azt, s balszerencse folytán kerültek bele. Ha azt kívánja kegyed, hogy kiváltsam, csak egy őszinte szavába kerül, s méltó életet élhet, ha hajlandó velem jönni. Ha óhajtja, együtt élhet a leányaimmal, mert a szívem meghasad a szánalomtól, amit kegyed iránt érzek. Látszik, hogy sokat szenvedett. Feleljen hát most és közölje velem, mit gondol: akar-e inkább biztonságban lenni a házamban, vagy marad a kényelmetlenségben, ami ellentmond a józanésznek? Melyiket választja? Közölje velem a döntését. Manekine jól hallotta, amit a szenátor mondott, ki a partról intézte hozzá szavait. Nem válaszolt meggondolatlanul, hanem így szólt:

– Jó uram, az egy igaz Isten, kinek akarata mind a mennyekben, mind a földön érvényesül, bírta rá kegyelmedet, hogy kiemeljen azokból a veszélyekből, amelyeknek oly sokszor ki voltam téve. Kész vagyok mindent megtenni, amit óhajt, de azt is megmondom kegyelmednek, hogy semmi olyat nem cselekszem, ami ellenkezne a becsületemmel. Merthogy nem vagyok egészen

a magamé, hanem a férjuramé, akinek örök hűséget fogadtam, s bármi kín, fájdalom vagy halálos veszély árán is megtartom eskümet. Soha nem szegem meg a fogadalmam. Arról is biztosíthatom, hogy bármi történjék is velem, soha nem fogok beszélni a gyötrelmeimről és szenvedéseimről. Hiszen ha el is mesélném a balsorsomat, esküszöm, senki nem hinné el. Jobb nekem a szomorú sorsommal együtt élnem, ameddig Isten jónak látja. Ám ha van kegyelmedben annyi könyörület, emberség és felebaráti szeretet, hogy a Mindenható nevében maga mellé vesz, s megvéd a becstelenségektől, s ha nem kérdezi, honnan, mely földről származom, s ha a Mindenható szellemében valóban föl akarja nevelni fiamat, akkor Isten nevében fogadja ezért hálás köszönetemet, kegyelmes uram. Életem a kezébe adom, s tetszése szerint fogok cselekedni mindenben, amit a jóakarat vezérel.

A nemes hölgy válaszának hallatán a szenátor így szólt hozzá:

– Isten a tanúm, teljes szívemből teljesítem, mit tőlem kér. Volna azonban még egy kívánságom: szeretném, ha elárulná a nevét, s megmondaná, miképpen szólíthatjuk kegyedet. Semmi egyebet nem kérdezek kegyedtől, csak a nevét.

A hölgy, aki rejtegette kilétét, így válaszolt:

– Manekine-nek hívtak abban az országban, jó uram, ahonnan ide kerültem.

– Manekine-nek? Soha nem hallottam még ezt a nevet – csodálkozott a nemesúr –, a mi országunkban senki nem visel ilyen nevet.

– Jó uram! Ki e nevet adta nekem, okkal tette.

A nemesúr akkor a halászokhoz fordult, így szólván hozzájuk:

– Mondják meg, uraim, mennyiért válthatnám meg a hölgyet, a gyűrűt s a gyermeket, ki vele van? Ne várassanak sokáig.

– Száz márkáért megkapja, nagyuram, amit mi egymás közt majd elharmadolunk. S tudja meg, nem volt más vágyunk, mint hogy a nemes hölgy az őt megillető helyre kerüljön. Ezért mondtunk ily alacsony összeget kegyelmednek, akit egész Róma legtiszteletreméltóbb nemesemberének tartanak. Tudjuk, hogy e hölgy kényelemben él majd a kegyelmed házában, s elfelejti szíve bánatát, aminek mindhárman nagyon örvendünk.

– Rendben van, nem is kell tovább alkudoznunk – szólt a szenátor. – Jöjjenek el hozzám a pénzért, és adják át nekem azt, ami az összegért megillet.

Minden további alku nélkül a halászok kikötöttek azon a helyen, ahol a szenátor állt, és partra tették az ifjú hölgyet, akinek szívét kín mardosta. Most egyszerre annyi jó történt vele, amennyi rosszat korábban megélt.

A szenátor leszállt a lováról, egészen a bárkáig ment, s karjába vette a hölgyet, ki oly sokáig hanykódott a tengeren. Úgy ellágyult a szíve, hogy a saját lovára ültette, maga pedig a lovászáéra szállt föl, a kengyellel segítvén fel magát. Jóindulata jeléül maga elé vette a gyermeket. Így poroszkáltak hazafelé Rómán át, melynek utcái zsúfolva voltak emberekkel, ami rendszerint megesisik az olyan nagy városokban, mint Róma. Mielőtt megérkeztek volna a palotájához, többen kérdezték tőle, hogy kihez tartozik a gyermek és az asszony. A szenátor így válaszolt:

– Szavamra, nem tudom, honnan származik és hol született, véletlenül akadtam rá.

Ekképp válaszolt hát a kérdezőknek, míg a palota felé mentek, s mikor megérkeztek, leszálltak a lovukról. Többen odaszaladtak, hogy gondjaikba vegyék a kisdedet. A szenátor a márványpadlózatú nagyterembe vezette Manekine-t. A leányai az atyjuk elé siettek, felettébb örvendtek Manekine jöttének, s mindegyikük igen kedvesen fogadta. Atyjuk e szavakat intézte hozzájuk:

– Kedves leányaim, az irántam való szeretetetekre kérlek titeket, legyetek nagyon figyelmesek e hölgyhöz, és teljesítsétek minden kívánságát. Az én kedvemért tegyetek meg mindent neki, amit csak kíván.

– A legnagyobb örömmel teljesítjük a kérésedet, jó atyánk – válaszolták engedelmesen a leányai. – Isten hozta őt közöttünk!

A szenátor leányai nagy örömmel fogadták tehát és vették gondjaikba az ifjú hölgyet, akit egy félreeső szobába vezettek. Odaadással és figyelmességgel vették körül, s mindennel ellátták, amire csak szüksége volt. Ételt is hozattak neki, ám a hölgy alig evett. Majd megvetették az ágyát, és aludni kísérték, amire igen nagy szüksége volt. A gyermekének pedig késlekedés nélkül dajkát kerestek, aki jött is nyomban. Az egyik leány, ki a gyermeket tartotta, átadta a dajkának, akinek meghagyták, hogy mindent adjon meg neki, amit csak szeretne. Őt magát is mindennel ellátták, amire csak szüksége volt, csak azt nem engedték meg neki, hogy elhagyja a palotát. Tudomására hozták, hogy az anyja kívánságai szerint velük együtt neveli majd a gyermeket. Ha jól teszi a dolgát, nem bánja meg. A leány megfogadta, hogy híven eleget tesz a kérésüknek.

Manekine tehát Rómában volt, az egész város legjámorabb és legtiszteletreméltóbb polgárának házában. Az száz márkát adott a halászoknak, s ezzel kifizette őket. Őszinte odaadással és kedvességgel halmozta el Manekine-t, mindig a javát kereste, és vigasztalta. Mindent megszerzett neki, amiről azt

gondolta, hogy szüksége lehet rá. A nemes hölgy nem élt vissza helyzetével, nem volt képmutató, és nem is volt soha a terhére. Olyannak mutatkozott, amilyen annak előtte is volt: jóságos, becsületes, éles eszű, udvarias, mentes minden gógtól és alantasságtól – mindig ilyen volt, míg Isten ide nem vetette. Miután kipihente a tengeri út fáradságait, igencsak hasznossá tette magát a ház vezetésében, amelynek kulcsait a szenátor rábízta. A hét esztendő alatt, amit ott töltött, szerényen élt, nem viselt színes ruhákat (mert nem gondolta helyesnek), sem tarka kelméket, sem mókuszprémet – mindig szürkében járt. Pedig ha akarta volna, megengedhette volna magának a fényűző viseletet, ám sem kedve, sem szüksége nem volt rá. A hét esztendő alatt soha nem nevetett, egyetlen dalt sem énekelt, s a társnői nem tudták ezt mire vélni, minthogy nem ismervén a szenvedéseit, az ő szívükben béke honolt. Rengetegszer vigasztalgatták, és számtalanszor kérdezték kilétéről és állapotáról. Hogy lehet, hogy nevetés és szórakozás nélkül éljen egy olyan fiatal hölgy, mint ő? – kérdezték tőle sokszor. De soha nem tudták rávenni, hogy beszéljen balsorsáról, gyötrődéséről és fájdalmáról, s erősen csodálkoztak ezen, kik vele éltek. A szenátor is hasonlóképpen csodálkozott ezen, ám annyi sok jó tulajdonságot talált benne, hogy nem akarta kellemetlen kérdésekkel zaklatni, hanem hagyta a saját belátása szerint élni.

Manekine mindennap eljár a templomba Isten ígését hallgatni, ahová vele tartottak a szenátor leányai is, akik őszinte szeretettel szerették. Gyakran látták őt egy nagyon szép szobor előtt térdepelni, mely a Szűzanyát ábrázolta fiatal leányként, s az áhítat e meghitt pillanatai igen kedvesek voltak a szívének. Fia volt egyetlen vigasza, aki szépen növekedett, mivel semmi nem gátolta a növekedésben, s mindent megadtak neki, amire csak szüksége volt. Szemet gyönyörködtetően szép gyermek volt, akit Természet minden szépséggel megáldott, amivel csak tudott. Egész Rómában nem volt ilyen szép gyermek, s a szenátor saját fiaként szerette. Édesanyja soha nem haragudott rá, ő volt minden vigasza és az élete, minden kincse és egyetlen boldogsága. Sokszor fájlalta magában gyermeke szerencsétlen sorsát, és sajnálkozott annak távolléte miatt, aki a fiát nemzette. Ámde minden bizalmát Istenbe vetette, akire olyannyira rábízta magát, hogy Ő enyhítette fájdalmát, szenvedését és gyötrelmét, s vigaszt nyújtott néki.

Most nem szólok tovább Manekine-ről és fiáról, Jehanról – ki többet fejlődött egy év alatt, mint más kettő alatt sem –, sem a szenátorról, ki szerette és

nagy becsben tartotta őt és édesanyját. Visszatérek a királyhoz, aki éppen arra készült, hogy a hitvese és fia felkutatására induljon. Veszélyes útra készülődött, a tengeren és szárazföldön sok hányattatással kell majd szembenéznie.

A király Berwick felé vette az irányt, hiszen nyomasztotta, hogy olyan hosszasan elidőz. Hajóját felszereltette, megrakatta kétszersülttel és borral. Számos skóciai nagyúr vele volt, ki mind azt fájlalta, hogy ily okból indul útnak uruk. Sajnálták azt is, hogy árulás miatt szenved királyuk és királynéjuk. A király meghagyta a kiválasztott főurainak, hogy vigyázzanak alattvalóira és a földjeire, nehogy háborúskodás támadjon távollétében. Bőségesen hagyott váraiban fegyverforgatót, íjászt, számszeríjast és lovagot. Mikor befejeződtek az előkészületek, a hajó megrakva állt annyi kenyérrel, borral, hússal, amennyit csak egy tengeri út megkövetel. Udvariasan és jól nevelten búcsúzott el főuraitól, kiknek szeméből patakzott a könny, és ruháikat szaggatták. Nagyon szenvedtek uruk távozása miatt, ki mindig annyi jóval halmozta el őket. S mivel nem hitték, hogy valaha még viszontlátják, egyikőjük sem tudta visszatartani könnyeit és elfojtani nagy bánatát. A király, ki látta gyötrelmüket, tizedmagával beszállt egy evezős csónakba, míg elértek a vitorlával és árboccal felszerelt hajóig. A király magával vitte udvarnagyát és még tíz lovagját⁷ kíséretként, kik azzal, hogy ily feladatra vállalkoztak, sok szenvedés, fájdalom, kín és gyötrellem előtt álltak, s ezért uruk felettébb becsülte őket. Vittek magukkal aranyat és ezüstöt; soha ily kevés ember nem vitt magával ennyi értéket, de nekik nagy szükségük lehetett még rá. A hajósok serényen dolgoztak: a vitorlákat szélirányba állították, melybe a tengeri szél belekapott, s hangtalanul suhanva ment a hajó. A főurak a parton álltak, és nézték urukat, amint kalandos útjára indul. Többüknek szíve elfacsarodott, amint látták őt eltávolodni. Amíg csak tudták, követték szemükkel és figyelték tekintetükkel, amíg el nem vezett szemük elől, mert a hajó gyorsan távolodott. Nem időztek tovább a főurak, fájó szívvel visszaindultak kastélyukba. Csak számtalan gyötrellem, kín és szenvedés után fogják viszontlátni urukat és kíséretét.

Az anyakirálynő, aki mindennek okozója volt, a toronyban sínylődött. Egyes-egyedül volt, keveset kapott enni, azt is csak napjában egyszer.

⁷ Kis számbeli következetlenség: másodszor tíz lovagot említ a szerző, akik így a királlyal és az udvarnaggal együtt viszont a szimbolikus tizenkettes számot alkotják.

Befalazva élte napjait, míg utol nem érte a halál. De előtte hosszú időt töltött ott, és sok szenvedés lett sora. Ez lett megérdemelt sorsa azokért a gyötrelmekért és veszteségért, melyeket árulásával fiának okozott, ki ezért nagy veszélybe indult, mint az imént meséltem.

Jó szél dagasztotta a vitorlákat, s a király hajója sebesen szelte a habokat. Immáron több hete voltak a tengeren, mert Isten, kinek akarata megmásíthatatlan, nem hagyta, hogy a király olyan hamar meglegelje azt, akire olyannyira vágyakozott, mint szeretete volna; az Úr előbb még számos gyötrellem elé állította. Nem volt sziget vagy kikötőváros, ahol ne kereste-kutatta volna, és ne tudakolózott volna a király eltűnt kedvese után. Amerre csak ment, kérdezgette, hogy nem láttak-e egy félkezű asszonyt. Ám sem reggel, sem este nem kapott kedvező hírt felőle. Nem találta, akit keresett, de a tengeren hányódva egyre csak azon elmélkedett, hogy bárhova elmegy érte, ahova csak Fortuna akarja. Mennyi földet, mennyi vidéket bejárt! Nem is tudom elképzelni, hogyan képes férfi ennyi szenvedést elviselni a szerelemért. Mert vagy negyven ízben⁸ oly kínokat szenvedtek, hogy azt sem tudták merre járnak. Számtalan különféle országot bejártak, sok vidéket és sok földet láttak, ahol csak tigrisek, oroszlánok, kígyók, skorpiók éltek és olyan állatok, melyek egymásra fenekedtek. Százszor is elveszíthették volna életüket, ha Isten nem viseli gondjukat. A hatalmas Indiától, egészen föl északig nem maradt egyetlen város sem, ahová ne vetette volna el őket Fortuna. Hét évig meg sem álltak, és rengeteget szenvedtek. Hét esztendő alatt sok mindent megéltek: megannyi szenvedést, kínt, fájdalmat, gyötrődést, megpróbáltatást, keserűséget és mindenféle borús gondolatot, ám a király soha nem adta jelét, hogy vissza akarna térni országába, amíg olyan vidékekről hallott, amerre még nem jártak. De miután sok országot bejárt, és temérdek kínt elszenvedett, annyi új vidéket látogatott meg kérdezősködve és kutakodva, hogy már nem is tudta, merre menjen, ahol esetleg hírt kaphatna, vagy valamilyen nyomra lelhetne hitveséről. Amikor Frízföldről tengerre bocsátották hajójukat, a király nem tudta, mit tegyen, melyik irányba induljon, s azt gondolta, mostanra már bizonyára elhunyt

⁸ A negyven a zsidó-keresztény hagyomány szerint a szenvedés és a bűnbánat idejének szimbolikus száma. (Ószövetség: zsidó nép negyven évig tartó pusztai vándorlása, Mózes negyven nap és negyven éjjel tartózkodott a Sínai hegyen; Újszövetség: Jézus negyven napot töltött a pusztában, a keresztény liturgiában pedig negyven napig tart a nagyböjt.)

olyannyira keresett hitvese. Fájdalmas panaszkodásba fogott, zokogásban tört ki, s átadta magát a szomorúságnak, és siratta a hölgyet, kiért annyi fájdalomment keresztül.

„Ó, jaj, édes szívem, kedves szerelmem, kegyed legdrágább kincsem, minden örömöm, minden boldogságom, minden vígságom, minden vidámságom, a szívem, vágyam, mindenem. Csak egy vágyam volt, hogy igazan és hűen szolgáljam, azonban érzem, hogy kegyed már meghalt, s ez végtelenül elszomorít engem. Annyi országban kerestem már, hogy sejtellem sincs, merre kutassam még. Isten a tanúm, nem tudom, melyik irányba induljak. Melyik országban, melyik vidéken keressem még? Azt hiszem, már mindenütt jártam, s százszor veszhettünk volna a viharos tengerbe, ha Isten nem segít és nem ment meg minket. Hogyan is térhetnék haza kegyed nélkül, kedves társam? Soha már örömet nem lel szívem, ha eszembe jut, miként vesztettem el. Ha nem találom meg, lemondok királyságomról, hisz kegyed nélkül nem lehetek boldog, s ha meghalt, én is inkább meghalok bánatomban, semhogy egy nappal is túléljem kegyedet. Ha halálhírért venném, nyomban belehalnék. De nem tudom biztosan, hogy meghalt, s ez valamelyest enyhíti fájdalmam, azonban azt sem tudom, hogy életben van-e, ez pedig elkeserít. Így hányódik végletes gondolatok között fölkapart elmém, mert egyfelől attól félek, hogy meghalt, másrészt remélem, hogy életben van még, drága kedvesem. E két gondolat tusakodik szívemben, de nem tudom, melyiknek higgyek. Az azonban megrémít, hogy ily hosszas keresés után sem találtam semmilyen nyomot, ami reményt adhatna, hogy elérem leghőbb vágyamat; emiatt szívem oly kétségek közt hánykódik, hogy magam sem tudom, mit tegyek. Merre menjek? Merre járjak? Melyik úton induljak? Úgy eltévedtem, hogy nem találok vissza a helyes útra, hacsak az Istenanya nem mutatja meg a jó utat, ő, aki visszavezeti a helyes útra az eltévelyedetteket, ha őhozzá fohászkodnak. Nem szabad hát késlekednem, hogy hozzá imádkozzam, hiszen másképpen nem szerezhetem vissza elveszett boldogságom. S hogy megsegéljen, azzal az imával könyörgök hozzá, amely már annyi keresztényt megsegített.

„*Ave Maria*,⁹ halld meg szavam, Szent Szűz, ki már annyi lelket megmentettél! Mikor az angyal neveden szólított,¹⁰ te először elámultál a fényességén,

⁹ Üdvözlégy Mária

¹⁰ Gábor arkangyal (az angyali üdvözléstről van szó)

mely őt övezte, s a neked tett kinyilatkoztatásán, mely a valaha hallott legcsodálatosabb és legszebb hír minden keresztény számára, akik teljes szívükből bíznak benned. Mert kik Ádámtól születtek, mind kárhozatra voltak ítélve, de te az angyali üdvözlét révén megmentettél minket ettől a bűntől, melyet az imént említettem. Ám azonnal megnyugodtál, mihelyt az angyal e szavakkal üdvözölt: *Gratia plena*.¹¹ Illendően szólított meg, malasztal teljesnek mondott, bizony, igazat szólt, mert kegyesebb vagy, mint a forrás, melyből bő víz fakad. A tengerben nincs annyi víz, mint amennyire túlárado a te kegyelmed. Bárki, aki igaz szívvel imádkozik hozzád, meghallgatásra talál nálad. Mindenkinek teljesíted óhaját, ha érdemesnek bizonyul arra.

Ezért nevezett az angyal malasztal teljesnek, elmondta, mi vár rád, és okát is elárulta, mikor így szólt: *Dominus tecum*.¹² Ezzel azt is mondta, hogy Isten veled van, ki királya és ura a paradicsomnak és a földi világnak és valamennyi teremtetett lénynek. Elhalmozott ígért kegyelmével az Úr, mikor benned talált menedéket Ő, aki maga volt a legnagyobb kegyelem, s önmagával áldott meg téged. Ki tudná ezt bármivel is meghálálni? Senki, hacsak Isten el nem árasztja kegyelmével. Be kell tehát teljesítenie bennünk azt, amit elkezdett. S meg is fogja tenni, ha nem szennyezi semmi a lelkünket, különben elveszünk. Ha hozzád fordulunk, kinek az angyal ígéretet tett, s kinek, hogy megnyugtasson, elmondta, Isten veled van, minden bajtól megmenekülünk.

Ezekkel a szavakkal nyomban megáldott téged az angyal, és így folytatta: *Benedicta tu*,¹³ és valóban áldott lettél. Már mielőtt megszülettél, részed volt abban a boldog állapotban, hogy ment voltál a világ bűneitől. Sem asszony, sem férfi nem mérhető hozzád e föld kerekén. *In mulieribus*,¹⁴ mondta az angyal, s ezzel megáldott téged, arról biztosítva, hogy csak jót cselekszel az életben. Isten választott ki téged magának, s benned testesült meg vétkezés és gonoszság nélkül, mivel mindenhatóságánál fogva beléd helyezte a már törhetetlen kelyhet, melyet nem repesztett meg, és nem is tört el. Szüzességed sérelme nélkül öltött benned emberalakot. Így fogantál meg az Istenfiúval, mert méltónak találtattál arra, hogy beteljesítsd az Ő akaratát. Majd pedig

¹¹ kegyelemmel teljes

¹² az Úr van teveled

¹³ áldott vagy

¹⁴ az asszonyok között

Erzsébet üdvözölt téged szép szavakkal. Mikor érezte, hogy gyermeke örvendezik jöttödre a benned lévő igaz Istenért, nyomban köszöntött téged és a méhedben hordott fiút – minden öröm forrását. Ezért mondta, *Et benedictus*,¹⁵ s nem mással toldotta meg ezután, mint hogy *Fructus ventris tui*.¹⁶ Ekképpen áldotta meg Őt, aki méhednek gyümölcse, s ki minden jónak letéteményese. Az igazak, akik a pokolban voltak még akkor, igen hosszú ideje vártak a gyümölcsre, melyet hordtál, Szent Szűz. Őt hordani szíved alatt örömmel töltött el, és nem ok nélkül, hiszen senki más nem hordhatott volna ily gyümölcsöt, csakis te. Mert az egy igaz Isten helyezte beléd a legfőbb jót, és akarta, hogy tiéd legyen. Ki szolgálóleánya voltál, anyjává tett téged, leány voltál előtte, és leány maradtál aztán is. Várandós szűz, gyermekhordó szűz, gyermeket szült szűz; szűz, ki azt szoptattad, aki egyszerre atyád és fiad. Nagy volt az alázatossága és a jósága, hogy benned lett emberré, benned, akit Ő maga teremtett. Ezért lehetünk bizonyosan abban, hogy bővelkedsz erényben, tökéletességben, jóságban, elannyira, hogy tized-, sőt századrészét sem tudnánk elbeszélni. Senki sem vettetik a mélybe, ki tiszta szívvel folyamodik hozzád, mert szent imád által, kívánságod szerint cselekszik Fiad: Ő nem várakoztatja meg azt, akinek szüksége van a segítségedre, hanem nyomban segedelmére siet.

Teofil¹⁷ is megértette ezt, kit az ördögnek sikerült olyannyira megtevesztetnie, hogy még hűbéri csókot is váltott vele, s szerződéséppen egy vérével aláírt okiratot kapott tőle. Az ördög azt hitte, ezzel teljesen hatalmába kerítette, de tévedett, mert te azonnal a segítségére siettél, amint megbánást mutatott, és teljes szívéből könyörgött. Elvitted neki a pergament, mely lelkét fogva tartotta. Bármekkora is volt az ördög ereje, az írást visszaszerezted tőle, és visszaadtad Teofilnak, kinek a lelke elveszett volna, ha nem segítesz rajta. Mivel hozzád könyörgött, segítségére voltál, megóvtad a gonosztól. Nem ő volt az egyetlen, aki menedékre lelt nálad: aki igaz szívvel tisztel, megmenekül. Szent Szűz! Erős hittel hiszek nagy jóságodban. Könyörgök hozzád, segíts meg sanyarú helyzetemben: hitvesemet, egyetlen kincsemet árulással elszakították

¹⁵ és áldott

¹⁶ a te méhednek gyümölcse

¹⁷ Ld. Rutebeuf, *Le Miracle de Théophile*: Teofil diakónus előmenetele érdekében egyezséget kötött az ördöggel, amit írásba is foglalt, és vérével aláírt. Később azonban, bűnbánó könyörgését hallván Szűz Mária megszabadítja őt az ördögtől.

tőlem. Járj közben Fiadnál, hogy mentsen ki szerencsétlenségemből, és mielőbb legyen segítségemre, mert szükségem van rá.”

Így fejezte be imáját a király. S a Szűz, ki oly jó s kegyes, hogy a paradicsom királynője lett, nem feledkezett meg a király kéréséről, sem a nemes hölgyről, ki hűen szolgálta. Közbenjárt a király érdekében édes Fiánál, ki legott beleegyezett, hogy kérése szerint cselekedjen azok javára, akiket próbára tett a sors, s akiket jónak és hűségeseznek talált.

Hajójuk Róma felé haladt, s már nem kellett félniük, mert az Istenanya vigyázta őket. Az ima után a király lágy szellőre lett figyelmes, mellyel hajójuk sebesen siklott a vízen. Úgy fújta a szél a vitorlákat, hogy a tengert elhagyva a Far medrében siklottak, s még aznap Rómába értek. Éppen virágvasárnap volt, mikor virágban pompáznak a fák. Róma fővenyén járt már a király, ki tömérdek kínon és szenvedésen ment át hetekig hánykódva a veszélyes tengeren.

Mikor megtudta, hogy Rómában jár, megörült, már amennyire a bánata engedte. Hívta az udvarnagyot, s fölfedte előtte szándékát.

– Udvarnagy úr – mondta –, kedves barátom, ha már Isten ide vezetett minket, töltsünk el itt egy kis időt. Megvárjuk a nagyhetet, mikor az Isten fia meghalt értünk, s lelkünk üdvéért nagycsütörtökön elmegyünk oda, ahol a pápa székel, hogy föloldozzon bűneink alól, ami csak a javunkra lesz. Induljon kegyelmed tüstént, keressen nekünk hamar szállást, ahol háborítatlanul ellehetünk addig a napig.

– Örömmel, felséges uram, indulok rögvest.

Azzal az udvarnagy máris hozatta lovát, nyeregbe pattant, és bejárta a várost, melyet nagy pompában talált. Ekkor igen szerencsés dolog történt vele. Ahogy poroszkált, ama ház elé érkezett, melyben a király oly régóta keregett-kutatott hitvese élt. Az udvarnagy a palotát vizslatta, mikor meglátta egy városra néző ablaknál a szenátort, aki a várost pásztázta tekintetével. Az udvarnagy hosszasan nézte őt, s mivel nemes lelkű férfinak találta, megszólította.

– Jó uram! – szólt. – Az Egek Ura, kit a földön Istennek nevezünk, áldja meg kegyelmed ételét, ha elfogadja ajánlatom. Bocsássa az előttem álló palotát uramnak, Skócia és Írország királyának rendelkezésére. Csak szállást kérek neki kegyelmedtől, másra nem is lesz szüksége, mint hogy megszállhasson palotájában. Semmit nem kíván a szálláson kívül, ennyivel beéri, csak a házat kaphassa meg.

– Hallottam szavait, uram – válaszolt a szenátor. – Csak családtagjaim és szívemnek kedves emberek, szűkölködő szegények laknak itt, kikkel Isten nevében megosztom javaim. Ugyanakkor mivel kegyelmed ura király, nem illendő visszautasítanom szálláskérését. Isten a tanúm, inkább lássam üszkös porrá égni házam! Ha akarják, kedvükre használhatják a szobákat, a termeket és az istállókat. Bor, étel, pad és asztal is rendelkezésükre áll szükségük szerint.

Az udvarnagy megköszönte, és gyorsan visszatért urához, ki már a par-ton várt rá. Megvitte neki a hírt, hogy olyan szállást talált, amelynek egész Rómában nincsen párja.

– Úgy vélem, igen becsületes életű az az úr, akinek a házában megszállunk majd.

A király legott nyeregbe pattant, mikor megtudta, van szállásuk, s nyom-ban elhatározták, hogy odalovagolnak. A szenátor, ki szállást adott a király-nak, tüstént hívatta népes és illemtudó személyzetét, s megparancsolta, hogy a pincétől a padlásig alaposan takarítsák ki a házat. Majd egy pompás terem-be vonult fölvenni ünnepi ruháját, s ott találta Manekine-t s a leányait, kik éppen egy gyönyörű, díszes erszényt készítettek, mellyel még Ausztria hercege sem dicsekedhetett. A szenátor üdvözölte őket, majd e szavakat intézte hozzájuk:

– Drága leányaim, siessetek fölölteni legszebb ruhátok, mert Isten vendéget küld hozzánk, s nagy örömet kívánok szerezni neki. Mert tisztelettel tarto-zunk annak, kit Isten királlyá tett, miként azt, ki most – nem akarom titkolni elöttetek – házunkban kért szállást, ugyanis ő Skócia és Írország királya.

E szavak hallatára Manekine szíve majdnem elakadt: oly heves fájdalom fogta el, hogy eszméletlen rogyott a földre. Látta ezt a szenátor, amire egy-általán nem számított; fölemelte a hölgyet, és addig tartotta karjában, míg magához nem tért. De Manekine nem tudta leplezni fájdalmát, s mikor visszanyerte eszméletét, ha élete függött volna is tőle, akkor sem tudta vol-na visszatartani könnyeit. A szenátor fölöttébb meglepődött ezen a váratlan fordulaton, vigasztalgatta, s kérte, árulja el, mi lelte. Miért sóhajtozik, miért zokog, miért e nagy lelki tusakodás? Mikor Manekine már meg tudott szó-lalni, ezt mondta:

– Jóuram, el kell mondanom szenvedéseim egy részét, melyről eddig soha senkinek nem beszéltem. Tudja meg hát, hogy ha az a király, aki ide jön, meglát, biztos vagyok abban, hogy, amint teheti, máglyára vettet. Nem mintha valaha is bármit vétettem volna ellene, de gyakran megtörténik az udvarban, hogy nem

annak kell megfizetnie a bűnökért, aki elkövette el azokat. Hajdan az udvarában éltem, elhalmozott figyelmességével, de a rossz nyelvek megvádoltak, s oly súlyos vádakkal illették, hogy parancsot adott, vessenek máglyára. A könyörületes Isten azonban megszánt, és az, akinek a király a parancsot adta, megmentett e kínoktól, és az éj leple alatt a tenger hullámaira bízott. Isten engedett megmenekülnöm onnan és kegyelmed házába jönnöm, ahol régóta időzöm. Elmondtam hát a rám kimért gyötrelmek egy részét. Annyit még hozzáfűznék - s minden szavam színigaz -, hogy jobban szeretem ezt a férfit, mint bármely teremtettest, mert igaz szerelmet érzett irántam, mielőtt meggyőzték, hogy kínok közé, a szegyenbe taszítson. Ha nem akarja, hogy életem véget érjen, kérem, meg ne engedje, hogy megpillantson a király, mert amint meglát, meghalok.

A szenátor, bármi történjék is ezután, s noha igencsak megdöbben a halottakon, így szól:

- Ne is folytassa, kedves hölgyem - válaszolta -, és nyugtassa meg szívét. Kegyed az oltalmam alatt áll, és nincs félnivalója. Ha tudtam volna erről az esetről, nem ajánlom föl, hogy szállást vegyen nálam a király. De már szavamot adtam, és meg is tartom azt, ám kegyed ne hagyja el ezt a szobát. Két szép leányom, kiket itt látok, kegyeddel maradnak, és szolgálatára lesznek. Ha kedvemre akar tenni, hagyjon föl a bánkódással: semmi haszna a szenvedésen siránkozni, csak kárára válik az embernek.

- Drága uram, ezt fogom tenni, követni fogom tanácsát. Ha nem lenne félnivalóm a viszontlátástól, senkit sem látnék szívesebben. De jobb, ha kerülöm ezt, hogy a még nagyobb szenvedéstől megmeneküljek.

Ekkor a szenátor a király és kísérete hangjára lett figyelmes, kik az udvaron már éppen lovukról szálltak le. Kiment a szobából, ahol Manekine-t hagyta, és a király elé sietett: tiszteletteljesen üdvözölte őt, ki viszonzta a köszöntést. Majd bementek a nagyterembe, ahol kecskelábú asztalok álltak. S amint a király belépett, a kis Jehant találta ott, aki a teremben játszadozott, mint bármelyik hétéves gyermek. Gyönyörű és jól nevelt gyermek volt, apja felé futott, s úgy köszöntötte, ahogyan megtanították: „Isten hozta, nagyuram!”

- Drága gyermek! - válaszolt a király. - A királyok királya, a mi Urunk adjon neked hosszú és bőséges életet, mert igen szép és jó gyermek vagy!

A király nem tudta levenni szemét a gyerekekről, s minél inkább figyelte, annál jobban megkedvelte, és annál szebbnek találta. Hívta szállásadóját, s ezt kérdezte:

– Mondja meg őszintén, kedves szállásadóm, kegyelmedé-e ez a gyermek?
– Igen, felséges uram, valóban az enyém, jobban szeretem, mint bárki mást a világon.

A király nem tudott erre mit felelni, sóhajtásban szakadt ki belőle szíve fájdalma. Észrevette ezt a szenátor, s azt is látta, hogy jégénél tisztább könny todul a király szemébe, és gördül le az arcán.

– Mi lelte, felség? – kérdezte tőle. – Úgy látom, nagy bánat ül a szíven.

– Kedves szállásadóm, elmondom hát, miért töltötte el a szívem szomorúság. Mikor megláttam ezt a gyermeket, a saját fiam jutott eszembe, ki szintén hét éve született. Már biztos olyan nagy lenne, mint ez itt, ha még élne. Ám egészen kicsiny korában elszakították tőlem, és soha többet nem láttam a gyermeket és édesanyját. Elveszítettem őt, s ettől bánatos szívem. Az imént, mikor megláttam ezt a fiút, eszembe jutott veszteségem, melynek igaz történetét most fölfedtem. Ezért sírtam, mikor megpillantottam a gyermeket.

– Felséges uram – szolt a szenátor –, hiszem és nem vitatom, hogy minden szava igaz. Sok derék emberrel megesett, hogy jócskán kijutott nekik a szenvedésből és a nyomorúságból. Ekként teszi próbára Isten az övéit akaratára szerint.

A beszélgetés alatt elkészült az ebéd, az első fogás már az asztalokon gőzölgött. A lovagok kezét mostak, s asztalhoz ültek. A király maga mellé, saját asztalához ültette a szenátort. Sok ízletes halat szolgáltak föl, amiről most nem szólnék, mert másra terelném mesém.

A gyermek elhagyta a termet, és hamar visszaszaladt anyjához, kit szomorúan és könnyek között talált. Ez nem volt kedvére, s ezt kérdezte a maga eszével:

– Miért sír, édesanyám? Jöjjön, nézze meg a királyt, aki most érkezett! Nagyszerű emberek vannak odalent. Sír, anyám, de csak árt vele.

Az anyja nem válaszolt, egészen kétségbeesett, s a szenátor leányai sem tudták megvigasztalni, kik pedig igen szerették. Egyre csak sírt, és úgy elmerült gondolataiban, hogy nem hallott semmit a külvilágból. A gyermek, ki keveset törődött a szerencsétlenségével és szenvedéseivel, egyre csak az anyja ujján lévő gyűrűt figyelte, melynek foglalatában gyémánt csillogott. Ezt a gyűrűt a király adta neki azon a napon, mikor királynévá koronázták. S mikor a gyermek észrevette, mindenképpen meg akarta szerezni, ezért anyja kezét megfogva lehúzta ujjáról a gyűrűt. Száz ezüstmárkáért sem cserélte volna el

szerzeményét! Manekine nem figyelt rá, a kis Jehan pedig nyomban leszaladt a terembe, ahol a legnagyobb asztalnál ült a szenátor és a király. A terem tiszta volt és szépen fel volt söpörve, a padlót pedig sakktáblaszerűen rakott terrakotta lapok fedték. A játékos gyermek a kőre hajította a gyűrűt, majd utánaaszaladt, s hol előre, hol hátra dobálgatta, így játszadozva, mígnem a király elé perdült a gyűrű az abroszon. A felséges úr kezébe vette, nézegette, tüzetesen fürkészte. S közben az az érzése támadt, hogy valahol már látta ezt a gyűrűt. A szenátornak szemet szúrt, hogy a király minden étetről megfedkezve csak a gyűrűt és a gyermeket figyeli, s így szólt a fiúhoz: „Eredj innen!” A király azt kérte, hogy hadd ne menjen el a gyermek, sőt maga mellé vette, mert cseppet sem volt terhére. Így kérlelte, hogy maradhasson a kisfiú, amivel nagy örömet okozott neki. Eszébe sem jutott többé a gyermeknek a gyűrű, melyet a király tenyerében tartott, s nézegetett egészen addig, míg kezét kellett mosnia. Kis híján felismerte, felrémlt neki, hogy éppen olyan a gyűrű, mint az volt, amelyet a hitvesének adott, mikor ünnepélyesen megkoronázták. Másrészt viszont kételkedett ebben, mert nem tudta elképzelni, hogyan kerülhetett volna éppen az a gyűrű a palotába. Ezekben a gondolatokban merült el, s egyetlen szó nem sok, annyi sem hagyta el száját. Egy idő után ház ura, a szenátor így szólt hozzá, mert igen csodálkozott a király nagy merengésén:

– Felséges uram, örömömre szolgálna, ha elmondaná, mi okból figyeli oly erősen azt a gyűrűt és a gyermeket. Még hozzá sem nyúlt az ételhez, s úgy vélem, nem méltó kegyelmedhez ez a magatartás. Szívesen meghallgatom, mi nyomja a lelkét.

– Kedves uram, nem tehetek róla. Arra kérem, fedje föl ennek a gyűrűnek a titkát, melyet itt látok: mikor és hogyan került ide? Semmi más nem tudna megnyugtadni, s nem lenne kedvemre való. S ha örömet akar nekem szerezni, árulja még el, valóban kegyelmed felesége szülte-e e gyermeket?

– Isten a tanúm! – válaszolta a szenátor. – Hitvesem hordta a gyermeket szíve alatt, s a gyűrűt pedig édesanyjától kapta. Higgyen nekem, nem titkolom el az igazságot.

Mivel pénzen megváltotta az anyát és fiát, valóban feleségének és fiának tekintette őket.

A király nem tudta, mit mondhatna erre, csak sóhajtott egyet fájdalmában. Az asztalokat leszedték, s már kezét is mostak. Újból kérdezni kezdte vendég-látóját, hajthatatlanul, mert a gyűrű biztos jele volt szeretett hitvese ottlétének.

Nem tudott nem hinni a gyűrűnek, ugyanakkor a szenátor szavában is nehezen kételkedett.

Ezért hát a szenátorhoz fordult, és így faggatta:

– Kedves szállásadóm, a paradicsom urának, Jézus Krisztusnak, híveinek és az Ő édesanyjának nevére, ki nem fukarkodik a megbocsátással és a kegyellemmel, kérem, mondja el a kendőzetlen igazságot, a gyermeknek és ennek a fényes-szép gyűrűnek a történetét. Nagyon úgy tűnik nekem, hogy régen ez az én gyűrűm volt, míg oda nem adtam szeretett kedvesemnek, ki miatt régóta küzdelmes az életem. Könyörgök hát, mondja el a színtiszta igazságot, mert azt hiszem, kegyelmedtől függ, hogy a kinszenvedés vagy a boldogság útjára lépek-e.

A szenátort megdöbbenették a király szavai. Egyrészt látta Manekine-t fájdalmában attól félve, hogy a király megtudja, a palotában van; ami a legrettegetesebbnek tűnt szemében, mert jobban félt a király gyűlöletétől, mint bárki emberfia. Ezért is nem merte a szenátor megmondani az igazat. Másrészt pedig a király kérdéseiből kivette annak szorongását. Nem tudta mire vélni a dolgot. Nem tudta, hogy elmondhatja-e neki az igazat, de leplezni sem volt képes. Elgondolkozott, és végül úgy döntött, hogy elmondja neki az igazat. Minthogy a ház ura volt, ha a király bármit ártani akart volna Manekine-nek, meg tudta volna védelmezni.

– Felséges uram, megkért, hogy mondjam el az igazat. De mielőtt egy szót is szólnék, adja szavát, hogy senkit nem ér sem kellemetlenség, fájdalom, szégyen, szenvedés, sem gyalázat azért, amit mondani fogok. És ígérje meg, hogy megbocsát annak, akiről szólni kívánok, különben nem mondok egy szót sem.

A király nyomban a szavát adta, hiszen tudni kívánta, hogyan került oda a gyűrű és a csodaszép gyermek. Biztosította jószándéka felől a szenátort, és megígért mindent, amit az csak kért tőle. Amint a király szavát adta, a szenátor szava megeredt.

– Felséges uram – szólt –, ha nem tévedek, hét éve történt, nagybőjt idején, hogy kedvtelésből a Far partján vadásztam, mikor megláttam három szegény embert, ahogy eveztek föl a folyón. Hajójukhoz volt rögzítve egy bárka, abban pedig egy elegáns, szépen öltözött nemes hölgy volt, karjában a gyermekkel, akit az imént látott. Tudja meg, hogy ezt a gyönyörű, fényes gyűrűt viselte az ujján, s ezen kívül semmi értéke nem volt. Nagy szükségben

találtam: fájdalomban, kínban és szenvedésben volt része. Gyakran kérdeztem, mi történt vele, de semmivel sem lehetett volna rábírni, hogy erőt vegyen magán, és elmesélje szenvedéseit. Megegett a szívem szerencsétlenségén, és a felebaráti szeretet nevében, mely oly kedves és fontos nekem, fizettem érte száz ezüstmárkát a halászoknak, kik magukkal hozták, hiszen egyedül találták. De mielőtt beleegyezett volna, hogy velem jön, tudja meg, jó uram, megesketett, hogy nem éri becstelenség. Mondta, hogy nem rendelkezik maga fölött, mert férjes asszony, szeretett urának hitvese, kinek hűséget fogadott. Inkább választaná a tűzhalált, mondta, minthogy ne tartsa meg szavát. Mivel nem volt, aki vigyázzon rá, én vettem pártfogásomba, és befogadtam házamba, ahol nem érte semmi kellemetlenség. Okos, jól nevelt és jóságos nemes hölgy, soha nem láttam hozzá foghatót. Egy dolgon azonban igen elcsodálkoztam, jóllehet hét éve van itt: télen-nyáron egyszer sem nevetett, sem dalt nem énekelt, sem színes ruhákat nem öltött. Szünet nélkül sajnálkozik, siránkozik, emésztgi magát, élete kínok közt telik. Nem is tudtam meg, miért, egészen mostanáig – nem akarom tovább tagadni –, mikor az imént megvallotta, hogy egy dologtól retteg, amiről nem beszélt még nekem: mikor hírül vittem neki a skót király érkezését, s hogy házamban száll meg, eszméletét veszítve a földre rogyott. Ezen igen megdöbbentem, nyomban fölsegítettem, s karjaimban tartottam, míg vissza nem tért eszmélete. Megkérdeztem tőle, mily bánat, mily fájdalom miatt ájult el. Azt válaszolta, mivel nem volt már miért elhallgatnia, hogy felséged országában élt hajdan, felséged mellett, ki sokáig nagy becsben tartotta, és hű társra talált benne. De aztán hazugoknak szavát követve, kiknek szava mindig álnok, felséged megparancsolta, hogy vessék tűzre. Isten azonban könyörülettel töltötte el azoknak a szívét, kiknek akaratuk ellenére a halálba kellett volna kísérniük királynéjukat, s a neki kijáró tisztelettel a tengerre tették. A Mindenható vezette idáig. A mi Urunk iránti szeretetből nagy becsben tartottam, hiszen jóságosnak és értelmesnek találtam. S hogy mindent megtudjon róla, hozzá kell tennem, ha felséged tényleg őt keresi, s felséged okozta neki a szenvedést, melyről nemrég mesélt e nemes hölgy: bal kézfeje hiányzik, olybá tűnik, levágták. Szerfölött kegyetlen lehetett az, ki miatt az a balszerencse érte, hogy elvesztette a fél kezét. Soha nem tudtam rávenni, hogy megossza velem szenvedésének és kezének történetét, csak a nevét árulta el. Nem tudom, hogy amit mondott igaz-e vagy sem, de

Manekine-nek szólíttatta magát a tengeren érkezett nemeshölgy. Most már elmondtam, amit kérve kért, s nem tudok többet hozzáfűzni. Kérem azonban felségedet, hogy iránta táplált haragja csillapodjon, s bocsásson meg neki. Megígérte nekem, hogy e hölgynek nem kell tartania kegyelmedtől. S hitvány, ki adott szavát megszegi.

Mikor a király meghallotta ezt a történetet, nagy örömét lelte benne, és sajnálta hitvesét, amiért azt hiszi, hogy valaha is gyűlölte. Szíve úgy összeszorult, hogy annyi ideig nem tudta szóra nyitni száját, míg más emberfia hat nyíllövésnyi távolságra elgyalogolna. Könny szökött a szemébe: az öröm és sajnálat könnyeit hullatta, ami eltöltötte szívét. Amint képes volt rá, a szenátorhoz fordult, s még mielőtt az bármit tehetett volna, a lába elé omlott. A szenátor elszégyellte magát, s nem tudta mire vélni a király tettét.

– Felséges uram! – szólt. – Az Isten szerelmére! Mit csinál? Keljen föl! Nem történt még királlyal olyan, hogy elveszítse önuralmát, és így megalázza magát, hogy térdre hulljon előtte.

Tüstént föl is segítette a földről.

– Kedves barátom! – válaszolt a király. – Ne vegye ezt rossz néven tőlem, hiszen olyan szívességet tett nekem, hogy nem tudnám megszolgálni, még ha esztendeig segíteném is levenni a cipőjét. Mert kegyelmed által Isten a legszörnyűbb gyötrelemtől s kintől szabadít meg, melyet emberfia átél, anélkül, hogy belehalt volna.

– Hogyan, felség? – kérdezte a szenátor.

– Elmondom hát rögvést – felelt a király.

Belekezdett tehát a történetbe, melyet éntőlem is hallottatok: miként árul tatott el Manekine, hogyan vette nőül a király; hogyan találtak rá, s hogy annyira szerette, hogy igaz-hű szerelemből megtette királynéjának; elmesélte, hogyan ment Francia földre hírnevet és dicsőséget szerezni, hogyan szakította el tőle gyűlöletből hitvesét az anyakirályné, hogyan kereste-kutatta őt hét kínkeserves éven át. Mindent elmondott, mindent elmesélt: Manekine erényeit, jóságát és azt is, hogy milyen igaz szívvel szereti hitvesét, bár nem tudja, kicsoda és mi módon vesztette el fél kezét, sem hogy kinek a lánya és honnan származik – erről semmit sem tud. Mindent elmesélt a szenátor-nak, amit csak tudott, s az igen csak elképedt e hihetetlen történet hallatán.

– Ha tudomásom lett volna arról, felséges uram – szólt a szenátor –, hogy királynéval és királyfival osztom meg otthonom, Isten a tanúm, minden

javamat följánlottam volna nekik! Ámde soha nem beszélt erről a hölgy, akit befogadtam, ez volt egyetlen vétke ellenem. Ha ezt tudtam volna, nem egyeztem volna bele, hogy ne úrnője legyen e háznak. De tudnia kell, szavamra mondom, hogy minden kívánságát teljesítettük, télen-nyáron. De ha már így hozta a szükség, máris indulok, s elmondom neki azt, ami boldoggá teheti szívét, s felséged elé vezetem őt. Ám ha most velem jönne, s Manekine meglátná felségedet, félő, hogy azon nyomban elájulna félelmében. Jobb is, ha előbb közlöm vele, miként ragadták el őt felségedtől, s miként kereste régóta kínok és gyötrelmek közepette.

Egyetértett vele a király, semmi ellenvetése nem volt a szenátor javaslatával szemben. A nagyteremben maradt kísérvőivel, kiknek arca még mindig sápatag volt a megpróbáltatásoktól. Hamarosan azonban olyan híreket kaptak, melyek felvidították szívüket. Hozzájuk fordulván uruk bejelentette nekik, hogy véget ért szenvedéseik sora. Úgy adta ezt elébük, ahogy az imént elmeséltem. Felettből megörvendett mindegyikük, s nem gondoltak már gyötrelmeikre. Úrnőjüket is mielőbb látni kívánták, hisz már oly régóta vágytak erre. Annyira óhajtották ezt, hogy el sem hitték, igaz lehet. Bizonygatták, hogy csak saját szemüknek hisznek. E szókat váltották, és hallgatták a király elbeszélését, míg várták a nemes hölgyet.

A derék szenátor nem késlekedett, hanem örömmel az ifjú hölgyhöz sietett, aki még mindig sírt, és így szól hozzá:

– Manekine, felséges asszonyom, nem tudtam, hogy hét éven át királynő hordozta a kulcsaimat. Mivel a királyhoz eljutottak a hírek, már tudja, hogy kegyed itt van, ezentúl felesleges rejtőzködni. A király asszonyom iránti haragját feledi, és kegyesen színe elé várja, hogy beszéljen vele. Nem hinném, hogy bármiben is kegyed ellenére tenne.

És erre aztán elmesélte, ahogyan tőlem is hallhattátok, hogy a király hogyan lett figyelmes az ismerős gyűrűre, melyet egy gyermek vitt hozzá. Manekine addig észre sem vette, hogy eltűnt ujjáról az ékszer. Rápillantott a kezére, és valóban, a gyűrű nem volt ott. Csodálkozott, hogyan is vehették le az ujjáról, de nem foglalkozott ezzel sokáig, inkább a szenátort hallgatta, aki hites uráról mesélt neki. A szenátor beszámolt neki a fájdalomról, melyet a király átélt, míg kedvesét kereste oly sok tengeren és földön, és arról is, hogy hogyan vesztette el hitvesét. Töviről-hegyire mindenről beszámolt: hogy miként vetett tört neki az anyakirálynő, és hogy mennyire gyűlölte őt. A szenátor mindent

elmondott és felfedett előtte, semmit sem hallgatva el abból, amit a királytól megtudott. Majd így szólt:

– A hírek, amelyeket hoztam, minden bizonnyal vigaszul szolgálnak kegyednek!

Csak úgy repesett Manekine szíve az örömtől mindezek hallatán! Amikor megtudta, hogy ura mennyi szenvedést állt ki miatta, és hogy fondorlatos cselszövés miatt sújtotta őt a szerencsétlenség, melytől most megszabadította őt a Teremtő, ne higgyétek, hogy tovább emésztette volna őt a bánat ezután! Minden fájdalom elillant, és öröm töltötte be a szívét azon nyomban, hiszen már semmi sem állt ennek útjában. Szép ruhát öltött: a szenátor leányainak a legkülönfélébb ruhái voltak, és a legszebbikbe öltöztették Manekine-t. Az iránta érzett szeretetből aztán ők is díszesebb viseletet vettek fel, hiszen felettébb örültek a tisztességnek, amely őt érte. Erre a szenátor kézen fogta Manekine-t, s kéz a kézben járultak a király elé, lányai pedig örvendezve követték őket a lépcsőn. Amikor leértek, beléptek a nagyterembe, ahol csak róluk folyt a szó. Amikor a király meglátta, hogy szíve hölgye érkezik felé, kiért keserű bánatban teltek napjai, Manekine pedig megpillantotta urát, aki oly sokat tett érte, igencsak bajos lett volna távol tartani őket egymástól! A király azon nyomban hitveséhez sietett, és száznál is több csókot hintett orcájára.

– Szerelmes hitvesem! – mondta neki, mikor végre meg tudott volna szólalni.

Manekine ugyanennyire érzékenyült, és sokáig ölelték egymást, míg újra szóra tudták nyitni ajkukat. Ne higgyétek hát, hogy szívüket ne töltötte volna el öröm és meghatottság. Éppen ellenkezőleg! Olyan nagy örömet éreztek, amit szavakba sem tudnék foglalni. Alig tudtak betelni a csókokkal, de aztán újra megjött a szavuk, és így beszélgettek:

– Kedvesem – szólt Manekine-hez a király –, annyi hányattatás után végre megtaláltam kegyedet! Áldott legyen hát a Szent Szűz, akihez imádkoztam, és akinek hála, bolyongásom véget ért. Áldja meg Őt Fia, aki annyi szenvedésből és halálos veszedelemből kimentett, majd örömmel ajándékozott meg minket!

– Szerelmes uram, így legyen! – válaszolta erre a királyné. – Áldott legyen az Ő neve, szálljon áldás a szenátorra, aki olyan jó volt hozzám, hogy házába fogadott és a gyalázatos sorstól megóvott, és legyenek áldottak az itt jelenlévő leányai: ők hét éven át társaim voltak, és felséged fiáról, akit most

itt lát, olyan szeretettel gondoskodtak, hogy semmiben sem szenvedett hiányt. Annyi jót tettek ők vele és velem, hogy ha mégoly sokáig gondolkodhatnék rajta, akkor sem tudnám azt szavakba foglalni. Ha szeret engem, mutassa ki hát háláját felénk!

– Én is hálával tartozom e hölgyeknek jótéteményeikért, kedvesem, és eképpen jutalmazom őket: mindkettőt férjhez adom, és akkora birtokot ajándékozok nekik, mint amilyen nagy és gazdag föld családjukból senkinek sem volt a birtokában.

Az apa igencsak örvendező szívvel mondott köszönetet ezért a királynak, a két leány pedig térden állva hálálkodott nagylelkűségéért. A király azonban, mivel bántotta az, hogy így lássa őket, felsegítette a hölgyeket. No és a király kíséretében lévők? Soha életünkben nem voltak még ilyen boldogok és vígok. Még aznap reggel is szerencsétlennek és kétségbeesettnek érezték magukat, ám most, íme megtalálták, amit olyannyira kerestek s amire úgy vágytak! Teljes valójukat betöltötte őket az öröm. Az udvarnagy is olyan öröme derült, amelyet még soha sehol nem érzett.

Közben helyet foglalt a király, és maga mellé ültette azt is, kiről nem hitte volna, hogy valaha még maga mellett tudhatja. Így mesélték el egymásnak, hogy milyen gyötrelmeket álltak ki a hét esztendő leforgása alatt. Igen sok mondani-valójuk volt egymásnak, és alig várták, hogy megtudják, mi történt a másikkal. Manekine pedig addig faggatta a királyt, míg meg nem tudta tőle, hogy honnan a sok szenvedés: az anyakirálynő csalárdsága okozta ezt, aki most keserűen meglakol mindezért. Vacsoráig sem fogytak ki a szóból, oly szívesen hallgatták egymást. A szenátor pedig, ki igen figyelmes ember volt, Róma legelőkelőbb nagyurait hívta oda, annyit, hogy egészen megtelt velük a terem, de nem volt köztük hitvány egy sem. A király iránti hódolatból tette mindezt, akit uraként tisztelt. A király pedig igen hálás volt neki ezért, és ki is mutatta háláját. Nem is feledkezett meg ígéretéről, és a szenátor lányait férjhez adta, ahogyan majd megtudjátok, ha akad valaki, aki tovább mesél nektek. Visszatérek azonban a történetemhez: már vacsoraidő volt, és mindannyian kedvükre lakmároztak. Fényűző volt a vendéglátás: arany- és ezüsttálakban szolgálták fel az étkeket. A király oly boldogan evett, mint hónapok óta egyszer sem. Manekine sem szomorkodott a vacsoraasztalnál. Amikor asztalt bontottak és kezet mostak, a római urak pedig hazatértek, az udvarnagy a királyhoz lépett. Ő, miközben szeretett hölgye ott ült mellette, gyermekét tartotta karjaiban, és halmozta el

atjai csókjaival. Az udvarnagy mindkettejükhöz szólva olyan tanácsot adott, mely igencsak hasznukra vált. Jót remélhet, ki a jót keresi! Halljátok hát, hogy miről is beszélt nekik a nemesúr:

– Skócia királya, felséged örök hálával tartozik Istennek, amiért visszaadta azt a boldogságot, amire vágyott, és nagy jószágában bánatát örömmre váltotta. Éppen ezért, drága felebarátom, olyat kell tennie, ami kedves az Úr előtt. Íme, nagyhét kezdetén vagyunk, amikor a mi Urunk kínok között szenvedett értünk, keresztre szegezték, és testét öt helyen sebezte vas. Ha Ő felséged óhaját meghallgatta, most felséged szíve sem lehet rest a bűnbánatra, hiszen áldás forrása az. Olyan szerelem köti össze felségeketek, amely ellen senkinek sem lehet ellenvetése, és, így hiszem, szívük szándéka ellen volt, hogy nem hálhattak együtt, hiszen ez nem is volt lehetséges. Mostantól azonban akkor hálnak együtt, amikor csak kedvük tartja. Mégis azt tanácsolom felségeiteknek, hogy várják meg Urunk szenvedésének végét, hogy ezért aztán Ő nagy kegyben részesesse felségeketek. Itt a nagycsütörtök, amikor mindenki feloldozást kap, aki őszintén megbánja bűneit, és meggyónja azokat. Ezen a napon itt, a városban lesz a pápa, hogy áldását ossza. Ha nincs ellenükre, legyünk ott mi is, hogy feloldozást nyerjünk bűneink alól. Hiszen borzasztó teher az, és jó megszabadulni attól, mi a lelket nyomja.

– Szerelmes uram – fordult a királyhoz Manekine –, ne ellenezze, hogy azt tegyük, amit ez a nemesúr tanácsol nekünk, hiszen csak javunkat akarja.

A király pedig így válaszolt:

– Semmiképpen sem tartom ostobaságnak ezt a tanácsot, hiszen nagyon is az udvari érzület szerint való, szép gondolat. Úgy is illik, hogy lemondjunk e héten a testi örömről annak kedvéért, ki szenvedéseinket magára vette. Ezért cselekedjünk hát helyesen mindazért a jóért, amit ebből remélhetünk.

Így hát mindketten egyetértettek a tanáccsal, ami nagy örömmel töltötte el a szenátort. Közben beesteledett, lement már a nap. A király és a királyné egész héten külön ágyban aludtak. Ezenkívül máshogy is sanyargatták testüket: a világ minden kincseért sem vettek volna finomgyolcsú alsóinget, és vezekelve, imádkozva, adakozással és könnyek között töltötték napjaikat annak szerelméért, ki terheiket magára vette. Állhatatosnak bizonyultak, és nem is származott ebből semmi káruk. Így jött el nagycsütörtök napja, amikor is a pápa elé járultak.

Kettejüktől és nemeslelkű vendéglátójuktól azonban most búcsút kell vennem, mert mesém úgy kívánja, hogy Magyarhon királyáról szóljak, kiről oly

sokáig hallgattam. Újra róla kell pedig beszélnem, ha azt akarom, hogy történetem végére érjek.

Az az igazság, hogy a király, aki olyan szégyenletességre és alantasságra vemedett leányával szemben, hogy kínhalálra szánta őt, és amint korábban már hallottatok, haragjában parancsba is adta ezt, olyannyira eltévelyedett, hogy kerek hét esztendeig nem is támadt bűnbánat a lelkében. Akkor aztán gyötörni kezdte őt a lelkipurdalás, és nem tudta feledni, hogy micsoda gázettet követett el igaztalanul lánya ellen. Attól kezdve, hogy felismerte bűnét, olyannyira emésztetni kezdte őt ez a gondolat, hogy nem telt el úgy hét, hogy ne hullatott volna könnyeket a bűn miatt, mely lelkét beszennyezte.

Egy napon, mivel lelkiismerete nem hagyott nyugtot neki, magához hívatta udvarnagyát, akinek annakidején megparancsolta, hogy leányát máglyára vesse. A király panasza fakadt előtte, ám ő kevésbé szánta urát, és meg is mondta neki, hogy soha emberfia nem cselekedett még akkora gonosztságot, hogy igazságtalanul ilyen szenvedésekkel sújtsa gyermekét, aki semmilyen bűnt nem követett el. Addig kísértette a királyt lánya emléke, hogy végül bűnbánatot tartott. Kis híján megszakadt a szíve nemegyszer, amikor rá gondolt. Úgy eluralkodott rajta a bánat, hogy gyűlölt mindent, amije csak volt, és semmiben sem lelt vigaszt. Akkor az udvarnagy, aki örömmel látta, hogy ura megbánta bűneit, és hogy komolyan bánkodik, elmondta neki, hogy nem adta oly kegyetlen sorsra a királylányt, mint ahogy az uralkodó parancsolta, és sem kínokat, sem mártírhalált nem kellett a leánynak elszenvednie, hanem tengerre bocsátotta őt, és el is mondta, milyen körülmények között. Ennek hallatán azonban a király nemigen derült fel.

– Mindenesetre jól tette – így a király –, hogy leányomat megkímélte a máglyahaláltól. Ám a tengerbe vészett, és most sirathatom őt, ki nem tért le a helyes útról, míg én eltévelyedtem. Ha nem kérem Isten bocsánatát, tudom, lelkem elveszett. De ebbe nem nyugodhatok bele, elmegyek Rómába a pápához, hogy ezt a bűnömet meggyónjam neki, és penitenciát kérjek tőle. Bármily kint kelljen is elviselnem, bocsánatot kell nyernem tettemért, hiszen túl nagy bűnt követtem el. Ha Isten is úgy akarja, megbocsátja ezt nekem! Mert ez az, ami leginkább nyomasztja lelkemet...

– Felséges uram, – szólott erre az udvarnagy –, így megmentheti a lelkét. Nekem pedig, aki tengerre bocsátottam leányát, nem kevésbé keserű a szívem, és így felségeddel tartanék, hogy én is beszélhessek a pápával.

A király így helyeselt:

– Kedvemre való ez a beszéd, s ne késlekedjünk hát, hiszen hibát követ el az, aki tudván tudja bűnét, és mégis, akár ha csak egy percig is, a bűnben megmarad. Hét teljes esztendő telt el pedig az én bűnöm óta, nem késlekedhetem tovább. Udvarnagy uram, készíttesse elő hajóját az útra.

– Örömmel teszem, felség, egy percig sem veszteglünk tovább.

Azzal az udvarnagy távozott, hogy minél előbb felszereltesse a hajót. Amint a tengerpartra ért, lefogalta a legjobb hajót, amelyet csak látott, és gyorsan előkészítette az útra: borral és kétszersülttel pakoltatta meg, de a vízzel, élelemmel és húsfélékkel sem fukarkodott. Majd azon nyomban tudatta a királylával, hogy hajója készen áll, csak be kell szállnia. A király pedig összehívatta a bárókat, hogy búcsút vegyen tőlük, és elmondta nekik, hogy miért megy Rómába. Néhányukat közülük magával hívott az útra, míg másokat azzal bízott meg, hogy a királyság ügyeit vigyék, míg ő vissza nem tér. A többieknek pedig meghagyta, hogy egyetértésben éljenek, amit szívesen meg is ígértek neki. Majd elbúcsúzott tőlük, és elindultak. Az elválás pillanatában sűrűn hullott a könnye, és báróké is, akik igencsak szerették, még ha hibájával rótták is fel, amit lánya ellen elkövetett, és ami miatt erre az útra kellett vállalkoznia. Sokáig gyűlöletes volt emiatt az egész ország szemében, de látták, hogy most igazán megbánta tettét. Ezért is indult Rómába, hogy penitenciát kérjen, és lelkét megszabadítsa ettől a tehertől. Kérte a főurakat, hogy bocsássanak meg neki, és az igaz Istenhez imádkozzanak érte, amit jó szívvel meg is tettek.

Ekként indult útnak a király, mindenki örömére. Harminc nemesúr tartott vele, gazdag földesurak és a Magyar Királyság udvarnagya, aki semmiképpen sem akart otthon maradni. Bárkák vitték őket a hajóig, melyről nem hiányzott sem vitorla, sem árboc. A hajósok pedig gyorsan felvonták a vitorlákat, hogy sebesen szelhesse hajójuk a tengert. A szél, amellyel gyorsan haladtak, csak úgy dagasztotta a vitorlákat! Úgy hajóztak a szél és a csillagok járását követve, hogy három hét alatt el is érték a Fart, ahol partra szálltak. Halljátok pedig, mily csoda történt, hogyan gondoskodik Isten övéiről, akik kérni sem mernének ilyesmit Tőle. Pedig szívünkkel az ő szeretetét, kegyelmét és barátságát kellene keresnünk, hisz Ő maga az irgalom teljessége. Nem hiába mondják, hogy ki jó urat szolgál, annak fáradozása nem vész kárba. Manekine pedig Istent szolgálta és az Ő szent anyját. Minden dolgában rájuk hagyatkozott, ezért is gyógyult be sebe. Mert éppen nagybőjt idején, a böjti napok végén

talált rá Skócia királya arra, akiért annyi megpróbáltatást kellett kiállnia, akit hét évig keresett, akiért annyit szenvedett, majd kit meg is talált Rómában a derék nemesúr házában, éppen virágvasárnapon, amikor sokhelyütt szentelt barkaágakkal díszítik a keresztet. Miként hallottátok, nagy örömet hozott nekik az a nap! Aztán jött a nagyhét, Urunk szenvedésének hete, mely az ő testüknek is szenvedést hozott a penitencia miatt, amelyet a viszontlátás felett érzett örömeikben vállaltak magukra.

Magyarhon királya is megérkezett Róma gazdag városába, még hozzá éppen egy keddi napon. Szolgái egy szép és jól berendezett házat foglaltak le számára a városban, fényűző lakhely volt, mint amilyen egy ilyen előkelő emberhez illik! Vendégfogadó ugyanis alig akadt Rómában ez idő tájt. A király szállása azonban nem abban az utcában volt, ahol leányát megpillanthatta volna, akiről viszont nem gondolta, hogy még életben van. Magához hívatta a házigazdát, hogy megtudakolja tőle, a városban van-e a pápa, akihez jött.

– De igazat szóljon, kegyelmed – így a király.

Vendéglátója vonakodás nélkül az igazat, mégpedig ezt válaszolta néki:

– Felséges uram, Orbán pápa, kiről a sok jó alapján, melyet benne látnunk, hisszük, hogy minden bűntől mentes, sok léleknek üdvösséget hozó szent áldását éppen nagycsütörtök napján osztja. Akkor feloldozást nyernek mindahányan, akik elébe járulnak, bűneiket meggyónják és bűnbánatot tanúsítanak. Ha ott lesz akkor a tömegben, sokak bűnvallomását hallhatja majd, mert mindenki hangosan sorolja el bűneit, melyeket elkövetett. Aztán megbocsátást nyer minden vétjük, amit aznap meggyónnak.

Midőn a király ezt meghallotta, köszönetet mondott a házigazdának, és úgy döntött, ő maga is elmegy a pápa elé, és megvallja neki a bűnt, mely a szívet nyomja. Eljött az éj, lement a nap. A király nyugovóra tért másnapig, akkor pedig kora reggel felkelt. Egész napját Rómában töltötte harmadnapig, amikor napkelte után a rómaiak a Szent Péter-bazilika felé indultak. Minden évben így tettek, felkeresték a pápát a templomban, és minden nagycsütörtökön, a Szent Péter-bazilikában feloldozást nyertek. Így, szokásuk szerint, most is odamentek, hogy a pápa elé járuljanak. A király, Magyarhon ura, büntudattól hajtva oda tartott maga is, az udvarnaggal és többi kísérijével együtt. A király díszes kísérettel érkezett: harminc lovag, leghűbb vazallusai, akiket Magyarhonból magával hozott, tartott véle most is, egészen a Szent Péter-bazilikáig, ahol a pápa volt.

Skócia ura hasonlóképpen oda tartott, Manekine-nel az oldalán, akit tisztára szerelemmel szeretett. A derék szenátor is ott volt mellettük. Leányai sem maradtak otthon, hanem Manekine-nel mentek, akit már rég szívükbe zártak, és most is ugyanúgy szerettek. A skót udvarnagy sem akart hiányozni onnan, és társaival együtt ő is elment az áldásosztásra, illendően és szép rendben követve urukat, a királyt. Az udvarnagy nagy örömmel hordozta Jehan-t, fiatal urát, olyan közel a királyhoz, hogy az lássa a gyermeket, hisz oly nagy öröme telt abban, ha láthatta őt. Annyira szerette fiát a király, hogy az szóval el nem mondható, de az anya sem kevésbé vette őt körül szeretetével. Ez a gyermek volt az ő kincsük, örömük és szenvedéseik jutalma. Így jutottak el a templomig, ahol Orbán pápa volt, vele pedig megszámlálhatatlanul sok római. Nem is próbálom számba venni őket, annyi azonban biztos, hogy a templom megtelt a sok emberrel, pedig hatalmas volt és tágas. Amikor az emberek összegyűltek és mindenfelől odasereglettek, a pápa szentbeszédet tartott, és Istenről szólt hozzájuk, szépen elbeszélve, hogy milyen kínokat állt ki az Úr azon a héten. Amikor a szentbeszéd végére ért, elmondta nekik, hogy a bűcsút azok nyerhetik el, akik meggyónják és őszintén bánják rosszségeiket.

– És ha lenne itt bárki, akit súlyos teher nyomaszt, penitenciaként azt róvom ki rá, hogy itt mindenki előtt vallja meg vétkeit, majd feloldozom őt, ahogyan kell.

Ahogy ezt meghallotta Magyarhon királya, nem késlekedett cseppet sem. Felkelt ültéből, hiszen bűn terhelte lelkét. Minden római elhallgatott, nem mozdult senki sem, és azt figyelték, hogy mit mond az, aki felállt előttük. S a király belefogott bűnvallomásába a rengeteg ember előtt:

– Istenemre! – kezdte –, jól hallgassa meg szavaimat Szentatyám, és arra kérem, adjon nekem penitenciát bűnöm szerint. Mert egy olyan vétket vallok meg Szentatyámnak, ami miatt nagy bánat emészti a szívem. Régen történt... Igen szép és erényes asszony volt a hitvesem, tíz kerek esztendőn át voltunk házasságban, ám egyetlen gyermekünk született csak, egy leány, aki azonban szebb volt, mint bármely hajadon vagy asszony, aki valaha élt. Joie-nak neveztük el. Édesanyja azonban a gyermek születése után már nem sokáig élt. Még mielőtt kilehelte volna a lelkét, megígértem neki, hogy nem fogok újraházasodni, hacsak nem lelek olyan asszonyra, ki az ő szakasztott mása lenne. Ezzel távozott ebből a világból. Halála után hosszú idő telt el anélkül, hogy házasságra gondoltam volna. Ám akkor a körülöttem lévő nemesurak unszolni

kezdték, hogy keressek magamnak új feleséget, és azt mondogatták, hogy hibát követek el, ha nem hallgatok rájuk, nem házasodom meg, hogy fiúörököst hagyjak magam után, aki aztán királyuk lehetne. Addig beszéltek nekem így, mígnem azt mondtam nekik, hogy ha bármely királyságban olyan leányra akadnak, ki hasonlít első hitvesemre, akkor szívesen feleségül veszem, hogy eleget tegyek kívánságuknak. Így aztán mindenütt egy ilyen leányt kerestek. Számtalan földet bejártak, de sehol sem találták meg volt hitvesem hasonmását. Amikor a nemesurak ezt meghallották, nagyon elbúsultak és szánakoztak emiatt, mígnem egy nap észrevették leányomat, és ahogy nézték, úgy látták, hogy megszólalásig hasonlít édesanyjára, csak éppen fiatalabb nála. Egész Magyarhon hercegei, grófjai és bárói elküldték hozzám a püspököket, prelátusokat, de még érsekeket is, akik egy esztelenségről prédikáltak nekem: azt akarták ugyanis, hogy leányomat, Joie-t vegyem nőül. Amikor ezt meghallottam, nagy örültségnek tartottam, és a főpapok közül a legbölcsebbet is félkegyelműnek véltem. Ők azonban annyira ragaszkodtak elképzelésükhöz, hogy azt hajtogatták, én vagyok bolond, ha tanácsukat meg nem fogadom, hisz azt mondtam, olyan asszonyt akarok, ki az anyának hasonmása. Ha mégannyira rettenetes is, amit meg kell tennem, azzal nyugtatgattak, hogy magukra veszik bűnöm terhét, és hogy így semmiféle foltot nem ejtek lelkemen. Azt is mondták, hogy beszélni fognak erről Szentatyámmal, és így elrendezik ezt a dolgot. Erre haladékot kértem tőlük, hogy eldöntsem, kövessem-e tanácsukat vagy sem. Gyertyaszentelőig kaptam gondolkodási időt. De ahogy közeledett ez a nap, olyan esztelen vágy fogott el, hogy már náluk is jobban akartam e nászt. Annyira úrrá lett rajtam ez az örület, hogy végül már a leányomnak is bevalóttam a dolgot. Ám ő, aki kortársai közül a legszebb és a legbölcsebb volt, akit csak ismerhettünk, azt felelte nekem, hogy a világért nem tenne ilyet, előbb hagyná, hogy lángok martalékává legyen teste. Magamból kikelve hagytam ott, de előtte még biztosítottam arról, hogy így fogok tenni, és nincs, amiért változtatnék döntésemen. Így telt el a haladék, melyet az ország nemesuraitól kértem. Gyertyaszentelőkor vissza is tértek, és kérték, hogy tegyem meg, amit valójában akartam is. Azon nyomban bele is egyeztem abba, amire olyannyira vágytam. Legott a leányomért küldtettem, hogy csatlakozzon hozzánk. Négy gróf ment érte, és élém vezették a kétségbeesett leányt, akinek sűrű könnyek áztatták az arcát. Amikor egy püspök elmagyarázta neki, hogy mit szeretnének tőle, akkor azt a választ adta, hogy nem méltó arra, hogy király hitvese és

királyné legyen, hiszen hiányzik egy végtagja. Azzal egy kendőt oldott le bal karjáról, mely úgy vérzett, hogy annál jobban már nem is vérezhetett volna! Attól való félelmében ugyanis, hogy feleségül veszem, levágta a kézfejét. Azon nyomban szertefoszlottak reményeim, és olyan haragra gerjedtem, hogy majd' elveszítettem a józan eszem. Leányom iránt sem sajnálatot, sem könyörületet nem éreztem. Udvarnagyomnak, akit most mellettem lát Szentatyám, azt parancsoltam, hogy fogják el a lányt, és vessék máglyára. Ő nem mert ellentmondani nekem, és akár helyeselte a dolgot, akár ellenezte, elfogta a leányom. Azonban olyan szánalom fogta el iránta, hogy – amint erről később beszámolt nekem – nem akarta, hogy ilyen igazságtalanul ily szörnyű halált haljon, ezért az éj leple alatt egy árboc, vitorla és kormány nélküli bárkában tengerre bocsátotta, majd hatalmas tüzet gyújtatott, az ország lakóinak nagy fájdalmára. (Hiszen azt hitték, a leányom, Joie válik ott a lángok martalékává, ahogyan én magam is gondoltam sokáig.) De ez nem vigasztal engem, hiszen tudnivaló, hogy leányom a tengerbe veszett, és ezért nyomorultnak mondhatom magam. Mert ok nélkül és igazságtalanul, azért, mert a helyes utat járta, adtam halálra leányomat, kit Isten szépséggel, jósággal, okossággal és őszinteséggel áldott meg, és aki annyira tartott attól, hogy bűnt kövessen el, hogy inkább megcsonkította magát. Én pedig halálra szántam őt! Szentatyám, bűnbánó lélekkel állok itt, meggyónom a rosszat, amit tettem, és kérem, hogy Szentatyám rójon ki rám penitenciát, hogy megszabadulhasson lelkem ettől a tehertől.

Amint Joie meghallotta atyját, azon nyomban felállt. Mielőtt a pápa megszólalhatott volna, vagy bármilyen tanácsot adhatott volna a királynak, Joie hozzá sietett, utat törve magának sokaságban. Örömtől és meghatottságtól hajtva indult atyja felé, mert nagyon vágyott rá, hogy beszéljen vele. Ezt látva, Skócia királya igencsak elcsodálkozott, akárcsak a többiek, akik ismerték hitvesét, és nem látták soha azelőtt, hogy kíséret nélkül menne bárhová: figyelték hát, mi a szándéka. Ő pedig egyenesen atyjához sietett, aki a pápa közelében állt. Amikor már a közelébe ért, megölelte és így szólt hozzá:

– Édes-kedves apám, Magyarhon királya, én a leánya vagyok, Joie, aki felsegédőtől született, akit igazságtalanul halálra adott, akit egy árboc és vitorla nélküli bárkába tettek, ami miatt lelkifurdalás gyöttri felségedet. Ne bánkódjék hát tovább, mert megtalálta leányát, kit Isten számtalan bajból kimenekített.

Mikor ezt meghallotta, a magyar király így válaszolt:

– Kedves gyermekem, bajos lenne elhinni, hogy ez igaz lehet! Istenemre

mondom, bármennyire is szeretnék, aligha tudok hinni a szavának. Az aszszonyok igencsak hasonlítanak egymásra, s így nem tudhatom, nem űz-e csúfot belőlem kegyed. Márpedig csak akkor hihetem el, amit mond, ha szememmel láthatom a megcsonkított kart, mely ráadásul miattam, nagy fájdalom árán lett megcsonkítva.

– Felséges uram – így Manekine –, márpedig akkor nem leszek többé ismeretlen felséged előtt. Íme a megcsonkított karom, amelyről levágtam a kézfejet. Eme bizonyíték láttán hinnie kell abban, hogy igazat mondtam. Tudja meg, én vagyok Joie, akinek halálhírére oly sokan döbbenettel fogadták.

Nem kételkedett immár a király Manekine szavában, és letérdelt előtte. Hamarosan könnyek áztatták arcát megindultságában.

– Szép leányom – szólt a király –, teljes szívemből esedezem, hogy bocsássa meg ama gaztettet és igazságtalanságot, amellyel kegyedet, szörnyű önteltségemben és teljes tébolyomban, halálra adtam. Bocsánatát kérem, azért könnyörgök, másképpen nem nyerhetek feloldozást.

Joie erre felsegítette atyját, mert bánkódott, hogy térden állva látja.

– Felséges uram – szólt atyjához –, nem helyes, hogy bocsánatért esedezve térden áll az előtt, akit nemzett. Ahogy kérte, megbocsátok, és adjunk hálát Istennek, aki idevezette felségedet hozzánk, hogy tettéért bocsánatot nyerjen. Szíves-örömet megbocsátok felségednek.

Azzal orcán csókolgatták egymást.

Skócia királya pedig megtudta, amiről mit sem sejtett addig: hitvese király leánya, és éppen atyja miatt kellett elhagynia hazáját; atyja miatt, akinek keserű elégtételt kellett elszenvednie tettéért. És hallotta azt is, amiről addig szintén nem tudott, hogy hitvese, csak hogy a szörnyű szándékot meghíúsítsa, saját maga döntött úgy, hogy levágja a kezét. Ez inkább megnyugtatta, mert ha voltak is kételei korábban, Isten azokat ott, azon nyomban szertefoszlatta. Ujjongó örömmel állt fel, az emberek pedig félrehúzódtak, hogy hitvese atyjához engedjék:

– Isten hozta, felség. Az Úr adja kegyelmét, hogy leánya hites uraként kedves legyek felséged előtt. Mert a felséged veje vagyok, bár erről eddig nem volt tudomásom. Bizony, nem bánkódtam volna akkor sem, ha ezt már korábban megtudom!

Mire Magyarhon királya így felelt:

– Kegyelmes uram, áldja meg az Úr Jézus, de kérem, magyarázza el, miről beszél. Ha kegyelmed valóban a vőm, nem lehet alacsonyrangú, mert

leányom hamarosan két királyság királynője lesz: atyja révén Magyarhoné, édesanyja ágán pedig Örményországé. Ilyen asszonynak csak az lehet párja, ki maga is nagy hatalommal bír. Annyira vágyom rá, hogy meghallgassam leányom történetét, azt, hogy hogyan óvta meg őt Isten, hogy az szóval el nem mondható, és nincs az az írődeák, aki le tudná írni!

Erre Skócia királya elmesélte néki, hogy hogyan érkezett Joie Skóciába, városbírája hogyan vezette hozzá a leányt, akit aztán udvarában tartott, és anyja mellé rendelt. Beszámolt aztán arról is, hogyan lobban szerelemre a leány iránt, és hogy az hogyan viselte magát, és őrizte meg titkát úgy, hogy egészen addig nem is ismerte hitvese nevét. Éppen ezért a Manekine néven szólította őt, hiszen csonka volt a keze. Elmesélte, hogy annyira szerette a leányt, hogy feleségül is vette, és azt is, hogy hogyan ülték meg a menyegzőt; hogy mennyire gyűlölte azonban hitvesét anyja, és hogy aztán hogyan vetett menyének az anyós tört; hogyan ment Francia földre, hogyan hagyta otthon várandós hitvesét, hogyan született meg gyermekük, hogyan írták meg és pecsételték le a levelet, melyet tanácsosai akartak Francia földre küldeni, és hogyan történt az ostoba hírnök útja, aki nem éppen bölcsen járt el; hogy miként ment s jött, és aztán bolondnak tetette magát, amikor a csalárságra fény derült; a csalárságra, melyet a gonosz asszony forralt ki, és így a levélcserék okán igazságtalanul száműzték az ifjú anyát: a veszélyes tengerre bocsátották a kiseddel együtt, míg nem Rómába nem érkezett, ahol egy nemeslelkű úr házába fogadta, és hogyan gondoskodott a gyermekről. Majd röviden azt is elmesélte neki, hogy miként töltött ott Joie hét esztendőt, anélkül, hogy jótevői bármit tudtak volna a származásáról. A király nem hallgatta el bánatát sem, amit akkor érzett, amikor Francia földről, a lovagi tornáról hazatérve a cseppet sem örömteli eseményeknek hírért vette, és hogy anyját börtöntoronyba záratta, és hogy a hét év alatt hogyan vállalt hitveséért annyi szenvedést, veszélyt és gyötrelmet. Elmondta, hogy hogyan talált rá aztán hitvesére Rómában, a nemesúr házában, és hogy az hogyan igyekezett, hogy ne hogy ártson neki, és hogy hogyan vette észre, fiának köszönhetően, a gyűrűt, és hogy hogyan űzte ki lelkéből a bánatot a szenátor beszámolója, hogy bocsátott Joie rendelkezésére ékes ruhákat, majd hogy hogyan vezette őt elébe, alig négy napja, és hogy hogyan találtak örömmel egymásra, olyannyira, hogy egyszeriben elfelejtették az elszenvedett gyötrelmeket. Apróra elmondott mindent a királynak. A derék szenátor pedig karjában hozta a gyermeket, és a nagyapának nyújtotta, e szavakkal:

– Felség, íme a gyermek, aki már kicsiny korában veszélynek lett kitéve, de Isten az én oltalmam alá helyezte, én pedig mit sem törődtem azzal, hogy anyja keze csonka. Felséged leányának gyermeke ez, aki iránt Isten jóságos volt.

Magyarhon királya a gyermekre nézett, és a karjába vette: csókolgatta és örvendezett, örömmel és vígassággal telt el lelke.

Amikor megtudta, hogy Isten hogyan óvta meg gyermekét a haláltól, és hogy hatalmas királyság urát adta néki férjül, és meghallotta, hogy mi mindent kellett elszenvednie az ifjúnak ezért a szerelemért, hogy hogyan gyászolta meg elvesztését, és mennyire boldog volt, mikor aztán viszontláthatta, és hogy egészen addig a napig semmit sem tudott arról, hogy hitvese kinek a leánya, sem pedig azt, hogy miért csonkította meg kezét, amiért azonban soha nem viseltetett iránta rossz szívvvel, nagyon elámult, mert soha illet még nem hallott. Örömében azt sem tudta, mit mondhatna, vagy hogy melyikőjüknek mondjon inkább köszönetet, a királynak-e vagy szenátorának. Mindkettő oly sok jót tett véle, hogy azon nyomban letérdelt volna előttük, ha Skócia királya ezt hagyta volna, és nem öleli őt meg. Ott aztán úgy összeölelkeztek-összeölelkeztek, örvendeztek egymásnak, ahogy soha senki nem örülhetett még. Olyan szép volt ez az egymásratalálás, hogy méltán meg kell őrizni az emlékét. Mert, ahogy a mese mondja, sem korábban, sem később nem volt példa hasonló esetre. Amíg a királyok szót váltottak egymással, az udvarnagok is orcán csókolgatták egymást. Kétszer, hasonló körülmények között bocsátották tengerre úrnőjüket, de most végül mindketten viszontlátták őt. Mindegyikőjüknek igen kedvére volt az, amit társától hallott. Ami pedig a többi lovagot illeti, akik itt-ott csoportokban álltak, jó szívvvel csókot váltottak ők is hűbéruraik kedvéért, akik ott találkoztak és örvendeztek egymásnak, barátnak és jó társnak nevezve egymást.

A pápa pedig, aki hallotta ezt a beszámolót, és látta, ahogy a királyok, mindketten nagyhatalmú uralkodók, ott barátságot kötöttek, és hallotta azt is, hogy mindez hogyan történhetett, jobbával keresztet vetett, mert csodának tartotta ezt, és igencsak elámult azon, hogy annyi szerencsétlenség végül boldogsághoz vezetett. Azt látta ugyanis, hogy a gyászoló szívek egy szempillantás alatt békére letek: az egyiké azért, mert elveszettnek hitt leányát viszontlátta, méghozzá egy hatalmas királyság első asszonyaként; a másiké pedig azért, mert megelégedt hitvesét, kit árulás szakított el tőle, ami miatt oly hosszú időn át emésztette őt a bánat. Ott látta az udvarnagokat is, akik sokat győtrődtek

úrhölgyük miatt, azért, hogy tengerre kellett bocsátaniuk őt, és a szenátort, aki istenszerető ember volt, s gondot viselt anyára és gyermekére, anélkül, hogy tudta volna, kiket fogad házába. Hamarosan pedig azt látta, hogy a leginkább kétségbeesettek örvendezni kezdenek, és mindenkinek a lelkéből elillan a bánat és a félelem. Tudta jól: az Úr maga jött közéjük, máskülönben soha nem történhetett volna ez. Hangosan kezdte dicsőíteni Istent, a rómaiak pedig mind egy szálig, akik a templomban voltak és látták ezt a csodát, követték példáját. Sokan közülük keresztet vetettek, sokan hálát adtak Istennek, és számtalan római olyan boldog volt, hogy örömkönnyekeket hullatott.

Miközben ők így örvendeztek és ünnepeltek, mint ahogy most elmeséltem, két pap a tiszta vizű kúthoz ment, mely a templomhoz meglehetősen közel volt. A papok, akik odamentek, vittek magukkal egy nagy ezüstvödört, melyet meg akartak tölteni vízzel, hogy feltöltsék a templom keresztelőmedencéjét. Mert abban az időben az a szokás járta, hogy a pápa nagycsütörtökön, miután azokat, akik meggyóntak, feloldozta bűneik alól, ott, ahol éppen volt, megáldotta a keresztelőmedencét. Ezért fáradoztak a papok azaz, hogy vizet hozzanak a kútról. Hogy vízhez jussanak, térdre ereszkedtek, megmerítették vödrüket, és amikor úgy látták, hogy az egészen megtelt, egy kezét vettek észre a vízben. Visszaöntötték hát a vizet, és újra megmerítették a vödört, amely egészen megtelt tiszta vízzel. Ám a kéz újra ott volt csebrükben, akár akarták, akár nem! Megint csak visszaöntötték a vizet. Háromszor vagy négyszer ürítették ki a vödört, abban bízva, hogy egyszer csak a kéz már nem lesz ott a merített vízben. De hiába minden, mert újra visszakerült a vödörbe. A papok, akik igencsak elcsodálkoztak ezen, meghányták-vetették maguk közt a dolgot, hogy mitévők is legyenek most már a kézzel: magukkal vigyék-e vagy csak elmondják a pápának a dolgot. Utóbbi mellett döntöttek végül, és futva mentek vissza a bazilikába. A kezét pedig ott hagyták a vízben, mellette pedig a vödört. (Nem tartottak attól, hogy bárki elvinné, mert a kutat magas falak zárták körül.) Késlekedés nélkül nekiiramodtak hát a papok, meg sem álltak, meg sem pihentek, míg a pápa elé nem értek. Akkor így szóltak hozzá:

– Szentatyánk, ahogy szoktuk, ketten a bazilika melletti kúthoz mentünk, ahol, Szent Péterre, nagy csodát láttunk. Nem tudtuk ugyanis anélkül megölteni vödrünket, hogy egy kéz ne sodródott volna mindig bele. Négyszer vettük ki onnan, négyszer került vissza, és végül felhagytunk a próbálkozással.

Máshogy semmiképpen sem juthatunk vízhez, csak a kézzel együtt. Mondja meg hát, Szentatyánk, mitévők legyünk.

A pápa tüstént azt válaszolta, hogy azon nyomban menjenek vissza a kézért és a teli vödörért:

– Térüljetek-forduljatok, és hozzátok ide nekem hamar azt a kezet!

A papok így is tettek: gyorsan visszamentek, megmerítették a vödört, majd felhúzták, és látták is, hogy a kéz ott úszik a vízen. Sietve visszatértek a pápához, s megdöntötték előtte a vödört, hogy láthassa a kezet. Igencsak elámult a pápa, mikor azt látta, hogy a kéz fehér és egészséges színű: ha abban a pillanatban vágta volna le, akkor sem lehetett volna ilyen ép és életteli. A pápának rögtön felderült a szíve, mert arra gondolt, hogy így akarja megmutatni Isten, hogy azt, aki szívében Őt szolgálja, nem hagyja kárt vallani.

A két királyt, akik között még mindig váratlan találkozásukról folyt a szó, a jó Joie királynét, aki miatt mindketten örvendeztek, mindkét udvarnagyot, a velük lévő főurakat, a szenátort és a rómaiakat, mind-mind arra kérte a pápa, hogy üljenek le, és csendben hallgassák, míg beszél. Erre el is csendesedtek mindahányan, hamar elült minden zaj. A pápa pedig belefogott, hogy beszéljen arról, amire fel akarta nyitni szemüket.

– Figyelmezzetek hát, nemesurak, hatalmasak, kisebbek és egészen alacsonyrangúak mind! Tudjátok meg, mily isteni csoda történt itt ma! Nézzétek e nemes hölgyet itt, ki Istenért annyi szenvedést állt ki, ki testét oly jellel jelölte meg, hogy a keze fejét levágta. Mint hallottátok, ennek már kilenc esztendeje, és még azután is sokáig számkivetettség volt a része. Így teszi próbára övéit az Úr! De ő megmaradt a helyes úton, és így most biztos révbe ért: hitvesét és atyját, aki bocsánatát kérte a nagy gonosztettért, amit hajdan ellene igaztalanul elkövetett, most meglelte. Úgy hiszem azonban, hogy Isten nem elégszik meg ennyivel, hanem még sokkal többel fogja őt megajándékozni. A két pap ugyanis, akik az imént a kútra mentek, hogy megtöltsék a keresztelőmedencét, minden érthető ok nélkül képtelenek voltak úgy megtölteni a vödörket, hogy a kéz, amit itt látok, ne sodródjon bele a vizükbe. Tudjátok meg hát, hogy nem ok nélkül történt ez így! Ha Urunknak úgy tetszett, hogy ilyen tisztetségben részesítse gyermekét, hogy az elvesztett tagját most viszontláthatja, akkor ez azért történik, hogy mindenki észbe vegye, jó ilyen urat szolgálni és ezzel jóindulatát kiérdemelni. Éppen ezért kérek titeket, imádkozzatok mind

térden állva Szűz Máriához, hogy járjon közbe érettünk irgalmas szívű fiánál. Mondjátok csak el az Ave Mariát, egyebet nem is kell tennetek.

Amint hallották a pápa beszédét, úgy tettek, ahogy mondta: a két király is könyörgött Szűz Máriához, kérve, hogy ne feledkezzék meg arról, ki Őt mindig buzgón dicsőítette, szolgálta és tisztelte. Joie, akiért könyörögtek, úgyszintén szíve mélyéről fohászkodott hozzá. A jó pápa, még mielőtt megérintette volna a kezét, ezt meg kell említenem, feloldozta őket bűneik alól, ahogy ez már azon a napon szokásos volt. Majd megfogta a kezét és alázatosan tartotta szent ujjai között, melyekkel a misében a szent ostyát is felmutatja. Aztán a királynét hívta, kit a két király hozzá is vezetett. A pápa erre megfogta balját, ahol valaha a kéz volt, nézte a csonkot, melynek sebe már egészen behegedt és bőr borította. Emberi számítás szerint a királyné soha nem nyerhette volna vissza testi épségét, azonban Isten, ki jól ismerte szíve szándékát, mindent, amit elveszített, vissza akart adni néki. Amint a kéz hozzáért a csonkhoz, ahonnan vétetett, Isten, ki jobb orvos, mint a természet, visszaforrasztotta azt. Már attól a perctől kezdve teljesen ép volt a karja, sem tapasz, sem kötés nem kellett rá, hiszen Isten gyorsan munkálkodik. Éppen olyan erős, ügyes, szép és hajlékony volt Joie keze, mint azon napon, amikor elveszítette, amikor megcsonkította magát: Isten teljesen ugyanolyannak adta vissza kezét. Majd hang hallatszott az égből, mely a pápához szólt, de olyan hangosan, hogy mindkét király, Joie és egész kíséretük jól hallották, hogy mit mond, és megilletődött csendben hallgatták:

– Orbán – hangzott a mennyei szózat –, halld és ne késlekedj, azt tenni, amit Jézus parancsol neked. Azt parancsolja ugyanis néked, hogy miután itt bemutattad a szentmisét, hagyd el a templomot, és irányíts lépteid a kúthoz, ahol a kézre rátaláltak, melyet Isten épen megőrzött annak, akinek oly sokáig volt része hányattatásokban. Amikor megérkezel a kúthoz, egy nagy halat találsz majd abban: fogasd ki a halat, és szemed láttára nyissák fel a gyomrát. Ott ugyanis, ahol annyi télen és nyáron keresztül volt a kéz, egy kesztyűre emlékeztető nyomot találsz majd. Ott őrizte meg ugyanis Szűz Mária szeretett gyermekének kezét. Méltán örülhetsz majd ennek, mert igen szép relikvia ez. A hal a Faron úszott fel, Isten pedig egy búvópatak vizén egészen idáig hozta. Ő akarta, hogy ez így történjék, Magasságos nevének dicsőségére. A hal pedig, nevére nézve, tokhal. A két királyt tartsd magad mellett, és veled együtt legyenek a kútnál. Ami pedig Joie-t illeti, tudja meg, hogy mostantól fogva

már öröm lakozik majd a szívében, csak úgy mint azokéban, akik szeretettel fordultak felé.

Ezzel a hang elhallgatott.

Azok, akik hallották, egészen elámultak ezen a csodán, és kegyes szívvel adtak hálát érte Istennek. A pápa is dicsőítette Istent ezért a kinyilatkoztatásért és a szép csodatettért. Majd a zsolozsma éneklésébe fogott, és mindenki buzgón és odaadó szívvel énekelte vele végig az imát. A két király és egész kísérete imát mondott, hisz mély hálát éreztek Isten iránt mindazért a jóért, amit velük tett.

Miután elmondták a zsolozsmát, a pápa kivonult a templomból, és a Te Deumot énekelve valamennyien a kúthoz mentek. Látták is benne a halat, mely csodálatraméltóan nagyra nőtt. A pápa kiemeltette a vízből, és a tűre tetette. Ott aztán nyomban, mindenki szeme láttára megölték, majd felvágták a hasát. Alighogy kettényílt az állat gyomra, mindahányan olyan jó és finom illatot éreztek, hogy mindenkinek édes érzésekkel telt el a szíve. A pápa, akinek szép és tiszta volt a keze, erre fogta a halat, melynek gyomrában valóban ott látta a nyomát annak, hogy a kéz ott feküdt. Ez a hal gyomrában lévő rejtetek oly mesterien volt kimunkálva, hogy senki sem tudta volna megmondani, hogy miből van, sem pedig azt, miként kerülhetett oda. De igen finom illatot árasztott magából, és ragyogó színekben pompázott. Visszatértek a kútról a Szent Péter-bazilikába, ünnepi külsőségek közepette vonulva a relikviával. (Még most is lehet látni Rómában, hacsak bűneink miatt nem veszejtettük el!) Akadtak elegendő, hogy a halat megfogják, és a konyhára vigyék.

Miután a pápa elvégezte mindazt, amit a relikviával tennie kellett, levette a miseruhát, s miként a hang parancsolta, magával vitte a legnagyobb palotájába a két királyt, Joie-t – akinek oly végtelen nagy örömet szerzett –, a szenátort két leányával, az udvarnagyokat pedig egész kíséretükkel együtt. Az irántuk való szeretetből pedig annyi sok római is magához hívott, hogy egészen megtelt a palota a sok jó emberrel! Ne higgyétek egy percre sem, hogy ínycsiklandó és friss ételeknek híján lettek volna! Annyira bővíben voltak mindennek, hogy ötszáz ezüstmárka ára étket osztottak szét a szegények között. Isten ugyanis bőségesebben ellátta őket étkekkel, mint amennyit ők maguk kértek volna. Akkor ették meg a tokhalat is, mely belsőjében őrizte a kezét. Ha azonban minden egyes fogást felsorolnák, amit ettek, bizony itt ragadnék egész napra! Egy szó mint száz, a pápa igen pompás vacsorát adott a tiszteletükre.

Miután asztalt bontottak és kezet mostak, a pápa egy kies kertbe hívta vendégeit, hogy ott kellemesen múlassák az időt. Sokat szóltak Istenről, de nem ám komolytalan és ostoba szócséplés formájában! Felidéztek a sok gyötrelmet, melyet ki kellett állnia a királynénak, akinek Isten most visszaadta azt, amit egykor elvesztett. Mikor már elég sok időt töltöttek ott, és a nap is a vége felé közeledett, a két király arra kérte a pápát és mindazokat, akik vele voltak, hogy ünnepeljék együtt a húsvétot. Nem utasította el kérésüket a pápa, hanem biztosította őket, hogy szívesen ott lesz velük, és amit csak tud, megtesz, hogy kellemesen érezzék magukat, amit a két király meg is köszönt néki. Erre mind elindultak, hogy hajlékukba térjenek.

A szenátornak olyan hatalmas háza volt, hogy Magyarhon királyát minden lovagjával együtt el tudta szállásolni, és tudjátok meg, hogy oly figyelmesen látta őket vendégül, amennyire csak tudta. Az éjszaka beköszöntével elmentek az esti ájtatosságra, másnap pedig a kereszt előtt hódoltak, melyen az halt meg, ki halálával a legkegyetlenebb halált törölte el: mert ugyanis amikor eljött az a halál, mellyel mindenkinek meg kell halnia, újra meg kellett halni. Meghalni, valóban, és a sötétségbe veszni, ahonnan sosem lett volna kiút, ha Isten Fia, az igaz Jézus nem jött volna az égből a földre. Ő ugyanis halálával nyerte meg a harcot, melyet az ördög folytatott az ember ellen amiatt, hogy Ádám az almába harapott, és ezzel elszakította magát és minden leszármazottját Isten szeretetétől. Attól kezdve így is maradt ez, míg Isten olyannyira meg nem szánta az embert, hogy testet öltött, hogy ezen a napon elszenvedje a kereszten a halált, és hogy szent halálával elvegye az ördögtől azt a hatalmat, melyet addig az emberi lélek felett gyakorolt, és amitől megszabadulhatunk, feltéve, ha mi is akarjuk ezt. Mert hiszen, aki nem akarja megvédeni magát tőle, ne csodálkozzék, ha emiatt aztán kárt szenved. Hogyan is tudná Isten segíteni azt, ki nem gondol Véle? Isten ránk bízta fegyvereit, melyekkel megvédhetjük lelkünket. Ha pedig ezekkel óvjuk magunkat, nem kell attól tartanunk, hogy elveszünk. Ha tiszta szívből meggyónunk, a bűnt vonakodás nélkül elhagyjuk, amit tettünk, azért bűnbánatot érünk, ha okosan alamizsnát osztunk, és együttérzés, egyetértés, felebaráti szeretet és irgalom lakja szívünket, oly jól fel leszünk vértézve, hogy az ellenség, ki vesztünket lesi, nem találhat rajtunk gyenge pontot. Azt tanácsolom hát mindenkinek, hogy jól figyelmezzon magára, mert aki nem tart önvizsgálatot, azon az ördög majd rajtaüt! Halála napján majd álnokul elragadja, és olyan helyre viszi, hogy

az elragadottnak jobb lenne, ha soha meg sem született volna. Ezért is mentek aznap késlekedés nélkül valamennyien a kereszt elé hódolni. Egészen húsvét vasárnapig egyszerűen, minden hivatkozást került az egész társaság, jól nevelt emberek módjára.

A feltámadás napján, amikor véget ér a szent passió, melyről az imént beszéltem nektek, egy szép mezőn, Rómában, a város szélén sátrakat állítottak, és Magyarhon és Skócia királya ünnepi lakomát adott. Kérésükre mindent rendelkezésükre bocsátottak, ami csak egy ilyen alkalomhoz kell, és a jó szénátor mindennel ellátta őket. Miután bemutatták a szentmisét a templomban, a két király a pápát a rétre kísérte onnan, és a bíborosokról sem feledkezett meg. De egész Rómában nem volt olyan polgár, ki azon a napon ne tartott volna a királyokkal. Sok nemes hölgy és nem kevesebb hajadon volt ott aznap, csupa szép teremtés. Számtalan szép gondolatról váltottak szót, és a jótettek sem maradtak jutalom nélkül. Aznap mindkét király – kik már igen megszerették egymást – feltette koronáját. A jóságos Joie királynét örömmel ünnepelték azon a napon: szeretet és tisztelet övezte őt, fejét pedig gazdagon díszített korona ékesítette. Még ha négy évet szánnék is rá, akkor sem tudnám elsorolni, hogy kik voltak ott az ünnepen, mert Rómából bizony mindenki ott volt. Aznap nem fukarkodtak semmivel: láthattátok volna, hogy bőven mértek mindent, sok szép, borral teli üveg sorakozott előkészítve. Ha pedig a rét közepe felé fordítottátok volna tekinteteket, azt láthattátok volna, hogy vagy ötven helyen hatalmas, különféle étkekkel megrakott üstökben főztek már, míg a forró faszén fölött, se szeri-se száma, annyi roston süttették a húst. (Nem is próbálom számba venni.) Száz és még ötven lovag szolgált fel aznap az asztalnál. Olyan örömben töltötték a napot, hogy semmiféle aggodalommal nem gondoltak, majd vacsora után elváltak egymástól, és mind hazaindultak a rétről.

Azon az éjszakán – legalábbis így gondolom – feküdt először ugyanabban az ágyban Skócia derék királya és Joie, mert nyolc napja, hogy a király rátalált, még nem háltak együtt: Isten iránti szeretetből döntöttek így. Tudjátok meg pedig, hogy aznap éjjel sok örömben és gyönyörben volt részük, mint olyanoknak, kik nagyon szeretik egymást és vágynak egymásra. Hét esztendőt töltöttek egymástól távol, ami alatt annyi fájdalmat, gyötrelmet kellett kiállniuk, de most révbe értek, öröme és vigaszra leltek. Annyi örömben volt részük, hogy még a felét sem tudnám szavakba foglalni!

Amikor eltelt a húsvét, és az ünnepségeknek vége szakadt, nem volt más hátra, mint hogy hazainduljanak. Nem akartak már több időt ott tölteni, ezért visszahívták a kikötőbe hajóikat, melyeket szépen és gazdagon megraktak az útra. Miként udvarias és jól nevelt emberekhez illik, búcsút vettek a pápától. A pápa búcsúzóul meghagyta nekik, hogy mindig gondoljanak Istenre, és kövessék parancsait, mert sok jót tett Ő velük. Jó szívvel meg is ígérték ezt neki, és soha nem is tértek el ettől. A szenátor két lánya pedig, aki a jó Joie királynét oly nagy szeretettel vette körül, hátralévő életében már egyetlen napra sem vált meg tőle, hanem mindig vele maradt.

Ő pedig derék férjeket szerzett nekik: olyan nemesurakat, hogy a két leánynak annyi gazdagságban és bőségben volt része, amennyit csak kívántak. Mindkettő grófné lett, sőt, egy-egy hercegség hercegasszonya. Amikor atyjuktól búcsút vettek, nehéz szívvel indultak útnak. A szenátor egészen a tengerig kísérté őket. Joie, aki halálával tartozott a szenátornak, sírva búcsúzott tőle, megköszönve neki mindazt a jót, amit vele tett, és a szívjóságot, amelyet az ifjú királyné kilátástalan helyzetében tanúsított. A két király pedig nem győzött hálálkodni, és nehéz szívvel váltak el tőle. Rengetegen voltak ott az indulásnál: egyetlen római sem maradt otthon, és egészen a kikötőig kísérték őket, ugyanis igazán a szívükbe zárták őket a sok jó tulajdonságukért, amit megtudtak róluk. Amikor – mint udvarias és jólnevelt emberek – mind búcsút vettek vendéglátóiktól, együtt szállt fel az egész társaság a hajóra, melyről nem hiányzott sem árboc, sem vitorla. Joie királyné természetesen a gyermekéről sem feledkezett meg, hiszen nem volt senki, kit jobban szeretett volna nála, kivéve a gyermek atyját: szerelmük nem volt fogható más emberek szerelméhez. A király s a királyné ennek számos bizonyítékát adta egymásnak, és sokat szenvedett is egykor e szerelem miatt.

A hajósok közben felvonták a vitorlákat, hogy útnak indítsák hajóikat: csak úgy dagasztotta a vitorlákat a szél! A szenátor – és vele még sokan mások – egy magaslaton állva addig követték őket tekintetükkel, ameddig el nem tűntek a láthatáron. Bánat szorította össze a szívét, amiért el kellett válnia tőlük – Jézus Krisztus vezesse őket újukon! Amikor aztán már nem látta a távolodókat, visszament a kíséretével Rómába, és ki-ki a saját házába tért.

A két király pedig, kik igen megszerették egymást a nyílt vizen Magyarhon felé hajózott. Hajójuk éjjel s nappal, megállás nélkül szelte a habokat, míg nem a Magyar Királyság partjaihoz értek, ahol boldogan vetettek horgonyt. Hamar

híre ment az országban, hogy Joie-t megtalálták, és hogy a kezét is visszanyerte. Hogy felderült ettől az ország népe! Magyarhon királya legszebbik városába hívatta össze főurait: fényes ünneplésnek, nagy vigasságnak adott helyet a város. Mindenki a legteljesebb odaadással ünnepelte Skócia királyát. Amint hallották tőle azoknak a csodáknak történetét, melyet az imént meséltem el nektek, olyan öröm támadt a szívükben, hogy alig tudták, mihez kezdenek! Magyarhon királya pedig mindenkinek, jámboraknak és vakmerőknek egyaránt megparancsolta, hogy tegyenek hűbéri fogadalmat a skót királynak. Ő maga ugyanis, mint mondta, már igen koros ember, és arra vágyik, hogy nyugalomban éljen velük, mégpedig úgy, hogy azután lelke örömeire szolgáljon annak a Királynak, ki minden jónak a kútfője. Erőnek erejével kellett rábírnia Skócia királyát arra, hogy a magyar koronát elfogadja, mert Joie és hites ura nem akarták, hogy az öreg király megváljon királyságától. Olyannyira kérte azonban őket, hogy végül úgy döntöttek, engednek a kívánságának, és többet nem vonakodtak. Akarata szerint cselekedtek hát, és a királyság hercegei is készségesen engedelmeskedtek neki. A két király Joie és Magyarhon minden főurának kíséretében városról városra vonult. Az egyes városokban, amerre csak várták őket, aranszövésű vásznakat és indiai selymeket feszítettek ki az utcák fölött, fehérét és indigókéket felváltva, az utcakövet pedig virágszőnyeggel borították be. Kevés a szó, hogy elmondjam, milyen örömmel, ünnepléssel és tiszteletadással fogadták új urukat s felséges asszonyukat, aki megkerült, és akit Isten visszaadott nekik. Annyira örültek ennek, hogy mind ünnepelni akartak, és minden városban, százfelé láthatatok volna mindenféle játékokat: szépet, szórakoztatót, kifinomult emberhez illőt s szemet gyönyörködtetőt. Fél évükbe is beletelt, mire vigasságok, tiszteletadás, öröm és hangos ünneplés közepette bejárták az országot.

Majd, mihelyt teheték, Joie és férjura, Skócia és Magyarhon királya gazdagon felszereltetett egy hajót: százezer márka ára arannyal, ezüsttel, selyemmel, ékszerekkel és pénzzel rakták meg, aztán pedig Rómába küldték a szenátornak, a derék nemesembernek, akit oly jónak és segítőkésznek ismerhettek meg. Hálájuk kifejezéseképpen javaikból oly bőkezűen megjutalmazták őt, hogy abból egész rokonságát gazdaggá tette, és lelke üdvét is biztosította: hiszen nem fukarkodott az alamizsnával, mindig a jót kereste, és tisztességben öszült meg. A nemeslelkű szenátorról azonban többet már nem mesélek, hacsaknem annyit, hogy sokszor kapott még azután szép és jó híreket leányairól és úrnőjükről, kiket teljes

szívéből szeretett. Ezzel azonban hadd vegyek búcsút tőle, hogy figyelmemet ismét a két királyra fordítsam, kik a szép Joie-jal együtt Magyarhonban voltak. Mikor küldötteik révén híreket kaptak a szenátorról, igen megörvendtek, és a szenátor két leányának is öröm töltötte el a szívét.

Egy napon amint asztalnál ültek, egyszer csak egy hírnök érkezett, és egyenesen hozzájuk lépett, ahhoz az asztalhoz, melynél a királynőt láthatta, és ahol a két király is ült. A hírnök térdre ereszkedett, majd illő szóval így szólt:

– Felséges asszonyom, legyen üdvözölve Isten nevében, ki oly sok jót tett értünk, és mindazon örmény főurak nevében, akik hírét vették annak, hogy kegyed visszatért, és öröme derült szívük ennek hallatán. Ez a hír gyógyírként hatott lelkükre, hiszen míg halottnak hitték felségedet, keserű bánatban teltek napjaik. Nemeslelkű anyja révén ugyanis kegyedet illeti e királyság, és ezért is járultam most színe elé. Jöjjön el Örményországba! Illőn fogják majd fogadni, hites urát pedig öröm, vigasság és tiszteletadás kíséri majd. Ne váras-sák meg őket! Alig várják, hogy lássák felségedet, és ne kelljen többé nélkülözniük a társaságát.

Joie így válaszolt neki:

– Hírnök uram, jól hallottam az üzenetet, amit hozott. Menjen, egyék, és hamarosan meg fogja kapni a belegezésemet.

A hírnök úgy is tett, és felkelt. Akadtak éppen elegendő, hogy a legkényelmesebb helyre vezessék őt, és minden jóval ellássák, amit csak megkívánhatott.

A két király jól hallotta, mit mondott a hírnök. Mielőtt befejezték az étkezést, összegyűltek tanácskozni Joie királynéval és Magyarhon főuraival. A tanácskozás hamar véget ért. Behívták a hírnököt, és közölték vele, hogy késedelem nélkül Örményországba fognak utazni, és azt is megmondták, hogy mikor. Ahogy ezt meghallotta a hírnök, nyomban útra is akart kelné a hírrel, azzal a szándékkal, hogy mihamarabb visszaérkezzen Örményországba. Még mielőtt azonban elindulhatott volna, a királyné annyi aranyat és ezüstöt aján-dékozott neki, amennyit csak kívánt. Örményországba visszatérve a hírnök mindarról, amit megtudott, mindnyájuk nagy örömére beszámolt azoknak, akik őt Magyarhonba küldték. Ünnepi készülődés előzte meg a napot, melyen úrnőjüket várták, és senki sem kímélte magát. Egyelőre azonban még Magyarhonban volt a két király, és a szépséges és jólelkű királyné is sok vígszí-vű alattvalója körében. Most azonban elmesélem, hogy miféle tervet gondolt ki a királyné titokban.

Az udvarnagy, aki Magyarhonban hatalmas földek ura volt, és akiről már meséltem, hogy miként bocsátotta tengerre Joë-t, és a skót udvarnagy, aki azután ugyancsak bárkába ültette úrnőjét, udvarnagyi rangjánál fogva mindkettő felettébb nagy hatalommal bírt. Egyiküknek sem volt azonban hitvese, és szívük őszinte szerelemre lobbant a szenátor két leánya iránt, akik jólelkűek és szépségesek voltak, ezért is lett szerelmes beléjük a két férfiú. Nem is tudták titkolni érzelmeiket, amit a királyné hamar észrevett. Nagyon megörült ennek, és ezt ki is mutatta: nem ellenezte vonzalmukat, hanem mindent megtett azért, hogy a két házasság megköttesék. Két hercegséget adott nászajándékba örökbirtokként a jóságos és szép hajadonoknak. Ám a hölgyek ezután sem hagyták magára felséges asszonyukat, hanem egész életükben mellette maradtak, akárcsak a jólelkű, erényes és hűséges udvarnagykok.

Micsoda fényes lakodalmat ültek! Volt ott számtalan püspöksüveg és pástorbot, hercegek, grófok, lovagok, püspökök és vagy tíz érsek. Magyarhon szebbnél-szebb nemes hölgyei és hajadonjai is mind részt vettek a vigasságon. A két király igen nagy tisztelettel bánt a két arával, és őszintén szerette őket, mert tudták, hogy mennyi jóság lakozik szívükben, és mert a derék nemesúrnak is hálával tartoztak, ki oly sokat tett értük Rómában. Szegényes ahhoz a nyelv, hogy kifejezze azt a sok figyelmességet, amiről egy derék nemesember bizonyosságot tehet!

A menyegző után a két király végigjárta királysága legfőbb városait és várait. Mindenhol illő fogadtatásban volt részük, és minden magyar főurat meghallgattak, akiket az imént felsoroltam, majd ismét útra készültek, mert nem akartak már sokáig az országban maradni. Olyan nemesurakra bízták a királyságot, akikről tudták, hogy ellenük senki sem tudna sikeresen hadat viselni az ország akárcsak egy részének elszakításáért sem. Majd azon nyomban útnak indultak.

Nem akarom elmesélni útjukat, elég legyen annyi, hogy addig mentek hegyen-völgyön, sűrű és végláthatatlan erdőkön át, mígnem Örményországba érkeztek, ahol szép fogadtatásban részesítették őket az örmények, akik már várták őket, hiszen tudtak érkezésükről. Nagy tiszteletadással fogadták úrnőjüket és új urukat, de Jehant, a kis úrfit is, nagy szeretettel vették körül.

Mennyire örültek az örmények, és mennyire igyekeztek, hogy kifejezzék tiszteletüket úrnőjük előtt, kit elveszítettek, és akiknek mindenüket köszönhatték. Számos tél és nyár telt el úgy, hogy nem volt, ki uralkodjék felettük,

így aztán felütötte fejét közöttük a pártoskodás. A király hamar rendet teremtett az országban, a széthúzókat békét kötöttek. A szeretet, mellyel új uruknak adóztak, a közöttük lévő megosztottságot is szeretetre változtatta: a haragosok megbocsátottak egymásnak, és Skócia királyára ruházták a kormányzás jogát, és – ahogy ez szokás – hűbéri fogadalmat tettek neki.

Nagy szeretettel vették körül Joie királynét, és látványosan kifejezték örömeiket: illeti is őt szeretniük nagyon, hiszen oly jóságos úrnőjük volt nekik. És valóban, a királynét valamennyien annyira szerették, hogy el sem tudnám mondani, milyen hangos örömujjongással ünnepelték városról-városra. Az utcákat is feldíszítették: kétoldalt földig omlottak a kelmék. Ha ott lettek volna, mindenütt aranyszállal szőtt vásznakat láttatok volna kifeszítve, emellett pedig színes és szürke selymek és prémekek ékesítették az ablakokat. Minden úgy volt, ahogy mondom! Annyiféle játékot láthattatok volna ott, hogy egészen elámultatok volna ezen a bőségen. Akármerre járt a két király, nagy ünnepléssel és játékokkal fogadták őket. Egész télen át, a nagybőjt kezdetéig tartott az ünneplés. Fél évet töltöttek Magyarországon és fél évet Örményországban. Ám a király szívében ekkor felébredt a vágy, hogy viszontlássza nemesurait, akiket Skóciában hagyott, és akiknek gyászban teltek napjaik uruk fájdalma miatt. Szeretett hitvese elől sem hallgatta ezt el, ez pedig, mivel nem akarta hitese urát lebeszélni erről, így szólott hozzá:

– Üzenjük meg hát érkezésünket, húsvétkor pedig már legyünk is ott!

Azzal hívták is az udvarnagyokat, akik a római testvérpárral keltek egybe, és a barátság szép példáját adták. A hívásra hamar uruk elé is járultak, és jól eszükbe vésték uruk szavait: a király pedig azt parancsolta nekik, hogy keljenek útra a tengeren, és meg se álljanak addig, amíg meg nem érkeznek abba az országba, amelyet ő egykor feldúlt szívvel maga mögött hagyott. Ott aztán hirdessék ki a hírt, mely sokakat tölt majd el örömmel:

– Húsvétkor már ismét az országban leszünk, Berwickbe érkezünk, és ott várjanak minket – parancsolta a király.

Az udvarnagyokat nagy öröm töltötte el ennek hallatán. El is búcsúztak uruktól és úrnőjüktől, majd útra keltek. Útitársaikat ők maguk választották ki, majd nyomban felkerekedtek és meg sem álltak a tengerig. Ott rövid várakozás után jó széllel indulhattak tovább, és egy jól megépített, biztonságos hajóval szeltek a tenger hullámain. Éjjel-nappal tartó útjukat egyszer sem kellett megszakítaniuk sem szélcsend, sem vihar miatt, így végül szerencsésen befutottak Berwick kikötőjébe.

A skót udvarnagy bizony nehéz szívvel hagyta maga mögött szülőföldjét, és most nagy örömmel tért oda vissza. Az udvarnagyk kíséretük tagjaival együtt pompásan felszerszámozott lovaikra ültek, és belovagoltak Berwick városába. Egészen a kastélyig lovagoltak, ahová odahívták a legtekintélyesebb polgárokat és a városbírát. Azok alig ismertek rá az udvarnagra, hiszen már nyolc éve volt annak, hogy elhagyta az országot. Elsőként a városbíró ismerte fel, azon nyomban odaszaladt hozzá, átölelte és orcán csókolta őt. Ám szívét nem hagyta nyugodni az aggodalom, amely úrnője sorsa miatt gyötörte, akit minden asszonynál jobban szeretett, de felséges ura miatt úgyszintén aggódott. Addig nem is ült el szívében a kétely, míg meg nem hallotta a híreket. Amikor azonban elmesélték a városbírónak a történeteket, melyek az egész várost újjongó örömmel töltötték el, olyan boldogságot érzett, mint még soha! Töviről-hegyire mindenről beszámolt neki az udvarnagy: hogy mennyi kint kellett kiállniuk, és mennyi hányattatásban volt részük mialatt a királynét keresték, mígnem Rómában egy nemeslelkű ember házában rátaláltak, s hogy akkor miként ismertek rá fia révén, és hogy miféle örömben volt részük nagycsütörtökig, amikor a pápa elé járultak. Ott helyben beszámolt a nyilvános gyónásról is, amelynek köszönhetően kiderült, hogy úrnőjük miként vetődött skót földre, és miért volt csonka a fél karja. De nem hallgatta el a szép csodát sem, melyet Isten tett azzal, hogy úrnőjük kezét visszaforrasztotta. Apróra elmondott nekik mindent a halról és a hal gyomrában lévő szent rejtekről is. Arról is beszámolt, hogy mennyi vigasságban volt aztán még részük, amíg Rómában voltak, majd hogy miként jöttek el Rómából, hogyan búcsúztak el Róma városának lakóitól, és hogy úrhölgyük iránti szeretetből a derék nemesember leányai elhagyták a várost, majd egybekeltek velük, és hogy milyen birtokot kaptak hozományképpen; hogyan érkeztek Magyarhonba, ahol úrnőjük nevelkedett, és hogy miként ünnepelték a királynét, és miatta Skócia királyát is; hogyan mondott le a koronájáról az öreg király, és tétetett alattvalóival hűbéri esküt a skót uralkodó előtt anélkül, hogy fegyveres erővel kellett volna erre kényszerítenie nemeseit; majd hogy miként utaztak Magyarhonból Örményországba, melynek koronája – édesanyja révén – ugyancsak úrnőjükre szállt. Beszámolt aztán minden látványosságról és ünnepi játékról, amelyeket a királyné, felséges uruk és a gyermek tiszteletére rendeztek ott. Azután azt is elmondta nekik, hogy a két király akarata egy, és mindig együtt vannak, és hogy hamarosan láthatják is így a két uralkodót, hiszen azért is küldték őket előre, hogy hírül

adják a skótoknak mindazt, amit most megtudtak, és hogy a nemesurak immár ne aggodalmaskodjanak, mert most már húsvétra itt lesz uruk, és összehívja az udvarát Berwickben. Ezt mesélte el tehát a skót udvarnagy. Színtiszta igazat szólt, semmit sem elferdítve, és amit mondott, nagy örömmel töltötte el a skótokat, akik egyszersmind igencsak el is ámultak a hallottakon. Alig tudták elhinni, hogy valóban megtörtént, amiről az udvarnagy beszámolt, és bizony, nem is adtak volna hitelt szavának, ha nem becsületes embernek ismerték volna. De mivel tudták, hogy az, hittek neki és szerfölött örvendeztek a hallottaknak.

Nem telt bele sok idő, s az egész országban híre ment az eseményeknek: egyik a másiknak mesélte, mindenki örömére. Szájról-szájra járt mindenütt, csak arról folyt a szó, hogy mi történt: száműzött úrnőjük minden szenvedése örömmre változott, és uruk-királyuk oldalán tér vissza szülőföldjére, ki az álnok cselszövés miatt szinte esztét veszttette fájdalmában. Tudjátok hát meg azt is, hogy mind, akik ájultan estek össze – ahogy arról korábban szóltam is –, midőn azt hitték, hogy úrnőjük a lángok martalékává vált, nem búslakodtak többé, hanem olyan öröm töltötte be szívüket, amelyet még soha nem éreztek. Annál is inkább örülhettek, hiszen most végre megismerhették úrnőjük kilétét. Örömiükben tüstént hozzáláttak, hogy előkészítsék Berwicket a királyi pár ünnepélyes fogadására. Csupán az a gondolat volt kedvük ellen, hogy még olyan sokára érkezik el húsvét napja, amikor végre viszontláthatják uraikat. Berwickben mindenki várta őket, és nagy ünnepséget akartak rendezni a tiszteletükre. Az udvarnagy mindenkit odahívatott Skóciából, Írországból, a cornwalliakkal egyetemben, akik mind hamar össze is gyűltek. Nem volt e három királyságban sem püspök, sem gróf, sem érsek, ki ne ujjongó szívvel érkezett volna. A parton tágas sátrakat állítottak fel, mert a város nem volt elég nagy ahhoz, hogy mindenkit elszállásolhassanak, és sokan valóban csak a tengerparton találtak helyet maguknak. Felhőtlen örömben várták ott a királynét s a királyt, akiket jó ideje nem láttak már, és akik miatt bánat nehezedett a szívükre. Ám minden szomorúság tovatűnt azon nyomban, és hangos örömujjongást hallattak, amikor saját szemükkel győződhetek meg arról, hogy mindaz, amit szájról-szájra meséltek, úgy, ahogy az udvarnagtól hallották, valóban igaz.

A király, hiszen szavahihető és bölcs ember volt, úgy is cselekedett, ahogy a hírvivőknek előre megmondta: megbízható és jól felfegyverzett lovagokra

bízta Örményországot, hogy védelmezzék a királyságot, s aranyat, ezüstöt és egyéb javakat küldjenek majd Skóciába adó gyanánt. Majd a király a partra ment, ahol már számtalan hajó és bárka várakozott, olyan gazdag rakománnyal megrakva, hogy számot sem tudnék adni róla. Az örmények, ahogy illeik, szépen elbúcsúztak mindkét királytól, és a jóságos, tisztaszívű királyné is búcsút vett az ottmaradóktól, akik igencsak fájlalták, hogy elhagyja őket. Aztán beszálltak jól megépített és sebes hajóikba. Jehanról sem feledkezett meg anyja, hiszen nagyon szerette őt, és megszakadt volna szíve a bánattól, ha otthagyt volna gyermekét: nem is állt szándékában ilyesmi, és soha sem vált meg fiától. Nem is akadt szebb gyermek a föld kerekén, és anyja szerette is őt, mint ahogy egy anya szereti a fiát.

Akkor tengerre szálltak, és jó széllel hasították a vizet, sok napon és éjen át, olyan hosszú időn át, mígnem azok, akik Berwickben várták őket, végre megpillanthatták hajóikat. Mind a partra futottak uraik köszöntésére, kik a hajókról bárkákba szálltak át, melyeket a hajósok gyors evezőcsapásokkal a szárazföld felé irányítottak. Ott már sok nemesúr várakozott, és így kiáltoztak:

– Isten hozta, urunk-királyunk, Isten hozta, felséges asszonyunk, kit álnok cselvetés miatt veszítettünk el és a kis felséget, akit anyjával együtt veszítettünk el! Legyen üdvözölve Magyarhon királya is egész kíséretével együtt, Isten hozta országunkban! Most már nem csüggednek a lovagok sem, akiknek annyi nyáron át nélkülözniük kellett urukat. Isten meghallgatta könyörgéseinket, nem kell többé búslakodnunk!

Ezzel a tiszteletadással fogadták urukat a nemesurak, és úgy ujjongtak, hogy akkor sem tudnám azt leírni, ha mégoly sokáig keresném is a szavakat! Időközben lovaikat is a partra vezették, és a királyi család az üdvözlő ölelések után azon nyomban lóra kapott. Nincs, ki hüen elmesélhetné, milyen csodálatosan felszerszámozott paripákra szállt a jó Joie királyné és a kíséretében levő nemes hölgyek, s hogy mily szép volt a lovak kantárja és nyerge. Nagy sokaságon keresztül vitt útjuk: a kíváncsiság vitte oda a sok embert, hogy lássák a királynét. Láthatták, hogy szebb volt, mint valaha, és mikor megpillantották a két kezét, keresztet vetettek a hihetetlen csoda láttán, és igencsak elámulnak. Így mentek a városig, mely ünnepi díszben várta érkeztüket: számtalan vég lenvászon kelme és alexandriai selyem, aranszállal átszőtt faliszőnyegek, sok színes kelme és drága szörme díszítette a falakat, az utcák kövét pedig puha fű borította.

A magyar király, aki alig tudta elhinni, ami leányával történt, most, amint

látta, hogy milyen nagyon szeretik a leányát, már nem kételkedhetett: egyre azon gondolkodott, hogyan vehetett el ilyen gazdag királyság ura egy leányt, akiről azt sem tudta, hogy ki és honnan jött, és őszintén hálát adott Istennek, aki őt ily nagy tisztességben részesítette. A kastélyhoz érve leszálltak lovaikról, és mivel húsvét napja volt, mind együtt szándékoztak elmenni a templomba, hogy meghallgassák a misét és magukhoz vegyék Krisztus testét. Azután a nemesurak hazatértek, ünnepi ruhát öltöttek és felékesítették magukat, majd megjelentek a két király udvarában, ahová mindenkit elvártak. Érkezett is sokféle ember, hitvesét sem otthon hagyva, akik úrnőjük előtt kívánták tisztelgőket tenni. Nem sorolom el most az étkeket s a bort, melyeket azon a napon felszolgáltak, mert egyszerű volt a vendéglátás, és a hölgyek sem lejtettek kőrtáncot arra való tekintettel, hogy magukhoz vették Krisztus testét, és kerülték a hangos vigasságot. De volt még éppen elég lehetőségük pótolni azt, amit így elmulasztottak, hiszen a királyi család nyolc teljes napot szándékozott ott tölteni, és addig tartottak az ünnepségek. Soha nem ünnepeltek még ilyen nagy örömmel, nem volt még soha együtt annyi boldog ember, mint ott: azóta sem táncoltak és vigadoztak úgy. Ám már nem is szólnék többet erről, hiszen ideje befejeznem történetem. Miután eltelt ez a nyolc nap, és már egészen belefáradtak a sok mulatozásba, búcsút vettek egymástól, és ki-ki visszatért a maga otthonába. A királyok is útra keltek, hogy bejárják az országot. Számos hölgy kíséretében Joie is velük tartott. Így lovagoltak városról-városra, mindenhol eltöltve némi időt.

Amikor pedig a királyné az anyakirálynőről kérdezősködött, azt mondták neki, hogy éppen egy éve annak, hogy az álnok asszony meghalt abban a toronyban, ahová bezárták. Joie cseppet sem derült fel ennek hallatán, mivel olyannyira betöltötte szívét a jóakarattal, hogy örömmel szabadon engedte volna anyósát, ha még életben találta volna. De így nem volt mit tennie, nélkülöznie kellett a társaságát: a gonosz asszony a maga ásta verembe esett.

Miután a királyok bejárták az országot, és mindenütt érvényre juttatták uralkodói akaratukat, egy időre Dundee-ban maradtak, mert az egész skót királyságból ez a hely volt Joie szívének a legkedvesebb, ezért aztán gyakran időztek ott. Amikor pedig úgy tartotta kedvük, máshová tették át udvarukat, mivel sok kastélyuk volt. Így éltek sokáig, együtt a király s a királyné, az udvarnagyok, amennyire tudom, és a szenátor leányai is. Mindannyian igaz szeretettel szerették egymást. A királynénak azután még több gyermeke

is született, miként olvastam, két leány- és három fiúgyermek, akiket Isten jó sorssal áldott meg: a leányok ugyanis mind királynék lettek, kik Istent mindig szerették, a három fiú pedig törvénytisztelő király lett. Ahogy mondtam, példás életet éltek, addig, amíg meg nem haltak.

Eme história nyomán pedig most már vegyétek eszetekbe, ti, kiknek meg kell értenetek mesém üzenetét, hogy nincs oly baj a földi életben, mely kétségbeesésre adhatna okot. Hanem mindig bízzatok abban, hogy Isten kiszabadít minket gyötrelmes helyzetünkből. A Sátán igen ravasz, és leghőbb vágya, hogy megkaparintson magának minket: így aztán mindent megtesz azért, hogy kétségbeesésbe taszítson, az imádságos és bizalomteljes lelkületet kiűzze belőlünk, hogy ne reménykedjünk abban, hogy Isten kiment minket szerencsétlen helyzetünkből. Ha megkísértene titeket ez a gondolat, vagy bármiféle gond nyomasztana benneteket, gondolatok csak Manekine-re, aki annyi hányattatás közepette is állhatatos maradt, aki mindkétszer ellenállt a kísértésnek, és sosem hagyta, hogy erőt vegyen rajta a reményvesztettség, hanem Istenbe és az ő áldott, irgalmas szívé Anyjába vetette bizodalját. Így mindig meg tudott maradni az igaz úton, és annyit imádkozott Istenhez, hogy az Úr végül, egy szempillantás alatt, jóval gazdagabban kárpótolta annál, mint amennyit valaha is kért.

Éppen ezért azt ajánlom mindenkinek, hogy maradjon mindig az igaz úton, és éljen példás életet. Oly nagy jó származhat ugyanis ebből, hogy nincs ember, ki azt elmondhatná, sem írástudó, ki azt leírhatná. Nincs utálatosabb Isten előtt, mint az, ki esztelen módon kétségbeesik. Aki ugyanis elveszíti a reményt, az olyan, mintha azt hinné, hogy nem áll Isten hatalmában enyhét nyújtani az ember fájdalma. Esztelen az, aki ebben kételkedik, hiszen Isten mindent jóvá tud tenni. Nincs az a veszteség, fájdalom, kicsi vagy nagy bűn, amit Isten ne tudna és akarna megbocsátani, feltéve, hogy Neki adjuk szívünket, Belé vetjük bizalmunkat, és hittel valljuk, hogy Ő minden jó forrása ebben a világban. Nincs ugyanis semmi jó, ami nem Isten akaratából fakad. Jó ilyen urat szolgálni és az ő akaratát teljesíteni. Ezért is könyörögjünk Hozzá, hogy adja meg kegyelmét és őrizzen meg minket a kétségbeeséstől, nehogy tévútra kerüljünk.

Ti pedig imádkozzatok Istenhez, ki mindent lát, hogy adjon sok boldogságot annak, ki nem sajnálta erejét arra, hogy versbe szedje Manekine regényét. Adjon neki az Úr örömteli életet, és mondjon mindenki Áment imánk végén.

Itt fejeződik be Manekine regénye.

RÓMAI FLORENCE ÉS A MAGYAR KIRÁLYFIAK

Előszó

A *Florence de Rome*¹ című „kalandének”² tárgya szembetűnő hasonlóságokat mutat olyan XIII. századi elbeszélő költemények témájával, mint a *Belle Hélène de Constantinople*, a *Geste de Nanteuil* részét képező *Parise la Duchesse*, vagy Philippe de Rémi népszerű verses regénye, A *csonkakezű királylány*³ (*La Manekine*). Ezeknek a műveknek, melyekben magasrangú, többnyire fiktív magyar személyek többé-kevésbé jelentős szerepeket töltenek be, közös jellemzője, hogy főhősnőjük egy igazságtalanul megvádolt és üldözött előkelő származású hölgy, vagy kisasszony (császárné, királyné vagy hercegnő). Az ő balsorsa és hányattatásai képezik a cselekmény fő vonulatát, míg nem a szóban forgó hölgy a költemény végén ártatlanná nyilvánítatik és jogai visszaállíttatnak.

Szinopszis

A félig geszta-ének, félig kalandregény *Florence de Rome* Ottó római császár leányának regénye. Az idős Garsire, Konstantinápoly császára feleségül kéri Florence-ot, de kikoszarazzák. Garsire nyomban hatalmas sereget toboroz, hogy háborút indítson Róma ellen. A háború alatt két magyar herceg, Esmeré és Milon, Fülöp magyar király két fia érkezik Rómába, Ottó segédelmére. Florence beleszeret Esmerébe, az ifjú magyar lovagba, akinek vitézsége és bátorsága csodálattal tölti el. Látva a görögök és rómaiak közti döntő ütközet közeledtét, Florence felajánlja kezét Garsire-nak, hogy megmentse övét a vereségtől. Ottó császár azonban elutasítja leánya ajánlatát és harcba buzdítja katonáit, az ellenség ellen legbátrabban küzdő lovagnak ígérve

¹ *Florence de Rome, chanson d'aventures du premier quart du XIIIe siècle*, kiad. A. Wallensköld, Paris, Firmin-Didot, t. I-II, 1907 és 1909, (S.A.T.F.).

² A kifejezésről és használatáról a késői gesztaénekekben ld. W. W. Kibler, „La "chanson d'aventures"”, in *Essor et fortune de la Chanson de geste dans l'Europe et l'Orient latin*, Actes du IXe Congrès International de la Société Rencesvals, t. II, Modène, Mucchi Editore, 1984, 509-515.

³ ELTE Eötvös József Collegium, Budapest, 2013 (ford. Förköli Gábor, Gyuris Kata, Polgár Tibor, Vargyas Brigitta).

leányát és birodalmát. Florence egy toronyból nézi a küzdelmet, majd megvallja szerelmét Esmerének, aki ígéretet tesz, hogy tetteivel kiérdemli azt. A görögök már-már visszavonulnak, amikor a római császárt halálra sebzi egy nyílvevő. Halála előtt Esmerének adja birodalmát és Florence kezét, s ezzel féltékenységet ébreszt Milonban. Ottó halálhírére a görögök újabb támadást indítanak a rómaiak ellen, akik bátran védekeznek. Florence elhatározza, hogy egy bátor lovagot választ férjéül, aki képes legyőzni a görögöket. Esmeré felesége szeretne lenni, de mivel Esmerének a legutóbbi csatában nyoma veszett, úgy dönt, hozzámegy Milonhoz, aki azonban gondolkodási időt kér a hercegnőtől. Amikor Garsire szabadon engedi Esmerét és az visszatér Rómába, Florence neki ajánlja a kezét, melyet Esmeré örömmel elfogad. Florence és Esmeré ünnepélyesen egybekelnek, a magyar királyfiból római császár lesz, Milon pedig mindeközben bosszút forral.

Esmeré összegyűjti a katonáit, hogy döntő csapást mérjen a görögökre, Milont pedig száz lovaggal Rómába rendeli, hogy őrizze a birodalmat és védelmezzék Florence királynőt, amíg ő távol van. Milon érkezettnek látja a pillanatot árulása beteljesítéséhez: sikerül megvesztegetnie a száz lovagot, hogy elterjesszék Rómában, Esmeré halálosan megsebesült, és Milonra hagyta a birodalmát és a feleségét. Ám Florence nem hisz a hazugságnak, és határozottan elutasítja Milon közeledését. Ezalatt Esmeré győzelmet arat Garsire felett Konstantinápolyban, és a fogságba esett Garsire-rel visszatér Rómába. Florence örömeiben fivére elé küldi Milont, aki azzal vádolja meg a királynőt, hogy házasságtörésen érte az egyik lovaggal. Abban a pillanatban azonban megérkezik a lovag, így a csaló lelepleződik. Testvére árulásáról értesülve Esmeré Milon életére tör, de lovagjai és Garsire kérésének eleget téve, végül megelégszik azzal, hogy száműzze a birodalmából.

Milon nem engedelmeskedik fivérének, és arra kényszeríti a királynőt, hogy vele együtt elhagyja a birodalom területét. Útközben Milon szerelmi vágyától hajtva több ízben is megpróbál Florence kegyeibe férkőzni. Mivel Florence nem enged a királyfi szenvedélyének, Milon dühében megüti, és egy fához köti. A kiáltásokat hallva, *Eltűnt Kastély* közelben vadászgató ura Florence segítségére siet, eloldozza, és várába vezeti a királynőt. Mindeközben Milon egy másik várúrnál talál menedéket, és felébred a lelkiismerete. *Eltűnt Kastély*ban Florence kis híján egy általa elutasított, szerelmes lovag bosszújának esik áldozatul, és másnap reggel csak nagy nehézségek árán tud ép bőrrel kijutni a kastélyból.

Róma ifjú királynője a tengerpartra érkezik, ahol két haramiával találkozik, akik eladják őt egy rabszolgakereskedő hajóskapitánynak. A nyílt tengeren

a kapitány erőszakoskodni kezd Florence-szal, de a királynő ellenáll neki, és Isten segítségével fohászkodik. Óriási vihar tör ki, a hajó felborul, de Florence megmenekül. Egy szikla lábához sodródik, melyen egy apátság magasodik. Florence bemegy a kolostorba, melynek neve *Beau Repaire* (Szép Menedék). Miközben a királynő a kolostorban talál menedéket, Esmeré megbetegedik: egy hadjárat során a fejét megsebesítette egy nyílhegy, melyet az orvos nem tudott eltávolítani a koponyájából. Miután Florence imáival meggyógyított egy fiatal, beteg apácát, a csodálatos gyógyulás híre betegek tömegeit vonzza *Beau Repaire*-be. Így érkezik a kolostorba Milon, aki fivére és sógornője ellen elkövetett bűne miatt leprás lett, valamint a kapitány és a gonosz haramiák, akik pedig megbénultak. Végül Esmeré is eljön, és az apátnő tudatja Florence-szal, hogy Róma királya megérkezett Szép Menedékre. Másnap Florence maga elé hívja az összes beteget: Milont, a haramiákat és a hajóskapitányt. Arra kéri őket, hogy nyilvánosan vallják meg bűneiket, és akkor meggyógyulnak. Ezek után meggyógyítja Esmerét is, aki végtelenül boldog, hogy megtalálta elveszett hitvesét. Haladéktalanul visszatérnek Rómába, ahol fiuk születik: Spoletoi Ottó.

Források

A. Wallensköld, a *Florence de Rome* kiadója a művet egy számos változatban létező keleti mese egyik verziójának tekinti, melyet *a sógora által vágyott szemérmes asszony meséjének*⁴ nevez. Szerinte „minden más, hányatott sorsú, ám végül rehabilitált nőkről szóló mesétől különbözik (Geneviève de Brabant, Berthe aux Grands Pieds, Sebile, Szép Heléna, a Csonkakezü királylány, stb.), méghozzá a következő két tekintetben: az első kikoszorózott kérő a férj fivére, és a hősnő balsorsának előidézőit, miután meggyónták vétkeiket, ő maga gyógyítja ki a büntetésből kapott betegségekből.”⁵

A geszta-ének kiadója a mesét egy ősi, indiai mesetípusra vezeti vissza, amely egy bizonyos Nakhchabinak a XIV. század első harmadából származó, *Tutinama* című mesegyűjteményében található. Feltételezi, hogy ez utóbbi egy korábbi, szanszkrit meséket tartalmazó, elveszett gyűjtemény valószínűleg XII. századi, többé-kevésbé hű átírata (melyet Wallensköld az „elszegényedett leszármazottal”, a *Sukasaptati*, avagy *A papagáj hetven meséje* című

⁴ A mesetípus részletes elemzését A. Wallensköld „Le Conte de la femme chaste convoitée par son beau-frère” c. tanulmányában találjuk, *Acta Societatis Scientiarum Fennicae*, t. XXXIV (1907), n° 1.

⁵ *Florence de Rome*, i. kiad., 105-106.

művel azonosít), amely végő soron az összes többi változat forrásaként szolgálhatott, így az *Ezeregy éjszaka* és az *Ezeregy nap*⁶ vonatkozó történeteinek alapjaként is.

A mese nyugati változatai, akár az irodalmi, akár a szóbeli hagyományt képviselik, Európában valószínűleg a XI. század végén⁷ jelentek meg és két közös vonást mutatnak: egyrészt a sógor bebörtönzését, másrészt, hogy a férj mindig magasrangú személy, császár, vagy király. Ez a két tényező bizonyítja, hogy a nyugati változatok azonos forrásból erednek, ami nem más, mint egy keleti változat. A *Florence de Rome* kiadója azonban nem ad kielégítő magyarázatot arra kérdésre, hogy milyen úton, utakon juthatott el az énekünk alapjául szolgáló keleti mese a XI. század végén Nyugatra.

A bináris ellentétek elve

A „kalandének” két jól elkülöníthető részre oszlik: az első rész a hagyományos geszta-ének minden kritériumának megfelel – középpontjában elsősorban a két uralkodó harcosainak adáz ütközetei állnak –, mindazonáltal az epózi műfaj jellegzetes elemeinek költői használatát illetően kevés eredetiséget mutat (felkészülés a harcra, a lovagi seregek, fegyverek és páncélok részletes leírása, párbajok, csörték, stb.).

A második rész már több figyelmet érdemel: Florence hányattatásait meséli el, melyeket azután él át, hogy akarata ellenére el kellett hagynia Rómát és a férjét. A geszta-ének az egyre sokasodó regényes és csodás elemek által ezen a ponton csúszik át a „kalandének”, vagy „kalandregény” regiszterébe.

Ami mégis összekapcsolja a mű egymástól eltérő részeit, az az úgynevezett *bináris ellentétek elvének* következetes alkalmazása.

A mű első soraitól kezdve jelen van a *Jó és Rossz*, a középkori etika és esztétika két alapvető összetevőjének állandó ellentéte, mely elejétől a végéig átszövi a költeményt. Ez azt jelenti, hogy az ének maga, tematikus és morális lényegét tekintve a főszereplők szembeállításán és állandó harcán alapszik. A szereplők között számosan akadnak, akik vitézségük és/vagy jótéteményeik által felébreszthetik a hallgatóság vagy az olvasó rokonszenvét, míg más alakokat a szerző tisztességtelennek, sőt gonosznak mutat be.

⁶ Uo., 107-109. „En somme, les différentes versions orientales, parmi lesquelles il faut naturellement ranger aussi les versions juive, basque et grecque, [...] peuvent facilement, malgré toutes leurs divergences partielles, être ramenées à une source commune orientale, qui était peut-être précisément un conte du *Soukasaptati* perdu.” (111-112.)

⁷ Uo.

Ez az antitézisen alapuló nézőpont adja a mű felütését, amikor a névtelen szerző Konstantinápoly császárárt, aki „*nagyon éltes, gyenge, ősz és fáradt volt, s [...] már elmúlt százötven éves*”, az elbűvölően szép, kivételesen kifinomult és művelt, fiatal római hercegnővel állítja szembe:

*El fu cortoise et sage et de grant nobleté
Et si fu bien letree, pleine d'umilité,
Et dou cors des estoiles sot a sa volenté,
De toz les elemenz, quan qu'en furent trové.
[...]
Et quant elle parole, tot le mont vient a gré,
Et cil que bien l'esgardent sont si enluminé,
Qu'el ot la char plus blanche que n'est flor en esté,
Les iaus vairs en la teste, le vis frois coloré,
La boche petitete, le menton acesmé. (v. 49-61)⁸*

A Garsire öregsége és Florence fiatalsága között feszülő szembeszökő ellentét előre sejteti a két birodalom közti konfliktust, és bizonyos szempontból előre vetíti a hamarosan kitörő, pusztító háborút.

Emellett az a tény, hogy az idős konstantinápolyi uralkodóban ellenállhatatlan vágy ébred az ifjú és szép római hercegnő iránt, újfent annak a régi hiedelemnek a költői aktualizálása, melyet a középkor olyan költeményeiben láthatunk viszont, mint például Guilhem de Peitieux kilencedik *cansója*.⁹ Az évek súlya alatt roskadozó Garsire elsősorban azért akarja feleségül venni

⁸ [Florence] jól nevelt, okos, nemes, művelt, alázatos volt; a csillagok járását kedve szerint olvasta, minden elemet ismert, bárhol fordult is az elő. [...] Amikor megszólalt, mindenki kedvét lelte benne, és aki csak ránézett, azt elvakította bőre, amely fehérebb volt, mint a tavaszi virág, akárcsak ragyogó kék szemei és arcának friss színe, kicsiny szája és csinos álla.

⁹ Már az idősödő Poitiers grófja is fiatal szerelme, Maubergeonne által remélt megfiatalodni és „üdíteni szívét”, ahogyan erről *Mout jauzens me prenc en amar* kezdetű *cansójában* is vall:

*[...]
A mos ops la vuelh retenir,
Per lo cor dedins refrescar
E per la carn renovellar,
Que no puesca envellezir. (v. 33-36)*

In Jean-Charles Payen, *Le Prince d'Aquitaine. Essai sur Guillaume IX, son œuvre et son érotique*, Paris, H. Champion, 1980, 117-118.

(Enyém marad hát biztosan,
csak hogy üdítse szívemet,
buzdítsa kedvre testemet,
s maradjak vele ifian.

– Rajnavölgyi Géza fordítása, *Nagyvilág*, 2014/3, 294.)

Florence-ot, hogy az ifjú hölgy áhított csókjai és gyengédsége által visszanyerje erejét és „felfrissítse” testét:

*« Alez moi por Florence et si la m'amenez !
Je vuel estre de lé basiez et acolez,
Et en sa belle brace soit mes cors repousez,
Si gerra ovec moi, si en ferai mes grez,
Si me tatonnera les flans et les coutez ;
Gemès d'autre proesse n'iert mes cors alosez. »* (v. 111-116)¹⁰

Amikor a mindenttudó narrátor először meséli el a két magyar királyfi viszontagságait, melyeket apjuk, Fülöp magyar király halála után voltak kénytelenek elszenvedni, nem mulasztja el kiemelni ellentétes jellemvonásaikat: az ifjabbik, Esmeré vitézségét és hűségét, valamint az idősebb, Milon álnokságát. Ráadásul a testvérek saját anyjukkal is ellentétbe kerülnek, aki könnyörtelenül eltaszítja őket magától, hogy azután – nem sokkal első férje halála után – hozzá menjen „a főurak akarata ellenére” egy idegen nemesemberhez.

*Le meneur faisoit il Esmeré apeler ;
Mout fut prouz et leaus et bons a doctriener
Et, quant plus crut li enfes, et plus se voust pener
De fere bien toz diz por fere soi amer.
Li ainzneze ot nom Mile, ensi l'oi nomer ;
Mès forment estoit faus et de mavès pencer,
Toz tens afelonni, quant il dut amander ;
Mout sot bien durement un prodome afoler,
Onc ne pot ses semblances a nul bien atorner.* (v. 685-693)¹¹

Esmeré lovagi vitézségét és nemes jellemét heraldikai ábrázolások is nyilvánvalóvá teszik: egy arany oroszlán, a bátorság és a vitézség hagyományos szimbóluma, esetünkben egyúttal a magyar királyfi magas származásának jele, és egy fehér galamb, az őszinteség és a lelki tisztaság hagyományos jelképe.

¹⁰ „Menjenek, és hozzák el nekem Florence-ot! Azt akarom, hogy megcsókoljon és megöleljen, és hogy végre az ő szép karjában pihenhessen a testem, hogy mellettem feküdjék, s örömet leljem benne, s hogy oldalamhoz simuljon; semmi más dicsőségre nem vágyik a testem.

¹¹ Az ifjabbikat Esmerének hívták, bátor volt, hűséges, és jól fogott az esze; minél nagyobbra nőtt az ifjú, annál jobban igyekezett, hogy mindig mindent megtegyen azért, hogy kiérdemelje mások szeretetét. Az idősebbet pedig Milonnak hívták, legalábbis én így hallottam; hanem ő bizony hamis volt és rosszindulatú, s egyre gonoszabbá vált, ahelyett hogy megjavult volna; jól értett ahhoz, hogyan kell rászedni a becsületes embereket, és soha sem volt rá képes, hogy gondolatait jó irányba terelje.

A szerző nem mulasztja el az Esmeré pajzsára festett szimbólumok jelentésének megvilágítását sem:

*Li leonciaus desoz de l'emfant senefie
Que il doit estre frans de par chevalerie,
Envers son anemi plainz de grant felonnie,
Et li colombiaus blans douçour et cortoisie,
Et que vers son ami mout forment s'umelie.* (v. 707-711)¹²

A fivérek homlokegyenest ellentétes jellemét beszédes nevük is jelzi a középkori közönségnek: *esmeré* az *esmerer*, „megtisztít”, „finomít” ófrancia ige múlt idejű melléknévi igenévi alakja (<vulgáris latin **exmerare*, a klasszikus latin *merus*-ból, „tisztá, hamisítatlan”), mely az ófrancia irodalmi szövegekben egyidejűleg „tisztá”, „kedves” és „előkelő”¹³ jelentéssel volt használatos. Ezzel szemben a *Milon* nevet – a *Ganelon*hoz vagy a *Macaire*-hez hasonlóan – rendszeresen alkalmazták aljas, vagy hitszegő szereplők jelölésére a középkori geszta-énekekben.¹⁴

A szerző sokszor és hosszasan kifejti a „testvér-ellenfelek” antitetikus motívumát, melyet egyrészt a Középkornak az Ókorba visszanyúló irodalmi hagyományából (ld. Szophoklész és Euripidész tragédiái, Statius *Thébaiai* ciklusa és a *Roman de Thèbes* [Théba-regény], melyet néhány évszázaddal később Racine *A testvér ellenfelek* című klasszicista tragédiája dolgoz fel újra), másrészt a középkori népmesék egy bizonyos típusából merít. Ez utóbbiban a fiatalabb fivér szintén ki van téve az idősebb bátyja irigységének és rosszindulatának, és számos, jószerivel fivére által előidézett nehézséget és veszélyt kell legyőznie, hogy elérje a célját; például győzedelmeskednie kell egy ellenfele, vagy egy félelmetes szörny felett, hogy elnyerje egy szép hercegnő kezét és királyságát.

Kalandénékünk szerkezetében az alábbi „folklór” sémát követi: Esmeré harci sikerei és ezzel párhuzamosan személyes boldogsága bátyja tisztességtelen mesterkedése miatt szüntelenül késleltetve vannak és akadályokba ütköznek. Csupán annyiban más, hogy a fő motívumhoz egy párhuzamos motívum kapcsolódik, a női odüsszeia: a hősnő kényszerű utazásai és megpróbáltatásai, melyeket egyébiránt szintén Milon fondorlatai idéznek elő.

¹² Az oroszlánkölyök az ifjú pajzsán azt jelentette, hogy lovagként bátornak, az ellenségével szemben pedig ádázniak kell lennie; a galamb viszont szelidségre és illedelmességre utalt, valamint arra, hogy barátjával szemben alázattal viselkedjek.

¹³ A. J. Greimas, *Dictionnaire de l'ancien français*, Párizs, Larousse, 1970, 256.

¹⁴ Ld. E. Sauerland, *Ganelon und sein Geschlecht im altfranzösische Epos*, 1886, 39-41. Idézi A. Wallensköld, i. kiad., 32.

Meg kell említenünk, hogy a *Florence de Rome*-ban jelen lévő bináris elentét motívuma végső soron megkettőződik azáltal, hogy a sógora által megkívánt nő kiegészítő motívumának megjelenését követően a férfi főszereplő legfőbb ellenfele fokozatosan a hősnő ellenlábásává is válik, noha kezdetben még szövetségesül kívánt szegődni.

A testvér- ellenfél riválisa és annak házastársa ellen irányuló intrikái igen változatosak.

A görögök és a rómaiak első csatája közben Milon irigykedve figyeli, hogy vitézségével Esmeré kivívja Ottó király elismerését, s árulással vádolja fivérét, aki hősieen harcolt, ráadásul megmentette a római uralkodó életét, és el akarja hitetni a királlyal, hogy Esmeré, akit egy csapat görög támadott meg és nyoma veszett a közelharcban, valójában átállt az ellenség táborába. Mindazonáltal a szerző mindentudó mesélőként sietve eloszlatja az ifjú királyfi viselkedése iránt támasztott kételyeket, és egy hatásos antitézissel leplezi az idősebb fivér álnok tettet:

*Seignors, mout par fu Milles plainz de grant fauceté,
Quant il envers son frere par a si mal erré,
Mès Esmerez fu proz, s'ot le cors acesmé,
N'ot mellor chevalier en la crestienté ;
S'il fu proz a cheval, a terre ot grant fierté. (v. 1567-1571)¹⁵*

Mindazonáltal Milon – Esmerével való rivalizálása ellenére – Florence mellé szegődhetne, hiszen, bár Ottó király halála előtt azon vágyát fejezte ki, hogy Esmeré legyen leánya keze és a birodalma, a római hercegnő kész hozzámenni Milonhoz, hogy megmentse a birodalmat (Esmeré időközben a görögök fogságába esik). Ám Milon, aki továbbra is képtelen megszabadulni rossz tulajdonságaitól, büszkeségből megsérti Florence-ot, mikor arra kéri, fontolja meg a dolgot, ezzel pedig végleg az ellenségévé válik.

Bosszúvágytól hajtva folytatja az ármánykodást és az áskálódást Florence és Esmeré ellen, aki, miután Garsire szabadon engedte, habozás nélkül feleségül veszi a hercegnőt. Hogy megkaparintsa a birodalmat, Milon felségárulásra vetemedik, és a Garsire harcosait üldöző Esmeré hamis halálhírért kelti, majd gaztettét megkoronázandó, igyekszik viszályt szítani testvére és Florence között, Esmeré egyik lovagjával elkövetett házasságtöréssel vádolva a királynőt.

¹⁵ Jó urak, sok hamisság szorult Milon szívébe, midőn ily gonoszul viselkedett fivérével; ám Esmeré jó kiállású és derék harcos volt, az egész keresztény világban nem volt nála vitézebb lovag; mind lóháton, mind gyalogosan nagy bátorsággal küzdött.

A lovagi vitézségen kívül Esmeré feddhetetlen lovagiassága is ellentétet képez Milon aljasságával, amikor nagylelkűen kétszer is megbocsát álnok fivérének. Először árulásáért, amikor el akarta hitetni a rómaiakkal, hogy „haldokló” uralkodójuk rá hagyta a birodalmat és a hitvesét, később pedig, amikor Florence-ot házasságtöréssel vádolja Agravain lovaggal, akinek vérént ontja, hogy elhallgattassa.

Florence hányattatásai

A Jó és a Rossz már-már metafizikai harca felerősödik a geszta-ének „regényes” részében. A férjétől és birodalmától Milon által elszakított Florence viszontagságai egyre súlyosbodnak, amikor egy retorikai fokozást követően nem csupán Milon sértéseit kell elviselnie, de olyan másodlagos ellenfelekét is, mint Macaire, Clarembaut, vagy a becstelen hajóskapitány.

Florence „regénye” valójában hányattatások sorozata, melyek a költemény ezen részében Esmeré és lovagjai harci bravúrjait követik. A magyar királyfi hőstettei és a római királynő kényszerű vándorlása során átélt szenvedései által alkotott aszimmetrikus ellentét annál is jelentősebb, hogy míg vitézsége folytán Esmeré majdnem mindig győztesen kerül ki a halálos veszedelmekből, addig Florence, lelkierője és Istenbe vetett szilárd hite ellenére valójában passzivitásra, a súlyos veszélyekkel és testi-lelki szenvedésekkel szembeni tehetetlenségre van kárhozthatva. Az *Aucassin és Nicolette* című *chante-fable* hősnőjével szemben, aki energikusságával és leleményességével majdnem mindig sikeresen kerül el a balszerencsés fordulatokat,¹⁶ Florence többnyire tétlenül és különösebb ellenállás nélkül fogadja Fortuna csapásait.

A számos ellenfél támadásaival szemben csak a Gondviselésben bízhat. Emellett buzgón imádkozik, és Isten, úgy tűnik, meg is hallgatja az imáit, ugyanis vadállatokat uszít a Florence-ot állandóan terrorizáló Milon-ra, majd egy viharban elsüllyeszti a becstelen kapitány hajóját, ám az ifjú császárnőt megkíméli, aki azután *Beau Repaire* apátságban lel menedékre. A csoda is Florence segítségére siet, amikor a varázskapocs megvédi Milon szerelmi próbálkozásaitól.¹⁷

¹⁶ Erről bővebben ld. Szabics Imre, „Amour et prouesse dans *Aucassin et Nicolette*”, in *ET C'EST LA FIN POUR QUOI SOMMES ENSEMBLE. Hommage à Jean Dufournet*, t. III, Paris, Honoré Champion, 1993, 1341-1349.

¹⁷ *Mout grant miracle i a nostres sires mostree
Et la saintime noche qu'el ot au col fermee,
Que d'or et de jagonces fu fete et tresgitee ;
Mès une pierre i ot que mout fu alosee :
Por quoi el l'ait sus li, ja n'iert desvirginee.* (v. 4075-4079)

Florence hosszas megpróbáltatásai Nagylábú Berta, Konstantinápolyi Szép Heléna, Parise hercegnő, és főleg Joie, Philippe de Rémi *Csonkakezű királylánya* szenvedéseit idézik, ám nem csupán a „regénybeli szerencse” forgandóságából erednek. A szerző némileg didaktikus szándéka szerint Florence saját mártíromsága révén válhatta meg az őt zaklató gazembereket bűneiktől. Más szemszögből nézve Florence ezért a mártíromságért cserébe kivételes, csodálatos képességek birtokába jutott, amelyekről bizonyosságot is tehet Beau Repaire apátság vallásos közegében. A beszédes nevű kolostor apácái nagy tisztelettel fogadják, ő pedig hálából először egy beteg apácát gyógyít meg, majd pedig kegyelmet gyakorol zaklatói felett, és őket is kigyógyítja az Isten által büntetésül rájuk szabadított betegségekből, de csak az után, hogy késznek mutatkoznak nyilvánosan is megvallani bűneiket. A csodálatos gyógyulás, amint az sejthető, a gonosztevők lelkére és erkölcsire is hatással van. Ám nem csak ők, hanem férje, a csatában fejsérülést szerzett Magyarhoni Esmeré is részesül Florence gyógyító képességének áldásaiból.

Ez utóbbi azt bizonyítja, hogy Florence „regényében” végül a „lappangó igazság” győzedelmeskedik: amit első ellenfele, az öreg Garsire király nem tudott erővel megszerezni – vagyis a fiatal királylány jóindulatát és gyógyító szerelmét –, azt a bátor és nemes szívű Esmeré könnyedén elnyeri.

A magyar királyfiak

A két magyar királyfi viselkedése alapvetően különbözik az egész költemény folyamán, s ez lehetővé teszi, hogy megismerhessük a névtelen szerző korabeli Magyarországról alkotott képét. Ez a vélemény igen kedvező, amikor Fülöp királyról (aki Garsire görög királlyal és Ottó római császárral egyetemben fiktív irodalmi személyiség), vagy fiatalabb fiáról, Esmeréről van szó, aki a kereszténység „legjobb lovagja”, ahogyan azt a szerző több ízben is leszögezi.

A cel ancien tens, seignors, n'estoit il mie

De tote nostre loi de la chivellerie

Nul mellor chevalier d'Esmeré de Hongrie. (v. 1191-1193)¹⁸

(Felettebb nagy csodát tett akkor érte a Mi Urunk, valamint ama legszentebb, drágakövel ékesített aranynásfá, melyet Florence a nyakában viselt. Az egyik drágakő különösképpen értékes volt: azért viselte, hogy az megóvja a szüzességét.)

¹⁸ Akkoriban, jó urak, a lovagi szabályok szerint nem akadt derekabb vitéz Magyarországi Esmerénél.

Viszont amikor Milonról, az idősebb testvéréről esik szó, a szerző egészen más hangot üt meg. Bár nem vitatja vitézségét, sem harci érdemeit, sohasem mulasztja el figyelmeztetni a hallgatóságot gonosz jellemére és álnokságára:

*Mout fu bon chevalier, bien pert a son blason :
Tot li ont detrenchié son escu au leon ;
Desus trestoz les autres ressembla bien baron.
Et quant Milles parolle, s'asiet si sa raison
Tuit cudent que ce soit verité de sermon.
Mès trestut cil que pencent que il soit loiauz hom
Ne sevent qu'a ou cuer, car de tel cude l'on...
Que mout par a de mal desoz son chaperon.
Milles estoit mout genz et de belle façon,
Mès el siecle n'avoit plus encrieme felon ;
Encore fera il son frere traïson,
Que n'oïstes si male en fable n'en chanson. (v. 1837-1848)¹⁹*

Mintha a magyar királyfiak markáns jellembéli különbségében a szerzőnek a magyarokról alkotott ellentmondásos nézetei mutatkoznának meg, főleg, ha figyelembe vesszük, milyen rossz véleményrel van a fivérek anyjáról is.

Ami a „kalandénekekben” szereplő magyar hely-, és személynevek valóságtartalmát illeti, könnyen megállapíthatjuk, hogy egytől egyig a költői képzelet szüleményei. Ahogy arról fentebb már szót ejtettünk, Magyarországnak soha nem volt Fülöp nevű királya, akinek a fiai a római császár segítségére siettek volna.

A magunk részéről nem tartjuk különösebben hitelt érdemlőnek L. Karl azon feltételezését, mely szerint Esmeré neve megegyezne akár Imre (franciául Émeric) királyéval (1196-1204), „akit szintén a testvére árult el”,²⁰ akár

¹⁹ A címeres pajzsán is jól látszott, hogy kiváló lovag volt: az oroszlános kerek pajzsát teljesen felhasogatták a kardcsapások, s az összes lovag között kitént vitéz nagyúri voltával. Amikor pedig Milon megszólalt, olyképpen fűzte a szavakat, hogy mindenki úgy vélte, a szentírás igazságát hallja. Am mindazok, akik azt gondolták, hogy egy igaz emberrel van dolguk, nem tudták, valójában mit titkol szíve mélyén, míg ki nem derült, mennyi gonoszság rejlik a füle mögött. Milon igen meggyerő és jóvágású lovag volt, ámde nem volt nála hitványabb gazember az egész földkerekségen; oly gyalázatos módon elárulta testvéröccsét, amilyen gonoszságról még mesében vagy históriás énekekben sem hallottatok.

²⁰ Vö. L. Karl, „La Hongrie et les Hongrois dans les Chansons de geste”, *Revue des Langues Romanes*, 51, 1908, 30.

Szent István király és Gizella királyné²¹ fia, Imre (Aimeri) hercegeével. A magyar Imre név francia megfelelője mind a kettő, ám nincs okunk feltételezni, ahogyan azt L. Karl tette, hogy etimológiai kapcsolat lenne Esmeré neve és a szóban forgó magyar keresztnév francia változatai között. Esmeré neve valójában a melléknévi jelentésű *esmeré* igenévből származik (lásd fentebb). Továbbá korántsem annyira biztos, mint ahogy L. Karl gondolja,²² hogy Imre herceg példás és önmegtartóztató élete szolgált volna modellként a *Florence de Rome* szerzője számára, már csak azért sem, mert a herceg két évszázaddal korábban élt, és mivel az Imre hercegről kialakult „szent-képpel” ellentétben Esmeré a vitéz harcos ideáljaként jelenik meg a „kalandénekekben”. Legfeljebb azt fogadhatjuk el, hogy nem teljes egészében a szerző találta ki a magyar király görög uralkodónak tett hajdani szolgálatait, amelyekért cserébe emez szabadon engedte Esmerét, amikor az görög fogságba esett. Közismert, hogy az első Árpád-házi királyok mennyire ügyeltek a Bizánccal való különleges és meglehetősen változékony viszonyukra, még az után is, hogy I. (Szent) István király ült Magyarország trónjára, s akinek II. Szilveszter pápa küldött koronát. Ismertek továbbá azok a dinasztikus házasságok is, amelyek a bizánci *baszileusz* udvara és az Árpád-ház között kötöttek – melyek közül a leghíresebb Piroska (Eiréné), I. László király leánya és II. (Komnénosz) János bizánci császár frigye volt –, valamint az a tény, hogy a magyar trónért folytatott dinasztikus viszálykodások közepette több királyi herceg is menedéket talált a bizánci udvarban. A későbbi III. Béla király, II. Géza fia például kilenc évet töltött Mánuel császár udvarában, mint veje és később Alexiosz néven örököse.²³

A magyar hercegek szembenállását illetően szembetűnő hasonlóságokat fedezhetünk fel III. Béla (1172-1196) trónra lépése és Esmeré római császárrá választása között. Béla-Alexiosznak, aki bátyja halála után a magyar urak unszolására hagyta ott a *baszileusz* udvarát, hogy elfoglalja a Magyar Királyság trónját, Esmeréhez hasonlóan saját testvéröccse, Géza becsvágásával kellett szembenéznie, akit anyjuk, Eufrozina, valamint az elhunyt III. István király néhány nagyhatalmú híve támogatott; hosszú éveibe és meglehetősen

²¹ L. Karl, „*Florence de Rome et la Vie de deux saints en Hongrie*”, *Revue des Langues Romanes*, 52, 1909, 175-76.

²² *Uo.*, 176.

²³ A bizánci-magyar dinasztikus kapcsolatokról ld. Moravcsik Gyula, *Byzantium and the Magyars*, Budapest, Akadémiai Kiadó, 1970, és *uő.*, „*Les relations entre la Hongrie et Byzance à l'époque des croisades*”, *Revue d'Etudes Hongroises*, 1933, 304-308.

erőfeszítéseibe került, míg végül Géza lemondott trónigényéről, és elhagyta az országot.²⁴ Ügyszintén meglepő párhuzamokat fedezhetünk fel Béla és Esmeré „trónörökösi” viselkedése között. Először mind a ketten szerepet játszottak a bizánci udvar katonai és politikai manővereiben, majd kiléptek a császár szolgálatából, és egy nyugati királyi udvar felé vették az útjukat, ahol azután hírnévre tettek szert, és megnősültek: Esmeré Ottó római császár szolgálatába áll, és mint kijelölt örököse, feleségül veszi annak lányát, Florence-ot; III. Béla, Châtillon Annával, Antiochia hercegnőjével kötött első házassága és annak halála után Capet Margitot, VII. Lajos francia király leányát, Fülöp Ágost féltestvérét veszi feleségül.²⁵

Az a fordulat, hogy a költeményben a magyar hercegek apjuk halála után a „szlavóniai király” udvarába menekülnek, minden történelmi valóságálapot nélkülöz, annál is inkább, mivel Szlavónia nem független királyság, hanem egy határ menti terület volt, amelyet I. László király a XI. században csatolt a Magyar Királysághoz, és amely így annak szerves részévé vált.

Az viszont tény, hogy a XII–XIII. század folyamán Magyarország és Franciaország között minden szinten megszorodtak a kapcsolatok. Nemcsak kézművesek és kereskedők érkeztek egyre nagyobb számban Franciaország különböző térségeiből Magyarországra, hanem lovagok is, akik itt telepedtek le, egyenes következményeként a két királyság közötti házassági kapcsolatoknak. (Egy ilyen lovagról, a champagne-i Sambuccusról kapta a nevét a Budapesthez közeli Zsámbok községe, csakúgy, mint a Zsámboki család.)²⁶ Ismeretes, hogy Kálmán király Normandia hercegének, Roger-nak a leányát, és III. Béla először Châtillon Annát, később pedig Capet Margitot, VII. Lajos leányát vette feleségül. Ezeket a királyi frigyeket minden bizonnyal számos „diplomáciai” küldetés előzte meg illetve követte, melyeknek az volt a célja, hogy a francia főurak és tudós kísérei minél jobban megismerhessék

²⁴ Ld. Kristó Gyula – Makk Ferenc, *III. Béla emlékezete*, Budapest, Magyar Helikon, 1981, 14–16, 59–60, 63–64.

²⁵ André le Chapelain *De Amore* című művében részletesen beszámol a házasság előkészületeiről, a Magyar Királyságról és III. Béláról. (*Andreae Capellani regii Francorum, De amore libri tres*, kiadta E. Trojel, Koppenhága, 1892. 61–62.) Erről a témáról ld. Egedi-Kovács Emese, *Le souvenir de Béla-Alexis dans la littérature française du XIIe siècle*. In Erika Juhász (kiad.), *Byzanz und das Abendland: Begegnungen zwischen Ost und West* (Bibliotheca Byzantina 1.), Budapest, Eötvös József Collegium, 2013, 161–177, és Rajnavölgyi Géza, *Un rapprochement entre les cours de France et de Hongrie au XIIe siècle vu par André le Chapelain*. In Emese Egedi-Kovács (szerk.), *Dialogue des cultures courtoises*, Budapest, Eötvös József Collegium, 2012, 254.

²⁶ L. Karl, „La Hongrie et les Hongrois dans les Chansons de geste”, i. h., 29.

ezt a „gazdag és egzotikus” közép-európai országot. A második és harmadik keresztes hadjárat a Magyar Királyság területén vezetett keresztül, és nagyban hozzájárult ahhoz, hogy a korabeli Magyarország bekerült a franciák látóterébe. Ezek az egyre erősödő dinasztikus, politikai és kulturális kötelékek a XII. század végén és a XIII. század folyamán minden bizonnyal felkeltették a *trouvère*-ek és más írástudók érdeklődését ez iránt az „egzotikus” és „távoli” ország iránt.²⁷

A dinasztikus kapcsolatokon kívül fontos megemlíteni a Franciaországban jól ismert Tours-i Szent Márton, és különösképpen az ország északi részén, a XIII-XIV. században széles körben tisztelt Magyarországi Szent Erzsébet „pannóniai” gyökereit. Erzsébetnek, II. András király²⁸ leányának kultuszáról tanúskodik Rutebeuf *Vie de Saint Elysabel, fille du roi de Hongrie*²⁹ című műve és a *Vie de Sainte Elisabeth de Hongrie*, egy ismeretlen pikárdiai költő alkotása a XIII. század végéről.³⁰

Szabics Imre

²⁷ Ld. Asztrik Gabriel, *Les rapports dynastiques franco-hongrois au Moyen-âge*, Budapest, 1944, 1-51.; Dezső Pais, „Les rapports franco-hongrois sous le règne des Árpád, I”, *Revue des Études Hongroises et Finno-ougriennes*, 1-2, 1923, 15-26.

²⁸ Erről a témáról ld. L. Karl, „Florence de Rome et la vie de deux saints en Hongrie”, *i. m.*, 163-180.

²⁹ *Œuvres Complètes de Rutebeuf*, Edmond Faral & Julia Bastin (kiad.), Paris, Picard, 1977, II, 60-166.

³⁰ Kiad. L. Karl, *Zeitschrift für Romanische Philologie*, 34, 1910, 708-733.

I.

Jó urak, a latin könyvekből és a nép nyelvén írt regényekből megtudhatátok, hogy minden város közül Trója volt a leghatalmasabb, és mielőtt elpusztult, hét évig égett. E városból egy igen nagy tudású nép származott, mely bátor, büszke és harcias volt, mint az oroszlán; ez a büszke nép az egész földön elterjedt, és mindenütt városokat, tornyokat és várakat emelt. Nagy Antiokhosz¹ alapította Antiokheiót, Jeruzsálemet pedig Cornumarant² király. A hatalmas Babilon³ alapította Babilont, amelyet aztán gyermekekkel népesített be; Afrika városát a vitéz Africanus király alapította, a fényes Rómát pedig Romulus.

Jó urak, az írástudók tanúsága szerint már jó ideje az egész világ Róma alattvalója volt, ám Garsire király, aki felettébb csalárd, kegyetlen, mohó, erőszakos és áruló természetű volt, megrendítette Róma hatalmát. Most viszont dicső tettekről fogtok hallani, és csupa igaz históriából szőttem ezt a regényt, amely egy hatalmas és igen bátor uralkodóról, Ottóról, Róma fölöttébb istenfélő császáráról és leányáról, a szépséges Florence-ról szól. Ezért a leányért olyan hatalmas háború tört ki, amilyen még nem volt, mióta Isten a földre leszállt.

II.

Szeretnétek-e hallani egy magasztos éneket, amely régi, színigaz históriából ered? A keresztény világ kezdete óta, mióta Urunk és Istenünk a világot megalkotta, nem volt még ilyen magasztos ének, mint amelyet most fogtok hallani, ha kedvetek van hozzá. Róma városának hatalmas császáráról szól, akit Ottónak hívtak, és nagy birodalom felett uralkodott; öreg és gyenge volt, és feje is ősz volt már. Leányát Florence-nak hívták, aki igen kecses termetű volt. A császár nagyon szerette, és szeretetben nevelte őt. Amikor Florence megszületett, Isten rendelése szerint a királyné a harmadik napon belehalt a szülésbe. Amikor a királyasszony megszülte gyermekét, csodás jelenéseket láttak: a földet vér borította, és az ország minden állata egymásnak esett, a repülő madarak pedig egymás tollát tépték ki, és oly nagy vérengzés támadt mindenütt, hogy amint az írástudók mondják, több mint százezer ember

¹ III. Antiokhosz, Szíria királya Kr. e. 223 és 187 között uralkodott. Antiokheiót valójában Kr. e. 300 körül I. Szeleukosz Nikator, a szíriai Szeleukida-dinasztia első uralkodója alapította. III. Nagy Antiokhosz a hatodik szeleukida király volt.

² Cornumarant az ófrancia epikus költészeti hagyományok szerint (ld. *La Chanson d'Antioche*) a kora középkori török (türk) népek uralkodója, és Jeruzsálem megalapítója volt.

³ Babilon – képzeletbeli ázsiai uralkodó.

maradt holtan. Jó urak, ez a szépséges Florence igen jóságos is volt; amikor betöltötte a tizedik évét, már jól nevelt, okos, nemes, művelt, alázatos volt, s a csillagok járását kedve szerint olvasta, és minden elemet ismert, bárhol fordult is elő. Szépen és lágyan játszott hárfán és tekerőlanton, s az egész keresztény világban nem volt olyan tudós doktor, akinek tudását két szót szólva el ne homályosította volna. Jelenlétében senki sem tudott megszólalni, olyan okos szívű leány volt; amikor megszólalt, mindenki kedvét lelte benne, és aki csak ránézett, azt elvakította bőre, amely fehérebb volt, mint a tavaszi virág, akárcsak ragyogó kék szemei és arcának friss színe, kicsiny szája és csinos álla. Azt mondják a Vatikánban lévő írások, hogy amióta Isten Ádám bordájából megteremtette Évát, nem élt még ily jeles hölgy.

III.

Jó urak, abban az időben, amelyről az előbb szóltam, élt egy király, Garsire, aki koronát viselő előkelő nagyúr volt, és vagy négyszáz város fölött uralkodott, köztük Konstantinápolyon és még sok más városon is. Mivel túlságosan is nagy hatalommal bírt, felettébb gőgös volt, és nem volt nála akkoriban féltelmezebb ember a világon; viszont már nagyon éltes volt, gyenge, ősz és fáradt, és tudomásom szerint már elmúlt százötven éves. A szakálla, amely fehérebb volt, mint a patyolat, teljesen elfedte az arcát. A haja szépen be volt fonva, és gazdagon beborította a tarkóját; a tincseit pedig a hóna alatt átbújtatta, és elől, a mellkasán öt csomóval összekötötte. Ám megnőszülni mindeneddig nem akart, bár a legjobb lovag volt, akit anya szült. Egész birodalmából maga elé hívatta a nemesurakat, s amikor a nemesek a császár köré gyűltek, az tüstént felállt, görög módon szép, díszes viseletet, sötétszürke selyemharisnyát és arany sarut hordott, nagy, bő köntös volt rajta, amelyet finom arannyal hímzett madárminták díszítettek; az elejét drága ékkövek szegélyezték, és alul jókora smaragdokkal volt kirakva. Vastagon volt felöltözve, és hamar meg is szabadult a köpenytől, melyet túlságosan is nehéznek talált. A császár a kezében egy színaranyból készült és zománccal ékesített botot tartott, s arra támaszkodott. Az alattvalóihoz fordult, miként hallani fogjátok, mire a görögök elcsendesedtek, és egy szót sem szóltak többé.

– Nemesuraim – szólt a császár –, figyeljenek most reám! Jól tudom, hogy egy dolog miatt sokan szemrehányást tesznek nekem: azért, amiért nem akarok megnőszülni; ám most elhatároztam, hogy megnőszülök, ha kegyelmeitek megkérik számomra a kiszemelt hölgy kezét.

– Felség – szólt egyikük –, kit óhajt feleségül venni?

– Megmondom – felelt a császár. – A Rómában uralkodó Ottó császárnak van egy leánya, aki, igaz lelkemre mondom, világra szóló szépség. Én már öreg és gyenge vagyok, a szakállam is ősz; sokat fáradtam a csatamezőn, a lovagi tettek elcsigáztak és kimerítettek; egész testem remeg, mert szörnyen elfáradtam, s már nem bírom el a lándzsát és a pajzsot sem. Menjenek, és hozák el nekem Florence-ot! Azt akarom, hogy megcsókoljon és megöleljen, és hogy végre az ő szép karjában pihenhessen a testem, hogy mellettem feküdjék, s örömet leljem benne, s hogy oldalához simuljon; semmi más dicsőségre nem vágyik a testem.

– Ahogyan parancsolja, felség! – szólt az egyik nemesúr. – Megkeressük őt félségednek, ha úgy óhajtja.

IV.

Jó urak, jól tudjátok – miként éneke is állítja –, hogy aki Konstantinápolyt uralja, annak nagyon nagy hatalma van, s hogy nem volt a földkerekségen még egy olyan város, amelynek nála több kincse lett volna. A merész tekintetű Garsire császár akkoriban óriási hatalommal bírt. Egészen Galileáig kiterjedt birodalma, melyet görög, magyar és orosz hűbéresek szolgáltak. Ó, Magasságos Isten, mily sok nagyhatalmú nemesúr gyűlt össze udvarában! Garsire császár, magához hívatta Aquarie-t, egy felfuvalkodott görögöt, aki Cap de Malióban⁴ született:

– Kegyelmed negyven küldönccel haladéktalanul elmegy Rómába. Temérdek kincset, drága almeriai⁵ szőtteket, hús bizánci arannyal megrakott hátslovat, szíriai paripákat, poroszka lovakat és öszvéreket visznek magukkal ajándékuul Ottó királynak és nemesurainak. Legyen rá gondja, hogy a parancsokat végrehajtsák: leányát, Florence-ot a kedvesemmé szeretném tenni, küldje el hát nekem őt Ottó a birodalmamba, s ha nem így tesz, akkor bizony Istenemre, Szűz Mária Fiára mondom, egész Lombardiától elbúcsúzhat. Akkor majd fényes kardommal fogok megküzdeni a szépséges hajadonért, s ősz szakállamra mondom, visszanyerem régi vitézségemet.

V.

Garsire császár, aki már igen éltes volt, udvara egybegyűlt nagyjai előtt kiadta parancsát követeknek. Tüstént előállt negyven, talpig díszbe öltözött, ősi családból való nemesúr, akik azután frissen és jókorán a kikötőbe igyekeztek.

⁴ Valószínűleg a peloponnészoszi félsziget legdélebben fekvő kikötővárosa.

⁵ Spanyol város.

Ott előrelátóan megraktak egy hajót hallal, borral, kenyérrel és sajttal, ecettel, friss vízzel és tengeri hallal; rengeteg kincset, cartagenai⁶ bíborszövetet, öszvéreket és tevéket, sok-sok vadállatot, harci mént és poroszka lovat raktak még fel rá, mindent, ami csak eszükbe jutott; s úgy telirakták velük a hajót, hogy aki látta, bolondnak gondolta őket. Majd amikor kedvező szél támadt, vitorlát bontottak, és nem volt még dél, mire hajójuk befutott a kikötőbe. Egyenesen Otrantóba érkeztek a követek, ahol az ügyes hajósok lehorgonyoztak. Most pedig halljátok, milyen bolond is volt Garsire, amikor azt gondolta, hogy ki-erőszakolhatja ezt a házasságot.

VI.

A zord arcú Garsire küldöncei megérkeztek a kikötőbe, ahol felvonták zászlójukat, majd lehorgonyoztak, hogy hajójuknak baja ne essék. Az öszvéreket és a harci méneket kihajtották a sík mezőre; a teherhordó állatokat megrakták cerdañai⁷ arannyal, s a hajójukat egy német polgár őrizetére bízták. Ezután szárazföldön folytatták útjukat, s valamennyien nagy értékű szíriai vagy hispániai harci ménen lovagolván, maguk mögött hagyták Apuliát,⁸ majd áthaladtak Beneventón és Campanián; két hétig lovagoltak, míg végre megérkeztek a római császár földjére.

VII.

Garsire követei nem oktondi módon mentek a fejük után, hanem mind a negyvenen szép, rendezett sorokban lovagoltak. Éppen akkor érkeztek Rómába, amikor delet harangoztak. A város polgárai igencsak megbámulták őket, olyan gyönyörűségesen és előkelően voltak öltözve; drága selyemszövetből készült az öltözkük, és az öszvéreket is finom selyemtakaró borította, a nyergüket pedig igen finoman megmunkált arany futotta be; a kantár és a szügyhám úgy csengett-bongott a lovaikon, hogy amellet sem hárfa vagy tekerőlant nem ért volna egy lyukas garast sem. Mindegyikük fekete, fakó vagy éppen almásderes csatamént vezetett, melyek farhámja selyemből volt, és lovászok hajtották a teherhordó öszvéreket, amelyek a rengeteg kincset viték. Rögtön meg is kérdezték, merre találják a császári udvart, és miután elmondták nekik, szépen odalovagoltak a palotához. Mindannyian leszálltak

⁶ Cartagena a pun hadvezér Hamilkar Barkas (Hannibál apja) által alapított város a mai Spanyolország déli tengerpartján.

⁷ Cerdaña – spanyolországi tartomány a Pireneusokban.

⁸ A mai dél-itáliai Puglia tartomány.

a poroszkáló öszvérekről, és magabiztosan felmentek a lépcsőn. A császár bokharai bársonypárnán ült, és díszes sereglet vette körül, volt vele vagy száz herceg és gróf. Mellette ült Florence, akitől a palota valósággal ragyogott, széles e világon nem volt nála szebb hajadon. Eléjük járultak hát a követek, Aquarie kért szót, hiszen ő értette a nyelvet, s szépen és illedelmesen üdvözölte a császárt:

– Urunk, Istenünk, aki a világot uralja, oltalmazza Ottó királyt leányával együtt, és minden jóakarátú embert!

Erre a király igen kedvesen felelt:

– Kedves barátom, Isten legyen kegyelmedhez is kegyes jóindulattal! Mely földről érkezett hozzánk? Mondjon el bátran mindent.

– Konstantinápolyból, az erős és dicső városból jöttünk, Garsire, a hatalmas császár alattvalói vagyunk, aki általunk küldi felségednek ajándékait: hús színarannyal és ezüsttel megrakott tevét, számtalan fényes selyemszövetet, sok-sok finom afrikai szövetet, és negyven remek csatamént. A császárunk már idős és nagyon gyöngé; soha nem akart megnősülni, most mégis megjött hozzá a kedve. Azt kéri általam felségedtől az én uram, hogy haladéktalanul küldje el hozzá a szépséges Florence-ot, hogy feleségül vehesse őt. Az alattvalói azt tanácsolják néki, hogy ezt tegye meg tüstént, s ha felséged ebbe nem egyezne bele, akkor bizony mondom, hadsereggel jön majd érte: megesküdött szakállára és ősz bajszára, hogy egy lyukas garast érő földet sem hagy meg felségednek.

A császár illedelmes szavakkal felelt néki:

– Várjanak türelemmel, uraim, amíg megtanácskozom a dolgot a leányommal és az alattvalóimmal; azután majd megmondom, hogy teljesítem-e kérésüket, vagy sem.

VIII.

Ott álltak tehát a követek Ottó király előtt, és csodálták a fényes arcú Florence-ot: a bőre fehérebb volt még a hal csontjánál is, a szeme ragyogott, akár a sólyomé, álla fölött szép volt a kicsiny szája is; egyszerű volt és illedelmes, szívében nem fért meg semmi kétszínűség. Szép, sötétpiros selyemruhát viselt, amelyen tetőtől talpig aranylemezek alkotta sávok futottak rajta végig, aranyhímzések és drágakövek díszítették – Salamon minden kincse sem lehetett volna annál szebb –, s madár- és állatminták ékesítették. A hatalmas smaragdok úgy parázslottak rajta és úgy beragyogták a palotát, mintha szikrákat hánytak volna. Színarany csengettyűk függtek a ruháján, úgy tudjuk; több mint harminc kis csengő volt ruhájának minden egyes szárnyán; amikor

Florence felkelt, és átment a palotán, egymáshoz verődtek, és kellemes hang csendült fel belőlük; olyan szép harmóniával szóltak, hogy sem hárfa hangja, sem ének nem ért dallamukhoz képest egy rozsdás sarkantyút sem. Florence fejét diadém ékesítette, amely körös-körül zafirkristályokkal volt kirakva; belsejében Szent Sámson⁹ kincstárából származó kő volt, amely ragyogott és szinte lángolt, azt mondják, rubintból volt; azonban mint a főurak is állítják, szépségéhez képest az arany és a drágakő nem ért egy lyukas garast sem, s a görög követek nem győztek csodálkozni rajta.

– Ó, Nagy Isten – szolt oda egyikük a társának –, a Te üdvösségedre, amely Szent Lázárt feltámasztotta a halálból, ki hallott már ily szép hajadonról, hacsak nem mesében vagy dalban? Ilyen leányt anya még nem szült, apa nem nemzett: Isten döntött úgy, hogy saját kezével teremti meg őt. Garsire, az őszbajszú császár igencsak hálás lesz nekünk, ha elvisszük hozzá. Ó, Magasságos Isten, ki kínhalált szenvedtél, milyen kár érte, ha majd egy öregemberrel kell hálnia!

IX.

A görögök nemes urakhoz méltón viselkedtek, és jól megfontolták szavait. Aquarie akkor előrelépett, és így szolt:

– Róma császára, hallgassa meg szavaimat! Azt üzeni felségednek Garsire császár, akit mi hűséggel szolgálunk, hogy – Frankhontól egészen idáig – senki emberfiát nem szereti felségednél jobban, ezért is kéri hitveséül ritka ére nyű leányát. Ne késlekedjék hát felséged, hanem engedje, hogy elvigyük őt hozzá. Ha erre nem hajlandó felséged, akkor kertelés nélkül megmondom, hogy kettejük barátsága viszályvá változik; akkor majd erőnek erejével jön el érte, és bizony kesereghet majd felséged Róma városán, mert egy talpalatnyi földje sem marad innen egészen Piacenzáig; magam hallottam, amikor császárom megesküdött és hitet tett erre. Ameddig elbírja a pajzsot és a lándzsát, addig nem nyugszik, amíg övé nem lesz Florence.

X.

A római császár igen dicséretre méltóan cselekedett. Amikor azt hallotta, hogy milyen fennhéjázóan szólnak a küldöncök, felettébb udvariasan viselkedett, mert nem akarta megsérteni őket. Megparancsolta az udvarmesternek, hogy kísérje őket egy boltíves terembe, ahol gazdag lakoma várta őket. A császár felállt, és hogy ne maradjon tanács nélkül, maga köré gyűjtötte legdere-kabb főurait és leányát, a fényes arcú Florence-ot.

⁹ Valószínűleg a Bretagne-i Dol püspökéről van szó, megh. 568-ban.

– Uraim, nemes lovagok – fordult hozzájuk a dicső Ottó király –, hallották, mit beszélt ez a küldönc. Halljam hát, milyen tanácsot adnak most nékem.

– Ügyet se vessen rá, felség! – szólalt meg egyikük. Ha a szíve mélyére néz, beláthatja, hogy Garsire cseppet sem viseltetik jóindulatúan felséged iránt, hiszen azzal, hogy erőszakkal akarja megszerezni felséged leányát, csak ürügyet keres arra, hogy háborút kezdjen, és elvegye felséged örökös birtokait.

– Bizony, így igaz – válaszolta Ottó király –, szégyenletes dolgot művel; azért akarják most a leányomat néki adni, mert már olyan öreg és gyenge, hogy állni sem tud, nem hogy még lóra szállni.

– Felség – szólott akkor Florence –, irgalomért esedezem. Minden nap simogatnom kellene a testét, kifésülni a szakállát és megvakarni az állát! Inkább adjon parancsot, hogy csapják le kezem-lábam! Két ízben lehet szerencsétlen a házassága egy nőnek, ha leány korában egy vénséghez adják feleségül, vagy amikor megöszül, és hozzámegy egy ifjúhoz; ebből semmi jó nem sülnhet ki a számára.

XI.

Ottó, a felséges Róma császára kikérte tehát előkelő és nemes alattvalóinak tanácsát, akik azután visszavonultak. A császár pedig helyet foglalt a selyemmel hímzett párnáján, és az udvar nagyjai mind köréje gyűltek. A követeket ezalatt méltóképpen kiszolgálták, majd a lakoma után visszatértek az udvarmesterrel, és a király előtt megálltak a kristályoszlopoknak dőlve.

– Követ urak – szólott Ottó király –, a magasságos Istenre mondom, Garsire üzenete nem vall becsületes emberre, sokkal inkább erőszakosságnak és harcias fennhéjázásnak tűnik fel nékem, ezért hát amit tőlem kér, azt bizony meg nem kapja. Ha a kegyelmetek uralkodója rossz szándékkal be merészeli tenni a lábát az országomba, százezer lovasom és gyalogos katonám fogja várni, és a magasságos Istenre mondom, ha összetalálkozunk, csak úgy záporoznak majd a kardcsapások sisakjukra. Ha azonban Garsire nyílt csatában megfutamít engem, kész vagyok átadni neki Rómát, legfőbb birtokomat.

XII.

– Róma császára – válaszolták a követek –, bizony, ha felséged belekezd egy ilyen háborúba, nagyon bátor, gőgös és büszke; ám aki magasra tör, az nagyot eshet. Amikor majd felséged azt látja, hogyan gyilkolják és kaszabolják az alattvalóit, hogyan pusztítják és teszik pusztasággá földjeit, hogyan rombolják le és dúlják fel Rómát, akkor már késő lesz a megbánáshoz. Császáruk kihívást intéz felségedhez, ezt nem is szándékozom eltitkolni, s ha nem hajlandó elküldeni

hozzá leányát, akkor még a nyáron eljön érte: hétszázezren leszünk majd ott a hadban, és személyesen fogja magának követelni felséged országát.

– Uraim – szólott Ottó király –, jusson majd eszükbe ez a fenyegetés; a mi Urunk, Istenünk megsegíthet még minket. Jól tudom, hogy Garsire milyen félelmetes. Nem is szándékozom azt állítani, hogy nem volna képes az országomra törni, ám sok alattvalója itt hagyná a fogát, s azért sem tudnék kezéskedni, hogy visszatérne majd országába.

– Nem akarom felségedet becsapni, sem pedig elárulni vagy rászedni – mondta Aquarie. Hívja össze felséged az alattvalóit, ne késlekedjék egy percig sem, hiszen Garsire nem tűri az elutasítást, s egy talpalatnyi földje sem marad felségednek, amit saját magának mondhatna.

XIII.

A követek sarkon fordultak, miután kihívást intéztek a királyhoz. Lementek a császári palota lépcsőin, majd eléjük vezették ösvéreiket és harci ménjeiket, és visszakapták mindazt a temérdek kincset, amelyet magukkal hoztak, s meg sem álltak, amíg ki nem értek a városból. Róma császára pedig parancsba adta, és megesküdött szakállára és deres bajszára, hogy ha valaki el-lenezni merésznélé döntését országában, legyen az akármilyen jó házból vagy alacsony sorból való, húzzák fel az akasztófára: a követeknek sehol sem eshet bántódása.

– Jó urak – szólott Ottó király –, nemes és kiváló lovagok, hallhattátok, mily kevély és gögös üzenetet küldött hírnökeivel Garsire; ha nem adom hozzá leányomat, elfoglalja országomat és örökös birtokaimat, majd feldúlja Rómát, szépséges városomat. Ám én bízom Istenben, Mennyei Királyunkban, akárcsak az én derék népemben és törvényes jogaimban, hiszen többet ér egy derék ember, mint egy arannyal teli völgy. A görögök nem büszkélkedhetnek valami nagy hírnévvel, míg a rómaiak bátrak és harcedzettek. Országom messzire elnyúlik a szélrózsa minden irányába, s ezen a nyáron el fog jönni Garsire: ő bizony olyan, aki betartja a szavát, nem szegi meg ígéretét, ha egyszer megesküdött rá. Birodalmam minden szegletéből hadba hívom alattvalóimat, mert semmi nem tántoríthat el attól, hogy megütközzünk vele, akármelyikünket juttatja is Isten győzelemhez.

XIV.

Ottó császár, Róma uralkodója igen megharagudott Garsire fennhéjázása miatt. Agravain, egyik bizalmasa, így szólott hozzá:

– Róma császára, miért is haragudott meg felséged? A görögök – mondhatom

– a világ leghitványabb népsége. Jézus, aki mártírhálált halt értünk, kezünkre adja majd őket! Azt hiszi talán felséged, hogy nem lennénk képesek legyőzni őket? Nem tudnának annyian jönni, amennyit le nem vágnánk felséged szeme láttára. Hívja ide felséged a hírnökeit, és írasson levelet, hogy birodalmának minden alattvalója jöjjön ide; egy sem mer majd nemet mondani, ha meglátják és elolvassák felséges uram levelét.

– Nem akarok kegyelmednek ellentmondani, Agravain – szolt a király –, hiszen nincs derekabb hűbéresem e világon uraságodnál.

XV.

Róma császára lepecsételte a leveleket, és egész birodalmában, a Mont-Joux-tól¹⁰ Brindisiig kidoboltatta, hogy kezét-lábát levágják annak, aki elbírja a fegyvert, de otthon marad, és nem terem tüstént Rómában. Most viszont halljátok, mi történt Garsire-ral, aki miatt ilyen rémület támadt. Meglátván, hogy hírnökei visszatértek Rómából, kikérdezte őket Róma városáról és a vitéz Ottó császár hatalmáról.

– Felség – szolt Aquarie –, nem akarok túlozni, de Róma városa olyan ámulatra méltó, hogy széles e világon nem lelni párját. Több mint hétezer tornya mered az égre, s ha valaki körbe akarná járni a város falait, akkor nem lelne olyan poroszka lovat, amellyel egy nap alatt megtenné az utat. Ottó király palotája nemkülönben szép: aranyból és kristályból vannak az oszlopai, s nincs Istennek olyan teremtménye, sem állat, sem repülő madár, amelyet ne ábrázolnának benne, el sem tudom mondani, hogyan csinálták. Nem titkolhatom felséged előtt, hogy a palota olyan csodás, hogy egy álló évig nézhetném, mégsem telnék be vele. Nincs is a földkerekségen olyan értelmes ember, aki miután belépett oda, ne időzne el benne kedvére. A császári palotában folyóvíz is csörgedez, amelyet Ottó király parancsára vezettek be, és egy ragyogó, színarany oroszlán szájából tör elő; a mesterember, aki megalkotta, bizony jó munkát végzett. Amikor eljön a lakoma ideje a palotában, vagy ezer lovag is összegyűlik, hogy kezet mosson. Nincs olyan írástudó, aki elő tudná adni vagy el tudná énekelni azt a sok csodát, amelyet én felségednek elmesélhetnék. El sem tudom mondani, milyen nagy a város, lovon sem lehet bejárni egy nap alatt. Hatvan főnemesi rangú hercege van Rómának, és Ottó császár parancsára mindegyikük hatvanezer embert képes előteremteni, akik kivétel nélkül szép szál fiatalemberek. Ha látta volna felséged, miként kapnak lóra fegyverben, s miként törnek lándzsát nap, mint nap a palota előtt, ahogyan

¹⁰ A Nagy Szent-Bernát-hágó régi elnevezése, amely ma Svájcot és Olaszországot köti össze.

a nyeregtakarók és a kopjazászlók lengedeztek a szélben, s ahogyan a selymek és a finom szövetek lobogtak! A király nem fukarkodik a javaival, és rengeteg tesz azért, hogy hűbéresei szeressék, ilyképpen ha bármily szüksége támad, számíthat rájuk. Róma bírái nem vádolhatják semmilyen hamissággal, mert nem lelni a földkerekségen olyan embert, aki azt mondhatná, hogy elvették valamijét, majd panaszt tett, és ne kapta volna vissza a királytól annak súlyát színaranyban. A hízlegőket viszont nem tűri meg maga mellett, és nem hajlandó meghallgatni sem férfit, sem nőt, ha az rosszindulatú. Minden szép és jó, ami csak az ember eszébe jut, elmondható Ottó királyról, senki nem múlthatja őt felül. Többet is mondhatok még róla, ha felséged kegyeskedik meghallgatni.

XVI.

– Felség – szólt Aquarie –, beszámolhatok Róma városáról, ha kegyeskedik meghallgatni; a mi városunk hatalmas, ám amaz jóval kisebb. Egy folyóvíz szeli át Rómát, amely két sziklát is kettéválaszt: Teverének hívják, és Alessandriából¹¹ ered. Ó, Magasságos Isten, mennyi kincset vittek ott a szellem láttára a kikötő felé: bársonyt, szöveteket, Androsz szigetéről való hatalmas vég selymeket! A király rengeteg adót be tud onnan szedni, és minden nap adják-veszik az árut a vásáron. Ha egy tolvajt nyakon csípnek, azon nyomban fel is akasztják, és csaló árus ott senkit rá nem szedhet, mert rögtön máglyára küldik. Igen szép a palota is, ahol pacsirta énekel. Akár az egész világgal szemben is meg tudják védeni.

XVII.

– Istenre mondom, felség – folytatta Aquarie –, nem hazudok: soha semmilyen csodás dologban nem gyönyörködtem olyannyira, mint a szépséges Florence-ban, akiről már hallott felséged. Rómában, a császári palotában találkoztunk vele: fehérebb, mint a virág, termete sudár, arca, akár a rózsa, az ajkai úgyszintén. Isten nem teremtett még oly gyáva embert, akinek szívét ne töltötte volna el bátorság és merészség az ő nagy szépsége láttán. Állíthatom felségednek, még nem élt ilyen nemes hölgy a földön, és anya még nem szült ilyen szépséges teremtetést; az Úristen maga teremtette, aki a világot megalkotta. Tudja meg hát méltóságod, hogy Róma császára már nem tartja felségedet legjobb barátjának, mivel nagy haragra gerjedt attól az üzenettől, amelyet

¹¹ Talán a piémonti Alessandria della Pagliáról van szó. Ez esetben a szerző összekeveri a Teverét a Póval.

felséged küldött néki. Miért is titkolnám el felséged elől? Felséges uram nem járt sikerrel.

– Vagy úgy – szólalt meg Garsire –, én viszont megesküdtem, hogy másfél hónapon belül erőnek erejével, tengeren és szárazföldön leigázom őt; lesz hozzá elég kard és csillogó láncing, aranygombos pajzs és fénylő sisak, selyem kopjazászló és sebes csatamén. Ha majd meglátja harcosaimat, ősz bajszomra mondom, hamar rájön, hogy pórul járt, mert a keresztfára esküszöm, amilyen Isten kínhalált szenvedett, nem nyugszom, amíg meg nem hal.

XVIII.

Hatalmas volt a palota, és magas volt a teteje; állt benne egy kemény márványból faragott asztal, amelyre sok furcsa állatot festettek. A zord arcú Garsire erre az asztalra támaszkodott, s mivel már nagy kort ért meg, az arca egészen sötét színű volt, és szakállának vége az öve alatt lengedezett. Arannyal szegett bíborruhát viselt, és az aranszegélyt nagy smaragdkövek ékesítették; a ruhája pettyezett, finom keleti szövetből készült, igen bő volt és hosszú, a lábánál szélesen omlott le. Hívatta az alattvalóit, és egyre csak esküdözött a magasságos égre és a saját személyére, hogy Ottó király szörnyű fájdalmakat és nagy károkat fog elszenvedni tőle: egyenesen Róma ellen indul, ahol kő kövön nem marad, akármennyire is ellenáll a város, mert nem fog ismerni sem irgalmat, sem mértéket. Mindenképpen megszerzi Florence-ot, a szépséges teremtest, és ágyasává fogja tenni, ha addig él is.

XIX.

Garsire, a deres szakállú császár birodalmának minden szegletéből összehívta alattvalóit, és sok idegen országban is híre ment, hogy a császár megesküdött, hogy háborút indít. Jó urak, nem hazugság, hanem színigaz, hogy a híres-neves, a Babilon dicső városát és az egész földet a világ végén hullámozó tengerig meghódító Nagy Sándor ideje óta senki emberfia nem látott olyan hatalmas sereget, mint amelyik azon a napon Konstantinápolyban összegyűlt; vagy háromszázezer görögbe becsülték őket. Görög földön szélteben és hosszában nem akadt olyan gálya, bárka vagy hadihajó, amely ne jelent volna meg a megadott időre a nagyhatalmú Garsire császár előtt, aki szintén megérkezett a kikötőbe, s egy perccel sem késlekedett. A harcosok azonnal hajóra szálltak, és annyi ételmet vittek magukkal, amennyit csak jónak láttak. A görögök kora reggel el is indultak a kikötőből. Amikor mindegyik hajón felvonták a vitorlát, nem találtak volna olyan magas hegyet, amelyre felmászva ne azt látták volna, hogy a sós habokat jó egy mérföldig gályák borítják.

Ha valaki akkor látta a dagályban úszó flottát, a sok arannyal hímzett párnát és kopjazászlót, a rengeteg nagy lobogót és aranypajzsot, azt hihette, hogy az egész keresztény világ tengerre szállt.

XX.

Hatalmas seregeket gyűjtöttek össze a görögök, vagy háromszázezerre becsülték őket. Garsire-t harag fűtötte, és semmi nem állhatott az útjába; sátrak és pavilonokat rakodtak a teherhordó öszvérekre. Azután meg sem álltak, amíg el nem érték a tengert, ahol sietve hajóra szálltak. Gályáikat alaposan megpakolták minden szükséges jóval és élelemmel, csodás páncélingeket és sisakokat rakodtak be, s magukkal hoztak minden fegyvert, amelyet csak országukban találtak, és lovaikat is levezették a gályák gyomrába. Korán reggel el is indultak a görögök, s amikor elhagyták a kikötőt, csak úgy zengtek a kürtjeik, trombitáik és harsonáik. Megmarkolták a köteleket, és felvonták a vitorlákat, s amikor feltámadt a szél, rögtön el is indultak. Hej, ha láttátok volna, ahogyan a kikötőből kifut a flotta! A büszke görögök fegyverüket rázták, páncélingüket és sisakjukat elővették az iszákjukból; nyergük, kötőfékjük és pajzsuk csak úgy ragyogott, s még a hajók is csillogtak a napfényben.

XXI.

Óriási flottával hajóztak ki a görögök. Garsire császár a hadihajójában ült; soha annyi kincs nem volt még a világon, mint amennyi a király kíséretét alkotó gályákon volt. A horgonyok, amelyeket a mély vízbe bocsátottak, ezüsből készültek, a kötelek pedig, amelyek a hajókat feszesen tartották, selyemből. A fedélzetet, amelyen a görögök álltak, színarany, a hajó orrát pedig vas borította. A hadihajó csúcsán olyan karbunkulus ragyogott, amelynek fényénél körülötte úszó hajókat éjjel is látni lehetett: így aztán tisztán láthatták a sziklákat is, nehogy nekik menjenek. A nagyhatalmú Garsire király semmi jót nem tagadott meg magától: a hajó tatjára olyan hidacska építtetett, amely két kis keréken nyugodott egy ragyogó mezőn, és senki emberfia nem tudta volna megszámolni, hányféle hasznos növényt ültettek oda. Garsire és kísérete legszívesebben ott mulatta az időt. Az uralkodót körülállták a főurak, és arról tanácskoztak, mitévők legyenek; egyre csak Ottó királyt fenyegették, mondván, hogy alattvalóit legyilkolják, és Rómából kő kövön nem marad: ha a király a kezük közé kerül, lecsapják a fejét, és Garsire tiszteletére elhozzák neki; szélteben-hosszában feldúlják az országot, és előkerítik a szép Florencet. Ha megcselekszik, amit megfogadtak, akkor jaj Ottó királynak és a szőke hajú Florence-nak! Csakhogy a rómaiak is összegyűltek már, és nem adják

könnyen magukat; már százezen várják a görögöket, és semmiképpen sem hagyják cserben urukat.

XXII.

Május havában történt, amikor sokat esik, és a téli fagy is vissza-vissza-tér még, hogy Garsire elhajózott Odierna városa mellett, és jobb felől maga mögött hagyta Salernót. Magasságos Atyaisten, mily hatalmas hajója volt! A mester, aki ácsolta, Finistère-ből¹² származott, és az egész hajó tölgyfából készült, nem pedig holmi égerfából; volt benne kemence, malom és ciszterna is, csiszolt márványpadlón lehetett rajta járni, és ragyogó, nagy világosságot árasztó lámpás égett benne, melynek fényénél a görögök elefántcsont kupáiból iszogattak; a párnák a legfinomabb aleppói selyemből készültek, és sudár fenyőárbocok dacoltak rajta az északi széllel, a kötélzetet pedig viterbói selyemből fonták; és ott volt a hajón a fényesen ragyogó karbunkulus is. A hajóskapitány Salernóban született, s igen rátermett embernek kellett lennie, hogy egy ilyen nagy hajót elkormányozzon.

XXIII.

A deres bajszú Garsire olyan flottával indult útnak, amilyent még nem látott a világ. Útjukat azonban vihar keresztezte, és még eső is esett; hirtelen úgy feltámadt az orkán, hogy sokan megrettentek tőle. A vitorlák elszakadtak, és az árbocok eltörttek, az öszvérek és a sörényes harci mének összeverekedtek, s igencsak megrémült a király, amikor ezt megtudta.

– Jaj, Istenem – kiáltott Garsire –, hová jutottunk? Hiszen te az igaz keresztfát tetted meg pajzsodnak, amikor hatalmaddal és erőddel győzedelmeskedtél a pokol fölött. Vezess, Uram, az üdvösség kikötőjébe!

– Felség – szólalt meg egy herceg, aki éppen ott volt, és akit Sinagonnak hívtak –, ne feledje, hogy sem a jó tanácsra nem hallgatott, sem Isten akaratának nem engedelmeskedett. Róma császára ugyan mitől fosztotta meg felségedet? Aki mindent meg akar kapni, és nem vigyáz rá, mindjárt el is veszti azt.

– Sinagon – felelte Garsire –, meghallgattam kegyelmedet. Jól tudja, mennyire megsértett engem Ottó király. Ha egyszer még a szárazföldre léphetek, igazán szerencsés leszek, mert Urunkra, Jézus Krisztusra mondom, hogy nem fog többé gyöngé vénembernek tartani. Ezer lovat fogunk leteríteni, s húsz-ezer római fogunk megnyúzni és felakasztani, ha nem fektethetem magam mellé Florence-ot meztelenül!

¹² Bretagne nyugati része.

XXIV.

Garsire, az ősz öreg király sokkal jobban érezte magát azután: a vihar lecsendesült, az idő kitisztult, és könnyedén vitorláztak tovább. A tengerészkapitány sem volt ám holmi ifjonc, egyenesen Róma felé vették az irányt, és elhajóztak a csodás Gaeta városa mellett; a vitorlák azonban elszakadtak, mert igen erős volt a szél. Kikötöttek hát egy helyen, amelyet Lolifantnak¹³ hívtak, onnan a hatalmas Róma már csak hat mérföldre volt. A görögök szép rendben kiszálltak a hajókból, miután kivetették a számtalan horgonyukat. Istenem, milyen szépen nyерítettek a tüzes harci ménék! Leszállították a sátraikat is, és felállították őket a síkságon, a Garsire-ét a zöldellő fűvön húzták fel. Igen ügyesen egy mocsár mellett csörgedező patak partján állították fel Garsire sátrát, amelyet selyemszövetből, száz különféle színben tündöklő sávból varrtak össze. Tizenöt aranygolyóbis ragyogott a tetején, s mindegyiken egy kecses sasmadár ült; a sátor legmagasabb csúcsán pedig egy karbunkulus fénylett, s a sátrat selyemkötelekkel feszítették ki. Isten teremtményei közt nincs olyan állat, repülő madár, sárkány, sikló, vipera vagy kígyó, sem gyümölcsfa, sem vízben úszó hal, sem város, kastély vagy nép, amelynek ne lett volna rajta az aranyból vagy ezüsből készült képe. Lent a völgyben, a mezőn a seregnyi nép telepedett le; a jó harci ménék nyерítettek, az őszvérek üvöltöttek, a büszke görögök a fegyvereiket rázták, harsogtak a kürtök, a trombiták, és peregték a dobok, a zajtól és a lármától még a Jóisten mennydörgését sem lehetett volna meghallani. Hamar el is jutott a hír Rómába, hogy a megérkeztek a görögök a hadseregükkel.

– Ó, nagy Isten – szólt a császár –, ki Betlehemben a szent Szűztől születettél, a Te akaratodból most megkapják a görögök a háborújukat, amelyre olyan nyira vágytak. Rengeteg sok kincset gyűjtöttem össze, és annyit adok belőle az alattvalóimnak, amennyit csak óhajtanak. Átkozott legyen az a kincs, amely sokáig tart, hiszen csak addig van rá szükség, amíg el nem költjük, miként azt a lovagok és katonák is mondják!

XXV.

Jó urak, maradatok csendben, és figyelmezzetek most énám. Nem tudom, hallottatok-e már a hatalmas Fülöp királyról, aki Magyarország koronáját viselte, és akit mindenki felséges úrnak hívott. Elérkezett halálának órája, már semmiképpen sem kerülhetett el a véget. Két fiút hagyott hátra, akikre nagyon vigyázott, mert soha szebb ifjak nem születtek még e földön. Anyjuk,

¹³ Képzeltbeli helynév.

a királyné azonban nem szerette őket, s azon nyomban férjhez is ment egy másik királyhoz, aki a királyfiak életére tört. Ám volt egy tiszteletre méltó nevelőjük, aki az éj leple alatt elszöktette a két fiút, és azután idegen országba vitte őket. Megtanította őket sakkozni és ostáblázni, valamint sűrűn gyakoroltatta velük a pajzs használatát és a lándzsavetést, és olyan jól megtanította őket arra, hogyan kell sarkantyúba kapni a lovat, hogyan kell vívni és lándzsát törni, hogy bárhová mentek a földkerekségen, mindenütt elismerést arattak lovagi tudásukkal. Az ifjabbikat Esmerének hívták, bátor volt, hűséges, és jól fogott az esze; minél nagyobbra nőtt az ifjú, annál jobban igyekezett, hogy mindig mindent megtegyen azért, hogy kiérdemelje mások szeretetét. Az idősebbet pedig Milonnak hívták, legalábbis én így hallottam; hanem ő bizony hamis volt és rosszindulatú, s egyre gonoszabbá vált, ahelyett hogy megjavult volna; jól értett ahhoz, hogyan kell rászedni a becsületes embereket, és soha sem volt rá képes, hogy gondolatait jó irányba terelje.

XXVI.

Amikor meghalt Fülöp király, Magyarország ura, a királyné a szíriai Justamontért küldött, és a főurak akarata ellenére feleségül ment hozzá; a fiai pedig Szlavónia királyához mentek, aki fényes külsőségek közepette lovaggá ütötte őket. Virágvasárnap volt, amelyet a király udvarában, egy magyarországi városban ünnepelt. Az ifjak kopját törtek a réten: Esmeré aznap egy hirkániai¹⁴ harci mént ült meg, nyakába egy Magyarhonban készült címerpajzsot akasztott szépen csillogó arany oroszlánkölyökkel. A címer egyik negyedében pedig – úgy igaz, ahogyan mondom – egy olyan fehér galamb volt, akár a nyíló virág. Az oroszlánkölyök az ifjú pajzsán azt jelentette, hogy lovagként bátornak, az ellenségével szemben pedig ádáznak kell lennie; a galamb viszont szelídségre és illedelmességre utalt, valamint arra, hogy barátjával szemben alázattal viselkedjék. Éppen akkor érkezett oda egy Magyar Királyságból való zarándok, akit útja során a római Szentatya is fogadott. Megpillantván az ifjakat, hangosan felkiáltott:

– Mit műveltek itt, ti ostobák?

Amikor meghallották őt, mindenki nagyot nevetett, s köréje gyűltek, hogy hallják, mit mond.

– Jó urak – szólta a zarándok –, ha Isten is erőt ad, elmondom, hogy egyesenes Rómából jövök, s nem hallgatok el semmit. A bátor tekintetű Ottó császárnak van egy leánya, akinél szebbet életemben nem láttam. Az ősz szakállú

¹⁴ Hirkánia termékeny vidék Közép-Ázsiában, a Kaspi-tó délkeleti partján, mely Garsire császárnak adózott.

Garsire a leányt magának akarja, és ide Lombardiáig minden földet magának követel. Most pedig hatalmas seregével rátámadt Ottóra. Tudjátok meg hát, hogy a császárnak nagy szüksége van segítségre; ha most ott lennétek, bizony mondom, a lovagjai közé fogadna titeket, s bőven adna néktek tüzes aranytallérokat és drága almeriai szőtteseket.

Amikor ezt meghallotta Esmeré, a testvéréhez fordult, és kérte, hogy tüstént menjenek oda akkora kompániával, amekkorát csak keríteni tudnak.

– Menjünk, bizony – válaszolta Milon –, akkor sem maradnék itthon, ha Tiberias¹⁵ minden aranyát ajánlanák fel nekem.

XXVII.

Az ifjak visszamentek a szép városba, és rögtön búcsút is vettek; nagyon bánatos lett ettől a király, és erőt kellett vennie magán, hogy elengedje őket. Húsz, velük közel egyidős lovagot vittek magukkal, és mintegy harminc fegyverhordozót, akik nagyon tisztelték őket; mindegyikük egy pihent csatamént vezetett jobbjaival. A tengerpartig meg sem álltak, ahol kibéreltek egy hajót, és felszálltak rá. Alig indultak el, már át is keltek a tengeren, és addig-addig szaporázták lépteiket, amíg Rómába nem értek, ahol megtalálták a sereget. A város másik felén, a Vatikánban szállásolta el őket egy dúsgazdag, vagyonos polgár, s örültek is nagyon, amikor vacsorához ültek. Esmeré akkor odahívta őt magához:

– Kedves házigazdánk, igaz hitére kérem, mondja el a teljes igazságot, amit Ottó királyról tud. Fogad fel zsoldosokat? Jó ember? Hozzá jöttünk, nem titkolózunk kegyelmed előtt. Bizony mondom, ha minket felfogad, egy hónap sem telik el, s a görögöket legyőzzük és miszlikbe aprítjuk.

– Szavamra – szolt a házigazda –, szívemből beszélt; a király szíves örömet felfogadja kegyelmeteket. Felséges uramnak van egy leánya, a karcsú természetű Florence, a keresztény világ legeslegszebb leánya; a vén Garsire őt akarja megszerezni az igen előkelő származása miatt, és vagy négyszázezer harccsal támad ellenünk. Keressék csak fel a királyt, és meglátják, milyen jó ember ő; biztosra veszem, hogy nagy vagyont kapnak majd tőle. Isten ne legyen hozzám irgalmas, ha nem kapnak tőle annyit, amennyiből akár ezer ember is hét esztendeig bőségesen élne. Ne is legyen gondjuk a kincsre, ha szeretnének nálam maradni, csak tessék. Annyi aranyuk és ezüstjük lesz majd, amennyit csak akarnak. Épp jókor érkeztek, mert a városban mindenhol kidobolták, hogy holnap minden lovag öltözzék fegyverbe, a király ugyanis megfogadta, hogy csatát fog vívni.

¹⁵ Ma város Izraelben.

Amikor az ifjak ezt meghallották, nagy öröm lett rajtuk úrrá. Éjjel nyugovóra tértek, és hajnalhasadtáig aludtak. A konstantinápolyiak reggel fölkeltek, hogy csatára hívják a szép várost, és vagy tízezer fennhéjázó görög állt neki a kaput döngetni. Ennek a híre eljutott Milonhoz és Esmeréhez is, s az ifjabbik így szólott bátyjához:

– Hitemre, drága fivérem, ez most kapóra jön nekünk! Induljunk tüstént fegyveresen a harcba, és tegyünk valami olyat, amiről majd sokat beszélnek!

Miután így szólott, felfegyverkeztek, felsorakoztatták hús lovagjukat, és egy régi várkapun át elhagyták a várost: fegyvereik és aranyozott pajzsaik szépen ragyogtak. Ottó császár fejedelmi palotájában volt, és az ablak márványból faragott párkányának támaszkodott, mellette, a balján ott állt Florence. Amikor a Tevere partján végigjárták tekintetüket, megpillantották a két ifjút, amint átkelnek a mezőn. Észrevéve őket, a görögökön nagy öröm lett úrrá, s a tömegből ki is váltak negyvenen, hogy kopjáikkal rárontsanak a hús leventére. Soha nem tanították még így móresre a görögöket, akik közül egy sem maradt a nyeregben. Ezt látván, Róma császára el is nevette magát.

– Ó, Istenem, Mennyeknek Királya! – sóhajtott fel Florence. – Vajon kik ezek a daliás leventék? Ó, mily tüzes, gyorsjárású ménjeik vannak! Az egyikőjük elől, úgy látom, ékkövekkel díszített sisakot visel, és fejér galamb van aranyozott pajzsán. Még sohasem láttam ilyen szép fegyveres vitézt.

XXVIII.

Amikor a görögök észrevették Esmerét és Milont, és látták, hogy csak húszan vannak, mégis legyőztek negyven harcost az övéik közül, igencsak elszégyelltek magukat. A tömegből rájuk rontottak vagy háromszázan, és lesújtottak az ifjak pajzsára, s amikor lándzsáik már felmondták a szolgálatot, előkerültek a kardok. Mégis alaposan ellátták a görögök baját a csatában, mert Milon és Esmeré keményen szétcsapott köztük, és ha nem védekeztek volna oly keményen, nem maradt volna semmi erejük ellenállni az ifjú lovagok csapásainak. Esmeré megsarkantyúzta csataménjét, meglóbálta a kardját, és lesújtott egy görög csúcsos sisakjára, s hatalmas csapásával az övéig kettéhasította görög harcost, akárcsak a nyeregkapáját és lobogó sörényű lovát. Ezt látván, a görögöknek úgy inukba szállt a bátorságuk, hogy egy völgykatlanynyi tört aranyért sem várták volna be őket. Róma császára mindezt a palotájából nézte végig.

– Atyám – szólott Florence –, felséges uram, mit fogsz most tenni? Jézus nevében küldj nekik segítséget, és tudjuk meg, drága atyám, hogy ki volt az az ifjú, aki ily hatalmas csapást mért az erős görögre.

– Leányom – szólt Ottó király –, felismertem az ifjút, aki galambot hord a pajzsán.

XXIX.

A császár Agravainért és Sámsonért, udvara két legvitézesebb fivéréért küldött.

– Jó urak – szólt a császár –, halljátok parancsomat: vegyétek fegyvereiteket, nemes lovagok, és siessetek az ifjú leventék segítségére, nehogy elveszítsük őket: bármely országból érkeztek is, az én oldalamon állnak.

– Isten megáldja felségedet! – válaszolták a lovagok.

Hétszázan ragadtak fegyvert, és bizony egyikük sem volt éretlen siheder, hanem mind egy szálig jó lovagok voltak, s mindegyik lobogós kopját vitt magával. A főkapun át rontottak ki, és jöttük hírére a görögök is felsorakoztak. Amikor Esmeré megpillantotta őket, megsarkantyúzta szlavón lovát; ne érjen egy lyukas garast sem, ha nem vágat mindig elől. Ott, ahol a sokadalmat és a vérontást látta, ott harcoltak az ifjak keményen markolva kardjukat. Aki csak látta, oroszlánnak gondolta volna őket: mennyi csapást osztottak kopjájukkal, hány zászlórudat eltörtek, hány lándzsát szétzúztak, csak úgy hullott a sok szilánk! Vagy ezren hulltak előttük a porba, és egyikük sem volt olyan előrelátó, hogy meggyónt volna előtte, a többiek pedig hitvány ebek módjára eliszkoltak, meg sem álltak a sátrukig, majd a fővezéri sátorhoz siettek, és elmondták az ősz szakállú Garsire-nak, hogy mennyi embert veszített, s hogy képtelenek tovább ellenállni. Amikor ezt meghallotta a császár, lehajtotta állát, és haragjában Szent Lázár nevére megesküdt, hogy felgyújtja és porrá égeti a várost.

XXX.

A nemes lovagok visszatértek Rómába, ahol Milont és Esmerét nagy megbecsüléssel várták, és eléjük mentek a derék lovászok is, akik hadizsákmányként egy-egy csatament vezettek el kantárszáron. Egyenesen a szállásukra tértek, hogy megpihenjenek, mivel a fegyverviseléstől, a dupla láncingtól és a görögök csapásaitól igencsak elfáradtak a tagjaik. Esmeré igen szép beszédet intézett házigazdájához:

– Jó uram, azért mentünk ki az előbb a városból, hogy némi hadizsákmányra tegyünk szert, ugyanis örökségünkből kitagadtak minket, és nagy szükségben vagyunk. Szeretnénk a király színe előtt is megjelenni, hogy bemutatkozzunk néki. Ám a tegnapi szíves fogadtatásáért fogadja el tőlünk ezt a tíz értékes lovat, és többet is adunk majd, ha sikerrel járunk.

Derék házigazdája illő köszönetet mondott Esmerének. Azután a két ifjú és

a húsz lovag lóra szállt, és harcosok módjára a fegyvereiket is magukkal vitték. Meg sem álltak, míg a hatalmas palotához nem értek.

XXXI.

Túlzás nélkül mondhatom, hogy hatalmas sereget gyűjtött egybe Rómában a császár. Akinek jó lova volt, azért abrakolta, hogy kiismerje, miként lehet vágára fogni és oldalt fordítani. Aki csak látta, hogyan fényezik és tisztogatják páncélingeiket, hogyan vasalják meg lándzsáikat, és csiszolják pajzsait, miként erősítik fel lobogóikat kopjáikra és lengetik azokat, hogyan táncoltatják lovaikat ezek az ifjú lovagok, és miként száguldoznak és fickándoznak ezek az aragóniai harci ménék, az bizony sohasem felejtí el ezt az ádáz háborút! A sereg zajától beleremegett a város, és a császár sok hűbéresének lármájától zengett a palota is; ám amikor az uralkodó megszólalt, illedelmesen elhallgattak, mintha attól féltek volna, hogy levágják kezüket-lábukat, ha egy szót is szólnak.

– Jó urak – szolt a császár –, jól tudják az igazságot, miszerint Garsire kegyetlenül el akar banni velünk, fel akarja dúlni az országomat, és erőnek erejével el akarja azt venni tőlem. Akárcsak nékem, kegyelmeteknek is az a feladata, hogy megvédjék országomat. Ha valamelyiküknek pénzre van szüksége, csak mondja meg, bizony mondom, annyit kap, amennyit csak szeretne. A konstantinápolyi had ránk akar ijeszteni, és betört az országunkba, ám a Szentlélek Ūristenre mondom, hogy nem lesz nekik könnyű a hazatérés. Jó urak, most minden gondolatuk a körül forogjon, hogy miként tudnának minél több kemény csapást kiosztani, és ne engedjék, hogy megrettentse kegyelmeteket a halálfélelem. Felvonatom és körbehordoztatom hadi lobogómat, majd felfegyverzek és vasba öltöztetek negyvenezer harcost, és minden alattvalómat a seregembe fogadom. Ha valaki észreveszi, hogy akad köztük olyan gyáva, aki menekülőre fogja, sújtsa le reá, és kardjának acélpengéjével rögtön a fejét vegye!

XXXII.

Nagy volt tehát a zaj és a láрма Rómában, ahol a császár igen nagyszámú hűbérese gyűlt össze, akiknél vitézebbek az egész világon nem akadtak. Megfújták a kürtöt, amely kézmosáshoz hívta a sokaságot az égbe nyúló palotában; húsvét ünnepe volt éppen, amikor a főurak uralkodójuk udvarában lakomáztak. Ezen a napon számtalan fejedelem, herceg és gróf volt jelen, de voltak ott várurak és alsóbb rangú előkelőségek is. A császár a főasztalnál foglalt helyet, s a márványpadló gladióluszokkal és más virágokkal, babérfa

leveleivel és illatozó mentával volt telehintve.¹⁶ S íme, megérkezett a tágas palotába a két ifjú is, aki húsz lovagot hozott magával kíséretképpen, valamint rengeteg fegyvert és zászlót, és mindegyikük egy-egy drága harci mént vezetett maga után. Mindkét ifjú szépen kikészített, ugyanolyan színű prémet viselt, emberfia nem látott még annál szebbet. Egy volt az életkoruk, és egy a természetük. Az asztal körül ülő főurak egyre csak őket bámulták, mert soha két szebb leventét még nem láttak. Az ifjak megálltak a császár előtt, majd a Teremtőtől minden jót kívántak néki.

XXXIII.

Milon volt az elsőszülött, így hát ő szólalt meg először; büszkén megállt a főasztalnál, mire a főurak elcsendesedtek, hogy hallják, mit mond. Amikor meglátta a felséges császárt, illően köszöntötte, mire a császár rögtön viszonozta is köszöntését, majd megkérdezte, mi a nevük, és honnan jöttek.

– Felség – szólt bátran az idősebbik –, Milonnak nevezett el, aki a keresztvíz alá tartott, az öcsémet pedig Esmerének hívják, akinél derekabb fivért nem lelni a földkerekségen. A nagyhatalmú Fülöp király nemzett minket, aki Magyarországon uralkodott, és koronát viselt. Fülöp király azonban már régen meghalt. Tudja meg felséged, hogy anyánk nem szeretett minket, és az országba hívatta a szíriai Justamont-t, s amint meglátta, szerelemre gyuladt iránta. Minek is titkolnám felséged előtt? Anyám hozzám, s mivel mi még kicsik voltunk, száműzött minket a hazánkból. Justamont az életünkre tört, ám egy éjjel derék nevelőnk, aki vigyázott reánk, megszőktetett minket. Nemrégiben pedig Szlavónia királya lovaggá ütött minket. Nála hallottunk a felséged által vívott ádáz háborúról, és siettünk, ahogy tudtunk, hogy ideérjünk. Fogadjon fel minket felséges urunk, ne utasítson el, s meglátja majd, milyen jól fogjuk szolgálni felségedet.

– Legyen hát – felelte a császár, akinek igencsak kedvére volt a dolog. Egy főkomornyik akkor vizet hozott nekik a kézmosáshoz. Milon, az idősebbik a király mellett foglalt helyet, a szép Florence pedig Esmerét ültette maga mellé, gyengéden megölelte, és egy aranykancsóból vizet töltött néki, majd odahívott egy asztalnokot, aki felvágta az ételét. Esmeré jóízűen evett, és Florence egyre csak őt nézte, hiszen az ifjú szép volt és kedves; színe egészen elváltozott, akárcsak a teste és tagjai, mintha Isten maga formálta volna őt a két kezével, harcra termett, délceg lovag volt, soha vitézebb férfi nem szállt még lóra. Florence

¹⁶ A középkori paloták termeinek márvány- és kőpadlóját ünnepi alkalmakkor virágokkal és zöld lombokkal hintették be, melyek ily módon az épületek belsejében is „tavaszi hangulatot” keltettek.

szívében mélyen elgondolkodott.

– Ó, Istenem – mondta magában –, mily remek lovag! Aki ilyen jó étvággyal eszik, az soha nem viselkedik gyáván.

XXXIV.

A királykisasszony alaposan szemügyre vette az ifjút: karcsú volt és magas, mintha Isten maga formálta volna meg a két kezével; bőre fehér volt, akár a tavaszi virág, a szeme úgy csillogott, mint a frissen vedlett sólyomé, szőke göndör haja, széles válla és karcsú dereka volt, s látszott, hogy kissé elnyűtte a páncéling, amelyet viselt.

– Ó, Istenem – szólott Florence –, Mennyeknek Királya, aki önszántadból vállaltad a kereszthalált! Bárcsak annyi jó szándék lenne ebben a leventében, mint amilyen szépnek találok a megjelenését! Ha keresztény módon feleségül venne, egy éven belül megszabadítaná ezt az országot, annak a vénséges Garsire-nak pedig fejét venné.

Ámde hiábavalók voltak a sudár Florence szavai. Soha nem akadt még jobb lovag a földkerekségen Esmerénél, aki nála bátrabb, hősiebb vagy merészebb lett volna. Ott volt azonban mellette bátyja, Milon, aki dicséretre méltó lovag volt ugyan, ám szívében egy csepp hűség sem volt, hanem csak gonoszság és hamisság; Esmerét sohasem szerette, és kedvessége miatt nagyon hamar, testtől-lelkestől meggyűlölte őt. Miután valamennyien megvacsoráztak a császári palotában, leszedték az abroszokat, és asztalt bontottak.

A görögök és az örmények pedig felállították sátraikat, és a folyó völgyében letáboroztak. A síkságot szél tében-hosszában megtöltötték, hegyen-völgyön, erdőn-mezőn mindenütt ők voltak. [...] ¹⁷ Garsire császár parancsba adta, hogy a sereg tüstént fegyverkezze fel, és induljon a híres város, Róma ellen. Azt is meg akarta tudni, hogy Ottó király miért vette semmibe az üzenetét, melyet küldött volt néki. Egy tekintélyes görögországi király így érvelt Garsire-nak:

– Hitemre, felség, Ottó királynak igen nagy hatalma van. Miért akarja feldúl ni országát és királyságát, és miért akarná ily gyalázatosan leöl ni alattvalóit, amíg nem beszélt vele szemtől szemben? Hívassa ide a sátrába, hogy azután mindenben felséged akarata szerint cselekedjék.

Mire Garsire így felelt:

– Vigyék előlem ezt a hitvány ebet! Erőnek erejével akarom letörni Ottó hatalmát!

¹⁷ Itt két sor hiányzik az eredetiből.

XXXV.

– Jó urak – szólt Garsire –, vegyék magukhoz fegyvereiket, szálljanak nyeregbe, öltsenek láncinget, és meg se álljanak, míg Rómába nem érnek. Ha Ottó ellenáll nékem, örültséget követ el.

– Ahogy parancsolja, felséged – felelték alattvalói.

Volt köztük egy kém is, aki Rómában született, ám görög ruhába bújt, és jól értette a nyelvet is, mert alaposan kitanulta. A sereget otthagya Rómába ment, és tüstént a palotában termett.

– Felség – szólt a királyhoz –, túlságosan bízik önmagában. Garsire császár szörnyen felfuvalkodott, túlságosan nagy hatalma teljesen elvakította. Egy tekintélyes görögországi király, aki közeli bizalmasa, a fülem hallatára azt mondta ma néki, hogy hívassa magához felségedet, és hogy minek lekasabolni felséged alattvalóit, és minek lerombolni városát, ha magától is megteszi, amit kíván. Ő meg azt felelte néki – dühös is lettem tőle –, hogy szó sem lehet semmiféle egyezkedésről. Erőnek erejével akarja letörni felséged hatalmát. Honnan keríthetett ő ennyi embert, Mennyei Atyám? Vagy százezer fegyverest láttam együtt.

– Felség – szólt Milon –, hallgasson reám egy kissé. Bízson bennem, és fegyverezze fel alattvalóit, menjen az ablakokhoz, és védelmezze meg a városát a görögök ellen.

– Az Isten szerelmére, felség! – szólt a vitéz Esmeré –, ifjonc vagyok még, de hallgasson meg engem. Bátyám igen bátor és dicséretre méltó lovag, ám arra kérem, ne fogadja meg a tanácsát. Később még megbánná, és szegyenkezne miatta. Lásza be, ha itt bent várná be őket, viselkedése holmi bocskoros nemeséhez volna hasonlatos, mintha csak valami szegény kis várúr lenne. Ha felséged is úgy óhajtja, menjünk ki rájuk mindannyian! Megküzdünk velük, és ha Isten is úgy akarja, győzni fog, hiszen az igazság elvégre felséged oldalán van, s az alattvalói is módfelett szeretik: jó acélkardjaikkal bátran fognak harcolni, a görögök viszont gyávák, miként azt magam is tapasztaltam. Meglátja, ha egy kicsit is rájuk ijeszt, már futnak is, akár a medve, ha leveszik róla a láncot.

E szókat hallván, mindenki jól megnézte magának az ifjút, és az egész palotában róla kezdtek beszélni.

– Hitemre – mondták a rómaiak –, igen vitéz lovag ez az Esmeré, soha főúr nem adott még ilyen jó tanácsot.

Majd azt kiáltották a királynak:

– Ne mondjon ellent néki felséged!

– Legyen hát – felelte a király –, ha ennyire akarják kegyelmetek. Menjünk hát ki a palotából feltűzött lobogóval!

XXXVI.

Ezalatt Ottó király leánya, a karcsú Florence mélyen a gondolataiba merült, és nem tudott megnyugodni. Kiállt a tágas palota ablakába, és nézte, hogyan ragyognak odalent a sisakok.

– Ó, Istenem – szólalt meg Florence –, ki mindent meg tudsz ítélni, ugyan honnét került elő ez a sok vitéz, aki most a szemem láttára itt lovagol? Az ember nem győz csodálkozni ilyen sokaság láttán.

Odament a királyhoz, és így szólt hozzá:

– Atyám – mondta a leány –, adjon feleségül a hatalmas Garsire királyhoz, küldjön el engem hozzá, mielőtt még hadra kelnek és megverekszenek, hiszen nem lehet nagy veszteség nélkül megvívni egy csatát. Én csak egy nő vagyok, de felséged emberei százezren vannak! Nem szabad, hogy miattam olyasmire adják a fejüket, aminek a végén annyi főurat és lovagot kardélre hánynak.

– Leányom – válaszolta Ottó király –, miket hallok, miről beszél? Nem azért öltöttem fel hófehér, dupla páncélingemet, és nem azért ültem fel szélesebb csataménem, Bondifer hátára, nem azért vettem kézbe fényes acélkardomat, hogy most ne láthassa, mennyi sisakjukat vágom kettőbe, s mennyi sok láncingüket szaggatom el és hasítom szét; negyven fegyverkovács egy év alatt sem tudna annyit készíteni.

XXXVII.

– Jó urak – szólt Ottó király –, ne késlekedjenek tovább; induljunk hát ki magasba emelt lobogókkal, és számítsanak arra, hogy keményen lecsapunk a görögökre. Aki jól fog harcolni, annyi kincset kap tőlem, miután visszatért, hogy vidáman élheti vele életét, s néki és egész családjának méltó rangot adományozok. Előtte azonban, uraim, imádkozzanak a Mi Urunkhoz, aki értünk kínhalált szenvedett a kereszten, hogy szent irgalmából dicsőséget szerezhessenek.

Milon ujjongott, Esmeré örvendezett. Miután az ifjú lovagok elindultak, a palota kiürült. Az egész városban kidobolták, hogy aki otthon marad, azt csúffá teszik, és az udvar arra ítéli, hogy kezét-lábát levágják. A palota márványpadlója rózsákkal és kardvirágokkal volt telehintve, és a zöldellő pázsitra hatalmas selyemszőnyeget terítettek. Róma császára kicsit sem félt, hanem bátor harcosként a fegyvereit kérte, s végül a karcsú derekú Florence szolgálta ki. Erős láncinget adtak rá, amelyben fegyver kárt nem tehetett. A sisak, amelyet a fejére tettek, felül barázdált volt, és színarannyal meg ékkövekkel volt körben kirakva, elől pedig két berill ragyogott az orrvédőjén. Jól edzett acélkardját is oldalára kötötte, s nem akadt semmi olyan a föld kerekén, amit

ketté ne vágott volna. Lovát, Bondifert is felnyergelték néki, drága, rojtos, keleti szövettakarót borítottak rá; ezt a lovat, mely soha nem fáradt el a futásban, Afrikában zsákmányolták, és onnan küldték el ajándékba Ottó királynak. Feje kicsi, szőre finom szálú, füle rövid, lába pedig inas volt. A nyeregkapát annak idején a tengerből halászták ki, arannyal és ékkövekkel volt kirakva, s a hátsó részét fekete zománc borította; gyönyörűséges volt a hám is, amelyet a szügyére erősítettek. A császár, lábán sarkantyúval fel is ült rá. Bár már őszbe hajlott, erős és egészséges volt, és égett a vágytól, hogy csatába mehessen; soha nem engedte, hogy kengyelt tartsanak néki, mégis igazi lovag módjára szállt nyeregbe, és minden ló megremegett, amikor megülte azt.

XXXVIII.

Amikor a császár lóra szállt, főúrhoz méltó látványt nyújtott. Ott volt Esmeré és Milon is a húsz lovaggal, akik a kíséretüket alkották, s mindegyikük hadi zászlót, hadi jelvényt vagy lobogós kopját tartott a kezében. Esmeré becsületes volt, szívében nyoma sem volt gonoszságnak, és telis-tele volt lovagi erényekkel; Milon, a fivére, ugyanolyan derék ember lett volna, ha nem lett volna szívében gőg és áruslás. Mindazonáltal egyforma címert viseltek: kerek pajzsukat arany és zöld mezőben azúr oroszlán díszítette; lovaikra vörös gyapottakaró borult, amely a csüdjükig szépen fel volt vágva, a sodronyingüket pedig drága selyemszövetből készült hadiköpeny fedte. Szép egyenes lándzsákat és feltűzött zászlókat hordoztak, amelyek aranynyelve az állukat verte. Magasságos Isten, milyen szép aragóniai harci ménjeik voltak! Úgy repültek, mint két sólyom, s vágatában érkeztek Ottó király elé.

– Ó, Istenem – kiáltott a császár –, szent kegyelmedre mondom, amely feltámasztotta halottaiból Szent Lázárt, az ég angyalai ők, akik most a földre szálltak, hogy a segítségemre legyenek: jaj hát a görögöknek!

– Felség – szólalt meg egyik bizalmasa, akit Sámsonnak hívtak –, e két ifjú Fülöp király fia.

– Nos – mondta a császár –, eljött a csata ideje.

– Felség – fordult hozzá Esmeré –, hallgasson meg engem. Legyen olyan kegyes, és ne utasítson vissza tőlem egy adományt.

– Megkapja, amit kér – válaszolt a császár –, még ha Salamon minden kincsét szeretné is.

S az ifjú a nyeregkapáig meghajolt, hogy megköszönje.

XXXIX.

– Esmeré – mondta a király –, nem tudom, miféle dolgot kér, van-e olyan a világon, és mi földön terem.

– Felség – válaszolt az ifjú –, elmondom a kérésemet: amit az imént megígért nekem, az nem más, mint az első ütközet. S avégett kérem azt felségedtől, mert nincs oly erős pajzs, sem vörös vagy szürke, amelyet keresztüldöfve ne mártanám lándzsámat az ellenség testébe, akire lesújtok, és ha lándzsám eltörik, hát majd jó acélkardommal teszek rajta igazságot. Még délelőtt felséged szeme láttára megkezdődik a csata, és Garsire-nak annyi emberét fogjuk kardélre hányni, hogy nem adná értük Pisa városát, Frankhont vagy Frigiát. Én és fivérem készek vagyunk felségedet szolgálni.

A fehér és bársonyos bőrű Florence, akinek arca ragyogott és tündökölt, és akinek kis keblei szinte átszúrták az ingét, ez okos beszédet hallván felnevetett, és minden hamisság nélkül ezt suttogetta a fogai között:

– Esmeré, a kegyelmed szerelme hívogat és lángra lobbant engem; nem is találok szavakat, mindenestül meghódított.

XL.

Nagy, öldöklő csata kezdődött akkor, s a harcolók egy pillanatra sem kötöttek egyezséget, fegyvernagyvást vagy békét. Midőn a király lóra szállt, igen szép kíséret szegődött nyomába. Ki is ürült utánuk a palota és a trónterem, midőn a király magasra emelt zászlóval és a húszezer harcossal megerősített sereggel elhagyta Róma falait. Igen szemet gyönyörködtető és jól felszerelt volt a serege, és harcosai égtek a vágytól, hogy csatába mehessenek; mindnyájuk arcát sisak védte. A vitéz Esmerére bízta a hadilobogót, és megkapta az első összecsapás jogát is. Ó, Istenem, milyen kapóra jött most nekik ez a lovag! Dicsőségére vált Róma koronájának ez az ifjú.

XLI.

A király mellett ott lovagoltak a lombardiaiak, a milánóiak, a piacenzaiak és a paviaiak. Akkoriban, jó urak, a lovagi szabályok szerint nem akadt derekabb vitéz Magyarországi Esmerénél. A sereget szépen felállították, és vagy harmincezer kiváló harcos sorakozott fel. Végig a csatamezőn hatalmas zajt csaptak a lándzsák; ezekben az alattvalóiban bízott leginkább a római király.

Garsire igen éltel volt már, szakálla deres volt, és egészen Agadirig¹⁸ nem akadt nála bölcsebb ember; az viszont nem vall okos emberre – akármit mond

¹⁸ Agadir: marokkói kikötőváros, itt: nagyon távoli hely.

is az ének –, ha százéves legényember szeretőt akar magának: Garsire bizony igen nagy esztelenséget vett a fejébe, de nem is csoda, hiszen bölcs emberek is megőrülnek, gőgössé és elvakulttá válnak, ha túlságosan a saját fejük után mennek. Ám ha az Úristennek, aki mindenek felett uralkodik, úgy tetszik, bárkinek elveheti a józan esztét.

XLII.

Mellettük ott haladtak a pisiaiak és a genovaiak, majd a sinigagliaiak és az anconaiak, a sienaiak és a spoletóiak, a toszkánok és a luccaiak, majd pedig a tengerpartról azok, akiknek városát Apuliának nevezik; tőlük jött vagy három zászlóalj is. Nem holmi polgáremberek módjára voltak felfegyverkezve, hanem szép, hófehér hadilobogókat, sötétvörös zászlókat és türkiz zászlócskával díszített lándzsákat hordoztak; színarany nyereg, szaracén kötőfék volt a lovukon, s hadiköpenyüket aranyhímzés díszítette; hispániai harci ménjeiket selyemtakaró borította, és iszonyú zaj támadt, amikor a lovak egymásra nyertettek. A sereg végül egy mocsár mentén fejlődött fel.

XLIII.

A Római Birodalom egyik hűbéres királyát Brubent-nak hívták, Velence városa és tartományai felett uralkodott, ő maga viszont szaracén volt, akárcsak alattvalói. A nagyhatalmú Ottó császártól kapta hűbéri birtokát, és a császár kívánsága szerint vagyonából minden évben húszezer márká ezüstöt adózott neki. Most eljött a császárhoz, hiszen az nagy szükségben volt, és elhozta magával négyezer harcedzett katonáját. Mennyi tüzes csatamént láthatatok volna ott: almásderes, fakó, pej, szürke és foltos lovakat! Egy patak partjához érve felsorakoztak, s előre szegezett lándzsáikkal nagy lármát csaptak, selyemzászlóik egymást érték, pajzsaik és sisakjaik pedig valósággal ragyogtak.

XLIV.

A rómaiak az egyik oldalon gyűltek össze; ez a hűbéreseik serege volt, amely csak most érkezett. Agravain vezette őket, és vele Berart, Clamador, Gaudin és a pesarói Guion. Negyvenezren voltak, és egy sem volt köztük gyáva, hanem egytől egyig derék lovagok voltak, erősek, bátrak, merészek, és ifjak, és soha nem télenkedtek. Istenhez és a nemes Szent Lénárdhoz¹⁹ könyörögtek, hogy – mivel az igazság az ő oldalukon van – tartsa meg őket épségben. Mennyi szép

¹⁹ Szent Lénárd: VI. században élt galliai remete, aki jó barátságban volt Klodviggal, a frank királlyal.

fakó csatamént láttatok volna ott, mennyi almásderes és pej lovat, szürkét és fehéret! Emitt pedig a hadilobogót hozták szekéren, szépen és ügyesen; de ez a szekér nem ám erdőben vagy irtáson talált fából volt összetákolva, hanem negyedrészt aranyból, elefántcsontból és ezüsből készült. Nagy karbunkulusok ragyogtak és csillogtak rajta. A zászlóvivők bátrabbak voltak, mint a leopárd, s egytől egyig kipróbált harcosok voltak, és nem akadt köztük gyáva ember.

XLV.

Most pedig elmondom néktek, hogyan nézett ki a császár zászlaja: nagy szekér vitte, amelynek dereka elefántcsontból és ezüsből készült, a négy ke-reke pedig aranyból és berillből volt; a szekeret harminc gascogne-i ló húzta, egytől egyig mindnek hatalmas sörénye és erőteljes fara volt; a nyakszirtjü-kön átvett hám selyemből készült, akárcsak a kantár, az ostor nyele pedig színaranyból volt. S bizony nem holmi ifjancok hajtották őket, és nem is közönséges kocsisok módjára voltak öltözve, hanem mindannyian szép herme-linbundát viseltek jó selyemtunikával és gyönyörű bársonykabáttal, s egytől egyik színarany pálcát tartottak kezükben. A szekéren egy szépen körbe-csiszolt rúd állt színaranyból és ezüsből, egyenesen az ég felé magasodott, és a csúcsából lándzsa meredezett; négy mérföldes messzeségből is jól látszott a lobogó és a hatalmas, izzó karbunkulus, mindez a nagy Ottó császár méltóságát hirdette. A zászló köré gyűlt a főurak serege és a negyvenezer harcos, akik mind önként mentek a csatába, s egy sem akadt köztük, akinek eszébe jutott volna, hogy félelmében elszaladjon a görögök elől. Jó urak, ez a zászló bizony olyan hatással volt a harcosokra, hogy rögtön alá futottak, és rárontot-tak az ellenségre. S az a világ minden kincséért sem tudta megakadályozni, hogy el ne veszítse a nyakáról a fejét.

És már ott is termett lován az ősz szakállú Garsire, s a seregek hatalmas erővel összecaptak. Jó urak, nem hazudok, mert írva vagyok: mióta Isten megteste-sült, és a földre szállt Szűz Mária angyali üdvözlete révén, asszonyért még nem támadt akkora harc és pusztítás, mint Florence-ért, Ottó király leányáért.

XLVI.

Jó urak! Ez a történet nem mai vagy tegnapi, hanem nagyon régi, s a messi műltba nyúlik vissza. A hatalmas Garsire király nagy hírnevet szerzett, s mi-ként írva vagyok, igen kiváló harcos volt.

Nem volt az ő idejében más oly büszke és vitéz uralkodó, aki ha meg akar-ta volna őt támadni, vagy valamiért megneheztelt volna reá, ne kényszerült volna a könyörületéért esedezni.

Az ellenségeit kíméletlenül meg akarta semmisíteni, szereteteit pedig kegyeivel halmozta el. Amikor csak tehetette, lovagi öltözetet viselt, s mindazonáltal kettős szövésű, hófehér sodronyínget öltött, melynek láncszemei ezüstből, kapcsa pedig színaranyból készültek. A fejét drágakővel berakott, csillogó acélsisak védte, melynek a csúcsa is igen értékes volt. Ősz szakálla az övétől túl ért, eltakarva hasát és csataménje nyakát. Róma városa felé lovagolt hadával, és alaposan felkészítette az ütközetre a csapatait.

Jó urak! Hihetetlen csodaszámba ment, hogy a görögök százötvenezerrel többen voltak, mint a rómaiak, s mindegyik rómaira két görög lovag jutott. Ottó király azonban nem hagyta, hogy a görögök az országára támadjanak.

Ám ha Isten megsegíti, ki mindeneken képes segíteni, az agg Garsire nem tud ártani néki!

XLVII.

Vágtat Garsire teljes erejéből, a csata frontvonala tizenkét mérföld hosszan húzódik, a cserkészei egytől egyig arról szóltak, hogy csata készülődik. A rómaiak fegyverben álltak, s királyuk zászlaját Rómán kívül vonták fel.

Ottó császár azonban egy lyukas garast sem adott volna Garsire-ért, hiszen alattvalói az egész országát védelmezték, s így nyugodt szívvel lehetett az uralkodó.

A római Ottó császár hívatta Esmerét, Milont, Aliaume-ot, a csatában edződött Clamadourt, Agravaint, Sámsont és a vitéz Josué-t, s országa legelőkelőbb származású főurait.

– Jó urak! – szólott Ottó király. – Hűséges és talpig becsületes alattvalóim, s valamennyien kiváló és derék lovagok vagytok. Nagy szükség lesz most rendíthetetlen bátorságokra. Tudjátok meg, hogy aki a legjobban küzd majd a csatamezőn, s győztesként kerül ki onnan, felettébb gazdag adományban lesz része, mert feleségül adom hozzá leányomat, a tündérszép Florence-ot, és néki adom városomat, Rómát is, mely halálom után nyomban reá száll.

Ezt hallván a nemesurak egymásra tekintettek, s leggyávább is tüstént összeszedte minden bátorságát.

– Ó, Istenem! – szólott Esmeré –, dicső Mennyei Király, ki önként vállaltad a keresztet! Immár több mint százezer bátor és nemes szívű harcos gyűlt itt egybe; hitvány és elbizakodott szívű embernek kell lennie annak, aki ily hatalmas sereg láttán azt gondolná, hogy több virtus lakozik benne, mint bármelyikükben közülük. Bizony mondom, Isten látta ezt és lelket öntött beléjük, hogy e csatát győztesként vívják meg.

Szavai hallatán a rómaiak egymásra pillantottak, összetalálkoztak a tekintetük és nem szóltak többet. Lándzsát ragadtak és útra keltek. Elöl ment Esmeré, aki nagyon vágyott a dicsőségre, magasba emelte kopjáját és nyakába akasztotta pajzsát. Lobogója aranszegélyei drágaköves sisakjára hullottak. Elsőként fogja belevetni magát a küzdelembe, és egy tapodtat sem hátrál majd.

XLVIII.

Hatalmasra duzzadt a gyülelész görögök serege. Garsire-nak volt egy nagy hatalmú és nagy vitézségű török hűbérese is, akit Brucabaut-nak hívtak, s aki Epeirosz és Morea korlátlan ura volt, és egészen Cornwallig nem akadt nála jobb lovag. Nincs két oly erős harcos, bármekkora harci düh tüzelje is őket, hogy ha rájuk támad, szívüket ne szakasztaná meg belsejükben. Garsire szoldos katonája volt ő, tőle kapott bőségesen javakat, s a császár még többet is ígért néki, sőt az első párviadal jogát is néki adományozta, nehogy cserbenhagyja. A török vitéz a homokos fövényen keresztül a többi harcos elé jött. Esmeré igencsak megtermettnek és nagy erejűnek találta, ám mégsem becsülte többre egy lyukas garasnál. Brucabaut csapása nem érte Esmeré nemesebb testrészét, s midőn ő is lesújtott reá, rögtön látta, hogy nem vétette el az ütet, mert átdöfte ellenfele pajzsát, mely egy kavicsot sem ért, s széthasította láncingét a mellkasán. Hogy végleg leterítse, lándzsáját a mellkasába döfte, átszúrva szívét és belső szerveit, s a török harcos szörnyű kínok közepette a földre zuhant, ahonnan nem volt képes többé felállni. Esmeré pedig azt kiáltotta:

– Vágjátok őket miszlikbe, nemes uraim! Ha Isten és Szent Péter is úgy akarja, még ma e kevély görögök, e szolganép halálának leszünk tanúi.

– Magasságos Isten! – szólt Ottó király –, minő fenyegetés! Haladéktalanul segítsünk Esmerének, hiszen senki nem küzdött még oly vitézül a csatában, mint ő.

S máris ott harcoltak mellette az apuliaiak és a sinigagliaiak, akik bizony nem voltak gyáva vitézek. Amiként a karvaly támad a fürjre, úgy vetette magát a küzdelembe Ottó király, nem törődve azzal, hogy kit vág le ellenségei közül. Amikor pedig eltörött a lándzsája, kivonta éles kardját, s megsarkantyúzva Bondifert, hatalmas csapásokat kezdett osztani, melyek ellen mit sem ért a sodronysuklya vagy a sisakrostély.

XLIX.

A seregek egy kis völgyben kerültek szembe egymással. Agravain Isnel nevű pompás csataménjét, Clamador Ferrent-t, Berart Favelt, Sámson Bayart-t, Manduz pedig Soreilt sarkantyúzta meg. S ott termett Aliaume is talpig

páncélban Morel nevű ménjén; Gaudin a gyors járású Isnelt, Agenais hercege pedig remek csataménjét, Isnelt fogta sarkantyúba, Brubant, a velencei nemesúr Trenchequarel nevű lován, Galeran Brunfort-on, Jonas pedig Tracelen lovagolt; Viterbói Sanchez Potrel nevű szürkékét, Aquitánia hercege Plançonel nevű csataménjét, Magyarhoni Milon pedig Mirabel lovát sarkantyúzta.

A talpig fegyverbe öltözött Esmeré az élen lovagolt Leoncel nevű ménjén. Pajzsa felső részére egy hófehér galamb volt festve, s igen jól mutatott drágakövekkel ékesített, csúcsos sisakjával. Magasba emelte a lándzsáját, a pajzsát pedig balkézre fogta. Mögötte tömött csapatokban jött az a négyszáz ifjú levente, akik mind fejedelmek fiai voltak, s akik valamennyien hadilobogót és kopjazászlót emeltek a magasba. Az ifjú lovagok belevetették magukat a viadal sűrűjébe, s Esmeré és leventéi vitézül küzdöttek; mindegyikük lesújtott ellenfelére fekete zománccal bevont kopjájával. Számos gyors csatamént láthatatok volna lovas nélkül kószálni a vértől iszamos csatamezőn. Jó urak! Nem volt ez játéknak felfogható lovagi torna, melyet sípok és furulyák hangja kísér; sűrű fellegekben szálltak a nyilak és a számszeríjak nyilai. Harmincezer lovag volt ott egy csapatban, akik közül mindegyik egy-egy kastély birtokosa volt, s negyven levente alkotta kíséretét.

L.

Az egész vidéken, s a Tevere mentén húzódó mezőségen a nagyurak vertek tábort. Esett egy kis eső, mely elverte a port, de nap fénye megcsillant a sisakokon. Sok fényes kardot láthatatok volna ott, melyekkel a római vitézek hatalmas csapásokat mértek a núbiai sisakokra. A nagyhatalmú Garsire császár erős haddal érkezett, s hadtesteit oly csatarendben állította fel, hogy a legkisebben is ötvenezren harcoltak. Garsire felöltötte mellvértjét, s a viadalba indulván, fennhangon azt kiáltotta:

– Merre vagy, Ottó király? Ne rejtőzz el előlem! Nemes tett lenne tőled, ha megvinnál velem. Igaz, hogy én császár vagyok, ám néked is nagy hatalmad van, s ha te már ősz vagy, nekem is hófehér szakállam van. Frissítsük hát fel lovagi tudományunkat! Meglehet, Isten akaratából idősebb vagyok nálad, s már a hatvanadik évemet is betöltöttem, ám nagy hitványságot követnél el, ha még a kompletórium²⁰ órája előtt nem csatlakoznál hozzám.

– Hát persze – válaszolta Ottó király –, másra sem vágyok jobban.

Azzal megsarkantyúzta Bondifert, mely erős vágtaiba kezdett, és Garsire is megeresztette a kantárszárat, s csataménje sebesebben futott, mint a gálya

²⁰ Az utolsó esti ima.

a tengeren. Majd leoldotta almeriai selyem zászlaját a kopjájáról, és azzal akkorát sújtott Ottó király virágmotívumokkal díszített kerek pajzsára, hogy az ékkövek lehullottak róla, s a mellvértje teljesen szabadon maradt. Ottó király szintén lesújtott ellenfelére, s nem hibázta el a csapást. A láncingeik oly erős szövésűek voltak, hogy egyetlen láncszem sem hullott le róluk. Gyors csataménjeik azonban a földre rogytak az elhagyatott csatamezőn. Garsire menten talpra ugrott, és kivont éles kardjával Ottó király páviai sisakjára sújtott. Nagy kárt tehetett volna benne, ha fényes kardjával nem Ottó pajzsát találta volna el, melyen széles rést ütött. Majd azt kiáltotta ellenfelének:

– Esztelen király, ezzel a kardcsapással elhódítom tőled Rómát és a Római Birodalmat. Biztos lehetsz abban, hogy a szépséges Florence-ot is a kedvesemmé teszem, s amikor nékem tetszik, az enyém lesz, azután pedig Józsiás udvarnagyonnak fogom őt adni.

– Akármit mondasz is nékem, felség – válaszolta Ottó király –, a római Szent Péter apostol nem fogja ezeket megengedni néked. Még nincs vége a mi viadalunknak, sokkal erősebben kellene támadnod engem.

Azzal Róma uralkodója kivonta kardját, megragadta pajzsát, s akkora ütéseket mért Garsire páviai sisakjára, hogy a virágdíszítmények és smaragdok darabokban hullottak le róla. Oly kemény volt kardja acélja, hogy egy szikrányit sem csorbult ki, midőn az agg Garsire testét és fejét találta el vele, aki az ütéstől nyomban elterült a zöld gyepon. Úgy hiszem, hogy kettőjük párviadala már éppen véget ért, amikor a görögök üldözőbe vették őket – Isten hozzon reájuk balszerencsét! Ottó király erősen markolta kardját, mellyel kemény ütéseket mért ellenségeire élete védelmében, ám a vitéz uralkodó mégis segítségre szorult, mely meg is érkezett Esmeré, a magyar királyfi személyében, kit áldjon meg ezért Krisztus Urunk.

LI.

Igen heves és véres csatát vívott az Ottó királyt körülvevő hadnép, s ő szintén hatalmas csapásokat osztott kardjával. Kik merészelték volna nemes személyét és Bondifer ménjét még kilenc óra előtt hatalmukba keríteni, azt látván, hogy Esmeré odaérkezett, és belevetette magát a küzdelembe? Ő azonban nem szólította fel harcosait a király megsegítésére, hanem megsarkantyúzva csataménjét, melynek a nyeregszíja megfeszült, egy görög herceg ellen támadt, kinek láncinge és pajza egy fikarcnyit sem ért. Esmeré a testébe mélyesztette aranygombos lándzsáját, s a görög vitéz holtan zuhant le aragóniai ménjéről.

A római és argonne-i²¹ harcosok előrelendültek, s az egész vidék visszhangzott a csatazajtól.

Esmeré egyenesen Ottó királyhoz lovagolt, s kedvesen megszólítván, viszaadta néki a lovát. A király nyomban fel is szállt a szlavóniai mén nyergébe, s miután köszönetet mondott Esmerének, a görögök felé indult.

LII.

A vitéz Esmeré nagy szolgálatot tett Ottó királynak, midőn visszajuttatta néki Bondifert minden lószerszámmal együtt. S akkor elkezdődött az ádáz csata, s azt is elmondom, miért: Garsire-t foglyul ejtették a rómaiak, akárcsak madarat a lépvessző, ám a görögök nagy erővel és buzgón a segítségére siettek. Ott termett azonban Magyarhoni Milon is a hangafüves mezőn, s egy hozzá méltó görög hercegre támadt, akit letaszított csataménjéről. A herceggel harcolt vagy tízezer hű görög katonája, akik – úgy hiszem – nagy félelmet keltettek Milonban. Több mint negyven ellenfelének a csapásai záporoztak a pajzsára, és letaszították lováról a fövényes homokra. Már majdnem megölték és darabokra vágták, amikor Esmeré vágatott oda a fák mentén. Megrémült testvérbátyját a földön elterülve találván, ekként kiáltott fel:

– Uram, Istenem, mit látok itt? Isteni hatalmad révén három résszé lettél, s a szent kereszten szenvedtél és szomjúhoztál, Kegyes Uram, hogy megválthasd a népedet, amelynek teljes volt a kétségbeesése! Nem kívánok többé csataménre vagy paripára ülni, ha az én testvérbátyám nem teheti ezt. Add vissza őt nékem, Kegyes Uram!

LIII.

Amikor Milon földre esett, nyomban talpra is ugrott, s azt mondta magában, hogy meg fogja védeni magát. Kivonta kardját, s hatalmas csapásokat osztott vele, ám a görögök sem hagyták annyiban, hanem valamennyien feleje hajították kemény és vastag kopjájukat; Milon láncinge azonban oly erős szövésű volt, hogy egyetlen láncszeme sem sérült meg. Esmerét felettébb elkeserítette e látvány, s nagy indulattal sarkantyúzta meg ménjét, s lándzsáját előreszegezve bátran egy görögre támadt, s az aranygombja felett átdöfte pajzsát és szétszakítva láncingét, erős kopjáját a testébe mélyesztette, majd letaszította csataménjéről. A görög lovag igen előkelő származású volt, és Garsire császár is mély fájdalommal érzett, amikor a haláláról értesült.

²¹ Argonne régi francia tartomány volt, a névtelen szerző a római császár szövetségeseiként szerepelteti az argonne-iakat művében.

Esmeré kivonta kardját, mivel kopjáját ellenfele testében hagyta, s belevetette magát a küzdelembe: akire ő lesújtott, az nem vett többé magához ételt. Uram, Teremtőm! Mily hatalmas csapásokat osztott! Több mint húsz görögnek a fejét vette, és jó fél nyíllövésnyi távolságra megtisztította tőlük a csatamezőt. Magyarhoni Milon ezalatt megtalálta a lovát, és gyorsan a nyergébe pattant. A görögök nagy dühvel ismét rájuk támadtak, ám Esmeré bátran szembeszállt velük. Magasságos ég! Mily súlyos csapást kellett elszenvednie! Csataménjét megölték, s legalább harmincan mértek reá lándzsájukkal akkora ütések, hogy ha azoktól nem roskad a földre, akkor Isten igazán szereti őt, mert ily szörnyű veszedelemből még egyetlen lovag sem menekült meg. Ámde, ím, halljátok, mit mondott Milon, testvéröccsét ily nagy bajban látván:

– Hitemre, Esmeré, oly helyzetbe kerültél, melyből már soha nem fogsz kikecmeregni. Túlságosan okos, szép és bátor voltál, ám most teljesül a szívem vágya, amire már régóta várok, s mivel gondolataim is mindig másutt jártak, mint a tiéid, sújtson le a Teremtő arra, aki most a segítségedre siet!

Azzal Milon megeresztett kantárszárral elvágatott onnan, majd egy bozótos mezőn keresztül lépésben ellovagolt. Nem sokkal ezután Ottó királlyal és tízezer római harccsal találkozott, akikbe az uralkodó minden bizodalját helyezte, s mindegyikük sorsát a szíven viselte. Megpillantván Milont, a császár magához szólította, s rögtön testvéröccse, Esmeré felől kérdezte:

– Hol van az én szeretett barátom, kit Esmerének hívnak, s aki Isten segítségével megmentette az életemet? Soha nem felejem el az ő végtelen hősiességét.

– Felséges uram – válaszolta Milon –, nem titkolhatom el felséged előtt, hogy Garsire király nemrégiben azt üzenté nekem, ha csatlakozom hozzá, igen nagy javadalmakban lesz részem. Én azonban nem szándékozom megválni felségedtől, miként Esmeré tette, aki felettébb álnokul engem is cserbenhagyott. Baljós órában született ő, s nem múlik el nap, hogy ne kövessen el árulást. Isten szent nevére mondom, ki engem is teremtett, hogy nem királyapám nemzette őt, hanem valamely hízlgó udvaronccal vétkezett anyánk.

E szavakat hallván, a császár vitézeire tekintett, s hallatlanul elcsodálkozott e hihetetlen dolgon.

LIV.

Jó urak, végtelenül hamis képmutatás költözött Milon szívébe, midőn ily álnok cselekedetet állított testvéröccséről, aki bátor és délceg vitéz volt, s nem akadt nála kiválóbb lovag az egész keresztény világban. Amilyen bátran harcolt Esmeré lóháton, oly nagy merészséggel küzdött gyalogosan is. Hátratekintett, s megragadva pajzsát, a selyemszíjánál fogva a nyakába akasztotta, majd

kivonta aranymarkolatú kardját, és lesújtott vele egy görögre, akit az öve alatt talált el, s végig felhasította az oldalát. Ezt látván, a görögök ugyancsak megremültek, s valamennyien tartottak az ifjú bajnok kardcsapásaitól. Messziről hajigálták feléje fekete zománccal bevont kopjáikat, és harsány kiáltásokkal illették; a kopják több mint tizenöt helyen átlukasztották Esmeré pajzsát, és széthasították láncingét s leszaggatták róla az aranyhímzést, de nem sebeztek meg súlyosan a testét.

Akkor húszezer bátor és harcedzett római harcossal ott termett Ottó király felvértezett Bondiferén. A csatamezőn túl tüstént felismerték az ifjú bajnokot aranyozott pajzsáról, és az azt díszítő fehér galambról.

– Ó, Magasságos Isten – kiáltott fel Ottó király –, ott látom Esmerét, ki elvezítette ménjét, melyet a görögök leterítettek. Most már tudom, hogy a bátyja nem mondott igazat. Jó urak, Isten dicsőségére siessünk a segítségére!

Azzal a vitéz lovagok valamennyien támadásba lendültek, s több mint ezer görögöt terítettek le a csatamezőn, mire a többiek mind megfutamodtak. Ottó király megsarkantyúzta a híres Bondifert, és erős kopjája vasát egy görög harcos testébe mártotta, s egészen a markolatáig vér borította be az aranyozott, hegyes dárdát. A görög teste a földre hanyatlott, a király pedig megragadta fekete zománccal borított, színarany zablájánál fogva a csatamént, és Esmeréhez vezette, aki köszönetet mondván a római uralkodónak, tüstént fel is ült rá. Megsarkantyúzta, és magasba emelte acélkardját, félelmet keltve a görögökben.

LV.

Róma császára a megszerzett csatamént tehát Esmerének, a nemes lovagnak ajándékozta, aki azon nyomban fel is ült rá. Majd kivonta kardját, amellyel nagyszerűen tudott bánni, s aki látta volna, miként vágja le vele a görögöket, felettébb dicsérte és hírét keltette volna vitézségének.

– Ó, Nagy Isten, ki mindenek felett ítélkezel! – kiáltották a rómaiak. – E bajtársunk mit sem törődik az ellenség fenyegetéseivel! Tartsunk hát ki mellette, és növeljük dicsőségét, s ha ti is úgy akarjátok, legyen akár udvarnagyunk vagy az első zászlóvivőnk!

LVI.

Szép, derült idő volt, a szél nem kavart fel port; sütött a nap, és nagy fényt árasztott. Lent, a hangafüves mezőn megindult a támadás, melyet a merész Garsire indított negyvenezer harcossal a zászlaja alatt. Egyetlen görög sem akadt, kinek ép lándzsája lett volna, a rómaiak mégis egy számszerűlövésnyire

meghátráltak. Jó urak, ily csatát kell költeményben megénekelni. Egy mérföld távolságra bármerre nézhetettek volna, mindenütt heves ütközetet vívtak, és hatalmas csapásokat osztottak. Az elzárt terület²² a homokos főveny közepére esett, ahol a halottak és sebesültek nagy tömege hevert, s a gladiólusok és a zsembékok mindenfelé vérben áztak.

LVII.

Ádáz csata dúlt lent a síkságon. A rómaiak egy számszerűlövésnyire hátráltak az elzárt területig, ahol a harcosok biztonságban voltak.

Ottó király leánya, az okos és szépséges Florence felment a királyi palota legmagasabb tornyába, ahová udvarhölgyei, Audegon, Gondree, Esglante, Marguerree, a szépséges Salatree, Blancheflor, Gaudine, az eszes Mahaut és a Pierrelee-ből való csinos Marmonde is elkísérték. Valamennyien igen előkelő családból származtak, s mindegyikük oly sugárzó szépségű volt, hogy bármelyiküket királynővé koronázhatták volna. Az ifjú hölgyek a márványablakokban könyökölve nézték a torony lábánál vívott heves ütközetet.

– Ó, Uram, Teremtőm – sóhajtott fel a fényes arcú Florence –, add, hogy sorunk jóra forduljon a mai napon, és Garsire elvonuljon a saját birodalmába, s mindama kár, amit okozott, visszahulljon őreá!

Florence az alant harcoló római vitézekre tekintett, s azonnal felismerte közöttük Esmerét, aki hatalmas csapásokat osztott kardjával. Odahívta magához Audegont, és így szólt hozzá:

– Látod amott azt a kedves arcú ifjú lovagot, kinek aranyozott pajzsát egy fehér galamb díszíti? Senki nem állhat néki ellen, akire ő rátámad, mert éles kardját ugyancsak félik ellenfelei.

– Hiszen Esmeré ő, úrnőm, kár is lenne tagadni. Ha szabad kérdeznem, kedvére valónak találja őt?

– Istenre esküszöm – válaszolta Florence –, ki az eget és földet teremtette, hogy vitézségével elnyerte a szerelmemet.

– Örülök a választásának, úrnőm – helyeselt Audegon –, mert nála daliásabb és megnyerőbb modorú levente egy sincs az udvarban.

LVIII.

Heves ütközet dúlt a legmagasabb torony lábánál, s az elzárt terület egy kis domb mellett húzódott. Garsire félelmetes erővel küzdött: nem kerülhetett

²² A középkori csaták és lovagi küzdelmek olyan kijelölt helye, ahol az egymással harcoló seregek katonái sértetlenül találkozhattak.

útjába kopjazászló vagy selyemlobogó, melyet szét ne szaggatott volna kemény dárdájával. Ám Esmeré is az ádáz csata sűrűjébe vágatott, s poitou-i acélkardjával akkora ütést mért egy görög herceg fejére, hogy az a császári márványtorony falának csapódott.

– Isten a tanúm, rettenthetetlen bátorsággal küzd, édes barátom! – kiáltotta feléje a húséges szívű Florence.

Esmeré felnézett, és megpillantotta a hókristálynál is fehérebb Florence-ot.

– Ne vegye rossz néven, drága úrnőm – mondta néki az ifjú herceg –, a kegyed szépsége oly ragyogó, akár a nappali csillagé.

– Kegyed pedig a legkiválóbb lovag, aki valaha is fegyvert fogott és lóra szállt – válaszolta Florence. – Rendíthetetlen vitézsége oly gyötrelmes érzést váltott ki belőlem, melynek semmiképpen nem tudok ellenállni. Szívemet és egész lelkemet hatalmába kerítette a szerelem, s amikor majd megválík vértjétől és fegyvereitől, a kegyed szálláshelyén leszek. Úgy hiszem, hamarosan arany királyi koronát fog viselni.

– Ha Isten is megsegít, drága úrnőm – válaszolta Esmeré –, a kegyed szerelméért az első sorban fogok küzdeni, s fejekkel és karokkal fogom beborítani a földet. Ez az én küldetésem, és semmi mással nem törődöm.

LIX.

Hallván, hogy Római Florence kedves szavaival őt édes barátjának nevezte, Esmeré bátorsága és elszántsága tovább növekedett. Habozás nélkül és gyorsan ismét a küzdelembe vetette magát, és rövid idő alatt tíz ellenfelét leterítette.

– Istenem, Atyám – kiáltott fel Florence –, vajon mi történhetett Esmerével, hogy ily rövid idő alatt nyoma veszett?

– Úrnőm – válaszolta Audegon – igen szilárdak azok a pajzsok, s az ifjú vitéz bátor és erős, nála ádázabb és ügyesebb harcost nem látott még a világ.

– Így igaz – helyeselt Florence –, az ősz Garsire minden józan eszét elveszítette, amikor engem szemelt ki magának, s azt hiszi, hogy a szép kedvesévé tehet engem. Többet ér nékem Esmeré pusztá üdvözlése, mint az ő egész gazdagsága, hiszen túlságosan elaggott már.

Esmeré keményen és ádáz dühvel küzdött; tízezer római harcos vetette magát a küzdelembe, kik mindannyian a bajtársai voltak, s a segítségére siettek, hogy növeljék nevének hírét és dicsőségét.

LX.

Róma császára összegyűjtötte harcosait, s az elzárt terület elé hívatta őket. Amikor azonban észrevették, hogy Esmeré beleveti magát a harcba, tüstént

kövétték példáját, s számtalan görögöt és örményt tettek harcképtelenné s ölték meg a heves küzdelemben. Miután a rómaiak több mint egy mérföldre visszavetették az ellenséget, Ottó császár visszavonulót kürtöltetett. A nagy hőségben azonban erősen verejtékezni kezdett, s oly nagyon vágyott a frissítő szélre, hogy félrevonult felfrissíteni magát, s a sodronycsuklyáját és a sisakrostélyát is leeresztette. Ó, Teremtő Isten, mily szerencsétlenség esett akkor vele! Senki nem kerülheti el balsorsát, ha Isten nem óvja meg attól. A csata oly közel zajlott, hogy igen jól lehetett onnan kifelé nyilazni. Mind meghaltak volna és a tengerbe fulladtak volna a görögök, ha nem esett volna meg ez a szerencsétlenség, melyet most elmesélek. Az történt, hogy egy számszeríjász egyenesen ama hely felé lőtt ki egy nyílveesszőt, ahol rómaiakat vett észre, s a nyílveessző éppen Ottó király homlokát találta el, és belefúródott a koponyájába. A király Bondifer nyakára hanyatlott, látása elhomályosult, és háromszor elveszítette eszméletét csataménje hátán. Amikor ezt meglátták a grófok, a bárók és a nagyurak, a karjánál fogva elvezették onnan nemes császárukat, aki már alig tudta tartani magát a nyeregben, mert oly közel leselkedett reá a halál, hogy bármely pillanatban holtan zuhanhatott a földre. A főurak leszálltak a lovukról, hogy méltón meggyászolják uralkodójukat, és soha nem fogtok ily nagy fájdalomról hallani, mint amelyet ők éreztek uruk halála miatt.

LXI.

Meghallván a jajveszékelést, valahány római nagyúr mind odasietett.

– Teremtő Isten, Szűz Mária, most segíts meg! – kiáltották fennhangon. – Ha az ősz szakállú Garsire császár elesett volna a csatában, és hatalmas seregét legyőztük volna, nem ért volna minket ekkora balszerencse, s nem szenvedtünk volna váratlanul ily nagy veszteséget. Dicső nemes király – siratták uralkodójukat a nagyurak –, soha koronás fő nem harcolt még karddal a kezében ily hőiesen! A te páratlan hősiességednek mindenfelé híre ment, s összes elenséged drágán megfizetett. Ó, jaj, Róma koronája, mily sorsra jutottál! Soha többé nem lesz már igazság a földön.

A császár elveszítette eszméletét, látása elhomályosult, s a halál közelsége miatt egész testét verejték öntötte el. Hosszú ideig néma maradt, míg nem oly nemes szavak hagyták el ajkát, hogy Esmeré Florence leánya férje, s egyúttal a római birodalom örököse legyen. Helyesen döntött, hiszen ha nem így tett volna, minden elveszett volna.

Ezt hallván, Milon kis híján megölte magát. Később azt állította, hogy ily szavak el sem hangoztak a császár ajkáról, s azt sem bánta volna, ha a nyakát törí, mintsem hogy testvéröccse ily hatalmas birodalom felett uralkodjék.

LXII.

Mély gyászba borultak tehát a birodalom nagyjai. Magasságos Isten! Hogy tépték a hajukat e tiszteletre méltó szakállas öregemberek, kiknek az volt az érzésük, mintha elrabolták volna tőlük urukat! Mialatt azonban ily nagy fájdalom gyötörte őket, Esmeré a csatamezőn küzdött tizenötezer jól felfegyverzett harcossal, akik mindannyian hűséget fogadtak néki. Kivételes lovagi érdemeiért és a csatákban véghezvitt hőstetteiért Róma városának udvarnagává, valamint a császári udvar első zászlósurává tették. Ő, ha tudták volna az igazat arról, ami a nagyhatalmú Ottó császárral esett, bizony, elmenekültek volna, ám az Egek Urának ez nem szolgált volna tetszésére.

Egy százezres görög sereg élén ott harcolt Sinagon, egy igen tekintélyes görög nagyúr is, ki Garsire rokona és bizalmasa volt. Azt láthattátok volna, hogy az újrakezdődő ütközetben miként kelnek viadalra a tizenötezer római harcossal; rengeteg lándzsa tört darabokra, és rengeteg kerek pajzsot döftek át, rengeteg sodronyinget és sodronysuklyát szaggattak szét, s végtelen sok kardcsapás érte a drágakövekkel ékesített sisakokat. Esmeré megsarkantyúzta tüzes csataménjét, s éles kardjával egy görögre sújtott, kinek válláig felhasította a testét, amikor pedig kihúzta belőle a kardját, az holtan zuhant le lováról. Ezt látván, a görögöket nagy félelem töltötte el, és több mint harmincan mértek hatalmas ütéseket peremes pajzsára, melyet teljesen összezúztak, s akár akarta Esmeré, akár nem, ellenségei földre döntötték. A vitéz lovag azonban talpra ugrott, megragadott egy csatában elhullajtott pajzsot és a kardját is visszaszerezte, majd több mint száz csapást mért díszes és éles fegyverével ellenségeire. Egyetlen vele egykorú ifjú sem védekezett még jobban, és egy lovag sem tett még bizonyosságot ily vitézi erényekről. Ámde mindez egy lyukas garast sem ért, mivel a feldühödött görögök minden oldalról rátámadtak, és a sok lúd disznót győzött. Már éppen megakarták ölni, amikor Sinagon bölcsen felkiáltott:

- Ne bántsátok, inkább vigyük őt a hatalmas Garsire császár színe elé.
- Ahogy parancsolod, nagyurunk! – válaszolták a görögök.

Azzal felültették az ifjú lovagot almásderes ménjére, és szoros őrizet mellett elvezették. A tizenötezer római harcos oly szoros sorokat alkotott, hogy senki nem lett volna képes meghátrálásra kényszeríteni őket, ám midőn elvesztették Esmerét, mégis elvonultak. A könyörületes Isten oltalmazza Rómát és a szépséges, nemes lelkű Florence-ot, akinek atyját halálosan megsebesítették a görögök, és a csatában foglyul ejtették a vitéz Esmerét! Audegon, a hercegnő udvarhölgye azonban sorsot vetett, s a csillagok állása azt mutatta néki, hogy Esmeré Róma császára, Florence pedig – Isten rendelése szerint – a hitvese lesz.

LXIII.

Nagy volt a fájdalma a nagyhatalmú Ottó császárnak. Rómába hívták Simon pápát, aki jött is oly gyorsan, amennyire csak lovától tellett. Tüstént felkereste a császárt, aki meggyónt néki, és tiszta szívvel megáldozott. A lelke akkor kiszállt a testéből, Isten legyen hozzá irgalmas! Mindenfelől a bánat és fájdalom kiáltásai hallatszottak. A magyar király fia, Esmeré bátyja, kit Milonnak hívtak, gascogne-i csataménjén ült. Mellkasán sűrű szövésű láncinget viselt, és kezében egy törött lándzsát tartott. A címeres pajzsán is jól látszott, hogy kiváló lovag: oroszlános kerek pajzsát teljesen felhasználta a kardcsapások, s az összes lovag közül kitűnt előkelő, nagyúri viselkedésével. Amikor pedig megszólalt, olyképpen fűzte a szavakat, hogy mindenki úgy vélte, a szentírás igazságát hallja. Ám mindazok, akik azt gondolták, hogy egy igaz emberrel van dolguk, nem tudták, valójában mit titkol szíve mélyén, míg ki nem derült, mennyi gonoszság rejlik a füle mögött... Milon igen megnyerő és jóvágású lovag volt, ám nem volt nála hitványabb gazember az egész földkerekségen; oly gyalázatos módon elárulta testvéröccsét, amilyen gonoszságról még mesében vagy históriás énekekben sem hallottatok. Magához hívatta a főurakat, s e szöveggel fordult hozzájuk:

– Jó urak, az Isten szerelmére, mitévők legyünk? Azt mondják, két rossz közül a kisebbet kell választani. Ha ugyanis az ősz szakállú Garsire mellé állunk, mindama fájdalom, veszteség és pusztulás, amit a nagyhatalmú Ottó király okozott, még nagyobb erővel és hevességgel fog városunkra törni. Hiszen nem azért engedte Isten felállítani e sereget, hogy azután egy fabatkát se érjen, hanem még ha elesne is a vezére, akkor is dacolni tudjon az ellenséggel. Készíttessetek hát egy hordágyat, melyre a királyt helyezzük, azután pedig együtt Róma városába visszük. Helyesen tesszük, ha ekként cselekszünk, mintsem a görögöktől szorongatva mennénk a városba.

– Isten áldásával, tegyük ezt! – helyeselték a főurak.

LXIV.

– Jó urak – szólt Milon –, az Igaz Isten a tanúm, hogy nincs még egy ember, kinek nagyobb szomorúságra lenne oka, mint nekem, aki elvesztettem Esmerét, szeretett testvéröccsemet.

– Menjünk hát tüstént Rómába – javasolta Guillaume de Fere²³ –, ennél jobbat úgysem tehetünk, a görögök serege felettébb hatalmas, a miénk viszont jóval kisebb. Holnap szálljunk ismét hadba, ki-ki a saját zászlaja alatt. Ha Isten

²³ Római lovag.

és anyja, Szűz Mária is úgy akarja, hogy találkozzam Garsire-ral, nem fogom a keblemre ölelni, hanem éles acélkardommal a fejét veszem.

Majd ácsfúróval átfúrtak két faágat, és elkészítették a hordágyat, melyre fájdalomtól süjtve és sírva jószágos atyjukat, a császárt fektették.

LXV.

A hordágyra fektették tehát a római birodalom császárárt, és egy szardíniai szövettakarót terítettek a testére. Harcosai éppen Campania felé haladtak, s midőn a kürtösök visszavonulót fújtak, a sík mezőn gyűltek össze tanácsatanul a császári lobogó, a sárkányos zászlók és a kopjazászlók alatt. S ez nem volt meglepő, hiszen elvesztették vezérüket. Majd bevonultak Rómába, ahol a fájdalom a tetőpontjára hágott. Florence éppen letekintett a legmagasabb torony ablakából, s meglátván a hordágyat, keresztet vetett.

– Ó, Uram, Teremtőm – sóhajtott fel az ifjú hercegnő –, mily esztelen sokadalom! Bizonyára egy főúr fekszik ott kiterítve, akit hívei siratnak.

– Drága úrnőm – szólt akkor Audegon, akinek mindenről tudomása volt –, egy nagyhatalmú uraság lehet ő a közeli hegyekből.

LXVI.

Ottó király leánya, a karcsú termetű Florence ugyancsak eltűnődött. A tiszteletre méltó Audegont szólította, s azt kérdezte tőle:

– Kedves hölgyem, a tanácsát szeretném kérni. Az éjjel egy igen furcsa és szörnyű álmom volt. Azt álmodtam, hogy egy villám csap le az égből egy magas toronyba, mely azon nyomban összedől és porrá omlik. S akkora füst szállt fel a magasba, hogy Róma városát teljesen elborította. Azután azt láttam, hogy atyám, Ottó király jön felém, s kétségbeejtően sápadt és gyenge volt. Egy ösvényen haladtam éppen, amikor reám tekintett, majd egy sötétkék takaró alá lefeküdt aludni, én pedig nem tudtam felébreszteni. Később egy másik álmom is volt, melyben vadászni indultam, s előttem vitték a legügyesebb karvalyomat, melyet a Tevere partján felröpítettem. Azt láttam, hogy egymás után fogja el a madarakat, s hogy ily ügyesnek találtam, még inkább becsülni kezdtem. Ám azután egy babérfa legmagasabb ágára szállt, karmaival erősen belekapaszkodott, s a világ minden kincséért sem volt hajlandó lejönni onnan. Akkor visszatértem a hatalmas római palotába, és oly szomorúság fogott el, hogy azt hittem, eszemet veszem. Ijesztő volt ez az álmom, s erősen felzaklatott.

Florence letekintett a keskeny ösvényen haladó sokadalomra. Meghallotta a hordágyat hozók egyre hangosabb jajveszékelését, s azt is látta, hogy az ország

nagyjai a hajukat tépik fájdalmukban, és a menet előtt Bondifert, a csatament vezetik kantárszáron. Akkor kapott észbe Florence, és leszaladt a kőpadlós teremről, de a hordágyig már nem jutott el, mert ájultan zuhant a földre anélkül, hogy bárki is segíthetett volna rajta.

LXVII.

Rómába érkezett tehát az ünnepélyes halotti menet, és a figyelőtornyos császári palotába vonult. A nagyterem márványpadlója gladiólusszal, fekete csucssorral, babérral, mentával és fahéjvirággal volt behintve. Nem hallatszott ott sem hárfa, sem tekerőlant zenéje, hanem csak jajveszékélés, amikor letették a hordágyat. Akkor előrelépett a Tudelában²⁴ született Clamador, s fejét fogva ekként siratta a császárt:

– Ó, jaj, nagyuram, ki fog ezután castiliai paripákat adományozni? Senki nem tudott nálad jobban lándzsát törni, amikor bátran és elszántan nyeregbe szálltál. Fényes vitézséged híre egészen Bordeaux-ig eljutott.

Majd Florence lépett oda, a nagyra becsült hercegnő, és felemelte a tudelai selyemtakarót a hordágyról. Holtan látván atyját, a mellét verte és haját tépte fájdalmában; félájultan tántorgott, s szíve hevesen dobogott hófehér keble alatt. Ó, Magasságos Isten, mily gyászba borult a szépséges hercegnő! Agravain talpra segítette Florence-ot, ki, miután magához tért, ekként szólította a nemes szívű uralkodót:

– Az Isten szerelmére, drága jó apámuram, ki oly nagyon szerettél engem. Könyörgöm, szólj hozzám! A leányod vagyok, ne hagyj itt engem árván!

LXVIII.

Mély fájdalom töltötte el a fejedelmeket, grófokat és előkelő hercegeket a palota márványtermében.

– Nagy tudású, bölcs apám – folytatta beszédét Florence –, sok kárt okoztak néked a görögök és örmények, midőn az egész országot és a tengerpartot pusztulásba döntötték. Garsire birtokba akarja azt venni, és a lakosságot szolgaságba akarja taszítani. Soha nem fogok már felhőtlen örömet érezni szívemben; Szűz Anyám, dicső Égi Királynő, miért nem ragad el a halál, hogy minden bajnak vége szakadjon? Soha többé nem leszek már boldog a császári udvarban, csak a szomorúság marad nékem.

S akkor Florence leszaggatta mentéje hermelingallérját, a haját tépte és mellét verte; fájdalmában egyre csak jajveszékelt, és szíve majd kiszakadt

²⁴ Város az észak-spanyolországi Navarra tartományban.

a mellkasából, úgy dobogott. Az Ottó császárt gyászoló hercegisasszony fájdalma számos palotagróf fiát fakasztotta sírásra azon a napon.

LXIX.

Sokakat elszomorított és fájdalommal töltött el a palotában a császár halála és a sudár természetű, szépséges Florence gyásza, ki nem tudott talpon maradni, oly gyakran elájult. Az egész palotában szélteben-hosszában azt beszéltek, hogy ha nem tesznek ellene, az ifjú hercegnő már nem sokáig marad életben. Az elbeszélésben az olvasható, hogy ájultan vitték az egyik szobájába, melyet Aladiant²⁵ rendezett be. A falait alkotó kövek nagy fényességet árasztottak, s a rómaiak aranszegélyekkel tették teljessé a falak díszítését. Oly díszítményekkel ékesítették fel ezt a szobát, hogy a földkerekségen nem akadt ember, akinek ne múlt volna el ott a bánata és szomorúsága, bármily nagy szívfájdalma lett légyen is. A királykisasszonyt egy elefántcsontból készült ágyba fektették, azután visszatértek a nagyterembe, ahol fűszeres oldattal lemosták, majd olajjal bekenték és bebalzsamozták a császár holttestét. Krisztusnak ajánlva lelkét, még azon a napon eltemették. Isten jól ismert csodákat tett érte, s még mindig Rómában nyugszik arannyal és ezüsttel díszített sírjában.

Jó urak, valamennyien jól tudjátok, hogy ily eseményt nem lehet sokáig eltitkolni. Az ősz Garsire-hoz is hamar eljutott a dicső Ottó császár halálának híre, és ugyancsak felvidult arra gondolván, hogy immár kedve szerint rendelkezhet Rómával és Florence-szal. Hatalmas szakálla tüzes csataménje nyakát verdeste, s nagy kevélységtől eltelt, bajszát simogatva azt mondta alattvalóinak:

– Lovagoljatok be büszkén együtt a városba! Legyen rá gondotok, hogy egyetlen ember se kerülhesse el a halált, különben, ősz szakállamra esküszöm, hogy amíg élek, senkinek nem fogok kegyelmezni. Isten nem teremtett még oly halandót, kinek – bármennyire könyörögne is – ne venném a fejét éles kardommal. Róma városával pedig azt szándékozom tenni, amit Menelaosz tett hajdan, midőn felégette a hatalmas Tróját.

LXX.

A római császár haláláról értesülvén, Garsire álnokságra gyanakodott, és erőt véve magán, kijelentette:

– Hitemre, császár, oda lett a kevélységed; bizony, nagy kár ez, mert számtalan spanyol paripát, töméntelen selyemszövetet és szaracén ösvért

²⁵ Florence csodálatos szobájának készítője, akinek neve – a mű kiadója, A. Wallensköld szerint – *Az Ezeregyéjszaka* meséiben szereplő Aladint idézi fel.

adományoztál. Lovagi tudásod három másik lovagéval ért fel, ámde nem tettél bizonyosságot nagy értelemről és túlságosan gögös voltál, amikor megtiltottad nékem, hogy országod földjére lépjek, és annyira sem becsülted szavaimat, mint egy lyukas garast.

Akkor Garsire Sinagont szólította, s azt mondta néki görögül:

– Lovag úr, néked adományozom Ancona tartományát és egész Lombardia hűbérurává teszek. Vonulj be Rómába, és legelőször is rombold le legnagyobb palotáját. Konstantinápolyban a császári asztalnál kijelentettem, s egyáltalán nem tréfának szántam, hogy addig nem nyugszom, amíg Rómát görögtűzzel fel nem égetem.

Sinagon megsarkantyúzta gyors fekete csataménjét, és kibontotta vadonatúj, selyem hadilobogóját, melyre Szent György képmása volt hímezve, s a zászló nyelveit is aranyhímzések szegélyezték. Az összes görög és örmény harcos Sinagon zászlaja alá gyűlt. Meglátván őket, a rómaiakon nagy izgalom vett erőt, s vienne-i²⁶ kopjaikkal, gerelyekkel, török dárdákkal és alabárdokkal támadást indítottak ellenük. Ekként védekeztek Róma védői több mint egy hónapig.

LXXI.

Erős ostromot indítottak a görögök, mely egy egész hónapig tartott. S látván, hogy ostromuk ily sokáig elhúzódik, igencsak elkeseredtek és bánatosak lettek. Mialatt a görögök Rómát ostromolták, felállították sátraikat, valamint Garsire császári pavillonját. Mindegyik kapuhoz négyezer felfegyverzett harcost állítottak. A város védői keményen ellenálltak, s nem ijedtek meg az ostromtól. Lelkesen kitörtek volna a városból, hogy párviadalra keljenek ellenségeikkel, ám a birodalom bölcs urai nem engedték meg nekik, hogy kedvük szerint cselekedjenek. A védők serege így sokáig Róma falain belül maradt, mialatt kívül a görögök végigdúlták és -fosztották az országot. Nem csoda, hogy a várvédők éheztek: egy kenyérért, amely korábban egy dénárba került, már egy ezüst márkát kellett fizetni. Nagy szomorúság töltötte el a szép város lakóit, kiknek nem volt élelmük, miközben drága kincsek között éltek.

A karcsú termetű, szépséges Florence a csodálatos szobában volt tehát, s Audegont hívatván, ekként szólt hozzá:

– Kedves hölgyem, az Istenre kérem, adjon nékem tanácsot! Aki királyapám halálát okozta és feldúlta országomat, visszaélve korlátlan hatalmával, erőnek erejével el akar engem ragadni; jó apám halálával ily nyomorúságra jutottam.

²⁶ A Dauphinée tartományban lévő Vienne városában készült kardok, kopják és lándzsák híresek voltak a középkorban (Már a *Roland-éne*kben is vienne-i kardokkal harcoltak Nagy Károly vitézei).

Amiatt is nagy szívfájdalmat érzek, hogy e város lakói valósággal éheznek, mert oly rettenetes drágaság szakadt rájuk. A görögök a város falainál ütöttek táborn és állították fel sátraikat, s minden oldalról ostrom alá vettek minket; a kikötőt is oly erősen őrzik, hogy nem jut el hozzánk semmilyen élelem, sem hús, sem bor sem gabona. Ha akadna országomban egy hírneves lovag, akit kellő bátorság és nemes szándék éltetne, s emellett jól értene a fegyverforgatáshoz és előkelő származású is lenne, hogy király lehessen, igencsak boldog lennék, ha feleségül kérne engem, s megvédené országomat Garsire támadásától.

– Drága úrnőm – válaszolt Audegon –, sorsot vetettem, s a csillagok állásából azt olvastam ki, hogy a két testvér közül az egyik bizonyosan a férje lesz, csak azt nem tudom, hogy melyik, Milon vagy Esmeré. Mindketten királyfiak és hírneves lovagok, és e mostani csatában ugyancsak kitüntették magukat. Esmeré azonban okosabb és daliásabb, s nagy bátorsággal és hősieen harcol.

– Ez igaz – helyeselt Florence –, de azt hallottam, hogy a legutóbbi ütközetben halálos sebet kapott.

– Akkor válassza az idősebbet, úrnőm – javasolta Audegon –, hiszen Milon is harcedzett lovag; küldjön hát hozzá egy megbízható hírvivőt nagyságod. S ügyeljen arra is, nehogy ennek híre keljen, mert ha a fejedelmek és a hűbérurak tudomására jutna, aligha örülnének; nem lehetséges ugyanis mindenkinek a kedvére tenni.

– Jól beszélt, kedves hölgyem – jegyezte meg Florence –, s bizony, a legjobb tanácsot adta nékem.

LXXII.

A nagyhatalmú Garsire császárról azt tudom elmondani, hogy sátrát a Tevere partján állíttatta fel. A sátoztartó póznákat ilyképpen ivóvíz közelében erősítették a földbe. Sohasem hallhattatok még annál tetszetősebb sátorról, melynek szép, színes sávjai jól elváltak egymástól. Közel voltak a tengerparthoz, ám lovaikat édesvízzel itatták, s minthogy a Tevere mellett ütöttek táborn, halat is bőven fogtak, amit azután borssal fogyasztottak.

LXXIII.

Ím, hallgassátok e szépen megírt históriás éneket, melynek sorai tisztán és könnyen érthetők. Egy napon Garsire császár drága, cobolyprémes köpenyében éppen asztalnál ült, amikor betoppant hozzá a fővezére, Sinagon Esmerével, a szelíd tekintetű és daliás lovaggal együtt. Garsire tüstént komoly szavakat intézett hozzá:

– Honnan származol, ifjú? De az igazat mondd ám nékem.

– Isten kegyelméből Magyarországról, felséges uram. A jóságos Fülöp király volt az apám. Róma szolgálatában harcolok, és fivéremmel, a tiszteletre méltó Milonnal együtt a császári asztalnál foglalunk helyet. A görögök azonban álnokok és haszonlesők, mert elvették tőlem a csataménem, s nincs több lovam az istállóban.

LXXIV.

– S mit keresel itt, ifjú lovag?– kérdezte Garsire.

– Semmilyen birtokunk nem maradt, felség – válaszolta Esmeré. – Anyám új férjet választott, ki nem tűrt meg minket, s néki adományozta Brindisit és Volterrát²⁷. Elátkozott az a lovag, aki más kegyétől függ! A fivéremmel együtt úgy határoztunk, hogy szerencsét próbálunk; a békés nyugalomnál jobban szeretjük a küzdelmet.

LXXV.

– Mondd csak ifjú – fordult hozzá Garsire –, de igazat szólj, valóban Fülöp magyar király fia vagy?

– Igen, felség, Istenemre, a Szűzanya fiára esküszöm, az vagyok, s van egy minden lovagi erénnyel megáldott fivérem is. Szíriai Justamont azonban megfosztott minket az örökségünktől, s azért indultunk szerencsét próbálni, mert nincs földbirtokunk, s egy fél mogyorót érő vagyonunk sem, hacsak éles kardunkkal nem szerzünk magunknak.

E szöveget hallván, Sinagon azt kiáltotta:

– Tanúsítson nagylelkűséget, és bocsássa őt szabadon, felség.

– Ősz szakállamra mondom, Sinagon – válaszolta Garsire –, midőn haddal indultam, hogy beszédjem Hyrcania adóját, ez ifjú lovag atyja nagy segítségemre volt, különben nem tértem volna vissza onnan ép bőrrel. Az atyja iránti szeretetből és királyi hatalmamnál fogva térjen hát meg szabadon a társaihoz, s legyen rá gondja kegyelmednek, hogy semmilyen kár ne érje őt.

– Bizton állíthatom, nem fogom elárulni felségedet – jelentette ki Esmeré –, amikor majd Rómában leszek, s erős mellvértemet felöltve onnan gyakran kilovagolok. S ha csataméneket, paripákat vagy jó szíriai öszvéreket szerzek, azzal nem fogok ártani felségednek.

Garsire császár azonban erre igencsak esztelenül válaszolt:

²⁷ Kisváros az itáliai Toszkána tartományban.

– Isten áldásával, tedd, amit akarsz, ifjú lovag! Hatalmas seregemet nem fogod többé zaklatni, mert érted és a rómaiakért egy lyukas garast sem adnék. Még el sem telik ez a hét, és Róma városát meg fogom ostromolni, s ha had-erőmmel beveszem, porig égetem.

LXXVI.

Garsire király tehát igencsak híján volt a józanésznek, amikor ekként választott a kiváló vitéznek, akit nagy kevélységében semennyire sem tartott, ám kénytelen volt minden kívánságát teljesíteni, noha felettébb mardosta szívét a düh. Hamarjában elővezették hát Esmeré csataménjét, acélpengéjű kardját is visszaadták néki, melyet akarata ellenére kihúztak hüvelyéből. Azzal az ifjú lovag fel is szállt lovára, Sinagon pedig addig kísérte, amíg kívül nem került a sátrakon.

Most pedig elmesélem, hogy mily ravaszul cselekedett Milon. Florence hívatta őt – ez az igazság –, a gazfickó pedig késlekedés nélkül el is indult, s két társát is magával vitte. Gyorsan felmentek a lépcsőn, beléptek a nagyterem ajtaján, majd pedig Florence szobájában az ifjú hercegnő elé járultak.

– Foglalj helyet mellettem, Milon – szólta Florence. – Igen nagy dicsőségben lehet része, ha bátran cselekszik. Mint tudja, a görögök megölték apámat, népünk éheznek, országomat pedig feldúlták és kifosztották. Ha helyén van a szíve, s úgy érzi, hogy Róma koronás királya tudna lenni, és képes lenne megvédelmezni e királyságot, nem tudok más megoldásra gondolni, mint hogy felajánlom kegyelmednek a kezem, s összes városom urává teszem. Ám ha nem harcban edzett, bátor és vitéz, s józanésszel megáldott lovag kegyelmed, Milon, akkor ne is gondoljon e frigyre, hiszen ha nem nagy vitézségű és nemes lelkű lovag, felettébb kellemetlen helyzetbe kerülhet.

– Űrnőm – válaszolta Milon –, egy lélegzetvételnyi időt kérek. Hadd gondolkodjam holnapig.

– Hogyan, kegyelmed gondolkodási időt kér tőlem? – ámult el Florence. – Netán alkudozni óhajt velem, midőn lélegzetvételnyi időt merészel kérni? Isten engem úgy segéljen, sohasem leszek a kegyelmed hitvese!

E szókat hallván, Milon kis híján eszt veszítette, s a világ minden kincséért sem akart többé erre emlékezni. Sarkon fordult tehát, s nagy dühösen elhagyta a palotát. Abban a pillanatban Esmeré lovagolt be harci paripáján Róma városába.

LXXVII.

Esmeré nagyúr szívét öröm töltötte el, midőn belépett Róma városába. Agravain sietett üdvözlésére, oldalán Sámsonnal, s elmesélte az ifjú hercegnek

a görögök által véghezvitt hatalmas pusztítást, s a nagyhatalmú Ottó király halála okozta bánatot.

– Figyelmezzetek a szavamra, uraim – szólott Esmeré. – Nagy ostobaság egyre csak szomorkodni, derék lovagok; ne bánkódjatok hát tovább, mert amint pajzsot és lobogós kopját tarthatok a kezemben, hűséggel megvédelmezem felséges úrnőtöket. Bizonyossággal mondhatom néktek, a görögök már vesztesre állnak: több mint negyvenezer fekszik holtan a fővényes parton, kiknek pap már nem ad feloldozást. A virágos szakállú Garsire császár meggondolatlanságában szabadon engedett engem. Oly gőgösek és álnokok a görögök, hogy egy lyukas garasra sem becsültek engem.

LXXVIII.

Igazán szép, fényes májusi nap virradt fel, daloltak a pacsirták, a rigók és a szajkók. Esmeré megérkezett Rómába, szívét öröm és meglegedettség töltötte el, s megesküdött a Magasságos Istenre és Szent Gervasiusra²⁸, hogy még sok bánatot és bosszúságot okoz a görögöknek, s hogy számos barna és pej csatamént fog zsákmányolni az ellenségtől. Zsákmányával pedig igen boldoggá tesz majd számos előkelő urat a palotában.

Florence királykisasszony haragos szívvel ült festett falú, boltíves szobájában, mely finom mentától, babérlevéltől és kardvirágtól illatozott. Igencsak bánatos volt a galád Milon miatt, hiszen amikor magához hívatta, az igen gyáván viselkedett.

– Teremtő Isten – sóhajtott fel Florence –, dicső Mennybéli Király! Ha Milon is visszautasít, ki vesz majd engem nőül?

– Úrnőm – szólott Audegon –, Milonnak nem kenyere a háború, nem is merne magára venni ily nehéz terhet.

LXXIX.

A vitéz Esmeré szívét öröm töltötte el, jöttének híre pedig már az egész palotában elterjedt.

– Úrnőm – szólott Audegon –, már tegnap megmondtam kegyednek, a fejeimet teszem rá, hogy a jövődölésem nem téved. Megérkezett a dicséretre méltó Esmeré, kinek igencsak örvendenek a lovagok és harcosok, s őt tették meg első zászlóvivőnek, mivelhogy ő vitte az ország címeres zászlaját a legnagyobb és legádázabb csatában. Engedelmeivel, úrnőm, küldjön hozzá egy csatlóst, és hívassa ide, hogy egymás társaságát élvezhessék.

²⁸ Szent Gervais, Néro császár alatt vértanúságot szenvedett Milánóban.

– Egyetértek kegyeddel – válaszolta Florence –; eredj hát, Berengier, s add át üzenetemet Esmerének!

– Máris elviszem üzenetét, úrnőm – válaszolta az udvaronc.

Azon nyomban lesietett a lépcsőn, hogy minél előbb Esmeré szállására érkezzen. Esmeré éppen a csatamezőről jött, ahol lovagi tornán győzedelmeskedvén, egy csatamént nyert. A rátermett hírnök észrevette a nemesurat, s félrevonván, odahajolt hozzá, s azt súgta a bal fülébe:

– Hitemre, jó uram, nagy dicsőség érte kegyelmedet: a földkerekség leggyönyörűbb hercegisasszonya, akit Isten teremtett, a sudár termetű, szépséges római Florence hívatta nagyságodat, siessen hát!

Esmeré késlekedés nélkül leszállt ménjéről, s okosan az illedelmes hírnöknek ajándékozta aranykantáros lovát.

LXXX.

Esmeré és a hírvívő nem is akartak tovább késlekedni. Mivel bölcs és nemes gondolkodású férfiú volt, úgy döntött, hogy nem viszi magával Milont. Helyette inkább Sámsont és Agravaint hívatta, kik fivérek, s igen tiszteletre méltó lovagok voltak. Hamarjában el is indultak a császári palotába, s egy pilér mellett felmentek a lépcsőn.

A szépséges és fényes orcájú Florence, aki egy tengerentúli selyemből készült tunikát, a vállán pedig egy cobolyprémes köntöst viselt, éppen a szobájában pihent. Mikor Esmeré Florence szobájához érkezett, s kinyitotta annak ajtaját, még nem tudhatta, hogy mi jár a királykisasszony fejében, s mit érez szívében. Márpedig Isten óvja a bolond beszédőt, hiszen még császár is lehet belőle, ha nem utasítja el Florence kérését.

LXXXI.

A nemes Esmeré, ki nem csak kiváló lovag, hanem igen jól nevelt és csiszolt modorú, s Isten tanítása szerint felettébb bölcs is volt, a két nagyúrral együtt belépett Florence királynő szobájába, aki éppen szépen megmunkált ágyán ült, mely elefántcsontból készült. Az aranyozott ágylábak szépen festett képekkel voltak díszítve, az ágy arannyal borított oldalát állatok, a körmintás selyem ágytakarót pedig helyenként arabiai aranyhímzések ékesítették.

Megpillantván a szépséges Florence-ot, Esmeré okos lovagként kedvesen így köszöntötte:

– A Mi Urunk Istenünk, a Mi Atyánk és Mennybéli Királyunk, ki az égből fényességet és világosságot áraszt felénk, segítse a szépséges és sudár termetű

Római Florence-ot, hogy bosszút állhasson az átkozott öregemberen, ki megölte apját, s feldúlta királyságát!

– A Mindenható Isten halmozza el minden jóval kegyedet, nagyuram! – válaszolta Florence.

Mindhárman leültek a márványpadlóra helyezett székekre. A királykisasszony alaposan szemügyre vette az ifjú lovagot, annak termetét, orcáját, s szelíd modorát. Esmerét magasnak és délcegnek teremtette Isten, bőre pedig fehér volt, mint a tavaszi virág. Türkizzöld szeme élénk volt, mint a frissen vedlett sólyomé, szőke hajkoronája lágy tincsekben hullott alá, válla széles volt, keskeny dereka pedig még daliásabbá tette termetét. Karja igen formás volt, lába hosszú, páncélingét pedig apró horpadások borították. Lelke mélyén Florence már megszerette a királyfit, s elhatározta, nemes gondolatairól tanúskodó szavakat fog intézni hozzá. Ám csak akkor döbbszent rá a szép nemes hölgy, hogy túl hosszasan szemlélte a lábainál térdre ereszkedett délceg ifjút, s ezért mélyen megvetette önmagát, és ostobaságnak tartotta, amit tett.

Karjánál fogva felemelte tehát Esmerét, maga mellé ültette, s így szólt hozzá:

– Hitemre mondom, jó uram, kegyed igazán elragadó, s igen kiváló lovag, ahogyan mesélték nékem; valóban dicső örökséget érdemelne.

Esmeré felemelte fejét, s így válaszolt:

– Azt fogom tenni, drága hölgyem, amit a sors nékem szán.

– Esküszöm, igen helyesen szólt, jó uram – válaszolta Florence. – Rögvest el is mondom kegyednek, hogy miért hívtam ide.

LXXXII.

– Esmeré – szólt Florence – elszorul a szívem, ha jó apám halálára gondolok, ki oly odaadóan szeretett engem, s ha azt látom, hogy a görögök erőszakkal és kíméletlenül pusztítják országomat. Kegyed rettenthetetlen, derék és becsületes lovag, csak azt nem tudom, hogy a római birodalom koronája miként mutatna a fején. Jól meg kell ezt fontolni, hiszen feddhetetlen és bölcs nemesembernek kell majd azt viselnie, és apám, Ottó császár halálát is meg kell bosszulnia. Ha van hozzá bátorsága és szíve mélyén azt látja, hogy érvényt tud szerezni uralkodói jogának, s téli hóban és nyári hőségben teljes fegyverzetben képes lesz hadát sűrű sorokban Garsire ellen vezetni, s mindazokat megsemmisíteni, akik pusztító szándékkal országára támadnának, akkor a világ Teremtőjének akaratából köttessék meg a házasságunk!

– Drága úrnőm, teljes szívemből én is ezt óhajtom – válaszolta Esmeré.

– Isten legyen kegyes felségedhez mindazért, amit nékem mondott az imént! Egyetlen lovag sem akadna, aki ne engedelmeskedne a kegyed óhajának.

LXXXIII.

– Nagy megtiszteltetésben részesít engem, úrnóm – mondta Esmeré –, a Mindenható Isten nevében fogadja érte őszinte köszönetem. Legyen rá gondja azonban, hogy senki emberfia ne szerezzen erről tudomást, mert nagyon okosan kell eljárunk ez ügyben. Rajtam kívül még két derék lovag, Clamador és Aliaume hűségére bízton számíthat, akikért máris küldetek, s mától fogva hű bizalmasaim lesznek, mivelhogy kiváló vitézek és felettebb szeretnek engem. Majd bizalmasan a többieket is hívatjuk, s mindegyikükkel hűségesküt tétetünk. Először csak négygel, azután hattal, míg százan nem leszünk, s a kisebb rangú harcosok is minket fognak szolgálni. S ha akadna valaki, aki azt állítaná, hogy a kegyed parancsára nem lesz hű alattvalóm, tüstént megismertetném éles kardommal, s hitemre, halálfelelem lenne úrrá rajta. Ha most felséged valamennyi alattvalója tudomást szerezne szándékáról, bizonyára lennének közöttük egyesek, akik nem helyeselnék azt.

LXXXIV.

– A görögök összes szentje a tanúm, Esmeré – szólta Florence –, senki nem tud úgy lándzsát törni, mint kegyed. S ha még több fegyvert óhajt, a boltíves szobámban talál láncingeket, kardokat és föníciai sisakokat... Öltön magára egy háromrétegű mellvértet, s a láncingére pedig vegyen fel egy prémes mentét. Szent Brice-re²⁹ esküszöm, hívatni fogom legodaadóbb hűbéreseimet, Brubant-t, kit én tettem Velence urává, valamint a pisai Joffrois grófot és a spoletói Gautier-t. S ha nem akarnának engedelmeskedni, ám ítélkezzenek felettük, mert kegyedhez képest egy fikarcnyira sem becsülném őket.

LXXXV.

Akkor Agravain lépett be a boltíves szobába, és kiválasztván két jó acélkardot a többi közül, az egyiket Esmerének nyújtotta, a másikat, melynek aranyozott volt a markolata, Samsonnak adta, a többit pedig visszahelyezte a függöny alá. Miután Clamador és Aliaume megérkezett, gondosan bezárták a terem ajtait, s Florence ily szokat intézett hozzájuk:

– Figyelmezzetek reám, nemes lovagok! Mint jól tudjátok, a görögök megölték apámat, feldúlták országomat és nyomorba döntötték népemet. Ím, tekintsetek ez ifjúra, ki szerencsés csillagzat alatt született! Midőn királyapámat halálosan megsebezték, úgy rendelkezett, hogy ő örökölje birodalmát és törvényesen engem vegyen feleségül. Arra kérlek most titeket, hogy hűséggel szolgáljátok őt.

²⁹ Szent Brice (Briectius) Kr. u. 397-ben lett Tours-i Szent Márton utódaként Tours püspöke.

– Ó, hála Néked, Istenem! – szólalt meg Agravain. – Hiszen nála külön uralkodót nem is óhajthatnánk. Róma császárnője, miért titkolta ezt el felséged előttünk? Ha ismertük volna a szándékát, a kereszthalált szenvedett Istenünkre mondom, az egész városban menten megszólaltak volna a harangok.

– Adjunk hálát Istennek, jó urak – válaszolta Florence.

S a lovagok őszinte szívvel hűségesküet tettek Esmerének. Hasonlóképpen hármásával és négyesével a többi főurat is a terembe hívták, és hamarosan az egész császári palota megtelt velük. Az ifjú uralkodót aranytrónusra emelték, s mindenfelé ujjongva ünnepelték. Azután a főrendek a Szent Péter székesegyházba kísérték, ahol a pápa megáldotta, és egy drágakövekkel berakott aranykoronával császárrá szentelte.

Amint erről Milon tudomást szerzett, kis híján esztét veszttette, s azt suttohta a hétpróbas áruó:

– Hitemre, Esmeré, elvarázsoáltak téged; vagy ördög vagy te, vagy megbabonáztál minket. Ám a kereszthalált szenvedett Krisztus Urunkra esküszöm, nem tudod megakadályozni, hogy egy késsel meg ne öljelek.

LXXXVI.

Nagy ujjongás és üdvívalgás fogadta Rómában Esmeré császárrá választását, s házasságát a nemes szívű császárkisasszonnyal. A drágakövekkel és arábiai arannyal ékes Florence oly gyönyörű volt, hogy – miként az igaz elbeszélésekben olvasható – az egész földkerekségen nem akadt volna senki, bármennyire világot látott légyen is, akit csodálatos szépsége el ne kápráztatott volna. Esmeré, a bátor lovag, szintén daliás volt, s mindkettőjüket Isten áldása kísértte.

Milont ugyancsak lesújtotta, amit látott, és álnokul azt suttohta maga elé:

– Hitemre, Esmeré, biztos lehetsz abban, hogy nem fogsz örülni annak, amit majd mondani és tenni fogok. Bizony, nagy kárt fog még okozni néked ez a házassági egyezés, s ha rajtam múlik, szégyent fog hozni reád.

LXXXVII.

Miután Esmerét császárrá koronázták, az ország fejedelmei és főurai mind hűségesküet tettek néki a hatalmas és ódon császári palotában, amely soha nem látott még ily rengeteg fényes öltözetet és drága prémeket. Esmeré, a nemes lovag oly dölceg volt, mintha Isten maga teremttette volna Szent Paradicsomában. A szépséges és fényes arcú Florence ekként szólt hozzá:

– Felsőges uram, mostantól felettébb nagy megbecsülésben lesz része. Védelmezze meg birodalmát és oltalmazza meg barátait. A görögök nagy kevélységgel támadást indítottak ellenünk, s apámat, Ottó császárt orvul

megölték a csatában. Legyen rá gondja, hogy soha megbékélés ne essék velük. Krisztus Urunkra mondom, ki *Pax vobis*-szal köszöntötte az apostolokat, midőn harmadnapon feltámadott, hogy addig nem fogok felséged mellett aludni, amíg csatában nem győzi le Garsire királyt. Csak azután élhetünk mindenkor békében országunkban.

LXXXVIII.

– Drága úrnőm – válaszolt Esmeré –, jól tudom, hogy Garsire meg akarja fosztani összes birtokától, s Konstantinápolyba szándékozik vinni kegyedet. Ámde én levettem a sakktábláról a királynőjét, amellyel játszani szeretett volna, s a tábla sarkában éppen mattot fogok néki adni. Istenemre mondom, mielőtt hazatérne, beszédem lesz vele.

Azzal vizet kértek a kézmosáshoz, és leültek vacsorázni.

Ezalatt egy hírvivő arról számolt be a nagyhatalmú Garsire királynak, hogy Magyarhoni Esmerének, akit ő szabadon bocsátott, visszaadták uradalmát, császárrá koronázták, és Római Florence-ot feleségül adták hozzá. Ezt hallván, Garsire színe ugyancsak megváltozott:

– Hófehér szakállamra, csak tréfálni akarnak velem. Hiszen udvariasan magamhoz kérettem Esmerét, és udvarom nagyjai jelenlétében visszaadtam néki a szabadságát, ám most már tudom, inkább minden tagját le kellett volna vágatnom. Ha valaha még rátalálok, bizony mondom, menten felköttem.

Ámde Garsire hiába fogadkozott, a tiszteletre méltó Esmeré Rómában volt. Miután leszedték az asztalokat, az ifjú uralkodó híveit szólította:

– Jó urak, nem azért lettem királyotok, hogy egy csendes szobában pihenjek és aludjak, vagy meséket hallgassak. Ezentúl páncélt kell öltennem, s túrnöm kell az eső és a szél gyötrelmeit, amikor nagy sereggemmel és harcosaimmal hadba indulok. Most pedig vezessétek elém Bondifert, melynél senki nem ismert még jobb lovat. Tüstént adjátok rám páncélingemet és fegyvereimet, s tegyétek közhírré, hogy mindenki fegyverkezzen fel.

LXXXIX.

Az udvar nagy és igen tekintélyes volt; számtalan főúr, herceg és gróf foglalt helyet a virágszőnyegen, és egymás között így beszéltek:

– Istenem! Micsoda uralkodónk van! Az Úr szent nevére mondom, Tőle kaptuk őt; elég csak parancsolnia, és mi csatába megyünk, fehér sodronyinget öltünk, kibontjuk zászlóinkat, és megvédjük országunkat a görögöktől!

A császár akkor felállt, szép, magas férfi volt.

– Uraim – szólt Esmeré –, tudják, mit fogunk most tenni? Ma jött el a nap, amikor csatába megyünk. Ne csapjunk nagy zajt, amikor kimegyünk a városból, és lepjük meg a görögöket a sátraikban. Bizony mondom, le sem veszem addig a sarkantyúimat, amíg el nem pusztítjuk őket. Én és a bátyám elsőként szállunk harcba. Jó urak, legyenek mellettünk, ha segítségre lesz szükségünk!

Ők pedig így feleltek:

– Szíves örömet megteesszük, különben ott essünk el mind, ha cserbenhagynánk felségedet.

XC.

Felettebb bátrak és harcra termettek voltak a rómaiak, lovagi erényeikért dicsérték és magasztalták őket, ám igencsak megdöbbenek, és gondterheltek lettek; a császár kedvéért azonban újra erőre kaptak, és ismét visszanyerték lovagi erényeiket és hősiességüket. Előhozták a jó Esmeré király fegyvereit, mellkasára felöltötték fehér, aranszegélyes sodronyingét, és fejébe ragyogó ékkövekkel kirakott fénylő sisakot nyomtak. A gyönyörűséges Florence királynő pedig kezébe adta írásokkal díszített, éles kardját.

– Fogja, felség – szólt –, mennybéli Urunk, Jézus Krisztus adjon felségednek bátorságot és erőt, rettenthetetlenséget és hősiességet, és segítse felségedet a csatamezőn! Mindig legyen olyan derék harcos, mint eddig is volt!

Az ifjú hölgy végignézett Esmerén, és igen szépnek találta. Istenem, milyen jól mutatott a kard a bal oldalán! Florence egy arannyal teli városért sem adta volna, ha nem kellett volna sóhajtania, úgy megindult a szíve; két szép szeméből a gyengédség könnyei hullottak. Esmeré ránézett az arányos termetű szépségre, karjába vette, és alázatosan lágy csókot lehelt a szemére és az arcára.

– Drága hölgyem – szólt Esmeré –, tudja meg az igazat, ha addig élek is, nem nyugszom, amíg Garsire-t élve vagy halva el nem fogom, őt magát le nem győzőm, és az országot meg nem tisztítom az ellenségtől.

Akkor a palota elé vezették Bondifert, a csatamént, amelyet Ottó király oly nagy becsben tartott. Feketébb volt, mint egy szerezsen, és homlokán csillag ragyogott; a fara fehér volt, akár a tavaszi nyíló virág, a lábszára szép hosszú, a fara izmos, orrlyukai szélesek, és oldala szépen kikerekedett; a nyergét hímzett keleti selyemszövet borította, a nyeregkapáját pedig fekete zománcal berakott színarannyal díszítették; a kantárja és a szügyhámja is igen szép volt, és az egész lószerszám megért vagy száz uncia aranyat. A harci mén pedig oly nemes vérű volt, hogy nem volt nála jobb ősökkel bíró ló a keresztény világban. A vitéz lovagok jól meg is nézték maguknak ezt a lovat. A jó Esmeré

király akkor lement a lépcsőn, odalépett Bondiferhez, megragadta a kápát, és a nyeregbe pattant anélkül, hogy a kengyelt használta volna.

– Jó védőszentje van! – mondták egymásnak a társai.

Majd Agravain odahozta néki gombos pajzsát, Sámson pedig hatalmas, erős kopjáját. Esmeré és Florence elbúcsúztak egymástól; addig nem látja őt viszont Esmeré, amíg le nem győzi Garsire királyt. Azzal a több mint százezer harcos is lóra szállt, és sűrű sorokban elhagyta a várost.

XCI.

Esmeré, a nagyhatalmú király bátor, hősies és okos harcos volt, lovagi érényeit megbecsülték és félték. Rómában nem maradt senki ember fia, ha csak nem volt írástudó, pap vagy pilises barát. A főkapun át hatalmas embertömeg rontott ki, és harcra kész csataménjeiken vagy százezer harcos jelent meg. Mennyi pavilont és sátrat szétdúltak, mennyi sok ló elkóborolt, és hány görögöt levágtak! Csak úgy zengett tőlük szélteben-hosszában a csatamező, mintha megnyílt volna a föld, és meghasadt volna az ég – nem volt még ilyen öldöklés a világon! Garsire császár ezt látván nagyon megijedt, gyorsan lóra kapott, és vitézei közé vágatott, kik rengetegen voltak: hatvanezer szép fehér láncingbe öltözött harcos, és ugyanannyi halott, akik a mezőn heverték szanaszét. A lovasok megeresztett kantárszárral vágattak, s mennyi lándzsa eltört, mennyi láncinget döftek át! Esmeré vitéz és harcedzett lovag volt, és ott volt vele Bondifer, a szélesebb paripa is; sarkantyújával oldalba kapta a gazdáját: akit ő eltalált, annak azon nyomban befellegzett. Annyi kardcsapást kiosztott, és oly sok görögöt levágott, hogy derékig vérben gázolt.

– Hitemre mondom – szóltak a görögök –, ez az ember örült!

– Dehogyan örült – felelték a többiek –, ő a vitéz Esmeré, akit hősiességéért Rómában megkoronáztak. Halálfia, akit utolér a csapása, mert még nem szült anya ilyen derék lovagot.

XCII.

Lent a csatamezőn hatalmas harc kerekedett, sok lándzsa eltört, és sok pajzson rést ütöttek, s számtalan díszes vért repedt szét és szakadt ketté. Ott harcolt a nemes vonású Clamador, Agravain és Sámson, a La Valée-i Gaudin és a kardjával hadakozó vitéz Esmeré, és ott vágatott lován bátyja, Milon is. Egytől egyig lándzsát ragadtak kezükbe. Az első párviadal dicsőségét Milon elragadta a többiektől, ám testvéröccse, Esmeré szívesen átengedte azt néki. Lesújtott egy görög harcos aranyozott pajzsára, amelynek aranygombja minden darabokra tört. Esmeré ismét lecsapott, és hangos csatakiáltásban tört ki.

Az ádáz küzdelemben mindegyikük le is vágta a maga ellenségét. Ezt látván, Esmeré igencsak örvendezett; szavait, amelyeket ekkor mondott, azonban senki nem hallotta:

– Nemsokára, ha Isten is úgy akarja, megszabadul ez az ország az ellenségtől!

XCIII.

Milon igencsak derék és eszes vitéz volt, csatában sem akadt párja öccsén, Esmerén kívül, aki számtalan erénnyel bírt. Milon szívét ezért bánat és harag emésztette fivére, Esmeré láttán, aki olyan remek kardforgató volt, hogy erős csapásaitól számos lándzsa tört apró szilánkokra.

Alig kelt át Sinagon a patakon, menten észrevette és felismerte Esmerét. Midőn a görögök foglyul ejtették és az ősz Garsire színe elé vezették, kis híján szörnyű halált halt volna, ha Sinagon nem kérlelte volna az ősz Garsire-t, hogy adja vissza Esmerének a kardját és hosszúsörényű csataménjét. Milon nyomban Sinagonra támadt, s oly nagy ütésekkel mért a pajzsára a gombja alatt, hogy egyik oldalától a másikig felhasította és összezúzta azt. Sinagon bátran szembeszállt vele, ám a láncingek olyan erősek voltak, hogy fegyver nem szakíthatta át őket, a lándzsák pedig oly kemények, hogy végül mindketten a földre kerültek. Milon akkor kardot rántott, eltökélten, hogy kettéhasítja ellenfelét. Abban a pillanatban azonban odaérkezett Esmeré császár, s így szólt Sinagonhoz, akit rögtön felismert:

– Légy üdvözölve, bátor harcos – köszöntötte a császár. – Nincs e világon még egy férfiú, aki ily nagy szolgálatot tett volna nékem.

Ezután elváltak útjaik, s szerencsések voltak, hiszen nagy kár érte volna őket, ha egyikük vesztésként távozik. Esmeré visszaadta Sinagonnak gyorsléptű lovát, s így szólt hozzá:

– Barátommá fogadlak, derék vitéz. Mondd meg uradnak, az ősz Garsirenak, hogy Florence üdvözlését küldi néki általam.

– Nagyuram – válaszolta Sinagon –, Isten és Jézus Krisztus nevére, vesztünkre szemtanúi lehettünk az álnok aggastyán kevélységének, hiszen miatta valamennyien vereséget szenvedtünk a csatában.

XCIV.

Igen ádáz csatát vívtak Róma kapui előtt. Az álnok görögök menekülőre fogták a dolgot, ám a folyó gázlójánál, melyen át akartak kelni, utolérték őket a hű római katonák, akik annyi ütest mértek rájuk poitou-i acélkardjukkal, hogy szétzúzták sisakjuknak még az orrvédőjét is. A bátor Esmeré is kirántotta kardját, és üldözőbe vett egy görögöt, aki annyi sok bajt okozott nekik.

Csak úgy záporoztak ütései a mihaszna kristállyal ékesített sisakjára, s őt magát és lovát is kettéhasította. Valamennyi görög menekült, egy sem tartott ki ellenfeivel szemben. Amikor a nagyhatalmú Garsire király rájuk talált egy völgy mélyén, voltak vagy harmincezren a királyi lobogó alatt.

XCV.

A gázlónál találkozott a két sereg, ahol temérdek lándzsát összetörtek és temérdek pajzsot átlukasztottak a csatában, s ahol számos főúr lelte szörnyű kínok közt halálát és rengeteg kevély görög pusztult el. Egy talpalatnyi földet sem találtak volna, melyet ne borított volna több ezer halott, soha senki nem hallott még ily vérontásról. Garsire császár szíve igen nagy haragra gerjedt, amikor azt látta, mily hatalmas veszteséget szenvedett serege. A császár menekülni kényszerült, még a pajzsát is eldobta, egyedül kivont acélkardját tartotta jobbában. Több mint ezren követték azok közül, akik megmenekültek, s végül elértek a kikötőbe.

– Uraim – mondta Garsire –, szörnyű csapás ért minket, hiszen minden katonámat megölték és legyilkolták. Sinagon szava igaznak bizonyult! Ám ha Konstantinápolyba, székvárosomba el tudnék érni, tudjátok meg, hogy mindenért drágán megfizetnének ellenségeim. Mert hiszen ha az ádáz ütközetből elmenekültem is, nem győztek le, megadván magam vagy csatát veszítvén. Ekként vonja ki magát az ütközetből számos bölcs ember.

Sietősen hajóra szálltak hát a görögök, felhúzták a vitorlákat és felszedték a horgonyt, ám a pokol ördögei oly erős szelet küldtek rájuk, mintha ők maguk támasztották volna, s irányították volna saját szavaikkal. Ezt látván, feltámadt a jó Esmeré király harci kedve, aki lován, Bondiferen teljes fegyverzetben és feszes lobogóval állt a mögötte felsorakozott római sereg élén. Mikor meglátták a vitorlákat, s a gazdagon díszített lilomos kerék fényét a távolban, kis híján eszüket veszítették.

– Uraim – szólott Esmeré –, teljes szégyenben maradtunk, hiszen amit végeztünk, az egy lyukas garast nem ér. Bizonyosan tudjátok, hiszen nem titok, hogy ígéretet tettem a szépséges, sudár termetű Florence-nak. Netán azt hiszi Garsire, hogy én raboltam el őt tőle? A Szentatya nevében, akihez a Vatikánban fohászkodnak, sem tengeren, sem földön, sem kastélyban, sem várban, sem pedig városban nem tud úgy elrejtőzni Garsire, hogy erőnek erejével magammal ne vigyem, s beteljesítsem rajta akaratomat, és csak hálás lehet nekem, ha nem ölöm meg. Nézzétek ama gazdagon felszerelt, indulásra kész hajót, mennyi benne az ellátmány, a kenyér, a bor és a búza, amit a kevély görögök összeharácsoltak. Induljunk gyorsan Garsire után nemes, jó lovagok!

Miután a főurak meghallgatták Esmerét, igencsak megrémültek, még a legvakmerőbbek is menten reszketni kezdtek.

XCVI.

– Jó urak – szólt Esmeré, a vitéz császár –, úgy tűnik fel nékem, hogy gyávaság uralta el szívetek. Ám minderre semmi szükség, vegyétek magatokhoz a fegyvereiteket! Vannak köztetek olyanok, kik meglehetősen jól ismerik a tengert, kezdjétek hát felhúzni a vitorlákat, ragadjátok meg a hajókormányt, s horgonyt fel! Vezessétek a lovakat a dereglyékre, s induljunk máris Garsire után, nincs értelme tovább várakoznunk. Téged pedig, Milon, derék fivérem, arra kérlek, menj el Róma városába, s őrizd országomat és szeretett hitvesemet, Florence-ot. Megnyugtatóására jó hírekről számolj be néki, legszívesebben a nagyszakállú Garsire-t is színe elé vinném. Vigyél magaddal száz lovagot, köztük Agravaint és Sámson, kik igen nagy becsben állnak. Fivérek ők is, ezért mindkettőben megbízom, hiszen náluk hűségesebb férfiakat nem is találhatnánk. Ha Jézus, ki mindannyiunk védelmezője, magához szólítana, te leszel birodalmam ura s parancsolója. Minden kívánságod teljesülni fog, drága fivérem, hiszen szívből szeretlek. Nagy dicsőséget szerzek még neked, s egy gazdag királyság koronás urává teszek.

– Drága testvérem – válaszolta Milon –, köszönettel veszem.

S agyafúrt álnoksággal sírást tettett. Ó, jaj, miért is nem látott bele Esmeré fivére szívébe s gondolataiba, mert így nem tudta megvédeni magát az árulástól!

Esmerét ugyancsak tisztelték vitézei, akiket mind felparancsolt a hajókra és a bárkákra. Nagy büszkeség töltötte el szívét azt látván, hogyan terelik fel lovagjai paripáikat a dereglyékre, s hogyan rázzák fegyvereiket és pajzsukat. Majd megragadták a köteleket és neki álltak felhúzni a vitorlákat, s amikor erőre kapott a szél, elhajóztak. Midőn eljött a búcsú pillanata, a büszke Sámson, amiként fivére, Agravain is, térdre esett a meghatottságtól. Ők is támogatták, hogy az ifjú leventét császárrá koronázzák, s ezért őszinte hitet tettek néki, hiszen náluk hűségesebb alattvalók sehol sem akadtak a birodalomban.

XCVII.

Esmeré és lovagjai hajóra szálltak tehát, s a nyílt tengeren Garsire király nyomába eredtek. Az áruló Milon pedig visszaindult Rómába, oldalán Sámsonnal és Agravainnal, s a száz lovaggal, kiket testvéröccse reá bízott. Ám még el sem indultak, Milon nem vesztegetett egy percet sem, a gonosztevő máris az áruláson törte a fejét. A száz lovagból kiválasztotta a hűsz

legkiválóbbat, s egy távol eső helyre vitte őket, miközben azok mit sem sejtettek valódi szándékáról. Ám sem Sámson, sem Agravaint nem hívta, hiszen Milon igen agyafűrt volt, s meglehetősen tartott tőlük.

– Urak – szólta a többiekhez –, nincsen titkom előttetek; ha elfogadjátok azt, amit szívem legmélyéből mondok néktek, köztetek még a legszegényebb is olyan uradalom birtokosa lesz, utódainak oly gazdagságban lesz részük, hogy soha egyikőtök sem ismeri majd a szegénységet. Esmeré igencsak bolond, hogy Garsire nyomába eredt, esküszöm néktek, nem fog visszatérni. Minthogy én vagyok az elsőszülött, úgy illendő, hogy belőlem legyen király. Aki ebben a szándékomban támogat, annak itt vagy másutt földbirtokot adományozok, s adok néki kincseket és aranyat, ezüstöt, amennyit csak óhajt. Azután enyém lesz a szépséges Florence is, hiszen testvéröcsém, Esmeré soha még csak nem is érintette, s régóta jól tudjátok, hogy minden más férfi előtt mit ígért nekem a szép hölgy. A teremő Isten kegyelméből nagy szerencse ért titeket, mert innen egészen a hegyekig a tiétek lesz ez a földterület.

Milon szavai hallatán valamennyi lovag sóvárogni kezdett a gazdagság után, az áruló herceg pedig megesküdött nekik, hogy ígérését mihamarabb beváltja, ha hozzásegítik ahhoz, hogy császárrá koronázzák.

XCVIII.

Milon igencsak alattomos árulást forgatott a fejében. A száz lovagból Sámson és Agravain kivételével, kik derék, becsületes férfiak voltak, ezért félté őket, kiválasztotta a húsz legkiválóbbat. Félrevonta őket, s így szólt hozzájuk:

– Uraim – szólott az áruló –, figyeljetek reám! Ha most esküt tesztek nekem, annyi javat, kastélyt és várost, remek otrantói selymet, hermelinprémet, csatamént és paripát, s annyi dénárt adok néktek, hogy köztetek még a legszegényebb is gazdagnak mondhatja majd magát. Nem is tudok mindent felsorolni, de tiétek minden vagyonom, válasszatok belőle, s amikor megosztotok rajta, semmit sem vonok vissza tőletek. Amikor majd visszatértek Rómába, mutassatok nagy fájdalmat, és mondjátok azt Florence-nak, hogy Esmeré halott, halálos sebet kapott a nagy csatában, melyet Garsire ellen vívott. Így enyém lesz hitvese és összes birtoka; kétkedve fogadja majd szavaitokat, de ügyesen hiteseitek ezt el vele. Én veszem majd nőül, s minden kívánságom teljesülni fog!

– Ahogy parancsolod, urunk! – válaszoltak a lovagok.

Ím, halljátok hát, miként vesztette eszét az ördögfatty! Milon titokban tüstént magához hívta az összes lovagot, s annyi kincset ígért nekik, hogy az valamennyiüket megbabonázta. Lovagjai letették az esküt, s elhatározták, hogy Milont Róma királyává koronázzák.

A büszke Sámson harcedzett lovag volt, büszkének pedig vitézsége okán nevezték. Olyannyira bizonyos volt hitében és saját jóságában, hogy senki emberfiát nem tartotta magánál különbnek. Így szólt fivéréhez:

– Miként vélekedsz erről, Agravain? Fogadjuk el mi is ezt a döntést? A kereszthalált halt Urunkra mondom, nem tehetjük meg!

Milonhoz pedig e szavakkal fordult:

– Hazug áruló, ha Isten is úgy akarja, nem fogok szégyent hozni az én törvényes uramra, akinél kiválóbb vitézt anya nem szült még e világra. Te nem is vagy a fivére, ne merészed ezt mondani, hiszen nem nemzhetett titeket egyazon apa.

– Hallgass, kutya! – válaszolta Milon. – Túlságosan is arcátlan vagy, s rútul megfizetsz érte, ha tovább folytatod.

Sámson e szavak hallatán igencsak dühbe gurult, s előrántotta kardját, mely oldalán függött, s rávetette magát a hercegre. Milonra a biztos halál várt volna, ha a gazfickó nem kerülte volna ki a csapást, és nem fordult volna a másik oldalra.

– Uraim! – szólt lovagjaihoz –, miért nem végeztek már vele? Mindannyian az én vitézeim vagytok, megeskettelek titeket.

Vitézei pedig így válaszoltak:

– Úgy lesz, ahogy mondd!

Azzal előhúzták acélkardjaikat, s rávetették magukat Sámsonra, aki védte magát, ahogy csak egy bátor lovag erejéből tellett. Fivére, Agravain is hősie-sen küzdött, s több mint tíz ellenfelének fejét vette. De mit számított minde-z? Sámson lemeszárolták, s darabokra szabdalták, Agravaint pedig minden oldalról körbefogták. Ha nem kért volna kegyelmet, nyomban halál fia lett volna, mert oly erővel ütötték, hogy a földre sújtották.

XCIX.

Miután Sámson lemeszárolták a galád fattyak, Agravaintól elvették jó acél-kardját, melynek markolata alexandriai aranyból készült. A nemes lelkű harcos így siránkozott:

– Uram, Esmeré, benned szemernyi álnokság sincsen! A Mi Urunk vezesen utadon, ki Szent Arcedeclin³⁰ nászának napján az asztalnál borra változtatta a vizet, s vigyen vissza épségben a római márványpalotába.

A fivérére pillantva, ki holtan hevert a földön, Agravain ájultan rogyott le az út közepére, s amikor felemelkedett, igencsak fájó szívvel így szólt:

³⁰ A kánai menyegző vőlegényének neve, amely a násznagy latin elnevezéséből származhatott (< *architriclinus*), nem szerepel a Krisztus csodatételének helyt adó menyegző János Evangéliumában olvasható leírásában (János 2, 1-12.)

– Anyaszomorító, gyáva, hitvány gazember! Miért öltétek meg Sámson, a palotagrófot? Százszorta rosszabbak vagytok, mint a szaracénok! Ezért mindannyian bitófán végzitek, nem kerülhetitek el sorsotok. Hitemre mondom, Milon, szörnyű gonoszságot követtél el! Azt hiszed, király lehetsz így galádság által?

– Egy szót se többet, Agravain! – szólt Milon. – A Szentatyára esküszöm, akit zárandokok keresnek fel, ha nem hagyod abba, megismered poitou-i acélkardomat, s nem látod meg a holnapot!

C.

Igen derék, nemes arcvonású vitéz volt Agravain. Mikor meglátta fivérét, ki vérbe fagyva feküdt a réten, mélységes mély fájdalom öntötte el szívét, legyőzöttnek érezte magát, s nem tudott tovább ellenállni támadóinak. Éppen elég oly dolgot mondott nekik, ami egyáltalán nem volt tetszésükre, s mindegyikük reá emelte kivont kardját, és azzal fenyegette, hogy a fejét veszi. Majd nekiálltak tanácskozni és tervet szőni, mely szerint Milonból király lesz, s a fejére korona kerül. Agravain igencsak megijedt, hiszen már halálra ítéltetett, s látta is, amint az egyre jobban közelít hozzá. Akkor azonban egy gondolat fordult meg a fejében: ha ő maga is csatlakozik az árulókhoz, a római Florence előtt akkor sem marad titokban eme összeesküvés. Bünbánatot fog azonban tartani, amíg bocsánatot nem nyer: ha nem ezt teszi, fejét veszti. Így hát mindenki nagy örömére és meglelégedésére hitet tett és hűséget fogadott Milonnak, hogy az árulást sohasem fogja leleplezni.

– Agravain – szólt Milon –, a terv sikerrel járt, ám Sámson, ki most holtan fekszik a réten, felettébb nyugtalanít. Ám tegyük most azt, amit jól kigondoltam: készítsetek menten egy koporsót, s takarjátok be egy aranyszegélyű bíborszövettel. Vigyétek el Róma városába nagy sirámok közepette, s híreszteljétek el az egész országban, hogy Esmeré fekszik a koporsóban.

– Úgy lesz, urunk! – válaszolták a hitvány latrok.

Azzal egy kiserdőbe mentek, hogy ott koporsónak való fát vágjanak, s igencsak hasznát vették acélkardjuknak. A koporsót sok leveles ággal bélelték ki, belefektették a halott Sámson, kinek színe már elváltozott, s viterbói selyemmel takarták be. Egész éjjel lovagoltak, s meg sem álltak, amíg hajnalhasadtával Róma nem érkeztek. Florence királynő, aki korán ébredt, a palota egyik ablakában könyökölt. Drága és díszes selyemruhába öltözött, s udvarhölgyei, Audegon, Gondrée, Blancheflor, Margarie és az eszes Mahaut vették körül. Hamarost oly hírt fog hallani, amely nagy félelemmel fogja eltölteni szívét. S amikor a koporsó megérkezett Róma városába, a hitvány gazemberek hangos jajgatásba kezdtek.

CI.

Igencsak pökhendiek voltak a hitszegő gazemberek, Milon pedig jól kifundálta az árulást. Egész éjjel megállás nélkül lovagoltak, s napfelkeltevel meg is érkeztek Rómába. Még a városkapun kívül, az út közepén találtak egy elcsigázott és agyongyötört igáslovat. Egyikük kardjával lecsapta az állat fejét, s annak kiömlő vére úgy beterítette a lovagot, mintha őt magát szúrták volna halálra.

Ahogy eltervezték, megérkeztek Róma városába. Jóságos Isten! Hogy jajgattak, kiabáltak a gaz árulók, s hogy siratták, gyászolták Esmeré uruk vitézségét és bátorságát, okosságát és szépségét! Amint ezt meghallották a derék városlakók, ők is csatlakoztak a lovagok sirámához. Florence a császári palota ablakához lépett, s amikor megtudta, hogy Esmerét, a tiszteletre méltó nemesurat siratják, menten ájultan zuhant az arannyal szegélyezett márványpadlóra. Audegon felsegítette a földről, és hermelinprémes köntöst terített a vállára. Akkor léptek be a császári palotába a hitvány gazemberek a meggyilkolt Sámson tetemével. Florence le akarta róni tiszteletét a nemes halott előtt, így hát odalépett a koporsóhoz, s ily szépen beszélt:

– Ő, én szerencsétlen! – jaidult fel az úrhölgy –, mily nagy bánat ért engem, hiszen elvesztettem drága oltalmazómat! Tiszteltem és szerettem e nemes férfit lovagiasságáért, szíve jóságáért, ügyes fegyverforgatásáért, s mert igen nemes király fia volt. Midőn Garsire és serege megérkezett ide, királyi atyámat álnokul meggyilkolták. Látván, miként gyilkolják le népemet, s dúlják fel országomat, ó kegyetlen sors, nem is tudtam, mit tehetnék, hogy királyságomat megtarthassam! Ó, mily hamar el kellett veszítenem e nemes férfiút! Igen nagy bánatra és mártíromságra ítélt engem Krisztus Urunk, de a vatikáni pápa nevére mondom, soha többé nem lesz más ura az én szívemnek! Ezért hát az feltett szándékom, hogy apácának állok. Isten, a Mennyeeknek Királya oltalmazza országomat!

E szókat hallván, Milon előre lépett.

– Ūrnóm – szólt az áruló –, igencsak fáj a szívem fivérem halála miatt, kit oly nagyon szerettem. Ha tovább élt volna, bizton tudom, hogy nála jobb király nem lett volna az egész keresztény világon. Ám egy dolgot tudnia kell felégednek, nem tarthatom kegyed előtt titokban. Midőn hatalmas ütközetbe keveredtünk a görögökkel és az örményekkel, s Esmeré halálos sebet kapott, megesketett, hogy vegyem nőül kegyedet. Ebbéli vágyamtól semmi sem tarthat vissza! Nemes lovagok, mondjátok meg, igazat szólok-e!

S az árulók akként válaszoltak, ahogyan Milon kitanította őket, s ahogyan kifundálták és eltervezték:

– Hitemre, uram, a te szándékod szerint úrnőm örömmel és szívesen fogadna téged hitveséül, s holnap nőül veheted őt. Minden eldöntetett már, senkinek nem lehet ellenvetése, hiszen mindenkinek hinnie kell néked.

Mikor Florence mindezt meghallotta, leszegte a fejét, s a világ minden kincséért sem válaszolt Milonnak.

CII.

Igen nagy bánat emésztette Florence szívét a nemes Esmeré halála miatt, amikor a sötét lelkű gazemberek elébe járultak, s mézes-mázos hangon így szóltak hozzá:

– Az égre kérjük, nemes királynőnk, fogadja el Milont hitvesének, hiszen rettenthetetlen vitéz ő, s igen előkelő származású férfiú, aki megvédi e birodalmat a görög hordáktól.

– Ó, Uram! – szolt Florence –, ki kínhalált szenvedtél, s ki a halott Lázárt feltámasztottad! Milon beste ördögfatty! Fivére itt fekszik holtan, e ház közepén, s máris azon mesterkedik, hogy minél előbb feleségül vegyen engem. Igencsak meglepődnék, ha nem valamiféle árulás történt. Ám a vatikáni pápa nevére mondom, sohasem egyezem bele, hogy frigyre lépjek vele! Ha úgy hozná a sors, hogy férjet választanék, a világ minden kincséért sem választanám Milont. Semmi bizodalمام nincs benne, mert az az érzésem, hogy gazemberrel állok szembe.

CIII.

– Úrnőm – válaszolta Milon, a hitszegő gazember –, a római Szent Péter nevére, örültségeket beszél kegyed! Márpedig nőül veszem, ebben ne is kételkedjék. Ha nem jön hozzám jószántából, drágán megfizet érte, hiszen a legvitézebb lovagok az én oldalamon állnak.

Azzal magához hívatta az árulókat, s így szolt hozzájuk:

– Nemes lovagok, figyelmezzetek reám! Bizonyosodjatok meg arról, hogy mindnyájan fel vagytok fegyverezve, s jó acélkardotokat tartsátok a kezetek ügyében. Őrizzétek gondosan a palota kapuját! A kereszthalált szenvedett Krisztus Urunk nevére mondom, egy fabatkát sem érne annak a szava, aki azt állítaná, hogy nem teljesülhet a kívánságom.

– Isten irtalmazzon! – szolt Florence. – Adja az ég, hogy ez a nap sohasse jöjjön el!

Most pedig hallgassátok meg, miként cselekedett Agravain. Nem feledkezett meg fivére haláláról, hanem amilyen hamar csak tudott, megvált társaitól, s elment a pápához, akinek meggyőnta bűneit. Mindent elmesélt néki az árulásról, semmit sem titkolt el előtte.

– Szentatyám – szólt Agravain –, kérem, hallgasson meg! Igen rútul elbántak a vitéz Esmerével, amikor Garsire király nyomába eredt. Az ország főurait is magával vitte, mi pedig fivérével, Milonnal visszatértünk, hogy, miként a király parancsolta, védelmezzük országát. Ám a gazembernek Róma királyságára fáj a foga, s száz áruló is segítette tervében, én azonban tizennégy városért cserébe sem egyeztem volna ebbe bele! Megölték a fivéremet, s ezzel végtelen fájdalmat okoztak nékem. Ő az, akit most a koporsóban a palotába hoztak, s a hitvány gazemberek mindenkivel elhitették, hogy Esmeré fekszik benne. Kegyelem, szentséges atyám, hamisan esküdtem fel Milon szolgálatára! Megöltek volna, ha nem teljesítettem volna kívánságukat! Ez a színtiszta igazság!

A pápa így válaszolt:

– Mily megdöbbenő dolgokról beszél kegyelmed! Mivel születése óta nem követett el bűnt, most sincs miért megbocsátanom. Agravain, kedves jó testvérem, fegyverezzék fel magukat! Azt javaslom, támadjuk meg az árulókat; kegyelmeddel tartok én is, és még ezer felfegyverzett harcos.

– Istennek legyen hála, Szentatyám! – válaszolta Agravain.

CIV.

Amikor a pápa meghallotta az árulás történetét, nem kételkedett, hiszen jól tudta, hogy Agravain nemes lovag. Ezer hűbéresét felfegyverezte, kik mindannyian jó poitou-i acélkardot kötöttek derekukra. Fegyvereik és vértjeik arany- és kristályfényt árasztottak, és soha senki nem látott még oly szép lótarókat sem.

– Jó urak – szólt a pápa –, derék, nemes lovagok! A császári palotában tartózkodó árulót ne öljék meg, s ne is üssék meg. Mindet élve fogjuk el, s mást teszünk velük. A tömlőc fenekére vetjük mindahányat. Mihelyt megérkezik Esmeré a királyi zászlóval, úgy hiszem, számos keserű napot kell majd megélniük. De mindenekelőtt még egy dolog, uraim: ki saját fivére életére tör, az halálos bűnt követ el, s a király nem hinné el, hogy ily súlyos árulás fenyegetné.

Együtt indultak tehát igen nagy számban a palotához a derék hűbéresek, s felmentek a drága márványból készült lépcsőkön. Amikor valamennyien felérték a palotába, a súlyos vasrudakkal lezárták a kapukat. Mindenki késlekedés nélkül megragadta a sajátját, Milon pedig, az áruló gazember, kívül rekedt. Rőgtön kivonta azonban a kardját, mert rosszat sejtett. A Mennyei Atyára megesküdt, hogy nem lesz ott egyetlen vakmerő herceg, fejedelem, püspök vagy magas rangú bíboros sem, akinek – ha őt elfognák – ne tudna annyit adni, hogy ne énekelné el az ő gyászmiséjét.

CV.

Igen elszántan ostromolni kezdték a palotát, s a bitang árulókat hamar ártalmatlanná tették. Fájdalmas kiáltások közepette hullottak a földre, ahol a jó lovagok elfogták és szorosan megkötözték őket. A gaz áruló Milon gyalog kényszerült harcolni, s előrántotta meztelen kardját, melynek acélja csillogott, markolata pedig színaranyból készült. Úgy forgatta fegyverét, akár egy szaracén, de nem támadták meg sem karddal, sem lándzsával, hiszen nem akarták megölni, mert a pápa megtiltotta nekik. Egy feléje induló harcos el akarta fogni, ám az álnok Milon oly súlyos csapást mért rá a kardjával, hogy tetőtől talpig felhasította. Amikor azonban újabb csapásra emelte volna kardját, menten ott termett hét vitéz, s közrefogták.

– Milon – szólt Agravain –, most aztán van okod rettegni! Sámson miatt, kit te meggyilkoltál, még mindig fájdalom járja át szívemet. Gazember uram, márpedig nem fognak császárrá választani, mert megölted a fivérem, s árulást követél el. Most pedig elérkezett a napja, hogy megszégyenülj végre.

A pápának helyén volt a szíve, odament a koporsóhoz, és felemelte a halotti leplet. Az egykor oly bátor Sámson holttestét találta benne, a sebeiből csöpögő vér teljesen átáztatta a koporsó belsejét.

– Hitemre mondom, Agravain, igazat beszélt – szólt a pápa. – Nemes urak, nagy igazságtalanság volt Sámson lovag halála. Ő, te gaz Milon, légy átkozott! Még Florence-ot is magadnak akartad, amikor nőül vetted volna? Ám sem őt, sem országát nem fogod soha megkaparintani. Esmerét igen rútul elárulták, s ráadásul mindezt a fivére tette, spoletói Szent Pál³¹ nevére mondom! Ezt a világ minden kincseért sem engedhetjük meg.

Ezt hallván, még a vér is meghűlt Milon ereiben, s szégyenében rettenetesen elsápadt.

CVI.

Mikor Florence meghallotta a szörnyű árulás hírért, s meglátta Sámson testét, egyszerre nagy bánat és nagy öröm öntötte el szívét. Az áruló Milont egy magas torony tömlöcébe zárták.

– Ó, Istenem – szólt Florence –, a Te üdvözítő kegyelmed által, ki feltámasztottad Lázárt a halálból, kimentetted Dánielt az oroszlánok verméből, a Szent

³¹ Nem ismeretes ilyen nevű szent; a mű kiadója, A. Wallensköld szerint az ófrancia *Pou* 'Pál' a *Pon*, *Ponz* (< lat. Pontium/ Pontianum) név „romlott” alakja lehet, minthogy egy Spoletóból való Pontianus mártírhálált szenvedett Marcus Aurelius császár uralkodása alatt (Kr. u. 161–180). Maradványainak egy részét 966-ban az itáliai Spoletóból a németalföldi Utrechtbe vitték.

Szűznek örömhírt adtál, a római Szent Pétert a Vatikánba küldted, s ezzel igen nagy tisztességben részesítetted társát, Szent Pált; Te, kitől az áruló Júdás elvette a halat³², s akit Nagycsütörtökön a zsidók elfogtak és tömlöcbe vetettek, majd keresztre feszítettek a bitang gonosztevők, s amiként igaz, hogy kínlált szenvedtél a kereszten, és Longinusnak is megbocsátottál, ki lándzsájával beléd döfött, add vissza nékem, kérlek, törvényes uramat, Esmerét, hogy újból láthassam személyét és arcát.

CVII.

Lelepleződtek tehát a gonosztevők, verje meg az Isten őket! Egy sem tudta közülük megmenteni a bőrét. Florence helyesen cselekedett, s a gazfickók rosszabbul is járhattak volna, mint hogy valamennyien tömlöcbe kerültek. Milon teljesen egyedül volt, nagyúrhoz méltó körülmények között, méghozzá a legmagasabb toronyban, amely csak létezett. Meséket és dalokat énekeltek, hárfán és tekerőlanton játszottak néki, történeteket hallgatott és olvasott. Ámde bánatos volt, s nem volt kedve nevetni ezeken. A többi hitszegő mind hasonló helyzetben volt, csak nekik még gyertyafény sem jutott.

Most azonban térjünk át Esmerére, és a nagyhatalmú Garsire királyra. Látván, hogy mennyi embere veszett oda a csatában, a vénember elkeseredetten és haraggal eltelten menekülőre fogta. Esmeré a nyomába eredt, hogy végleg legyőzze, de a görögök addig meg sem álltak, amíg meg nem látták hajóikat, Esmerét és harcosait.

Esmeré akkor így szólt a katonáihoz:

– Fékezzétek hát dühötöket, uraim! Nézzétek amott a görögöket, akik miatt haragra gyullad a szívem! Tudom, hogy ez a széláramlat egyenesen Konstantinápoly felé visz minket, ahol rengeteg kincset őriznek. Követeljük azt magunknak! Garsire császár, aki uralkodó szeretne maradni, nem tudja megtartani birodalmát, ezt biztos állíthatom. Ám ha én leszek a birodalom ura, minden kincse a tiétek lesz.

CVIII.

Konstantinápoly nagy kereskedőváros volt: magas falak, egy kis tengeröböl és kiterjedt babérfa ligetek vették körül. Ám Garsire örömtelenül és boldogtalanul tért vissza Konstantinápoly kikötőjébe, hiszen alattvalói mind odavesztek Róma kapui előtt. Bánatában és szégyenében a kikötő korlátjának

³² Ez a legenda Krisztusnak az Utolsó Vacsorán mondott szavai alapján keletkezhett: „Ő pedig felelvén, monda: A ki velem együtt mártja kezét a tábla, az árul el engem.” (Máté, 26, 23.)

támaszkodott, s hátrapillantott a hatalmas és erős tengeri flottára. Esmeré már szorosan a nyomában járt. Hívatta hát menten Gracient, Gaudint és Garnerot-t³³.

– Uraim – szólt a császár –, tisztán látom sorsomat: nem fog itt már senki uralkodni, merthogy elveszítette az ahhoz való jogát.

CIX.

Garsire szívében rettenetes harag lobbant fel, mikor hátrapillantott, s meglátta a szörnyű veszélyt. Egyenesen Konstantinápoly felé tartottak, s már a legnagyobb templom tornyait és a hatalmas császári palota oszlopait és boltívét is látták a ragyogó díszgömbökkal, s a tiszta aranyból készült sasokkal együtt. A súlyos evezős hajókat nehéz volt kormányozni, ezért erős hátszél nélkül csak igen lassan tudtak előrehaladni. A többi hajó viszont kicsi és fürgé volt, melyek kipróbált és bátor római vitézeket szállítottak. Magasságos Isten! A legjobb hajósok tartottak éppen a görög flotta felé! A görögök egy nyíllövésnyire voltak Garsire-től, de nem tudtak sem megfordulni hajóikkal, sem pedig eltávolodni a római flottától. Ezért hát méregbe és gyúlékony anyagba mártották nyílveszeiket, majd felhúzták számszeríjaikat, s kerek pajzsukra támasztották azokat.

– Uraim – szólt Garsire –, nincs mit tennünk. Készüljetek inkább horgonyt vetni, s legyen gondotok arra, hogy jól fel legyenek szerszámozva a harci ménjeitek. Mindenki öltse magára dupla sodronyingét, mert ezen a kavicsos fövényen kell majd partra szállnunk. Úgy hiszem, itt kezdődik majd a csata. Egy szó nélkül üssétek mindahányat, hiszen a rómaiak a városomra törnek. Tegyetek róla, hogy egy se menekülhessen meg, ha kedves az életetek! Mert a Mindenhatóra esküszöm, hogy én magam veszem a fejét acélkardommal a gyáváknak. Többet ér tisztességgel veszíteni, mint szégyenteljesen nyerni!

CX.

Esmeré igazán szerencsésnek bizonyult, mert a rómaiak és a görögök egyszerre érték el a szárazföldet. A Szent György-öböltől³⁴ nem messze, Konstantinápoly mesés városa előtt, egy várfallal körülvett területen értek partot. Magasságos Isten! Mily hangosan nyertettek a zabolátlan lovak, s mily fényesen ragyogtak a drágakövekkel kirakott, zöld sisakok. Megérkezvén

³³ Görög lovagok, Garsire bizalmasai.

³⁴ Geoffroy de Villehardouin (1160 k.-1213), az első francia történetíró *La conquête de Constantinople* (*Bizánc megvétele*, Európa Könyvkiadó, Budapest, 1985, 44. ford. Szabics Imre) című művében a Szent György-öböl a Dardanellák, a Márvány-tenger, illetve a Boszporusz által alkotott tengerszoros.

Konstantinápoly városához, a görögök kiszálltak a hajóikból. Ezt látván, a rómaiak tüstént lóra szálltak. Azután szó nélkül összezsapott a két sereg, s csak a lándzsák és a kardok csattogását lehetett hallani. Számos pajzs megrepedt, rengeteg sodronying tönkrement, s legalább annyi nemesúr esett holtan a földre. Megannyi hirkániai ló gyomrát hasították fel, s jó néhányan fizetettek a fejükkal. Esmeré, kinek fejét sisak védte, megsarkantyúzta Bondifert, s szilárdan tartotta országa zászlaját.

A rómaiak előretörték, s nekiiramodtak, mire a görögök, még csak ellenállást sem tanúsítva, megfutamodtak. Mindahányan a város felé vették az irányt, a rómaiak pedig utánuk eredtek. Mikor utolérték őket, a görögök igencsak megijedtek.

CXI.

A római vitézek szétszóródtak a hatalmas és kiterjedt városban. Szent Péterhez fohászkodtak, s éles csatakiáltásokat hallattak. A görög harcosok a városlakókkal együtt késlekedés nélkül menekülőre fogták. Amikor Garsire király észrevette, hogy serege nem tud kitartani a rómaiakkal szemben, kerek pajzsát a földre hajtva szintén menekülni kezdett. Négyszáz kevély göröggel egy völgy felé futott, mialatt a serege teljesen felbomlott. Mindannyiuk mellvértje és sisakja felhasadt, pajzsuk pedig összetört. A völgyben egy hatalmas és magas, márványból faragott várkastély állt, melynek belsejét csillogó aranyszegélyek és festmények díszítették. Oda menekült a feldühödött görög népség, s gyorsan be is zárták a vár kapuját. A rómaiak hangos csatakiáltások közepette ostromolni kezdték az erődítményt, a görögök pedig elkeseredett dühvel védekeztek. Mindaddig annyira sem becsülték az ostromlókat, mint egy hámozott almát, amíg csak ki nem fogytak az épületben tárolt élelmiszerből.

CXII.

Szent Miklós ünnepe volt éppen. Konstantinápolyt elárasztották a rómaiak, s leszálltak erős csataménjeikről. Ostrom alá vették a palotát, ami egyáltalán nem volt gyerekjáték számukra. A bentiek keményen védekeztek: számszerűl lötték a rómaiakat, és rengeteg hegyes gerelyt hajítottak feléjük, minek folytán nem kevés sisak és erős pajzs repedt meg azon a napon.

Esmeré magához hívatta a kairói Savarist,³⁵ aki így szólt:

– Felség, Isten nevére mondom, kinek hasonlatosságára te is teremtetél, ha te is úgy akarod, gyújtsuk fel ezt a palotát! Ha ezt nem teszed, soha nem fogod elfoglalni!

³⁵ Esmeré egyik római hűbérese.

Esmeré így válaszolt:

– Szent Tamás nevére mondom, Garsire nemes uralkodó, nem tehetem ezt velem!

Garsire a palota egyik lentebbi ablakában könyökölt, s igencsak el volt keseredve. Könnyen felismerte Esmerét damaszkuszi sisakjáról, melyen szépen elrendezett drágakövek csillogtak.

– Ifjú vitéz! – szólította meg Garsire –, igen nagy kárt okoztál nékem! Amikor Rómában foglyul ejtettelek, már akkor sem titkoltad előttem, s midőn visszaadtam a szabadságodat, rögtön megtagadtál. Nem sokra tartottalak, mikor elváltál tőlem, de nem tudtam, hogy ily kiváló vitéz vagy. Felettébb hatalmas ez a palota, s csak nagy nehézség árán tudnád bevenni, ezért azt mondom, ha felhagysz az ostrommal, negyvenezer márka aranyat adok néked, s mellé ezer tevét, mindenféle finom szövettel megrakodva.

Esmeré udvariasan és halkán azt válaszolta Garsire-nak, hogy Damaszkusz minden kincseért sem fogadná el az ajánlatát.

CXIII.

A jó Esmeré király leszállt a lováról, a sátrai a császári palota előtt voltak felállítva. A csodatévő Mennyei Atyára megesküdt, hogy ha Garsire nem adja meg magát, igen nagy erővel fog lesújtani reá, s az ősz király szívét nagy harag önti majd el, ha azt látja, hogy katonáit lemészárolják és fellógatják. Esmeré vitézei szétszóródtak tehát Konstantinápolyban, sem torony, sem palota nem akadt, melyet ne foglaltak volna el. Igencsak megijedt akkor az ősz szakállú Garsire, s bizalmasát, Sinagont hívatta, kinek ajkát ily bölcs tanács még soha nem hagyta el: [...] ³⁶

– Hitemre mondom, felség, úgy látom, Esmeré nemsokára elfoglalja a palotát, s ha erővel kell elvennie, igen rossz sors vár reánk. Nékünk a fejünket veszi, felségedet pedig fellógatja. Felséged egész országában háromezer tallér sincs már. Azt javaslom, küldje el baráti üdvözlétét Esmerének, azután pedig menten ajánlja fel néki a császárságát. Ha ezt megteszi felséged, Esmeré még barátjává fogadhatja.

– Legyen hát így – válaszolta Garsire. – Hamarosan úgymint legyőznenék. Eredj hát, Sinagon, ne vesztegesd az időt, s beszélj szépen és bátran!

CXIV.

Az ősz szakállú Garsire igencsak rettegett attól, hogy a vitéz Esmeré király fellógatja alattvalóit, s aggodalmát csak növelte, hogy fogytán voltak

³⁶ Itt kimaradt egy sor, bár a sorszámozás ezt nem jelzi.

az élelmiszerkészletei. Útjára bocsátotta tehát hírvivőjét, aki egy hátsó ajtón át távozott a palotából, melyet a császár parancsára a görögök kinyitottak előtte. A csapatok között lovagolt, ám senki sem kérdezte tőle, hogy hová tart. Egyenesen Esmeré sátrához ment, s azt látta, hogy a király éppen megparancsolja vitézeinek, hogy kezdjék meg a város ostromát.

Sinagon igen ügyesen bánt a szavakkal, s illő tisztelettel köszöntötte a királyt:

– Isten gyarapítsa és növelje felséged hatalmát! Garsire császár szíves üzenetét küldi, mely szerint átengedi felségednek a város tornyát, s legnagyobb várát, valamint innen egészen Burelande-ig³⁷ terjedő földbirtokait, mely egy felettebb gazdag kereskedőváros, ha visszavonulót fúj katonáinak. Kérem felségedet, cselekedjék uralkodóm kívánsága szerint.

Esmeré így válaszolt:

– Teljesítem Garsire császár kérését.

CXV.

– Felség – szólta Sinagon –, igaz, jó császár! A dicső Garsire császár becsülettel megjutalmazza majd, és számos jóval halmozza el felségedet. Ám mondja meg nekem, felséges uram, megbízhat-e felséged szavában, hogy sehol sem kell attól félnie, hogy bántódása esik.

– Ettől nem kell tartania – válaszolta Esmeré –, mert a világ minden kincsért sem csapnám be őt, sem mást. Most azonban indulj, s mondd meg uradnak, hogy adja át nekem a palotát, mivelhogy e régi épületben óhajtok koronát viselni, a palota tornyára pedig húzzátok fel a zászlómat! Ámde nem kívánok ebben a királyságban hosszasan tartózkodni.

Sinagon megcsókolta Esmeré harisnyáját és cipőjét, majd nem akarván késlekedni, visszaindult, hogy minél hamarabb beszámolhasson küldetéséről a nagyhatalmú Garsire császárnak. Mikor az ősz uralkodó minderről értesült, igencsak felderült, s gyorsan kinyitotta a kapukat, a rómaiak pedig haladéktalanul bemasíroztak. Összegöngyölték és becsomagolták a sátraikat, Róma zászlaját pedig kitűzték a császári palota tornyára. Esmeré felettebb boldog volt, amikor azt látta, hogy hűbéres lovagai felmennek a várkastély lépcsőin.

CXVI.

Esmeré szívét nagy öröm töltötte el, hogy harcosai birtokba vették a palotát, s lovagai immár körülötte gyülekeztek. S még nagyobb lett öröme azt

³⁷ Jelentős kereskedőváros Garsire királyságában; A. Wallensköld szerint előfordulhat, hogy a történet másolója hibázott, ugyanis a Burelande szó inkább német eredetűnek tűnik.

látván, hogy a vár legmagasabb, négyszögletes tornyának csúcsán ott lobog országa zászlaja, minthogy a görögök földje és székesfővárosa, ím, az ő birtokába került. A palota előtti kikövezett téren, mely szélteben és hosszában egy nyíllövésnyi széles volt, számos római herceg és gróf gyűlt össze. A deres szakállú Garsire könnyen felismerte Esmerét büszke fejtartásáról. Odament hát az ifjú királyhoz, s átadta néki kardját, majd pedig egy színaranyból készült kulcsot annak bizonyágául, hogy országa immár Esmeré birtoka lett. Garsire birodalma a világ egyik leggazdagabbika volt, ehhez kétség sem fért, nem volt hozzá fogható Kelettől egészen a Betee-tengerig,³⁸ s Esmeré fejére hamarosan fel is került a színarany korona.

CXVII.

A főurak felmentek a régi várkastélyba, hol reggeltől késő estig ünnepelték győzelmüket. Esmeré felettebb vitéz és bölcs király volt, s azon a napon isteni csoda által korona került a fejére, mely nagyon is jól mutatott rajta. Igen szívélyes volt, és senki nem érezte azt, hogy ne őszintén, teljes szívével szeretné őt. Garsire e szókkal fordult hozzá:

– Ifjú király, Isten is arra teremtett, hogy országom ura légy. Nem élek már sokáig, a remény is elhagyott. Nemsokára téged teszek meg egész birodalmam örökösévé, s magad is jól láthatod, immár én vagyok a te alattvalód. Most pedig járuljanak elem azok, akiknek javakra van szükségük, s annyit adok nékik, amennyit csak óhajtanak.

CXVIII.

A nemes szívű Esmeré igen kiváló vitéz volt, s azon a napon Konstantinápoly királyává koronázták. Az egész városban visszhangzott az ünnepség zaja. A görög arcélú Garsire kinyilvánította, hogy személyét és minden birtokát a nemes szívű Esmeré királyra bízta, aki ekként szólt katonáihoz:

– Derék vitézek, az az óhajom, hogy minél hamarabb induljunk vissza Rómába. Hacsak a tenger nem bizonyul túl kevélynek és álnoknak, újra látni fogom kedvesemet, a szépséges Florence-ot.

A római vitézek igencsak megörültek uruk szavainak. Konstantinápolyból számos jól felszerszámozott szlavóniai öszvért vittek magukkal, aragóniai kantárszáron vezetve azokat. Reggel kilenc óra tájban megérkeztek a hajókhoz, melyekre élelmiszereket, jó borokat és némi zabot raktak fel.

³⁸ A. Wallensköld szerint ismeretlen tenger lehet, melynek vize mozdulatlannak tűnt, vagy jelelhet egyszersen egy távoli országot, általában a Kelettel szembeállítva.

CXIX.

– Uraim – mondta Esmeré, a nemes császár –, készítsétek elő a flottánkat, mert haladéktalanul Rómába akarok indulni. Szeretném már újra látni a szépséges Florence tiszta orcáját, s fivéremet, Milont is, kit tiszta szívéből szeretek. Igen nagy tisztességre szeretném emelni őt: nem telik el egy esztendő, és atyja királyságának a koronája kerül majd a fejére, ha Isten, mindennek Ura is így akarja.

Ó, jaj, mennyire nem ismerte Esmeré fivére szívét és gondolatait, kit Florence már tömlöcbe vettetett! Magasságos Isten! Senki sem védekezhet az árulás ellen, hiszen a világon senkiben sem lehet bízni mióta Isten, a Mi Urunk, megteremtette a földet és a tengert, életre hívta Évát és Ádámot, hogy emberek éljenek a földön, az apró patakokat, s az édes vizeket, hol úszkálhatnak a halak, a fákat és erdőket, hol röpkölhetnek a madarak, s a däm vadakat, szarvasokat és özeket, melyekre vadászni lehet. Mindezt az emberiség boldogulására teremtette a mi Urunk, s Ádámnak megparancsolta, hogy őrizze az Édenkertet. Ádám azonban beleharapott az almába, mit nem lett volna szabad megkóstolnia, s amikor kiűzetett az Édenkertből, dolgoznia, pihennie, aludnia, s járnia-kelnie kellett.

Soha e fenti történet óta, melyet elmeséltem néktek, férfi nem szenvedett akkora kint, mint amekkorát Esmeré a fényes arcú Florence miatt érzett. Hogy mit tett fivére, Milon, akire le fog sújtani az Isten, azt majd később tudjátok meg, ha meghallgatjátok e kalandos történetet.

CXX.

Az idős Garsire császár szakállja igencsak hasonlított egy szaracén vezéréhez. Esmeré bölcs férfiúhoz méltón szólította meg:

– Felséges uram igen előkelő származású uralkodó, ezért azt szeretném, ha velem tartana Róma városába. Ám nem áll szándékomban szégyenbe hozni, s nem fogolyként tartana velem, hanem azért, hogy növelje érdemeimet, s hogy hűbéreseim közt a legnemesebb legyen. Húsvétkor összehívom udvaromat Rómában, s felséged jelenlétével emelni fogja annak fényét.

– Felséged meg akar szégyeníteni engem – válaszolta Garsire.

– Egyáltalán nem áll szándékomban ártani méltóságodnak, ki udvarom legtekintélyesebb nemesura léssen!

– Beleegyezem hát – szólott Garsire. – Isten segítse felségedet, hogy ne hozzon szégyent ősz fejemre, sem pedig kárt ne okozzon nekem. Az Úr adjon nekünk jó szelet! Menjünk hát a tengerpartra, s rakodjunk a hajókra jobbnál jobb élelmeket!

CXXI.

Az igencsak nagyra becsült férfiú, Garsire császár, Esmeré szívének is nagyon kedves volt. Elindultak hát a tengerpartra, hogy feltöltsék hajóikat, s mikor ezzel végeztek, a nemes vitézek fel is szálltak rájuk. Több ételmet rakodtak be, mint amennyire szükségük volt, ezután pedig az első hajósok felhúzták a vitorlákat. Elindult tehát Esmeré, a nemes lovag, a nagyhatalmú császár, s a derék harcos, aki a kevély árulókat semmire nem becsülte, s a hízelgők szavait nem hallgatta meg. Sohasem engedte, hogy derék embereket igazságtalanul elítéljenek udvarában, hogy anyagi javakért bárkit megszegyenítsenek, s jogait sem korlátozta senkinek. Konstantinápolyt is elszántsága és bátorsága okán foglalta el, s így lett az egész ország koronás uralkodója. Most Garsire-t is magával vitte, hogy érdemeit ezzel is növelje, s Róma városa felé fordíttatta vitorláit.

CXXII.

Ám hagyjuk most a tengerre szállt urakat, szóljunk inkább a szépséges Florence-ról. Magasságos Isten, mily gyakran megesett a szíve országa népén.

– Mennyei Atyám – sóhajtott fel Florence –, add, hogy visszatérjen az, kit oly nagyon vágyok már viszontlátni!

Ám feleslegesen siránkozott a karcsú termetű Florence, hiszen Esmeré már megérkezett harcosaival Gaeta városának kikötőjébe, s négy nap múlva már Róma városában lesznek. A vitézek kiszálltak a hajókból, hadrendbe álltak, s elindultak Róma felé. Egy gyors hírnököt előre küldtek, aki, mire megérkezett Rómába, igencsak elfáradt a nagy futásban. Gyorsan felment a királyi palotába, ahol népes udvarától körülvéve találta a királynőt, s jól nevelt hírvivőként udvariasan köszöntötte:

– Mennyei Atyánk, Mindenható Urunk, ki az eget, a napot és a fényt adtad nekünk! Tartsd meg egészségben a szépséges és sudár Florence királynőt! Hites ura, a nemes Esmeré király elfoglalta Konstantinápolyt, és meghódította Garsire császár birodalmát. Most már ő viseli annak koronáját, melyet igencsak kiérdemelt, s a rómaiak is megérkeztek Gaeta kikötőjébe.

E szokat hallván, Florence hálás szívvel mondott köszönetet Istennek.

– Isten óvjon, kedves barátom! Most igazán nagy szerencse vár reád: mint-hogy ily pompás hírrel örvendeztettél meg, annyi javat adok néked, hogy egész életedben sem te, sem gyermekeid nem fogják ismerni a szegénységet.

Most pedig hallgassátok meg, miként cselekedett Florence. Ura, Esmeré iránti szeretete okán megparancsolta, hogy annak fivérét, Milont engedjék szabadon a tömlöcből.

CXXIII.

Amikor Florence meghallotta Esmeré vitézségének hírért, s hogy elfoglalta a görögök országát annak minden kincsével együtt, a nagyhatalmú Garsire császárt pedig magával hozta, örömeiben visszatért orcájának színe. Esmeré, a nemes lovag iránt érzett szerelme okán annak fivérét, Milont szabadon engedte toronybeli tömlöcéből, s hozatott neki egy nagy értékű csatamént.

– Milon – fordult hozzá Florence –, úgy tűnik nekem, igazi gróf kegyelmed. Ha annyi hűség lenne kegyelmedben, mint elődjeiben volt, oly vitéz lovaggá válhatott volna, amilyent még nem látott a világ. Hamarosan nagy pompával megérkezik Esmeré király, aki előtt a címerét és zászlaját is hordozzák. A minap még nagy félelmet keltett bennem kegyelmed vele kapcsolatban, s a józan eszemet is elvette az örültsége. Most pedig nem tartom fel tovább, a Teremtő nevében, menjen Esmeré elé; a kísérete azt fogja hinni, hogy eddig az ágyat nyomta és gyengélkedett, ám ne engedje, hogy többé árulás férközzék szívébe.

– Drága úrnóm – válaszolta Milon –, sohasem fog ez előfordulni, s amit tettem, arra is a gaz hitszegők vetek rá.

Azzal Milon lóra szállt, s nagy félelemmel a szívében elindult, és oly szörnyű galádságot forgatott fejében, amilyenről még nem is hallottatok, s amely igen csak zavarba hozza majd Esmerét.

CXXIV.

Milon felpattant a lovára, s igen nagy ármányt eszelt ki. Felkötötte éles és szépen csillogó kardját, s teljesen egyedül, kíséret nélkül elindult Rómából. Két teljes napig lovagolt kísérő nélkül, mígnem a völgyben, egy domb alatt megpillantotta a római császárt és vitézei hatalmas seregét. Elöl lovagolt Magyarországi Esmeré, mellette pedig a deres szakállú Garsire. Milon, ki semmit nem felejtett, a császár elé ügetett, ám egy szóval sem köszöntötte. A gazember lerogyott a zöldellő fűre, s a lehető lehangosabban kegyelemért kiáltott a fivérének. Meglátván Milont, a császárnak egyáltalán nem volt kedve nevetni, hiszen annak arca teljesen sápadt volt, s a bőre színe pedig elváltozott a tömlőcben.

– Ki tette ezt veled fivérem? – kiáltott fel Esmeré. – Ne titkold el előlem!

– Hitemre mondom – válaszolta Milon –, nem is fogom titokban tartani! A kedvesed, Florence igen rútul elbánt velem. Amikor a minap a hatalmas Rómába visszatértem, egy fényes reggelen Agravainnal találtam magam szemben, aki, Istennek, Szűz Mária fiának a nevére mondom, bizalmas társai kíséretében érkezett, s én akkor rárontottam, hogy éles kardommal levágjam a fejét. Több mint harminc gazfickó járt a nyomomban, s mindahányan megragadtak. Hidd meg, nem hazudok, amikor azt mondom, tömlőcbe vetettek,

az Isten verje meg őket! Minthogy nem tudtam kiszabadulni, igen sanyarú sors jutott nekem. Tegnapelőtt azután kiengedtek a tömlöcből, ahová minden ok nélkül bezártak. Ha nem állsz bosszút érettem, megtagadom tőled hűséget, és sem tőlem, sem mástól nem kapsz többé segítséget.

Amikor mindezt meghallotta Esmeré, Oroszország minden kincséért sem szólalt volna meg, hanem erősen támaszkodott a nyeregkapájára. Oly merészség öntötte el szívét és keményítette meg arcvonásait, hogy hűbérurai rá sem merték emelni tekintetüket. Akkor Agravain, akinek szavait olyannyira kiforgatták, érkezett lóhalálában, egyenesen a mezőn keresztül. Hatvan lovag kísérte gyorsjárású szíriai csataméneken, melyeket mind drága almeriai seelyemtakaró borított.

CXXV.

Agravain megsarkantyúzta sebes csataménjét, és egy jó nyíllövésnyire társai előtt lovagolt; bizony nagy szüksége volt arra, hogy szegény fejét megvédje, és elkélt számára a józan és a helyes beszéd. Meg sem akart állni, míg a király elé nem ért, hogy törvényes uralkodóját üdvözlje. Ám amikor Milon meglátta őt, haragra lobbant, és attól tartott, hogy bepanaszolja testvéröccsének, a királynak, mekkora árulást követett el tegnapelőtt. Kivonta kardját, melynek markolata színaranyból volt, és testvéröccse, a törvényes uralkodója színe előtt Agravainre rontott; az Isten büntesse meg ezért! Agravain megjíedt, amikor meglátta, hogy feléje sújt, s drága, rojtos cobolybundáját a karjára tekerte, úgy megrémítette az acélpenge. Milon hatalmas erővel sújtott le reá, és vagy tizenhárom helyen elszakította a bundát. Agravain lerogyott a kavicsos földre. Majd kivonta kardját a hüvelyéből, és fejét köpenyével védelmezve, jó erősen megmarkolta azt. Azután Milonra rontott, nem törődve a fenyegetésével. Ha ott lettetek volna, azt láttátok volna, hogy mindjárt a fejét veszi, ha nem fogják közre minden oldalról a római katonák.

– No de, uraim – szólt Esmeré –, igazán csodálkozom, hogy ily csetepatéba kezdtek előttem. Ne engedjétek, hogy Milon elhagyja e palotát, s ügyeljetek arra is, hogy Agravain se tudjon elmenekülni. Ha élém járulnak, mindketten megkapják a maguk jussát, a szerint, hogy mit mondanak, s miként ítélem meg mondandójukat. A teljes igazságot el kell mondaniuk, s amelyikük hazudik, semmit nem nyer vele, mert a Mindenható Isten nevére mondom, nem számít, hogy milyen család szülötte, ha nem mond igazat, kezét-lábát levágatom!

Látván, hogy a király igen haragos, a főurak egy szót sem mertek többé szólani, annyira féltek szörnyű haragjától.

CXXVI.

Nagy vitézségű, bátor, merész és felettébb tisztelt uralkodó volt Esmeré: nem is mert senki egy szót sem szólni.

– Uraim – szólt a király –, nemes és hírneves lovagok, olyan gyenge és hitvány volna az udvarom, hogy előttem ezek ketten egymásnak esnek? A Szentatyára mondom, akihez a Vatikánban szokás könyörögni, hogy álljanak elő az igazsággal.

– Felség – szólt Agravain –, az Isten szerelmére, irgalmáért esedezem. Elmondom, hogy miként cselekedett Milon, s ha valamiben hazugságon kapnak, vágják le a fejem. A minap, amikor megváltunk felségedtől és a főúri kíséretől, százan voltunk, nemesi vérből származó lovagok; Milon teljes bizalommal rendelt minket fennhatósága alá. Amikor már egy jó mérföldet megtettünk, felség, tanácskozni hívott mindnyájunkat. Nem tudom, mi járt a fejében, először az első húszat nyerte meg magának, azután a többi nyolcvanát, s összesen százan voltak. Sem engem, sem pedig fivéremet nem hívta magához. Addig beszélt és fogadkozott nekik, amíg meg nem esküdtek, hogy Róma városában császárrá választják; szemet vetett ugyanis úrnőnkre, s feleségül akarta venni, ami nem maradt titokban. Felsőges uram, midőn Milon e szándékát megosztotta velünk, az sem nekem, sem fivéremnek nem tetszett, s ha lett volna erőnk hozzá, meg is mondtuk volna néki. Amikor azonban vonakodtunk a kedvére tenni, ránk támadtak az álnok hitszegők; mi védtük magunkat, ahogy csak tudtuk, le is vágunk közülük tízet, akik még mindig a mezőn fekszenek. Ám mindez nem vigasztal engem, mert nagy árat fizettem érte, fivéremet ugyanis azonnal megölték. Tőlem elvették a fegyvereimet és acélkardomat, s Milon megesküdött a Mennyei Urára, hogy ha nem tetszik nekem ez az összeesküvés, akkor végez velem. A kardjaikat a bal oldalamhoz nyomták, és számtalan kivont kard szegeződött nekem. Nem hinném, hogy lett volna olyan férfiú a keresztény világban, aki ne rettent volna meg ennyi kardot látva a haláltól, s fivérem halála is annyira megrémisztett, hogy beleegyeztem akarataukba.

CXXVII.

– Hallgassa tovább a szavaimat, felség – folytatta Agravain. – Milon bizony olyan szörnyű gyalázatosságot művelt, amely után fivéremet, Sámson, koporsóba kellett fektetniük. Vörös selyemtakaróval szépen körületekertük, és egész éjjel vágattunk, sarkantyúba kapva lovainkat. Hajnalhasadtával megérkeztünk Rómába, a Vatikán dombjára, ahol azt hallották ettől az alávaló gazembertől, hogy felségedet megölték a csatában, és hogy minden társát levágták a görögök. Akkor elfoglalták a császári palotát és a lakóbástyát, s Milonhoz akarták adni

Florence-ot. Én azonban szépen megszöktem a bitangtól, és déltájban rátaláltam Simon pápára, akinek beszámoltam a szörnyű hitszegésről. Igazi nemesúrként és bátor harcosként viselkedett ez a derék férfiú, aki minden bűnöm alól feloldozott. Azután sebtében felfegyverzett ezer harcost, majd óvatosan és teljes egyetértésben a palotához vonultunk, és azon nyomban elfogtuk az árulót, akiket mind tömlőbe vetettünk, ám felségedre való tekintettel Milont kihoztuk onnan, és őrizet alá helyeztük. A Mi Urunkra, aki értünk kínhalált szenvedett, tudja meg felséged, hogy a szintisza igazat mondtam el.

Akkor a hatvan főúr egyszerre azt kiáltotta:

– Felség, jó császárunk, Agravain igaz, derék ember, minden szavát tanúsítjuk.

Amikor ezt meghallotta Esmeré, felszegte állát, kivonta kardját, és Milonra rontott. Le is vágta volna azon minutában az aljas gazember fejét, ha köré állva a rómaiak vissza nem tartották volna ettől.

CXXVIII.

E szavak hallatán Esmeré király oly fájdalmat érzett, mint még soha életében. Kivonta fényes és éles kardját, s Milon ott helyben halálát lelte volna, ha nem lettek volna ott a főurak. Körbevették őt, és kegyelemért könyörögtek:

– Ó, császárunk, Istenre, Szűz Mária Fiára kérjük! Milon felséged bátyja, s ha megöli őt, azzal nagy szégyent hoz a saját fejére. Inkább legyen nemes lelkű, és eskesse meg őt, hogy soha többé nem teszi be a lábát felséged országába, és soha nem tart maga mellett fegyverhordozót, sem pedig kíséretet, s nem tart meg mást, csak a lovát és éles kardját; soha nem tér vissza a Római Birodalomba, és felséged országának várait és városait messziről elkerüli.

– Jó urak – felelt Esmeré –, bizony bolondokat beszélnek. Magyarország minden aranyáért sem vonom vissza szavamat, és bizony, igazságot fogok tenni, mégpedig úgy, ahogy mondtam. Soha életemben nem hallottam még ily gatzettet, mint amelyet ez az áruló elkövetett: verje meg érte az Isten!

– Felség – szólt az ősz szakállú Garsire –, kegyelmetek mindketten a jó magyar király fiai. Esküjükből nagy részt magamra vállalok; tegye hát meg, amit annyira kérnek felségedtől.

– Isten engem úgy segéljen, felség – válaszolta Esmeré –, alávalóság lenne, ha nem tennék eleget kérésének.

CXXIX.

Jó urak, bizony nem hazudok, hanem igazat szólok, amikor azt mondom, hogy nem volt soha a nap alatt olyan nagy hitszegés, mint amelyet egy áruló

ne lenne képes elkövetni; ha megbíztok benne, mindig kész lesz ártani néktek, és soha nem hagyja abba, amíg bolonddá nem tesz titeket. Milon ily elvetemült áruló és végtelenül önhitt volt; el is üzték a gazfickót az uralkodó hűbéresei közül, és még saját testvéröccse, Esmeré is megvonta tőle bizalmát. Miután megvált a seregtől, az országában soha nem látták többé, és a világ minden aranyával sem válthatták meg. Ekkor, mint már hallottátok, elhagyta a vidéket, s ezekkel a szavakkal vettek tőle búcsút, ő pedig nagy búsan elindult, s a lova egy két domb között húzódó völgybe ért. Amikor már sokáig barangolt, megállt, és akkor ez a gazember rettenetes árulást eszelt ki; mióta Urunk, Istenünk a keresztfán kiszenvedett, ily aljas árulót még nem született anya. Letért az útról, és jobbra fordult. Egyenest Róma felé vette az irányt, ménje gyors volt, mint a szélvész, s Milon úgy megsarkantyúzta, hogy nyomot hagyott az oldalán. Egész éjjel lovagolt az átkozott bitang, meg sem állt, míg napkeltére Rómába nem ért. Megkérdezték tőle, mi hírt hozott, és miért tért vissza:

– Hát a császár és a főurak serege nem jön vissza?

– Dehogynem – felelt az áruló –, nemsokára láthatják is őket.

S azon nyomban fölment a palotába, és ezekkel a szavakkal köszöntötte Florence-ot:

– Dicsőséges Urunk, aki a keresztfán kínhalt szenvedett, és aki az emberi séget megtartja, s a gabonát növeszti, óvja felségedet, nemes királyné, és teljesítse minden akaratát! Fivérem, a jó Esmeré király azt üzeni felségednek, hogy öltözzék a legdrágább ruhájába, ékesítse fel magát, ahogy az egy nemes hölgyhöz illik, és még azt is kéri, drága úrnőm, hogy siessen eléje, vigye magával a pápát és felséged kíséretét, és részesítse tisztes fogadásban az öcsémet; feletőbb szereti ő felségedet, de ezt felséged is nagyon jól tudja. Nálam rangosabb ember nem akadt ott, s ezért nem kíván mást, mint hogy ezt elhiggye nekem.

– Istennek legyen hála, kedves Milon! – válaszolt Florence. – Még nagyobb rangja is lesz kegyelmednek ennél, csak javuljon meg.

Am esze ágában sem volt megjavulni ennek az átkozott bitangnak, mert soha nem unta meg az álnokságot. Eközben Rómában városszerte kidobolták, hogy a császárnéval együtt mindenki készüljön fel a császár fogadására, aki hamarosan megérkezik.

CXXX.

Nagy öröm támadt Rómában, amikor híre ment, hogy a sereg összegyűlt. Nagyszámú klérusával együtt a pápa is késedelem nélkül felkerekedett. Florence is elhagyta Róma városát; Istenem, mennyien hódoltak előtte! Egy gyönyörűen

felszerszámozott öszvéren lovagolt, mely feketébb volt, mint egy szerezsen, és homlokán fehér csillagot viselt. Selyem- és pamutszövetből volt a takarója, a nyergét aranszegélyű bíbortakaré borította, és hatalmas drágakövekkel volt mindenütt kirakva; a nyeregkápák egy mesebeli állat csontjából készültek, amely soha többé nem fog születni, a nyeregszíj pedig gyönyörű munka volt, mely bárkinek tetszett volna. Soha hátras állat még nem volt így feldíszítve. Egymást érték rajta a csengettyűk, a hárfa és a tekerőlant zenéje sem volt hozzá fogható. A szépséges úrnő drága selyemruhát, és fején egy gyönyörű, aranszegélyű és arannyal hímzett kendőt viselt, amelyen elől drágakövek ragyogtak; a mellét egy szép ötvösmunka ékesítette, amely egy száját kitató sárkányt formázott. A szép ifjú hölgy nyakában násfa függött, amelyet körben hatalmas kövek díszítettek, imitt-amott jáspisok és zafírok csillogtak rajta, a közepén pedig, aranyba foglalva egy olyan kő ragyogott, amelyet egy kígyó fejében találtak. Való igaz, hogy nem volt a világon olyan beteg, aki, ha ez a kő hozzáért testéhez, azon nyomban meg ne gyógyult volna. Nem viselhette más hölgy, csak aki még érintetlen volt, és olyan sem, akit akarata ellenére érintett férfi, hogy azután a kedvesévé tegye. Szép volt a násfa, és nagy volt a híre, maga a római pápa ajándékozta Florence-nak. A leány bőre fehérebb volt, mint jégén a hó, ajka telt volt, kicsiny és formás; egy szirén vagy egy tündér sem lehetett volna nála szebb. Az álnok Milon haladt a jobbán harci ménjén, karddal az oldalán. Esmeréről beszélt, ami ugyancsak tetszett Florence-nak.

– Úrnőm, az Istenre kérem, jöjjön gyorsan velem erre az útra, és találkozni fog azzal a férfival, aki kegyedet a világon mindenkinél jobban szereti.

Addig-addig mondogatta ezt és még sok mást a nemes hölgynek, amíg a szépséges Florence mindenről meg nem feledkezett, és már semmiféle hitványságra nem emlékezett. Mögöttük lovagolt Audegon és Gondrée,³⁹ s az összes komornája, valamint a római pápa és a vidék lakosai. Milon azonban egy jó kőhajításnyira megelőzte őket, és a szép Florence-ot is oly erősen sürgette, hogy kíséretétől egy ágas-bogas erdő választotta el. Halljátok hát, miként bűvölte el a gazember ezt a szegény hölgyet. Alig kellett volna pár lépést tenniük, és már szembe jött volna a sereg. Ehelyett viszont Milon letért a széles, nagy útról, és átvágtak az út menti ugaron. Ott valósággal burjánzott a fű, és a földet levágott ágak borították, az erdő hatalmas, sűrű és véget nem érő volt. Már olyan messze jártak, mint amilyen messzire a számszerjű ló, amikor Florence királynő hátratekintett, s mivel nem látta embereit, nagyon megijedt.

– Milon – szólt Florence –, eltévesztette az utat.

³⁹ Florence fő udvarhölgyei.

– Ugyan, drága hölgyem – válaszolt a gazfickó –, nagyon is jó helyre hoztam. E völgy mélyén fogunk találkozni a sereggel, a lovasság ugyanis a völgyön át jön. Siessen hát, ha van egy kis esze, hiszen testvéröcsém, Esmeré már nagyon vágyik kegyed után.

CXXXI.

A lombos erdőn át lovagolt tehát Florence és sógora, a Magyarországon született Milon. A lovag egy hatalmas erdőbe vitte a nemes hölgyet, és az útról is letért, majd egy nagy, árnyas völgybe értek. Akkor a Florence-nak eszébe jutott az a gonoszság, amelyet Milon Róma szép városában akart elkövetni ellene. Minden haja szála égnek állt, a teste remegett, szíve elszorult, és úrrá lett rajta a félelem.

– Milon – szólta Florence –, bolond voltam, hogy így eltávolodtam a kíséretemtől.

– Miféle esztelen beszéd ez, úrnőm? – válaszolt Milon. – Meg ne halljak többé egy hangos szót, különben soha nem látja viszont őket; ha zajt csap, Istenemre, Szűz Mária Fiára mondom, hogy éles kardommal csapom le a fejét a nyakáról!

Ezt hallván, a királynő szóhoz sem jutott, hanem ájultan rogyott a földre. Amikor magához tért, hangosan felkiáltott:

– Ó jaj, drága uram, minden lovagi erénnyel bíró Esmeré, sohasem láthatja már viszont kedvesét, Florence-ot! Ó te gazember – szólta a nemes hölgy –, miért árultál el ilyen rútul? Inkább most azonnal vágd le a fejemet az éles kardoddal!

CXXXII.

A római császár leányán nagy fájdalom vett erőt.

– Ó, Istenem – sóhajtott a leány –, hogy elfelejtkeztél rólam! Dicsőséges Atyám, mily balszerencsés órán születtem!

Majd miután mélyen elgondolkodott, felállt, és feltűrve bíborszínű selyemruháját nekiiramodott, s szaladt, ahogy csak bírt, keresztül a völgyön; szegényt a tüskés bokrok és tövisek teljesen összekarmolták. Milon kivont karddal utánaeredt, és a lapjával úgy tarkón ütötte, hogy a szép Florence ájultan rogyott össze. Amikor azután magához tért, szörnyen elkeseredett:

– Szűz Mária Úrnőm, mennybéli királynő! A Kegyelmedre adtam magamat, és csak Tőled várok most oltalmat!

– Hitvány áruló – kiáltotta Florence –, mily gonoszul elbántál velem! Ezért soha nem fogsz bocsánatot nyerni. Vágd is le inkább rögtön a fejemet, hogy ne kelljen tovább élnem!

– Nocsak – válaszolt Milon –, miféle örültséget hallok. Szálljon fel gyorsan kegyed erre a felszerszámozott öszvérré, estig még nagy utat kell megtennünk.

Nem volt mit tennie, Milon kényszerítette, hogy felszálljon, és erősen megmarkolta ruhaujjának szegélyét.

– Felesleges tovább titkolóznod, Milon – szólalt meg Florence. – Mi a szándékod? Mit akarsz velem tenni?

– Túl sokat fecseg kegyed, úrnőm – válaszolta Milon. – Azt fogom tenni kegyeddel, ami szívemnek kedves, hiszen nincs e világon semmi, amire jobban vágynék.

– Aljas áruló – mondta Florence –, elraboltál engem, pedig a testvéröcsédnek ígértél? Úgy segítsen meg engem Jézus, aki oly sok lelket megváltott, hogy soha nem adom oda magam néked!

Akkor Milon nagyot húzott az öszvérré, és addig vágattak, amíg le nem szállt az este. Egy egész mérföldnyire eltávolodtak a seregtől.

CXXXIII.

Florence az elhagyatott völgyben lovagolt, oldalán a gaz áruló Milonnal. Az ég hozzon reá balszerencsét! A szépséges hölgy sírt-rítt, s igencsak bánatos volt a szíve.

– Mennyei Atyám – szólt Florence –, ki fájdalmas kereszthalált haltál, ki megóvtad Jónást a cethal gyomrában, s ki Mária Magdolnának is megbocsátottad bűneit! Miért tűröd meg e senkiházi bitang gazembert, ki meggyalázza az első adandó alkalommal?

Milon pedig, amennyire csak tudta, megsarkantyúzta lovát.

– Hitszegő – kiáltotta Florence, aki egészen elfehéredett a dühtől –, hogy a kereszthalált halt Urunk veszejtene el!

– Hölgyem – válaszolta Milon –, kegyed egészen alantas módon beszél, bizonyára igencsak keserves hét vár kegyedre.

Egész éjjel lovagoltak, míg végül elhagyták az országot, s Milon igen szaporán vette a levegőt pompás csataménjén. Még napfelkelte előtt egy forrásnál találták magukat.

CXXXIV.

Milon roppant elkeseredett, bánatos és kimerült volt, s csataménje is igen elfáradt a hosszú vágta után. Amikor a forráshoz érkeztek, leszálltak a lovukról.

– Magasságos Isten – szólt Florence –, ki csodát teszel a mennyekben! Kérlek, ne hagyd, hogy itt veszítsem el életem!

– Bizony mondom – szólt a hitszegő, ki igencsak dühbe gurult –, jól

emlékszem, hogyan fogadtak engem Rómában! Nem vettem hasznát sem lándzsának, sem pajzsnak, mert a kegyed parancsára galád módon a földre taszítottak. Úgy hiszem azonban, hogy hamarosan megfizet ezért, s ha egy hangot is hallat, az igazságos Isten nevére mondom, hegyes sarkantyúmmal rúgom meg.

Az alávaló gazfickó öltözkénél fogva leemelte Florence-ot a lováról, azután pedig saját csataménjéhez sietett, és leoldotta a nyeregkapát a nagysörényű állatról, majd teljes hosszában elterült a réten, hiszen a hosszú lovaglástól igencsak kifáradt. Az erdő roppant hatalmas, a fák pedig magasak és sűrű lombzatúak voltak. Akkor egy oroszlán ugrott le egy kőszikláról, amely egész éjjel három medvével viaskodott. Fényesen ragyogott a hold, s amikor Milon észrevette az oroszlánt, igencsak megijedt, ám vitéz lovaghoz méltón talpra ugrott hirtelenjében. A dühös oroszlán vadul rárontott, kinyújtva hatalmas és szőrös mancsát, melynek karmai élesek, hosszúak és erősek voltak. Egészen közel ment Milonhoz, hogy elérje a testét, s az ujjasát keresztül-kasul felhasította. Ám Milon sem volt rest, kirántotta a kardját, s derekasan védte magát, majd akkorát sújtott az oroszlán bozontos fejére, hogy az menten kettéhasadt. Mikor az oroszlán holtan rogyott össze, a hitetlen gaztevő még csak köszönetet sem mondott Istennek.

CXXXV.

Milon, a hétpróbás gazember igencsak szerencsés volt, hogy megölte az oroszlánt, ám az álnok hitszegő egyszer sem adott hálát Istennek. Inkább lefeküdt egy sűrű lombú fa alá, s ahogy megfáradt és sajgó testét pihentette, elérkezett az éjszaka, ő pedig teljesen megfedkezett a királynőről.

Florence, Róma városának királynője egy szót sem szólt arról, aminek szemtanúja volt, hanem inkább a dicsőséges Istenhez fohászkodott, hogy nagy könyörületességében rajta is essen meg a szíve. Akkor két vad majomra lett figyelmes, melyek egy hatalmas szikláról ereszkedtek alá, s a forrás felett, egy füves területen álltak meg. Amikor Milon meglátta őket, nagy rémület lett rajta úrrá. Menten talpra ugrott, s megragadva lova kantárszárát, Florence-ot szólította, hogy megmutassa neki a két majmot.

– Lám, addig fohászkodott ma, hölgyem – fordult feléje az álnok –, hogy mindenfelől ördögök és démonok támadnak reánk!

Hamarjában visszatette a nyeregkapát pihent csataménjére, s Florence-szal együtt gyorsan lóra szálltak. Milon erősen megragadta a nemes hölgy paripájának drága, aranyozott kantárját, és sietve leereszkedtek egy domboldalon. Éppen megvirradt, amikor lejöttek a dombról; az erdő hatalmas

volt, ezért hát időbe tellett, míg kijutottak belőle. Megpillantván a napot, Milonnak azon járt az esze, hogy jobb lenne minél távolabb kerülni erről a vidékről és ebből az országból, ahol csak az életét kockáztatja. Csataménje is erőre kapott, amelyet igencsak megsarkantyúzott, hogy gyorsabb vágára ösztönözze.

Florence egész nap lehajtott fejjel lovagolt Milon balján, s felettébb bánatos volt a szíve.

– Mennyei Atyám – sóhajtott a királynő. – Mily szörnyűségek történtek velem!

– Hitvány áruló – fordult Milonhoz –, mily galádul viselkedtél velem! Bűneid sohasem nyernek bocsánatot, és sohasem fogod meglátni a magasztos Isten dicsőségét!

A gaz bitang egész nap hallhatta e panaszos szokat, s mialatt több mint tíz mérföldet lovagoltak, ő maga egy szót sem szólt.

CXXXVI.

Florence Milon oldalán lovagolt, ám nem törődött vele, merre tartanak. Éhség mardosta a gyomrát, s tagjai teljesen elgyengültek. Az áruló Milon is gyakran ásítózott mellette, miközben cornwalli csataménjét sarkantyúzza.

– Ó, Mennyei Atyám – sóhajtott fel Florence –, micsoda éhség gyötör engem! Testem megfáradt, gyomrom pedig üres. Harmadik napja, hogy semmit sem ettem. Felettébb keserves halál, és kemény megpróbáltatás vár reám. Magasságos Isten, bárcsak lenne egy kevés élelmem! Bizánc összes kincsére sem vágyom annyira, mint egy falat árpakenyérre – még ha szalmaszál lenne is benne –, amit jóízűen megennék, hiszen már ásítózom az éhségtől.

CXXXVII.

Így lovagolt Florence a sűrű erdőben, nagy fájdalomában egyre csak sírt és jajgatott.

– Irgalmas atyám – szólt a királynő –, hozzád fohászkodom, hiszen szívem és testem éhség gyöttri. Óh, Uram, engedelmeddel még egyetlen férfi vagy nő sem érzett szívében oly kint, hogy elvesztette volna minden étvágyát, esztelen dolgok folynak itt.

Milon ugyancsak sarkantyúzza arab telivérjét. Egész nap lovagoltak, s mire beesteledett, egy lankás völgyben igen szép forrásra leltek. Állt ott egy régi kápolna, melynek ódon falai közt egy vénséges-vén, fehérszakállú remete élt. A remete már vagy száz esztendeje szolgálta az Urat. A kápolnában volt egy oltár, rajta feszület, ott mondott misét a remete minden nap hajnali hatkor és

délben. A kápolna mellett veteményeskert volt, ahol a remete káposztát és metélőhagymát termesztett, ezekből éldegélt. Takaros kunyhót is épített oda. Milon odalovagolt a remetelakhoz, és szemügyre vette, majd Florence-szal együtt körbejárták a kunyhót. A remete éppen a veteményesében ásott, a vacsorához valót gyűjtötte össze. Eledele egy darab kovásztalan rozskenyér és egy csipetnyi zsázsa volt, melyet a patakparton szedett. Mikor Florence megpillantotta a remetét, az igencsak meglepődött. Milon és Florence leszálltak a nyeregből.

– Uram Teremtőm, mily csodálatos szépség! – így a remete, aki már hét éve teljes magányban élt. Egyre csak nézte Florence-ot, karcsú termetét. Sudár alakját drága kelmék ékesítették. Szívet szaggatóan siránkozott, hisz nagy bánat emésztette.

– Nemeshölgy – szólította meg a remete –, bizony hiszem, hogy kegyedet is, akárcsak a világmindenséget, Mennyei Urunk teremtette. Miért siránkozik és bánkodik ennyire? Aki kegyedre kezét emel, minden bizonnyal istentagadó, hiszen ugyancsak istenfélő asszonynak látszik.

– Uram Teremtőm! – kiáltott fel a királynő –, miért is nem pusztítasz el engem? Rómában születtem, a királyi palotában, Ottó király volt az apám, akiről te is sokat hallhattál. Az udvar nagyjai egy vitéz lovaghoz adtak feleségül, kinél derekabbat nem szült még anya. Ám férjem fivére galádul elárult engem. Testem gyenge, megkínzott és elgyötört, hiszen már harmadnapja nem ettem.

Ezt hallván, a remete fogta a kését, s bár csak egyetlen rozskenyere volt, félbe vágta, és megosztotta Florence-szal.

CXXXVIII.

Ám a királynő egyre csak búsult, fájdalomtól, kintől és éhségtől jajgatott, csupa panasz volt. A szent ember igen megszánta őt, s egy szem rozskenyérének felét néki adta. A cipó másik felét Milonnak nyújtotta, aki felettébb gonoszul hálálta meg a remete jóságát. Florence elvette a kenyeret, és evett belőle egy keveset. Mivel vastag volt a héja, erősen viszolygott tőle. Amilyen gyorsan csak tudta, Milon bekebelezte az ő részét. Ám az első harapásnál majdnem megfulladt, oly száraz volt a kenyér, amelyet lenyelt.

– Istenem – kiáltott fel az álnok –, ki a világot teremtette, legyen átkozott, ki e kenyeret sütötte! Aki ezt megeszi, annak csak annyi jóval szolgál, hogy megtöltheti vele a bendőjét. Átkozott legyen, ki a lisztjét örölte!

CXXXIX.

Florence fogta a vastag héjú kenyeret és evett belőle egy keveset, amennyi jólesett neki.

– Nemeshölgy – szólt a remete –, egészen elbűvöl a kegyed szépsége és kedvessége. Még soha életemben nem láttam ily díszes kelméket. Miként került kegyed ide? Hiszen senki sem merészkedik ebbe az erdőbe.

– Jó atyám – szólt a királynő –, nem hordott még hátán a föld oly asszonyt, akinek ennyi szenvedés, panasz és fáradság jutott volna, mint amennyit én a közelmúltban átéltem, ez a színtiszta igazság. Egyetlen gyermeke vagyok atyámnak, Ottó királynak, s az egész római birodalom felett én rendelkezem. Egy bátor és vitéz ifjú lovag vett nőül, akinél nem akad derekabb harcos. Ez a hitszegő csaló azonban elárult engem.

Ennek hallatára Milont elöntötte a harag és a düh.

– Remete uram – szólt –, hogy az Úristen verné ki a fogaidat! Mi közöd van neked ehhez? Túlon túl kíváncsi vagy.

– Minden bizonnyal – felelte a remete, aki koros volt már és ősz. – Ha testem oly egészséges és erős volna, mint nyolcvan esztendővel ezelőtt, nem bántanál így velem. Óh, mily csalárd vagy te!

Erre Milon kivonta kardját, melynek pengéje éles volt. Megpillantván a csillogó kardot, a remete tüstént a remetelakba menekült, amelyet magára zárt. A kápolna ajtaján kívül is volt egy retesz, melyet a galád Milon bezárt, s azután mindent lángba borított. A remetelak és vele együtt a remete is a lángok martaléka lett.

CXL.

Milon szívét nagy gonoszság járta át a szent ember válaszának hallatán. Azon nyomban kivonta hüvelyéből éles kardját, s a kápolnában lesújtott vele a remetére, majd bezárta őt, és kívülről lángba borította a lakot. A remete így a kápolnával együtt a lángok martaléka lett és odaveszett. Ezt látván, Florence-ot félelem szállta meg, s bánat és harag költözött szívébe.

– Én Uram, Istenem – jajdult fel a királynő –, állj bosszút ezen a gaz árulón, aki azt hitte, hogy elragadhatja Tőled a mennyei Paradicsomot. Uram, ha jó király vagy és te is úgy akarod, haladéktalanul lesújtasz reá az égből. Hiszen mindazokat letaszítottad már, akik hozzá hasonlatosak. Igaz Mennyei Király, bosszút álltál azokon, akik valaha angyalaid voltak, s mára mind elvesztek. Uram, ne kegyelmezz ennek a durvalelkű gonosztévőnek! Elárulta s megölte fivérét, elveszejtette és a lángokba küldte ezt a szent embert! Jó Királyom, hisz Te is láthatod. Állj rajta bosszút törvényed szerint, Uram, Istenem.

– Hitvány áruló – fordult Milonhoz Florence –, nagy gonoszságot cselekedtél. Miért ölted meg a remetét? Krisztus urunk szenved a te bűnöd miatt. Elmondhatod magadról, hogy ördögökkel cimboráltál.

– Így igaz – felelte Milon ezekre a szavakra –, sok balgaság hagyta már el a századot. Biztos lehetsz abban, hogy drágán megfizetsz értük.

Durván sértegették egymást, egy pillanatra sem hagyták abba. Milon egész éjjel a tűznél feküdt, és fogta dús sörényű paripája kantárját.

CXLI.

Milon még virradatkor is a tűznél feküdt, amikor a szent kápolna már teljesen leégett. Benne a jó remete, a kápolna őrzője is halálát lelte. Hosszú ideig éldégt ott, vagy száz esztendeig, így igaz, ahogy néktek mondom. Soha sem evett annyit, hogy jóllakott volna, és szomját is a zavaros vízű forrásnál oltotta. Igen jól berendezkedett az erdőben, és Isten szolgálatának szentelte minden gondolatát. A királynő lesújtottnak és szerencsétlennek érezte magát. A remete miatt nagy bánatra adta a fejét, és félelem szállta meg. Az álnok Milon, kinek minden gondolata hamis volt, nem tárgított a tűz mellől, és egyre csak a fejét rázta. Vagy két fertályórán át egyetlen szó sem hagyta el a száját.

Akkor egy nagy, tarajos sárkánykígyó bukkant elő, mely egy magas kőszikláról kúszott alá. Igen rút, hatalmas és méregtől duzzadó teste vagy tizennégy láb hosszú, kitátott pófája négy-öt lábnyi volt. Tűz és lángnyelvek csaptak elő mérges szájából. Felegyenesedett, nyelvét kinyújtotta, s magasra tartotta hosszú és pikkelyes farkát. A tűz melegét érezve a bestia megállt, s amikor észrevette az embereket, felemelte a fejét. A haragtól és gonoszságtól egészen felfuvalkodott. Amikor Milon meglátta, kifutott arcából a vér, tüstént talpra szökkent, s előrántotta kardját.

CXLII.

Milont félelmében kiverte a víz, amint a kígyót megpillantotta. Talpra szökkent, megragadta acélkardját, és egy cobolyprémet tekert a karjára. Ha nem védte volna magát, rögvest halál fia lett volna. A sárkánykígyó azon nyomban rárontott, hogy egyetlen nagy ugrással ledöntse és elpusztítsa Milont, aki azonban résen volt, és kardjával hatalmas ütést mért a bestiára, miközben jobbra és balra elhajolt előle. Majd menekülőre fogta, ám a kígyó üldözőbe vette, és óriásira tátott pófájával fenyegette a lovagot. Amikor pedig Milon már nem tudott kitérni előle, kivont kardjával akkora csapást mért rá, hogy annak éles pengéje az állat agyvelejéig hatolt, s az holtan rogyott a földre.

Róma császárnője rémülten figyelte az összezapást, s szíve mélyéből Istenhez fohászzkodott, majd így siránkozott:

– Óh, én drága uram, Esmeré, minő szerencsétlenség ért minket! Mily gyölöletes személy az, aki elválasztott minket egymástól.

CXLIII.

Elmúlt az éjszaka, és megvirradt. Az álnok Milon csataménjén termett, s Florence-ot is lóra ültette, majd egy sövény mellett máris útnak indultak.

– Kedves úrnőm – szólt a galád lator –, ne higgye, hogy együgyű vagyok. Most pedig spoletói Szent Pálra esküvel megfogadja nékem, senkinek nem árulja el, hogy valaha is Róma császárnője volt, és Ottó császár volt az atyja, a bátor Esmeré pedig a férjura.

Mindezt megfogadtatta Florence-szal az aljas hitszegő.

Magas és lombos fákkal teli, sűrű erdőben lovagoltak, s a gazfickó egy sziklától övezett völgy felé vette útját. Uram Atyám! Mily büszkén poroszkált az arab telivér! Milon a selyemtunikás Florence-ra vetette tekintetét, s így szólt hozzá:

– Kedves úrnőm, felettébb nagy késedelem ért, merthogy a három nap alatt, mióta kegyedet kísérem, igen sokat szenvedtem a démonok és vadállatok támadása miatt, jóllehet bátor lovagként küzdöttem ellenük, s még mindig vér borítja fényes acélkardomat. A kegyed iránti vágyakozás azonban teljesen a hatalmába kerített, s nem tudok semmit sem tenni a vágyam ellen: ne csapjon hát zajt kegyed, s ne is kiáltson.

– Légy átkozott, Milon – válaszolta Florence –, már pedig az én testemet soha nem fogja a tiéd beszennyezni! Szűz Mária, Istennek Szentanyja, ne engedd, hogy testemet gyalázat érje! Te hitvány áruló, a fivéred az én férjem. Mennyei Urunk, Szűz Mária szülötte megtiltja néked, hogy hozzám közeledj!

CXLIV.

S a fényes arcú Florence tovább lovagolt, nyomában az álnok Milon gyorsjárású csataménjén. Miután leküzdöttek egy dombot, s átkeltek egy patakon, kisvártatva mocsaras területre érkeztek, ahol egy zöldlombú kis fát találtak egy rét közepén. A cserjén madarak énekeltek, s alatta sűrűn zöldelt a fű a számszeríjlövésnyire terjedő réten. Megpillantván a kis fát, Milon megsarkantyúzta ménjét, Florence pedig visszafogta a kantárt, melynek aranyból voltak a csatjai. A galád lator azonban erőnek erejével, ellenkezést nem tűrve a fához vezette a karcsú termetű Florence-ot. A gazfickó leszállt a ménjéről, melyet kipányvázott.

– Ó, Istenem – sóhajtott fel Florence –, ki megteremtetted Izraelt; megóvtad Dánielt az oroszánoktól, s a tüzes szekéren magaddal vitted Illés prófétát, miután tanítványára hagyta a köpenyét; Ábrahámot elküldted Edinel

völgyébe,⁴⁰ hogy ott feláldozza fiát, egy nemes ifjút, mert tetszésed szerint így akartad őt próbára tenni; s majdnem meg is ölte őt, akár a farkas a bárányt, midőn odaküldted Szent Rafael arkangyalt; Góliáttól is megmentetted Dávidot, a pásztorfiút. Miként szent igaz, hogy szülő anyád Názáretben született, s megparancsoltad neki, hogy menjen férjhez Szent Józsefhez, ne engedd, hogy eme aljas, kéjvágó lator áldozatául essék! Szent Marcel⁴¹ üdvére, inkább tüstént egy kést döfnék magamba.

CXLV.

Ekként siránkozott tehát Florence királynő.

– Ó, Istenem – kiáltott fel az ifjú nemes hölgy –, mily szerencsétlen csillagzat alatt születtem! Dicső Mennyei Atyám, miért is feledkeztél meg rólam? Égi Királynőnk, Szűz Mária, nyújts nékem oltalmat!

Az álnok Milon ezalatt egyre csak sürgette Florence-ot. Ám halljátok, mily erényes és eszes volt a szépséges királynő. A Mi Urunk neveit legott emlékezetébe idézte, s közülük a három legmagasztosabbat fennhangon kiáltotta. Felettébb nagy csodát tett akkor érte a Mi Urunk, valamint ama legszentebb, drágakővel ékesített aranynácsa, melyet Florence a nyakában viselt. Az egyik drágakő különösképpen értékes volt: azért viselte, hogy az megóvja a szüzségét. Ím, halljátok mily csodára volt képes e drágakő, midőn teljesen megfosztotta Milont alantas szándékától: minden tagja elgyengült, s kénytelen volt leülni a rétre. Hogy ekként erejét veszítette, azt kiáltotta Florence-nak:

– Hitvány nőszemély, minő boszorkányságot művelsz?! Nem kétséges, hogy rontást hoztál reám! Ám Mennyei Urunkra esküszöm, ki oly sok lelket megmentett már, hogy ha nem veszed le azt rólam, a fejjeddel fogsz megfizetni érte.

– Aljas áruló – így Florence –, színtiszta hazugság minden szavad, hiszen éppen ez szent bizonyítéka annak, hogy Isten letekintett reám.

– Bolondságot beszélsz – válaszolta Milon –, mert ennek a bűbájosságnak tüstént véget vetek.

Azzal kihúzta kardját a hüvelyéből, s levágott a fáról egy tuskés ágat. Majd megragadván Florence-ot, akkorát rúgott belé, hogy az a földre esett, s oly erősen ütlelni kezdte a derekát és oldalát, hogy az ifjú hölgy bíborselyem tunikáját cafatokra szaggatta, és fehér testét mindenütt vér borította el.

– Hitvány gazember – jajdult fel Florence –, mily kegyetlenül bánsz velem! Soha nem fogom ezt néked megbocsátani.

⁴⁰ Mória földjére az Ószövetség szerint (Mózes I. Könyve, 22.).

⁴¹ Párizs püspöke volt a Kr. u. V. században.

– Túl sokat fecsegsz – jegyezte meg Milon. – Már pedig azt teszek a testeddel, ami nékem tetszik. Tüstént vedd le rólam a rontást, ha kedves az életed.

– Te, hitvány gazember – szólt Florence –, merő örütségeket beszélsz. Igaz lelkemre, inkább vedd el életem, mintsem hogy a tested az enyémhez érjen.

CXLVI.

Florence szavai hallatán a gonosz hitszegő kis híján esztét veszítette. A hajtincseinél fogva a fához vezette, s a kezéről lehúzott ruhaujjjaival oly szorosan a fához kötözte, hogy az ifjú hölgy karjai teljesen átölelték a fa törzsét. A hajfonatát pedig egy lehajló vastag faághoz kötötte olyképpen, hogy a lába nem érte a földet, s csak mindössze a nagy lábujjával tudott kínkeservesen megtámaszkodni.

– Hitemre – jelentette ki Milon –, mindezt megérdemelted; ha nem teszel a kedvemre, még rosszabbul is járhatasz. Vedd le rólam rögvest a rontást, ha jó akarsz magadnak.

– Aljas gazember – válaszolt Florence –, ebben ne is reménykedj. Igaz lelkemre, bármit is teszel, mit sem segít rajtad.

Ezt hallván, Milon kis híján esztét veszítette dühében.

CXLVII.

Florence szavai hallatán, Milont oly iszonyatos düh fogta el, hogy egész testében remegni kezdett. Újból megragadta hát a vesszőt, s olyan nyira megverte vele a nemes hölgyet, hogy hófehér testét vér öntötte el, s a bíborszínű vércseppek a sűrű, zöld fűre hullottak.

– Ó, Istenem, s Szűz Mária – sóhajtott fel Florence –, segítsetek rajtam! Hozzád fohászkodom, Miasszonyunk, ne engedd, hogy elkárhozzék a lelkem!

– Hitemre – kiáltotta Milon –, életed itt ér véget, ha nem vagy hajlandó levenni rólam a rontást, mert bizony mondom, soha nem foglak leoldozni.

– Aljas gazember – szólt Florence –, örütség szállt meg téged, mert tud meg, soha nem fog a tested az én mezítelen bőrömhöz érni. Lelkem tisztaságáért megbecsülésben lesz részem, hiszen, ha Isten is úgy akarja, megoltalmaz engem.

Ezt hallván, Milon kis híján a halálba menekült.

CXLVIII.

Florence-nak nagy fájdalmakat kellett kiállnia, midőn a fáról csüngött alá, s oly szorosan volt az ághoz kötözve, hogy csupán a nagy lábujja érintette a földet, miközben a gaz Milon egyre csak sértegette.

Ím, halljátok, nemes, vitéz lovagok, mily kaland esett akkor. Ebben az erdőben volt egy nagy palota, melyet magas falak és lőrésekkel csipkézett mellvédek vettek körül. Több, mint száz lovag és nemes hölgy lakott az épületben, melyet a környékbeli parasztok *Eltűnt Kastélynak* neveztek. A vár urát Thierrynek hívták, akinek volt egy bájos hitvese és egy Beatrix nevű, karcsú termetű leánya. Azon a napon a várúr éppen egy szarvast vett üzőbe egy kutyafalkával, valamint huszonöt lovaggal és hajtóval. A vizslák és kopók hangosan csaholtak. Ahhoz a helyhez közeledtek, ahol a királynő a faágról csüngött alá. Amikor Milon meghallotta őket, azon nyomban lóra pattant, s vágatva elmenekült a hatalmas erdőben. A szarvas nagy ugrásokkal egyenesen a fa alá futott az őt üldöző kutyák elől, kiket a vadászok követtek. Jobb felé tekintve észrevették Florence veszélyes „tömlöcét”.⁴² Rögtön megálltak, egyikük sem folytatta a szarvas üldözését, s mutatták uruknak a díszes lószerszámokat. Amikor Thierry meglátta az öszvért, ő is odament, és csatlósaival szemügyre vette az elefántcsonttal díszített nyeret, s az arannyal és ezüsttel kirakott nyeregszíjakat.

– Magasságos Isten – szólalt meg egyikük –, engedelmeddel, vajon látott-e már valaki valaha is ily pompás lószerszámokat?

Azután a siránczó Florence-ra vetette tekintetét. Egek Ura! Hogy’ tündökölt a sok arany és ékkő a drága és díszes öltözkén! Az ifjú nemes hölgy szépsége pedig az egész környéket beragyogta. Thierry várúr szólott hozzá elsőként, s nemes lovagként udvariasan azt kérdezte tőle:

– Kit tisztelek kegyedben, kedves hölgyem? Ne titkoljon el semmit előttem. Ha jó szándékú személy kegyed, szólaljon meg hát.

A királynő igencsak szánalomra méltón válaszolta:

– Az igaz Istenre kérem, könyörüljön rajtam, jó uram! Egy szerencsétlen fiatal nő vagyok, s egész eddigi életemben nem fordult még elő, hogy ne kínban és szenvedésben lett volna részem. Többet nem mondhatok, mert nagyon fáj a szívem, és igencsak szenvedek; tudja meg az igazat, soha nem mondhatom el kegyelmednek az összes gondolatomat.

Ezt hallván, a nemes szívű Thierry leszállt a lováról, s karjába véve az ifjú hölgyet, gyengéden felemelte, és hajtincset meg a kezét leoldozta a fáról. Azután Florence-ot lefektették a zöldellő gyepre. Milon oly nagyon ütlegette, hogy afrikai selyemtunikája teljesen átázott a vértől. A fájdalomtól sokszor elájult, és sápadt arcszíne gyakran változott. Thierry várúr igyekezett lelket önteni belé, s egyetlen idegentől sem hallhattatok volna ily fájdalmas szavakat:

⁴² A névtelen szerző tömlöcnek tekinti azt a fát, amelynek ágához Milon Florence-ot kötözte.

– Jó urak, ne zajongjatok, s csak halkán szóljatok! Felettébb cudarul bántak ezzel a szegény hölgygel. Készítetek tüstént faágakból egy hordágyat, mert egyenesen Eltűnt Kastélyba visszük őt. S úgy hiszem, nemsokára megtudjuk tőle, hogy mely országban született és kik a szülei, s azt is, hogy ki bántotta őt, és mi okból függesztette fel ily nyomorultul a faágra.

– Legyen parancsod szerint, nagyurunk! – válaszolták a többiek.

CXLIX.

Thierry várúr jó szándékú ember volt. Midőn Florence-ra tekintett, azt látta, hogy igen rossz bőrben van, s bíborszínű ruhája mindenütt véres és szag-gatott, akárcsak a rajta lévő fényes ékkövek és drágakövek.

– Bizonyára alávaló, gyáva népség kaparintotta őt karmaiba – jelentette ki Thierry. – Menjünk innen máris! Rajta, nemes lovagok, készítsétek hát el ama hordágyat, és béleljétek ki bőségesen zöld páfránnyal! Valamennyien derék emberek vagytok, mondanom sem kell, s minthogy előkelő nemeshölgygel találkoztunk, bánjunk vele illő tisztelettel.

CL.

Thierry várúr felettébb előkelő családból származott, s valamennyi lovagja igen jó neveltetésben részesült. Gyorsan az erdőbe siettek, s a levágott gal-lyakból ügyesen hordágyat készítettek. Majd óvatosan ráfektették Florence-ot, s az elejére befogták szaracén öszvérét, a hátulját pedig egy aquinói pej ménhez kötötték olyképpen, hogy a hordágy vízszintesen állt, s egyik oldalra sem dőlt el. Majd összeterelték a kutyákat, és elindultak az erdőben megbúvó kastély felé, melynek sok lőréssel csipkézett mellvértje és egy kőtornya volt. Sietve bementek a palota márványtermébe, ahol Thierry hitvesét, Églantine-t, és szépséges, bájos leányát, Beatrixot szólította:

– Kedves hölgyeim, a mindenki által hön tisztelt Urunkra esküszöm, egy véka aranyért sem tettem volna meg, hogy ne menjek el vadászni az erdőbe. Ma reg-gel, miután a nap már felszáritotta a harmatot, nagy buzgalommal egy szarvast vettünk űzőbe, s egy rét közepén az ösvény mellett egy ifjú hölgyet találtunk egy faághoz kötözve. Nem tudom, hercegnő, grófnő vagy palatinus hitvese-e, az arca és a keble azonban fehérebb a liliomnál. A ruházatára pedig fogadást mernék kötni, hogy mindet azonnal felvásárolnák a tengerparti lakosok.⁴³ Fürdessétek meg őt tüstént, és keressetek orvosságot a sebeire, a fürdővizébe pedig keverje-tek nehéz illatú borókát, s tegyetek bele a gyökeréből is. S addig semmit ne kér-dezzetek az állapotáról, amíg teljesen vissza nem nyeri az egészségét.

⁴³ Utalás a tengerparti lakosok élénk kereskedelmi tevékenységére.

Akkor a kastély úrnője levetette drága hermelinköpenyét, s leánya, Beatrix is a segítségére sietett, és együttes erővel kivették Florence királynőt a hordágyból. Testének fehérsége az egész nagytermet beragyogta.

CLI.

Római Florence-ot tehát Eltűnt Kastélyba vitték, ahol méltón gondoskodtak róla. A nemes szívű Thierry várúr hitvesét és leányát, a kecses termetű Beatrixot hívatta:

– Hölgyeim, a Dicső és Szent Felségű Istenre kérlek titeket, ügyeljetek arra, hogy eme ifjú hölgy tetszése szerint kiszolgáltassék, minden kívánsága teljesüljön, és semmi ne tiltassék meg néki. Egy dolgot kérek még tőletek: semmit ne kérdezzetek az állapotáról; amikor majd meggyógyul és visszanyeri az egészséget, bizonyára el fogja mondani a teljes igazságot arról, ami vele történt.

– Így fogunk cselekedni, jó uram – válaszolta a hitvese –, mivelhogy igen csak előkelő származású nemes hölgynek látszik.

Azzal Florence-ot a várúrnő szobájába vitték, melynek ajtaját gondosan bezárták. Először is levették róla drága, paszománnyal díszített selyemingét, mely az alávaló gazfickó ütéseitől az oldalához és a derekához tapadt. Ennek láttán oly nagy szájalom fogta el a nemes hölgyeket, hogy nem tudták visszartartani könnyeiket, s egy szépen megvetett, puha ágyba fektették a sebesültet. A kastély úrnője igen bölcs és nemes szívű volt. Készítettett egy sodót, melyet egy aranykanállal Florence testére öntöttek, majd egy megszentelt balzsammal az egész testét gyengéden bedörzsölték.

CLII.

Nyáridő volt, amikor zivatar tör ki és mennydörög. Florence a történelem híres jeleneteivel díszített szobában feküdt egy kényelmes ágyban. Az előkelő származású várúrnő igen bölcs volt; a mandragórának nevezett növényből főzetet készítettett, melyet egy nemes hölgy még Szent Gergely idejében⁴⁴ ültetett el, s azt egy elefántcsontkanállal Florence testére kenték, aki attól a mennyekben érezhette magát.

CLIII.

Florence-ot oly nagy odaadással vették gondjaikba a kastély nemes hölgyei, miután megfürdették és ellátták sebeit, hogy hamarosan teljesen meggyógyult.

⁴⁴ Valószínűleg I. (Nagy Szent) Gergely pápáról van szó, aki Kr. u. 604-ben halt meg. Itteni említése a távoli múltat utalhat.

Thierry leányát szintén nagy szépséggel áldotta meg a Teremtő, s felettébb megszerették egymást Florence-szal. A két ifjú hölgy úgy másfél ölnyire aludt a legnagyobb barátságban Thierry várúr ágya előtt; egész este égett a lámpájuk, amíg csak el nem érkezett a kompletórium ideje. Thierry háznépe és lovagjai a festményekkel díszített, boltíves nagyteremben aludtak. A nappal egy részében pedig a nemeskisasszonyokat szórakoztatták, hogy csodálhassák a szépséges és karcsú Florence-ot, kinek oly hófehér volt a bőre és ragyogó az orcája, hogy nála gyönyörűbb hölgy nem akadt az egész földkerekségen. Aki csak rátekintett, egész testében beleremegett. A lovagok folyton körülvette sündörögtek, s mindegyikük a szerelmére, a csókjára és ölelésére áhítozott. A szép hölgy azonban egyszer sem vétett az illendőség ellen, és jól tudta, miként szabaduljon meg széptevőitől, akiken egyre csak nevetett, s bármit kértek is tőle, azt hitvány bolondságnak tartotta. Florence sokszor eltűnődött és gondolataiba merült; gyakran fohászkodott Istenhez, Szűz Mária fiához, s fájdalommal gondolt a vitéz Esmerére.

– Óh, jaj, gaz Milon! Sújtson Isten átka, amiért aljasul megfosztottál egy ily derék lovagtól! – suttogta halkan és szomorú arckifejezéssel.

Thierry azonban vigasztalta – áldja meg érte Jézus –, s hitvesét is arra kérte, hogy viseljek mindenben a gondját. Egész életében nem tett ennél jobb szolgálatot, s később meg is kapta Florence-tól jutalmul Piacenzát és Lombardiát.

CLIV.

Thierry várúr igen dicséretre méltón cselekedett. Egy hajnalon, korán reggel össztereltette a kutyáit, és összes vadászával és hajtójával vadászni indult a hatalmas erdőbe. Ott elengedte a vizslákat és kopókat, melyek zajos csaholással egy vaddisznó nyomába eredtek és bekerítették, amikor is a várúr kopóját markolatig a testébe dőfte. A vaddisznó a földre zuhant; Thierry pedig leszállván lováról, gyakorlott vadászként feldarabolta és felmálházta a vadat. Aki akkor látta volna visszatérni a kastélyába, szívesen emlékezett volna vissza reá! A várúr azután egyenest a kastélyába szállíttatta a vadhúst, s a vaddisznó fejét udvariasságból Római Florence-nak ajándékozta; nála magasabb rangú hölgynek nem is adhatta volna. Majd felszólította a szakácsokat a vacsora elkészítésére, akik tüstént hozzá is láttak a dolgukhoz. Thierry vizet kért a kézmosáshoz, és asztalhoz ült. A tiszteletre méltó hitvese mellette foglalt helyet, akárcsak leánya, Beatrix, kit oly nagyon szeretett. Vele szemben ült le a szépséges és fényes arcú Florence, akit nagy figyelmességgel és tisztelettel szolgáltak ki.

CLV.

Thierry várúr hitvесе, leánya és meghitt bizalmasai társaságában vacsorázott. Vele szemben ült a nemes és okos Florence, kinek bőre fehérebb volt a friss hónál, s fehér orcáját élénk pír színezte. Az egész márványpadlós teremben mindenki arról suttogott, hogy ily csodálatos szépségű hölgy nem született még a földkerekségen. Thierry várúr nagy tisztelettel fordult feléje, s nem tudta megállni, hogy ne nyissa meg előtte szívét, és ne mondja ki rejtett gondolatát:

– Igen tisztelt hölgyem, úgy hiszem, nem érhet szemrehányás, mert mindvégig a gondját viseltem, amíg fel nem gyógyult bajából, s amennyire tőlem tellett, vigaszt nyújtottam kegyednek. Ámde most már szeretném tudni, ha nincs ellenére, hogy kit tisztelhetünk kegyedben, s mely országban született; netán igazi hercegnő vagy királynő kegyed? S ki volt az, aki megverte s oly kegyetlenül bántotta, midőn a fa alatt rátaláltam kegyedre?

– Jó uram – válaszolta Florence –, való igaz, hogy csodálattal tölt el ama nagy tisztesség, melyben engem részesít. Egy napon még sok örömben lesz része ezért kegyelmednek. Ám mégsem árulhatom el azt kegyelmednek, amit tőlem kér, ha csak nem akarom megszegni adott szavamat. De úgy hiszem, nem múlik el ez a hét anélkül, hogy ne tudná meg kegyelmed, ki vagyok én, mert nem titkolhatom azt tovább.

Jó urak, az idő tájt még volt becsülete az adott szónak: a kerek világon nem akadt olyan ember, aki, ha egyszer esküt tett, nem a fejét vágatta volna le, mintsem hogy megszegje azt; manapság azonban nem tartják meg az esküt, hanem gyakorta megszegik azt.

CLVI.

Jó urak, nem hazugság, hanem színtiszta igazság, hogy Milon igencsak nagy bánatba esett, midőn gondolataiba mélyedt; az alávaló úgy döntött, hogy felkeresi Guillaume de Dolt,⁴⁵ aki éppen egy nagy ütközetet vívott, mely felettébb nyomasztotta; [...] ⁴⁶ Minthogy lovagi érdemeivel Milon igen nagy hírnévre tett szert, Guillaume módfelett megkedvelte, és bizalmas barátjául fogadta. A nemesúr felettébb szerette, s nagy becsben tartotta; csataméneket és erős ösvéreket, továbbá szürkemókus- és hermelinprémeket, valamint vert dénárokat

⁴⁵ Figyelemre méltó, hogy ezt a mellékszereplőt Jean Renart *Le Roman de la Rose ou de Guillaume de Dole* című korabeli regényéből – melynek főszereplője volt – „kölcsonözte” a *Florence de Rome* névtelen szerzője.

⁴⁶ Itt hiányzik egy sor.

ajándékozott néki. Ámde Milont nagy bánat sújtotta ama hitvány árulása miatt, melyet elkövetett, és sokszor elmondta, amikor csak eszébe jutott:

– Ó, Igaz Isten, Mennyeknek Dicső Királya, mily átkos csillagzat alatt születtem én, hogy képes voltam elárulni saját testvéröcsémet, ki koronás király lett; hiszen ő sokkal nemesebb szívű nálam, noha én vagyok az idősebb. Bizonyára az ördög költözött belém, hiszen azon kellett volna fáradoznom, hogy napról napra növeljem az ő dicsőségét. Ó, Római Florence, mily szerencsétlenségemre csodálhattam ragyogó szépséged, fényes orcád, csillogó szemeid, csinos orrod és ajkaid, kecses karjaid és karcsú derekad! Sok rosszat és aljasságot tettek már az asszonyokkal, ám ily nagy gonoszságot még soha nem követtek el ellenük. Alávaló bitang módjára viselkedtem veled; ó, jaj, bűnhődnöm kell emiatt, bárhová vessen is a sors.

S Milon oly gyakran kétségbeesett, hogy kis híján esztét vesztette.

Florence már hosszabb ideje vendégeskedett az Eltűnt Kastélyban, ám Thierry úr még mindig nem tudta, ki is ő valójában. A várúr háznépéhez tartozott egy igen jó családból való lovag, akit Macaire-nak hívtak. Sújtson le rá az Úristen haragja, ki a keresztfán lelte halálát, merthogy nála nagyobb bitangot nem szült anya e földre, még ha merész és kiérdemesült lovag volt is! Való igaz, hogy négy álló napot is kész volt bajvívással tölteni, olyannyira kedvelte a lovagi küzdelmet. Eme lovag oly eszeveszetten megszerette Florence-ot, hogy nem győzte elhalmozni arannyal, ezüsttel és drága selymekkel. A nemes hölgy ügyet sem vetett rá, ő azonban úgy belebolondult, hogy kijelentette, inkább a halált választja, ha nem teljesülhet leghőbb vágya.

CLVII.

Egy estén egészen másnap hajnalig nagy ünnepet ültek a kastélyban. A fényes arcú Florence a szobájában tartózkodott, s Thierry várúr gondosan őriztette, mialatt hitvesével és szeretett Beatrix leányával imádkozni ment a templomba. Florence egyszer sem ment velük attól való félelmében, hogy kiteszi magát az emberek szóbeszédének, akik szüntelenül az ő szépségét csodálták. A nemes hölgy tehát a szobájában egy pillér mellett ült egy könyvet nézegetve, és legszebb imádságait az emlékezetébe idézve. Esmeré is eszébe jutott, és sírásra fakadt. S akkor Macaire toppant be hozzá, bűnös gondolatokkal eltelve. Képzeltetik, mily félelem fogta el a szépséges Florence-ot, amikor megpillantotta a gonosztevőt szobája ajtajában. Nem tudván ülvé maradni, azon nyomban talpra ugrott.

– Hagyjon engem békén, uram – szól az ifjú hölgy –, s menjen ki a szobából, mert nincs miről beszélnem kegyelmeddel! Hiszen azt sem tudja,

ki vagyok, s bűnös szándékkal bizonyára esztelenségre akar rávenni engem. Erről azonban – ha Isten megoltalmaz – a földkerekség összes aranyáért sem lehet szó. Hagyja el hát tüstént a szobámat, különben panaszt fogok tenni Thierry várúrnak, amint visszatér a templomból, ahová imádkozni ment.

– Kegyed az őrületbe akar kergetni engem – jajdult fel Macaire –, én azonban nem óhajtom tovább elszenvetni ezt a kint és gyötrelmet.

Azzal Macaire megragadta és az ágyra akarta vonszolni Florence-ot, ám az oly erővel taszította el magától a lovagot, hogy kis híján a földre lökte. S ha akkor látta volna valaki, hogy egy nagy követ emel a magasba, hogy azzal támadója arcába sújtsa, mindig emlékezne az ifjú hölgy bátorságára.

CLVIII.

Nagy szívfájdalmat okozott Macaire-nek az ifjú hölgy ütése, mely teljesen összetörte az állát és száját. Akik rápillantottak, elszörnyedtek eltorzult arca láttán. Ám a lovag elhatározta, hogy bosszút áll az elszenvedett sérelemért.

Thierry vizet kért a kézmosáshoz, majd vacsorához ült. Az étkefogók máris hozták a bőséges étkeket, melyeknél több és jobb egyetlen gazdag ember asztalára sem került. A várúr balján a keresztény világ legszebb hölgye, Florence, a hitvese és jóságos leánya foglalt helyet nagyszámú lovagja társaságában. Macaire is a közelében ült, s midőn Thierry ránézett, tréfálkozni lett kedve:

– Rossz fát tehetett kegyelmed a tűzre, Macaire – fordult feléje a várúr –, ha valaki így ellátta a baját. Bizony, jó kiállású lovag volt kegyelmed, ám ez az ütés teljesen elcsúfította az arcát, s nem nagyon kedvelhette kegyelmedet az, aki ezt a sebesülést okozta. Jobban tette volna, ha leült volna mellém, s eszik a vadhúsomból, és iszik a fűszeres vörös boromból.

– Igazat szólt, nagyuram – válaszolta Macaire –, ha már így történt, nem tehetett mást nagyságod, mint hogy tréfálkozik rajtam.

S a fogai közt halkán azt mormolta, megesküszik a Vatikánban lakozó Szentatyára, hogy valaki drágán megfizet még ezért.

Ím, halljátok, mit tett a gazfickó! Készítettett egy kést, melynek pengéje több mint egy rőf hosszú és háromujjnyi széles volt, s mindkét oldalát jól megélezte. S halljátok, miként vették el a gonosztevő eszét az ördögök. Miután bealkonyult, belépett Thierry hálótermébe, s az ágya melletti függöny mögött elrejtőzött. Magasságos Isten! Miként is nem vette észre a várúr a hétpróbás gazembert! Az ágyát olyképpen készítették elő, hogy bármelyik oldalról közelítse is meg, szépen megvetve találja azt. Thierry és hitvese bementek a hálóterembe, s szokásuk szerint lefeküdtek az ágyukba. Florence és a szép orcájú

Beatrix becsukta és belülről bezárta a terem ajtaját. Teremtő Isten! Miként is nem vette észre Thierry, hogy magukkal együtt a gazfickót szintén bezárták a terembe, s éles késével most megteheti, amit alávaló módon kieszelt.

CLIX.

Jó urak, nem hazugság, hanem színtiszta igazság, hogy sem férfi, sem asszony nem alhat jól, midőn ily nagy veszély leselkedik reá, s az ördög a becsületes emberek meggyalázására tör. Az aljas Macaire – kit ne kerüljön el Isten büntetése – addig nem jött elő a függöny mögül, amíg beszédet vagy köhögést hallott. Amikor azonban már megbizonyosodott arról, hogy a többiek az első álmukat alusszák a szobában, előjött, hogy bajba sodorja és szegyenben marasztalja Róma császárnőjét. Mennyei Urunk óvja meg őt ettől, és nagy szükségében legyen mellette!

CLX.

Az első álom idején igen csendes volt az éjszaka. Macaire a díszes függöny mögött rejtőzött, s amikor már mindenki mélyen aludt a kőpadlós hálóteremben, halkán és óvatosan félrehúzta a függönyt, s az ifjú hölgyek ágya mellett termett. A gyertyák és a lámpás fényénél rögtön felismerte a szerencsétlen Florence-ot, aki a meleg miatt egy kissé kitakarózott, s a hónál is fehérebb karját a takaróra helyezte. Az alávaló Macaire nem nyúlt hozzá, hanem Beatrix felé nyújtotta kezét, és széles pengéjű kését hullámozó, kemény keble alatt a testébe mártotta. Az ifjú hajadan meg sem mozdult, amikor lelke elszállt a testéből. Macaire akkor kihúzta testéből a kést, és – ez a színtiszta igazság – azt Florence kezébe helyezte úgy, hogy fehér ujjai egészen véresek lettek. A gaz áruló pedig nyugodt léptekkel visszament a függöny mögé, ahol újból elrejtőzött.

Thierry azt álmodta, hogy hirtelen egy tüzes villám csap le az égből Beatrixra, aki azonnal szörnyethalt, s a villám füstje Római Florence fölé szállt. A nemesúr végtelen fájdalmat érzett azt látván, hogy szeretett gyermeke nincs többé, s a világ összes kincséért sem tudta volna levenni szemét halott leányáról.

CLXI.

Miután az alávaló Macaire elkövette szörnyű tettét Thierry leánya ellen, – ó, Magasságos Isten, mily gyalázat, hiszen a nemesúr hatalmas birtokot adományozott néki, felemelve őt és családját! – visszatért a függöny mögötti rejtékhelyére. Thierry pedig rettenetes álmában azt látta, hogy a tenger felől egy hatalmas vihar támad, s egy villám halálra sújtja egyetlen leányát, akit

az egész családjában mindenkinél jobban szeretett. Nagy ijedelmében felébredt, s lelke mélyén Cartagena minden gazdagságáért sem adta volna, ha még életben láthatta volna leányát.

CLXII.

Mély fájdalomtól feldúlt szívvel, Thierry szinte eszét veszítve ugrott ki ágyából, s egy selyem köntöst öltve magára, az ifjú hölgyek ágyánál termett. Meggyújtott egy gyertyát, melynek fényénél megpillantotta Beatrix vérben ázó, sápadt és élettelen testét, valamint a véres kést a békésen alvó Florence kezében. Tudjátok meg a színtiszta igazat, hogy holtan találván leányát, a várúr egész életében nem érzett még akkora fájdalmat. S azt is tudjátok meg, mily nemes szívű, bátor és bölcs volt. Midőn felfedezte a gyilkosságot, elhatározta, hogy szélteben-hosszában átkutatja a hálótermet, hátha valaki más követte azt el. Fogta tehát a gyertyát, s az ajtóhoz ment, ám azt zárva találta, majd benézve az ágyak alá és a függöny mögé, az egész termet átkutatta, ámde Mennyei Urunk úgy akarta, hogy ezúttal ne találja meg a gyilkost. Minthogy a nemesúr nem talált senkit, azt kellett hinnie, hogy valóban a Róma városából érkezett Florence követte el e véres tettet. Az ágyához ment tehát, és halkan hitvesét szólította:

– Hölgyem, az Egek Urára kérem, ne csapjon zajt és ne jajgasson, mert azzal semmit sem nyernénk. Ama nemeshölgy, akit a lombos fa alatt találunk, s több mint egy hónapja magunkhoz vettünk, egy éles késsel megölte Beatrixot.

Ennek hallatán Thierry hitvesének szívét éles fájdalom járta át, s prémes köntösét felöltve, azon nyomban kiszállt díszes ágyából, s az ifjú hölgyek ágyától a nyitott szobaajtóig mindenütt alaposan körülnézett. Thierry várúrezalatt a háznépét hívatta, akik teljesen megtöltötték a hálótermet, s akiknek uruk mindent megmutatott. Mindannyiukon nagy bánat lett úrrá Beatrix halála miatt, s többen közülük elájultak fájdalomukban. A gaz Macaire mindent hallotta, s előbújva sötét rejtékhelyéről, elvegyült a tömegben, s minthogy a többiek között volt, nem is keresték.

CLXIII.

Az ifjú várúrnő halála miatt nagy rémület támadt a kastélyban, ahol soha nem hangzott még fel annyi sok jajkiáltás. Az aljas Macaire, aki e merényletet kiötlötte, halkan és óvatosan kisurrant rejtékhelyéről, s gyorsan elvegyült a legnagyobb sokadalomban; félelmében azonban ugyancsak sápadt volt az ábrázata. Hitvány, alávaló módon szolgálta urát, Isten ne legyen hozzá

irgalmas, s büntesse meg ezért! Ámde nem gyanakodtak reá, hiszen a várúr nevelte fel őt.

Florence királynő békésen aludt, s a nagy kést szorongatta a kezében. A szépséges hölgy azt álmodta, hogy a sűrű erdőben van, ahol Milon felkapott arab ménjére, s menekülésre fogta Thierrytól való félelmében. Hirtelen harminc kopó támadt reá egymással versengve, ám egy oroszlán védelmezte odaadóan, mely úgy elrettentette a kutyákat, hogy azok mind eltakarodtak. Az ijedtségtől a szép hölgy felébredt, s kiejtette kezéből a kést, amely a földre hullott.

– Bizony, nagy sérelmet okozott nékem kegyed – mondta Thierry –, s úgy hiszem, sok derék embernek ártott gyalázatos tettével.

Florence ugyancsak elcsodálkozott, amikor kinyitotta szép szemét, s meghallotta a nyüzsgő tömeg zaját körülötte.

– Ó, Istenem, Atyám – kiáltott fel az ifjú hölgy –, ugyan mi történt? Még soha nem láttam itt ennyi embert ebben az órában!

Akkor feltűnt Macaire tizenöt csatlósával, akik valamennyien egy-egy éles acélkardot szorongattak a markukban, hogy tüstént megöljék Florence-ot. S legott le is kaszabolták volna, ha Thierry nem állja útjukat.

– Térjenek észre, uraim – kiáltott rájuk a nemesúr –, mert az igazságos Mennyei Urunkra esküszöm, megkeserüli, aki csak még egy lépést is tesz! Reggel, amikor majd kivilágosodik, oly ítéletet fogunk hozni, amilyenre a hölgy rászolgált.

CLXIV.

Nagy szomorúság töltötte el a kastélyt, midőn híre ment a szörnyű tettnek. Volt ott egy apáca kolostor is, melynek felzúgtak tisztán csengő harangjai. A főkincstárnok az összes keresztet összegyűjtötte, és a kegytárgyakhoz helyezte.

A hálóterem kicsi volt és alacsony, s a kastély lakói mind odagyűltek, hogy lássák a szörnyűséget. Florence hallotta a jajveszékelt, ami aggodalommal töltötte el, s feje lecsüggedt a halott Beatrix láttán. Nem kívánt mentegetőzni, csupán nagyon szerencsétlennak érezte magát. Thierry várúr e szókkal fordult hozzá:

– Kisasszony, ha ezt tudtam volna, amikor az erdőben rátaláltam kegyedre, a világ minden kincséért sem hoztam volna magammal. Tudjátok meg az igazat, nemes lovagok, nem hittem volna a szememnek, ha nem álmodtam volna róla, s szélteben-hosszában nem kutattam volna át a termet, s nem találtam volna az ifjú hölgy kezében a véres kést. Ha férfi lett volna, menten kettéhasítottam volna acélpengéjű kardommal. Mondjátok máris valamennyien ítéletet róla!

– Máglyára vele tüstént! – kiáltották a többiek.

CLXV.

Thierry várurat döbbenet kerítette hatalmába, s szívét végtelen fájdalom és szomorúság járta át. Eltűnt Kastélyt óriási jajveszékelés verte fel, s az egész háznép Beatrix kisasszonyt siratta. Római Florence-on semmilyen tiltakozás nem segített, hiszen egy nagy késsel a kezében találtak reá. Elmúlt az éjszaka, s felvirradt a nap. A holttestet szépen felöltöztették, és a nagy kolostorban máris eltemették. Egy elkerített helyről rőzsét hoztak, melyből egy hatalmas máglyát raktak a kastély melletti palánk előtt. Majd megfosztva köntösétől, egy szál tunikában odavezették Florence-ot, a nemes királynőt.

– Ő, Istenem – sóhajtott fel az ifjú hölgy –, azt mondja a Szentírás, hogy aki Benned bízik, azt nem érheti gyalázat. Úgy igaz, Kegyes Uram, miként Téged is elárultak a hitetlen zsidók, majd megvertek és megkínóztak, s végül a keresztfára feszítettek, ahol tovább gyaláztak, ám a harmadik napon feltámadtál, Kegyes Uram. Akkor alászálltál a pokolra, hogy az ördögök legnagyobb rémületére kihozd onnan mindazokat, akik Téged szolgáltak. Amikor pedig megszületté, Uram, az egész világot végtelen öröm töltötte el és nagy fényesség árasztotta el, s a Boldogságos Szűzanya a kebléhez szorítva Téged Egyiptom földjére menekült, ahol felnevelkedté. Azután Júdás, a hitvány áruló, ki az egyik legjobb tanítványod volt, eladott Téged, s oly bűnösnek érezte magát, hogy nem mert kegyelmet kérni, holott ha ezt tette volna, bizonyára meghallgattatott volna. Így hát felkötötte magát az alávaló, oly sok gyalázat szállt reá, mert lelke a pokolra jutott, testén pedig átok ült. Amiként mindez igaz volt, Mennyei Atyám, könyörülj énrajtam, bűnösön! Miattam érte támadás Ottó királyt, drága apámat, ki halálát lelte az ádáz ütközetben. Királynő anyám, Berriz király leánya, születésemkor szintén meghalt, s teste már régen elenyészett. Országomat pedig feldúlták és nyomorba döntötték. Mennyi hitvány gonosztevő követett el bűnt miattam, amiért oly sok nemes hölgynek kellett siránkoznia. Bocsáss meg nekem, Fényességes Uram, s légy irgalmas lelkemhez, hiszen a test úgyis elenyészik!

CLXVI.

Amikor fellobbant a máglya tüze, Florence-ot odavezették, s a szépséges nemes hölgy ily panaszra fakadt ellenségei előtt:

– Ő, én szerencsétlen, ugyan ki tette ezt velem? A Mi Urunknak tudnia kell, hogy soha nem követtem el gyilkosságot! Számos lovag halt meg a csatamezőn miattam, s atyám bűne, tudom, reám is visszaszáll. Kész vagyok mártírhálált halni, ha már eldöntetett, de arra kérem a Mi Urunkat, kit keresztre feszítettek, hogy lelkem az ő szent Paradicsomába juthasson.

A sokaság csodálkozva tekintett reá, s a vidék nemesurai igencsak megszánták Forence-ot, kinek teste fehérebb volt a liliumnál, a szája kicsiny, s orra szabályos és egyenes volt; a fájdalomtól pír égette orcáját, mely úgy tüzelt, akár a meggyulladt szén. Akkor hatvanhat nemesúr és főúr kíséretében Thierry várúr is odaérkezett, és igazi lovagként közeledett az ifjú hölgyhöz, akin igencsak megesett a szíve, midőn sírni látta. Félrevonta hát, s azt kérdezte tőle:

– Hitemre, kisasszony, keserű csalódást okozott nékem kegyed. Mint látja, mindenfelől ellenségei veszik körül. Az Istenre kérem, árulja el, honnan vette ama kést, amellyel megölte leányomat? Fel nem foghatom, miért gyilkolta meg őt.

– Irgalom, nemes lovag úr! – kiáltott fel a királynő. – Igaz lelkemre, soha nem támadtam a kegyelmed leányára, akiért meghasad a szívem. Ó, jaj, nem tudok mást mondani, Jézus reá a tanúm! Való igaz, hogy a kést valaki oda-hozta, s az én kezembe helyezte. Aki ezt tette, semmit nem nyert vele, csak azt árulta el, hogy egyáltalán nem szeret engem. Ha kell, elfogadom a halált, ám lelkem üdvözülni fog, mert nem vétkeztem.

CLXVII.

Egy szombaton történt, midőn szép, derűs napra virradt. A kastélyból az átellenben lévő rétre ment ki a sokaság: férfiak és nők, szerzetesek és apácák gyűltek a mezőre, hogy lássák, miként égetik meg a királynőt. A rönkökből, faágakból és rőzséből rakott máglya hatalmas lánggal égett a mező közepén. A nemes szívű Thierry Florence-ot támogatta.

– Ó, Istenem, Dicső Mennyei Urunk – sóhajtott fel az ifjú hölgy –, feletébb hitvány és gonosz az, aki ezt tette velem; bárcsak farkas vagy más vadállat támadt volna reám. Ó, bárcsak itt lehetne a keresztapám, a római pápa, Esmeré király és a derék Agravain! Ó, én szerencsétlen, soha nem fogom már látni Róma városát!

Thierry várúr nagy szájalmat érzett Florence iránt, látván karcsú és sudár termetét, nyeregszínjál is fényesebb hajfonatát, s gyöngyöknél nagyobb hulló könnyeit. Thierry nemes szívű és derék ember volt, fájdalma ellenére nagy szájalom fogta el, s így szólt háznépéhez:

– Tudjátok meg, hogy eme hölgynek a bánata súlyos teherként nehezedik reám. Szent Péter apostolra mondom, ki Isten jobbján ül, ha atyámat és anyámat, nagybátyáimat és nagynénéimet, s egész családomat megölte volna, akkor sem kívánnám a halálát. Menj hamar, Grelain,⁴⁷ s add vissza az ifjú hölgynek az öszvérét, tedd rá a zablát, s ügyelj arra is, hogy ne hiányozzon róla sem a nyereg, sem

⁴⁷ Thierry lovásza.

a nyeregszíj. Tüstént hagyja el a birtokom, s ha az erdőben vadállat támadásának esik áldozatul, az már nem az én dolgom, nem fogok szót emelni miatta.

CLXVIII.

Florence királynő körütekintett, s nyugalma visszatért, midőn megtudta, hogy nem fogják máglyára vetni. Az örömtől és bánattól vérhullám öntötte el testét, s hófehér orcája kipirosodott. Krisztus Urunk fénnel árasztotta el, s nála szebb hölgyet földi halandó még nem csodálhatott. S minthogy semmilyen bünt nem követett el, Isten meglátogatta őt. A nemes szívű várúrhoz fogható derék emberről pedig, aki ártatlannak nyilvánította, még nem hallhatatok. A római császárnő nyomban felkereste a várúrnőt, s udvariasan meghajolván előtte, búcsút vett tőle, s hálás köszönetet mondott néki a jóságáért és a gondoskodásért, amit érte tett, amikor megfürdette, s a szobájában ápolta és gyógyította a Milon okozta sebeit. Teremtő Atyám, mily sok könnyet ontott Florence, kit végtelen szomorúság fogott el a búcsú pillanatában! Thierry hitvese is nagy szálnalmat érzett Florence iránt, kit oly gyámoltalannak és elesettnek talált. A nemes várúrnő igen bölcs volt, s bizton hitte, hogy a királynő soha nem vetemedett volna oly gaztetre, hogy Beatrix leányát megölje. Valamely álnok hízelgő vihette a hálóterembe a kést, amellyel alantas módon meggyilkolta gyermekét; már régóta gyűlölhette őt, s hogy ártson néki, megölte az ifjú hajadont, majd az éles acélkést a nemeshölgy kezébe helyezte, hogy álnokul őt keverje gyanúba. Ámde sem gyilkosság, sem árulás nem maradhat titokban; Isten akaratából napvilágra kerül a tettes, s most sem történhet ez másként.

CLXIX.

Egy szürke szikla mellett meggyújtották a tüzet, amelyen Florence úrnőt meg akarták égetni. A nemes szívű Thierry előtt állt Florence egy szál ingben, csak a vállát fedte egy szürke bársonyprémes köntös; mezítláb, kibontott hajjal várta az ítéletet. Bőre fehérebb volt a faágakra hullott hónál, s arca pirosabb a rózsánál vagy a cseresznyénél. Egy kissé magához tért, s nyugodtabban lélegzett, amióta Thierry megkegyelmezett néki; félelmében azonban leült a földre. Sírása sokakat meghatott, s több ezren sírva fakadtak az ítéletére várván. Az Utolsó Ítélet napján láhattok majd ily kétségbeesést. Ám a nemes Thierry sírással küszködve kijelentette, hogy Szent Dénes⁴⁸ nevében az ifjú hölgy szabadon eltávozhat. Hitvese, Églantine is sok jó szót szolt érdekében:

⁴⁸ Párizs érseke és védőszentje, akit a pogány Decius császár alatt a Kr. u. III. században a mai Montmartre helyén lefejeztek; a tiszteletére emelt székesegyházban temették el a francia királyok többségét.

– Jó uram, Szent Móricra⁴⁹ kérem, engedje őt elmenni, s ne törődjék azzal, amit érdemelne! A Mi Urunknak sem tetszene, ha itt lenné halálát, hiszen Velence kikötőjéig nincs nála szebb nemeshölgy. Adja vissza néki az öszvérét és frígiai selyemtunikáját, hogy ne oly szerencsétlen nyomorultként távozzon tőlünk, mint akit gonosz emberek lopásra kényszerítettek; semmiképpen nem hiszem, hogy oly örült szándék férközött volna belé, hogy e bűnt elkövesse, ám őszintén hiszek a Mindenható Istenben, ki mindenek felett ítélkezik, hogy aki e gonosztettet elkövette, elnyeri büntetését.

– Nincs kifogásom ellene, kedves hölgyem – válaszolta Thierry.

Azzal Grelain máris hozta Florence ruháját, majd elővezette és felnyergelte öszvérét.

CLXX.

A tisztelettudó Grelain sietett teljesíteni ura parancsát, s az istállóba ment az öszvérért, melyet ügyesen felszerszámozott. Hátára helyezte a nyerget és a nyeregtakarót, a fejére tette a zablát, és felszíjazta rá a szügyhámot, s amikor elkészült, a gazdájához vezette az állatot. A könnyeivel küzdő Florence térdre esett Thierry előtt, s a kegyelméért könyörgött, a várúr pedig kézen fogva felsegítette. Egyáltalán nem csodálkozott, hogy a nemeshölgyet félelem töltötte el az előtte lángoló nagy tűz láttán. Isten azonban oltalmába vette, akiben mélyen hitt, s aki tudatában volt igazának, így hát megmentette őt.

– Jó uram – szolt Florence –, az Istenre kérem, árulja el, hová menjen a nyomorult, amikor elhagyja a házát? Soha nemeshölgy ily szenvedésnek nem nézett még elébe. Meg kellene vajon gyónnom? Ámde mit mondhatnék? Ha Isten is úgy akarja, soha nem lesz hitszegő a szerencsétlen nyomorult; Isten soha nem engedné meg ezt. Krisztus urunkra esküszöm, ki a keresztén kínhalált szenvedett értünk, s megváltott minket a bűneinkért, amióta csak együtt voltam vele, nem bántottam Beatrixot. Ám hiába is esküdnék meg erre, nem hinne nékem kegyelmed. Mivel azonban a szerencsétlen nem kapott menlevelet kegyelmedtől, ne engedje, hogy alattvalói bántalmazták; egy ideje már tudom, hogy vannak köztük, akik örömmel tennék ezt. Ha Isten egy kicsit is szeret, talán megóvja személyemet.

– Hitemre – mondta Thierry –, márpedig fejvesztés terhe mellett egyikük sem fog egy lépést sem tenni.

Ezt hallván, Macaire igencsak nyugtalan lett, s ha rajta múltott volna, követelte volna Florence-ot, ám tartván Thierrytől, nem merte ezt tenni.

⁴⁹ Diocletianus császár núbiai származású katonája, aki Kr. u. 287-ben keresztény hitéért mártírságot szenvedett; a IV. sz.-tól Germániában és Burgundiában szentként tisztelték.

Thierry várúr nagy megbecsüléssel fordult Florence felé, az összes ruháját viszaadatta néki, sőt még a sajátjából is megajándékozta. Akkor az ifjú hölgy fűgén felszállt az öszvére, s felettébb jól mutatott elegáns ruhájában. Sűrű könnyei a keblét áztatták, mely fehérebb volt a frissen hullott hónál. Thierry várúr szíve ugyancsak elérzékenyült, amikor Florence búcsút vett tőle, és útjára indult, s könnyek között Isten oltalmába ajánlotta. Majd nemes lovagként ő is lóra szállt, és több mint egy fél mérföldig elkíserte az ifjú hölgyet. Akkor elváltak egymástól, és Florence egyedül folytatta útját. Hamarosan egy erdőhöz érkezett, s belovagolván a sűrű fák közé, négyszer keresztet vetett, és tekintetét az égre emelve, halkan Istenhez és Szűz Máriához fohászkodott, majd megvallotta bűneit, és megnyitotta szívét. Azután megsarkantyúzta öszvérét, mely igen lassan poroszkált, minthogy az erdő ugyancsak hatalmas, négy mérföld kiterjedésű volt. Felettébb nyugtalankodott, amíg nem jutott ki belőle, csak annak örült, hogy senkivel nem találkozott. Végül talált egy utat, mely kétfelé ágazott; ott egy kis időre megállt, és elgondolkozott, nem tudván, melyik elágazást válassza. Bízott azonban Istenben, s megsarkantyúzva öszvérét, a jobb oldali úton indult tova.

CLXXI.

Szomorúan, aggódva és magába roskadtan lovagolt Florence a jobb oldali nagy úton. Szép, fényes napra virradt, s elmúlt már hat óra, amikor Florence sebes ügetéssel kiért az erdőből. A sós tenger partján egy nagy kikötőt pillantott meg, ahonnan a Szent Sírhoz és más helyekre indultak a zarándokok. Egy magas falakkal körülvett várost is látott, amelyben sok lovag és más jeles ember lakott. Egy latort készültek éppen felakasztani, aki sok gonosztettet követett el és sok szegény embert megölt; egy útonálló erdei gyilkos volt, kinek igencsak rossz híre kelt az egész vidéken. Már felállították a bitófát, melynek kötelét a lator nyakára is ráerősítették. Florence a mezőkön keresztül arra felé vette útját, mert nagyon szeretett volna már derék emberek között lenni. A bitófánál lévők hamar észrevették, s egyikük azt mondta a másiknak:

– Egy tündért látok közeledni, ám keresztény ő, kétség nem férhet hozzá, hiszen épségben, jó helyről érkezett.

Az uruknak is szóltak róla, ki azt válaszolta:

– Menjünk a hölgy elébe, s mindjárt megtudjuk, honnan érkezett.

Azzal a nemesúr máris a felkantározott öszvéren érkező Florence elé járult, és barátságosan köszöntötte a kissé ijedt ifjú hölgyet:

– Isten hozta, kedves hölgyem! Mely országból jött kegyed? Igencsak megviseltnek látszik, s az az érzésem, hogy rosszul bántak kegyeddel.

– Nincs értelme titkolni, jó uram – válaszolta Florence –, egy szerencsétlen

nő vagyok, akit elraboltak hazájából, de mint nemes hölgy, előkelő családból származom. Nem mondhatok erről többet, mert esküm kötelez, melyet nem akarnék megszegni.

Akik Florence szavait hallották, bizony, sok könnyet hullattak érte. A nemesúr pedig megragadva öszvére aranyozott kantárját, a bitófához vezette, ahol Clarembaut-nak már a nyakába akasztották a kötelet, de a zsámolyt még nem húzták ki a lába alól.

Ím, hallgassátok figyelmesen az éneket, melyet igric még nem énekelt sebben, s megtudjátok, miként mentette meg Florence Clarembaut-t a bitótól azon az estén, hogy ne akasszák fel s ne törjék nyakát; ám drága árat fizetett, s kétszeresen megszenvedett érte.

CLXXII.

– Jó uram – fordult Florence a nemesúrhoz –, ha szabad megkérdeznem, mi végett gyűlt itt össze e sokaság? Vajon kegyelmet kaphat-e még a bűnös? Messziről úgy látszott, mintha Isten dicsőségére körmenetet tartanának.

– Ellenkezőleg, tisztelt úrnőm – válaszolta a nemesúr –, éppen egy latort kötünk fel, ki számos gonosztettet követett el ezen a vidéken. Egy erdei útonálló ő, aki miatt egyetlen utazó élete sem volt biztonságban. De nem menekülhetett meg tőle kolostor, rendház vagy apácázárda sem, ahol számos szerzetest és remetét megölt. Tegnap éjjelkor fogták el az avaloni Szent Péter apátságban, amikor már mindenki aludt. Ott láthatja kegyed a bitófánál, kötéllel a nyakában, s miután felkötöttük, ki-ki megy a dolgára.

– Kegyelmed igen derék nemesúrnak látszik, jó uram – jegyezte meg Florence. – Adja őt nékem, és a szolgálommá teszem; nagy szolgálatomra lehet majd, amikor elmegyünk innen.

– Legyen hát kívánsága szerint, úrnőm – így a nemesúr. – Szent Simon⁵⁰ nevére, nem utasítom el a kérését, s kegyednek adom őt, csak nehogy rossz útitársra leljen benne.

Azzal Clarembaut-t leoldozták a bitófáról, s a szeméről is levették a kendőt; felettébb sápadt és beesett volt az arca, soha egyetlen gazfickónak nem volt még része ily kalandban. Egyenesen Ottó király leánya elé vezették, ki azt kérdezte tőle:

– Mi a neve, barátom?

– Hitemre, Clarembaut-nak hívnak – válaszolta a gonosztevő.

– Hitemre, igencsak lator nevet viselsz – állapította meg Florence. – Hagyj fel

⁵⁰ Valószínűleg a kánaáni Simon apostolról van szó.

hát a mesterségeddel, s légy becsületes ember. Kövesd Őt, aki megbocsátott Longinusnak.⁵¹ Ha hajlandó vagy engem szolgálni, fizetséget kaphatsz érte.

Hallván, hogy megmenekülhet, Clarembaut Florence lábaihoz borult a homokos fövényen, de az megfogván az állát, talpra segítette. Az álnok Clarembaut akkor Szent Simonra megesküdött, hogy Salamon király és a nagy fáraó minden kincséért sem lesz soha a nemes hölgy ártalmára.

CLXXIII.

Clarembaut ugyancsak örült, hogy ekként megmenekült a bitófától. Esküvel fogadott hűséget Florence-nak, ám esküjét nem tartotta be az aljas hitszegő! Júdához hasonlóan, ki eladta a Megváltót a hitetlen zsidóknak, akik azután kínszenvedésre ítélték. Ám később drágán megfizettek ezért, amikor Vespasianus és fia, a vitéz és bölcs Titus bevették Jeruzsálemet, és hűbérbirtokukká tették; éhínség és halál lett sorsuk a zsidóknak, s akiknek sok dénárja volt, azok közül harmincat adtak el egy dénárért. Még nagyobb árulást követett el Clarembaut Római Florence-szal szemben, mert tudjátok meg, hogy aki egy latort megment a bitótól, vagy visszaadja a szabadságát egy elítéltnak, hitvány fizetséget kap, s örülhet, ha nem életével fizet érte. Clarembaut álnok gonosztevő volt, ki nem ismert sem Istent, sem embert, sem hűséget, sem becsületet; elveszítette a józan eszt az, aki egy latorban megbízik.

Jó urak, maradjatok csendben, és figyeljetek reám egy kicsit! Ha óhajtjátok, most azokról a rettenetes kalandokról és viszontagságokról hallhattok éneket, amelyek a gyönyörű, aranyhajú Florence-szal estek meg, ki Róma császárnője volt, s hatvan városban sem akadt nála szebb nemes hölgy. Később viszatért Rómába, Esmeréhez, a nemes lovaghoz, ki Magyarhonban született. Határtalan volt az örömük, midőn újból találkoztak, s mindketten koronát viseltek. S ennek így kellett történnie, hiszen nagyok voltak Esmeré érdemei, s nála vitézebb lovag nem akadt széles e világon.

CLXXIV.

Nagy sokaság gyűlt össze Clarembaut akasztásánál, akit a jóságos Római Florence megmentett a bitófától. S az a szolgálja lett, ám a szíve egy gonosztevőé maradt, ki hűséget soha nem ismert, hanem Szent Tibaldra⁵² esküdözött,

⁵¹ Longinus római centurio, aki János evangéliuma szerint lándzsájával átsúrta a megfeszített Krisztus oldalát, hogy megbizonyosodjon haláláról, s akinek a Megváltó azután megbocsátott. Miután leszerelt a hadseregből, csatlakozott az apostolokhoz, de magánál tartotta a lándzsáját.

⁵² Szent Tibald remete, aki Vicenza környékén halt meg 1066-ban.

hogy elrabolja Florence ruháját, mielőtt még útra kelne. S azt is hallhatjátok majd, miként adta el a nemeshölgyet Escot-nak, a hajóskapitánynak. Lejöttek egy sziklás magaslatról, jobb felől enyhe szellő fúj, s kellemes, meleg volt az idő. Florence királynő tunikát viselt, s visszatért orcája színe, melyet az erdőben elveszített. Szébb volt, mint Izolda vagy Heléna, Menelaosz felesége. A Fouquaut-kapun⁵³ keresztül léptek be a városba, ahol Clarembaut házigazdájához, Peraut-hoz kísérte Florence-ot. Hainaut⁵⁴ vidékéig nem volt nála nagyobb gazember, s kitörő örömmel üdvözölte hasonszőrű társát.

CLXXV.

[...] Peraut-hoz mentek tehát, kinek hitvesét Souplice-nak hívták, s nem volt nála becsületesebb asszony az egész környéken, noha férjura álnok és sóvár volt. Amikor Peraut megpillantotta az ítélettől megmenekült latort, akkor sem lett volna boldogabb, ha húsz csengő pisai aranymárkát adtak volna néki. Elébe sietett, s felajánlotta néki szolgálatát, amit a lator örömmel fogadott; sújtson le rá Mennyei Urunk és Szent Móric, amiért oly gyalázatosan bánt Római Florence-szal, miként énekemben elmesélem! Florence-ot lesegítették öszvéréről, s egy ágyra ültették; Souplice, a polgárásszony igyekezett a legjobban kiszolgálni a királynőt, akin igencsak megesett a szíve, mivel jól tudta, hogy rossz kezekbe került, ám minden tőle telhetőt megtett, hogy ez ne forduljon elő többé.

– Űrnőm – fordult Florence-hoz a polgárásszony –, úgy látom, nagyon megviselt kegyed, ki, Szent Dénesre mondom, igen előkelő hölgynek látszik: minden biztonnal egy király vagy egy gróf hitvese. Krisztus Urunk azért szenvedett kínhalált, hogy minket megmentsen a pokoltól, s számos lelket ki is mentett onnan, s amiként feltétlenül hiszek ebben, úgy igaz, hogy kegyedet is boldoggá fogja tenni, s visszavezeti oda, ahonnan érkezett, nehogy áldozatul essék a gonosz embereknek.

CLXXVI.

Azon az éjjelen Florence a gazdag városban, Peraut házában szállt meg – kire sújtson le Mennyei Urunk! Clarembaut, aki szolgájának szegődött, s kiben olyannyira megbízott, házigazdájával arról tanácskozott, miként tudnának hasznot húzni belőle, hiszen az öszvére és ruháira már úgyis rátették a kezüket. A királynő attól rettegett, nehogy valamelyikük megölje, ám Isten

⁵³ Annak a tengerparti városnak a kapuja, ahonnan Florence a szentföldi zarándoklatra szándékozott indulni.

⁵⁴ Flandria egyik gazdag tartománya volt a középkorban.

nem feledkezett meg róla, és híven oltalmazta, hiszen nem veszhet el az, akit Ő megsegít. Római Florence-ot nem érte gyalázat, mert Isten és a Szűzanya védelmezte, akiknek az oltalmára bízta magát.

Souplice, a polgárasszony – Isten adjon néki hosszú életet – legjobb tehetség szerint igyekezett kiszolgálni Florence-ot, s igencsak elcsodálkozott, hogy miként tudta a két lator hatalmába keríteni őt, ám amennyiben rajta múlt volna, nem lettek volna ártalmára. Este nagy lakomát csaptak, és a nemes-hölgynek húst, halat és finom óbort szolgáltak fel. Vacsora után Peraut nagy álnoksággal azt kérdezte Florence-tól:

– Kedves hölgyem, az Isten is megáldja, honnan érkezett kegyed? Mely országban született, ne titkolja el előttem? Férfijnél van-e vagy még hajadon kegyed? Nyilvános nő benyomását kelti, kinek nagy vagyona van. Mielőtt eltávozna innen, én is szívesen kiveszem abból a részem.

– Bolondságot beszél, uram – szólt közbe Clarembaut. – Többet fog adni kegyelmednek, mint amennyit elvenne tőle. Ő is, és a vagyona is a kegyelmed rendelkezésére áll. Hű szolgálja vagyok a nemes-hölgynek, kinek hűséget fogadtam, és soha nem fogom azt megszegni.

Ha a száj ezt mondta, a szív nem ezt gondolta. Az alávaló Júdás, ki a Getszemáni Kertben eladta a mi Urunkat a farizeusok népének, nem követett el oly bűnös árulást, mint amilyent Clarembaut még azon a napon elkövetett.

Római Florence miatt nagy fájdalom töltötte el Magyarhoni Esmeré szívét, s gyűlölettel gondolt a fivérére, Mílonra, aki elrabolta tőle. Nem tudta, merre keresse, s éjjel és nappal a Mindenhatóhoz könyörgött, hogy vezesse vissza hozzá.

Florence királynő ugyancsak megrémült házigazdjája ijesztő szavaitól. Ha nem lett volna mellette a polgárasszony, még azon az éjjelen elmenekült volna, ő azonban ekként vigasztalta:

– Legyen türelemmel, kedves hölgyem, s ne szomorkodjék! Az én díszes szobámban fog aludni, s mellettem semmilyen baj nem éri, ha Isten is megsegít.

Azzal aludni mentek a hölgyek, s az éjszakájuk egészen másnap reggelig csendes volt, amikor megvirradt, s felcsendült a harang a régi apátságban. A szépséges, karcsú Florence felkelt, és háziasszonya, Souplice kíséretében a kolostorba ment, ahol misét hallgattak. A miséről kijöve, Florence a tenger felé nézett, és a kikötőben meglátott egy nagy hajót. Ha tehette volna, a legszívesebben máris elindult volna egyenesen Jeruzsálembe, ahol Krisztus élt és kínhalt szenvedett.

CLXXVII.

Hazatértek tehát a hölgyek, és a derék és nemes szívű polgárasszony hellyel kínálta, s kenyérrel és borral vendégelte meg Florence-ot. Peraut és Clarembaut igencsak méregették őt, és szívesen elvették volna szája elől a falatot! Bizony, nem is lett volna mellettük biztonságban Florence, ha nem lett volna mellette a derék asszony, akinek őszintén megesett rajta a szíve. Az asszony ugyanis megesküdött előttük a Mindenhatóra, ha megtudja, hogy Florence-nak bármi bántódása esne miattuk, azt mindenkinek a tudomására hozza.

Miután megvacsoráztak, Florence, a sudár termetű királynő felállt, Clarembaut-t hívta, és mosolyogva így szólt hozzá:

– Amikor először megláttalak, bizony, csalárd embernek hittelek. Ám ha továbbra is hű támaszom maradsz, lovaggá üttetlek, és akkora gazdagsággal ajándékozlak meg, hogy soha többé nem kell hiányt szenvedned semmiben, amíg csak élsz.

– Hölgyem – így az álnok férfi –, Isten a tanúm, soha életemben nem követnék el semmi rosszat kegyed ellen.

Majd fogai között azt mormolta, hogy még le sem száll az este, és nagy szomorúság éri Florence-ot.

– Clarembaut – szólalt meg újra Florence –, halld, mit kívánok. A parton számos kereskedő horgonyoz, kik áthajóznak – ha Isten is megsegíti őket – a Szentföldre, hová a bűnbánók is készülnek, hogy csókjukkal illessék a Szent Sírt, mi szívük vágya. Menj hát, kutass fel, bárhol legyen is, egy férfiút, ki hisz Istenben, és aki magával vinne oda hajóján. Érdemei szerint meg fogom jutalmazni abból, amim van.

– Hölgyem – szólta a gazfickó –, minden úgy lesz, ahogyan kívánja.

Jobbra néztek, a kelő nappal átellenes oldalra, és egy hatalmas vitorlás hajót pillantottak meg: látták horgonyát, árbocán pedig megcsillant a lemenő nap fénye. Csúcsán szélkakas forgása mutatta a szél járását, amikor a nyílt tengeren vitorláztak. Az alávaló gazfickók felmentek a hajópallón a fedélzetre, és a vitorlás közepén ott találták Escot-t, a hajóskapitányt. Hosszú szakálla acélszürkében játszott, és igencsak derék embernek látszott: arcán mosoly ült, kezében egy botot tartott, és így járt-kelt kedélyesen, hajósaitól és szolgálóitól körülvéve. Clarembaut a Mindenható áldását kérve köszöntötte.

– Isten óvja kegyelmeteket – így a kapitány –. Mi járatban vagytok itt? Azzal vendéglátói, Clarembaut és Peraut felkerekedtek és futva, szerfölkött örvendezve érkeztek a tengerhez. Most bizony eladják majd Florence-t

– Kegyelmes uram – válaszolt a gazfickó –, hallja hát, milyen ügyben járok: szemet gyönyörködtető, jól nevelt portékát kínálok megvételre, melyet szépségben

senki e világon nem múlhat felül. Jó üzletet köthetünk, ha kegyelmed ínyére van ajánlatom. Amint Escot ezt meghallotta, égve a vágtyól, hogy megpillanthassa az árut, melyet ennyire dicsértek előtte, hevesen kezdett dobogni szíve.

CLXXVIII.

– Cseppet se nyugtalankodj, jó uram, nem kell félned, sem tartanod tőlem – mondta a hajóskapitány. – Mi a szándékod, ám ne próbálj hazudni nékem, mert nem szívlelhetem a hazug embereket? Ha valóban tiéd a portéka, mint az imént mondtad és szentül állítottad, s jó áron kínálad, hogy miután tőled átveszem, én is nyerhessek rajta, nincs ember ebben a kikötőben – bizton állíthatom –, ki ezek után alkudozni merne. Hitemre, kedvemre való ez a dolog, és csalárdság nélkül mondom kegyelmednek, hogy soha nem fog immár szűkölködni, ha áruba bocsátja portékáját, annyi aranyat adok érte, amennyit csak egy teherhordó öszvér elbír.

– Kegyelmes uram – szólott erre Clarembaut –, egy nemes hölgyről van szó. Bizton állíthatom, innen Montpellier-ig nem akad párja: orcája fehérebb, mint a csipkerózsza virága, ajkai pedig pirosabbak a rózsafa rózsáinál. Nincs oly herceg, sem király, ki – ha ő lenne hitvese – ne adna örömtől eltelt szívvel hálát az Úristennek. Szépsége leírására kevés minden szó. Esküszöm, ha nem oly szép, miként az imént hallotta tőlem, egyetlen garast se adjon érte kegyelmed!

Erre sebesebben kezdett el dobogni a kapitány szíve, megroggyant a lába, és szaporábban áramlott tagjaiban a vér: Florence szépsége egészen megbolondította. Így szólott hát Clarembaut-hoz:

– Menjen tüstént kegyelmed a hölgyért, egy percet sem késlekedjék. S vigye magával ezt a kis zsákot, melyet színültig töltök meg színarannyal!

Azzal oda is hozatta a zsákot az alávaló gazemberek elé, akiknek igencsak felderült a szívük annak láttán: ha ez mind az övék lesz, nem kell többé szűkölködniük, s nem lesz ember széles e világon, ki szomorúságot hozhatna rájuk; sohasem kell többé nélkülözniük, ha ezt a kincset magukkal vihetik.

– Uraim – szólott hozzájuk Escot –, nem akarlak becsapni titeket. Látjátok azt a póznát ama körülkerített tisztás szélén? Arról akaszthatjátok le majd ezt a zsákot épen és hiánytalanul. Nem akadt még ember, ki oda merészkedett volna, hogy hozzányúljon. Vezessétek hát hozzám a sudár termetű hölgyet. Amint a hajómon lesz, elvehetitek jussotokat. Senki emberfia nem fog utatka állni.

– Hitemre, ígérete köti kegyelmedet, de én is ígérem, hogy hamar visszatérek.

– Nosza, siessetek – mondta Escot –, mert jó szelem van, és amint tudok, kihajózom, hogy kihasználjam.

Azzal Clarembaut sarkon fordult – az Úr térítse le útjáról! – és a házigazdájával, Peraut-val elindult a kavicsos úton, égve a vágytól, hogy Florence-ot a kapitányhoz vezessék. Soplice-nak, a ház asszonyának sem lesz immár gondja vele.

Ezzel történetünk izgalmas fordulatot vesz, ne vessétek hát meg az igricet, hanem éppen hogy dicsérjétek ezért, s hallgassátok énekét figyelmesen. Fordulatos történet ez, melyet el szeretnék mesélni néktek. Dessier király⁵⁵ uralkodása óta senki nem talált még ki hasonlót!

CLXXIX.

A gaffickók visszatértek tehát a szállásukra, ahol felkeresték a sudár termét Florence-ot.

– Drága úrnőm – fordult hozzá Clarembaut –, megkötöttük az üzletet: béreltem egy hajót, melynek kapitánya esküvel fogadta, hogy elszállít minket, és becsülettel állni fogja a szavát. Nem kell tartania kegyednek attól, hogy becsapja, s hogy egy hónapon belül nem viszi el hajóján kegyedet a Szentföldre, ahol a Mi Urunk kínhalált szenvedett. Már fel is vonta vitorláját a tapasztalt hajóskapitány, és a szállítmányát is felrakatta hajójára, s mivel igen kedvező szél fúj, már csak kegyedre várnak a derék hajósok.

Ezt hallván, Florence hálát adott Istennek, s ekként fohászkodott hozzá:

– Vezess utamon, Uram, s légy irgalmas hozzám; oltalmaz engem minden bajtól és gonoszságtól!

Clarembaut-t pedig erre kérte:

– Hívd ide a háziasszonyunkat, szeretnék búcsút venni tőle.

Az máris kitörő kedvességgel ott termett.

– Isten kegyelmébe ajánlom kegyedet, hölgyem – fordult hozzá Florence –; nem késlekedhetünk tovább, mert indulnunk kell utunkra; ám mielőtt Isten irgalmát kérném kegyed iránt, ezt a szőttes tunikát szeretném kegyednek ajándékozni, Peraut-ra pedig az öszvéremet hagyom az ellátás fejében.

– Hálásabb nem is lehetnék kegyednek, úrnőm – válaszolta vendéglátója –; a Mindenható irgalmába ajánlom kegyedet, aki leszállt a mennyekből, hogy vigaszt nyújtson az áldott apostoloknak, kiket végtelen öröm töltött el, midőn az Úr közéjük jött. Isten oltalmazza kegyedet! Nagy kárhozatként élem meg, hogy nemes személyének annyi szenvedést kellett itt megélnie.

⁵⁵ Dessier (Desiderius), az utolsó lombard király, akit 774-ben Nagy Károly legyőzött, s attól fogva ő viselte Lombardia vaskoronáját.

A búcsú pillanatában a nemeshölgyek nem tudták visszatartani könnyeiket, melyek teljesen átnedvesítették tunikájukat. Florence királynő gyalog indult el a tengerpart felé, az istentagadó Clarembaut pedig előtte haladt; már mohón vágyott a póznára függesztett, arannyal teli zsákra. Ám Escot, a hajóskapitány igencsak ármányos lelkű ember volt: a zsákban lévő aranyat értéktelenebb pénzre cserélte, s így e másik zsák tartalma a felét sem érte az előzőnek, mivelhogy csak réz- és ónnal bevont ólompénz volt benne. Florence és kísérfője hamarosan a hajóhoz érkezett, ahol Escot már várta őket. Amint megpillantotta a királynőt, fölöttébb örvendezett, hogy mily remek vásárt csinált. Ármányos szívvel elébe sietett, s karjába véve a padlóval burkolt legnagyobb helyiségbe vitte, ahol egy arannyal átszőtt, díszes ágyra ültette. Majd visszatért Clarembaut-hoz, hogy átadja neki a jussát, a gazfickó pedig fogta a zsákot, és a nyakába akasztotta. Miután partra tette Clarembaut-t, és kezét szorított vele, Escot kapitány azt kiáltotta a hajósainak:

– Forgassátok szaporán azokat a csörlőket, s húzzátok fel a vitorlaköteleket és a csarnakkötélzetet!

Nem volt szükségük az evezőkre, mert erős szél fújt, mely kifeszítette a vitorlákat. A hajósok felvonták a horgonyt, s a hajó a kikötőből kifutott a nyílt tengerre.

A két gazfickót rútol rászédtek tehát, amit teljes mértékben megérdemeltek, hiszen hitványul cselekedtek. Amint visszatértek a szállásukra, kinyitották a zsákot, melynek erősen be volt kötve a szája. Midőn megtalálták benne a rézpénzeket és az ónnal bevont ólmot, képzelhetitek, mily nagy düh fogta el őket.

– Hitemre – kiáltott fel Clarembaut –, ez aztán a rossz vásár! Átkozott legyen az a keresztelőmedence, amelyben megkereszteltek minket! Hisz' áru-
lást követ el, aki megtagadja Istenét. Márpedig mi ezt tettük, s azt nyertük vele, hogy a kénköves pokolban fogunk sínylődni.

CLXXX.

Escot, a hajóskapitány kifutott tehát a kikötőből, s felvonta hajója fővitorláját, melynek finom selyme kétosztatú volt. Az erős szél átjárta a fedélzetet és belekapott a vitorlákba, s a hajó úgy hasította a tengert, akár a vadászólyom az eget. Isten büntetéseként a lator Clarembaut-t jól rászédtek, akárcsak házigazdáját, Peraut-t, kik rezet kaptak jó minőségű színarany helyett; ám így kellett történnie, mert Isten büntetése sújtsa azt, aki tolvajtól bármit vesz, vagy szolgára titkot bíz, amit az elárul; mert közel s távol – egészen biztos lehet benne – megfizeti annak árát, midőn többektől visszahallja azt.

Florence, a nemes császárnő a hajón volt tehát, s egy boltíves szobában egy puha szőnyegen foglalt helyet. Bőre fehérebb volt a májusi cseresznye virágánál, s nem volt nála gyönyörűbb hölgy egészen Lübeck kikötővárosáig. Escot, a bodor bajszerű hajóskapitány felkereste Florence-ot, aki éppen Istenhez fohászkodott, hogy épségben vigye el őt oda, ahol a Megváltó született. A hajós úgy elámul a királynő szépsége láttán, hogy a perzsa császár minden aranyát odaadta volna, ha kedvét tölthette volna véle. Florence látván a szürke szakállú és ősz hajú hajóskapitány döbbenetét, elsápadt, s az összes vér kifutott orcájából. Escot pedig ekként köszöntötte, ami egyáltalán nem esett neheze:

– Hozta Isten kegyedet, szép hölgyem, a hajóm fedélzetén! Egy teli zsák legjobb minőségű színaranyat fizettem kegyedért, ezt senki nem vonhatja kétségbe. Most már egészen az enyém kegyed, a tiltakozás mit sem ér; bármikor azt tehetem kegyeddel, amit jónak látok, s amilyen szépnek találok kegyedet, az a legnagyobb örömmel tölt el. Ezer márka⁵⁶ csillogó aranyért sem adnám el kegyedet, de még Gáza összes kincséért sem, melyet Betis király uralt.⁵⁷

– Ó, Istenem – sóhajtott fel Florence –, hát ismét elárultak engem? Vajon hol van Clarembaut? Netán ő is cserbenhagyott?

– Bizony, elhagyta kegyedet – válaszolta Escot –, még pedig egy teli zsák jófajta aranypénzért. Ha nemes személye ezután engem szolgálna, több kincset adnék kegyednek, mint amennyit Dávid, Jeruzsálem királya, vagy fia, Salamon valaha is birtokolt. Oly heves vágyat érzek becses személye iránt, hogy ha az nem teljesül, a szívem azon nyomban meghasad.

– Hagyjon fel e beszéddel, jó uram – szakította félbe a hajóst Florence –, úgy látom, örület szállta meg irántam. Hitemre, mellyel Szent Pálnak tartozom, kit Spoletóban imádnak, inkább égjen el tűzben a testem vagy vettessék a tengerbe az apró halaknak.

Escot-t ugyancsak lesújtották Florence szavai; megragadta hát a derekánál, és magához akarta ölelni, ám a nemes hölgy, ahogyan csak a torkán kifért, azt kiáltotta:

– Dicső Mennyei Atyám, Szentlélek Istenem, oltalmazz engemet, hogy ne érje csúfság testemet!

Akkor rémisztő nagy szélvihar támadt, amely töből kicsavarta a vitorlákat és kettétörte a főárbocot, melynek darabjai a hajóra hullottak, és kis híján felborították. Escot otthagya Florence-ot, s a csörlőknél termett, hogy amennyire tudja,

⁵⁶ A márkát egyaránt használták súlymértékként (fél font) és nyolc uncia arany vagy ezüst értékű pénzegységként a középkorban.

⁵⁷ Betis – valójában Batisz perzsa szatrapa –, aki Palesztinát védelmezte Nagy Sándor hadjárata idején.

egyenesebe hozza a hajót. Ám a vihar egyre csak erősödött; hó és jégeső hullott alá, mennydörgött s az eget villámok hasították fel. Még a legbátrabbakat is félelem fogta el, hogy vízbe fúlnak, ami nem volt meglepő, mert a nap is eltűnt az égről, s oly nagy sötétség borult rájuk, hogy csak kínkeservesen vették észre egymást.

CLXXXI.

Tombolt a vihar, az ég elsötétült. A hajón lévők közül senki nem érezhet-
te magát biztonságban, s még a legbátrabbakon is szörnyű rémület lett úrrá
a hatalmas viharban és zivatarban. Az arany és azúrkék színűre festett vitorlát
szétszaggatta, a kemény fenyőfából készült főárbocot pedig darabokra törte
a szélvihar. Escot is megrémült, s egy ijesztő gonosztevőnek tűnt fel, ki joggal
hihette, hogy minden vagyona tüstént az enyészeté lesz.

CLXXXII.

Tombolt a vihar, s magasra csaptak a tenger hullámai. A viharfelhőkből
sűrű eső záporzott, melyet a szél felkavart; a sötét eget csak a cikázó villámok
világították meg, s egyik hullám a másik után csapott át a hajó fedélzetén.
Egy vaddisznó üvöltéséhez hasonlatos fürgeteg összetörte a hajót, a kormány-
rudat kifordította a helyéről, a csörlőket darabokra szaggatta, a fővitorlát és
az árbocot pedig a tengerbe sodorta. A hajót kezdte elönteni a víz, ami ellen
semmit sem tehettek, s az kormányrúd híján az oldalára dőlt. Akkor a mélybe
eresztették a horgonyokat, ám nem tudták megakadályozni, hogy a kötelek el
ne szakadjanak. Escot, a hajóskapitány erre így kiáltott fel:

– Mennyei Urunk, mind itt halunk meg, ha nem segítesz rajtunk!

Majd a fényes arcú Florence-ra pillantva, s könnyeivel küszködve, szelíden
így szólt hozzá:

– Szépséges, drága hölgyem, eljött a halálunk perce. Tudja meg, hogy a világ
összes aranyánál jobban szeretném kegyedet, ha megmenekülhetnék innen.

– Ó, Magasságos Isten! – kiáltott fel Florence –; s te még hozzá mersz fo-
hászkodni! Inkább vízbe fúlok, mintsem hogy a kedved szerint cselekedjem.
Bizony, nagy szűgyenben maradsz, mielőtt még a szárazföldre érnének, ami-
re olyannyira vágyódsz. Ó, római Esmeré, oltalmazzon téged Ő, aki Ádámot
és Évát teremtette az emberiség üdvére! Soha nem fogod már viszontlátni
Florence-ot, a te hű társadat.

Eközben a vihar tovább erősödött; a tenger hullámai egyre magasabbra csap-
tak, s összezúzták a hajó elülső tatját, és elsüllyesztették a hajóorrot, minek
folytán a hajó belsejét több száz akó víz árasztotta el. Senki nem tudott megma-
radni a hajó fedélzetén vagy belsejében; valamennyien a vízbe fúhtak volna, ha

csak Isten nem mentette volna meg őket. Florence királynő sóhajtozni kezdett, midőn azt látta, hogy a hajót elönti a víz és darabokra szaggatja. Erényes és okos volt, s emlékezett a Jóisten magasságos neveire, melyeket mind fel tudott sorolni; a szépséges hölgy azon nyomban egymás után el is mondta azokat. Isten tudomást szerzett erről, kétség nem férhet hozzá, s nem engedte, hogy Florence vízbe füljön és a sátán martaléka legyen. A nemes hölgy egy liszteszsákra kapaszkodott fel. A hajót teljesen elöntötte a víz, és elsüllyedt. A matrózok és utasok, idősek és fiatalok – a hajóskapitány és a fényes arcú Florence kivételével – mind vízbe fulladtak. Midőn Escot azt látta, hogy nem tudja megmenteni hajóját, megragadta a tenger színén úszkáló kormányrudat, s felült rá. Florence pedig két kézzel erősen fogta a zsákot, hogy le ne essék róla. Ha Isten is úgy akarja, megmenekülhet, s állíthatom, újból a Római Királyság koronás úrnője lehet, mert akit Isten oltalmába vesz, annak senki emberfia nem árthat.

CLXXXIII.

A hajó a darabokra tört fedélzetével együtt a mélybe süllyedt. A rajta lévők mind vízbe fulladtak, kivéve Escot kapitányt és római Florence-ot, aki egy zsákon menekült meg. Nagy félelem fogta el, s Istenhez és a Szent Szűzhöz, Máriához fohászkodott:

– Úgy igaz, Mennyei Atyám, az volt óhajtásod, hogy a Bottentrot-ban⁵⁸ született Júdás eladjon Téged az átkozott zsidóknak, akik mind úgy vélték, hogy Astaroth⁵⁹ királyságának ura vagy; ám megfizettek érte, elmondom Neked szóról-szóra, midőn Vespasianus és fia, Titus elfoglalta és birtokba vette Jeruzsálemet, s százezerszer megbosszultatott a Te halálad. Miként úgy igaz, Mennyei Atyám, hogy jogtalanul bántak Véled, oltalmazd meg lelkemet, hogy ne lehessen azok martaléka, akik azzal hivalkodnak, hogy a pokolból nyerik támaszukat! Szüntesd meg hát ezt a dúló vihart és zivatart!

Isten könyörületes volt, és ekként cselekedett. A szélvihar elült, a tenger lecsendesedett, és a hullámozgás megszűnt. Majd felbukkant egy hajó, melynek kapitányát Margot-nak hívták. Rátalált a kormányrúdon kuporgó Escot-ra, akit hamarjában felvett a hajójára. Florence-ot nem vette észre, mivel a dagály túl messzire sodorta; Isten azonban megóvta, akibe bizodalmit vetette, noha már igencsak reszketett. Kisütött a nap, és sugarai egy kissé felmelegítették; a vér visszatért tagjaiba, és valamennyire megnyugodott. Jobbra nézve, egy magas sziklát vett észre, mely egy kis tengeröböl felett magasodott. A hullámozgás egyenesen a szikla felé sodorta,

⁵⁸ A kis-ázsiai Kappadokia (ma Kapadokya Törökországban) egyik völgye.

⁵⁹ Astaroth vagy Astarté, az ókori sémi népek istennője; itt a Sátán birodalmát jelenti.

s egy nagy hullám a zsákkal együtt egy szélvédett partszakaszra vetette Florence-ot, akinek a partra érkezéskor semmi baja nem esett. Amint szárazföldre ért, hálát adott a Teremtőnek, s nyomban talpra ugrott, attól félve, hogy a tenger elragadja. Megkapaszkodott egy erős gyökerű fában, majd egy ösvényen, melyet vadállatok tapostak ki, minden segítség nélkül, még botra sem támaszkodva felfelé indult. Átnedvesedett ruhája igencsak nagy súllyal nehezedett rá. Kínnal, keservesen jutott fel a szikla tetejére a nemes császárnő, ki attól félt – joggal –, hogy a tenger követni fogja. A nap erősen sütött, s nem fújt a szél; Florence akkor leült a földre, hogy megszáritsa a ruháját. Jó urak, elmondhatjátok, hogy az Úristen szerette őt, midőn ily halálos veszedelemtől mentette meg.

CLXXXIV.

Egy keddi napon történt – pontosan be tudok számolni róla –, hogy a fényes arcú Florence a sziklához érkezett, melynek tetején a ragyogó napsütésben megszáritotta vizes ruháját. Végtelenül boldog volt, hogy megmenekült az ellenség karmaiból. A Mi Urunkhoz fohászkodott, hogy vezesse olyan helyre, ahol nem érheti többé bántódás. Jobbra tekintve, észrevette Szép Menedéket, egy tekintélyes apátságot, melyet még Julius Caesar létesített a beaucaire-i öböl mellett. (Számos emlékezetes dolgot hozott létre.) Legalább száz apáca élt ott, kik Isten dicsőségére latin könyvek olvasásával töltötték idejüket. Megpillantván őket, Florence lelke megnyugodott. Lefelé indult a Viel Orsaire melletti szikláról, s a Macaire-kapun keresztül lépett be a városba. Abban a pillanatban felcsendültek az apátság harangjai anélkül, hogy bárki meghúzta volna a köteleiket. Az apácák odafutottak, s az egész térséget betöltötték, majd posztócsuhájában az apátnő is megérkezett. Elképzelni sem tudták, hogy mi történt. Kiszedték a relikviákat a szekrényekből, és mindet a kolostorba vitték. Fényes körmenet indult el a sekrestyéből keresztekkel és füstölőkkel; a körmenetben haladók elhagyták a kolostort, és a kellemes időben zsoldárokat énekelve felfelé indultak a főutcán. Szép sorban haladtak a körmenetben, melyből senki sem akart kimaradni. Akkor feltűnt előttük Florence, kinek szépsége az egész környéket beragyogta. Az apátnőnek is nagy tetszésére volt, aki kézen fogta, és a Szent Hilarius⁶⁰ kolostorba kísérte. Az apácák nagy örömmel fogadták a nemes hölgyet, s egyikük sem akart kimaradni az üdvözléséből.

CLXXXV.

Florence királynőnek sok érdeme volt, s megmenekült a félelmetes tengeri viharból, amely soha egyetlen nemes hölgyet nem sodort még ily nagy

⁶⁰ Poitiers püspöke volt, Kr. után 366-ban halt meg.

veszélybe. Ám tudnotok kell, hogy a legjobb védelmezője akadt: Jézus óvta meg őt, kit hön szeretett, s így épségben érkezett a Szent Üdvözítő kikötőjébe. Most már Szép Menedéken, a Rocheflor alatt épült jeles klostromban tartózkodott örömben és boldogságban, s maga az apátnő állt szolgálatára és vette körül nagy tisztességgel. Egy napon az apácák a káptalanba mentek, s velük tartott az érdemdús Florence is, kinek szépsége a szószéket is beragyogta. Az apácák köréje ültek, s az apátnő kedvesen azt kérdezte tőle:

– Isten szent nevére, úrnőm, honnan érkezett kegyed teljesen egyedül, kísérről nélkül? Bizonyára szent hölgy kegyed, s az én Uram Istenem engem rendelt a kegyed szolgálatára, minek folytán éjjel s nappal hűséggel fogom szolgál ni kegyedet.

– Ne legyenek kétségei, drága hölgyem – válaszolta Florence –, csak egy szerencsétlen vagyok, noha férjem is volt, aki nem közeledhetett hozzám, mint aszonyához, mert elrabolt tőle, a nemes vitéztől a saját fivére, hogy Isten hozzon reá gyalázatot! Ám erről többet nem mondhatok, hiszen esztelenség volna, mivel hallgatási fogadalmat tetetett velem az álnok lelkületű bátyja. A Teremtő segítségével érkeztem ide, aki egyes-egyedül szétzúzta a poklot, s kimentette onnan szenvedő híveit. Arra kérem kegyedet, fogadjon engem a nővérek közé, amíg Istennek nem lesz más szándéka velem. Őreá bízom magam, aki a világot élteti.

Florence mélyen hitt abban, hogy még együtt lehet urával, Esmerével.

CLXXXVI.

Florence királynő megmenekült tehát a háborgó tengerből a finomra őrölt liszttel teli zsákon, melyet a mohás szikla alatti partra vetett Isten, ki igaz oltalmazója volt, s jó kikötőbe vezette. Szép Menedékre, a meredek szikla alatt lévő apátságba érkezett, ahol nagy megbecsülésben volt része. Teljes biztonságban volt ott a királynő, mert Isten oltalmazta őt. Azon a napon az apátnő az apácákat tanácskozáásra hívta, melyen Florence is részt vett. Amikor megjelent közöttük, valamennyien felálltak a tiszteletére, mert látták, hogy mily nagy jóssággal van megáldva. Leült a nővérek közé, kik nagy szeretettel vették körül. Ő szólalt meg először, s ily okos szókkal fordult az apátnőhöz:

– Tisztelendő anyám! Adjon nékem kegyed egy apácaruhát, egy kámszát és egy csuklyát; a csupasz testemre egy ritka szövésű inget öltenék, s boldog lennék, ha fátyolt viselhetnék. S addig nem fogom elhagyni a klostromot, amíg a szívem másképp nem óhajta.

Akkor eszébe jutott Róma, ahol született, valamint a vitéz Magyarhoni Esmeré, aki mindenképpen tudomást fog szerezni róla, s a karjaiba zárja majd meztelen testét.

CLXXXVII.

Az istenfélő Florence királynő az áhított apátság falai között volt tehát, s nagyon szerette őt a Mi Urunk, midőn kimentette a tengerből.

Escot, a hajóskapitány máshol ért partot. A kereskedő, aki hajójára vette, egy kikötőben partra tette. Nagy szerencséje volt, hogy ekként megmenekült a hajótörésből. Adaliába⁶¹ érkezett, ám nem sokat ért el vele, mert nem volt egy garasa sem, és nagy nyomorba zuhant. Az éhségtől és a szenvedéstől betegség szállta meg a nyomorultat. Mindkét orcája feldagadt, elveszítette hangját, a látása zavarossá vált; felettébb jó orvosnak kell lennie annak, aki valaha is meggyógyítja. Egy városon kívüli, ósdi szalmakunyhóban húzta meg magát.

A szépséges Florence, kit Isten a saját kezével teremtett, nem sokkal azelőtt érkezett Szép Menedékre, a szent apátságba, melyet a Mindenható létesített. S miként hallhattatok, a nemes királynő apáca lett a klostromban. Az apátnő egy apácaruhát hozott néki, a fejére pedig jóságosan egy fátyolt helyezett, majd jobb kezével négyszer megáldotta. A nemes hölgy a hálaadó énekekről sem feledkezett meg, midőn megszólaltak az apátság harangjai. Amikor véget ért a mise, és delet harangoztak, ebédelni indultak, s a szakács bőséges ebédet szolgáltat fel nekik. Florence elégedett volt, mert Isten szolgálhatta, s miként áhította, a klostrom befogadta. Mivel hite makulátlan volt, sorsa jobbra fordul, s hamarosan Rómába indul, ahol ismét királynő léssen. Viszontlátja Esmerét is, a nemes lovagot, aki már oly nagyon vágyik reá.

Esmeré azonban éppen ádáz harcot vívott Apulia királyával, aki feldúlta földjeit. A jó Esmeré király harmincezer római harcossal hadba indult ellene, s a hadak megütköztek egymással. Az egyik drágán fizetett meg merészségéért, mert az apuliaiakat legyőzték a rómaiak, s csak kevesen menekültek meg közülük. Esmerének nagyon melege volt, ezért levette nehéz sisakját, miközben páncélinge csuklyája lecsúszott a nyakáig. Akkor egy íjász egy nyilat lőtt ki feléje, amely megsebezte a fején; a nyíl apró hegye befúródott a koponyájába, s a sebét ellátó, figyelmetlen orvos nem vette azt észre. Azzal biztatta Esmerét, hogy tökéletesen meggyógyítja, ám nem mondott igazat, mert nem ezt tette. Sokkal bölcsebb lesz majd, aki ki fogja kúrálni a baját. A király és hadserege visszatért Rómába. Esmerének azonban nem szűnt meg szörnyű fejfájása, s tudta, ha nem kap gyors segítséget, nem sokáig fog élni.

⁶¹ A mai törökországi Antalya a Földközi-tenger partján.

CLXXXVIII.

A jó Esmeré király visszatért tehát Rómába. Ám súlyosan megsebesült a fején, midőn a nyíl vashegye befűrődött a koponyájába. Senki emberfia nem járhatott volna rosszabbul: nem tudott meggyógyulni, egyre rosszabbodott az állapota. Amikor pedig a sebe begyógyult, a fejfájástól kis híján esztét veszítette, s az életéért két dénárt sem adtak volna.

Ezalatt Florence királynő, mint tudjátok, Szép Menedéken tartózkodott, ahol apáca lett, és fátvolt viselt, s minden gondolatával a Mi Urunkat szolgálta. Nem volt oly hajnali ájtatosság, sem imádság, melyet Florence ne hallgatott volna jó szívvel. Mialatt a többi apáca aludt, ő sokat virrasztott, s a szentség átjárta a testét. A keresztény világ minden aranyánál jobban szeretett alamizsnát osztani és más irgalmas dolgot cselekedni. S tudjátok, miért tette mindezt? Nem fogom eltitkolni, hanem elmondom néktek, ha meghallgatjátok: ki akarta érdemelni ama boldogságot és megtiszteltetést, hogy Isten erre a helyre vezette.

A klostromban sok apáca élt, akik között volt egy szép fiatal nővér, akit betegség támadott meg: fájt minden tagja és az oldala, az arca csúnyán feldagadt, s alig tudott lábra állni. Ha nem segítettek volna rajta hamarost, napjai meg lettek volna számlálva. Római Florence-ot nagy szánnalom fogta el iránta, és jóindulattal fordult feléje; s érette csodát tett Isten, miként tüstént hallani fogjátok, mert az Úr nagyra értékelte jámborságát, és felemelte lelkét.

CLXXXIX.

A tiszteletre méltó Florence királynő késlekedés nélkül felkereste az apácát. Vele ment a tiszta szívű fejedelemsasszony, a házfőnöknő és a sekrestyés is. Az apáca csüggedten feküdt az ágyában.

– Kedves nővérem – szólította meg Florence –, igen letörtnek látom kegyedet, nagyon megrendült az egészsége.

– Így igaz – válaszolta a nemes hölgy –, nem fogom megérni a holnapot. Nézzen rám kegyed, az egész testem felpuffadt a lábamtól a nyakamig.

– Kedves nővérem – szólt Florence –, ne csüggedjen, hanem könyörögjön Istenhez, a Mindenható Atyához, Szűz Mária fiához, nyújtson segítséget kegyednek, hogy mielőbb meggyógyuljon.

CXC.

Florence a felpuffadt testű apáca fölé hajolt egy lambériás és kőpadlós szobában, s vele volt a nagy bölcsességű fejedelemsasszony is számos más apácával együtt, akik súlyosan beteg nővérüket jöttek meglátogatni. Oly betegség

támadta meg őt, melyből nem tudott kigyógyulni: a hasa úgy felpuffadt, hogy nagyobb volt egy megvasalt kádnál.

– Kedves nővérem – fordult hozzá Florence –, ne csüggedjen, hanem erősítse meg hitét és bízson Mennyei Atyánkban, ki már oly sok lelket megmentett! Holnap vecsernyéig teljesen vissza fogja nyerni az egészségét.

A nemes királynő akkor elterült a padlón, s tekintetét kelet felé fordítva, Istenhez fohászkodott, ki az eget és a földet teremtette:

– Oly igaz, Mennyei Atyám, miként tested a Szent Szűztől született, kit nem érintett férfi, s szűz volt már azelőtt és most is az, ezért hát Szűz Máriaként imádjuk. Midőn az ott lévők nagy boldogságára megszületett, egy ifjú hajadon érkezett születésed helyére; Szent Anasztáziának hívták, aki Rómában született, s igencsak szerencsétlennek érezte magát, merthogy – miként az írástudók feljegyezték – hiányoztak a kezei. Ám a kézcsonkjaival magához akart Téged emelni, ez a színtiszta igazság, s Te akkor kezet adtál néki. Aki tiszta szívéből szolgál Téged, Istenem, annak nem marad el jutalma. A hitvány Júdás harminc ezüstpénzért adott el Téged, Uram, a zsidóknak, kik megkapták ezért büntetésüket, midőn százezren pusztultak el közülük egyetlen nap alatt.⁶² Ama szerencsétlenek miatt tűrted ezt el, Uram, kik a pokolban szenvedtek; sok derék ember jutott erre a sorsra, Ábrahám és Ádám, hitvese, Éva miatt, ki megette a tiltott gyümölcsöt, s ezért másokkal együtt a pokolra jutott. Ám, Te, Uram, kiszabadítottad őket a kárhozat füstjéből, ama szennyes házból, ahol az örömnak nincs helye; a három ifjút is kimentetted a tüzes kemencéből,⁶³ s megóvtad Zsuzsannát, kit igaztalanul vádoltak meg el nem követett bűnnel, valamint kiszabadítottad Dánielt az oroslánveremből, s Jónást a cethal hatalmas gyomrából, ki a kilencedik napon Ninive kikötőjébe érkezett, ahol a Te első törvényeidről prédikált. Igaz hitemre kérlek, Uram, gyógyítsd meg ezt az asszonyt, ki megmérgeződött, s szörnyű baj és betegség támadta meg testét.

Imádságát befejezván, Florence felállt, s jobb kezét a magasba emelve négyszer keresztet vetett a betegre, akinek azután végigtapogatta a testét. Amint Florence megérintette a nővér testét, betegsége azon nyomban megszűnt: feldagadt hasa lelohadt, sápadtsága eltűnt, s egyszerre oly szép lett, mint egy tündér. E csodát látván, a fejedelemasszony felettébb boldog volt, hogy rátaláltak e szent hölgyre. Felzúgtak a harangok, s hálaadó imákat énekeltek.

⁶² Utalás arra a vérfürdőre, amely akkor következett be, amikor Titus, római császár Kr. u. 70-ben elfoglalta Jeruzsálemet.

⁶³ Ld. Dániel könyve, 3, 1-28.

Szép Menedék lakóin nagy izgalom lett úrrá, s valamennyien a klostromhoz futottak, hogy szemtanúi legyenek a csodának. Az egész környéken hamar híre ment a városba érkezett jámbor hölgynek, akiért Isten reggel és este csodát tett. Nem volt az ég alatt oly ember, kinek testét köszvény, csúz vagy más betegség támadta meg, s aki ne épen és egészségesen távozott volna onnan. Nem hallhattatok oly játékokról vagy híres ünnepségekről, ahol fele annyi ember gyűlt volna össze, mint amennyi leprás vagy podagrás jött Szép Menedékre a vidék országútjain. Nem volt beteg egészen az óceánig, ki ne vitette volna oda magát fagyban és hőségben, hogy teste meggyógyuljon.

CXCI.

Szép Menedéken volt tehát Florence királynő, kit híven szolgált az apátnő és a többi, jó családból való apáca. A nemeshölgy egy ritka szövésű csuhát viselt, s nem vágyott sem cobolyprémmre, sem fehér hermelingalléros selyemtunikára. Egy herceg vagy palotagróf minden aranyánál jobban szeretett hajnali és esti ájtatosságokat énekelni. Isten csodát tett érte, mint mondják a klerikusok, s amit a fényes Rómában is feljegyeztek. Őhozzá könyörgött nap, mint nap, Ki Áron tüskés vesszejéből virágot fakasztott, hogy adná vissza néki nemes urát, amint visszatér Rómába, s ismét a közelében lesz.

Jó urak, hallani fogjátok, hacsak nem ér véget az énekem, miként érkezett vissza a nemeshölgy Rómába, ahol Esmeré király, ő pedig királynő volt.

CXCII.

Most megválnék Florence-től, kiről eddig meséltem, s Milonról fogok szólni, a hitvány gazemberről, aki becsapta Florence-ot, miként elbeszéltem, s fivérét, Esmerét is elárulta, midőn elragadta tőle hitvesét, s ezzel kihívta maga ellen Isten haragját. Nagy szegyenbe taszította volna Florence-ot, ha tehetne volna, ámde Isten megóvta őt, ki minden gondolatával feléje fordult. Milon Guillaume de Dolnál talált menedéket, s minthogy kitartó, jó lovas volt, Guillaume nagy becsben tartotta. Utóbbi éppen háborúságba keveredett egyik nagyravágyó és kevély szomszédjával, aki feldúlta birtokának nagy részét, ám Milon a segítségére sietett, s legyőzván Guillaume ellenségét, végül tömlőcbe juttatta. Hőstettéért nagy tiszteletnek örvendett a tartományban, ám a Florence-nak okozott sérelem miatt nem könyörgött Isten, a Mennyeik Dicsőséges Ura bocsánatáért. Meggyalázta volna a testét, ha módjában állt volna, de Isten az ő jóságában megakadályozta őt ebben. Milon azonban elnyerte tetteért „jutalmát”. Mennyei Urunk egész testét rettenetes csapással sújtotta: lepra és podagra kínozza, alig tudott levegőt venni, mert orra eldugult,

homlokát és arcát sebek és kiütések borították, lábszárai megdagadtak és lábfejei kisebesedtek, s egy város aranyáért sem tudott volna lábra állni. Egy városon kívül eső kunyhóba száműzték, és Guillaume de Dol, ki továbbra is ragaszkodott hozzá, istenszeretetből gondoskodott róla. Jó urak, nem lehet az szegény, kinek a Mindenható egészséget ad, s nem is tudja igazán, mily nagy kincset kap Tőle. Egy hétfő reggelen, amint megvirradt, Milon igencsak kedvező hírt hallott. Azt mesélték, hogy Szép Menedéken él egy tiszteletre méltó és szentéletű nővér, aki mindahány köszvényes és csúzos beteget – feltéve, hogy őszinte hittel járulnak elébe – képes meggyógyítani. Amint ezt meghallotta Milon, hálát adott Istennek, s búcsút vett Guillaume de Doltól. Előbb azonban kért tőle egy szamarat vagy egy felszerszámozott öszvért, hogy azon indulhasson útra. A jó szívű Guillaume a beteg Milont egy erős tengelyű szekérre ültette, melyet egy almásderes igásló húzott, s a fogatot egyik megbízható szolgálja hajtotta. Miután ügyel-bajjal megtették útjukat, megérkeztek Szép Menedékre, ahol a többi beteggel együtt szállásolták el őket. Milon pedig alig várta, hogy találkozhasson a nemes hölggyel.

CXCIII.

Jó urak, figyeljete jó! s ím, hallgassátok a szép rímekkel ékes éneket, melyet nem énekelt még jobb igric Franciaországban.

Nagyhatalmú várúr volt Thierry, ki sok napon át oltalmazta az ifjú Florence-ot. Ám leánya, Beatrix miatt, kit elveszített, Florence nagy veszélybe került, s menekülnie kellett. Semmilyen bünt nem követett el azonban, jól tudta ezt a hitvány áruló is, kit ne kerüljön el Isten büntetése. Ámde Thierry azt hitte, Florence ölte meg leányát, holott Macaire követte el e gáztettet, melyet Mennyei Atyánk keményen megtorolt. Arca felpuffadt, s bíborvörösre vált, a hasa pedig akkora lett, mint egy hordó, s olyannyira megbénult, hogy csak mankóval tudott járni. Thierry, a várúr nagy bánatot érzett miatta, mivel Macaire a hűbérese volt, s hűséget esküdött néki. Isten világosítsa meg azonban elméjét, mert ha jobban ismerte volna, s tudta volna, mit követett el, máglyára küldte volna, vagy a Plaisance nevű folyóba fojtatta volna.

CXCIV.

Macaire-nek nagy fájdalmai voltak, s igen nyomorultul érezte magát; feldagadt hasa akkora volt, mint egy igáslóé, a fél testét elveszítette, és sokat szenvedett; a halál árnyékában élt, mert összes családtagja meghalt már, csak egy unokafivére maradt életben. Ő említette néki egy kedd reggelen, hogy már csak Szép Menedékben reménykedhet.

– Isten oly nagy csodákat tesz ott, mint amikor a vizet borrá változtatta unokafivére, Szent János menyegzőjén.⁶⁴ Az ottani klostrom falain belül él egy nemeshölgy, kit áldjon meg Isten. Széles e világon nincs oly mozgásképtelen béna, sem köszvényes, csúzos vagy leprás, aki – feltéve, hogy igaz hittel és szándékkal érkeznek oda – ne épen és egészségesen távozna onnan. Ha már ott lenne kegyelmed egy fenyő árnyékában, láthatná, hogy az út végig telis-tele van betegekkel, kik annyian vannak, mint a Frairin híd felszentelésén. Menjen oda, jó uram, ne riadjon vissza; gyónja meg bűneit Martin atyának, kiben úgy hiszek, mint a Teremtőben, kinek akaratából a Rajna vize hegyen-völgyön keresztül folyik, mielőtt a tengerbe ömlene. Még Szent Mamin⁶⁵ ünnepe előtt teljesen vissza fogja nyerni egészségét.

CXCV.

– Kedves kuzin – szólta Macaire –, mondd csak, te tréfálsz? Azt állítod, azért igyekszik annyi sok beteg és nyomorult ember Szép Menedékre, hogy ott gyógyulást nyerjenek?

– Így igaz, a tanúm reá Szent Tamás, több ezren fekszenek ott zsákjaikon. Ha már a klostrom előtti fenyőfa alatt lennél, azt látnád, hogy az egész környékről odasereglettek a betegek és bénák. Az utakat teljesen ellepték a szekereken és kordékon érkező nyomorultak. Ha hiszel nékem, te is felkeresed e szent apátságban ama fekete ruhát viselő nemeshölgyet, s ha bízol benne, s ő pedig hajlandó meggyógyítani téged, teljesen gyógyultan fogsz onnan távozni és semmilyen fájdalmat nem fogsz érezni.

– Kedves kuzin – válaszolta Macaire –, kísérv el oda engem. Ha valóban meggyógyulok, felettébb nagy lesz a jutalmad. Most pedig ne késlekedj, hanem menj el az én uramért, s mondd meg néki, hogy jöjjön, s látogassa meg a szenvedő beteget.

S rokona máris indult Thierry várúrhoz egy jól táplált paripán. Az alávaló Júdás, ki eladta a Mi Urunkat, nem követett el nagyobb árulást, mint e sátánfajzat, aki meggyilkolta Beatrixot; ám unokafivére mit sem tudott erről, különben vízbe fojtatta vagy tűzbe vettette volna.

CXCVI.

Thierry felkereste tehát lovagját, Macaire-t, akinél gonoszabb ember nem viselte még e nevet.

– Kedves barátom – szólította meg Thierry –, úgy látom, nagy bajban van.

⁶⁴ A kánai menyegzőn.

⁶⁵ Szent Mesmin (Maximinus), az Orléans melletti Mici apátja, aki Kr. u. 520 körül halt meg.

Szent Hilariusra mondom, felettébb kedveltem kegyelmedet, s módfelett sajnálom, ami kegyelmeddel történt, ám nem tudok többet tenni az érdekében. Teljesen felpuffadt az arca és a teste, s nem használ kegyelmednek sem orvosság, sem gyógyír, sem főzet.

Ó, Magasságos Isten, ha a várúr tudta volna, mit követett el a hitvány lator, Szent Sicariusra,⁶⁶ menten vízbe fojtatta volna. Az alávaló gazember azt válaszolta urának:

– A Mindenható Isten áldja meg kegyelmedet! Azt hallottam, hogy Szép Menedéken van egy szent életű apáca, kit Isten magához akar emelni, mivel teljesen áthatotta az istenhit és a szent világosság. Azt is hallottam, hogy nincs az ég alatt oly beteg, aki ha őszinte hittel keresi fel e szent helyet, ne épen és egészségesen térne vissza onnan. Ha valaha is szeretett engem, nagyuram, az Isten nevére, vitessen el az Orsaire-szikláig, ahol a fényességes apátság és az istenfélő, szent apáca található. Még ma éjjel elindulhatunk Beaucaire-be, s reggel pedig, amint felkel a nap, már ott is lehetünk.

CXCVII.

A tiszteletre méltó Thierry várúr nyomban parancsot adott alattvalóinak a készülődésre, majd azt mondta Macaire-nek:

– Örvendjen hát, és legyen bizakodó, mert hitvesemmel együtt elkísérem kegyelmedet. A betegsége módfelett elszomorít, s ha a bajától megszabadul kegyelmed, Szent Riquier-re⁶⁷ mondom, nagyon boldog leszek.

– Ne is keslekedjünk, nagy jó uram – válaszolta Macaire –, mert már nagyon vágyom arra, hogy találkozhassem e nemes hölgygel. Mélyen hiszek Őbenne, kit a Jordán folyó vizében Szent János megkeresztelt, miként az egyház fiai hirdetik, s ezért remélem, vissza fogom nyerni egészségemet.

– Adja Isten, kedves barátom – szólta Thierry –, aki a tengert és a földet, valamint az első embert, Ádámot teremtette!

Azzal Thierry a fényes tekintetű Églantine-t hívatta, kinél nemesebb hölgy nem akadt onnan Montpellier-ig.

– Drága hölgyem – fordult hozzá Thierry –, az Istenre kérem, induljunk máris Szép Menedékre. Van ott egy nem régen érkezett nemeshölgy, egy áldott apáca, ki oly jártas a gyógyítás mesterségében, hogy nincs a föld kerekén oly lázas beteg, nyomorék vagy bármily más bajtól szenvedő, akit keze érintésével ne tudna meggyógyítani.

⁶⁶ Lyon püspöke, Kr. után 425 körül halt meg.

⁶⁷ A ponthieu-i Centule apátság alapítója a Kr. u. VII. században.

– Jó uram – válaszolta a nemeshölgy –, már tegnap óta tudok e csodatételről, melyet minél előbb saját szememmel is látni szeretnék. Szóljon a háznépének, hogy készüljenek az útra, s egy málhás lóval hozasson magával aranyat és ezüstöt is. Vitesse hát oda lovagját, Macaire-t, ki, ha meggyógyul, még jó szolgálatot tehet kegyelmednek.

Magasságos Isten, ha a nemeshölgy tudott volna a lovag halálos vétkéről, hogy miként ölte meg egy acélkéssel a leányát, legott máglyára küldte, vagy a tengerbe fojtatta volna! Ám idővel tudomása lesz róla, nem titkolom előttek, mert Római Florence, kit Isten oltalmazzon minden bajtól, kényszeríteni fogja Macaire-t, hogy számos lovag jelenlétében bevallja, miként ölte meg egy acélkéssel Beatrixot.

Thierry úr egy gyors járású ménre, hitvese pedig egy drága paripára ült fel. Macaire-t egy nagy kordéra ültették, melyet mentával és édesköménnyel illatosítottak. A kordét két igásló húzta, melyeket unokafivére, Menesier hajtott. A nemes Thierry urat számos csatlósa és szolgája kísérte el az útra. Miután elhagyták városukat, a legrövidebb úton a sziklára épült Szép Menedékre lovagoltak, s még naplemente előtt meg is érkeztek oda. Egy szép kertes fogadóban szállt meg Thierry az apáság mellett, Macaire-nek is jó szállást kerítettek, s a fogadó szakácsai bőséges vacsorát szolgáltak fel nekik.

CXCVIII.

Thierry várúr, kinek felettébb nagyok voltak érdemei, megérkezett tehát a sziklára épült Szép Menedékre. Vele együtt érkezett oda hitvese, a szépséges és istenfélő Églantine úrnő is, aki nagyon vágyott már találkozni a klastrom apátnőjével, s a szentéletű apácával, aki meggyógyította a betegeket és a bénákat. Magyarhoni Milon, a sógora is ott volt, aki elrabolta őt; Isten büntesse meg érte! Olyannyira felpuffadt a teste, hogy kis híján széthasadt, arcát a köszvény és a lepra miatt sebek borították. Az átkozott Macaire is ott volt, kinek méreg járta át testét, és állandó szomjúság gyötörte. Escot-nak, a hajókapitánynak szintén nagy fájdalmai voltak; megvált hajójától, s igencsak elkeseredett, mivel sem meghalni, sem meggyógyulni nem tudott. Hozzá is eljutott azonban a Szép Menedéken élő jámbor apaca híre: az, hogy bármily felpuffadt volt is valaki, ha őszintén hitt Istenben és tiszta szívvel fordult a nemeshölgyhöz, legott kigyógyult bajából. Escot is szívesen felkereste volna Florence-ot, ha tehetne volna, s ha Isten is úgy akarta volna. Egy hajó érkezett akkor a kikötőbe, ahol egy napig vesztegelt a szélséksíkságon. Escot, a hajós tüstént ott termett, s addig könyörgött a Magasságos és Mindent Látó Isten nevében, hogy állapotára való tekintettel felvették a hajóra, mely – miként

Istennek tetszett – a jó szélben máris vitorlát bontott, s elhagyta a kikötőt. Négy és fél napig hajóztak duzzadó vitorlákkal, míg a Szép Menedéken lévő apátságához nem értek. A hajó kapitánya igen nagy gondban volt, mert nem talált kikötésre alkalmas helyet. Végül partra tették Escot-t, ki igen nagy fájdalomra panaszkodott, ám amikor látta, hogy megérkezett oda, ahová szándékozott, hálát adott Istennek, és nagy öröm töltötte el.

CXCIX.

Jó urak, temérdek beteg, béna, mozgásképtelen és megvakult ember gyűlt össze Szép Menedéken. Az istenfélő, szentéletű apáca híre egészen Keletig eljutott. Nem volt a földkerekségen oly öreg, vagy fiatal, akár kígyó marta meg, láztól szenvedett, köszvény vagy más nyavalya kínozza, ki ne gyógyult volna meg azon nyomban, ha jó szándékkal kereste fel Szép Menedéket. Clarembaut, a cégéres gazember, kire lesújtott Isten büntetése, Aquileiában volt, s szörnyen szenvedett: az egész teste megbénult, arca eltorzult, fogai kihullottak, s csak két mankóval tudott járni. Hallott a Szép Menedéken történt csodáról, a szentéletű hölgyről, aki meggyógyította a betegeket, s elhatározta, hogy felkeresi őt, ha Isten is úgy akarja. Talált egy hajót, mely éppen oda indult, s a Mindenható Isten nevében addig kérlete a hajó kapitányát, míg az megkönyörült rajta, és felvette a hajójára. Jó széllel kihajóztak, s egy éjjel megérkeztek Szép Menedékre. Clarembaut-t rövidesen partra tették, s a hajó továbbindult Benevento felé. Felettebb boldog volt Clarembaut, midőn megtudta, hogy megbánása jutalmul megérkezett oda, ahol gyógyulását remélte.

CC.

Jó urak, maradjatok csendben, s figyeljetek reám: szép éneket fogtok hallani, ha ti is úgy akarjátok; hallani fogjátok izgalmas történetét Florence elenségeinek, akik mind Szép Menedékre értek. Mint hallhattátok, sok bánatot okoztak néki, s még többet is okoztak volna, ha tehették volna, ám a jóságos Isten megóvta őt ettől. Odaérkezett Milon és a szakállas Escot, az alávaló Macaire, kit súlyos betegség támadott meg, a gaz Clarembaut, ki megbénult és ábrázata eltorzult. Milon leprás lett, és köszvény kínozza, s ő is Szép Menedéken remélt gyógyulást. Isten csodát tett, és egybegyűjtötte őket, s Florence valamennyiüket azonnal felismerte.

Most elhagyjuk Florence-ot, és Esmeréről, a római császárról szólunk, kinek nagy fájdalmai voltak. Két hónapja már, hogy megebesült a fején: egy nyíl hegye befűródött a koponyájába, amelyet nem tudtak onnan eltávolítani. A császár minden színét elveszítette; hajdani szép, fényes arca megcsúnyult és

szörnyen feldagadt. A főurak mind azt állították, hogy elméje is elborult; országa alattvalói teljesen kétségbe estek, s azt mondogatták, hogy ha uruk meghal, mindenüket elveszítik. Ám hírért hallották, hogy Szép Menedéken igazi ereklyék vannak, s hogy él ott egy szentéletű, jóságos nemeshölgy. Nem akadt még oly beteg ember a földön, akit ne gyógyított volna meg, ha igaz hittel és jó szándékkal kereste fel őt. Midőn Esmeré meggyőződött e hír igaz voltáról, bizalmasát, Agravaint hívatta:

– Kedves barátom – fordult hozzá a császár –, felettébb rossz állapotban vagyok, s ha ez továbbra is így marad, hamarosan meghalok. Szép Menedéken szent ereklyék találhatók, s van ott egy jámbor nemeshölgy, akiért Isten csodákat tett, miként mindenütt beszélük: több mint hatvan vak embernek visszaadta a látását, a bénáknak a járását, és a lázas betegeket meggyógyította. Holnap menjünk el hozzá, ha egyetért velem.

– Felséges uram – válaszolta Agravain – az Istenre kérem, forduljon őszinte hittel e nemeshölgyhöz, s ne legyenek kétségei, meg fog gyógyulni.

– Nosza, ne késlekedjék kegyelmed – mondta néki a császár –, hanem ügyeljen arra, hogy minden elő legyen készítve az útra.

A bölcs Agravain máris tért-fordult, s tizenöt öszvérre aranyat és ezüstöt rakatott. Másnap hajnalban, amint a nap felkelt, a császár lóra ült, és útnak indult. Őt és fél napig megállás nélkül lovagolt, s megérkezett úti céljához, Szép Menedékre. Az uralkodót egy fényes palota kényelmes, boltíves szobájában szállásolták el. Tiszteletére felcsendültek az apátság harangjai is, olyan nyira megörültek érkezésének. Az apátnő és számos apáca elébe jött, hogy örömteli fogadásban részesítsék. S ennek így kellett lennie, mert az uralkodó igen jóságos volt.

CCI.

Fényes kíséretével betért a városba és ott megszállt Magyarhoni Esmeré, kit nagy tisztelettel és pompával fogadtak. Gyorsan híre ment a szent apátságban a hatalmas római császár érkezésének, aki megsebesült a fején, amely megdagadt, és eltorzult az arca. Ezt hallván, a fejedelemasszony hálát adva Istennek, tüstént Florence-ot hívatta, s e szókkal fordult hozzá:

– Kedves hölgyem, áldott legyen amaz óra, midőn a klostromunkba érkezett kegyed! A hatalmas Róma császárárt, ki súlyosan megsebesült a fején, s a városunkban szállásolták el egy régi palotában; azért jött, mert erősen hisz abban, hogy kegyed ki tudja gyógyítani bajából.

Ezt hallván, Florence úgy megdöbönt, hogy Pavia minden aranyáért sem lett volna képes megszólalni; orcája kipirosodott, s oly gyönyörű lett,

mint a kinyílt rózsa. Most már bizonyossággal hitte és tudta, hogy visszatér Rómába, ahol született, s viszontlátja Esmerét, aki igencsak megszenvedett érte. Ó, Mennyei Atyám, ha a császár tudott volna Florence-ról, már régen felkereste volna az apátságban! Képzeltetitek, mily nagy örömet éreztek, midőn megpillantották egymást.

CCII.

Róma császáranak és kíséretének kényelmes szállásban volt része egy magas palotában, ahol Thierry várurat is vendégül látták. Egész éjjel fényes ünnepséget tartottak tiszteletükre, ám másnap korán reggel a császár – ki nagy fájdalmat érzett fejében, de a szíve egészséges volt – és a vitéz Agravain kéz a kézben az apátságba ment, ahol egy derék káplán misét mondott nekik. Ezután egy sekrestyés a klostromba kísérte őket, ahol a tiszta szívű apátnő a dicső Mennyei Atya nevében köszöntötte a császárt, aki ekként válaszolt neki:

– Mennyei Urunk oltalmazza kegyedet!

Majd kézen fogva az apátnőt, maga mellé ültette egy nagy székre.

– Úrnőm – szólította meg a császár –, Istenre kérem, ki Évát teremtette, mutassa be nekem ama nemes hölgyet, ki oly nagy hírnévnek örvend; felettébb szeretnék már találkozni véle. Ha el tudja űzni a bajt a beteg fejemből, több aranyat adok kegyednek, mint amennyi szalmája van.

– Biztosíthatom felségedet – válaszolta az apátnő –, hogy mielőtt feljő a holnapi nap, teljesen egészséges lesz felséged.

– A Mennyei Urunk hallgassa meg kegyedet, úrnőm – tette hozzá Agravain.

CCIII.

A klostromban várakozott a császár, bizalmas barátja, Agravain, valamint a szentéletű apátnő és még tíz apáca társaságában.

– Úrnőm – szólalt meg a császár –, felettébb bánt engem, hogy nem láthatom a fényes arcú nemes hölgyet, akinek a kedvéért e vidékre jöttem. Sokat szenvedek a fejemet ért sebesülés miatt, kegyed is láthatja, mennyire feldagadt az arcom és a szám. Innen egészen a Mont Cenis-ig eljutott a híre, hogy Mindenható Urunk csodát tett ama nemes hölgyért. Ha engem is meggyógyít, amiben egészen bizonyos vagyok, még ma több aranyat – tíz, bizantinussal megrakott öszvért – adok kegyednek, mint amennyi jövedelme származik az egész vidéken.

Akkor Thierry várúr és hitvese, Églantine úrnő érkezett a klostromba, s leültek egy padra a császár mellé, akit nagy tisztelettel köszöntöttek.

Majd a fényes arcú Florence-ot kérették, aki jött is hamarost. Fekete apácaruhát és a fején fátyolt viselt, a bőre fehérebb volt a májusi liliomnál. Midőn megpillantotta Esmerét, orcája bíborszínűre váltott; láttára a király is felállt, s végtelen kedvességgel tekintett reá. Bizonyosak lehettek, hogy felismerte őt, s egészen Párizsig nem volt nála boldogabb ember.

CCIV.

Esmeré, a római császár a nemes Thierry mellett ült, s a királynő láttán azonnal felállt, majd e szókkal fordult hozzá:

– Drága úrnőm, az Isten szerelmére, ki kínhalált szenvedett, Rómában, a Vatikánban hallottam, hogy a Szép Menedéki szent klostromban él egy szentéletű nemeshölgy, kinek híre-neve az egész földet bejárta. Úrnőm, egy gyalogos katona nyila megsebezte a fejemet, s a sebet sem orvosság, sem gyógyital nem tudta meggyógyítani. Gyógyulást remélve jöttem ide kegyedhez, s ha meggyógyít, mindig hű szolgája leszek, és javaim nagy részét e helyre hagyom.

– Felséges uram – válaszolta Florence –, hagyjon fel e beszéddel! Ha Isten is úgy akarja, mielőtt eltávoznánk innen, teljesen meggyógyítjuk felségedet. Előbb azonban üritse ki ama palotát, s tüstént hívassa oda a gyógyulás reményében városunkba érkezett összes beteget!

– Áldott legyen az Úr neve, úrnőm – sóhajtott fel a császár.

Azzal városszerte kihirdették, hogy a betegek jöjjenek a bűnbocsánatért. A vakok, a mankóval járó bénák és más mozgásképtelenek mindannyian nagy erőfeszítéssel a palotához vonszolták magukat. Oda igyekezett a gaz Clarembaut, a deres szakállú Escot, a hajós; Thierry odavitette a hitvány Macaire-t, s két szolga odavitte Magyarhoni Milont is. Florence, Ottó király leánya akkor felállt, s azt mondta:

– Jó urak, maradatok most csendben, s figyeljeteek reám! Meg akartok-e gyógyulni betegségetekből?

– Igen, úrnőnk, semmit nem óhajtunk jobban.

– Akkor társaitok színe előtt kezdjétek el meggyónni bűneiteket. Mindannyian valljátok meg őszinte hittel, hogy mi is megismerjük azokat. Tudjátok meg, hogy aki igazat szól, holnap teljesen egészségesen térhet haza otthonába.

Jobbra tekintve, Florence észrevette Milont, akit tökéletesen felismert, s így szólott hozzá:

– Nos, kedves barátom, veled fogjuk kezdeni.

Ezt hallván, Milon felszegte az állát, s csak ennyit mondott:

- Nem szívesen teszem, úrnőm.
- Márpedig – így Florence –, nem fogsz meggyógyulni, ha az összes bűnöd egy más után meg nem vallod itt előttünk.

CCV.

Az Isten szerelmére, irgalmazz, úrnőm – kiáltott fel Milon. – Igaz hitemre, igen előkelő származású nemesember vagyok: Magyarhon jó királya nemzett engem és nemes szívű fivéremet, aki Róma császára, erre megesküszöm. Jóság lakozott benne, és Istent szolgálta, én pedig az ördögöt, halálos ellenségét. Ő megbízott bennem, én azonban elárultam őt, és a halálára törtem fényes lándzsámmal. E nyomorult, kit itt láttok, elragadta tőle hitvesét, az istenfélő Florence királynőt, kinél szebb nemeshölgyet nem szült még anya e földön. Soha nem tudtam azonban legyőzni őt, sem testét, sem lelkét, igaz hitemre mondom. Egy erdőbe szöktem el vele, s már három és fél napja egy falatot sem ettünk. Isten szolgálja, egy remete adott nekünk szállást éjszakára, s kovással gyúrt rozskenyeret vacsorára. Éhségünkben jóízűen ettünk a kenyérből, ha nem ezt tettük volna, éhen haltunk volna. A remete szívesen látott minket, én pedig gonosszággal fizettem néki. Másnap reggel, mielőtt továbbmentünk volna, rágyújtottam a kápolnáját, ami aljas tett volt tőlem, s egyáltalán nem szolgált reá. Ezután egy sűrű erdőn haladtunk át, ahol démonok és vadállatok támadtak reám, ám éles acélkardommal megvédtam magam. Miután egész nap lovagoltunk, s egy szép magas fa alatt Florence leszállt a lováról, a hajtincsenél fogva a fához kötöttem őt, a kezeit pedig hátrakötöttem a fa törzséhez. Kegyetlen halált halt volna, ha Isten nem oltalmazta volna meg. A Mi Urunk azonban nagy csodát tett érte, merthogy vadászok jöttek arra, kiknek kutyái felverték az egész erdőt. Hitemre, nagyon megijedtem, és Guillaume de Dolhoz menekültem, akit hosszú ideig szolgáltam. Nem tudnám megmondani kegyednek, miként szabadult meg a királynő. Az ellene elkövetett bűnöm miatt vagyok most ily állapotban, s ez így van jól, mert megtagadtam Istent, midőn a nemeshölgyet oly rútul elárultam. A színtiszta igazat mondtam el, egy szót sem hazudtam néktek.

Akkor Thierry várúr felállt, és azt mondta a nemeshölgynek:

– Hihetetlen csodát hallottam az imént! Hitemre, valóban egy sűrű erdőben vadásztam, midőn egy magyalfához kötözött nemeshölgyet találtam ott, aki vérzett, ruhája cafatokban lógott, s egész teste nagy kínokról árulkodott. A mellette lévő öszvérén selyemtakaró volt, a nyeregkapája pedig színaranyból volt. Nagy szálnalmat éreztem iránta, s tüstént megszabadítottam kötelékeitől, majd felültem egy arab öszvérré, és átadtam az itt jelenlévő

hitvesemnek; ő megfürdette, és ellátta a sebeit, amíg teljesen egészséges nem lett. Soha nem láttam még nála szebb nemes hölgyet! Nagy tisztelettel viseltetem iránta, ámde ő gonoszsággal hálálta meg azt: egy késsel megölte leányomat, Beatrixot. Meg akartam égettetni ezért, ám Isten másképp rendelkezett. Minden holmiját, öszvérét és ruháját visszaadtam hát néki, s számúztam birtokomról. Többet nem tudok róla, csak amit elmondtam.

– Várjon csak, Thierry úr! – szólalt meg Florence. – Felettből igazságtalanul bánt ama hölgygel; biztosíthatom róla, hamarost megtudja kegyelmed az igazat.

Azzal Macaire-hez fordult, aki egy szőnyegen ült:

– Igazat szólt az urad, barátom? Hitedre, ne hallgass el semmit!

Ezt hallván, Macaire úgy megdöbbsent, hogy egy szót sem mert szólni urát, Thierryt illetően.

CCVI.

A kecses termetű Florence királynő Macaire előtt állt, és felszólította:

– Nos hát, mondd csak, barátom, de ne titkolj el semmit, igazat szólt-e a te urad? Mit tudsz erről mondani nekünk?

– Nem merem elmondani, úrnőm, a Megváltóra esküszöm! Csak kegyelmednek, titokban beszélnék róla.

– Hitemre – szólt Florence –, márpedig nyilvánosan fogsz beszélni. Tudom, miként van ez, akkor nem titkolsz el semmit.

– Mondja hát hamar – szólította fel Thierry –, ne féljen semmit kegyelmed.

– Fájó szívvel elmondom hát – válaszolta Macaire. – Irgalom, Thierry úr, Mennyei Urunk nevére, ki a Szent Szűztől született Betlehemben! Ama szent hölgy iránt, kiről az imént szólt kegyelmed, s akit egy fához kötözve talált az erdőben, nagy szerelembe estem, s én is a szerelmét óhajtottam. Ő azonban annyit sem törődött velem, mint egy rühös kutyával, s egy éles kővel megdobott, megsebezve az ajkam és kitörve a fogaim. Éjjel, midőn aludt, bosszút akartam állni rajta, ám Isten, mint hű alattvalóját, megoltalmazta őt. S akkor nem tehettem mást, egy éles késsel megöltem Beatrixot. A nemes hölgy nem vétkes, Isten a tanúm.

Ezt hallván, Thierry legott talpra ugrott.

– Alávaló gazember, hitvány csaló, te ölted meg hát Beatrixot, a gyermekeket? Légy átkozott, amíg csak élsz!

– Igaz hitemre – szólt Églantine –, felettből fáj a szívem ama nemes hajadonért, aki semmit nem követett el, s akit kegyelmed, jó uram, nagy szegényben marasztalt el és gyalázatban hagyott e gazember kedvéért, aki legyilkolta leányunkat.

Thierry pedig azt mondta Macaire-nek:

- Innen márpedig nem menekülhetsz, mert rögvest megégettetek.
- Jó uram – szólott akkor Florence –, ne törődjék most ezzel, mert oly dolgokról fog hallani, amelyek örömmel töltik el.

CCVII.

Akkor Clarembaut, ki teljesen rokkant volt, két mankójára támaszkodva feltápáskodott – paralízis támadta meg, ami egészen lesújtotta –, és azt mondta Florence-nak:

– Egy kissé figyeljen rám nagyságod! Mindannyiuk színe előtt megvallom bűneimet, s boldog leszek, ha meggyógyulhatok. Harminc esztendeje már, hogy kiközösítve élek, és sem Karácsonykor, sem Húsvétkor nem áldozhattam. Sok embert megöltem, és sok szerzetest kifosztottam, s legalább kétszáz templomba és kolostorba betörtem; elkövetett bűneim miatt vagyok most ilyen állapotban. Elkövettem még egyet, ami miatt még inkább szegyenkezem, s az utolsó ítélet napján arra ítéltetem, hogy a többi istentagadóval együtt egyenesen a pokolra jussak. Az akasztófához vittek, s már éppen fel akartak rá húzni, amikor egy szőke hajú nemes hölgy jött arra egy poroszka öszvéren, nem tudom, mely királyságból. A szolgálatába fogadott, s megmentett a haláltól, én pedig esküvel hűséget fogadtam néki. Majd egy kikötőben eladtam őt, amit már nagyon megbántam; egy hajóval a tengerre szállt, engem pedig rútul becsaptak.

Escot, ki igencsak kényelmetlenül érezte magát, így folytatta:

– Én vettem meg őt, ami nagy örömömre szolgált, mert azt gondoltam, hogy a kedvemet tölthetem vele, ámde a tengeri vihar elválasztott minket egymástól: a hajóm elsüllyedt, az embereim pedig vízbe fulladtak. [...] ⁶⁸

Ezt hallván, Florence felállt, és így szólt a nemesurakhoz:

– Készítsetek egy nagy tüzet!

Hamar elkészítették a tüzet, s leégették vele a bilincseket. Azután a királynő a betegekhez ment, akiket sorban megáldott Isten nevében, arra kérve Őt, hogy bocsássa meg a bűneiket. Azok meg is gyógyultak, és bajaiktól megszabadulván, őszinte szívvel adtak hálát a Mennyei Atyának. A gyógyult betegek búcsút vettek Florence-től is, és boldogan indultak haza.

CCVIII.

Florence királynő ezután Esmeréhez lépett, és keresztet vetett a sebesült fejére, mely azon nyomban meggyógyult, és elmúlt belőle a fájdalom. Végtelen

⁶⁸ Itt egy sor hiányzik.

örömmel borultak egymás nyakába, és csókolták meg egymást. A király levette a fátyolt Florence fejéről, és megpillantotta szép, piros arcát. Határtalan boldogságot érzett szívében, elhihetitek, s így szól hozzá:

– Drága kedvesem, nagy örömömre szolgál, hogy jó egészségben látom viszont kegyedet. Most pedig máris induljunk vissza Rómába.

– Ahogyan óhajtja, kedves uram – válaszolta Florence.

Majd engedélyt kértek az apátnőtől, hogy eltávozhassanak, s ő azt jó szívvel megadta nekik. Thierry úr pedig Florence-től vett búcsút, aki Isten oltalmába ajánlotta őt. A császár bőkezűen kiadta Milonnak a jussát, földbirtokokat és más javakat adományozván néki. Esmeré az apácákat is bőséges adományokban részesítette. Az apátnő és a nővérek nagy szomorúsággal búcsúztak el Florence-től, akit felettébb megszerettek végtelen jóságáért és jámborságáért. Esmeré és Florence végül útnak indultak, s amikor Rómába érkeztek, a város összes harangja megkondult, s a pápa is kegyesen köszöntötte őket. Miután misét hallgattak, egyenesen feldíszített palotájukba mentek, ahol fényes lakoma várta őket. A vacsora végeztével asztalt bontottak, s a nemesurak és lovagok hazatértek otthonukba. A császár azon az éjjelen Florence-szal hált, és egy fiút nemzett néki, aki Róma és a császárság ura lett, s később Spoletoi Ottó királynak nevezték.

Oltalmazzon minket Isten, ki a Szentháromságban létezik, s minden ember felett hatalma van.

Adenet le Roi

**NAGYLÁBÚ BERTA,
„MAGYAR KIRÁLYLÁNY”**

Előszó

Nagylábú Bertának, a sorsüldözött magyar királylánynak a különös története olyan XIII. századi elbeszélő költemények vagy „kalandénekek” témájával mutat rokonságot, mint a *Belle Hélène de Constantinople*, a *Geste de Nanteuil* ciklusába tartozó *Parise hercegnő története*¹ (*Parise la Duchesse*), a Római Florence és a magyar királyfiak² (*Florence de Rome*), vagy Philippe de Réminek még a késő középkorban is rendkívül népszerű verses regénye, *A Csonkakezű királylány*³ (*La Manekine*). E műveknek, melyekben magas rangú, többnyire fiktív magyar személyiségek jelentős szerepet töltenek be, közös jellemzője, hogy főhősnőjük egy igazságtalanul megvádolt és üldözött, előkelő származású nemeshölgy (császárné, királyné vagy királylány). Az ő balsorsa és hányattatásai képezik a cselekmény fő vonulatát, mígnem a költemény végén kiderül a szóban forgó hölgy ártatlansága, és igazságot szolgáltatnak néki.

Joggal feltehető, hogy a *Berte aus Grans Piés* (’Nagylábú Berta’) című XII. századi geszta-ének népszerűsége – amelyet a XIII. század utolsó harmadában Adenet le Roi flandriai *ménestrel*⁴ Berta legendájának legteljesebb és legsikeresebb változatává dolgozott át kalandénekeiben – nagymértékben hozzájárult az ilyen típusú verses elbeszélések „divatjához” és elterjedéséhez.

Adenet le Roi, a ménestrel

Adenet vagy Adam le *Ménestrel* (később Le Roi Adam vagy Adenet le Roi) élete nagy részét a flandriai grófok udvarában és szolgálatában töltötte. Az első,

¹ ELTE Eötvös József Collegium, Budapest, 2016 (ford. Szabics Imre).

² ELTE Eötvös József Collegium, Budapest, 2015 (ford. Förföldi Gábor, Gyuris Kata, Márkus Virág, Szabics Imre).

³ ELTE, Eötvös József Collegium, Budapest, 2013 (ford. Förföldi Gábor, Gyuris Kata, Polgár Tibor, Vargyas Brigitta).

⁴ A *ménestrel*ek olyan zenész-költők voltak a középkori Európában, akik a leggyakrabban keret-citera, trombita, furulya vagy tekerőlant kíséretével adták elő énekeiket a főúri udvarokban. A belső udvari szolgákhoz tartoztak (elnevezésük a kései latin *ministralis* ’szolga’ szóból ered), és elsődleges feladatuk uruk és háznépe szórakoztatása volt hősi énekek, távoli országokban játszódó kalandos történetek és elbeszélések elmesélésével illetve saját vagy más *ménestrel*ek dalainak eléneklésével.

Gentben kiadott dokumentum 1270-ben említi a nevét, amikor követte urát, Gui de Dampierre-t egy tuniszi keresztes hadjáratba. Flandriába visszatérve, több mint harminc évig állt Flandria zene- és költészetkedvelő grófjának a szolgálatában, akit gyakran elkísért franciaországi útjaira, melyek alkalmával megismerte és megszerette a Francia Királyságot és székhelyét, Párizst. A Montmartre magaslatáról megcsodált város (*amirable cité*) érzékeltes leírása a *Nagylábú Bertában* valóságos elragadtatását tükrözi. Párizsi tartózkodásai alatt érintkezésbe lépett Mária királynővel, III. (Merész) Fülöp hitvesével, valamint Artois grófjával. 1285-től azonban Gui, Flandria grófja egyre inkább a flamand városok és IV. (Szép) Fülöp francia király támadásainak célpontjává vált, mely támadások következményeit Adenet maga is megszenvedte. Egy 1297-es keltezésű oklevélben szerepel utolszor a neve.

Adenet le Roi költői tevékenysége, amely az 1269-1285 közötti időszakra tehető, nagyrészt egybeesett pártfogója, Gui de Dampierre uralkodásának felívelő periódusával. Első alkotásaiban a külső és belső ellenségeikkel állandó küzdelmet vívó francia lovagok hőstetteit megörökítő geszta-énekek szerzőinek és terjesztőinek, a *trouvère-jongleur*oknak az epikus hagyományát folytatta, és megelégedett néhány közismert *chanson de geste* más versformába öntött, középszerű átdolgozásával (*Buevon de Conmarchis*⁵, amely a *Siège de Barbastre* „regényesített” változata). A flandriai gróf kérésére Adenet felújítja a *Chevalerie Ogier*⁶ című geszta-ének első részét *Enfances Ogier*⁷ címmel, amelyben az ifjú Ogier lovag Nagy Károly szaracénok ellen indított itáliai hadjárata alatt véghezvitt haditetteit, és egyik szaracén ellenfele iránt tanúsított nagylelkűségét méltatja. Az átdolgozás második felében az udvari és lovagi motívumok hangsúlyozottabb alkalmazásával egyre nagyobb figyelmet szentel a regényességnek, amely majd következő, legsikeresebb költeményében, a *Berte aus Grans Piésben* (*Nagylábú Berta*) bontakozik ki a maga teljességében. Mária királynő és Blanche hercegnő, Kasztília infánsa özvegyének sugallatára Adenet le Roi a *Cleomadès*⁸ című verses elbeszélésében megírja az ébenfa paripa (*cheval de fust*) „különös és csodálatos” történetét, amelyet már a korabeli udvari regények meglepő és fordulatokban gazdag kalandjai jellemeznek. A „csodálatos” ló segítségével – melynek motívumát Blanche hercegnő valószínűleg Spanyolorföldről hozta magával, s a mór és arab hódítók mesekincséből származhatott

⁵ *Les Œuvres d'Adenet le Roi*, t. II : *Buevon de Conmarchis*, kiad. A. Henry, Bruges, 1953.

⁶ *Chevalerie Ogier*, kiad. M. Eusebi, Milano, 1962.

⁷ *Les Œuvres d'Adenet le Roi*, t. III : *Les Enfances Ogier*, kiad. A. Henry, Bruges, 1956.

⁸ *Les Œuvres d'Adenet le Roi*, t. V : *Cleomadès*, kiad. A. Henry, Bruxelles, 1971.

(ld. *Az Ezeregyéjszaka meséi*) – a főhős, Cleomadès bejárja egész Európát és könnyűszerrel legyőzi ellenfeleit.

Szinopszis

Bevezetés. – Adenet le Roi – állítása szerint – a párizsi Saint-Denis apátságban talált rá Nagylábú Berta történetére, amellyel meg fogja lepni olvasóit.

Kis Pipin győzelme az oroszlán felett. – Mialatt Martell Károly frank király párizsi palotája kertjében ebédelt családjával és vendégeivel, egy ketrecből kiszabadult oroszlán nagy riadalmat keltett. Egyedül a király kisebbik fia, az apró termetű Pipin mert szembeszállni vele, és egy lándzsával leterítette a vadállatot.

Pipin házassága Magyarországi Bertával. – Martell Károly halála után Pipin követi apját a trónon, s először a lotharingiai nemzetségből származó Blanche fleur veszi feleségül, aki azonban hamarosan meghal. Az udvar nagyjai a magyar király leányát javasolják új hitvesként Pipinnek, aki nagyszámú küldöttséget meneszt Florus királyhoz és Blanche fleur királynéhez Esztergomba, hogy megkérje leányukat, Bertát a frank király számára.

Berta útja Párizsba. – Édesanyja elkíséri Bertát Szászföldre, akinek hercege egyik nővérét vette feleségül. Mielőtt anya és leánya búcsút venne egymástól, Blanche fleur szolgálóira, Margiste-ra, annak leányára, Aliste-ra – aki meglepően hasonlít Bertára –, és unokafivérükre, Tibert-re bízta Bertát. A magyar királylányt nagy pompával fogadják a ragyogóan feldíszített Párizsban, ahol hamarosan megtartják Pipin király és Berta menyegzőjét. A nászéjszaka előtt azonban az álnok Margiste arról tájékoztatja Bertát, hogy halálos veszély fenyegeti Pipin részéről, és felajánlja néki, hogy a saját leányát helyezi el a nászágynban. A megrémült Berta hálás köszönetet mond Aliste „önfeláldozásáért”.

Margiste, Aliste és Tibert árulása. – A két álnok szolgáló és Tibert gondosan kiterveli Berta eltávolítását a frank királyi udvarból. Aliste együtt hál Pipinnel, és másnap reggel Margiste visszaküldi Bertát a királyi hálószobába, ám Aliste nem adja át a helyét a magyar királylánynak, hanem megsebzí a combját egy késsel, és azzal vádolja meg Bertát, hogy az életére tört. A vénasszony akkor kiteszolja Bertát a hálószobából, és Tibert őrizetére bízta, aki kipeckeli a száját, hogy elhallgattassa. Az árulóknak sikerül megteveszteniük Pipint is, aki Margiste-ra hagyja Berta megbüntetését.

Ötnapi vándorlás után három csatlós Tibert vezetésével Bertát a Le Mans-i erdőbe viszi, ahol Tibert fejét akarja venni az ifjú hajadonnak, de a csatlósok megakadályozzák gonosztettét, és szabadon engedik a királylányt, aki elmene-kül az erdőben. (Miután visszatérnek az udvarba, Tibert egy vaddisznó szívét nyújtja át Margiste-nak a Bertáé helyett.)

Berta a Le Mans-i erdőben. – Berta a rossz időtől és a félelemtől sanyargatva egyedül kóborol az erdőben, és éjszakánként a bokrok tövében húzza meg magát. Miután a vihar elmúltával az idő derűsebbre fordul, Berta hosszú fohászban tesz ígéretet Istennek, hogy ha megmenekül a sűrű erdő veszélyeitől, csak abban az esetben árulja el, hogy ő Pipin király igazi hitvese, ha a szüzességét veszély fenyegeti.

Másnap reggel egy remetelakhoz vezető kis ösvényre bukkan. A szigorú regula szerint élő remete nem adhat szállást Bertának, de megmutatja neki az utat Simon és Constance erdei házához, ahol szállást remélhet. Miután megmenekül egy nősténymedve támadásától, Berta Simon útmesterrel találkozik, akinek érdeklődő kérdéseire kitérő válaszokat ad. Simon magával viszi Bertát a házába, ahol a felesége, Constance és két leányuk szívesen fogadja az eltévedt királylányt.

Berta Simon és Constance házában. – Constance és leányai, Isabelle és Aiglente nagy odaadással ápolják Bertát, aki azonban nem fedi fel igazi kilétét vendéglátóinak. Kedvességéért és segítőkészségeért Simon egész családja megszereti a vendégüket, aki hímzésre és a varrás művészetére tanítja a két leányt. Sürgetésükre Constance megígéri nekik, hogy Berta addig maradhat náluk, ameddig csak óhajt, s végül kilenc és fél esztendőt tölt Simon és Constance házában.

Pipin király és a hamis királynő. – Aliste, a szolgálóleányból ármánnyal lett királynő, két fiút szül Pipin királynak, akik később szintén hitvány életet élnek. A frankok hamar meggyűlölik Aliste-ot erőszakos mohóságáért és törvénytelen kincs- és pénzszerzési módszereiért. Hiába tesznek azonban panaszt Pipin királynak, a hamis királynőnek sikerül teljesen megtévesztenie és befolyásolnia az uralkodót.

Florus király és Blanche fleur királyné elveszíti másik leányát, Szász föld hercegnéjét, és fiukat, Godefroi-t. Florus akkor Pipin és Aliste kisebbik fiát, Heudrit kéri Pipintől trónja örökösének, Aliste azonban megakadályozza, hogy Pipin Magyarországra engedje Heudrit.

Blanchefleur frankhoni útja. – Egy rossz álom hatására Blanchefleur Frankhonba utazik, hogy meglátogassa Bertát. A magyar királyné döbbenet és értetlenül látja, mennyire gyűlölik a frankok „leányát”, a királynőt. Egy hírnök értesíti Pipin királyt Blanchefleur érkezéséről, s ő ezt tudatja a „hitvesével” is. A magyar királyné jövetele megrémíti a három árulót, s úgy határoznak, hogy Aliste betegnek tetteve magát, ágyban marad egy elsötétített szobában.

Pipin ezalatt a Montmartre-ra megy, hogy fogadja Blanchefleurt, aki a Montmartre dombjáról csodálattal szemléli az előtte feltáruló párizsi panorámát. A királyi palotában Margiste-nak először sikerül távol tartania Blanchefleurt a „leánya” szobájától. Két nap múltán azonban Blanchefleur türelmét veszítve behatol a frank királynő hálószobájába, és furcsának találva annak viselkedését, leszedeti a függönyöket az ablakokról, és eltávolítva a takarókat, észreveszi a hamis királynő Bertáénál kisebb lábát. Általános döbbenet!

A bűnösök bűnhődése. – Pipin király megbünteti a bűnösöket. A kérdőre vont Margiste bevallja árulását és bűnös tettét, s Tibert is elismeri, hogy Berta életére tört a Le Mans-i erdőben. Margiste-ot máglyán megégetik, Tibert pedig bitófán végzi Montfauconban. Az udvar főurai azt tanácsolják Pipin királynak, hogy kímélje meg a hamis királynő életét, és küldje őt kolostorba. Aliste összeharácsolts kincseivel visszavonul a Montmartre-ra.

Pipin király igyekszik megvigasztalni a kétségbeesett Blanchefleurt, aki haláldektalanul visszatér Magyarországra, és szomorú hírei lesújtják Florus királyt és alattvalóit.

Pipin király rátalál Bertára a Le Mans-i erdőben. – Pipin megbízza Berta megmentőjét, Morant és társait a királynő felkutatásával, de keresésük nem jár sikerrel. Értesülve Frankhon királynőjének balsorsáról, Simon és Constance eredménytelenül kísérli meg azonosítani vendégüket az igazi Bertával.

Húsvétkor Pipin király Anjouba, Le Mans-ba utazik, hogy Bajorföldi Naimont és számos leventéjét lovaggá üsse. Egy újabb házasságra buzdító főurainak pedig kijelenti, hogy nem szándékozik többé megházasodni. Egy vadászaton eltéved a Le Mans-i erdőben, ahol véletlenül Bertával találkozik, aki egy közeli kápolnából tér haza Simon házába. Az ifjú király érzéki szerelemre lobbant a szépséges Berta iránt, és könyörög neki, hogy teljesítse vágyát. Berta csak úgy tud megmenekülni a felhevült király szerelmi csábításától, hogy megszegi fogadalmát, és felfedi neki kilétét. Ám amint Simon házába érkezik, visszavonja állítását, kijelentve Simonnak és Constance-nak, hogy csak azért adta ki magát az igazi Bertának, hogy elhárítsa az erdőben felbukkanó „udvaronc” szerelmi

próbálkozásait. Pipin király eközben zavartan hallgatja Berta szavait egy függöny mögött. A Le Mans-ba visszatérő király Simon gondjaira bízta Bertát, megtiltva bizalmasának, hogy bárkinek is szóljon a rejtélyes ügyről.

A megtalált Berta. – Hogy megbizonyosodjék Berta kilétéről, Pipin hírvivőt küld Magyarországra Florus királyért és Blanchefleur királynéért. A magyar királyi pár egynapos párizsi pihenő után Pipinnel együtt Le Mans-ba utazik, ahol Simon vendégül látja őket a házában. Blanchefleur és Berta boldogan omlanak egymás karjába, s az egymásra találás öröme Le Mans összes harangja zúgni kezd. A királyi kompánia három napos örömnünnepet ül Simon erdei házában. Pipin király lovaggá üti Simont és fiait, s egyúttal főkamarasává teszi meg Simon útmestert, és jelentős adományokban részesíti őket.

Berta, Frankhon királynője. – Miután Párizsban híre terjed Berta megtalálásának, Aliste, az álkirálynő egyre nyugtalanabb lesz. Párizs lakosai kíváncsisággal és örömmel fogadják Bertát, és körmenetben vonulva elébe, egy hétig tartó ünnepséget rendeznek a tiszteletére. Ekkor érkezik vissza egy szentföldi zarándoklatról Moran, akit – Berta közbenjárására – Pipin szintén lovaggá üt.

Egy hónappal később Florus és Blanchefleur hazaindul Magyarországra, ahol leányuk születik, s akit Simon feleségének tiszteletére Constance-nak neveznek el, majd megalapítják Valberte apátságát.

Párizsban Pipin és Berta szeretettel és megbecsüléssel veszi körül Simont és Constance-ot, s leányaikat előkelő nemesurakhoz adják férjhez. Aliste fejedelmi módon neveli a Montmartre-on fiait, akik azonban később sok bajt okoznak az ország lakóinak.

Pipin és Berta első gyermeke, Gille, a vitéz lovag, Roland édesanyja lett; utána született meg a leendő Nagy Károly, aki hősiezen harcolt a pogány szaracénok ellen.

A Nagylábú Berta elő-és utóélete

« Avec le *Siège de Barbastre* et les *Enfances Ogier*, notre ménestrel de cour se trouvait devant un monde héroïque et "primitif" qui lui était étranger. Les aventures de Berthe, elles, quoique rattachées à la geste du roi, n'avaient plus rien d'épique ni de rude : Adenet découvrait une héroïne et des thèmes qui auraient pu naître des ses propres rêveries, un monde du cœur et de la nature qui s'harmonisait avec sa délicatesse et sa courtoisie⁹. » – határozza meg pontosan a szöveg kiadója, Albert Henry a *Nagylábú Berta* újszerűségét, és elkülönülését a korábbi *chanson de geste*-ek epikus hagyományától.

Henry szerint Berta legendájának első lejegyzése nem történhetett a XII. századnál korábban¹⁰. Hősnőnk kalandos életének egyes eseményeit az alábbi, Franciaországban keletkezett alkotások említik: a *Chronique saintongaise*¹¹ (egy latin nyelvű kompiláció XIII. századi fordítása, amelyben Berta történetének hitelt érdemlő összefoglalása található addig, amíg Pipin megtalálja őt a Le Mans-i erdőben); Adenet le Roi *Nagylábú Bertája*; *Histoire de la royne Berte et du Roy Pepin*¹²; *Miracle de Berthe*, 1373 körül¹³; Girard d'Amiens, *Charlemagne* (1285-1314 között)¹⁴; *Chroniques de France*, a párizsi Bibliothèque Nationale 5003-as jelzetű kézirata, a XIV. század végéről¹⁵.

A francia-magyar dinasztikus kapcsolatok alakulásának Nagylábú Berta legendája bizonyos részleteire gyakorolt hatásáról Eckhardt Sándor feltevéseire

⁹ *Les Œuvres d'Adenet le Roi*, t. IV : *Berte aus Grans Piés*, kiad. A. Henry, Bruxelles, Presses universitaires de Bruxelles; Paris, Presses universitaires de France, 1963, 49. (A *Siège de Barbastre*-ban [Barbastre Ostroma] és az *Enfances Ogier*-ban [Ogier Fiatalsága] udvari ménestrelünk egy tőle idegen, hősies és „primitív” világgal találta magát szemben. Berta kalandjaiban azonban, annak ellenére, hogy a király-ciklus gesztáihoz sorolhatók, már nem találhatók semmilyen epikus vagy nyers vonások. Adenet olyan hősnőt és témákat fedezett fel, amelyek a saját képzeletvilágából is megszülethettek volna, a szív és a természet világát, amely harmonizált az ő kifinomultságával és udvariságával).

¹⁰ *Les Œuvres d'Adenet le Roi*, t. IV . i. kiad., 27.

¹¹ *Tote Listoire de France (Chronique saintongaise)*, kiad. F. W. Bourdillon, London, 1897.

¹² A berlini kézirat prózaváltozata, amely Ph.-A. Becker és más romanisták szerint Adenet regényének prózaváltozata, ld. Ph.-A. Becker, „Berte aus grans piés von Adenet und der Berliner Prosaroman”, *Zeitschrift für Romanische Philologie*, XVI (1892), 210-216.

¹³ *Miracles de Nostre Dame par personnages*, kiad. G. Paris – U. Robert, Paris, SATF, t. V, 153-256.

¹⁴ Ld. L. Gautier, *Les Épopes françaises*, II, 545 és III, 13.

¹⁵ Ld. A. Feist, *Zur Kritik des Bertasage*, Marburg, 1885.

és megállapításaira hivatkozhatunk, melyeket a *De Sicambria à Sans-Souci*¹⁶ című alapvető tanulmánykötetében fejtett ki.

Berta története XIII. és XIV. századi spanyol és itáliai feldolgozásokban is megtalálható. Spanyolországban a XIII. században készült *Gran Conquista de Ultramar* című krónikában fordul elő, és a kutatók szerint egy Adenet előtt keletkezett ófrancia szöveg tűrhetően hű prózafordítása, melynek a befejezése jelentős mértékben eltér a flandriai *ménestrel* változatától¹⁷. Itáliában a velenicei San Marco Könyvtár V XIII-as jelzetű kéziratának egyik franko-itáliai elbeszélése *Berta da li gran pié*¹⁸ címmel részletesen ismerteti Berta kalandjait. A *Li Reali di Francia*¹⁹ VI. könyvének I-XVII. fejezetei szintén Berta kalandos vándorútjáról szólnak.

Adenet Nagylábú Bertájának eredetisége és a quiproquo alkalmazása

Adenet le Roi „kalandregényének” egyik meghatározó újdonsága – a korábbi és a korabeli geszta-énekek differenciálatlan és sematikusabb helyzet- és jellemábrázolásához képest – az életszerűsége és valószínűsége törekvése, ami főként a regény szereplőinek egyedi jellemvonásaiban figyelhető meg. A korabeli költői stílusra jellemző, állandóan visszatérő jelzők és szófordulatok következetes használata ellenére a szerzőnek sikerült egymástól jól megkülönböztethető, egyénített és önálló személyiségű szereplőket alkotnia. Ez különösen érvényes Adenet hősnőire, akiket sokkal markánsabb jellemvonásokkal látott el, mint a férfiszereplőket, s akik valójában az elbeszélés főszereplői (Berta, Blanchefleur, Constance, Margiste, Aliste). « La grande supériorité de la Berthe d’Adenet, par rapport aux autres versions, vient, en grande partie, du fait que son auteur a vraiment revécu l’histoire qu’il nous conte. Il a pu ainsi faire vivre d’une vie intense tous ses personnages, [...] » – állapítja meg találóan A. Henry²⁰.

Az egyéni karakterek megformálása egyaránt érinti a „jó tulajdonságokkal” felruházott főhősöket – mindenekelőtt Bertát (ld. később), de nem kevésbé

¹⁶ Alexandre Eckhardt, „Les Sept dormants, Berthe aux grands pieds et la Manekine”, in uő, *De Sicambria à Sans-Souci, histoires et légendes franco-hongroises*, Paris, P.U.F., 1943, 99.

¹⁷ Ld. A. Henry, *Les Œuvres d’Adenet le Roi*, t. IV., i. kiad., 37-38.

¹⁸ *Berta de li gran pié*, kiad. A. Mussafia, *Romania*, III, 339-364 és IV, 91-107.

¹⁹ *Li Reali di Francia*, Velence, 1825, 316-330.

²⁰ *Les Œuvres d’Adenet le Roi*, t. IV., i. kiad., 47. (Adenet Bertája nagyrészt áltál mulja felül a többi változatot, hogy szerzője teljesen átélte az elmesélt történetet. Így minden szereplőjének intenzív életet tudott kölcsönözni [...].)

Blanchefleurt, Constance-ot, Pipint, Florust, Simont vagy Morant –, és az ún. „negatív szereplőket”: Margiste-ot, Aliste-ot, Tibert-t. Adenet a gonosz öreg-asszonyt, Margiste-ot elsősorban Berta elveszejtésének „értelmi szerzőjeként” jeleníti meg, aki a háttérben szövi a szálakat, és ármányos rábeszélésével rá tudja venni legközelebbi rokonait a gonosztett elkövetésére. Aliste eleinte inkább csak álnok anyja engedelmes bábjaként cselekszik, később azonban, amikor Pipin „hitveseként” hatalomhoz jut, korlátlanul megmutatkozik harácsoló, önző kincs- és pénzéhes természete. Tibert pedig a „gonosz asszonyok” kegyetlen eszközöként minden erkölcsi gátlás nélkül hajlandó kioltani az erdőbe hurcolt Berta életét.

Több évszázaddal a Marivaux vígjátékaiban alkalmazott, ruhacserés személytévesztés előtt Adenet már hatásosan használja fel a női főszereplők hasonlóságán alapuló személytévesztés, a *quiproquo* poétikai eszközét. A házasság elhálása jelenetben valósággal sziporkázik az igazi Berta és az ál-Berta alakjának „összekeverésében”. A nászéjszaka után, amikor a hitelesség kedvéért Margiste visszahozza Bertát, hogy leánya helyére fektesse, Aliste egy késsel megsebzí magát, s a kést a naiv és értetlen Berta kezébe helyezi, hogy ezzel Pipin király előtt is bizonyítsa – akit tökéletesen megtéveszt a két ifjú hölgy hasonlósága –, hogy milyen gonoszságra képes az „ál-Aliste”, akit azután Pipin Margiste kezére ad, hogy távolítsa el az udvarból, és szigorúan büntesse meg.

Margiste megtévesztő szerepcseréje folytán Pipin tehát azt hiszi, hogy a vén szolgáló „leánya” támadt rá a „királynőre”, akivel ő együtt hált.

A történelmi Berta és a legendák Bertája

Adenet le Roi említett valószerűsége törekvése természetesen nem zárja ki, hogy „kalandregényének” cselekménye, szereplőinek megválasztása és egyedi tulajdonságokkal való felruházása jelentős mértékben eltér a történelmi valóság tényeitől és eseményeitől.

III. Pipin *majordomus*, majd „*dux et princeps Francorum*” 743-ban vagy 744-ben vette feleségül Laoni „Nagylábú” Bertradát (720–783. július 12.), aki másodunokatestvére volt. Pipin első gyermekei születése után el akart válni a feleségétől, de végül I. Pál pápa rábeszélésére 762-ben ellált szándékától. Férje halála után Bertrada komoly szerepet töltött be a Frank Birodalom irányításában, és megkísérelte kibékíteni két fiát is: 770-ben Seltz városában II. Carlomannal találkozott, majd Itáliába utazott a leendő Nagy Károlyhoz.

A valóságban tehát szó sem volt egy frank-magyar dinasztikus házasságról annál is inkább, mint hogy ebben az időben még nem létezett a Géza fejedelem

és Szent István alapította keresztény Magyar Királyság. A törzsi szövetségben élő eleink – a többi vándorló-pásztorok életmódját folytató nomád néphez hasonlóan – még a Kazár Birodalom fennhatósága alatt nomadizáltak a dél-orosz pusztaságokban.

Mindazonáltal már az antik műveltségű középkori *ménestrel*ek, trubadúrok és *trouvère*-ek is ismerhették az Arisztotelész *Poétikájában* megfogalmazott alapvető tételt, mely szerint a költészet általánosabb és mélyebb igazságot hivatott kifejezni, míg a konkrét eseményeket feljegyző történetírás igazsága gyakran csak egyedi és viszonylagos. „A történetíró és a költő ugyanis nem az különbözteti meg, hogy versben vagy prózában beszél-e [...], hanem az, hogy az egyik megtörtént eseményeket mond el, a másik pedig olyanokat, amelyek megtörténhetnének”²¹.

A francia-magyar dinasztikus, kereskedelmi és kulturális érintkezések azután lendültek fel, hogy a későbbi III. Béla király, II. Géza fia kilenc évet töltött Manuél Komnénosz bizánci császár udvarában, először félig-meddig túszként, majd mint veje, és később Alexiosz néven örököse²². A bizánci-francia diplomáciai tárgyalások alatt megismerkedhetett egyfajta franciás szellemiséggel, amely hatékony „előiskola” lehetett számára a későbbi magyar-francia kapcsolatok elmélyítéséhez. Egyetérthetünk Egedi-Kovács Emese megállapításával: „[...] a középkori francia elbeszélésekben fellelhető magyar vonatkozások, a „magyar király” és a „magyarok gazdagsága” irodalmi motívumok egyre szélesebb körű és árnyaltabb alkalmazásában nem csupán az egyházi közvetítés játszhatott szerepet és nem feltétlenül a 12. század végén felerősödő francia-magyar dinasztikus kapcsolatok jelentették a fordulópontot. A magyarok bizánci jelenléte és történelmi szerepe, legfőképp Béla-Alexiosz személye és bizánci-magyar uralkodói pályafutása már évtizedekkel korábban jelentős hatással lehetett”²³.

Az viszont tény, hogy a XII. század végétől, és főként a XIII. század folyamán Magyarország és Franciaország között minden szinten megszapordtak

²¹ Arisztotelész, *Poétika, kategóriák, hermeneutika*, ford. Sarkady János, Budapest, Kossuth Kiadó, 1997, 20.

²² A bizánci-magyar dinasztikus kapcsolatokról ld. Moravcsik Gyula, *Byzantium and the Magyars*, Budapest, Akadémiai Kiadó, 1970, és uő, „Les relations entre la Hongrie et Byzance à l'époque des croisades”, *Revue d'Etudes Hongroises*, 1933, 304–308.

²³ Egedi-Kovács Emese, „Béla-Alexiosz emléke a 12. századi francia irodalomban”, in *Francia-magyar kapcsolatok a középkorban*, szerk. Györkös Attila – Kiss Gergely – Ságghy Marianne, Debreceni Egyetem, Budapest, 2013, 63.

a kapcsolatok. Nemcsak kézművesek és kereskedők érkeztek egyre nagyobb számban Franciaország, Lotharingia és Wallonia különböző térségeiből Magyarországra, hanem lovagok is, akik itt telepedtek le, egyenes következményeként a két királyság közötti házassági kapcsolatoknak. (Egy ilyen lovagról, a champagne-i Sambuccusról kapta a nevét a Budapesthez közeli Zsámbok városa, csakúgy, mint a Zsámboki család²⁴.) Ismeretes, hogy Kálmán király Normandia hercegének, Roger-nek a leányát, III. Béla pedig Châtillon Annát, Antiochia hercegnőjét, később pedig Capet Margitot, VII. Lajos francia király leányát, Fülöp Ágost féltestvérét vette feleségül. Ezeket a királyi frigyekeket bizonyosan számos diplomáciai megbeszélés előzte meg, melyeknek az volt a célja, hogy a francia küldöttek, lovagok és tudós kíséroi minél jobban megismerhessék ezt a „gazdag és egzotikus” közép-európai országot, ahová a francia hercegnők és királylányok feleségnek érkeznek. A második és harmadik keresztes hadjárat keresztülvezetett a Magyar Királyság területén, és nagyban hozzájárult ahhoz, hogy a korabeli Magyarország bekerült a franciák látóterébe. Ezek az egyre erősödő dinasztikus, politikai és kulturális érintkezések a XII. század végén és a XIII. század folyamán bizonyosan felkeltették a *ménestrel*ek, trubadúrok és más írástudók érdeklődését is ez iránt az „egzotikus és távoli” ország iránt²⁵.

Mint említettük, nem egy *ménestrel* és regényszerző választott elbeszélése hősnőjéül vagy hőséül egy magas rangú, előkelő magyar személyiséget (Nagylábú Berta; *Római Florence és a magyar királyfiak*; *A Csonkakezü királylány – La Manekine*), akikre rendszerint komoly megpróbáltatások és hányattatások vártak, amíg végül igazságot szolgáltatnak nekik. Közülük kiemelkedik Berta szelíd, némileg rezignált, de mindenkor szilárd erkölcsiségű alakja, aki a gyötrelmei alatt sem veszíti el hitét Istenben Adenet elbeszélésében. A legnagyobb veszélyek és megpróbáltatások közepette fogadalmat tesz, hogy vállalva sanyarú sorsát, nem fedi fel kilétét, amit csak akkor szeg meg, amikor nem marad számára más kiút, hogy elkerülje a túlságosan erőszakos Pipin király szerelmi hevületét. Adenet itt szintén a *quiproquo* kétértelműségével él, ugyanis identitása felfedésével Berta célja az, hogy meglepje és elbizonytalanítsa az alkalmatlankodó „udvaroncot”, akiben – feltételezése szerint – fel sem merülhet,

²⁴ Vö. L. Karl, „La Hongrie et les Hongrois dans les Chansons de geste”, *Revue des Langues Romanes*, 51, 1908, 30.

²⁵ Ld. Asztrik Gabriel, *Les rapports dynastiques franco-hongrois au Moyen-âge*, Budapest, 1944, 1-51; Dezső Pais, „Les rapports franco-hongrois sous le règne des Árpád, I”, *Revue des Études Hongroises et Finno-ougriennes*, 1-2, 1923, 15-26.

hogy valóban az igazi francia királynővel találkozott a Le Mans-i erdőben²⁶. Pipin először boldogan fogadja Berta „feltárulkozását”, majd kétségei támadnak annak igaz voltáról, és Simon, valamint Constance segítségét kéri az igazság kiderítéséhez. Hogy kétségeit végleg eloszlassa, Berta szüleit, a magyar királyi párt hívhatja igazságtételre, akikben teljes mértékben megbízik.

Adenet a névszimbolika eljárását is felhasználta „jó tulajdonságokkal” bíró szereplői jellemzésére. A magyar királyt Florusnak – azaz Virágnak – nevezte el, amely „pozitív” konnotációja folytán önmagában is utal az idős magyar uralkodó „jó természetére”, akárcsak hitvesének, Blanchefleurnek a neve – Fehér Virág –, amely harmonikus egységet alkot férje nevének jelentésével. (A „fehér virág” az udvari költészetben viselőjének tisztaságát, ártatlanságát vagy jóindulatát jelképezi.) Hasonló „beszélő nevekkal” látta el a jó szándékú Simon útmestert és feleségét, Constance-ot is. A Simon név a bibliai Simon apostolra asszociálható, a Constance pedig a ’szilárd’, ’állhatatos’, ’változatlan’ jelentésű latin *constantia* szóból származik.

Adenet igazságérzete és társadalmi érzékenysége

Adenet elbeszélésében olyan „társadalmi etikát” figyelhetünk meg, amely kevés udvari *ménestrel* vagy *trouvère-jongleur* művében jelenik meg.

A flandriai költő nem egy helyütt hangsúlyozza a „hamis királynő” csillápthatatlan mohóságát, amikor könnyörtelenül egyre nehezebben elviselhető anyagi terheket és adókat ró ki a jobbágyokra, parasztokra, sőt a városi lakosokra is, hogy gyarapíthassa a saját vagyonát. Ezért látja döbbenet és értetlenül a Frankhonba látogató Blanchefleur királyné, hogy a frankok mennyire gyűlölik az ő „Berta leányát”, s gyanakodni kezd, hogy valami nincs rendben a „leánya” körül. Amíg azonban a legtöbb változatban „Aliste-Bertát” súlyosan megbüntetik – elevenen megégetik –, Adenet megkegyelmez az ál-Bertának: a főurak tanácsára Pipin király csak a királyi udvarból számúzi, és minthogy két fiút is szült neki, megengedi, hogy összeharcsolt kincseivel és fiaival visszavonuljon a Montmartre apátságába.

A két másik hálátlan árulót, Margiste-ot és Tibert-t azonban nem kíméli meg, és nem menti fel megbocsájthatatlan bűnük alól, s mindketten elnyerik méltó büntetésüket.

²⁶ Az erdőbe száműzött vétlen nő motívumának népmesei összefüggéséről ld. C. Fahlin, „La femme innocente exilée dans une forêt, motif folklorique de la littérature médiévale”, in *Mélanges Karl Michaëlsson*, Göteborg, 1952.

Konklúzióként Adenet le Roi művei legkiválóbb szakértőjének, Albert Henry-nak minden tekintetben pontos és tömör megállapítását idézhetjük a *Nagylábú Berta* szerzőjének kifinomult alkotói személyiségéről és művészetéről:

« [...] outre la sensibilité, la finesse, les dons du psychologue, les propensions à la sympathie, l'amitié des choses, le sens du paysage, la netteté et le pittoresque de la vision, il faut signaler certaines qualités du récit et de l'écriture : l'habileté, la clarté et la simplicité de l'exposé ; le charme des péripéties sentimentales et dramatiques, contées sans lourdeur, en général sans longueur [...] ; la souplesse de la versification ; la grâce solide et l'élégance d'un style qui n'est ni pompeux, ni moralisant, ni allégorisant, ni décoratif, ni gâté par les jeux de mots²⁷. »

Szabics Imre

²⁷ *Les Œuvres d'Adenet le Roi*, t. IV., i. kiad. 48. ([...] az érzékenységen, a kifinomultságon, a pszichológusi adottságon, az együttérzésre való hajlamon, a dolgok szeretetén, a tájak érzékelésén, valamint a látásmód tisztaságán és eredetiségén túlmenően jeleznünk kell az elbeszélés- és írásmód bizonyos jellegzetességeit is: az előadásmód ügyességét, világosságát és egyszerűségét, a könnyedén és általában röviden elmesélt váratlan érzelmi és drámai fordulatok varázsát [...]; a verselés hajlékonyságát; a stílus határozott kecsességét és választékosságát, amely se nem dagályos, se nem moralizáló, se nem allegorizáló, se nem dekoratív, se nem szójátékokkal tele-tűzdelt.)

I

Egy kellemes, enyhe április végén, amikor a fű kizöldül a réteken, s a zsengefák már alig várják, hogy virágba boruljanak, az idő tájt tehát, amelyről szólok, Párizs városában éppen péntek napja volt, amikor lelkem nagy szükségét érezte, hogy Saint-Denis-be menjek, és Isten kegyelméért fohászkodjam. Ott összebarátkoztam egy szívélyes szerzetessel, aki – Istennek hála – mutatott nékem egy históriás könyvet, amelyben Berta és Kis Pipin történetéről olvashattam, s arról, hogy miként küzdött meg Pipin az oroszlánnal.

Igrictanoncok¹ és tájékozatlan írástudók, kik innen-onnan szedték össze meséjüket, felettébb meghamisították e történetet. Keddig maradtam Saint-Denis-ben, amíg elmémbe nem véstem ama igaz történetet, mely szerint Berta egyes-egyedül volt az erdőben, ahol sok kint és szenvedést kellett megélnie. Igaz hitemre ígérem, hogy e históriát olyképpen fogom elmesélni, hogy akik nem tudják követni, zavarba jönnek, akik pedig jól értik, örömmel fogadják.

II

Az idő tájt, amikor történetem kezdődik, Frankhonban egy felettébb nagyhatalmú király uralkodott, aki nem ismert félelmet, mert büszke és roppant merész volt. Martell Károlynak² hívták, aki számos ádáz hadjáratot vezetett Girart, Foulque³ és hűbéreseik ellen. Számtalan lélek hagyta el akkor a testet,

¹ A szláv eredetű *igricek* (vö. orosz играть 'játszani') a középkori Magyarországon gyakorlatilag ugyanazt a szórakoztató szerepet töltötték be, mint Franciaországban a *chanson de geste*-eket előadó, énekes *jongleur-trouvère*-ek vagy a *ménestrel*ek.

² Martell Károly (686. augusztus 23. – 741. október 21./22.) a Frank Királyság teljhatalmú *majordomusa* (udvarnagya), a Karoling-ház névadója. Ragadványneve, melyet számos sikeres hadjáratával érdemelt ki, a latin *martellus* (= kalapács/pöröly) szóból ered. Apja Herstali Pipin majordomus volt, aki az austrasiai királyságot győzelemre vezette Neustria ellen, anyja, Alpaide de Bruyères azonban nem Pipin törvényes asszonya volt. Így, amikor Pipin 714-ben meghalt, felesége, Plectrude szembeszállt Károly örökös igényével, és Károlyt a kölni börtönbe záratta. Austrasia nemessége azonban a felserdült Károlyt támogatta, akinek hadai 717-ben legyőzték a Plectrude által trónra emelt II. Chilperich Meroving-királyt és majordomusát. Károly akkor saját királyt „nevezett ki” IV. Chlothar személyében. Egyik legjelentősebb haditette az arabok nyugat-európai előretörésének megállítására volt a 732-ben megvívott poitiers-i csatában. Károly egyházi birtokok elkobzására is hajlandó volt, ha ezek adományozásával növelhette nehézlovas seregét. Ezzel kivívta a katolikus egyház haragját, de Szent Bonifác személyében hathatós pártfogóra talált, aki meg tudta értetni a pápasággal, hogy az egyházi javakat a kereszténység védelmére fogják felhasználni. 741-ben bekövetkezett halálakor mintegy uralkodóként felosztotta „országát” fiai, a Neustriát megkapó III. Pipin leendő frank király és az Austrasia élére helyezett Carloman között.

³ Girart de Roussillon és unokafivére, Foulque sok éven keresztül legádázabb

s számtalan páncélinget szaggattak szét, és számtalan kerek pajzsot döftek át. Sok vártornyot döntöttek romba, és sok várost dúltak fel, amíg békét nem kötöttek, és jó barátok lettek minden gonoszságtól és irigységtől mentesen. Azután a kegyetlen és hitetlen vandálok sokasága támadt reájuk, ám visszaverték őket, és mindnyájukat kiűzték az országból.

Egy másik eseményre is leltem a krónikában, melyről most beszámolok néktek. Szent Iván ünnepe táján, midőn nyílnak a rózsák, Martell Károly király palotája boltíves termében tartózkodott, Párizs városában pedig igen nagy volt a lovagi pompa. Két fia is ott volt, még ha mást állítanak is egyeseek: az egyiket Carlomannak⁴ hívták, és felettébb jól ment a sora; négy esztendeig kiváló és feddhetetlen lovag volt, majd szerzetes lett egy apátságban. A másikat Pipinnek⁵ nevezték, és Isten szent nevére mondom, csupán öt és fél láb magas volt, ámde nála bátrabb személyt nem hordott a hátán a föld.

A királyi udvar kertjében számos asztalt állítottak fel, ahol a király és udvartartása ebédelt. Az asztal másik felén Pipin foglalt helyet az ifjú leventékkel. A kertben volt egy régóta ott nevelkedett oroszlán is, melynél félelmetesebbet még senki nem ismert; a vadállat hirtelen szétfeszítette és összezúzta a ketrecét, s megfojtotta Normandiából származó idomítóját. A megvadult oroszlán

ellenfele volt, míg végül a pápa és Franciaország királynőjének közbenjárására békét kötöttek (ld. a *Girart de Roussillon* című XII. századi *chanson de geste*-et).

⁴ Carloman (Karlmann, 706 és 716 között – 754. augusztus 17.) Martell Károly frank herceg, majordomus és első felesége, Chrotrud legidősebb fia. Károly 741-ben bekövetkezett halálát követően Karlmann és öccse, Kis Pipin örökölték apjuk címeit és pozícióját: Karlmann Austrasia (nagyjából a mai Németország), míg Pipin Neustria, azaz nagyjából a mai Franciaország területének megfelelő királyság majordomusa lett. Karlmann egyik első uralkodója volt a Karolingok dinasztiájának, és nagy szerepet játszott abban, hogy családja megszilárdította hatalmát, és végleg kiszorította a királyi címet névleg birtokló Merovingokat. Hatalmát meggyengülni látva, 747-ben lemondott címeiről, és visszavonult a későbbi Monte Cassinói bencés kolostorba.

⁵ III. (Kis) Pipin (714 – 768. szeptember 24.), más néven Ifjabb Pipin, 741-től a Frank Királyság majordomusa, 751-től 768-ban bekövetkezett haláláig a frankok királya. 745-ben Pipin kisajátította magának Alemanniát, és miután Karlmann 747-ben visszavonult egy kolostorba, megelégte, hogy a névleges hatalom a Meroving-király kezében van, és megfosztotta trónjától III. Childericht, s „Kis” Pipin néven (*Pépin « le Bref »*) a frankok királya lett (*dux et princeps Francorum*). Pipin hatalmát és tekintélyét bizonyítja, hogy II. István pápa Párizsba utazott, és ott 754. július 28-án egy fényes ceremónia keretében a Saint-Denis-székesegyházban felszentelte, és a „*Patricius Romanorum*” (a rómaiak patriciusa) címet adományozta neki. 743/44-ben feleségül vette Laoni "Nagylábú" Bertradát (720 – 783. július 12.), aki másodunokatestvére volt. Pipin első gyermekei születése után el akart válni a feleségétől, de végül I. Pál pápa rábeszélésére 762-ben elállt szándékától. Férje halála után Bertrada komoly szerepet töltött be a Frank Birodalom irányításában, és megpróbálta (sikertelenül) kibékíteni két fiát is, Károlyt (a későbbi Nagy Károlyt) és II. Carlomant.

keresztülgazolt a kertben virágzó növényeken, és megölt két lombárdiai nemesifjút, kik a zöld fűvön játszottak. Martell Károly azonnal talpra ugrott, és elmenekítette hitvesét, de a többi vendég sem maradt ülve az asztaloknál. Ezt látván, Pipin nagy haragra gerjedt, ámde nem vesztette el lélekjelenlétét, hanem besietett az egyik szobába, ahol felragadott egy gerelyt.

III

Amint megragadta a gerelyt, Pipin azon nyomban az oroszlánra támadt, s megcélozva a mellkasa közepét akkora ütést mért reá, hogy a gerely hideg vasa egészen a szívéig hatolt, s a vadállat holtan rogyott a földre. Mindannyian odafutottak, hogy lássák e csodát; Martell Károly is sietett megölelni a fiát, anyja pedig sírásra fakadt örömében.

– Drága jó fiam – kérdezte tőle –, honnan merítetted a bátorságot, hogy egy ily félelmetes vadállat közelébe merészkedj?

– Jó anyám – válaszolta Pipin –, semmi olyasmitől nem szabad félni, ami miatt szemrehányás érhetne minket.

Hűsz esztendősen lehetett akkor Pipin, úgy mondták. Ám nem óhajtok erről többet szólni, hanem az igazi történetre szeretnék rátérni, s röviden elmesélni annak lényegét. Jól tudjátok, hogy nem tart örökké életünk, hiszen senki emberfia nem látott még napvilágot, akinek ne kellene egyszer meghalnia. Martell Károly királyra is ez a sors várt, s utána meghalt hitvese, a fényes arcú királyné is. Frankhon trónjának jogos örököseként Pipint királlyá koronázták⁶. Azután pedig megtisztelvén személyét megházasították, s hitvese Gerbert, Gerin és Malvoisin⁷ nemzetségéből származott. Miként hallhattatok róla, Fromont-nal⁸ háborúskodtak, minek folytán számos lélek hagyta el a testet, számos kastélyt és vártornyot döntöttek romba, s Pipinnek is sok kint és megpróbáltatást kellett elszenvednie. Ám Istennek úgy tetszett, hogy e nemeshölgy nem tudott örököst szülni Pipinnek, noha hosszú ideig éltek együtt, s el sem tudnám sorolni, mily kalandok estek meg velük. Mivelhogy a királyné meghalt – Isten üdvöztse lelkét –, az udvar nagyjai azt akarták, hogy Pipin rövid időn belül házasodjék újra. Ezért azután a király összehívta azokat a báróit, akikben bizodalma volt, hogy

⁶ Valójában csak apja halála után 10 évvel lett a frankok királya, miután letette a trónról III. Childericet, az utolsó Meroving-királyt.

⁷ A *Garin le Loherain* című geszta-énekben szereplő lotharingiai főurak.

⁸ A lotharingiai főurakkal rivalizáló és állandó harcban álló bordeaux-i nagyurak vezére, Garin fő ellenfele, aki a geszta-ének szerint úgy látta, hogy Kis Pipin rendszerint a lotharingiaiakat részesíti előnyben.

megtudja tőlük, kit javasolnak új hitvesének. Ám azok nem tudták, hol keressek e nemes hölgyet. Akkor Enguerrans de Montcler szólalt meg elsőként:

– Felség, Szent Omerre esküszöm, én tudnék javasolni valakit, mégpedig Magyarhon királyának a leányát, akit annyian dicsérnek. A tengeren innen és túl nincs nála szebb királykisasszony, s miként hallottam, a szelíd Bertának hívják.

– Nosza, uraim, ne késlekedjenek hát – mondta Pipin –, e nemes hölgyet óhajtom hitvesemül és társamul.

Azzal Pipin király népes küldöttséget indított útnak Magyarhonba, hogy az feleségül kérje számára a magyar királykisasszonyt. (Nem szándékozom felsorolni mindazokat, akik a küldöttséget alkották.) Németföld felé vették útjukat, ahol sok különös népség között kellett áthaladniuk. Egy keddi napon, ebédidőben érkeztek Magyarhonba, ahol Esztergom nagyvárosában találkoztak a tiszteletre méltó magyar királlyal. Minden szavukról nem kívánok beszámolni, mindenesetre uruk, Pipin számára megkérték a királyleány kezét, s a király szívesen teljesítette kérésüket. Blanchefleur királyné akkor a leányát kérte, és Magyarhon királya bemutatta őt frank követeknek, kik illőn köszöntötték a királykisasszonyt, és csodálattal tekintettek hófehér és pirosposztós orcájára.

Közben megterítették az asztalokat, és mindannyian ebédhez ültek. A király és a királyné igen figyelmesek voltak a küldöttekhez, s minden kívánságukat teljesítették. A frankok azonban nem szándékoztak sokáig ott maradni, s amint tehették, készülődni kezdtek a visszaútra; paripákat, aranyat és ezüstöt ajándékoztak nekik, ám ők egy árva garast sem akartak elfogadni.

IV

A jóságos Berta, kinek soha nem támadt rossz gondolata, keserves sírással búcsúzott el atyjától:

– Áldja Isten, felséges Apám! Köszöntse nevemben a fivéremet is, ki Lengyelhonban Grodno tartományát uralja.

– Leányom – fordult hozzá a király –, kövesd édesanyád példáját. Gyakoroldj irgalmat és kegyességet a szegények iránt, légy mindig szelíd, jámbor és szilárd jellemű, hogy jóságod nyilvánvaló legyen Isten és a világ előtt. Ki ezt teszi, az felettébb nemesen cselekszik, ám aki nem képes a jóra, az a végén megfizet érte. Nálad szebb hajadont nem látott még sem király, sem császár. A Mindenség Urának, Istennek ajánlom hát testedet, s lelkedet, hogy óvja meg minden bajtól.

V

Az idő tájt, melyről most néktek mesélek, az volt a szokás a német országokban⁹, hogy minden főnemes, gróf vagy örgróf rendszerint franciákat hívott a palotájába, hogy franciára tanítsák a leányait vagy fiait. Ennélfogva a magyar király, királyné és a fényes orcájú Berta szinte ugyanolyan jól beszélt a párizsi francia nyelvet, mint ha Saint-Denis-ben születtek volna; Magyarhon királya ugyanis Frankhonban nevelkedett, ahová egészen kiskorában került. Aliste, a királylány komornája is tudott franciául, minthogy velük volt, ám legyen átkozott, amiért később oly sok gonoszságot művelt. Frankok és germánok jó barátok voltak tehát, és együtt küzdöttek a szaracénok ellen. Később a hatalmas császár, Nagy Károly is jól látta, hogy a németek kiváló lovagok, akik nem egy hitetlen pogány halálát okozták. Erről azonban nincs több mondanivalóm, inkább arról kívánok szólni, amibe az imént belekezdtem.

VI

Berta igen jól nevelt és nagylelkű volt, aki csak ismerte, mind nagyra becsülte. Azon a napon, amikor útra kellett indulnia, letérdelt atyja, Florus király előtt, és őszinte fájdalommal, sírva vett búcsút tőle. Hófehér bőrét enyhe pír színezte, s mindenki csodálta őt, hiszen egészen Pisa városáig nem volt nála szebb hajadon. Minden vágya az volt, hogy jót cselekedjék, hogy soha semmilyen rossz tettet ne hányhassanak a szemére. Ám később az erdőben szolgálója mégis gonoszul elbánt vele, amint hallhatjátok majd ennek történetét.

VII

Midőn Berta elbúcsúzott nemes lelkű atyjától, fájdalom hasított és rémület költözött szívébe. Országá nepei is, igaz szavamra mondom, keservesen megsiratták.

– Édes leányom – fordult hozzá az anya –, tudd meg, hogy ameddig tehetem, elkísérlek téged. Elküldöm veled szolgálónkat, Margiste-ot, a leányát, Aliste-ot, kinél szebb teremést nem ismerek – mivelhogy nagyon hasonlít reád, ezért is kedvelem őt olyannyira –, valamint unokafivérüket, Tibert-t. Te is jól tudod, hogy mindhármukat jobbgysorból váltottam ki, midőn dénárjaimmal fizettem érettük, ezért azután még inkább megbízom bennük.

– Felséges anyám – válaszolt Berta –, én is szeretni fogom őket, s amíg jól megy a sorom, soha semmiben nem fognak hiányt szenvedni; minden

⁹ Adenet le Roi földrajzi tájékozatlansága miatt a korabeli Magyar Királyságot a Német-római Birodalomhoz tartozó országnak tekinti, ahol szerinte ugyanúgy németül (*tiois*) beszélnek, mint a Birodalom bármelyik „germán” országában.

bizalmas ügyemben ki fogom kérni a tanácsukat, s amint tehetem, Aliste-ot férjhez adom.

– Hálás leszek néked ezért, édes leányom – mondta a királyné.

Egy hétfő reggelen – úgy igaz, ahogyan mondom – egy pej paripára ültették Bertát. Nem számolok be részletesen az utazásukról, csak azt említem meg, hogy Szászországba, Nicholai herceg udvarába érkeztek, aki Berta nővérének a férje volt. (Saint-Denisben ugyanezt olvastam az ottani krónikában.)

– Édes leányom, most visszafordulok – mondta Blanchefleur –, s átadom atyádnak forró üdvözletedet. Ha nem fogsz helyesen cselekedni, akkor én meghalok a bánattól. Magammal viszem az ujjadon viselt gyűrűt, s könnyek között gyakran megcsókolom.

– Nem fog csalódni bennem, felséges anyám – mondta zokogva Berta.

VIII

Berta nyomban fogta a gyűrűjét, és nagy sírás közepette átadta azt az anyjának, ki ezt mondta néki:

– Isten kegyelmébe ajánllak, leányom, kinek jóvoltából a Nap ragyog. Egyaránt szeresd a tanult és az egyszerű embereket; ki jó szándékkal érkezik, annak úgy is kell visszatérnie, s a jóról soha nem szabad lemondania, hanem mindig ragaszkodnia kell hozzá.

– Drága jó anyám – szólalt meg Berta –, úgy érzem, mintha a szívembe egy nagy kést mártottak volna.

– Légy örömteli és vidám, édes leányom – mondta néki a királyné –, hiszen Frankhonba mégy, ami megnyugvással tölti el szívemet, mivel egyetlen más országban sem lakik szelídebb és igazabb nép.

A búcsúzáskor mindketten újból sírni kezdtek, s Berta ájultan roskadt egy fekete szőnyegre.

IX

A királyné Isten segedelmével útra kelt, Berta azonban továbbra is ájultan fekiült a padlózaton, mígnem hercegné nővére a karjába nem vette. Blanchefleur-nek szinte megszakadt a szíve a fájdalomtól, midőn visszatért Magyarhonba, ahol a király már nagyon várta. Francia kísérői útra készen várakoztak, míg a nemes szívű Berta búcsút vett nővéréől, és szolgálai gyengéden felsegítették egy poroszka lóra.

Megállás nélkül keresztüllovagoltak Németföldön, Szent Herbert apátságánál gyorsan átkeltek a Rajnán, s az Ardenneket is hamar maguk mögött

hagyták. A Meuse menti Rostemont-ban szálltak meg egy igen jó fekvésű, előkelő kastélyban, mely erdőktől és dús rétektől körülvéve, két nagy folyó között¹⁰ magasodott méltóságteljesen. Később Bajorföldi Naimon herceg megerősítette a várat – mivelhogy nagyhatalmú, bátor, lovagias és jó szándékú nemesúr volt –, melyet azóta mindenki csak Namurnek nevez. Rostemont grófja, aki Florus magyar király unokafivére volt, nagy tisztességgel vendégül látta őket, és sok drága ajándékot adott a mi franciáinknak is, akik nem akarták elfogadni a paripákat, valamint az aranyat és ezüstöt. Másnap reggel vidáman indultak útnak Rostemont-ból, s áthaladtak Hainaut-n és Vermandois-n, útjukról azonban nem kívánok többet mondani.

Egy vasárnapon még naplemente előtt megérkeztek Párizsba. Frankhon királya boldogan indult fogadásukra udvarának több mint ezerhétszáz főúrával, kik valamennyien odaadó hűbéresei voltak. Illőn és nagy tisztességgel köszöntötték Bertát, ki okos és udvarias úrnőként szintén kedvesen üdvözölte őket.

– Szent Kelemen¹¹ nevére – mondta egyik a másiknak –, gyönyörű szép, ifjú úrnőnk leszen.

Felcsendültek és hangosan zúgtak a város harangjai. S hitemre, nem akadt olyan utca Párizsban, melyet ne borítottak volna be drága, szép szövetek, s a kövezetet pedig ne hintették volna be zöld fűvel és virágokkal. Királynőjük érkezése alkalmából a hölgyek kicsinosították magukat, s hangosan dalolva, vidám körtáncot lejtettek; egész Párizs gazdagon ragyogott, és boldogságban úszott. Amikor a trónterem bejáratánál a magyar kiráyleány leszállt a lováról, udvariasságból és tisztelete jeléül számos főúr szegődött kísérőjéül.

X

Augusztus dereka után, ha nem tévedek, egy ragyogó nyári napon, mikor sem eső nem esett, sem szél nem fújt, Pipin király menyegzőt ült a szépséges és nemes lelkű Bertával. Az ifjú királyné egy drága otrantói selyemből készült, csodálatosan szép menyasszonyi ruhát viselt, s a több mint százezer márkát érő koronája ékszerként ragyogott a fején. Berta oly kecses volt, mint a nyíló virág az ágakon, s mindenki őt tartotta a legszebbnek. A királyi palota kertjében állították fel a menyegzői sátrat, és miután elhangzott a mise, a násznép százas, harmincas vagy húszas csoportokban késedelem nélkül asztalhoz ült.

¹⁰ A Meuse és a Sambre.

¹¹ Római Szent Kelemen (*Clemens Romanus*, kb. 35 – 97?), Róma püspöke, a 4. római pápa 88-tól haláláig. A patrisztika az apostoli atyák között tartja számon. Traianus császár a Krím-félszigeti Khersonza száműzte, majd a Fekete-tengerbe taszította. A katolikusok között a Krím-félsziget és több európai város, valamint a kőfaragók, kalaposok és tengerészek védőszentje.

Ezen a napon nem egy nagyúr és herceg ajánlotta fel szolgálatát asztalnokként, s a királynőt is számos, szép ifjú nemeshölgy szolgálta ki készségesen és ügyesen.

Berta most még pompásan érezte magát, ám hamarost nagy bánat ül szívére, mert Margiste oly nagy árat fizettet vele megátalkodott gonoszságával, hogy sokszor fogja könny áztatni szépséges orcáját. A Mi Urunk sújtson le az ocsmány, vén bajkeverőre!

XI

A menyegzői lakoma után leszedték az asztalokat, s a vándormuzsikuskok készűlődni kezdtek, hogy bemutassák tudományukat. Három igencsak népszerű muzsikuskus járult a király és a királyné elé, hogy szórakoztassa őket. Az egyikük, kit Gautier-nak hívtak, tekerőlanton játszott, a második, kit Garnier-nak neveztek, mesterien hárfázott, a harmadik pedig, kinek nem tudom a nevét, nagyon ügyes lantos volt. Az udvari hölgyek és lovagok szívesen hallgatták őket, amíg befejezván muzsikálásukat, el nem távoztak. A király is felállt, a nemeshölgyek és -kisasszonyok pedig vígan táncra perdültek. A hercegek és grófok a szobájába kísérték a királynőt, hogy megpihenjen, majd visszatértek a nagyterembe, nem óhajtván tovább alkalmatlankodni nála.

Akkor Margiste járult elébe – verje meg őt az Isten –, aki egy gonosz és halálos tervet eszelt ki. Letérdelt a királyné mellé, s azt kezdte suttozni a fülébe:

– Végtelenül szomorú vagyok, úrnőm, Szent Riquier-re mondom. Tegnap este egyik barátom arra figyelmeztetett, hogy mióta Krisztus kínhalt szenvedett a kereszten, senki emberfiától nem kellett olyannyira félni, mint Pipin királytól, amikor majd melletted fekszik a nászi ágyon. Midőn ma éjjel a király élni fog férji jogával és asszonyává tesz, attól félek – ne adja Isten –, meg fog ölni téged. Már jó ideje tudok erről a szándékaról, de nem mertem szólani róla, nehogy túlságosan megijesszelek.

Ennek hallatán a királyné szemét könnyek öntötték el, s félelmében úgy érezte, elveszíti a józan esztét.

– Ám nincs okod aggodalomra, úrnőm – mondta az öregasszony –, mert az igaz Istenre esküszöm, megmentelek téged. Amikor majd a püspök és az apát megérkezik, hogy megszentelje Pipinnek, Frankhon királynak a nászi ágát, a te szobából mindenkit kiküldök, s Aliste leányomat tüstént levetkőztetvén, helyetted őt fektetem az ágyba. Már szóltam erről néki, és ő beleegyezett; az igazat szólva, inkább ő lelje ott halálát, mint te.

E szökat hallván, Berta megölelte vén szolgáját, s hálát adott Istennek és szentjeinek. Montpellier összes aranya sem tette volna boldogabbá.

XII

Nagy öröme derült a királynő, amikor megtudta, mily módon menekülhet meg Pipin királytól, s hálát is adott érte a Miasszonyunknak, az egy igaz Hölgynek.

A gonosz szolgáló, az alávaló vén boszorkány pedig egy másik szobába ment, mely a Szajna partján épült királyi palota kertjére nézett. Egy kőszegélyes ablaknál találta a leányát, kire sújtson le a kegyetlen halál; úgy hasonlított Bertára, hogy festő sem tudta volna azt jobban megfesteni, s nem akadt asszony, kinek szépsége az övékéhez mérhető lett volna, miként a sivár erdő sem hasonlíthat a virágos mezőre. A vénasszony túláradó kedvességgel ölelte meg a leányát és csókolta meg arcát, s titokban megtanácskozták, hogy miként tudnák kijátszani Bertát.

– Drága leányom – fordult hozzá a vénség –, tudod, hogy mennyire kedvellek, ezért hát királynővé teszek, ha Isten és Szent Péter is úgy akarja.

– Isten hallgassa meg óhajtásodat, jó anyám – válaszolta Aliste. – Hívasd ide Tibert-t¹² is, mert úgy hiszem, mestere ő az ilyen dolgoknak. Küldess hát érte, és sürgesd, hogy mielőbb keressék meg azon oknál fogva, hogy tegnap este rábízam az erszényemet.

S a vén szipirtyó már futott is, akár az agár, mivel soha nem volt rest, ha áru-lásról volt szó.

XIII

Miután Tibert megkapta az üzenetet, haladéktalanul unokanővérehez sietett, s amikor megérkezett, nem kellett hosszasan gyözködni, hogy beleegyezzen az árulásba. S a három áruló együtt kieszelte, miként távolíthatják el úrnőjüket, Bertát Frankhonból.

– Leányom – mondta Aliste-nak az anyja –, az igazat szólva, ha nagyobb akarunk ugrani, messzebbre kell nekifutnunk, légy tehát egy kissé türelemmel e dolgot illetően. Ma éjszaka Berta nálam fog aludni, s amint megvirrad, hozzád fogom küldeni, hogy úgy tűnjön fel, mintha ott aludt volna. Ám akkor egy kés-sel ejts akkora sebet a combodon, hogy a friss vér kibuggyanjon belőle, és kiálts segítségért, hogy Berta meg akart téged gyilkolni. Én pedig majd berontok a szobába, rögtön megragadom őt, s hagyd, hogy azt tegyem vele, amit jónak látok.

– Cselekedjék tetszése szerint, anyám – mondta a szolgálóleány.

Ezt az álnok tervet eszelték tehát ki, Isten büntesse meg őket. Vacsora után, midőn besötétedett, a püspök és az apát megszentelte a nászi ágyat. A vénasszony mindenkit kiküldött a hálószobából, és leoltotta a fényt, hogy semmit

¹² Aliste unokafivére, aki szintén elárulja Bertát.

ne lehessen észrevenni. A leányát elrejtette Pipin király ágyában, s a kést, árulásuk eszközét pedig az ágy szélén dugták el, süjtson le reájuk Isten büntetése!

XIV

Igen elégedett volt a vénasszony, egyre csak mosolygott, s felkereste úrnőjét, Bertát a szobájában, ekként szólván:

– Úrnőm, nagy bánatban és szomorúságban hagytam a nászágyban leányomat, s annyi áldozatot hoztunk érted, hogy nincs ember, aki mindazt le tudná írni.

– Így igaz, Margiste, a Teremtő hálálja ezt meg néktek!

Azzal a vénség lefektette az ágyába Bertát – Isten büntesse meg őt, a leányát és Tibert-t, és hozzon reájuk mindenféle bajt –. Kedvesen figyelmeztette, hogy virradatkor nagy óvatossággal térjen vissza, és feküdjék a király mellé. S a jámbor Berta minden harag és neheztelés nélkül megígérte, hogy ekként fog cselekedni, és nem fog szembeszegülni Margiste akaratával. Ágyában ülve elmondta esti imádságát, mert hithű és jól nevelt volt.

XV

Azon az éjjelen a király a hamis és gonoszszággal megvert szolgálóval töltötte kedvét, s egy örököst nemzett véle, ki a Rainfroi nevet kapta, és kibe igen kevés jószág szorult; majd később egy másikat, akit Heudrinek neveztek, s ő is telve volt rosszindulattal és nem kevés álnoksággal.

Virradat előtt az öregasszony az áruló Tibert-t hívatta, aki jött is szíves örömmel. Berta is felébredt, és azon nyomban csendesen a nászi szobába indult, miként azt a vén Margiste kérte tőle, s Aliste-hoz ment, aki a díszes nászágyban feküdt. Amint a szolgálóleány észrevette, nem várt tovább, hanem magasra emelte a kést, és a combja hátsó felébe döfte, s piros vére végigfolyt a lábán. A szolgáló azután Berta kezébe nyomta a kést, ki semmi rosszra nem gondolván, elvette azt tőle, olyannyira sikerült az öregasszonynak megtévesztenie. Akkor a hitvány szolgáló egy nagyot kiáltott:

– Ó, jaj, Pipin király, szerencsétlenségemre láttalak meg téged, amikor melletted akarnak meggyilkolni engem.

A király felébredt, s azt látván, hogy a királyné egy véres kést tart a kezében, azonnal felegyenesedett, és szinte esztét veszttette. Akkor az öregasszony is megjelent, s úgy tett, mintha szörnyen dühös lenne, és a leányához sietett, hogy megvizsgálja vérző sebét. Amikor a király meglátta Margiste-ot, Isten szent nevére megesküdtött, hogy a leánya meglakol bűnös tettéért¹³.

¹³ Margiste megtévesztő szerepcseréje folytán Pipin azt hiszi, hogy a vén szolgáló „leánya” támadt rá a „királyné”ra”, akivel ő együtt halt.

– Ó, királyom – sikoltotta a vénasszony –, az Egekre kérlek, büntesd meg őt tüstént, ne ismerj irgalmat, mert egész életemben gyűlölni fogom őt.

Azzal a vénség megragadta Bertát, és nagyot ütve reá, kituszkolta a szobából. Berta nem ellenkezett, mivel még mindig azt hitte, hogy ezt jó szándékból teszi vele Margiste, noha az ütestől könnybe lábadtak a szemei. Azután Tibert ragadta meg oly erősen a királynét, hogy elszakította a köpenyét – legyen átkozott érte.

– Könyörülj rajtam, irgalmas Istenem! – fohászzkodott Berta –, mert nem tudom, mi történik velem, s mit akarnak ezek az emberek tőlem?

Akkor a gonosz vénasszony előrelépett, és egy kötelet nyújtott át Tibert-nek; Bertát lefogták, erőszakkal kinyitották a száját, s miként a ló fogai közé a zablát, kíméletlenül a szájába gyömöszölték a kötelet, melynek a végét erősen megkötötték hátul a tarkóján, hogy megnyikkanni sem tudott. Az alávaló hálátlanok a kezét is összekötötték, majd az ágyra lökték, és egy takarót dobtak reá. Isten, a Mennyei Király irgalmazzon néki!

XVI

Miután a hitvány árulók szorosan Berta szájához erősítették a kötelet, s az ágyra lökték, a gonosz öregasszony odament hozzá, és halkán azt suttogta a fülébe:

– Ha kiáltani mersz, a Szűzanyára esküszöm, rögvest a fejeddel fogsz megfizetni érte.

Ezt hallván, Berta ugyancsak megrémült, s rájött, hogy orvul elárulták és rútul becsapták; a fájdalomtól és a kétségbeeséstől rögtön elájult. Az öregasszonynak nem volt tovább maradása, s meghagyta Tibert-nek, hogy jól őrizze Bertát, majd fájdalmat és haragot színelve, a király hálószobájába sietett. Amint megpillantotta a leányát, a lábához borult:

– Irgalom, úrnóm, az Istenre kérem, ki az eget és a földet teremtette! Ha tudná, miként készítettem fel a leányomat (felséged szolgálatára), rögtön kijelenténé, hogy semmiben nem vétkeztem ezen a világon.

– Hallgass, aljas, vén boszorkány! – kiáltott reá a király. – A napnál világosabban kiderült árulásod: Bertát, a hitvesemet titokban el akartátok pusztítani, ámde leányod nem menekülhet meg a máglyahaláltól.

– Felséges uram – szólalt meg Aliste –, ne gondolja felséged, hogy ez az asszony valaha is árulásra vetemedett volna, hiszen egészen a jeges tengerig nincs nála erényesebb teremtés. A leánya azonban – akárcsak egy esztét vesztett holdkörös – mindig is kötözni való bolond volt. E mai reggelen egy kegyet szeretnék kérni felségedtől, mely az első kérésem, amióta feleségül vett engem felséged,

s egy aranykoronával a királynéjává koronáztak. Az esküjére kérem, melyet nékem tett felséged, hogy ez a dolog maradjon teljesen titokban, hogy senki emberfia ne szerezhessen tudomást róla. Annak okából, hogy magammal hoztam e szolgát, nagyon szomorú lennék, ha felséged bárkinek is szólna a történetéről. Még ma reggel hívasson felséged három csatlóst, s adja a kezükre e cafatot azzal a paranccsal, hogy tüstént vigyék el egy messzi vidékre, ahol azután emésszék el vagy fojtsák meg, nékem mindegy, csak pusztítsák el.

– Felettébb okosan szólt, úrnőm – mondta a vénasszony –, én szívem szerint azt szeretném, ha a fejét vennék vagy vízbe fojtanák, csak a pokolba jusson.

A király nem utasította el Aliste kérését, hanem jóváhagyta és teljesítette azt. A szolgáló addig gyözködte fondorlatosan Pipint, amíg az anyjára bízta az ügy elintézését. A vénasszony boldogan hajolt meg a király előtt, s a gonosz teremtés igencsak elégedett lehetett, mert árulását tökélyrel véghezvitte.

XVII

A király felállt, nem maradt ott tovább, mivel a gonosz asszonyok módfelett sürgették a dolog elintézésével. Hívatta hát a három csatlóst, ám ő nem kívánta elébük tární az ügyet, hanem Margiste-hoz küldte őket azzal a paranccsal, hogy mindenben engedelmeskedjenek néki, amire az kéri őket.

– Készülődjenek hát, uraim – mondta nékik az öregasszony –, amíg én is elkészülök, hogy azután azt tegyék, amit parancsolni fogok kegyelmeteknek.

S arra a szobára mutatva, ahol Berta tartózkodott, még hozzátette:

– Hozzák őt ide hozzám, de siessenek ám!

Azzal a vén Margiste is térült-fordult, nem volt tovább maradása, s nagy sóhajok és könnyek közepette úgy téve, mintha eszét veszítené, így szólt a királyhoz:

– Feküdjék vissza felséged, biztos lehet abban, hogy erről a lotyóról egy szót sem fog többé hallani; nem tekintem többé a leányomnak, amiért meg akarta ölni vagy fojtani az úrnőmet.

Azzal a reá felség eltávozott, sújtson le reá Isten büntetése! Szolgáló leánya pedig hangos zokogásban tört ki, mintha szenvedne, s egyre csak sóhajtozott. A figyelmes király igyekezett megvigasztalni:

– Szépségem, hagyjon fel e bánattal, és engedje elmenni a leányt, Isten majd ügyis megbünteti őt. Más alkalommal is megölhetné vagy megmérgezhethetné kegyedet. Nagyon megsebesítette? Ne titkolja el előlem.

– Nem, felség – válaszolta Aliste –, már nem árthat nékem. Ami igazán aggaszt, az a vér látványa; megmutatom felségednek is, csak arra kérem, csukja be az ajtót.

Mindezt avégett mondta a királynak, hogy múlassa az időt, hogy több idejük legyen elrendezni a dolgukat.

Ezalatt Tibert és a vénasszony nem tétlenkedtek, hanem úrnőjüket, Bertát felültették egy hátslóra, s a három csatlósra bízta, akik még azon a reggelen Tibert-rel együtt útnak indultak véle. (Isten legyen irgalmas Bertához, s mentse meg ama nagy veszélytől, amely reá vár!) A vénasszony erősen kérte unokafivérét, Tibert-t, hogy ne felejtse el visszahozni Berta szívét, és töviről hegyire kioktatta, miképpen hajtsa végre észrevétlenül az árulásukat, s hogyan tartsák mindig szemmel a királynét, nehogy bárkivel is szót válthasson.

– Ne legyen gondja emiatt asszonyomnak – mondta Tibert –, jól fogom tenni a dolgomat, ebben ne is kételkedjék.

Azzal elkészönt az öregasszonytól, s útnak indultak.

XVIII

Virradatkor fényesen világított a telihold. Elhurcolták tehát Bertát, kit ily nagy balszerencse ért; szilárd hite és erős jelleme volt azonban, melyek megóvták attól, hogy odavesszen.

– Ó, Uram Istenem, Mennyei Atyám – sóhajtott fel –, azért kell most megfizetnem, amire egyáltalán nem szolgáltam reá. Ó, én szerencsétlen, mily gonosz és kegyetlen emberekbe botlottam! Vajon létezik még oly nyomorúság a föld kerekén, ami felérne az enyémmel? Ó, jaj! Nem látom többé az én drága, szelíd anyámat, sem Florus királyt, az apámat, sem a nővéremet és a fivéremet. Isten legyen testem és lelkem oltalmazója!

XIX

A végtelenül elkeseredett Berta Istenhez, az igazságos Mennyei Atyához fohászkodott, nem tudván, hová-merre hurcolják. Mindegyik napjukról nem kívánok azonban számot adni. Amikor megszálltak egy helyen, Tibert nyomban egy szobában vagy egy padlásszobában helyezte el a királynőt, s önmagán kívül – Isten büntesse meg! – senkit nem engedett a közelébe. Amikor pedig enni vagy inni adott neki, a keze ügyében tartotta kivont acélkardját, hogy megfélemlítse, nehogy egy szót is szóljon vagy kiáltson. Egy pillanatra sem akarta magára hagyni, majd újfent a szájába gyömöszölte a kötelet, a kezét hátrakötötte, akárcsak egy utolsó bűnözőnek, s másnap hajnalig bezárta a szobájába. Ekként mentek öt napon keresztül megállás nélkül, mígnem egy hatalmas, sűrű vadonba, a Le Mans-i erdőbe nem értek. Ott egy olajfa alatt megálltak.

– Uraim – szólalt meg Tibert –, Szent Riquier-re mondom, nem szükséges továbbhaladnunk.

– Tökéletesen egyetértünk – válaszolták a társai, és leszálltak lovukról a füves rétre.

Az egyik csatlóst, aki a legbecsületesebb volt közöttük, Morannak, a másikat Godefroy-nak, a harmadikat pedig Renier-nek hívták. A királynét is leszállították a hátszlóról, segítse meg őt Isten! Soha máskor nem férközhettek hozzá ily közel, merthogy Tibert önmagán kívül senkit nem engedett a közelébe. Levették Bertáról a takarót, mely a ruháját borította, s előtűnt fehér tunikája és drága mentéje. Szépsége láttán a szolgák sírásra fakadtak, az alávaló Tibert azonban máris a kardjához nyúlt.

– Lépjenek hátrább, uraim – mondta –, hogy egyetlen csapással leüssöm a fejét.

Meglátván a kardot, Berta félelmében a földre roskadt, s gyengéden csókolni kezdte azt; nem beszélhetett rettenetes szerencsétlenségéről, mivel a szájában lévő kötél miatt nem tudott megszólalni.

– Ne bántsд őt, Tibert! – kiáltotta Moran –, mert a Mindenhatóra esküszöm, a fejeddel és tagjaiddal lakolsz meg, ha valaha visszatérsz Frankhonba.

XX

Azon a napon nagyon rossz és hűvös idő volt, s Berta a hangával benőtt pusztára feküdt. Tibert kardcsapásától félve, Miasszonyunkhoz, az igazságos Hölgyhöz fohászkodott.

– Hitvány természetűnek kell lennie annak, uram – mondta Moran –, aki egy ily szépséges hölgyhöz rosszindulattal közeledik.

– Istenemre mondom – így Tibert –, az a dolgunk, hogy hamar öljük meg őt, miként Margiste, ki kedves nékem, a szavunkat vette, s azután térjünk haza minél előbb.

– Kőből van a szíved, Tibert – jegyezte meg Moran –, ám ha a legcsekélyebb ártalmára leszel a királynénak, Szent Péter apostolra mondom, Bajorföldi Naimon¹⁴ minden ravaszsága sem fog megóvni attól, hogy ez az erdő ne szolgáljon néked mindörökké halálos ágyadul.

XXI

Igencsak dühös lett a gaz Tibert, midőn nem engedték néki, hogy megölje Bertát. Mindazonáltal kihúzta éles kardját hüvelyéből, ám a három csatlós megragadta a derekánál, és nagy erővel a földre taszította. Mindegyikük nyomban

¹⁴ Bajorföldi Naimon német herceg, akit Kis Pipin szolgálataiért több német nemesúrral együtt lovaggá ütött (ld. később).

kivonta kardját, s mialatt ketten lefogták az áruló Tibert-t, Moran, megkönyörülve a királynén, eloldozta kötelékeit, és a szájából is kivette a pecket.

– Azonnal meneküljön innen, szép hölgyem – mondta Bertának –, a Jóisten szeretete vezérelje az útján!

S Berta félelemtől elszorult szívvel menekülni kezdett, hiszen joggal hitte, hogy a fejét fogják venni. Futott hát az erdőben, sokszor hálát adva Istennek, hogy megmenekült a kegyetlen Tibert-től, akit ennek láttán nagy harag öntött el.

– Felettébb nagy hibát vétettek, uraim – jegyezte meg –, ám amikor hazatérünk, mindnyájukat fellógattatom.

XXII

Azon a napon nagyon rossz idő volt, esett az eső és villámlott. Berta egy irtás mentén menekült tova, s addig futott, amíg a szolgák el nem veszítették szem elől.

– Uraim – szólt Moran –, Isten látja lelkem, ostobán és oktondi módon cselekedtünk, amikor majdnem halálos bűnre vetemedtünk. A hajadon minden gonosz szándék nélküli nemeshölgynek látszik, Isten kísérje útján és oltalmazza! Ebben az erdőben sok medve és leopárd van, melyek habozás nélkül felfalják. Hitvány, álnok módon jártunk el, a fájdalomtól és könnyөрülettől egészen összeszorul a szívem.

E szavak hallatán ismét lóra ültek, és hazafelé indultak.

XXIII

Berta a bokrok alján pihent meg az erdőben; Isten és legszentebb nevei oltalmazzák őt! Most nem szólunk róla többet, amikor majd eljön az ideje, folytatjuk történetét.

A csatlósok megállás nélkül hazafelé tartottak.

– Tudjátok, mit fogunk tenni, uraim? – kérdezte Moran. – Azt javaslom, vigyük el és adjuk át Margiste asszonyunknak egy vaddisznó szívét; ígyképpen szerencsésen kikerülünk a csávából, hiszen megígértette velünk, hogy a hajadon szívét hozzuk el néki. Majd Tibert-hez fordulván, azt mondta néki:

– Szent Simon¹⁵ engem úgy segéljen, Tibert, ha ebbe nem egyezel bele, menten halállal lakolsz.

– Ez igen jó javaslat, uram – válaszolta Tibert. – Mivelhogy a leány elmene-kült, ez a legokosabb, amit tehetünk. Nem ellenzem, hogy ekként cselekedjenek, s ilyképpen nem is vádolhatnak meg minket.

Hamar megegyeztek, és valamennyien esküt tettek. Erről nem is szólunk tovább, úgy cselekedtek tehát, ahogyan elbeszéltem. Amikor megérkeztek Párizsba, beszámolójuk hallatán nagy öröm töltötte el az öregasszonyt.

– Hölgym – fordult Margiste-hoz Tibert –, az igazat szólván, a leányt el-tet-tük láb alól, s íme, itt hozzuk a szívét, melyet kegyednek ajándékozunk.

– Meglesz a jutalmuk, uraim – mondta a vénasszony –, hiszen nem élt még ily hitvány cafat, mióta világ a világ.

XXIV

A három csatlós a szállására ment, egyikük sem maradt tovább az árulókkal. Tibert és a vénasszony pedig felkereste az álkirálynőt, aki igencsak örvendezett visszatérésükön.

– Jó hírrel szolgálhatok, hölgym – mondta Tibert –, mert éles kardunkkal megöltük Bertát.

– Adjunk hálát érte Krisztusnak, Tibert – válaszolta Aliste –, ugyancsak rá-szolgált kegyelmed a bizalmamra.

Örömmel fogadta hát a szolgáló Tibert hírért, s nagy boldogság öntötte el a szívét. Soha nem hallottam még ily galád árulásról, mióta Júdás feladta a Mi Urunkat. Krisztus, ki kínhalált szenvedett értünk a kereszten, engedje, hogy megfizessenek tettükért!

Pipin király szíves fogadtatásban és gazdag ajándékokban részesítette Berta magyar kíséretét, mely hazatérvén, átadta Florus királynak és Blanchefleur ki-rálynénak Pipin és az álnok szolgáló üdvözlését – sújtsa őt Isten büntetése!

Most nem szólok többet róluk, hanem visszatérek Bertához, ki igen-csak szerencsétlennek és elveszettnek érezte magát a sűrű erdőben. Gyakran

¹⁵ Simon apostol vagy Szent Simon (I. század – 80 körül) a Názareti Jézus egyik apostola volt. Életéről nem sokat lehet tudni. Kánaánból származott, és a Zelotes ('tűlbuzgó') nevet is viselte. A Biblia csak néhányszor említi, annál többet tud róla az ókeresztény hagyomány. A Bibliában az apostolok felsorolásakor a következő helyeken szerepel a neve: Mk 3,18; Mt 10,4; Lk 6,15; ApCsel 1,13. Az őskeresztény hagyomány egy része azonosnak tartja Simonnal, Kleofás fiával, más része nem. A Biblián kívüli hagyomány szerint Simon Egyiptomban, Líbiában és állítólag a Brit-szigeteken hirdette az evangéliumot, majd Júdás-Taddeus apostollal Perzsiába – és talán Örményországba – ment, amely akkoriban a Pártus Birodalom része volt. Az I. század második felében valószínűleg Perzsiában lett vértanú.

foháskodott Isten könyörületéért, mert nem tudta merre menjen, s egyre csak messzebb került ama helytől, ahol az aljas Tibert hagyta.

XXV

A nemes hölgy gyakran fakadt keserves sírásra az erdőben, amikor hallotta a farkasok üvöltését és a baglyok huhogását. Az éles villámlásokat fülsiketítő mennydörgések követték, fújt a szél, és sűrűn esett az eső meg a hódara: förtelmes idő szakadt a magányos ifjú hölgyre. Szelíden a Mi Urunkhoz és szentjeihez foháskodott:

– Ó, Istenem Atyám, úgy igaz, hogy a Szűztől születtem, s midőn felkelt a csilag, három király érkezett látogatásodra; Gáspárnak hívták az elsőt, ki a tömjént hozta, Menyhértnek, ki a mirhával ajándékozott meg, és Boldizsárnak, ki az aranyat adta néked. Ezeket kaptad, Uram, az előtted térdeplő királyoktól. Amiként ez így igaz, Uram, Istenem, olyképpen oltalmazd e szerencsétlent, aki szinte már eszét veszti.

Miután ekként foháskodott, Berta felvette a köpenyét, és Istennek ajánlva lelkét, elindult az erdőben.

XXVI

Berta gyorsan haladt előre egy völgy mentén. Istenhez, a könyörületes Mennyei Atyához és a szelíd Szűzanyához imádkozott, hogy oltalmazzák meg a bajtól, mert nem tudta mitévő legyen, s nagy volt szíve fájdalma.

– Ó, gonosz vénség – sóhajtott fel –, mily hálátlan voltál, amikor álnokul elárultál engem. Ó, én szerencsétlen! Mily keserves napot kellett megélnem, és senki nem gondolná, hogy királyi vérből származom. Isten és Szent Julián juttasson olyan szálláshoz, hogy ne ölhessenek meg a vadállatok, hiszen csak az Úrba vethetem szilárd hitemet és feltétlen bizodalmam.

XXVII

Azon a napon sokat szenvedett és kínlódott a királynő. Nem volt teherhordó lova, sem felmálházott ruhája, sem háza, sem boltíves szobája, ahol meghúzhatta volna magát; szíve jobban összeszorult, mint annak, akit a tengerbe vetnek. Nem volt nála szebb nemes hölgy egészen Thesszáliáig és Wales tartományáig, holott elgyötört és felettébb sápadt volt. Elhihetitek, egyetlen porcikája sem kívánta, hogy ily elcsigázott legyen. A cudar idő eláztatta és bepiszkította ruháját. Egy lejtőn lezúduló patakra lelt, melynek vizéből szívesen ivott volna, ha az nem lett volna oly zavaros, mint a romlott sör.

XXVIII

Nagy félelmek közepette bandukolt az erdőben a nemes hölgy – nem csoda, hogy fájdalom mardosta szívét –, mint ki nem tudja, hová-merre is menjen. Gyakran tekingetett jobbra és balra, előre és hátra, majd reményvesztetten megállt. Halk sírásra fakadt, és mezítelen térdel letérdelt a földre, azután pedig karjait széttárva, kereszt alakban lefeküdt a sűrű fűben, és jámboran többször megcsókolta a földet. Miután felállt, fájdalmas sóhajok szakadtak fel lelkéből, midőn anyjára, Blanchefleur királynéra gondolt:

– Ó, drága, jó anyám, ha tudná, mily szerencsétlenségre jutottam, menten megszakadna a szíve.

Majd összekulcsolt kézzel Istenhez fohászkodott:

– Uram, Istenem, ki ott fenn vagy az égben és messzire látsz, tekints le reám, ki e sűrű erdőben bolyongok, s a kegyes Szűzanya vezessen olyan helyre, ahol testemet soha nem érheti szegény!

Azzal leült egy fa alá, mert úgy érezte, hogy szíve meghasad; szépséges fehér kezét tördelte, és minduntalan Isten és a Szűzanya irgalmába ajánlotta lelkét.

A nemes lelkű és tiszta szívű Berta az erdőben volt tehát, ahonnan minden erejével igyekezett kijutni a nyílt mezőre. Ám az út felettébb ismeretlen és nehezen járható volt előtte, s így nem tudta, merre menjen, hogy a legrövidebbet találja meg.

– Ó, álnok, gonosz vénség – sóhajtott fel –, miért is száműztél oly sietve, titokban ebbe az erdőbe, ahol bármely pillanatban reám támadhatnak a vadállatok? Gyötrelembe és szenvedésbe taszítottál engem, Isten és az Istenanya büntessen meg érte.

– Ó, Uram, Istenem, mily szörnyű helyzetbe kerültem, a kintől és a félelemtől elszorul a szívem. Segíts rajtam, áldott Szűzanya!

XXX

A fényes arcú királynő, Blanchefleur leánya igencsak bánatos szívvel bolyongott az erdőben. A nemes és vitéz Florus király volt az apja, ki nagyon megdöbönt volna, ha tudott volna a leányát ért szerencsétlenségről. Bertának volt egy nővére is, Aélis, ki Szászország hercegének és Brandenburg örgrófjának volt a hitvese. Igen előkelő nemzetségből származott tehát Berta – erre megesküszöm –, királyok, hercegek és császárok voltak a felmenői.

Leült egy fa alá, ám ott sem talált semmi örömet. Piros volt az orcája, mint a rózsa, és fehér volt a bőre, mint a liliom virága.

– Ó, Istenem! – sóhajtott fel –, látom-e még valaha a barátaimat? Ó, jaj, én szerencsétlen nyomorult, mennyi kint és gyötrelmet kell elszenvednem

számkivetve és idegen földön tévelyegve! Ó, Istenem, Atyám! Azt gondoltam, hogy igen magas rangra emelkedem, midőn a nagyhatalmú Pipin királyhoz adtak feleségül, és fényes kísérettel Párizs városába érkeztem. Most pedig azt kell látnom, hogy sorsom napról napra rosszabbra fordul.

S szájalomra méltón keresztet vetett karjával a mellkasán.

XXXI

A nemes hölgy, ki egy fa alatt ült az erdőben, tunikát viselt az inge felett, s egy szürkeprémes mente volt a vállán, melynek szövétét a lutisek¹⁶ országában készítették. Előkelő megjelenésén látszott, hogy nemes hölgy, ám szíve összeszorult, s az esőtől és a hódarától olyannyira átázott a ruhája, hogy ájultan hanyatlott le egy szürke kősziklára. Amikor magához tért, Istennek és Szent Dénesnek ajánlotta lelkét:

– Ó, jaj, atyám, a nemes lelkű király még nem tudja, hogy – anélkül, hogy megérdemeltem volna – ily szerencsétlenségre jutottam, s számkivetve, egyedül bolyongok e sűrű erdőben! Jól tudom, hogy ha tehetné, felkutattatna Hispániától Fríz-földre, ámde nem tudom, miként adhatnék néki hírt magamról. Istennek ajánlom hát lelkemet, ki kínhalált szenvedett a bűnösökért; amiként őt tisztellem és szeretem, úgy mentsen meg engem a szégyentől, hogy ne érjen bántódás, s ne faljanak fel a vadállatok.

XXXII

Berta egy lombos fa alatt ült az erdőben, mely egy Minclónak¹⁷ nevezett patak partján nőtt. Csak úszva tudott volna átkelni a patak túlsó partjára.

– Ó, Uram, Istenem – sóhajtott fel –, a szívemet néked ajánlom, kérlek, vedd a testemmel együtt, hiszen csak téged óhajtalak szolgálni.

Akkor oly erősen beleütötte a lábát egy kőbe, hogy az a cipőjén keresztül egy mély sebet ejtett rajta, mely vérezni kezdett, mintha szögbe lépett volna.

– Ó, jaj, én szerencsétlen! – jajdult fel az ifjú hölgy –, az erdőben üvöltő vadak miatt segítségért sem merek kiáltani. Pedig ki kell kerülnöm e csávából, mert csak akkor lesz nyugalmam; a hidegtől még megóv a köpenyem, amelybe beburkolózhatom. Ámde bármily szenvedést kelljen is kiállnom, Istennek adok hálát miatta.

– Ó, Pipin király, én nem részesülök a te javaidból, hiszen néked túl sok, ne-

¹⁶ A lutis-ek vagy leutice-ek Pomerániában, Mecklenburg környékén, a Balti-tenger partján a IX-X. században letelepedett szláv törzsek voltak, akiket – a korábbi *chanson de geste*-ek (*Roland-ének*, *Renaud de Montauban*) hagyományát folytatva – Adenet le Roi is „pogány” népeknek tekint.

¹⁷ A Mincló nevű patak a Le Mans-i erdőben található.

kem pedig túl kevés jutott abból.

XXXIII

Berta a földön feküdt, mely kemény volt, mint a kő. Egészen a Dunáig nem volt nála szebb nemesölgy; okos volt, udvarias és mindig kedves. Valaki csá-kánnal egy kis halmot emelt oda, és a szépséges ifjú hölgy annak támaszkodott, s már sírni sem tudott a kimerültségtől; bicegett a fájdalomtól, akár a patkóját vesztett paripa. Menekülés közben a tüskés ágak cafatokra szaggatták ruháját, melyet úgy-ahogy magára erősített. Öltözete úgy nézett ki, mint a káposzta, nem úgy mint arca, melynek színe oly fehér volt, akár a frissen készült kréta; enyhe pír borította, és sima volt, mint a páva tolla. Egy faág megsértette a jobb orcáját, mely fájdalmasan elkékült. A kintól és gyötrelemtől legyengült és erejét veszítette, ám bármennyire szenvedett is, halkan, nehogy a vadállatok meghallják, Istenhez és a Szűzanyához fohászkodott. Balsorsa miatt a fájdalmai még gyötrelmesebbek voltak.

– Ó, Fortuna – sóhajtott fel –, mily gúnyt űztél velem, midőn kerekedet rossz irányba fordítottad, s engedted, hogy a legnagyobb tisztességből a sárba hulljak! Nem a vízben úszkáló halakhoz, hanem ama pintyhez vagy pacsirtához vagyok hasonlatos, amelyet egy kiéhezett karvaly tart a karmaiban, s én sem szeretném, ha egy medve vagy farkas a fogaival vagy karmaival összemarcangolna.

– Uram, miként jól tudod, hogy mindenestül a tiéd vagyok, engedd, hogy a Szűzanya szeretete adjon erőt a lelkemnek, s ne vonja azt meg soha tőle, hanem vigye magával a paradicsomba, hiszen oly sok bűnöst kimentett már az ördög karmaiból.

XXXIV

Hitvány, csúf idő volt azon a napon, melytől sokat szenvedett és sírva gyötördött a királynő; s mégis hálát adott Istennek, kit hűséggel szolgált, s ilyképpen kiérdemelte a paradicsomot.

– Ó, Istenem! – jajdult fel –, miért is nem tudja az én nyíltszívű anyám, hogy Berta leánya ebben az erdőben fog elpusztulni. Felettébb rossz és ostoba tanácsot követett királyapám, midőn a vénasszonyra és unokafivérére, Tibert-re bízott engem; Isten bosszúja érje utol őket, hogy mindenki előtt napvilágra kerüljön gonosz árulásuk. Amikor Szent Herbert apátságánál átkeltem a Rajnán, nem gondoltam volna, hogy ebben az erdőben lesz majd a szállásom.

XXXV

Berta királynő a Le Mans-i erdőben találta magát, ahol az éjszaka szörnyű és félelmetes volt. Minthogy a feje és arca szinte teljesen fedetlen volt, az erdő legelhagyatottabb részében igencsak szenvedett a nagy hidegtől. A sarjadzó bokron kívül semmi nem védte meg a szélről, ám a gyötrelmei leleményességre késztették, és a tunikájával burkolta be szelíd orcáját.

Szent Borbálához¹⁸, az igazi megtérthez és Szent Katalinhoz¹⁹ fohászkodott, akik Isten szolgálatáért mártíromságot szenvedtek, ám vértanúságuk megnyitotta előttük a paradicsom kapuját.

– Érettük el kell túrnöm a hideget és a nélkülözést. Uram, Istenem, amiként töretlenül bízom és hiszek benned, úgy óvj meg engem attól, hogy elragadjanak és felfaljanak az erdő éhes vadjai, s ily kegyetlen halál legyen a sorsom.

XXXVI

Ím, figyeljetek, jó urak, s Isten nevében hallhattok egy igaz történetet, melynek sorai szépen követik egymást. Fogadjátok hát szívesen valamennyien, mert úgy hiszem, igen kevés akad, melynek tárgya ehhez fogható lenne. A frankhoni Saint-Denis apátsága a garancia erre, ahol e történetre bukkantam egy gondosan őrzött könyvben.

Bealkonyult, és közeledett az éjszaka, amikor a királynő az erdő sűrűjében olyan helyre igyekezett, ahol jószágot neveltek, s ahol hét vagy nyolc cserje

¹⁸ Szent Borbálát (Kr. u. 306 körül, Nikomédia) a kereszténység a tizennégy segítő szent között tiszteli. Egyes változatok szerint Antiochiában, mások szerint Héliopolisban élt. A legendájához köthető események miatt főként a bányászok, tűzserészek, ágyú- és harangöntők tartják védőszentjüknek. Apja, aki egy pogány nagyúr volt, bár tanult, művelt nőt akart belőle nevelni, egy toronyba zárva, eltöltötte a külvilágtól és az egyre terjedő kereszténység tanaitól. Borbála később mégis kapcsolatba került a keresztényekkel, és titokban megkeresztelkedett. Amikor ez apja tudomására jutott, hagyta, hogy leányát megkínózzák, sőt felháborodásában saját kezűleg vette leánya fejét, ám utána – Isten büntetéseként – villám sújtotta agyon. Maximinus Thrax (235–238), Maximianus (286–305) vagy Maximinus Daia (308–313) császárok alatt szenvedett vértanúságot Toszkanában vagy Rómában.

¹⁹ Alexandriai Szent Katalin (282 körül–305) Maximianus császár (286–305) idejében élt, és szenvedett vértanúságot. A legenda szerint keresztényként nem akart részt venni a bálványok tiszteletére rendezett áldozatokon, és nyíltan ellenszegült a császár parancsának. Ezért börtönbe vetették, és ötven tanult férfit küldtek hozzá, hogy a pogányság számára megnyerjék, de a jámbor szűz oly bölcsességgel védelmezte hitét, hogy mind az ötvenen keresztényekké lettek. Először kerékbe akarták törni, az azonban darabokra esett szét, s végül lefejezték. Szent Katalin Alexandriában, 305. nov. 24. vagy 25-én halt meg, emléknapja november 25. A bölcselők, a könyvtáras, a nyomdászok, az ügyvédek és a filozófusok védőszentje.

is nőtt. A szél erős zúgása nagy félelmet keltett benne, és sűrűn fohászzkodott a Teremtő oltalmáért. Egy szemernyi nyers vagy sült élelme: sem kenyere, sem húsa, sem süteménye, sem kétszersültje, sem bora nem volt. Tudjátok meg, hogy a kimerültségtől szinte összeroskadtt, és feje lehanyatlott, mivelhogy semmi oka nem volt az öröme a királynénak, ki majdan ama nemes gyümölcsöt fogja megérlelni, mely sok szaracénnak okozza halálát²⁰.

XXXVII

Látván, hogy az erdőben kell éjszakáznia, s hogy az alkony mily hűvös és rideg, Berta a bokrokban keresett menedéket az erős szél ellen.

– Ó, Istenem – sóhajtott fel –, mily rútul elárultak és becsaptak engem! Az öröm és jókedv végleg elhagyott, midőn nyomorultul ebbe az erdőbe száműztek. Azt hiszem, e rejtekhelyet a vadállatok hozták létre, mert felettébb hevenyészett; nem tudom, kinek lenne hasznára az én ittlétem, hiszen ha a vadak reám találnak, azon nyomban megölnek és felfalnak, akár a farkas a vadmalacot. Csak Isten oltalmában bízhatok, ki ide vezetett engem, ezért hát, nem látván más kiutat, itt maradok.

XXXVIII

Szegényes szállása volt a nemeshölgynek, midőn bealkonyult; nem volt néki háza, sem szobája, sem padlásszobája, sem takarója, sem párnája, sem fejpárnája, sem ágyneműje, sem komornája, sem szobalánya, sem inasa, sem szőnyege, hogy kényelembe helyezhesse magát. A Teremtőhöz fohászzkodott, és egy kis halmot készített olajfalevelekből, ahol megpihenni remélt. Ám ha Krisztus Urunk nem gondolt volna reá, igencsak ijesztő kalandban lett volna része. Két rabló járt arra, kik zsákmány után kutattak, s észrevették Berta fehér tunikáját. Az egyikük máris odafutott, hogy megszerezze a ruhadarabot; a királyné talpra ugrott, és reszketni kezdett, mert azt hitte, hogy egy vadállat támadt reá. A rabló, látván az ifjú hölgy szépségét, rögvest meg akarta ölelni, ámde a másik lator rákiáltott:

– Takarodsz onnan, gazember, ő az én kedvesem lesz, Szent Riquier-re esküszöm.

– Ezt csak szeretnéd, rabló uram! Ha nem tágítasz tőle, drágán megfizetsz érte.

Hallván e fenyegetést, amaz elveszítette a fejét, és egy nagy kést húzott elő, hogy a másik testébe mártsa. Ez pedig kivonta kardját, s akkora ütést mért társára, hogy mindketten véresen kerültek el a fűben.

²⁰ A szerző ezzel a képes beszéddel „jósolja meg” Berta fiának, a leendő Nagy Károlynak világga jövőtelét.

Ezalatt Berta királynő menekülőre fogta, s elfutott, ahogy csak a lába bírta. Addig futott a szerencsétlen egy keskeny ösvényen, amíg csak ki nem fulladt. Akkor újból bevette magát az erdőbe, és elrejtőzött egy sűrűben. Amíg nem szállt le az éjszaka, moccani sem mert, s amikor már teljesen besötétedett, ekként siránkozott:

– Ó, mily hosszú leszel, éjszaka, és mennyit aggódhatok miattad. Ha Isten segítségével megérem a holnapot, nem tudom merre, előre vagy hátra induljak el, így hát bőven van okom az aggodalomra. Három dolog közül eggyel mindenképpen számolnom kell: vagy éhen halok, vagy a hidegtől pusztulok el, vagy pedig vadállat támadásának esek áldozatul, mielőtt még megvirradna. Ugyancsak sanyarú kilátás vár reám. Ó, Szűzanya, légy kegyes megkérni szelíd Fiadat, hogy szükségemben legyen a segítségemre, amelyre igencsak rászorulok.

Majd térdre esett, és megcsókolván a földet, így szólt:

– Szent Julián, kegyeskedj szállást adni nékem!

Elmondott egy Miatyánkot²¹, s miután keresztet vetett, lefeküdt a jobboldalára, és könnyek között elaludt; Isten óvja őt minden veszélytől!

XXXIX

A sűrű erdő egyik kietlen részén, egy kis halom alján, s egy patak mellett, fejét egy kőre téve aludt Berta királynő. Lelkét Istennek és Szent Péternek, a szelíd Szűzanyának és Szent Juliánnak, az igaz vendéglátónak ajánlotta. Kihúzott a földből néhány páfrányt, és amennyire tudta, azokkal fedte be testét és arcát, minthogy igencsak tartott az éles, metsző szélről, s a tüskés ágak sem hagyták meg épségben a ruháját. Ifjú volt még és zsenge, mint a fűre hullott harmat, ámde okosságban, udvariasságban és jól neveltségben nem szűkölködött. Nem volt több tizenhat évesnél, amikor a vén boszorkány – kit érjen utol a gonosz halál – és álnok unokafivére, Tibert elvitte Magyarhonból; küldjön reájuk nagy szégyent az igazságos Szűzanya!

XL

A nemeshölgy a kietlen erdőben aludt, ahol egyáltalán nem volt biztonságban. Nagyobb biztonságban érezhette volna magát Namurben, ha a derék Glansur gróf²² nemzetségéhez tartozott volna, akinek címerén arany mezőben

²¹ A középkorban az utazók rendszerint egy Miatyánkot mondtak Szent Julián tiszteletére, hogy biztonságos szállást találjanak.

²² Glansur gróf valószínűleg egy Adenet által kitalált, fiktív szereplő, akinek nincs nyoma a korabeli vagy későbbi dokumentumokban.

egy azúr oroszlán látható, és hitvese révén Saumur vidékét birtokolta, s aki később a tengerentúl, a szaracénokkal vívott Tyr melletti véres csatában esett el. Nem hiszem, hogy onnan Defurig²³ akadt volna még egy nemes hölgy, kit ily nagy szerencsétlenség ért volna; Urunk, Istenünk kegyelme fordítsa jobbra a sorsát, mert tiszta, igaz szívvel szereti őt. A gyötrelemtől és elcsigázottságtól oly mélyen aludt egy cserje tövében, egy régi kis fal mellett, hogy dobpergés sem ébresztette volna fel.

XLI

Berta a kemény földön aludt tehát az erdőben. Az éjszaka sötét és félelmetes volt, a levegő pedig nagyon lehűlt. A fiatal és törekeny királynőnek kevés ruhája volt. Ám kifinomult teremtés benyomását keltette, s hite oly szilárd és megingathatatlan volt, mint akinek minden gondolata a jótéteményekre irányul, mivelhogy az Istenbe vetett bizodalma és szeretete mindennél erősebb volt. Ezért azután minél súlyosabb teher nehezedett reá, annál inkább hálás volt Istennek a próbatételekért, melyeket ki kellett állnia. Éjfél előtt a rossz idő kissé lecsendesedett, az égen tisztán látszott a hold, a szél és az eső is alábbhagyott, s az idő megenyhült.

XLII

Éjfél felé már nem fújt többé a szél. A királynő felébredt, nagyokat sóhajtott, és félelmében reszketni kezdett. Jobbra és balra tekintett, és mivel világos volt, azt hitte, hogy már megvirradt.

– Ó, Uram, Istenem – sóhajtott fel –, merre induljak el, hogy egy kis élelmet találjak, mert oly éhes vagyok, hogy már gondolkozni sem tudok?

Az ifjú hölgy akkor sírásra fakadt, s apja és anyja jutott eszébe:

– Ó, jaj, édes jó anyám, mennyire szeretted engem, s te is drága apám, hány-szor megöleltél és megcsókoltál; nem fogtok többé látni engem, erre akár meg is esküdnék.

Majd térdre rogyott, és elterült a földön.

– Ó, Uram, te hagytad, hogy a szent keresztre szegezzenek, hogy megmentsd népedet, ezért hát mindnyájunknak tisztelnünk és szolgálnunk kell téged. Aki többet szenved, annak még inkább téged kell imádnia, hiszen megjutalmazod, Uram, azokat, akik ezt teszik, midőn befogadod őket a szent mennyországba. Minthogy engem is próbára teszel Mennyei Atyám, kész vagyok érteni minden szenvedést elviselni, csak ebből a veszélyből ments ki, Uram, engem.

²³ A *Roman d'Alexandre* egyik epizódjában esik szó Defur bevételéről.

Az irántad érzett szeretet okán fogadalmat szeretnék most tenni, melyet soha nem fogok megmászítani. Amíg élek, soha nem fogok szólni arról, hogy királylány vagyok, sem arról, hogy a nemes lelkű Pipin király hitveséül fogadott. (Inkább házanként koldulni fogok.) Csak ha egy határhoz érkezem, akkor fedem fel magam, s inkább szólok róla, még ha félnem is kell miatta, mintsem hagyjam, hogy megszégyenüljön a testem; ha Isten is úgy akarja, mindenáron megőrzöm a szüzességem, mert ha valaki elveszti azt, soha többé nem fogja tudni visszaszerezni. Engedje meg nekem a Mindenható és a Szűzanya, hogy megtarthassam a fogadalmam, és egyenes út vezessen a szeretetükhöz.

Akkor egy újabb zápor érkezett, és esni kezdett, s Berta ismét a cserje tövében húzta meg magát, amíg az idő meg nem javult.

XLIII

A jámbor Bertát nagy kellemetlenség érte, mivel igen hűvös napra virradt.

– Ó, Istenem – sóhajtott fel –, Mennyeknek Ura és Királya, légy oltalmazója testemnek és lelkemnek, mert az elmúlt éjszaka ugyancsak gyötrelmes volt nekem, és nem voltam híján a szenvedésnek.

– Ó, gonosz vénasszony és te álnok, gaz Tibert, a ti aljas árulásotok miatt kell most megfizetnem; az irgalmas Isten adja, hogy egyszer még fény derüljön reá!

S még mielőtt megvirradt volna, a királynő útra kelt, mivel a hold fényesen világított.

XLIV

Alighogy megvirradt, Nagylábú Bertának nem volt tovább maradása a Le Mans-i erdőben. Sűrűn fohászkodott Istenhez, a Mennyek Urához, s egy forrásra bukkant, ahol a szomját olthatta. Ám oly hűvös volt az idő, hogy reszketni kezdett, s nem tudta, miként védekezzen a hideg ellen. A királyné talált egy kis ösvényt, mely egy igen réginek látszó remetelakhoz vezetett, s arrafelé vette útját. A remetelak ajtaján lógó kopogtatóval bekopogott, és egy jóságos remete máris kinyitotta az ajtón lévő kis ablakot. Megpillantván a remetét, Berta istenfélőn köszöntötte, s ekként szólt:

– A szent köszöntés nevében engedj be engem, jó ember, hogy egy kissé megmelegíthessem fáradt és elcsigázott testemet.

A remete felettébb elámult és gondolkodóba esett Berta kivételes szépsége láttán.

– Uram, Istenem – sóhajtott fel –, te vagy az én egyedüli oltalmazóm, ne engedd hát, hogy az ellenségnek hatalma legyen felettem! Miként került ide

ez a gyönyörű asszony e sűrű erdőbe, kinél szebbet még életemben nem láttam? Az ördög általa próbál megkísérteni engem, ámde nem lesz erre képes, ha Isten elegendő erőt ad nékem.

Majd keresztet vetett, és többször is megkérdezte a nemeshölgytől, hogy istenfélő-e.

– Igen, az vagyok, jó uram – felelte Berta –, hiszen önéki adtam a szívemet.

– S igaz hitére, árulja el, mely országból érkezett?

– Ó, csak egy szegény, szerencsétlen asszony vagyok, jó uram. Engedjen be engem, és mindent elmondok kegyelmednek arról, hogy ki vagyok, és mit keresek itt, semmit nem fogok elhallgatni.

– Szép hölgyem – szólta a remete –, márpedig ide sem télen, sem nyáron asszony nem teheti be a lábát, mivel sok esztendővel ezelőtt ekként rendelkeztek feljebbvalóink, kik e rendet alapították. Nem jöhet be tehát, minthogy én is így fogadalmat tettem.

E szót hallván, Berta sírásra fakadt, mire a remete megkínálta a kenyérével, mely fekete volt, és tele volt törekkkel, mivel nem rostálták meg a lisztjét. Berta elvette az ételt, és Isten nevében megköszönte, de oly elcsigázott volt, hogy csak egyetlen falatot tudott lenyelni belőle. Ezt látván, a remete nagyot sóhajtott, és nem tudta visszatartani könnyeit; nagy szájalom fogta el az ifjú hölgy iránt, mert igen jámbornak találta. Már arra gondolt, hogy mégis beengedi, ám szívét oly szilárd hűség uralta, hogy félt megszegni a fogadalmát.

XLV

– Szép hölgyem – szólta a derék remete –, ne legyen így elkeseredve, mától fogva jobbra fordul a sorsa; ha hisz nékem, véget érhet a szenvedése. Keresse fel Simon és felesége, Constance, a bölcs és okos asszony házát, kik mindketten jó szándékú és megbecsült, derék emberek. A lelkem üdvösségére mondom, náluk szállást találhat és megmelegedhet.

– Hálásan köszönöm, jó uram – válaszolta Berta –, ám nagy gondban vagyok, mert nem ismerem az utat, mely hozzájuk vezet.

– Ne nyugtalankodjék, szép hölgyem – így a remete –, menjen csak tovább ezen az ösvényen, és a világot se térjen le róla.

– Isten, ki az eget és a földet teremtette, fizesse meg a jóságát, uram, mert a biztos halál leselkedik reám, ha még egy éjszakát ebben a sűrű erdőben kell töltenem; ha száz életet volna, a kegyes Szűzanyára esküszöm, egyetlen egy sem maradna nékem.

E szavak hallatán a remete kinyitotta a remetelak ajtaját, hogy megmutassa Bertának az utat, s Isten kegyelmébe ajánlva őt, a szájalomtól nem egy

könnycseppet hullatott. Berta fájdalommal eltelt szívvel ment vissza az erdőbe, s miután egy darabig az ösvényen haladt tova, hirtelen egy nősténymedve bukkan fel a völgyben, és pofáját kitátva az ifjú hölgy felé kezdett szaladni. Berta igencsak megrémült, amikor megpillantotta a vadállatot.

– Ments meg, Istenem, Mennyeknek Ura, ki a sós tengert teremtetted – kiáltott fel –, mert most ér véget az életem!

S a félelemtől ájultan esett össze. A medve azonban elkerülte, és másfelé vette útját. Pillanatok alatt megölte és felfalta volna Bertát, ámde Isten és a magasságos Szűzanya megóvta őt, mert nem akarták, hogy élete így érjen véget. Miután magához tért, Berta oly kába volt, hogy majdnem elfelejtette, merre is kell mennie. Isten segedelmével azonban rátalált az útjára, s nagyon megnyugodott, hogy sehol nem látta a nősténymedvét. Buzgón hálát adott hát a Szűzanyának megmeneküléséért. Ám oly fáradt volt, hogy nem tudta folytatni az útját, s úgy legyengítette az éhség és a hideg, hogy ha Isten nem segített volna rajta, neveltetése és életmódja okán nem tudott volna ily szenvedést elviselni. Akkor találkozott Bertával Simon, az útmester, aki, amint megpillantotta, rögtön megállította lovát, s nagy szánalmat érzett iránta, mert oly elcsüggedt volt. Látván Berta szürkemókus köpenyét és tüske szaggatta tunikáját, valamint arcának hófehérségét és enyhe pírját, Simon ugyancsak elcsodálkozott, miként kerülhetett egy ilyen gyönyörű hölgy egyedül az erdőbe. Amint Berta észrevette az útmestert, rögtön megállt, az pedig Isten nevében köszöntötte. Az ifjú hölgy szintén köszöntötte Simont, e szókkal fordulván hozzá:

– Isten legyen irgalmas a lelkéhez, jó uram! Ha nincs terhére kegyelmednek, mutassa meg, mely út vezet Simon házához, kit oly nagyon dicsértek nékem. Nagy könnyöretet gyakorol ezáltal, mert felettébb szerencsétlenül jártam; már régóta nem ettem, és ma éjjel majdnem megvett az Isten hidege az erdőben.

XLVI

A nemes lelkű Berta szavai nagy szánalmat ébresztettek Simon szívében, ki könnyek között kérdezte tőle:

– Kicsoda kegyed, szép hölgyem, mondja meg bátran?

– Tüstént megmondom, jó uram – válaszolta a nemes hölgy. – Tudja meg kegyelmed, hogy Elzász vidékén születtem, ahol hosszú háborúskodás folyt. Egy Clément nevezetű hűbéres leánya vagyok, ki összes földjét és birtokát elvesztette, s az egész családunknak el kellett menekülnie szülőföldjéről. Idegen országokban kerestük a megélhetésünket. Volt egy mostohaanyám is – a Mi Urunk sújtson le reá –, aki mindennap megvert és megrugdosott, s amikor már nem bírtam tovább elszenvetni az ütéseit, egy napon elszöktem tőle, amit

már nagyon megbántam, mert azóta még több szenvedésben és gyötrelemben volt részem. Az imént egy remete igen kedvesen azt mondta nekem, hogy minden nehézség nélkül felkereshetem a derék Simon útmestert, akinél szállásra lelhetek, ám nem ismerem a hozzá vezető utat, s ezért vagyok ily elkeseredett. Nemes lelkű, jó ember, a Mindenható nevében legyen könyörületes, és mondja meg nekem, merre menjek.

– Szép hölgyem – szólott Simon –, hagyja abba a sírást, mert tudja meg, hogy én vagyok az, akit kegyed keres.

Ezt hallván Berta az ég felé emelte karját, s az örömtől megszólalni sem tudott. Simon a házába vitte az ifjú hölgyet, és feleségét, a derék és okos Constance-ot szólította:

– Nézd csak, kedvesem, kit hoztam néked ajándékba. Csodák csodájaként, az erdőben találtam reá. Elmondta nekem, miként került oda: jó családból származik, fogadd őt szeretettel. Nagy veszélyek közepette töltötte a mai éjszakát az erdőben, s Szent Vince²⁴ nevére mondom, felettébb csodálkozom, miképpen tudott megmenekülni a vadállatoktól. Teljesen átfagyott, és éhség gyöttri; legyen reá gondod, hogy mielőbb visszanyerje az erejét és egészségét.

– Ezt fogom tenni, jó uram, megígérem.

Azzal a derék asszony udvariasan kézen fogta Bertát, aki sírásra fakadt a hidegtől és az elszenvedett gyötrelmekről. Constance szintén elzékenyült, s könnyek között a szobájába vezette, és a tűz mellé ültette a királynőt, akit a háziasszony két szépséges leánya is gondjába vett, és alázattal dörzsölni kezdték a testét, hogy felmelegedjék. Úgy szánták őt, hogy ők is könnyekre fakadtak. Berta pedig, érezvén a tűz melegét, hálát adott Istennek.

XLVII

Simon házában volt tehát Berta királynő, akit szerfölött boldoggá tett, hogy megmenekült a szörnyű szenvedésektől. Constance és leányai szintén sajnálkoztak az őt ért szerencsétlenség miatt; az egyiküket Isabelle-nek, a másikat

²⁴ Zaragozai Szent Vince az Ibériai-félszigeten, Huescában született (? Huesca – 304, Valencia). Neve latin eredetű: a *Vincentinus* jelentése 'Győzedelmes'. A szent és a világi tudományokra szent Valér, Zaragoza püspöke oktatta. Diakónussá szentelése után Vince látta el mindazon tennivalókat, amelyekre püspöke öregsége miatt már nem volt alkalmas. Amikor Diocletianus császár 303-ban elrendelte az utolsó nagy keresztényüldözést, Valencia helytartója a parancs végrehajtását a püspökön és diakónusán kezdte: bilincsbe verve Zaragozából Valenciába vitték, és válogatott módokon kínozni kezdték őket. Tisztelete főleg Franciaországban terjedt el, amihez különösen hozzájárulhatott tunikája, amit sokáig ott őriztek. Tunikája révén lett Vince a takácsok védőszentje, amit már a chartres-i takácscéh 13. századi dokumentumai is kimutatnak. Elsősorban ünnepeinek dátuma következtében lett népszerű, és különösen a szőlősgazdák tisztelik.

pedig Aiglente-nak hívták, s mindkettő szép, jóságos és jól nevelt ifjú leány volt. Mindketten igyekeztek segíteni Bertán, akit étellel-itallal kínáltak, ám a nemes-hölgy oly kínokat és gyötrelmeket szenvedett el az erdőben, hogy teljesen legyengült, és enni sem bírt.

– Ó, jóságos remete – sóhajtott fel –, Isten legyen hozzád kegyes, amiért megmutattad az ide vezető utat, mert fájdalmas kínoknak voltam kitéve az erdőben, ahol hideg volt, esett az eső és fújt a szél.

S az örömtől sírva roskadt le a tűz mellé.

XLVIII

Berta könnyei láttán nagy szájalom ébredt Constance szívében, akárcsak Simonban és leányaiban, kik valamennyien szelídek, könyörületesek és jóságosak voltak. Mindegyikük igyekezett segíteni Bertán: Simon a tüzet élesztette, leányai szőnyeget hoztak és takarót csavartak köré, kebelére pedig felmelegített törölközőket tettek.

– Constance – fordult a feleségéhez Simon –, azt hiszem, igencsak éhes lehet az ifjú hölgy.

– Szent Germánra²⁵ ígérem, máris hozok néki ételt, jó uram.

– Szeretnék inkább megmelegedni, asszonyom – mondta Berta. – Tegnap reggel óta egy falatot sem ettem, bár a remete megkínált a kenyérével, de úgy legyengültem, hogy még enni sem bírtam.

XLIX

Egy hétfői napon találtak rá Bertára a Le Mans-i erdőben, ahol sok szenvedést és gyötrelmet kellett kiállnia. Ám Isten akaratából, ki a legfőbb boldogság forrása, ama hétfőn, sorsa jobbra fordult, miután igen távol került a barátaitól. Isten azonban számos eltévedt embert visszavezetett már a jó útra.

Simon elment hazulról az embereivel, de Constance és leányai Bertával maradtak, kit megkedveltek, és igyekeztek mindenben segíteni rajta. Az ifjú hölgy bőre fehérebb volt a fehér gyapjúnál, és hajfűrtjei Heléné²⁶ hajánál is szőkébbek voltak.

²⁵ Szent Germán főpap Konstantinápolyban született. Konsztantinosz Pogonátosz császár irigységből megölette atyját, aki az egyik első szenátor volt Bizáncban, fiát Germánt pedig egyházi szolgálatra küldte. Germán olyan szent életet élt, hogy előbb Kizipik város püspökévé, majd 715-ben konstantinápolyi pátriárkának választották meg. Ebben a hivatásában a képrombolás tévnyitása ellen küzdött, s emiatt sok szenvedést kellett elviselnie, pátriárkái székétől is megfosztották, és utolsó éveit a Khora kolostorban élte le, ahol 740-ben meghalt.

²⁶ Heléné (Szép Heléna), Menelaosz spártai király felesége, akit Parisz trójai herceg elrabolt, s emiatt tört ki a trójai háború.

L

Berta Simon házában volt a nagy lombos erdő közepén. Constance és két leánya megszánta és gondjaiba vette úgy, hogy kezdett rendbe jönni, s miután kipihente magát, egy keveset evett is.

– Kedvesem – fordult hozzá Constance –, mi történt kegyeddel? Miként került egy szál magában ebbe a sűrű erdőbe?

S Berta ugyanúgy elmondta a történetét, mint tette volt, amikor Simonnal találkozott.

– Kedves kisasszony – szólt Constance –, Krisztus Urunk nevére mondom, rosszul döntött, amikor a mostohaanyja miatt elveszítette az atyját.

– Igaza van, asszonyom, ily szerencsétlenség ért engem; s azt hiszem, aligha tesznek egy lépést is, hogy megkeressenek, hiszen egy szalmaszálat sem adnának értem.

Ilyképpen tartotta meg Berta a fogadalmát, és nem tudódott ki, hogy valójában mi történt vele. Azon a napon végre jól átmelegedett a tűznél, s jó étvágyal evett és ivott is.

LI

– Ne legyen elkeseredve, szép kisasszony – vigasztalta Constance Bertát. – Hogy hívják kegyedet, árulja el nekünk?

– A lelkem üdvösségére, asszonyom, Berta a nevem.

– Öröme szolgálhat e név, mely jól illik kegyedhez! Így hívják ama hölgyet is, aki Magyarhon királyának a leánya, és Pipin király hitvese lett, s akiről mindenki azt mondja, hogy az égen s földön nincs nála szebb teremtes.

Ennek hallatán Berta arcába vér szökött, olyannyira nyomasztotta, hogy nem tudta titokban tartani a nevét.

– Igen nagy kellemetlenség érte kegyedet, kedvesem – jegyezte meg Constance. – Mennyi ideig is kóborolt az erdőben?

– Tegnap reggel óta, asszonyom, s egészen zaklatott lettem emiatt. Ma éjszaka egyes egyedül aludtam az erdőben, s a temérdek tüskebokor és tuskés ág teljesen szétszaggatta a ruhámat, és véresre karcolta a pusztá bőrömet, mikor félelmemben futni kezdtem, mint egy riadt állat. Isten áldja meg kegyedet az irántam való jószágáért; Isten és a Szűzanya segített ma reggel kimenekülnöm az erdőből, kegyed pedig meleg szállást és ételt adott nekem, melyekre már ugyancsak szükségem volt.

LII

Berta erősen bánta már, hogy felfedte nekik a nevét, melyet szeretett volna inkább eltitkolni előtük.

– Constance – szólt Simon a feleségének –, ágyaztass meg gyorsan, hogy pihenjen és aludjon egy keveset a kisasszony, mivel az éjjel nemigen volt nyugalma.

– Isten fizesse meg a jóságát, jó uram! – válaszolta Berta. – Igazán nem mondhatom, hogy nem tanúsított irántam jóindulatot az a derék remete, aki ma reggel megmutatta az ide vezető utat – Isten legyen kegyes a lelkéhez –, s aki nélkül már biztosan halott lennék.

Majd halkán, hogy senki ne hallja, hozzátette:

– Krisztus Urunk, kit Betlehemben szült Szűz Mária, sújtson le a gonosz Tibert-re és a vén Margiste-ra, kik ily álnokul elárultak engem! Nem gondolta volna atyám, a nemes szívű király, sem anyám, Blanchefleur, sem Aélis nővérem, amikor férjhez adtak Pipin királyhoz, hogy ily kalandot kell majd megélnem. Biztos vagyok abban, hogy ha tudták volna, sok együttérző és bánatos szívre találtak volna országukban.

S Berta sírva fakadt, és fájdalom járta át a lelkét.

LIII

– Ne keseredjen el, Berta – mondta néki Constance. – Tudja meg, ha gonosz és gyűlöletes mostohája megverte, s rosszul bánt kegyeddel, Isten majd megfizet néki ezért. A gonosz mostohákban igen csekély szeretet lakozik. Ne törődjék ezzel többé, ne is essen több szó róla, mert ebben a házban nem lesz mostoha sorsa; egy hónapig kedvére lakhat itt, és minden kívánsága teljesülni fog.

– Nem utasítom vissza a jóságát, kedves asszonyom – válaszolta Berta. – A Mi Urunk hálálja ezt meg kegyednek és a derék remetének! Az Atya, a Fiú és a Szentlélek áldja meg a kegyed és az ő lelkét!

LIV

A szép, sűrű fenyves erdőben, Simon és a jó szívű Constance házában élt tehát Berta királynő, s lehajtott fejjel gyakran fohászzkodott Istenhez, hogy adjon jó sorsot annak, aki e lakba juttatta. A jó lelkű Constance és mindkét leánya – Isten áldja meg őket jóságukért! – sokat törődtek vele. Egyikük egy sült csirkét hozott néki ebédre, a másik friss vizet öntött a borához; azután melegen betakarták szürkemókus- és hermelinprémmeel, reggeltől estig tiszta szívből gondoskodtak róla; Mennyeeknek Ura, ha tudták volna, hogy ő Pipin király hitvese!

IV

Nagylábú Berta Simon házának köves szobájában aludt egy elfüggönyözött ágyban. Mennyeznek Ura, ha tudta volna Constance, hogy ő a királynő, kit egyedül hagytak az erdőben! Ha tudta volna, mélyen meghajolt volna előtte, aki most ily közel került hozzá. Bertát megszerették, mivel mindig szívesen kiszolgáltta őket, akárcsak egy szegény szolgáló, s mindig figyelmes, jószágos, okos és kedves volt. Fogadalmát akkor sem szegte volna meg, ha büntetést kellett volna elszenvednie e miatt; mint akinek szilárd hit erősíti a lelkét, inkább elviselte a szívfájdalmakat. Constance lépten-nyomon kimutatta iránta megbecsülését, és okos viselkedéséért szinte jobban szerette, mint a saját leányait.

LVI

Constance két leánya értett az arany- és selyemhímzéshez. A jóindulatú Berta meglátván hímzésüket, azt mondta nékik:

– Ha akarják, megtanítom kegyeteket egy szép, új hímzésre; édesanyám hímzőnő volt Elzászban, ahol született.

– Nagyon hálásak leszünk érte, kedves Berta – válaszolta Isabelle.

Akkor Berta hímezni kezdett, miként el fogom mesélni, ahogyan a Saint-Denis apátság krónikájában találtam. Tours-tól Cambrai-ig nem akadt egyetlen hímzőnő, aki nála szebben tudott volna hímezni.

– Isabelle – fordult nővéréhez Aiglente –, az igazat szólva, a mi hímző tudományunk nem ér többet egy nádszálnál. Sietek anyámhoz, és megmondom neki, ha Berta itt hagy minket, soha többé nem leszünk boldogok.

Azzal máris futott az anyjához, s így szólt hozzá:

– Jó anyám, a Teremtőnkre és Szent Miklósról mondom, Berta a legjobb hímzőnő, akit valaha is láttam. Tudja meg kegyed, ha elmegy tőlünk, én is vele megyek, akárcsak Isabelle nővérem.

– Hallgass, édes leányom, itt tartom őt nálunk; ha jól viseli magát, soha nem leszek ártalmára, és ha majd kiérdemli, férjhez fogom őt adni. Mindhárman a társaim lesztek, és az én szobámban fogtok aludni.

Őszinte öröm töltötte el Aiglente szívét ennek hallatán.

– Hálát adok Istennek, drága anyám, hogy ily barátnőm leszen, kinél szelídebb és kedvesebb teremtéssel még nem találkoztam; kecsessége a májusi rózsánál is elbűvölőbb.

LVII

Amikor Constance és derűs kedvű leánya, Aiglente belépett a szobájukba, Bertát egy különösen finom hímzésen munkálkodva találta. Constance szívét

nagy öröm járta át, s így szólt az ifjú hölgyhöz:

– Kedves Berta, kérjen tőlem bármit, amit csak óhajt, minden kívánságát teljesítem. Fogadja el a gondoskodásomat, és maradjak szegényben, ha nem fizetem meg tisztességgel a munkáját.

– Isten hálálja meg kegyednek, úrnőm, becsülettel fogom szolgálni kegyedet, bármennyi fáradságomba kerüljön is.

LVIII

– Itt maradok hát kegyednél, úrnőm, ha ez az óhajtása; az igazságos Isten hálálja ezt meg kegyednek! Legyen áldott ama óra, amikor befogadott engem a házába!

Csak annyit mondok még, hogy Constance és Simon egész családja megszerette Bertát, most azonban nem szólok többet róla, amikor majd eljön az ideje, visszatérünk hozzá. Kilenc és fél esztendeig maradt Constance és Simon házában, akiknél igaz barátokra lelt. Olyan jól tette a dolgát, hogy magukkal egyenrangúnak tekintették, s kiérdekelte, hogy a ház kulcsait is reá bízák. Csak kenyéren és vízen élt szombatonként, és minden pénteken szőrcsuhát öltött Krisztus Urunk tiszteletére, ki megbocsájtott Longinusnak²⁷. Arról sem feledkezett meg, hogy Isten oltalmáért fohászkodjék Pipin király iránt, és élete múltán legyen könyörület a lelkéhez. Fájdalommal gondolt atyjára, Florus királyra és anyjára, Blanchefleurre, ki szelíd szavakkal felnevelte.

– Ó, drága jó anyám – sóhajtott fel –, mily szomorúság töltene el szívedet, ha tudnád, miként árult el engem álnok szolgálónk! Ám egy nemes lelkű férjhez adtál engem, mert az igazságos Krisztus, a Mennyeeknek Királya lett az én férjem, kibe minden bizodalمام helyeztem. Teljes szívemből könyörgök Hozzá, hogy legyen a te oltalmazód, akárcsak jóságos királyapámé, a bátor lovagé.

LIX

Most elhagyjuk Bertát – áldja meg őt Jézus –, kit Constance és Simon, jólelkű és szentéletű emberek lévén, a házába fogadott az őserdő mélyén. Nem múlt el másfél esztendő, és Simon, Constance s egész háznépük nagyon megszerette az ifjú hölgyet, kit leányaik is szívből kedveltek, és tudásáért nagyra becsültek. Simon unokahúgának, Constance pedig barátnőjének tekintette, s mindketten tisztelettel, gyengéden és kedvesen bántak vele.

A bátor szívű Pipin királyról, az úrnőjét eláruló, gonosz vénasszonyról, és leányáról, Aliste-ről fogunk szólni, kit verjen meg az Isten. Az után, hogy Bertát

²⁷ Ld. *Parise hercegnő története* 9. jegyzet.

Párizsból a hatalmas erdőbe hurcolták, és Tibert, valamint a csatlósok egyedül hagyták ott, a király székesfővárosában, Párizsban tartózkodott. Elhihetitek, őszintén meg volt győződve arról, hogy az az asszony, akit immár hitvesének mondhat, vagyis a szolgáló Magyarhon királyának a leánya. S mialatt Berta messze került Pipintől, az két gyermeket nemzett a gyűlöletes szolgálóleánnyal: az egyiket Rainfroinak hívták, kinek szíve csalárdsággal volt tele, a másikat pedig Heudrinek, ki hamis és irigy természetű volt. A Mi Urunknak, Szűz Mária fiának haragja sújtson le reájuk, mivelhogy számos ember lelte halálát miattuk, és sok álnok árulást követtek el, miként hallani fogjátok, ha lesz, aki ezt elmondja néktek. Ez a szolgálóleány anyja, a ronda, ráncos vénasszony támogatásával gyalázatot hozott Frankhon földjére, ahol számos hitvány szokást vezetett be, s nagy leleményességgel újabb és újabb adókkal és vámokkal sújtotta a lakosokat, minek folytán a pórnép élete egyre nehezebb lett, s egyre több vidék elszegényedett. Párizsban még mindig az a hír járja, hogy azóta egyszer sem volt a város oly kiszolgáltatott helyzetben, mint abban az időben. Igaz, hogy legtöbbször az emberek olyannyira megszokják ezeket a dolgokat, hogy hiába fogadkoznak, akkor sem képesek megszüntetni azokat. Nem volt az országban olyan kolostor vagy apátság, melyből a szolgálóleány ne húzott volna szegényletes hasznot. S nem akadt oly bátor ember, aki bármiben is ellent mert volna mondani néki, olyannyira féltek a határtalan gonoszságától, s minél nagyobb mértéktelenségekbe bocsátkozott és ördögi praktikákat űzött a leány, annál vígabb és boldogabb lett az anyja.

LX

Miként hallottátok, Pipin király és a szolgálóleány első gyermekét Rainfroinak, a másikat pedig Heudrinek hívták, s mindkettő hitvány és álnok volt.

Két ízben is küldöncök érkeztek Magyarhonba a bölcs és lovagias Florus királyhoz, és hitveséhez, a szőke hajú Blanche fleur királynéhoz. A küldöncöknek harci méneket és paripákat, valamint gazdag adományokat ajándékoztak, akik hamarosan értékes fegyverekkel és lovagi felszerelésekkel visszaindultak Frankhonba. Bizony nem szolgált volna örömére Florus királynak, ha tudta volna, miként került leánya a sűrű erdőbe. Tudjátok meg, hogy tizennégy hónappal Berta menyegzője után hercegnő leánya és fia, Godefroi meghalt, s haláluk mély fájdalommal töltötte el Florus királyt. Volt még egy leánya, ki Szászországot örökölte, melyet később a mezővárosokkal, várkastélyokkal és városokkal, erődökkel és földbirtokokkal együtt egy szaracén király elhódított tőle, azt állítva, hogy hajdan az ősei birtokolták ezt a földet. E nagy hatalmú királyt Justamont-nak hívták. Később fia, Guiteclin uralma alá került ez a terület, aki nem szerette

a frankokat, s felettébb gögös és elbizakodott volt. Elhatározta, hogy meghódítja Frankhont, Orléans vidékét, Champagne-t, Burgundiát, Flandriát és Angliát, s egészen Kölnig hatolt, ahol nagy pusztítást vitt végbe. Sokáig uralta Szászországot anélkül, hogy bárki is útját állta volna, ámde végül a frankok és germánok visszahódították tőle. Szászország visszahódításában részt vettek Hérupois²⁸ urai, az esős Flandria, Brabant és az Ardennek lovagjai is. Ám erről most nem szólok többet, hanem visszatérek a korábbi történetemhez.

LXI

Mély fájdalom töltötte el Florus király szívét hercegnő leánya és fia, Godefroi halála miatt, ki Argoise várának ura volt; nem maradt más örököse, csak a nemes lelkű Berta, kit Mennyei Atyánk oltalmazzon, bármerre is járjon!

Visszatérek hát Frankhon lakosaihoz, akik rájöttek, hogy a szolgálóleány ártalmukra cselekszik, midőn erőszakkal megfosztja őket javaiktól és vagyonuktól. Fáskamrájukból még a tűzifa tizedrészét is elszedte tőlük, és senki nem mert szólni vagy tiltakozni emiatt, inkább csendben maradtak, mivel egymástól is tartottak.

LXII

A szolgálóleány nagy félelmet keltett, és mindenfelé gyűlölni kezdték. A kereskedőkre adót vetett ki, s ha valaki ezt szóvá tette, tudjátok meg, hogy Tibert rögvest elfogatta és tömlöcbe csukatta csatlósaival, s örülhetett az, aki ettől megmenekülhetett. Mindenki attól félt, hogy a kezük közé kerül, és ezért inkább odaadták vagyonuk egy részét, mintsem a halált kockáztassák, vagy a tömlőcbe sínylődjének. Nagy vagyont harácsoltak így össze – Isten átka sújtson le rájuk! –, mivel a király, aki egész szeretetét, vágyát és bizalmát a szolgálóleányba helyezte, mindenben szabad kezét adott néki. Igaz, hogy aki kedve szerint reá tekintett, határozottan állíthatta, hogy szebb mátkát nem is választhattak volna Pipinnek. Ámde a leány oly hitetlen volt, hogy nem engedelmeskedett Isten törvényeinek, s nem volt hajlandó még templomba sem járni. Azóta, hogy a szolgálóleány és anyja – kiket sújtson Isten büntetése! – Tibert-rel együtt elhatározta, hogy elárulja és elveszejtí őrnökjét, nem hallgathatott meg egy teljes

²⁸ Adenet le Roi minden valószínűség szerint Jean Bodel *Chanson de Saisnes* ('Szászok gesztája') című művére hivatkozik Hérupois urainak említésekor, akik először nem voltak hajlandók hadiadójukkal hozzájárulni Szászország visszahódításához, majd Nagy Károly felszólítására mégis harcoltak a szászok ellen a Rajna mentén. A középkorban Hérupé-nek nevezték azt a kiterjedt régiót, amely a Szajna bal partján Château-Landontól nyugat felé terült el, és magába foglalta Dél-Normandia, Anjou, Le Maine és Bretagne egy részét.

misét, minthogy Isten nem engedte ezt meg nekik. A Teremtő sokak számára lehetővé teszi az árulást, ám mivel igen gyakran szolgáltat igazságot, végül gondja lesz arra, hogy árulásuk még a haláluk előtt napvilágra kerüljön.

LXIII

Ily erőszakkal és gátlás nélkül cselekedett tehát a hitvány szolgálóleány Frankhonban – sújtsa őt Isten büntetése –, aki minden árucikket, amit csak fellelhetett – borsot, köményt s más fűszereket, viaszt, gabonát és bort, nem is tudnám mindet felsorolni –, számba vétetett. Sok szegény ember vallotta ennek kárát. Összeharácsolt vagyona gyakran töltötte el örömmel, ám ha több esze lett volna, jobban vissza kellett volna fognia magát, merthogy végül a legrosszabbtól kellett tartania.

LXIV

Nagy vagyont harácsolt össze a szolgálóleány Frankhonban, ahol csak tehet-e, mindent elszedett az emberektől, s mohóságának sok szegény és gazdag vallotta kárát. Minden vágya az volt, hogy kincseket szerezzen, s az igaz hitet és hűséget semmibe vette; annyi gonosz intézményt létesített az országban, hogy azokat még a ma élők is ismerhetik.

Egy napon, vasárnap este Florus király egyik magyarhoni díszes palotájában tartózkodott Blanchefleur királyné társaságában, ki szívében nagy szomorúságot érzett Berta leánya miatt, kit olyannyira szeretett volna már látni.

– Drága hölgyem – fordult hitveséhez Florus király –, gyakorta szívfájdalommal gondolok arra, hogy Bertán kívül nincs más örökösünk, aki utánunk uralkodhatna országunkban. Szeretném országunkba hívni kis Heudrit, akinek birtokokat adnánk és minden gazdagságunkat reá ruháznánk, s ha majd Isten is úgy akarja, kinek mindenek felett áll hatalma, nem kétséges, hogy Magyarhon királya leszen. Küldjünk egy megbízottat Frankhonba, hogy megtudjuk, megvalósítható lenne-e ez a szándékunk, melyet remélhetőleg Pipin király is támogatna.

– Egyetértek – helyeselt a királyné –, nekem is tetszik ez a gondolat, melynek tetet kell öltenie.

LXV

Egy kedd reggelen, miként a történetünk tanúsítja, Florus király és Blanchefleur királyné egy hitelt érdemlő küldöncöt indított útnak Frankhonba. Nem kellett kioktatni, hogy jól teljesítse küldetését, mivel nem hasonlított azokra a küldöncökre, akik túlzott italozásuk folytán elveszítik a józan eszüket

és emlékezetüket, s csak össze-vissza fecsegnek, és egy igaz szó nem hagyja el szájukat. Hamarosan illően fel is készült az útjára, majd felült egy fekete öszvérré, amely hosszú utat tudott megtenni anélkül, hogy kimerült volna. Egyenesen Frankhonba érkezvén, a küldönc a Loire menti Tours városában érte utol Pipin királyt.

LXVI

Teljesítvén küldetését, a küldönc késedelem nélkül Pipin király elé járult, s illendően és udvariasan köszöntötte őt, átadván néki Florus király levelét. Miután Pipin király feltörte a pecsétet a levélen, azt olvasta benne, hogy Florus és Blanchefleur azt a szívességet kéri tőle, hogy két fia közül az egyiket küldje el hozzájuk. Írásba foglalva találta tehát azt, hogy a magyar király úgy döntött, ez a fiú lesz Magyarhon királya és az ő örököse, minthogy a többi gyermeke halála miatt a szépséges Berta kivételével nem maradt másik utóda. Erről értesülvén, Pipint mélységes szájalom fogta el, majd kézmosás után vacsorához ült.

Frankhoni alattvalói a hamis királynő – sújtsa őt Isten büntetése – elé vették a küldöncöt, aki, miként parancsba kapta, átadta néki a levelet. A szolgálóleány felettébb megörült annak, és tisztelettel fogadta a hírvivőt. Elolvassván a levelet, rögtön megértette, hogy Florus királynak nem maradt másik gyermeke a hön szeretett Bertán kívül; álnokságból egy keveset sírdogált, anyja, Margiste pedig, ki telve volt hamissággal, álnoksággal és hűtlenséggel, nagyokat sóhajtott – a Mi Urunk, a Mennyeknek királya sújtsa le reá! Miután a küldönc szót váltott a hölgygel, a király elé vették, aki megvendégelte vacsoráján, és másnap reggelig még Tours-ban maradt.

LXVII

Másnap reggel, amint megvirradt, a küldönc tüstént felkelt, és misét hallgatott a Szent Márton templomban. Majd búcsút vett a szolgálóleánytól, ki anyjával, Margiste-tal együtt Krisztus oltalmába ajánlotta, és egy viasszal lepecsételt levelet bízott reá. A szolgálóleány úgy tett, mintha bánkódna, amikor a küldönc elköszött tőle, és felkereste Pipin királyt kópádós termében, ki e szókat intézte hozzá:

– Kedves barátom, amikor visszatér országába, köszöntse a nevemben Florus királyt és Blanchefleur úrnőt, a nemes királynét, s adja át nekik legjobb kívánságaimat. A szeretve tisztelt Szűzanya a tanúm, hogy a gondjuk engem is aggaszt, ám a dolgoknak Isten akarata és kedve szerint kell történniük. Mondja meg nekik, hogy az anyja a világ minden kincséért egyetlen napra sem válna meg Heudri fiamtól.

A küldönc rögtön megértette, hogy ez hiábavaló ügy, Florus király kívánsága nem teljesülhet. Búcsút vett tehát Pipin királytól, és amilyen gyorsan csak tehetette, visszatért Magyarhonba. Ott szó szerint átadva az üzenetet, elmondta Florus királynak, hogy Pipin gyermekei nem lesznek országa örökösei, más nemesi családhoz kellene fordulnia. Ennek hallatán a magyar király igencsak elkeseredett, és Blanchefleur királynén is oly végtelen szomorúság és fájdalom vett erőt, hogy kis híján összeesett bánatában. Az ország népét szintén lesújtotta ez a szomorú hír.

LXVIII

Számtalanszor hallhattátok már, hogy minden árulásnak és gyilkosságnak végül napvilágra kell kerülnie. Álnokul és hitványul cselekedett a gonosz szolgáló, amikor törvényes úrnőjének annyi szenvedést okozott; Istennek azonban, ki minden bűnös felett uralkodik és ítélkezik, ez nem volt tetszésére, s nem tűrhette ezt tovább. Kerülje el hát, aki csak teheti, hogy gonoszul cselekedjék, mert Isten sok embernek lehetővé teszi az árulást, ám végül oly tágra nyitja az almáriumuk ajtaját, hogy összes gonosztettük visszahullik rájuk, és tisztán látni lehet tettüket.

LXIX

Blanchefleur királyné igen előkelő származású, és nemes lelkű volt, s mélyen hitt Istenben. Egy éjjelen a bölcs Florus király mellett feküdt magyarhoni díszes palotájukban, midőn álmában úgy tűnt fel néki, mintha egy bőszen anyamedve enni kezdte volna a jobb karját, az oldalát és a csípőjét, s egy sas pedig az arcára ült volna. Ijedtében felébredt, lelke nyugalma tovatűnt, s oly félelem fogta el, hogy semmi nem tudta megnyugtatni, és szívében oly fájdalmat érzett, hogy kis híján esztét vesztette.

LXX

Blanchefleur fájdalmas szívvel ébredt fel, és szóról-szóra elmondta álmát a királynak:

– Felség – folytatta a királyné –, az igaz Istenre kérem, az irántam érzett szeretet okán engedje meg nekem, hogy a közelgő húsvétkor Frankhonba mehessenek, és meglátogathassam leányunkat, a szépséges és szeretett Bertát, kiért majd meghasad a szívem.

– Szent Remigiusra²⁹, drága hölgyem – válaszolta a király –, miként is nélkülözhattük őt ily hosszú ideig?

– Az Isten szerelmére, felség – kérdezte a királyné –, már majdnem kilenc és fél esztendeje nem látott és nem hallott rólunk Berta leányunk? Rosszul tettük, hogy nem mutattuk ki iránta érzett szeretetünket.

Ezt hallván, Florus király kissé magába szállt. S hitvese addig kérlete, amíg bele nem egyezett, hogy meglátogathassa Bertát azzal a feltétellel, hogy, ha teheti, hozza magával Rainfroit vagy Heudrit.

– Igaz hitemre esküszöm, felség, hogy magammal hozom Rainfroit vagy Heudrit.

– Teljes szívemből beleegyezem, drága hölgyem – jelentette ki a király.

LXXI

Nagyon megörült Blanchefleur királyné, amikor Florus király hozzájárult, hogy az erős várakban gazdag Frankhonba mehessen.

– Kedves hölgyem – fordult hozzá a király –, tudja, mit kérek kegyedtől? Minthogy mindenképpen Frankhonba óhajt menni, azt szeretném, ha Magyarhon legvitézebb lovagjai közül száz nemesúr alkotná a kíséretét. Nem akarnám, hogy csekély számú kísérete legyen, mivelhogy a franciák népe igencsak kedveli a pompát.

Felettébb boldogan hallgatta a királyné e szokat, s bölcsen és udvariasan köszönetet mondott királyurának. Előkészítette az útravalóját, s miután a király felkészítette az útra, elindult Frankhonba. Egy fényes hajnalon útra kelt Blanchefleur, akit a király másfél napig elkísért útján. Amikor búcsút vettek egymástól, Florus gyengéden megcsókolta, s Isten és a Szűzanya oltalmába ajánlotta hitvesét. Amíg nem látja őt viszont, nagy szívfájdalmai lesznek, és nagy szomorúság fogja eltölteni. Számos országon és sűrű erdőn haladtak át, s számos széles, hajózható folyón keltek át, amíg a hatalmas Frankhonba nem érkeztek.

Midőn az ország népe azt hallotta, hogy királynőjüknek gyermeke született, egy sem akadt közülük, ki ne átkozta volna meg. Gyakran könyörögtek Istenhez, hogy sújtsa őt oly betegséggel, hogy mielőtt felépülne, lelje halálát, és lelke jusson a pokolba.

²⁹ Szent Remigius vagy Remig (Laon, 436/437 körül – 533. január 13.) már 22 éves korában reims-i püspök lett, majd 459-től haláláig reims-i érsek, és Franciaország apostola volt. Megtérítette I. Klodvig (Chlodowech) frank királyt, akit 496 karácsonyán keresztelt meg, minek következtében az egész frank nép felvette a kereszténységet. Franciaország déli részében az ariánusok között tértített, és halálakor Franciaország már keresztény állam volt. Hetvennégy évig töltötte be a püspöki, majd érseki tisztséget.

– [...] Hogy a föld megtúrt a hátán ily királynőt, ki ekként gyötört minket, és gonoszsága miatt annyit szenvedtünk, s annak a lelke is legyen átkozott, aki őt nemzette! Blanchefleurt ugyancsak lesújtotta annak a híre, hogy ennyire gyűlölik a leányát a frank királyságban, és nagy fájdalom költözött a szívébe.

– Ó, Istenem – sóhajtott fel –, miféle varázslat történt? Hiszen Berta leányom oly ősi és nemes családban született, és oly jó nevelést kapott, hogy fel nem foghatom, mitől változhatott meg ennyire a természete, hogy csalárdul elszedi az emberek javait? Atyjánál, Florus királynál nincs becsületesebb és derekabb ember egészen Szíriáig, s én sem esem túlzásokba és nem követek el örültségeket; oly kellemetlenül érzem magam, hogy el sem tudom mondani. Mielőtt visszatérnék hazámba, felszólítom a leányomat, hogy mindazt adja vissza az embereknek, amit elvett tőlük, minek folytán elszegényedtek és nyomorba jutottak. E hírek igencsak lesújtottak engem.

LXXII

Folytatta hát útját az igaz szívű Blanchefleur, kit felettebb aggasztott Berta leánya, akire mindenfelé egyre csak panaszkodtak az emberek. Útközben egy falusi emberrel találkozott, aki, amint észrevette a királynét, megragadta paripájának kantárját:

– Az Isten szerelmére, úrnőm, panaszt teszek a leányára! Volt egy lovam, mellyel a kenyerem kerestem, és elláthattam magam, Margaint, a feleségemet és apró gyermekeimet, kiket most az éhhalál fenyeget. Párizsba szállítottam vele szalmát és tűzifát, melyekért egy esztendeje, úgy igaz, ahogyan mondom, még hatvan garast kaptam, s most e lovat is elvette tőlem, az Isten verje meg őt! Egész télen át a saját káromra etettem a jószágom. Ám Szent Urunk nevében, ki Ádám bordájából megteremtette Évát, reggel és este megátkozom a leányát, s arra kérem Legfőbb Atyánkat, hogy álljon rajta méltó bosszút.

A nemeshölgy szíve megesett a szegényemberen, és száz garast adott néki, s ő pedig örömében megcsókolta a királyné paripájának kengyelét és szüghámját.

– Áldja meg az Isten, úrnőm, máris megkönnyebbült a szívem, és Szent Germánra esküszöm, nem fogom többé átkozni Bertát.

LXXIII

A hét első napján, hétfőn történt, hogy a szépséges Blanchefleur, kinek Isten adjon jó szerencsét, skarlátszínű, drága ruhájában a Szajna menti Párizs felé tartott. Oly híreket hallott a leányáról, melyek a szívét mardosták; mindenki csak reá panaszkodott nagy bánatában.

– Ó, Uram, Istenem – sóhajtott fel –, ki az Utolsó Vacsorán az asztalfőn ültél, s jószágos Szűzanyám, Égi Királynóm, miként eshet meg, hogy leányomat, kinek szépsége Heléné szépségét is felülmúlja, ennyire gyűlölik a közeli s távoli emberek? Midőn az országunkból eltávozott, jó szándékkal volt megáldva, s nem volt nála jól neveltebb királylány Aquitánia kikötőjéig. Most pedig sár-tengert csinált a tiszta forrásából, mivelhogy ő a leggyűlöltebb nő, aki valaha is gyapjúruhát öltött. Vezesd őt vissza az igaz útra, jószágos Istenem!

LXXIV

Párizs városába ment tehát a királyné. Pipin királynak pedig megjelentették, hogy Blanchefleur az országába érkezett. Ennek hallatán igencsak megörült a frank király, s ő maga közölte e hírt a szép arcú szolgálóleánnyal, akinek menten elszorult a szíve, bár úgy tett, mint aki nagyon örül, és hamis mosolyra fakadt. Pipin király elhagyta a szolgáló szobáját, aki gondokba merülve egyedül maradt. Azon nyomban az anyját és unokafivérét, Tibert-t kérte, kire sújtson le Isten büntetése. Mindhárman leültek egy szőnyegre a szolgálóleány szobájában.

– Anyám – szólt a leány –, Szent Dénes nevére, Blanchefleur királyné már Cambrésis-be érkezett, s nem tudom, mitévők legyünk, mert rosszul alakulnak a dolgaink.

Ezt hallván, Tibert is felettébb zavarba jött.

– Ne aggódj, Tibert – mondta néki a vénasszony –, igen hasznos és ravasz ötletem támadt: a leányom tettesse magát betegnek, s a világért se keljen ki az ágyából. Ha el tudjuk érni, hogy visszatérőben elfogjuk ezeket az embereket, akkor a Mennybéli Istenre mondom, soha többé nem lesz gondunk, esküszöm néked.

– Legyen áldott kegyed, úrnóm! – így Tibert –, a szükségben okos és leleményes tanáccsal szolgál. Kegyed nélkül egy párizsi dénárt sem érne a tudományunk.

Ehhez a tanácshoz tartották tehát magukat, melyben megállapodtak, és gyorsan elkészítették az ágyat, melybe lefeküdt a szolgálóleány, szálljon reá átok!

LXXV

Ágyba fektették tehát a gonosz szolgálót, aki felettébb igyekezett betegnek tettetni magát. A vénasszony azonban reszketett a félelemtől bensőjében, sújtson le reá az Úristen és Szent Dénes³⁰ büntetése!

³⁰ Szent Dénes Párizs érseke és védőszentje volt, akit a pogány Decius császár alatt a Kr. u. III. században a mai Montmartre helyén lefejeztek; a tiszteletére emelt székesegyházban temették el a francia királyok többségét.

– Ó, igaz Isten, Mennyeeknek Királya – kiáltott fel a vénség –, mily ördögök vezették erre az útra Blanchefleurt? Legyen átkozott, aki útjára bocsájtotta őt, amikor a leányom szívét oly nagy gond emésztli!

S hogy megerősítse leánya lelkét, akit szintén félelem gyötört, leült mellé az ágya szélére.

– Tudod, hogy mit eszeltem ki, leányom? – fordult hozzá az anyja. – Hajdan egy zsidónő megtanított mérget készíteni, s jobban értek ahhoz, mint bármely asszony innen egészen Frízföldre. Beadom körtébe vagy cseresznyében Blanchefleurnek a mérget, amint sikerül azt megszereznem.

Ám a szolgálóleánynak nem tetszett ez az ötlet.

LXXVI

Nem jó tanácsot adtál, anyám – mondta a szolgálóleány. – Fel akarok kelni az ágyból, mert az lenne a legjobb, ha elmenekülnénk innen. Nem kétséges, hogy fel fognak ismerni a lábamról, minthogy az és a sarkam fele akkora sincs, mint úrnőnké, Bertáé, akit a te tanácsodra bűnös módon elárultunk. A legjobb hitem szerint azt javaslom, hogy meneküljünk el innen, s rúd aranyakkal és ezüsttel rakjunk meg öszvéreket. A két gyermekemet pedig, kik nem szolgáltak rá a halálra, hagyjuk itt az atyjukra. Pontosan éjfélkor induljunk útra, s menjünk Apuliába, Calabriába vagy Sziciliába, és unokafivérünket, Tibert-t is vigyük magunkkal, mivel megérdemli, hogy ne hagyjuk őt cserben; óvjuk meg attól, hogy bántalmazásnak legyen kitéve. Ha kiderülnek a gonosztetteink, nem látok más kiutat, miként menekülhetnénk meg, és ne vessenek minket máglyára.

– Istenünkre esküszöm – válaszolta a vénasszony – nem fogunk elmenekülni. Engedd, hogy kézbe vegyem a dolgot, s oly leleményesen fogunk eljárni, hogy Pipin királyt is megmérgezzük. Mielőtt ügyesen elrendeznénk e dolgot, gondosan bezárjuk az ajtókat és ablakokat, te pedig maradj nyugodtan fekve az ágyban, mert úgy betakarlak, hogy még az orrod hegyét sem fogják látni. Ígyképpen szerencsésen kimászunk a csávából.

– A te tanácsodat fogjuk követni, anyám – helyeselt a szolgálóleány. – A legszentebb nevű Mi Urunk segítsen minket, hogy szerencsésen megmeneküljünk ebből a helyzetből, mert ha ezen a nehézségen túl leszünk, akkor okosan és helyesen cselekedtünk.

LXXVII

Ehhez tartották tehát magukat. A vénasszony felállt, s amiként megbeszéltek, a szerint járt el: gyorsan bereteszte az ajtókat és ablakokat, Tibert-t pedig

az ajtó elé állította őrködni. Majd sírva felkereste Pipin királyt, és félrehívta. Látván, hogy a vénasszony sírdogál, a király azt kérdezte tőle:

– Mi baja van kegyednek, asszonyom, ne titkolja el előttem?

– Nagy szerencsétlenség ért engem, felség – válaszolta a vénasszony. – A királynő ágynak esett, és olyan beteg lett, hogy aligha fog ismét talpra állni. Nem tudom, mily betegség támadta meg, s azt hiszem, Blanchefleur már nem fog időben megérkezni.

Ennek hallatán a király ugyancsak elszomorodott. A vénség nagy fájdalmat színlelt, és visszatért a leányához, hogy megvigasztalja, és beszámoljon néki arról, amit Pipin királynak mondott. Az egész városban elterjedt a híre, hogy a királynő megbetegedett, és talán meg is fog halni. Ezt hallván, az embereket nagy öröm töltötte el, és átkot szórtak arra, aki Isten nevében a gyógyulását elősegítené.

– Isten átka hulljon arra, aki idehozta őt nekünk, s aki a frank néppel megismertette, és Pipin királyhoz feleségül adta; legyen átkozott az apa, aki nemzette, s az anya, aki megszülte őt, mert nála gonoszabb asszonyt még nem hordott a hátán a föld.

Most nem szólok róla többet, de majd visszatérek még reá.

Egy küldönc érkezett Pipin király színe elé, aki Blanchefleurről hozott híreket, és mély tisztelettel jelentette a királynak, hogy a magyar királyné a Montmartre-on fog misét hallgatni. Ezt hallván, Pipin nyomban felkerekedett, s Rainfroival és Heudrivel együtt a Montmartre-ra indult. Számos nagyúr kísérté el a gyermekeket, az érsekek és püspökök szintén elindultak, s egyetlen herceg és gróf sem maradt otthon. Blanchefleurt akarták köszönteni, kit nagy bánat fogott el, amikor rossz híreket hallott a leányáról.

LXXVIII

Pipinnek, a frankok királyának szívét fájdalom járta át, s úgy érezte, hogy a királyné betegsége miatt nagy veszteség érte. A Montmartre-on találkozta Blanchefleur királynéval, akit kedvesen köszöntöttek, s aki tisztelettel viszonzta köszöntésüket. Gyengéden megölelte Pipin királyt, és rögtön azt kérdezte tőle:

– Az Isten szerelmére, mi történt Berta leánnyommal?

– Máris elmondom kegyednek, drága hölgyem. Amikor megtudta, hogy kegyed eljött meglátogatni őt, oly végtelen nagy öröm fogta el, hogy az izgalomtól megfájdult a szíve, és ágynak esett, s azóta sem tudott felkelni. Ámde bizonyára jobban lesz, amint viszontlátja kegyedet.

E szókat hallván, Blanchefleur teljesen kétségbeesett, amikor arra gondolt, hogy milyen híreket hallott a leányáról.

LXXIX

Szomorú volt a királyné, és mély hallgatásba merült, mivelhogy csak rossz híreket hallott a leánya felől. Pipin király megfogta a hófehér kezét, s így szólt hozzá:

– Ne keseredjen el, drága hölgyem, hanem inkább örüljön, hiszen szívesen látott vendég kegyed nálunk, s a leánya is tüstént jobban lesz, amint meglátja kegyedet, és gyengéden a karjaiba veheti őt.

Pipin király fiai végiglovagolván az utcán, egy lombos fa alatt leszálltak a lovukról, hogy udvariasan köszöntsék Blanchefleur királynét.

– Nagy megtiszteltetés érte kegyedet, drága hölgyem – fordult hozzá Pipin király –, hiszen e két fiam hitvesemnek, a kegyed leányának a szülőtte.

Megpillantván a királyfiakat, Blanchefleur egészen elsápadt, és szívében egyáltalán nem érzett semmilyen örömet; szűkszavúan üdvözölte őket, s egész testét verejték öntötte el.

LXXX

A jó szándékú Blanchefleur királyné rátekintett a két ifjú királyfira, ám egyiküket sem csókolta meg vagy ölelte keblére, mivelhogy, tudjátok meg, szívében nem érzett vonzalmat irántuk. A körülötte lévő emberek ezt igen rossz néven vették tőle, s egyik a másikat szelíden bökdösni kezdte, és egymás között megtanácskozva a dolgot, kijelentették, hogy ez igen nagy rosszindulatra vall a királynétól.

– [...] Felettebb jogos, hogy a leánya nem örvend nagy szeretetnek, hiszen nincs még egy asszony az egész földkerekségen, akiben ennyi sok álnokság lenne. Átkozott legyen, aki őt először az országunkba hozta! Azt mondják, betegen fekszik: százezer démon telepedjen a fejére még ma éjjel!

A sötét öltözeteket viselő Pipin király és udvara nagyjai számos herceg, gróf, püspök és főpap kíséretében kijöttek a templomból. Blanchefleur királynét felsegítették paripájára a lovászhai, és valamennyien lóra szálltak. Pipin király kísérte a királynét, amikor elindultak. Lépten-nyomon megátkozták őt, nem titkolom előttetek, a szolgálóleány iránti szeretete miatt, kire sújtson le Isten haragja. Blanchefleurnek fájt a szíve, és igencsak bánatos volt, mert jól tudta, hogy ha leánya jó egészségnek örvendene, találkozna véle vagy valamilyen módon üzenne néki. Az alattuk elterülő csodálatos város, Párizs felé ereszkedtek le a Montmartre-ről, és Blanchefleur királyné szélteben-hosszában megcsodálta az előtte feltáruló tájat, mely végtelenül tetszett néki.

LXXXI

A királyné a Montmartre-ról tekintett le a völgyre, és megcsodálta a hatalmas Párizst számtalan tornyával, palotájával és kéményével; látta Montlhéry négyszögletes, magas tornyát, a Szajna széles folyóját, a mindenfelé viruló szőlőtőkét; látta Pontoise-t, Poissy-t és Meulant a síkságon, Marly-t, Montmorency-t és Conflans-t a mezőségen, a megerősített Dammartin-en-Goële-t, és még sok más nagyvárost, melyeket nem említek meg. Blanchefleurnek nagyon tetszett az ország és az egész vidék.

– Ó, Istenem, Uram, ki az eget és a földet teremtetted – sóhajtott fel –, mily fényes házasságra lépett Berta leányom, s mily gazdag és nemes országba érkezett!

Pipin király nagy tisztelettel vette körül a királynét, és gyakran kérdezte Florus király howlyléte felől.

– Szerencsére, jó egészségnek örvend, és boldog, felség – válaszolta a bölcs királyné. – Ám ha tudná, hogy a leányát ily állapotban találtam, az egészsége menten kárát vallaná, s az örömet tüstént nagy szomorúság váltaná fel, mert a világ összes kincsénél jobban szereti a leányát.

– Emiatt ne aggódjék, drága hölgyem – mondta Pipin –, mert ha Isten is úgy akarja, hamar meg fog gyógyulni, s amint meglátja kegyedet, egyszerre elmúlik a betegsége, és az öröme százszor nagyobb lesz.

Blanchefleur bevonult a szépen feldíszített városba, melynek főutcája végig fel volt díszítve függönyökkel, és számos díszbe öltözött nemeshölgy tekintett ki az ablakokból. Sok ember szemlélte Blanchefleurt, s ama napon sok átok és súlyos szemrehányás érte titokban a szolgálóleány miatt. Pipin király és a főurak a királyi palotához kísérték a királynét, ahol leszállt paripájáról a nagyterem előtti lépcsőfeljáratra. Kisírt szemmel, körmeivel az arcát felkaristolva, esztét vesztve jött Blanchefleur elé Margiste, és szinte ájultan rogyott le a lábai elé. A királyné rögtön felismerte, és talpra segítette, s ő is könnyezve ölelte meg.

– Hol van a leányom, Margiste? Küldess érte azonnal, mert látni szeretném!

– Nagy szerencsétlenség ez nekem, úrnőm – mondta Margiste –, hogy ily állapotban találja őt! Amióta értesült a kegyed érkezéséről, s mivel oly régóta nem látta kegyedet, nem volt egy boldog éjjele, sem nappala, és az ágyát sem hagyta el. Hagyja őt pihenni, úrnőm, amíg beesteledik.

Ezt hallván, Blanchefleur igencsak megdöbbsent, s aggodalommal eltelt, fájó szívvel hagyta el a hálótermet, és a szobájába ment. A vénasszony pedig azon nyomban visszatért leánya jól bezárt, aranyszálakkal átszőtt selyemfüggönnyel díszített hálótermébe.

LXXXII

Pipin király kedvesen igyekezett megvigasztalni a bánatos szívű Blanchefleur királynét.

– Szent Vince nevére, felség – mondta Blanchefleur –, amikor eljöttem Florus királytól, ígéretet tettem néki, hogy felséged beleegyezésével megajándékozom őt az egyik fiukkal; azt szeretnénk, ha örököséként király lenne belőle, s ilyképpen a leányunk is kárpótolva lenne.

– Szívesen teljesítem a kérését, kedves hölgyem – válaszolta Pipin.

– Fogadja hálás köszönetem, felség – mondta a királyné.

Azután hamarost megterítették az asztalokat, melyeknél Blanchefleur királyné és kísérete tiszteletére négyszáz lovag foglalt helyet. Az étkezés után Blanchefleur rögtön leánya felkeresésére indult. A vénasszony éppen szembejött vele, és megölelvén, így szólt hozzá:

– Szent Kelemen nevére, úrnóm, azt mondtam a királynőnek, hogy addig nem látogatja meg őt, amíg be nem esteledik. Éppen elszunnyadt egy kisé, az Isten szerelmére, hagyja őt aludni!

– Azt fogom tenni – válaszolta a minden gonoszságtól mentes Blanchefleur.

– Azonban, a Mindenható Istenre esküszöm, itt maradok, s tudja meg, addig nem megyek el innen, amíg nem láthatom a karcsú termetű Berta leányomat, és gyengéden meg nem csókolom az ajkát.

Az öregasszonynak egyáltalán nem volt kedvére, amit hallott, s oly félelem fogta el, hogy szíve kis híján meghasadt. A Mi Urunk, ki az eget teremtetten, büntesse meg őt.

LXXXIII

Egy lombos fa alatti szép kertben, mely éppen az alávaló, gonosz szolgálóleány szobája előtt terült el, ült le Blanchefleur, ki igencsak bánkódott és szomorodott leánya miatt. Magasságos Ég! Ha tudta volna, mily szenvedéseket kellett kiállnia leányának, a szépséges és nemes szívű Bertának a gonosz vénasszony – Isten átká szálljon reá – és Tibert miatt, ki minden erejével az immár félelemtől reszkető szolgálóleány segítségére volt. A Mi Urunk, Istenünk adjon rossz sort mindhármuknak, és kapjanak olyan büntetést, amilyent megérdemelnek!

LXXXIV

Blanchefleur egy fa alatt ült egy kertben, és az álnok vénasszonyt hívatta, ki nek tűz égesse meg az ábrázatát! Jött is az sebesen és hamarjában.

– Szent Marcell³¹ nevére, mondd csak – fordult hozzá a királyné –, mily meszterkedésnek lett áldozata az én leányom, hogy öreg s fiatal csak reá panaszkodik? Tudd meg, hogy nagyon nem tetszik ez nékem, mert felettébb hitvány játékot űznek egy nemes hölgygel.

– Az Isten szerelmére, ki Dánielt³² teremtette, nagy igazságtalanságot művelnek, úrnőm. Átkozott légyen, aki reá panaszkodott kegyednek, hiszen nála jobb szándékú hölgy nem viselt még gyűrűt az ujján; minden, amit ő tesz tréfán kívül áll.

LXXXV

Blanchefleur királynénak nem volt tehát oka az örömrre. Akkor azt kérdezte a vénasszonytól:

– S hol van a te leányod, a szépséges Aliste?

– Megmondom, úrnőm. Tudja meg kegyed, hogy lovaglás közben hirtelen meghalt. Nem tudom, milyen baj támadta meg az arca jobb felét, de azt hiszem, hogy a végén leprát kapott. Úgy fáj érte a szívem, mert ügyes volt, jó kedélyű és élénk. Titokban temettettem el egy régi kápolna mellett, hogy az emberek ne is tudjanak róla.

Ezzel a mesével álltatta a vénasszony Blanchefleurt, ám hamarosan ki fog derülni az igazság.

³¹ I. Szent Marcell (*Szent Marcellus*), (kb. 255 – 309. január 16.) pápa volt a 30. egyházfő Rómában 308. májusától 309. január 16-ig. A Diocletianus indította vérengzések miatt új pápát csak az üldözések megszűnése után választhattak. Maxentius császár uralkodása alatt választották meg a keresztény egyház vezetőjének, de hamar elvesztette népszerűségét. Szigorú rendeleteket hozott azok ellen, akik az üldözések során megtagadták hitüket. A sok éven át sanyargatott nép nem erre várt a *Szent Széktől*, így hamarosan zavargások törtek ki Rómában, és 309 elején elűzték trónjáról I. Marcellt. A menekülő pápa még ugyanabban az évben meghalt. (Egy másik legenda szerint nem száműzték, hanem Maxentius császár istállójában rabszolgaként dolgoztatták.) Évek múltán mégis szentté avatták, ünnepét halála napján, január 16-án tartják.

³² Dániel próféta bibliai személy, a róla elnevezett könyv központi alakja. Nevének jelentése „bíráim az Isten” vagy „Isten ítéle”. A Dániel könyve 5.12 szerint a babiloni királytól a *Balâtsu-usur* nevet kapta, amely Baltazár néven is ismert. Származásáról annyit tudunk, hogy Júda egyik előkelő családjából való. II. Nabú-kudurri-uszur, babiloni király (Nabukodonozor, Kr. e. 604-562) Babilonba vitette, ahol az udvarban szolgált és írnoki képzést kapott. Dániel és társai sokkal eredményesebben sajátították el a babilóniaiak tudományát, mint más tanuló társaik. Tehetősége és tudása következtében igen magas beosztásba került. (Dán. 2:48, Dán 5:11,29) Inkább államférfi, mint próféta volt. Istentől több látomást is kapott, és könyve alapján a babiloni uralkodók álmait is képes volt értelmezni. A zsidó és keresztény hagyomány őt tartja a Dániel könyve eredeti szerzőjének. Fontos látomást közölt a Messiás eljövételének időpontjáról, mely a Római Birodalom uralkodása alatt fog bekövetkezni.

LXXXVI

Két napig tartott, amíg Blanchefleur nem tudott a szolgálóleány közelébe férkőzni, mivel Tibert és a vénasszony – szálljon reájuk Isten átka – minden nap újabb kifogást eszelt ki, hogy távol tartsa őt tőle. Egyik este, vacsora előtt Blanchefleur azonban nem tűrt tovább, hanem úgy döntött, hogy meglátogatja a leányát. Tibert kényszeredetten nyitott néki ajtót. Egy ifjú hajadon – áldja meg őt az Isten – ki derék leány volt, s a királytól jó nevelést kapott, meggyújtott egy gyertyát, hogy lássanak a sötétben. A vénasszony azonban akkorát ütött reá a botjával, hogy a vére a földre hullott.

– Tágulj innen, ronda szajha, királyasszonyunk aludni akar, és semmilyen világosságot nem tud elviselni.

Erre a hajadon reszketni kezdett, és minden erejével menekülni igyekezett, látván, mennyi gonoszság lakozik a vénasszonyban. Blanchefleur mély szánalmat érzett iránta, ám olyannyira vágyott már látni a leányát, hogy semmit sem szólt, hanem egyre izgatottabban a szolgálóleány ágyához sietett.

– Drága anyám – szólalt meg alig hallhatóan a szolgálóleány –, örülök, hogy eljöttél hozzám! Hogy van, jó apám? Áldja meg őt az Isten!

– Jól érezte magát, leányom, amikor útra keltem.

– Dicsérjük hát ezért Krisztus Urunkat! Oly nagyon nyomaszt engem, amiért nem tudlak méltó módon fogadni, hogy szinte belehalok.

LXXXVII

El nem tudom mondani, mily nagy félelmei voltak a szolgálóleánynak, aki egész testében reszketett; semmi oka nem volt az örömrre, és minél messzebb akart húzódni Blanchefleurtől.

– Meghasad a szívem, leányom – mondta a királyné –, amiért nem láthatlak közelebből.

– Oly szörnyű betegség támadt meg, jó anyám – válaszolta a szolgálóleány –, hogy sárga lettem tőle, akár a viasz. Azt mondják a doktorok, hogy a világosság és a beszéd igencsak rosszat tesz nekem, ezért nem merlek látni téged, ami miatt nagy bánat ül szívemen. Olyannyira vágyakozom királyapám után, hogy nem tudom, mitévő legyek, és már közel vagyok a teljes kétségbeeséshez. Engedj engem pihenni, áldjon meg téged Krisztus Urunk!

LXXXVIII

Midőn Blanchefleur azt hallotta, miként beszél véle a szolgálóleány, rögtön megértette, hogy azt kívánja, hagyja őt magára. Nagy fájdalmat érzett szívében, s ekként sóhajtott fel:

– Segíts rajtam, igaz Istenem! Hiszen nem az én leányomat találtam itt! Ha félholt volna, Szent Remigius nevére, akkor is örülne nékem, és a nyakamba borulna.

Blanchefleur haraggal nyitotta ki a hálóterem nagy ajtaját, és az ott várakozó alattvalóit hívta:

– Az Isten szerelmére kérlek titeket, gyertek közelebb, mert nem találtam itt a leányomat. Hazudtak nékem, de ha Isten is úgy akarja, megtudom az igazságot.

Az ajtót őrző Tibert elvörösödött félelmében. Blanchefleur királyné pedig azon nyomban bement a hálósobába a szolgálóival, és a sok aranyszállal átszőtt függönyt leszedték az ablakokról.

– Az Isten szerelmére, könyörüljön, úrnőm! – kiáltotta a vénasszony. – Meg akarja ölni a leányát? A harmadik napja nem aludt egy szemernyt sem.

– Elhallgass, vénség – ripakodott reá a királyné –, egy szavadat sem hiszem el többé!

Azzal hamarjában kinyitották az ablakokat. Tibert és a szolgálók döbbsen nézték, hogy mi történik. Blanchefleur az ágyhoz ment, amelyben a szolgálóleány feküdt, és mindkét kezével megragadva takaróját, lerántotta azt róla. Nagyot dobbant a szíve, amikor meglátta a leány lábát. A szolgálóleány akkor felkapott egy lepedőt, és kiugrott az ágyból, ám Blanchefleur megragadta a szőke hajtincsét, s lerántotta a földre. A kiáltásokra azonban a komornák és a belső inasok berohantak a szobába, és kiragadván a szolgát a királyné kezéből, hagyták őt elfutni egy másik szobába. Blanchefleur pedig azt kiáltotta:

– Segítség! Árulás történt! Ó, én szerencsétlen! Hiszen ő nem az én leányom, hanem Margiste-é, akivel együtt befogadtam és felneveltem. Eltették láb alól az én gyermekemet, ki úgy szeretett engem!

Akkor egy hírnök Pipin király elé járult, és mindent elmondott néki. A történetek hallatán a király számos főúrral együtt odasietett, és mélységesen megdöbbsent.

LXXXIX

Blanchefleur királyné teljesen értetlenül fogadta a látottakat. Amint megpillantotta Pipint, sírva kérdezte tőle:

– Nemes királyom, hol van az én karcsú, szőke, szelíd, udvarias, okos, jól nevelt és jóságos Berta leányom? Ha tüstént nem hallok híreket felőle, a józan eszemet is elveszítem. Nem az én leányom feküdt itt az ágyban, hanem Margiste leánya, verje meg őt az Isten. Küldj utána valakit, mert elfutott innen, s arra is legyen gondod, hogy az anyja se menekülhessen el.

S ezt kiáltván, Blanchefleur ájultan esett össze a boltíves szobában. Pipin király könnyezve és együtt érzőn talpra segítette a királynét, s amit hallott, abból megtudta, hogy alávaló család történt, és tökéletesen megértette, miként árulták el, és cserélték ki Bertát. Alattvalói ájultan vitték el Blanchefleurt, Pipin pedig fájdalomában kis híján eszét veszítette.

– Ó, jaj, Berta, szépséges húgom, szelíd kedvesem – jajdult fel –, mily gonosz társakat adtam én melléd, ám Istenre, Szűz Mária fiára esküszöm, drágán megfizetnek ezért, akik aljasságuk folytán ekként elárultak téged. Jól tudom, hogy Tibert halálra szánt, s vagy megfojtott, vagy a fejedet vette; ő és Margiste – verje meg őket az Isten – becsapott és kijátszott téged, ámde még mielőtt elérkezik a completorium³³ órája, tudni fogják, mily szörnyűséget és örültséget műveltek.

XC

Oly nagy haragra gerjedt Pipin király, hogy egészen belevörösödött, s oly bánat ült szívére, hogy szinte eszét veszítette. Nagy szánalmat érzett Berta iránt, s tudjátok meg, ha tudta volna merre keresse széles e világon, felkutatta volna. Négy őrt állójával elfogatta a vénasszonyt, akik megragadták a karjánál és ruhájánál fogva, s ezt látván még a legkomorabb alattvalója is jókedvre derült.

– Vénasszony – fordult hozzá a király –, nagy szégyent hozott rád, aki rávett erre az árulásra, s tudd meg, hogy igen rosszat tett veled ezáltal, mert Jézus Krisztusra esküszöm, máglyán fogod végezni.

E szöveget hallván, a vénség reszketni kezdett a félelemtől. Pipin király pedig elhagyta a szobát, és a tróntermébe ment, ahol leülván trónusára, az ország nagyjait hívatta, akik jöttek is legott. Amikor valamennyien megérkeztek, a király értésükre adta, hogy helyesli, ha megégetik a vénasszonyt.

– Jó lenne, felség, ha kiderülne – mondták az alattvalói –, hogy mi is történt Bertával: mit tett vele e vénség, vízbe fojtotta-e vagy megölte-e őt.

A király azt válaszolta nekik, hogy valóban jó lenne tudni, mi történt véle. Azzal a vénasszonyt hívták, amit egyikük sem ellenzett. Megpillantván a vénséget, a király azt is megátkozta, aki őt Berta dajkájának kiválasztotta.

XCI

Hatalmas égháború tört ki ama napon, amikor a kétségbeesett vénasszonyt elfogták: dörgött az ég és villámlott. Pipin király aranycsíkokkal díszített tróntermébe kérette a vénasszonyt, kinek neve Margiste volt, a leánya pedig,

³³ A katolikus vallás előírása szerint a nap utolsó imája.

akit Frankhonban Bertának véltek, az Aliste nevet kapta a keresztségben, és Valgiste-ban³⁴ született.

– Ó, te, gonosz vénség! – kiáltott fel a király –, mondd, miért árultad el Bertát, a te szelíd úrnódet? Jól tudod, hogy a leányodat fektetted mellém a nászi ágyba, ami végtelen aljasságra vall, ismerd el! Ha a tested elvész, miként óvod meg a lelked? Azt hiszem, az árulásod a gonosz szívedből fakadt. Az Antikrisztus követői között van a te helyed.

XCII

Miután Pipin király elfogatta Margiste-ot és Tibert-t, és a hamis királynőt is leleplezték, gonosz árulásuk mindenki előtt nyilvánvalóvá vált.

– Ó, Urunk, Istenünk – kiáltották valamennyien –, miért tűrtél el ily sokáig ekkora szörnyű és rút gyilkosságot? Vajon miként tudták leplezni gyalázatos tettüket? Jóságos királyunk, parancsold meg, hogy mindegyik megkapja azt, amit megérdemel. Ha megkönyörülsz rajtuk, átok arra, aki továbbra is téged szolgál!

– Igaz hitemre, mondom – jelentette ki a nyíltszívű király –, hogy Tibert a hátán fogja feltörölni a főutcát.

XCIII

Tibert és a két szolgáló belátta, hogy álnok árulásuk lelepleződött, s tettükért elnyerik „jutalmukat”.

– Gonosz vénasszony – szólították meg az emberek Margiste-ot –, mily szörnyűséget követtél el, amikor a leányodról azt állítottad, hogy ő Berta királynő! Ám ezt az ármányodat rosszul leplezted, midőn eltetted láb alól úrnónket, nagy veszteséget okozva nekünk. Hamarosan meg fogod kapni érte a fizetséged. Miként tűrhetett meg Isten ily sokáig ilyen alávaló perszónákat a földön? A jó szándékkal megáldott Blanchefleur megszabadította őket a szolgaságtól és a szegénységtől, ők pedig – mint kiderült – hálátlanságukkal fizettek néki ezért.

XCIV

Tudjátok meg, hogy együtt látván a két szolgálót és Tibert-t, Pipin király szívében végtelen gyűlölet támadt irántuk. Először a vénasszonyt vette elő, akinek a két keze fejét egy ácsszerszám nyílásába tuskolták, majd keményen elverték, hogy szóra bírják, és bevallja gonosztettét.

– Ó, jaj, Pipin király! – jajdult fel a vénség –, a Mindenható Istenre kérek, szabadítsd ki a kezem, és rögvest bevallok mindent.

³⁴ Adenet le Roi által kitalált magyarországi fantáziánév.

Erre kivették a kezét a szerszámból, és a vénasszony az ott lévő füle hallatára beismerte, hogy kezdettől fogva miként tervelte ki árulását, s azt is elismerte, miként szándékozott megmérgezni Blanchefleur királynét és vele együtt Pipin királyt. Méltó büntetésként máglyahalálra ítélték. Ezután rögtön Tibert szólalt meg:

– Felséges királyom, Szent Vincére esküszöm, tudja meg felséged, hogy nem öltem meg Bertát. Ám nem akarok hazudni, megöltem volna, ha Moran nem kelt volna Berta védelmére.

Majd teljesen őszintén elmondta a királynak, miként mentette meg Moran Bertát. – [...] A sok vadállat – medvék, vaddisznók és oroszlánok – között hagytuk őt egyes egyedül, s azt gondolom, hogy már el is pusztították őt.

Azután Tibert arról is beszámolt, hogy miként adták át Margiste-nak és az álnok szolgálóleánynak – Isten büntetése sújtson le reájuk – egy vaddisznó szívét. Elmondta, hogy miként tettek szoros és kellemetlen köteléket Berta szájára, ne-hogy szólni tudjon az őt ért szerencsétlenségről. Ám mégis mindenki tudomást szerzett az ellene szőtt merényletről. Több mint ezerhétszázan siratták Bertát nagy szájalommal. Akkor Pipin király színe elé járult a szolgálóleány, kinek Isten ne adjon nyugalmat.

– Felséged is láthatja – mondta a királynak –, hogy a dolgok nem az én szándékaim szerint történtek. Az én gonosz anyám okozta nekünk mindeme gyötrelmet. A Mennybéli Úristen sújtson le reá!

XCV

A királyi udvar népe végtelenül szomorú volt úrnője, a szépséges, nemes szívű és szeretett Bertával történtek miatt. Tüskés ágakból nagy tüzet raktak, melyet egyikük élesztett, a másik fújt. A vénasszony megkapta árulásának árát, amelyre gonosztettével ugyancsak rászolgált. Aki árulást követ el, annak bűnbánatot kell tartania, s a vénasszony nem volt rest elárulni úrnőjét. Ama napon sok szép hajadon és levente siratta el Bertát.

Az alávaló, gonosz vénasszonyt pedig máglyára vetették, s ekként emésztette el őt a pusztító tűz. Ezt látván, a leánya ugyancsak megrémült, és félelmében a földre rogyott.

XCVI

Miután megégették a vénasszonyt, Tibert-t egy ló farkához kötözték, és végighajszolták Párizs főutcáján, majd Montfauconban³⁵ bitófára húzták.

Ezután a főurak és az udvari méltóságok e szókkal fordultak a királyhoz:

³⁵ A Rue Saint-Martinen, amely Montfauconig tartott. Montfauconban volt a középkori Párizs vesztőhelye.

– Felséges urunk, jól tudjuk, hogy a király fontos ügyei nem tartoznak reánk. Ha felséged mégis a mi tanácsunk szerint kívánna eljárni a szolgálóleány dolgában, arra kérjük, ne vegye el az életét, hanem hagyja őt élni, ameddig élni adatik néki. Mivelhogy gyermeket szült felségednek, nem történhet meg, hogy ne törődjék felséged véle és a gyermekekkel. Őszintén megmondjuk azonban, hogy mától fogva nem szólhat többé felségedhez, és semmilyen kíséretet nem tarthat maga mellett.

Ennek hallatán a király nagyot sóhajtott:

– Szent Omer nevére, uraim, a szolgáló igencsak rászolgált arra, hogy halálra kövezzék, de nem szándékozom az ítéletük ellenében cselekedni.

Tudomást szerezvén erről, a szolgálóleány dicsérni kezdte az Urat, és tüstént a király elé járult, s kérlelni kezdte:

– Isten nevében azt a kegyet szeretném kérni felségedtől, hogy a Montmartre zárdájába vonulhassak, és ott apáca lehessenek, minthogy jól tudok olvasni és énekelni. A felségedtől született gyermekek iránti szeretete okán, kegyes jó uram, valamennyi jövedelmet is juttatnia kellene nékem felségednek abból, amit összegyűjtöttem. Amikor a fiaim felnőnek, megházasítom őket, és kegyeskedjék majd lovaggá ütni őket, jó uram, mivelhogy kétség nem fér hozzá, hogy ők a felséged gyermekei is.

S a király nem utasította vissza ezt a kérést, és minden úgy történt, ahogyan elmesélem néktek. A szolgálóleány szekereken, kordékon és felmálházott teherhordó öszvéreken a Montmartre-ra szállíttatta a vagyonát. Annyi kincse, színaranya és ezüstje volt, hogy egy hétig tartott, amíg mindet összegyűjtötték a többi vagyonán kívül, amelyet alig lehetett volna felbecsülni.

XCVII

Pipin király oly egyenes jellemű uralkodó volt, hogy nem volt nála nemesebb szívű király, sem császár. Berta elvesztése keserű és fájdalmas érzést váltott ki belőle. Blanchefleur igyekezett vigasztalni őt, akit szintén nagy szerencsétlenség ért, s akinek szíve majdnem megszakadt a Berta halála miatt érzett fájdalomában.

– Ó, drága leányom – sóhajtott fel –, mit fog szólni az édesapád, aki téged kedves, és ragyogó szépségű leányaként ide küldött! Mindig adakozó és irgalmas voltál a szegényekhez. S Florus már elveszítette a nővéredet és a fivéredet is, kiknek lelkére immár Isten vigyáz, aki az egész világnak Ura és Parancsolója. Holnap, amint a nap felkel, visszaindulok hozzád, én jó uram.

XCVIII

Pipin király szomorúan és gondolataiba merülve ült a fényes arcú Blanchefleur királyné mellett. Országá nepe pedig felettébb sajnálta, hogy a szolgálóleányt nem vetették máglyára vagy nem temették a földbe. Blanchefleurnek nem volt tovább maradása Frankhonban, mivel dolgát rövid idő alatt elvégezte. Az udvarias és figyelmes Pipin királyt sem érthette szemrehányás, mert minden kívánságát teljesítette. Másnap reggel, amint kivilágosodott, Blanchefleur királynét egy gyaloghintóba ültették, melyet két nagy értékű paripa húzott, mivel olyan nyira elszorult a szíve, hogy nem tudott lóra ülni. Mindenki a szolgálóleányt átkozta és hangosan kiáltották, hogy Krisztus, a Mennyei Király büntesse meg, amiért elárulta a nemes Pipin királyt, s szenvedést és szégyent hozott az egész országra. Isten átká és büntetése sújtsa őt, akárcsak gyermekeit, Rainfroit és Heudrit! Blanchefleur királyné Saint-Denis-n keresztül tért haza, s Pipin király egészen Senlis-ig elkísérte, és másnap fájdalmas búcsút vett tőle.

XCIX

Blanchefleur fájdalommal és bánattal eltelt szívvel indult vissza hazájába.

– Ó, Szüzanyám – sóhajtott fel –, mily szerencsétlen vagyok én! Szépséges és nemes érzésekkel megáldott leányom, Berta, mily szelíd és nagylelkű voltál! Tőlem kell megtudnia a szomorú hírt édesapádnak, ki szíve egész melegével, őszintén szeretett téged. Azt hiszem, a miattad érzett fájdalmában a szürke szakállát fogja tépni. Amikor majd megtudja, miként követték el az árulást, napkelettől egészen Fríz-földig nem lesz nála szomorúbb ember. Ó, én szerencsétlen! Miért is nem szakad meg a szívem a mellkasomban! Szent Dénesre esküszöm, nem leszek többé boldog, ha a Végítélet napjáig élek is, s ezért bárcsak inkább halnék meg, mintsem hogy továbbra is életben maradjak.

C

Nem vártak hát tovább a magyarok, hanem útnak indultak, s számtalan országon és sűrű erdőn haladtak keresztül. S addig utaztak, amíg Szent Iván napján – mely egy igen jelentős egyházi ünnep – megérkeztek hazájukba, Magyarhonba. Felkeresték Florus királyt, aki nagy bánatba esett, amikor a szomorú hírt meghallotta leányáról. Blanchefleurrel együtt keserves sírásra fakadtak, és kétségbeesésükben egyetlen hang sem jött ki a torkukon. Egymást átölelve a földre rogytak, és odafutó alattvalóik segítették őket talpra.

– Ó, Istenem – sóhajtott fel Florus király –, mit követtünk el, hogy így elvesztettük Berta leányunkat!

Nagy szomorúság fogta el az ifjakat és véneket Berta elvesztése miatt.

– Irgalmas Isten, Mennyeeknek igaz királya, Jézus – fohászkodott Florus király –, ha úgy akarod, jó Uram, inkább engem érjen baj, s dicsérni foglak szelídségedért és jóságodért, mert, amikor Néked tetszik, jót fogsz velem tenni.

CI

Amikor Blanchefleur visszatért hazájába, s az ország népe megtudta, miként árulták el Nagylábú Bertát, sokan tépték a hajukat, és verték a mellüket kétségbeesésükben. Florus király és Blanchefleur királyné gyásza oly nagy volt, hogy kis híján eldobták maguktól az életüket. Az utcákon is mindenütt síró embereket lehetett látni.

– Ó, Urunk, Istenünk – kiáltozták –, mily szörnyű szerencsétlenség szakadt reánk, amikor ily váratlanul elveszítettük a szépséges Bertánkat, kinek gyakorta gondja volt reá, hogy országunkban a szegényeknek is legyen cipőjük és ruhájuk, mivel sokszor ellátta őket a javaiból. Isten átka szálljon a szolgálóleányra, aki kihívta maga ellen az Ég haragját, valamint Tibert-re és Margiste-ra, amiért száműzték hazánkból az örömet, mely azelőtt itt honolt! Isten adjon üdvösséget Berta lelkének, mert soha nála nemesebb szívű ifjú hölgyet szem nem látott.

CII

Magyarhon népét végtelenül lesújtotta a jóságos és szeretett Berta sorsa, ki-ben annyi jóság lakozott, hogy mindig csak Jóságosnak nevezték az országban. El sem tudom mondani, mennyire siratták és sajnálták őt nagy fájdalomban Magyarhon lakói. Blanchefleur sirástól elcsukló hangon töviről hegyre elmesélte Florus királynak, miként tervezte ki Margiste az árulását, miként cserélte ki Bertát a saját leányára a nászi ágyban, s miként hurcolta el azután Tibert álnokul őt, és mit tettek vele, hogy ne tudjon megszólalni, s miként akarta Tibert a fejét venni az erdőben, ha Moran nem akadályozta volna meg, kit jutalmazzon meg Isten boldogsággal és jó egészséggel. Ő és társai megszánták Bertát, és hagyták őt elmenekülni a sűrű erdőben, ahol azután a vadállatok martaléka lett a gyenge teste. Florus király sírva hallgatta hitvese minden egyes szavát, s nagyokat sóhajtott fájdalomban.

Most pedig búcsút veszünk a bánattól sújtott Florus királytól és hitvesétől, Blanchefleurtől, kiknek szívét nagy fájdalom mardosta Berta leányuk szerencsétlen sorsa miatt. A bátor és bölcs Pipin királyról fogunk szólni, aki, miután elbúcsúzott Blanchefleurtől, és könnyek között Jézus kegyelmébe ajánlották egymást, visszatért Párizsba, a csodálatra méltó fővárosba, s tüstént maga elé hívatta Morant és két társát. Azok pedig, halkan siratva úrnőjüket, Bertát, szívesen tettek eleget uralkodójuk kérésének.

CIII

– Figyelmezz a szavaimra, Moran! – mondta néki Pipin király. – A hitvesemmel voltál, amikor az erdőbe hurcolták őt, és jól tudom, hogy ha nem lettél volna ott, a fejét vették volna. Attól félek, hogy azóta a vadállatok már megölték és felfalták, mivel ha nem ölték volna meg, már visszatért volna hozzám. Azt szeretném, ha Le Mans felé vennéd az utadat, és az egész vidéken kérdezősködnél, hogy nem találtak-e valamit tőle, vagy nem látta-e, vagy nem találkozott-e vele valaki, miután a sűrű erdőben hagyttátok őt. Ha akármilyen volna nálam tőle vagy a ruhájából, melyet viselt, hidd el, jobban szeretném azt, mint bármi más a világon, s megcsókolnám minden reggel és este. Az Istenre kérek, ki az eget és a földet teremtette, legyen erre gondod, és fáradozásodért bőséges jutalomban részesülsz.

– Kívánsága szerint fogunk cselekedni, felséges urunk.

Másnap már hajnalban útnak indult Moran a társaival. Addig mentek hosszabb pihenők nélkül, amíg egy nagy völgy mellett egyenesen arra a helyre nem érkeztek, ahol legutóbb Berta megvált tőlük, s ahol annyi könnyet hullattak érte. Nem maradtak azonban sokáig azon a helyen, hanem továbbindultak, és az egész környéken Berta felől kérdezősködtek. A vidéken mindenfelé híre ment, hogy a dicső Frankhon királynőjét keresik, akit a Le Mans-i erdőben magára hagytak. Két hétig keresték őt anélkül, hogy a nyomára akadtak volna, vagy bármit is megtudtak volna róla. Simonhoz, az útmesterhez is eljutott annak a híre, hogy Bertát keresik, s ő pedig beszámolt erről a hitvesének, Constance-nak, aki erősen gondolkodóba esett.

CIV

– Hitemre, Simon – mondta Constance –, hiszen pontosan azon a helyen találkoztál Bertával, amelyről az imént szóltál. Jer, férjurar, és beszéljünk vele mind a ketten.

– Egyetértlek veled, Constance – válaszolta Simon.

S tüstént hívták is Bertát, és egy félreeső helyre mentek, ahol csak ők hárman voltak. A jóhiszemű Simon akkor elmesélte, mily szerencsétlenség, baj és kellemetlenség érte a jóságos Pipin királyt.

– [...] Berta, oly igaz, miként most itt látom magam előtt, hogy pontosan a szóban forgó helyen találtam reá kegyedre. Ha kegyed az, akit keresnek, mondja meg, arra kérem, és ne titkolja el előttem.

Ezt hallván, Berta ugyancsak megjijedt, és így válaszolt:

– Jól értettem a kérdését, jó uram, de tudja meg, hogy nem én vagyok az a személy, akit keresnek.

CV

Simon szavainak hallatán Berta olyannyira megrémült, hogy a szíve is beleremegett.

– Ó, Istenem – sóhajtott fel –, ne engedd, Uram, hogy letérjek az igaz útról, és megtagadjam a fogadalmam.

– Jó uram, Simon – mondta –, miért tagadnám el kegyelmed előtt, ha királynő lennék? Nagy bolondság lenne részemről. Bárcsak adná Isten, hogy nagy örömömre az lehetnék. Hiszen kegyelmed is jól tudja, hogy jobban szeretek itt az erdőben élni, mint egy kastélyban. Nagy ostobaságot követnék el, ha eltitkolnám kegyelmed előtt, hogy királynő vagyok. Már megbocsásson, de ennek semmi értelme nem lenne, és felettébb ostoba lennék, ha ezt hazudnám kegyelmednek.

Ilyképpen erről a dologról Berta oly ügyesen elterelte a figyelmet, hogy Simon és Constance azt fogadta el, amit ő el akart hitetni velük.

CVI

Itt most búcsút veszünk a szépséges, sudár Bertától, Simontól, a derék útmestertől és Constance-tól, a feleségétől, kinek Isten adjon sok örömet. Berta olyképpen fűzte a szavait egymás után, hogy el tudta velük hitetni azt, ami a szándékában állt.

Azokról szólunk, akik Berta keresésére indultak, ám hiába kérdezősködtek felőle az egész vidéken, sehol nem akadtak a nyomára. Visszatértek tehát a jól megerősített Párizs városába, ahol megjelentek a szomorú szívű, lesújtott Pipin király színe előtt. Amint a király megpillantotta őket, magához hívatta Morant, aki keservesen zokogva máris jött, s e szókkal fordult Pipinhez:

– Szent Amand-ra³⁶ esküszöm, felség, minden vágyunk az volt, hogy felkutasuk felséges úrnőnket, s az erdő környékén nem akadt olyan ember – sem lovag, sem polgár, sem paraszt, sem jobbágy, sem szénégető, sem földművelő, sem állatait az erdőben legeltető pásztor, sem templomba vagy kápolnába igyekvő hívő ember –, akit megbízatásunk szerint ne kérdeztünk volna meg, ámde most még kevesebbet tudunk Bertáról, mint amennyit elindulásunk előtt tudtunk róla.

Ezt hallván, a király lelke mélyéből nagyot sóhajtott, és a csatlósok is fájó szívvel köszöntek el tőle.

³⁶ Szent Amand (Gascogne, 600 előtt – 679), flandriai püspök. Dagobert frank király (606-639) támogatásával Flandriában térített a déli frizek és flamandok között. Gent mellett kolostort alapított, melynek első apátja volt, és amely később felvette az ő nevét (*Saint-Amand*). Nem hiteles önéletrajza szerint Flandria után a Pireneusokban a baszkokat térítette meg. Szent Amand-t Belgium apostolának tekintik.

CVII

Nagy szomorúság töltötte el Pipin királyt, midőn nem kapott híreket hitvese, Berta felől. Hasonló szomorúságot érzett Moran is, amiért egyedül hagyta az erdőben úrnőjét, akit Tibert odahurcolt, akárcsak két társa, akik keresztesnek állván, vezeklésül a tengerentúlra indultak. Hármójuk közül azóta csak Moran tért vissza, és tudjátok meg, hogy másik két társa a tengerentúl lelte halálát. Lelkük már Istennél, a világ Teremtőjénél van.

Egy napon Pipin király készülődni kezdett, hogy Angers-ba induljon, ahol már régen nem járt. Sokáig időzött anjoui tartományában, ahol – mialatt a király ott tartózkodott – Naimon herceg kereste fel azzal az óhajjal, hogy tizenkét társával egyetemben, akik elkísérték, a lovagja szeretne lenni. Naimon herceg és valamennyi társa letérdelt Pipin király előtt, s illőn köszöntötte. Elsőként Bajorföldi Naimon fordult hozzá e szókkal:

– Jóságos királyom, mi a messzi Németföldről jöttünk, és apám, Bajorföld hercege küldött hozzád, hogy kegyeskedj lovaggá ütni minket. Amikor eljöttünk tőle, erősen a lelkünkre kötötte, egyedül téged kérjünk meg, hogy lovaggá üssön minket. Nemes szívű, jóságos királyom, ha te is úgy akarod, tedd ezt meg nekünk, és mi minden erőnkkel téged fogunk szolgálni.

Meghallgatván Naimont, a király nagyra értékelte kérését, mely elnyerte tetszését, és kijelentette, hogy Pünkösd ünnepén Le Mans városában lovaggá üti őket. Ennek hallatán mindegyik levente fejet hajtott a király előtt. Akkortól fogva Naimon herceg Pipin király udvarában élt, s oly méltónak bizonyult a király bizalmára, hogy az megtette Frankhon *majordomusának*³⁷, akit mindenki kedvelt, és később a herceg Nagy Károly császárnak is számos hasznos tanácsot adott. Pipin király hamarosan Le Mans városába érkezett, és Pünkösd ünnepén Naimon herceget és valamennyi társát, s országából még száz leventét lovaggá ütött.

CVIII

Pünkösd ünnepén – miként hallottátok – Naimon és vele együtt számos ifjú levente tehát lovaggá lett. Naimon herceg hűséges és bátor szívű lovag volt, vitézségével és rátermettségével később sok szaracént megtámadott és megsemmisített.

A király megbecsülte lovagjait, és velük együtt múlatta az időt: egy szép virágos réten *quintaine*-t³⁸ állítottak fel, amelyen Naimon herceg és társai

³⁷ Udvarnagyanak. (A *majordomus* szerepéről a frank királyi udvarokban ld. az I. *laisse* 1. jegyzetét.)

³⁸ A *quintaine* egyszerre volt ügyességi játék és bajvívó gyakorlat. Egy fabábu karjára husángot

kipróbálhatták ügyességüket, és az újonnan lovaggá ütött társai közül egyik sem vallott kudarcot.

Pipin király egy dús fenyőfa alatt ült a réten, amikor legbizalmasabb barátai járultak elé.

– Szent Remig nevére, felséges urunk – fordultak hozzá –, ugyan miért nem házasodik meg felséged? Netán ezután mindig nőtlen óhajt maradni?

– Mit is válaszolhatnék méltóságtok kérdésére? Az első hitvesemet végtelenül szerettem, ám Isten úgy akarta, hogy ne szüljön nékem örököst. Ő utána feleségül vettem a jóságos Bertát, akivel nagyon kevés ideig voltam boldog, s aki miatt oly nagy balszerencse ért, hogy azóta is fáj a szívem érte, és úgy határoztam, hogy nem fogok többé megházasodni. Ezért hát ne is beszéljete róla, mert igaz lelkemre mondom, amikor Bertára emlékezem, valósággal a halál kerülget. Ám ha az igaz Isten és a szelíd Szűzanya is ekként akarja, szívből hálát adok nékik mindenért, amit reám mérnek.

Pipin szavait hallván, a főurak igencsak megdöbbenetek, és döbbenetükben nem is szóltak többet. Midőn eljött a vacsora ideje, nyomban felkerekedtek, és visszatértek Le Mans városába, ahol a király szerdáig maradt. Csütörtökön pedig vadászni indult a környező erdőbe, ahol egy nagy szarvasra letek és üldözni kezdték. A király felettébb megörült, amikor megpillantotta a vadat³⁹ – pedig egy jó vadász sorsa az, hogy mialatt a szarvast üldözi, sorban egymás után elveszíti (szem elől) a kísérőit.

CIX

Pipin király tehát kíséret nélkül, egyedül haladt tovább a régi erdőben. Pipintől most egy kis időre búcsút veszünk, és Bertáról fogok szólni – áldja meg őt Jézus –, akinek hosszú ideig szállást adott erdei házában Simon és Constance – ki a barátnője lett –, akik gyengéden együtt nevelték őt a saját leányaikkal. A Simon háza melletti rét közelében egy ősrégi kápolna állt, amelyet hajdan remetéknek alapítottak. A kápolna olyanná vált, akár egy apátság. A tőlük félmérföldnyire lévő kápolnába járt Simon és egész háznépe misét hallgatni. A jól nevelt Berta is a kápolnában volt, és annak mozaikszerűen aranyozott oltára mögött szívből jövő fohászában arra kérte Istent és Szűz Máriát, hogy adjanak boldog életet az apjának és az anyjának. Nem felejtett

erősítettek, és az egészet egy forgatható póznára helyezték. A lovasnak el kellett találnia a bábút a lándzsájával, majd a lehető leggyorsabban el kellett távolodnia tőle, mielőtt még a lándzsadőféstől forgásnak induló bábú visszaütött volna a támadóra.

³⁹ Egy középkori népi hiedelem szerint a Gondviselés által küldött vad lehetővé teszi, hogy a „vadász” egy üldözött személy nyomára bukkanjon, és megmentse őt üldözőitől.

el imádkozni Pipin királyért sem, arra kérve Istent, hogy óvja meg őt a betegségektől és az örületől, minthogy eljutott hozzá annak a híre, hogy őmiatta a frank király gyakran bánatos arccal jár-ke, ami már Frankhon népét is teljesen kétségbe ejtette.

Constance és két leánya egyedül hagyták Bertát a kápolnában azon oknál fogva, hogy nem vették őt észre, s azt gondolták, már hazament a házukba. Egyedül maradt tehát, és Isten oltalmazza őt, mert rövidesen nagy szomorúságban lesz része.

CX

A kápolnában volt tehát a sudár termetű Berta, amikor rádöbbsent, hogy teljesen egyedül van; gyorsan magához vette a zsoltáros és órás könyvét, és térdet hajtva az oltár előtt, kisietett a kápolna ajtaján. Majdnem Pipin király karjaiba futott, aki keresztül-kasul járta az erdőt, hogy megelje kísérait. Amint a király észrevette az ifjú hajadont, szelíden feléje indult, ám Bertát az ismeretlen közeledésére nagy félelem fogta el. Pipin nagyon udvariasan köszöntötte őt, aki jól nevelt nemes hölgyként viszonzta a király üdvözlését.

– Szépséges kisasszony – szólította meg Pipin király Bertát –, cseppet se féljen tőlem! A kellemes Frankhon királyának egyik hűbérese vagyok, aki eltévedt az erdőben, s emiatt szomorkodik. Nem ismer kegyed errefelé egy házat vagy valamilyen birtokot, ahol útba tudnának igazítani engem?

– A Mindenható Isten engedelmével, jó uram, itt lakik a közelben a derék Simon, aki bizonyára szívesen megmutatja az utat kegyelmednek.

– Fogadja hálás köszönetem, szép hölgyem – válaszolta Pipin Bertának.

Látván Berta egyszerre hófehér és piros orcájának üdeségét, Pipin teljes szívét azon nyomban szerelem és vágy kerítette hatalmába. Tüstént leszállt a lováról, Berta pedig semmi rosszra nem gondolván, csendben várakozott. A király igen jóságosan beszélt hozzá, ő pedig okosan válaszolt néki. Pipin király nem tétovázott a karjaiba venni Bertát, aki nagyon bánatos lett ettől, s a mennyekben lakó Úristenhez fohászzkodott.

CXI

Szép, fényes nap virradt fel: nem esett az eső, és nem fújt a szél. Az erdőben Berta szomorú volt Pipin mellett, aki felettébb vidám és jó kedélyű ifjú volt. Az Istenre kérte Bertát, hogy tegyen a kedvére és elégítse ki vágyát.

– [...] Magammal viszem kegyedet Frankhonba, a gazdag és kellemes országba, ahol nincs olyan ékszer, melyet – bármily drága legyen is – ne vennék meg, ha az megtetszik kegyednek. Szép jövedelmet is fogok adni kegyednek,

és nem találkozik majd olyan emberrel az országban, aki bármily kellemetlenséget okozna kegyednek.

Berta mindezt annyira értékelte, mint egy vadmenta levelét. Saját magát is hibáztatta, és keservesen gyötrődött amiatt, hogy egyedül hagyták az erdőben. Pipin király jól vette észre, hogy mennyire meg van rémülve.

CXII

Nagyon szomorú volt Berta, a fényes arcú királyné.

– Nemes lovag úr – szólította meg a királyt –, az Istenre kérem, hagyjon engem békén! Túláságosan sokáig feltartott engem, és Simon nagybácsim ma igen korán ebédel, mert ebéd után Le Mansba kell indulnia, hogy élelmet vigyen Frankhon királya kíséretének.

– Szép hölgyem – fordult Pipin Bertához –, árulja el nékem, hogy ki juttatta kegyedet teljesen egyedül ebbe az erdőbe.

– Nem akarom eltitkolni kegyelmed előtt, jó uram – válaszolta Berta. – Ma reggel misét hallgatni jöttem ebbe a kis kápolnába Simon nagybácsimmal, az említett rokonommal. Egy kis sarkot kerestem, hogy teljesen egyedül mondhassam el az óránként esedékes imáimat, amikor ekként megfellekedtek rólam.

Hallgatván Berta szelíd szavait és csodálván ragyogó szépségét – fényes és rózsás orcáját –, Pipin király szívében heves vágy ébredt. Eszébe jutott a szolgálóleány – kit érjen utol Isten büntetése –, és az volt az érzése, hogy soha nem látott még két nőt ennyire hasonlítani egymásra, noha Berta még szebbnek tűnt fel neki. S nem volt képes legyőzni vágyát, hogy hatalmával visszaélve megszerezze az ifjú hölgy szerelmét.

– Szép hölgyem – szólította meg Pipin Bertát –, Szent Omerre kérem kegyedet, tegyen a kedvemre, és megígérem, hogy annyi kincset fogok adni kegyednek, amennyire legmerészebb álmaiban sem mer gondolni. S a kegyed iránti tisztelettem jeléül elviszem kegyedet Frankhonba, ahol Frankhon királyurának az udvarnagya vagyok, és az igazat szólva, mindenki másnál jobban élvezem a bizalmát; tudja meg, akkora vagyonom van, hogy bőségesen tudok abból adni kegyednek. De ne is beszéljünk erről többet, a kedvemre fog tenni, bármibe kerüljön is.

E szókat hallván, Berta nagyokat sóhajtott, és szép szeméből könnyek kezdtek hullani. Rájött, hogy másképpen nem menekülhet meg, csak ha elárulja, ki is ő valójában.

– Jó uram – fordult Pipin királyhoz –, ama másik nagyúr nevében, aki népe megmentésért hagyta, hogy a szent keresztfára feszítsék, azt tanácsolom kegyelmednek, hogy egy ujjal se nyúljon Pipin király feleségéhez: nem kétséges ugyanis, hogy Florus király és Blanche fleur királyné leánya vagyok.

Ezt hallván, a király színe egyszerre megváltozott, és a boldogságtól egy szót sem tudott szólni.

CXIII

– Jó uram – folytatta Berta –, Isten és a Szűzanya nevében megtiltom kegyelmednek, hogy oly szégyenletes gondolata támadjon, hogy megfosszon engem a szüzességemtől. Senki ne kételkedjen abban, hogy Frankhon királynéja és Pipin király hitvese vagyok. Florus király az apám, és Blanchefleur királyné pedig a szülőanyám, ki minden jó tulajdonsággal megáldott: szelíd, jóságos és nemes szívű. A nővérem Szászország úrnője, és van egy fivérem is, aki Lengyelhon és Grodno fejedelme. A Mindenség Ura, Isten nevében megtiltom, hogy olyat tegyen velem kegyelmed, ami miatt királyapámnak szégyenkeznie kellene. Inkább a halált választom, és Isten oltalmára bízom magam.

CXIV

Amint egyre figyelmesebben hallgatta Bertát, ki bizton állította, hogy ő Frankhon királynéja, Pipin király egyre gondterheltebb lett, és szívébe egyre nagyobb nyugtalanság költözött.

– Szép hölgyem – fordult hozzá a király –, ha valóban úgy áll a dolog, ahogyan elmondta, a világ összes aranyáért sem nem tennék rosszat kegyeddel.

Berta nagy elégedettséggel hallgatta e szavakat, és lelke mélyén őszinte hálát adott a Teremtőnek. Mialatt Simon háza felé vették útjukat, Pipin király egyre csak a vele történetekről kérdezgette Bertát, aki azonban, amit lehetett, eltitkolt előtte, és csak arra volt gondja, hogy semmit ne mondjon el királynak, és megmenekülhessen ebből a veszélyes helyzetből. Szíve mélyén szilárdan elhatározta, hogy soha többé nem indul útra teljesen egyedül. S addig tartotta szóval Pipin királyt, amíg Simon házához nem érkeztek, melynek ajtajában Simon és Constance, valamint a Bertáért aggódó, síró Isabelle és Aiglente várta őket. Éppen Berta elé akartak sietni, amikor észrevették, hogy egy idegen férfi kíséri őt, mire megtorpantak. Azt is látták, milyen ijedt az arca Bertának, s hogy nem ura saját akaratának. Tudjátok meg, hogy nagyon fájt a szívük emiatt. A király köszöntötte Constance-ot és Simont, Isabelle-ről és Aiglente-ről sem feledkezvén meg, mivel bölcs és udvarias volt. Házigazdái úgy vélték, hogy igen előkelő nemesember lehet, Pipin pedig azt mondta nekik, hogy a párizsi királyi udvar egyik nemesura, és eltévedt a sűrű erdőben. Ezt hallván, Simon és háznepe nagy tisztelettel fordult feléje. Pipin király akkor félrevonta Simont, hogy megkérdezze tőle Bertáról a szintiszta igazat, amire már hosszú ideje igencsak vágyott.

CXV

Simon sűrű erdőben épült házában volt tehát a jóságos és bölcs Pipin király. Miután röviden elmondta gondolatait Simonnak, Constance-ot is tanácskozni hívta.

– Kedves hölgyem – szólította meg a király –, árulja el nekem, legyen szíves, ki ez az ifjú hajadon, akit az imént idekísértem?

– Ő a mi unokahúgunk, nagyuram, akire már régóta vigyázunk, s aki jóságával teljesen elnyerte a szeretetünket; Isten látja lelkem, jobban szeretem őt, mint a saját gyermekeimet. Igencsak panaszkodott kegyelmedre, s engem is haraggal tölt el, hogy erőnek erejével el akarta venni a szüzességét. Az ősz szakállú Simonra⁴⁰ esküszöm, ha nem lenne kegyelmed nagy becsben Frankhon királyánál, megfizetne ama félelemért, melyet a nemeshölgynek okozott. Inkább vállalnám a halált, vagy ítélenek el, mintsem hogy kegyelmed elrabolja szüzességét annak a hölgynek, akit minden jó tulajdonsággal megáldott a Mindenható, s aki teljességgel néki szentelte az életét.

E szókat hallván, Pipin király Constance-ra tekintett.

– Kedves hölgyem, nem titkolom el kegyed előtt, hogy a nemeshölgy oly dolgokat mondott el nekem, amelyek hallatán – ha igaznak bizonyulnak – nagyon boldog lesz kegyed, amiért hosszú ideig a házában szállásolta el őt. Tudatta velem, hogy Bertának hívják, és a hírneves Frankhon királyának a hitvese. Ne tagadja el előttem, ha ez egy idő óta már napvilágra került, és óvakodjék attól, hogy hazugságon érék, mert az nagy szégyent hozna kegyedre.

Miután Simon és Constance meghallgatta Pipin király szavait, mindketten elsápadtak, és felettébb fájlalták, hogy unokahúguknak nevezték Bertát.

– Hallgasson meg engem, nagyuram – szólalt meg Simon –, mivelhogy úgy történt, hogy Berta maga mondta el nagyságodnak, ki is ő valójában, adjunk hálát Istennek és az áldott Szűzanyának, mert mind ez ideig semmit nem tudtunk erről.

Majd az útmester elmesélte, miként talált reá egy hajnalon az átfázott és átfagyott Bertára. Elmondta, hogy mily szerencsétlenül járt, amikor étlen-szomjan kóborolva, eltévedt az erdőben, s arról sem feledkezett meg, miként álcázta magát, midőn azt állította, hogy Elzászban született és nevelkedett, s háború úzta el a szülőföldjéről.

– [...] S biztos állíthatom, nagyuram, hogy ama hajnalon meg is halt volna a nemeshölgy, ha nem melegítettük volna át a testét. Azóta itt neveltük és tanítottuk a házunkban, s mindig unokahúgunknak hívtuk őt, mert azt szerettük

⁴⁰ Ld. XXIII. laisse, 14. jegyzet.

volna, hogy ne kelljen attól tartania, hogy valaha is még gyötrelmek várnak reá. Tudja meg, jó uram, hogy Berta minden jó tulajdonsággal megáldott hölgy, s minden dolgát oly okosan és ügyesen végzi, hogy nincs nála jóra valóbb aszony az egész környéken.

Pipin királyt nagy örömmre derítették e szavak.

CXVI

– Hitemre, nagyuram – mondta Simon –, minthogy nagyságod Pipin királyunk kíséretéhez tartozik, szívesen látom a házamban, és boldogan meghallgatom, amit kegyed lesz mondandó nékem. Soha életemben nem ért még ily nagy öröm, ám – Szent Eligiusra⁴¹ esküszöm – semmit nem tudtunk arról, ki is Berta valójában. Ha Isten segítene, akkor sem tudnám megmondani, miért titkolta el kilétét, s ez félelemmel tölt el engem, hiszen oly okos, s minden rosszindulattól és büntőtől mentes.

– Tudja, mit javaslok kegyelmednek, Simon? – kérdezte a király. – Menjünk, s beszéljünk Bertával hármasan.

– Ha ez az óhaja, nagyuram – válaszolta Simon –, legyen a tetszése szerint.

CXVII

– Tudja-e, nagyuram, mit fogok tenni? – kérdezte Simon. – Ha kegyed is úgy akarja, Constance-szal, a hitvesemmel együtt beszélni fogunk Bertával. Kegyedet elrejttem majd e függöny mögött, Bertát pedig idekísérem, és a kegyed füle hallatára erről a rejtélyes dologról fogom kérdezni. Ez lesz a legjobb, amit tehetek, úgy hiszem.

A király azt válaszolta, hogy szerinte is jó megoldásnak tűnik fel, amit Simon javasol. Pipin király egyetértésével ebben egyeztek meg tehát. Azzal Simon felkereste Bertát, és kézen fogva, gyengéden Constance szobájába kísérte.

– Drága úrnőm – szólalt meg Berta –, megkérdezhetem, hogy mi történt azzal a személlyel, aki annyi kellemetlenséget okozott nékem, amikor a kápolnánkából voltam hazatérőben, s ami miatt még most is borsódzik a hátam.

⁴¹ Szent Eligius (franciául Éloi, †660 körül) alacsony sorban született. Szülei patkolókovács-inasnak adták, majd fémműves lett, s később II. Chlotar, frank király ötvösmesterévé és tanácsadójává tette. Uralkodója halála után a papi rendbe lépett. A germánok között térített, s végül Noyon püspöke lett. Korábbi foglalkozásából következően az aranyművesek és kovácsok védőszentje volt. Képmásain hol püspöki díszben, hol bőrkötényben és sapkában ábrázolják. Attribútumai az *aranykehely*, mely ötvösmesteri, s egyszersmind áldozópapi működésére emlékeztet, valamint a *kalapács*, a *fogó*, a *fújtató* és az *ülő*.

– Úgy tudom, hogy már elment, szép húgom. Előbb azonban oly dolgot hozott a tudomásunkra, ami akkora örömet szerzett nekünk, hogy még a szívem is beleremegett. Ámde miért titkolta el kegyed azt előttünk?

Az igencsak hallgatag Berta kissé szégyenkezve nézett maga elé, amikor Simon leültette maga mellé.

CXVIII

– Szent Remig nevére, kedves Berta – szólalt meg Simon –, az a személy, aki az imént távozott el innen, azzal a hírral lepett meg minket – hála érte a Mi Urunknak –, hogy kegyed a nagyhatalmú Pipin király hitvese. Hosszú ideig titkolta ezt előttünk, ami felettébb nyomaszt engem, mert ha tudomásom lett volna róla, még inkább tiszteltem és szolgáltam volna kegyedet.

– Az Istenre kérem, szép húgom – fordult Bertához Constance –, ne titkoljon el semmit, hanem mondja el az igazat.

E szót hallván, Berta a füle tövéig elpirult, és szelíden csak ennyit mondott:

– Hajdan valóban ezt kérte tőlem, úrnőm. Éppen ezért, ha Pipin király hitvese lettem volna, már az érkezésem napján elmondtam volna azt kegyeteknek. Az igazat szólva, ha nem ezt mondtam volna ama nemesúrnak, aki ma reggel reám támadt az erdőben, azt hiszem, meggyalázta volna a testemet. E hazugság által azonban meg tudtam óvni tőle a becsületem, azt állítva, hogy a merész Pipin király hitvese, és a nemes Florus király leánya vagyok. Már korábban hallottam arról, miként lett árulás áldozata Frankhon nemes lelkű és karcsú termetű királynéja, s miként hagyták őt egyedül a sűrű erdőben. Amint ezt megtudtam, azon nyomban én is futni kezdtem, nem látván más módját, hogy megmeneküljek a reám leselkedő veszélyektől.

CXIX

A nemes szívű és sudár Berta Simon mester és Constance barátnője szobájában volt, ám nem tudta, hogy Pipin király a függöny mögött rejtőzik. Sokféle dologról kérdezték Bertát szelíden, majd határozottan, de ő olyannyira óvakodott attól, hogy magára haragítsa Istent és a Szűzanyát, hogy szinte semmit nem árult el a házigazdájának. Constance akkor a leányai szobájába kísérté őt, és azután tüstént visszatért Simonhoz, akit a gondterhelt király társaságában talált.

– Nagyuram – szólította meg Pipint udvariasan Constance. – Nem tudom, miként vélekedik méltóságod Bertáról, én teljesen tanácstalan vagyok őt illetően. Hitemre, ha ő volna a királyné, az ugyancsak megdöbbenő volna, ám ha ezt eltitkolná, az viszont örülség lenne. Annak alapján, amit eddig hallottam, nem tudok mit mondani méltóságodnak.

A királynak nem volt jó kedve, amikor felállt, és elkészönt Constance-tól. Simon egészen Le Mans-ig elkísérte – áldja meg Krisztus urunk érte –, ahol az uralkodó félbeszakította a vadászatot, ám az ezúttal kevésbé érdekelte.

CXX

Amikor Pipin király már maga mögött hagyta Simon házát, így szólt a készséges útmesterhez:

– Simon mester, kegyelmed valójában nem ismer engem. Igaz hitemre, tudja meg kegyelmed, hogy én Pipin király vagyok.

Ennek hallatán Simont nagy öröm töltötte el, és illendően térdet hajtott uralkodója előtt.

– Mély tisztelettel köszöntöm, felséges uram – üdvözölte a királyt. – Fáj a szívem, és nagyon szerencsétlennek érzem magam, amiért oly figyelmetlen voltam, hogy nem ismertem fel rögtön, és nem részesítettem kellő tiszteletben felségedet.

– Ne is törődjék ezzel – mondta a király –, amit tehetett, megtett értem kegyelmed. Csupán hitvesemre, a királynéra neheztelek, amiért szerencsétlenségére minden bajt és gyötrelmet magára vállalt.

Sok kérdést tett még fel Pipin király Simonnak, s egész társalgásuk Nagylábú Bertáról szólt.

CXXI

– Tudja, mit fog tenni, Simon? – kérdezte a király. – Miután elkísér engem Le Mans-ba, hazatér, és a felesége kivételével, ne szóljon senkinek egy szót sem erről az ügyről, mert tudja meg, a szívem afelé hajlik, hogy Berta az én hitvesem, még ha kételkedik is ebben kegyelmed. Csak az aggaszt módfelett, hogy ezt ő még tagadja.

– Soha ne adjon többé hitelt a szavaimnak, felség, ha ő nem Berta, a felséged hitvese, kit oly nagyon szeret. Amikor az erdőben nyomorultan, kiéhezetten, átfagyottan reá találtam, csak azt az óhaját fejezte ki, hogy maradjon titokban a kiléte. S ha ezt a fogadalmat tette – hiába is kételkedne benne felséged –, azt tíz város aranyáért sem szegte volna meg. Nála erényesebb asszony még nem született az egész világon.

– Okosan szólt, Simon – jegyezte meg a király –, s úgy vélem, igazat is mondott. Ámde, amint kegyelmed is jól tudja, asszony már rászedett engem, s ezért azután a derék és bölcs Florus királyért és Blancheffleurért küldetek, hogy még inkább megbizonyosodjam afelől, hogy valóban Bertával találkoztam az erdőben. Biztos vagyok abban, hogy valamelyikük hamarosan eljön Frankhonba.

Még ma éjjel vagy holnap hajnalban felkészül a hírvivő, aki az üzenetemet elviszi Magyarhonba. A lehető leghamarabb viszontlát majd engem, és addig is legyen reá gondja, hogy erről a dologról egyetlen szó se szivároгjon ki. Adja át feleségének, Constance-nak legmelegebb üdvözetem, és arra kérem kegyelmedet, hogy az irántam érzett szeretete jeléül Bertát még nagyobb megbecsülésben részesítse, mint azelőtt.

– Minden kívánságát teljesíteni fogom, felséges uram.

Simon addig kísért Pipin királyt, amíg az számos alattvalóját meg nem találta. A király akkor szelíden Krisztus oltalmába ajánlotta Simont, aki uralkodója parancsára visszatért a házába, melynek Florimés⁴² volt a neve. Elmesélte Berta esetét Constance-nak, aki sűrű fohászokban fordult a Mi Urunkhoz, Simont pedig örömeiben megölelte és megcsókolta.

Ezalatt a király is megérkezett Le Mans városába, s amint leszállt a lováról, tüstént egy káplánt hívatott, akiben megbízott, s megíratta és lepecsételte a Florus királynak küldendő levelet, amellyel a hírvivő még azon a napon útnak is indult. A Mennyeknek királya, a Mi Urunk vezesse útján!

CXXII

Sietett tehát a hírvivő, mert a jó Pipin király nyomatékka! erre kérte, s megígérte neki, hogy visszajövelete után gazdaggá teszi. A frankok királya pedig visszatért Párizs székvárosába Naimon herceggel, akit, akárcsak társait nagyon szeretett és sokra becsült. A hírvivő ezalatt Magyarhon földjére érkezett, ahol felkereste annak királyát, és a minden jó tulajdonsággal megáldott Blanchefleur királynét. A küldönc térdre ereszkedett Florus király előtt, s miután Pipin király nevében illően köszöntötte őt és a királynét, átnyújtotta nekik a levelet. A magyar király feltörte a viaszpecsétet, megvizsgálta a levelet, s mielőtt elolvasta volna, a királynéhoz fordult:

– Blanchefleur, hallgassam, hallgassa csak e híreket, melyek Isten dicsőségét szolgálják, s megannyi szívnek örömet szereznek!

Azzal Florus király felolvasta a levelet, semmit sem hagyva ki belőle. Mindent úgy talált benne, ahogyan történt: miként vadászott Pipin király az erdőben, ahol rátalált Bertára, és annak okát is megtalálta a levélben, miért hagyta őt ott egyedül. Jól gondolta, hogy őt találta meg, ám addig nem foglalkozik az ügyével, amíg Florus király vagy az édesanyja, Blanchefleur nem ismeri fel őt. Akkor pedig az is ki fog derülni, hogy egyikük vagy másikkulaha is szerette-e Bertát. A magyar király és királyné örömeiben meg sem

⁴² Valószínűleg Adenet vagy forrása szerzője által kitalált elnevezés.

tudott szólalni; az örömtől és a meghatottságtól Florus király könnyezni kezdett, a királyné pedig elájult a boldogságtól. Florus király akkor a karjába vette Blanchefleurt, s amikor az már beszélni is tudott, kijelentette, hogy addig nem pihen meg, és kétszer nem alszik ugyanabban az ágyban, amíg Berta ajkát meg nem csókolja. Jól tudta immár, hogy Bertát találták meg, s nem kell többé aggódnia miatta, mert biztos lehet abban, hogy a szíve az igazat súgja néki.

– Ne nyugtalankodjék többé, drága hölgyem – mondta Blanchefleurnek királyura –, Florus királyként elkísérem kegyedet, s ha Isten is úgy akarja, holnap hajnalban együtt indulunk útnak.

A királyné hálás köszönetet mondott férjurának, aki máris készülődni kezdett, hogy másnap hajnalban elindulhassanak Frankhonba. Blanchefleur királyné felállt, s udvartartása szeme láttára átölelte és gyengéden megcsókolta a hírvivőt. Másnap reggel Florus király már kora hajnalban lóra szállt, és számos főurat is magával vitt az útra. Oly gyorsan haladtak, hogy hamarosan Párizsba érkeztek, s Pipin király és udvara nagyjai végtelen örömmel és nagy megbecsüléssel fogadták Florus királyt és Blanchefleur királynét.

CXXIII

Pipin király tehát illő tiszteletadással fogadta a jóságos, ősz magyar királyt és hitvesét, Blanchefleur királynét, kinél erényesebb nemeshölgy nem élt kerek e világon. Számtalan eseményt idéztek fel, melyet együtt éltek át.

– Az Isten szerelmére, Pipin király – mondta a magyar királyné –, siessünk felkeresni Bertát, aki miatt ide érkezünk.

– Sokáig várakoztunk, drága úrnőm – válaszolta Pipin –, ám holnap, ha Isten is úgy akarja, már korán reggel útnak indulunk.

Csak egy éjszakát töltöttek Párizs városában, majd továbbindultak Le Mans-ba, ahová ebédidőben meg is érkeztek. Blanchefleur azonban nem evett, s nem is ivott, mert a leánya iránt érzett szeretete úgy felzaklatta a szívét, hogy úgy érezte, soha többé nem lesz nyugalma, ha nem tudja bizonyossággal, hogy Berta leányát látja-e viszont. Akkor érkezett oda a derék Simon útmester, aki egyenesen Pipin királyhoz járult, és illőn köszöntötte. A király rögtön felismerte Simont, és egy félreeső helyre ment vele.

CXXIV

– Eljött Blanchefleur, felség? – kérdezte Simon.

– Igen eljött – válaszolta a király –, ám oly zaklatott, hogy nem tud aludni, sem enni, sem inni. Csak akkor lesz boldog, ha rátalál Bertára. Tudja meg,

ha az ő leánya az ifjú hölgy, akit oly sokáig befogadott kegyelmed a házába, akkor elmondhatja, hogy igen nagy tisztesség érte kegyelmedet.

– Ne üdvözljön a lelkem, jó királyom – mondta Simon –, ha ama nemes hölgy, akivel felséged a házamban találkozott, nem Berta, a felséged hitvese és szerelmese. Azóta többször is beszéltem véle, de amint róla esik szó, rögtön elszápad, és nem akarván válaszolni nékem, némaságba burkolódik, s olyannyira zavarba jön, hogy verejtékezni kezd. Úgy segíljen engem az Isten, hogy nincs nála erősebb hölgy széles e világon.

A király nagy örömmel hallgatta Simon szavait.

– Hamarosan fény derül erre az ügyre, Simon – jegyezte meg Pipin király. – Most pedig induljunk egyenesen a kegyelmed sűrű erdőben lévő házába, ahol adja Isten, hogy ama nagy boldogságra leljünk, melyet már régóta keresünk.

CXXV

Pipin király bölcs és megfontolt uralkodó volt. Sürgősen hívatta Florus királyt és Blanchefleur királynét, akik, elhagyván Le Mans városát, saját kíséretükkel jöttek is hamarost. A jó szándékkal megáldott Simon kísérte őket. Pipin mindaddig eltitkolta Florus király és Blanchefleur előtt, hogy ez a derék ember vigyázott a leányukra, amíg nem tudták meg a tiszta igazat.

Ekként vonultak valamennyien a sűrű erdőn keresztül Simon házához, és addig meg sem álltak, amíg oda nem érkeztek, noha Blanchefleur királyné szeretett volna megpihenni. Miután mindannyian beléptek a házba, Simon azt kérdezte Constance-tól:

– Szép húgom, az Isten szerelmére, hol van Berta? Íme, eljött hozzánk Pipin király, valamint Florus király és a jóságos Blanchefleur királyné.

– Adjunk hálát az Istennek, jó uram! – mondta Constance. – Az a színtiszta igazság, hogy reggel óta a szobámban ül, és szorgosan javítja az elszakadt oltárterítőköt.

CXXVI

Felesége szavainak hallatán, Simon útmester a szürke szakállú Florus királyt, Blanchefleurt és Pipin királyt hívatta, akik jöttek is tüstént, és Simon abba a szobába kísérte őket, amelyikben a szelíd Berta szorgoskodott. Amint megpillantotta az érkezőket, azon nyomban felállt, és felismerve édesanyját, a lábaihoz borult, Blanchefleur pedig az örömtől ájultan rogyott a földre.

– Istenem segíts! – kiáltott fel Florus –, áldott legyen a Miasszonyunk, hiszen ő Berta, az én leányom, kit Isten az ő végtelen jóságában visszaadott nekünk. Florus király a karjaiba zárta Bertát, kit már oly régóta vágyott újra látni,

s gyengéden megölelte és megcsókolta. Blanchefleur is talpra állt, és átölelte Bertát, egyre csak őt csókolta. A jelenlévők körük gyűltek, s amint megtudták, milyen öröm érte őket, maguk is soha nem látott örömujjongásba törtek ki.

– Ó, Uram, Istenem – kiáltott fel Pipin király –, ki az eget és földet teremtetted, áldott legyen a te neved, amiért ily sorsot szántál nekünk! A balsorsomat, Uram, eltűrted érted, és te Uram, a lehető legjobban kárpótoltál, amikor a bánatomat végtelen örömmre változtattad, mert soha életemben nem volt annyi örömben részem, amennyi most százszor ne ért volna többet. Legyen áldott a Szűzanya, ki szent méhében hordott téged!

E jó hír igen hamar eljutott Le Mans-ba, ahová a király alattvalói is lóhalálában siettek, miközben zúgott a város összes harangja.

CXXVII

Meglátván az apját és anyját, Bertát oly határtalan boldogság töltötte el – úgy igaz, amiként mondom –, hogy nem jött ki szó az ajkán, a szíve pedig elszorult. Pipin nyomban Bertához lépett, ezt mondván neki:

– Az Isten szerelmére, édes kedvesem, szóljon egy szót hozzám. Pipin király vagyok, aki a bocsánatát kéri mindazért, amire eddigi életében bizony nem szolgált reá.

Ezt hallván, Berta ugyancsak elcsodálkozott, s nagyon szelíden és őszintén azt válaszolta:

– Ha felséged az, jó uram, hálát adok Istennek, kit a Szűzanya szült Betlehemben.

Blanchefleur és Florus király szívből örült, a nemes lelkű Berta pedig százszor jobban, miként azt el tudnám mondani. Senki nem hallott még soha nagyobb örömről, mint amilyent Simon házában átéltek a sűrű erdő közepén.

Pipin király akkor egyik fegyvernökét, Henrit, udvari marsallját, Gautier-t és kamarását, Thierryt hívatta:

– Menjetek hamar Le Mans-ba, és hozassatok ide sátrakat, mert Szent Remigre mondom, itt maradunk e helyütt, ahol ismét rátaláltam arra a boldogságra, amelyben régóta nem volt részem. Gondoskodjatok mindenről, mert itt maradunk, s parancsba adom, és azt kérem, hogy hívjátok ide Naimont is.

Udvaroncai készséggel teljesítették Pipin király parancsát, s mindent úgy intéztek el, ahogyan ő kérte.

CXXVIII

Nagy boldogság töltötte el Blanchefleurt, amikor gyengéden átölelte leányát, a szelíd, szőke és karcsú Bertát, s a nap folyamán számtalanszor megcsókolta.

Hamarosan Simon és hitvese, Constance érkezett hozzájuk leányaikkal, Isabelle-lel és Aiglente-tal, kiket Berta nagyon szeretett. Megpillantván őket, Berta nyomban felállt.

– Az Istenre, Szűz Mária fiára kérlek, jó anyám – mondta Berta –, tekints az én szelíd úrnőmre, ki nagy gonddal nevelt engem, s az én jó uramra – áldja meg őt Jézus Krisztus –, ki egyedül lelt engem a sűrű erdőben. Jól tudom, ha nem talált volna reám, már régen halott volnék, vagy felfaltak volna a vadállatok. Isten után ők óvtak meg engem a haláltól, tudd meg hát, ha ők nem lettek volna ott, már nem lennék életben.

Ezt hallván, Blanchefleur és Florus, Magyarhon királya szívből jövő szeretettel fordult Constance és az ősz szakállú Simon útmester felé. Majd a boldog Pipin királlyal együtt helyet foglaltak a boltíves szobában, melybe határtalan öröm költözött.

CXXIX

Túlzás nélkül állíthatom, hogy nagy boldogság költözött a Simon útmester erdei háza mellett felállított sátrakba és pavilonokba. Három napig tartott az ünneplés, s az első éjszaka Pipin a hitvesével hált, és akkor nemzette Gille-t, Roland-nak, a vitéz harcosnak az anyját, később pedig Nagy Károlyt, az igazságos, jó királyt. Azután Pipin király felkészítette a derék Simont és két fiát, hogy lovaggá üsse őket. Mindegyikükre aranszövetből készült köpönyeget adatott, melynél csinosabbat és elegánsabbat nem is kívánhattak volna. Simont a király megtette főtanácsosának. Naimon herceg felcsatolta az újdonsült lovagok sarkantyúit, a jó Pipin király pedig felövezte acélkardjukat, majd meglegyintette tarkójukat⁴³, és megcsókolta őket. Látván, hogy mily nagy megbecsülésben van része, Simon a szíve mélyéből hálát adott Istennek. A két fiával együtt térdre ereszkedett Pipin király előtt, hogy köszönetet mondjon néki, ám amikor meg akarták csókolni a lábát, a király rögtön talpra segítette őket.

– Szent Riquier nevére, Simon – fordult hozzá Pipin király –, nagy hálával tartozom kegyelmednek és Constance-nak, és örömteli megnyugvással töltötte el szívemet, hogy Isten kegyes segítségével megóvták hitvesemet minden halálos veszedelemtől.

Aki akkor látta volna, miként öleli át és csókolja meg egymást a neves szívű Blanchefleur, valamint Constance és két leánya, s öröműkben és

⁴³ A lovaggá avatás különleges mozzanata volt, amikor az avató a tenyerével (vagy kardlappal) egy kis ütést mért a leendő lovag tarkójára. Innen ered a „lovaggá ütni” kifejezés.

meghatottságukban miként hullajtanak könnyeket, elmondhatta volna, hogy ennél nagyobb örömet kívánni sem lehetne.

CXXX

Igen bölcs, jó szándékú, erényes és könyörületes asszony volt Constance. Minthogy Simont és fiait boldognak látta, kik mindannyian drága, prêmes ujjast viseltek, hálát adott Istennek és Szent Péternek:

– Ó, Uram, Istenem, igazságos Mennyei Király, nagyobb megbecsülésben részesítesz minket, mint amit megérdemelnénk; a Boldogságos Szűzanyának is hálát adok ezért. Gazdag rétre költöztünk a gyér pusztaságból. Sok imát mondok azokért, akik támogatnak minket, s ha Isten is úgy akarja, és én is képes leszek reá, nem leszek rest ezt tenni.

CXXXI

Miként hallottátok tehát, a mi jó Pipin királyunk lovaggá ütötte Simont és két fiát, kiket felettébb megszeretett. Ezenkívül Simont és fiait nagy adományban is részesítette: Simonnak ezer fontot jövedelmező földbirtokot, mindegyik fiának pedig ötszáz-ötszáz fontot érő birtokot adományozott. Azt is kijelentette, hogy Isabelle-t és Aglente-ot kiházasítja, és évi ötszáz font hozományt fog adni mindegyiküknek. Simon és két fia akkor a király elé járult, és térdre ereszkedett előtte, Constance és két leánya szintén nem mulasztotta el, hogy meghajoljon és térdet hajtson Pipin előtt, és hálát adjon a Mi Urunknak, a Mennyei Királynak. Azzal a király hűbéresei lettek, s mindegyikük hűségcsókkal illetve hűbérurát. Pipin király úgy rendelkezett, hogy Simon és fiai azúr színű címert viseljenek, melyet egy kevés fehér színnel „tarkított” a címerfestő, s amelynek a közepén egy nagy aranyliliom díszelgett. Az idősebb fiú címerét öt vörös szalag, a fiatalabb címerét pedig ezüsttel bevont szalag díszítette. A király, kit Krisztus Urunk oltalmazzon, ki a világot teremtette, az irántuk érzett szeretet okán e címereket adományozta nekik. Attól fogva a nemzetségük is ezeket viselte, s még most is viselik, akik megörökölték azokat.

CXXXII

Miután Pipin király ekként lovaggá ütötte Simont, és jelentős örökséggel látta el, az udvar nagyjai valamennyien elhagyták Florimést. Mindenfelől mély sóhajok hallatszottak, amikor Berta királynő is útra kelt, aki – ez a szintisza igazság – kilenc és fél esztendőt töltött Simon házában. Tudjátok meg, hogy a házban senki nem akadt, sem inas, sem komorna, sem külső, sem belső szolgál, akit a királynő ne jutalmazott volna meg. Blanchefleur királyné és Florus

király sem feledkezett meg róluk, s annyi jutalmat kaptak, hogy életük végéig sem ismerték a szegénységet. Simon és Constance, akárcsak fiaik és leányaik szintén elhagyták a házukat. Távozásukat – akár hiszitek, akár nem – sajnálkozással és fájdalmas jajkiáltásokkal kísérte a háznépük, kik közül sokan a mellüket verték és hajukat tépték.

– Isten kísérje útján, drága úrnőnk – kiáltották. – A Mi Dicsőséges Urunk oltalmazza kegyedet, és kárpótolja mindama sok jóért, amit értünk tett!

Sírva indult útnak Berta, kinek gyarapítsa Isten a jóságát, valamint Constance a két leányával.

– Kegyed most velem jön, Constance – jelentette ki Berta –, és Frankhon földjén soha nem fog magamra hagyni. Isabelle és Aiglente leányait pedig bízva reám, mert soha nem leszek gazdag, ha nekik szegénységben kellene élniük.

– Legyen úgy, ahogyan úrnőm óhajtja – mondta Constance –, jó szívvel teljesítjük minden kívánságát.

CXXXIII

Tudjátok meg, hogy egy kedd reggelen sokan hagyták el vidáman Florimést, mivel ragaszkodtak úrnőjükhöz, a kárcsú termetű Bertához. Le Mans lakosai szeretettel járultak úrnőjük elé, hogy tisztelettel és udvariasan elbúcsúzzanak tőle. Florus király és Naimon herceg kísérte Bertát, kinek jobbján édesanyja haladt, és gyakran vetett reá büszke pillantásokat. Azon a napon számtalan lándzsát törtek, s a város összes harangja hangosan zúgott. A papság szép, rendezett körménetet tartott arany és ezüst ereklyetartókat és tömjénezőket hordozva, s a tereken mindenütt arany- és selyemszövetek ragyogtak. Az egész környékről érkeztek Le Mans-ba előkelő nemes hölgyek és lovagok, hogy találkozzanak úrnőjükkel, akit már régóta szerettek volna látni. A város utcáira és kövezetére mindenütt friss füvet és sűrű sást hintettek. Az ablakokból díszbe öltözött hölgyek tekintetek le az utcákra, melyeket szintén szépen kicsinosítottak és feldíszítettek.

Naimon herceg és a figyelmes nemesurak a királynőt a nagyterem lépcsőfeljáratához kísérték, kezét pedig mindvégig szerető édesanyja fogta. A fényes ünnepség egy teljes hétig tartott a városban. Az egész királyságban elterjedt a híre, hogy megtalálták Bertát, s a lakosok buzgón hálát adtak Istennek, a Szűzanyának és az összes szenteknek. Majd hamarosan elindultak Le Mansból, és meg sem álltak, amíg jókedvűen Párizs városába nem érkeztek.

CXXXIV

Útnak indult tehát a két király, nem volt tovább maradásuk, miként Blanchefleurnek és Bertának sem, kiket Constance, Isabelle és Aiglente kísért.

Vidáman lovagoltak egyenesen Párizs, a gazdag és fényes székesfőváros felé, hiszen semmi nem nyugtalanította őket.

Amikor a hitvány szolgálóleány – Isten haragja sújtson le reá – minderről tudomást szerzett, igencsak megrémült és elkeseredett. Nagy szomorúságot érzett, amikor megtudta, hogy Pipin király járadékot ad Simonnak, s felettébb bánatos volt, még ha el is érte a célját az alávaló, hitvány teremtés. Isten fizettesse meg vele hamis portékájának az árát!

CXXXV

Mindama városokban, amelyeken Berta áthaladt, a lakosok nagy körmenetekben járultak elébe, hogy megtiszteljék, s arra kérték a mennyekben lakozó és mindent látó Istent, hogy büntesse meg a szolgálóleányt és a gyermekeit, akiket szült, bárhol lett légyenek is, amiért oly sokáig kellett Bertának bujdosnia miatta. Az egész királyságot oly nagy öröm kerítette hatalmába az úrnőjük iránti szeretet okán, akit Isten visszaküldött hozzájuk, hogy az ország összes lakosa hozzá sietett, ki gyalogosan, ki lóháton úgy, hogy senki sem maradt ott-hon. Boldognak érezhette magát, aki láthatta őt. Nem csoda, hogy látni akarták ama jó hírek hallatán, melyek róla terjengtek, és ama csodálatos esemény miatt, melyet Isten lehetővé tett. Valamennyien térdre borultak előtte, és hálát adtak Istennek, amiért engedte Bertát visszatérni közéjük, aki alázattal fogadta hódolatukat.

CXXXVI

Frankhon királynője felettébb okos és rátermett volt, s jósága mindenkit elbűvölt. Blanchefleur is boldog volt, hogy végül szerencsével járt, s az áldott Miasszonyunkhoz fohászzkodott. Szép lassan haladtak, nem kellett sietniük; közkívánatra igricek szórakoztatták őket, s annak volt több sikere, aki nagyobb örömet szerzett nekik.

Hitvány, álnok és gonosz volt a vénasszony, amikor egy ily nemes hölgyet titokban és alattomban elárult. Legyen átkozott a leánya is, az alantas szolgáló! Igencsak keskeny lesz számára a paradicsomba vezető út, ha nem bánja meg gonosztettét.

CXXXVII

Nagy öröm töltött el Frankhonban fiatalt és öreget. Barátai és bizalmasai Pipin királyhoz és királynőjükhöz járultak, és boldogan adtak hálát Krisztusnak, amiért megengedte, hogy az visszatérhessen hozzájuk. Párizson végighaladva számos harangtornyot megcsodáltak, s a székesfővárost soha nem díszítették

még fel ekkora pompával, mivel a lakosok végtelen örömet éreztek ama jótémény láttán, melyben Isten részesítette őket. Nem volt a városban tonzúrás barát, sem felszentelt pap, ki ne vett volna részt a körmenetben. Tudjátok meg, hogy ama napon számos tüzes csataménen indultak a lovagok párviadalra, és számos lándzsát törtek darabokra a pajzsokon. A jóságos Bertát is sokan köszöntötték hódolattal ama napon.

CXXXVIII

Amikor Frankhon királynője Párizsba érkezett, rengeteg lakos sietett a köszöntésére, s tisztelettel és hódolattal kísérték végig a város főutcáján.

– Ó, Istenem és Szűzanyám, segíts! – sóhajtotta mindegyik. – A szegyeteljes halál sújtsa a hitvány szolgálóleányt, aki miatt egy ily szelíd hölgyet oly hosszú időre elveszítettünk!

Bertát a palota nagytermének lépcsőfeljáratához kísérték. Blanchefleur igencsak boldognak érezte magát azt látván, hogy mily nagy örömmel fogadják a leányát. Hálát adott érte a Mindenhatónak, ki a felhőket küldi az égre, és a jóságos Szűzanyának, ki szintén a segítségére sietett. Egy hétig tartott az ünnepség Párizsban, melynél fényesebbet és káprázatosabbat még nem tartottak a fővárosban.

CXXXIX

Nemes lelkű és vitéz lovag volt Pipin király. Florus királynak és a tiszteletre méltó Blanchefleur királynénak is kifejezte szívből jövő hódolatát.

Egy vasárnapon, ebéd után Moran jelent meg az udvarban, aki a tengerentúlról érkezett vissza. Tisztelettel köszöntötte Pipin királyt, ám annyi mondanivalója volt, hogy örömében alig tudott egy-egy szót kinyögni.

– Hálát adok Istennek, amiért visszaadta felségednek úrnönket, a fényes arcú királynőt! Ó, jaj, nem merek azonban úrnőnk szeme elé kerülni, mivelhogy – nem titkolhatom – egyike vagyok azoknak a csatlósoknak, akik a sűrű erdőbe vitték őt, hogy meggyalázzák nemes személyét.

S Moran keserves sírásra fakadt.

– Ne hibáztassa magát, Moran – mondta néki a király –, hiszen, miként többen is tanúsították, Berta kegyelmednek köszönheti a megmenekülését.

Egy hírnök tüstént jelentette Moran érkezését a királynőnek, aki rögtön a csatlóshoz sietett, és megölelte.

– Azt a kegyet szeretném kérni felségedtől – fordult Pipin királyhoz Berta –, hogy fogadja szívesen Morant, s üsse őt is lovaggá, és lássa el oly nagy adománnyal, hogy még az örökösei élvezhessék azt. Ha ő nem akadályozta volna

meg, hogy az áruló Tibert a fejemet vegye, az összes szentre esküszöm, menten elragadott volna a halál. Simonban és Moranban mindig megbízhatom, s minden dolgomban számíthatok a tanácsaikra.

A király nem utasította el Berta kérését, s évente kétszáz márkát adományozott Morannak, aki illemtudó és hálás leventeként megcsókolta Pipin király cipellőjét, és térdre ereszkedett Berta királynő előtt. Másnap, mielőtt lovaggá ütötték volna, Pipin király lovagi felszereléssel látta el Morant. Blanchefleur királyné és Florus király pedig tekintélyes vagyont adományozott néki, amiért megmentette a leányuk életét. Bárki észbe veheti, hogy azért is hasznos jót cselekedni, mert végül minden jótett mindig napvilágra kerül.

CXL

– Kedves Moran – fordult hozzá a királynő –, nagy félelem fogott el, amikor Tibert előhúzta éles és csillogó kardját, mellyel a fejemet akarta venni. Ámde uraságod irgalmas és erényes emberként viselkedett, mert ha az alávaló és áruló Tibert-hez hasonlóan könyörtelen lett volna velem, soha nem láttam volna viszont az én drága anyámat, sem apámat, Florus királyt, sem Frankhon uralkodóját. Hűségesnek és testvéries érzésűnek ismertem meg kegyelmedet, ezért hát nem leszek hálátlan kegyelmed iránt.

– Isten, a mi igaz megmentőnk jutalmazza meg kegyedet, drága úrnőm! – válaszolta Moran.

CXLI

Igen nagy volt az öröm Párizs székvárosában. Pipin király felettébb nagy tiszteletben és megbecsülésben részesítette Florus királyt és Blanchefleur királynét. Miután Pipin lovaggá ütötte Morant, Florus király csak egy hónapig maradt Frankhonban. Most nem sorolom el mindazokat az adományokat és kincseket, melyeket Pipin király és a jóságos Berta királynő ajándékozott a magyaroknak. Egy csütörtök reggelen Florus király, Blanchefleur királyné és kíséretük nagy sőhajok közepette elindult Párizsból. Florus királyt és Blanchefleurt Isten kegyelmébe ajánlották mindazok, akik találkoztak velük, s mindenütt megáldották őket ismeretlenek és ismerősök. Pipin, Frankhon királya és a nyíltszívű Berta egészen Saint Quentinig elkísérte őket, ahol még két napot együtt töltöttek.

CXLII

Saint Quentinben Blanchefleur királyné és Florus király megölelte és megcsókolta a nyíltszívű Bertát, és elbúcsúzván tőle, Isten kegyelmébe ajánlotta őt. Pipin király gyengéden vigasztalni kezdte Berta királynőt, amikor az ájultan

roskadt a földre. A magyar királyi pár és kísérete nyomban útnak indult, s számos országon és idegen földön áthaladtak, mielőtt megérkeztek a hazájukba. Örömet hoztak magukkal, s ezért Istent dicsérték és a Szűzanyához fohászkodtak.

Visszatérésük után még abban az esztendőben Blanchefleurnek és Florusnak leánygyermek született, akit Constance-nak neveztek el, ama Constance tiszteletére, aki – miként hallottátok – leányukat befogadta, és felnevelte a sűrű erdőben. (Constance-ot később Magyarhon királynéjának kiáltották ki, és igencsak felzaklatta, midőn a dánok háborút indítottak országa ellen. Erről azonban most nem kívánok többet mondani.)

Florus királynak és a nagyra becsült Blanchefleur királynénak az a nemes gondolata támadt, hogy Jézus Krisztus tiszteletére – és Berta iránti szeretetük okán, akit Isten halálos veszedelemtől mentett meg és visszaadott nekik – egy szép apátságot alapítanak, amely majd hatvan apácát fogad be. (Az apátságot manapság Valberte-apátságnak nevezik.)

Itt most búcsút mondunk az ősz szakállú Florus királynak és Blanchefleurnek, kinek lelkét fogadja be a Mindenható, és a bölcs Pipin királyról, valamint Bertáról szölok – kinek Isten óvja lépteit –, aki sok könnyet hullatott apjáért és anyjáért. Miután elbúcsúzott magyar vendégeitől, Pipin és Berta haladéktalanul visszatért Párizsba.

CXLIII

Pipin király és kecses termetű hitvese visszatért tehát Párizsba. A király felettébb kedvelte Simon udvarmesterét és annak feleségét, Constance-ot, akik hűséggel szolgáltak. Pipin király Isabelle-t és Aiglente-ot is kiházásította, és rangos nemesemberekhez adta őket feleségül.

A szolgálóleány, aki elárulta úrnőjét, a Montmartre-on élt fiaival, Rainfroival és Heudrivel. Anyjuk fejedelmi módon nevelte fiait, ám azok később számos alattvalójukat romlásba taszították, amikor minden vagyonuktól megfosztották őket, amiként megtudhatjátok, ha meghallgatjátok e történetet.

CXLIV

Pipin király és a karcsú, szőke Berta első gyermeke egy kisleány volt, aki okos és jól nevelt hajadonként a tekintélyes nemesúr, Milon d'Aiglent hitvese, majd a vakmerő, bátor és vitéz lovag, Roland édesanyja lett.

Ezután született fiuk, a hős Nagy Károly, ki számtalan nagy csatát vívott a pogányokkal. Isten törvényeinek is érvényt szerzett, és számtalan országból űzte ki a pogányokat. Harcosai sok sisakot zúztak össze, sok pajzsot dőftek át,

sok páncélinget szaggattak szét, és sok pogány fejet vágtak le. Nagy Károly hőiesen küzdött a pogányok ellen, kiknek leszármazottai még most is szenvedik e harcok következményeit.

Itt ér véget Nagylábú Berta története

PARISE HERCEGNŐ TÖRTÉNETE

Előszó

A *Parise hercegnő története* (*Parise la Duchesse*) című XIII. századi geszta-ének, melynek hősnője szintén árulók összeesküvésének esik áldozatul, s otthonától megfosztva, és száműzetésre ítélve, egyik országból a másikba kényszerül vándorolni, *grosso modo* a *Nagylábú Berta* szimmetrikus ellenpárjának tekinthető. Abban az értelemben állíthatjuk ezt, hogy mialatt Bertának, szülőföldjéről egy másik országba – Magyarországról Frankhonba – kerülve, a várt házastársi boldogság helyett bizalmasai árulása folytán megalázó kisemmizésben és gyötrelmes erdei menekülésben lesz része mindaddig, amíg egy jóindulatú család nem fogadja be házába, s Pipin király nem ismeri el törvényes hitvesének, a *Parise hercegnő történetének* főszereplője ellentétes utat jár be, amikor a dél-franciaországi főúri kastélyból elűzve, és fél Európán keresztülutazva, Magyarország határvidékére érkezik, ahol újszülött gyermekét elveszítvén, lelki fájdalmat kell elszenvednie. Végül azonban a hercegnőt szenvedéseiért kárpótolja a nagylelkű magyar király, aki felneveli gyermekét és örökösének teszi meg, s férje, Raymond de Saint-Gilles herceg is elismeri ártatlanságát, és visszafogadja.

Szinopszis

I. *Parise hercegnő szerencsétlensége*

Parise hercegnő apjának, Garnier-nak az ellenségei beférkőzve Parise bizalmába, titokban elárulják úrnőjüket, Raymond de Saint-Gilles herceg feleségét, és mérgezett almával kísérlik meg eltenni láb alól. Tévedésből Raymond herceg fivére eszik az almákból, amelyek a halálát okozzák. Az árulók azzal vádolják meg Parise-t, hogy meg akarta mérgezni sógorát, hogy így zárja ki az örökségből. A megvádolt Parise hercegnőt szintén egy áruló „védelmezi” az igazságtevő párviadalban, aki szándékosan hagyja magát legyőzni, hogy Istenítéletként ezáltal is bizonyítsa a hercegnő bűnösségét.

Raymond, aki szereti feleségét, máglya helyett számúzi a terhes Parise-t, akit egyedül egy idős nemesúr, a herceg hűbérese, Clarembaut vesz védelmébe, és tíz fiát adja mellé kísérőnek. Fél-Európán keresztülutazva, a kis csapat

Magyarország határához érkezik, ahol egy erdőben Parise megszüli fiát. Éjjel azonban három tolvaj ellopja az újszülöttet, és Hugó, magyar királyhoz viszi, aki megkeresztelteti, Huguet-nek nevezi el, és saját fiaként neveli. Parise közben kísérőivel Kölnbe megy, ahol Thierri gróf újszülött fiának, Antoine-nak lesz a szoptató dajkája.

II. Huguet revánsa

Huguet a magyar királyi udvarban nevelkedik, s Hugó király nevelt fiára akarja hagyni koronáját, és hozzá akarja adni a leányát. A király egyik álnok főura azonban ellenvetést tesz, és ráveszi Hugót, hogy tegyék próbára Huguet becsületességét. (Három tolvajjal bezárják a királyi kincseskamrában, ahol Huguet csak három dobókockát vesz magához.) Titkos vágya, hogy megtalálja szüleit. A királyi udvar nemesifjai betolakodónak tekintik, s összeesküsznek ellene, és egy sakkjátszma alatt akarnak végezni vele. Huguet meglepi ellenfeleit, és négyet megöl közülük. Menekülnie kell, de előbb még elbúcsúzik a magyar király leányától, és visszatér szülőhelyére.

Folytatja útját, és ő is Kölnbe érkezik, ahol Thierri gróf szívesen látja. Parise hercegnő, és Clarembaut fiai felismerik, Huguet azonban eleinte gyanakvón fogadja anyja túlárado örömét. Ezalatt Raymond újból házasodni készül, és az egyik áruló, Béranger leányát készül feleségül venni. Clarembaut hevesen tiltakozik e felháborító ötlet ellen, és elhagyja Raymond dél-franciaországi birtokát, Vauvenice-t. Egy új várkastélyt építtet, ahonnan támadást intéz Raymond birtokai ellen. Huguet és Antoine Clarembaut segítségére siet, akit megkérnek, hogy üsse őket lovaggá, majd kemény küzdelemben legyőzik a várat ostromló árulókat. Raymond akkor a város főbírájától és polgáraitól kér segítséget Clarembaut és ifjú lovagjai legyőzéséhez. A főbíró és a városlakók azonban visszautasítják Raymond kérését, sőt az áruló Béranger leányával kötött új házassága miatt törvénytelen feleségével együtt meg is szégyenítik.

III. Clarembaut és Raymond küzdelmei

Raymond nagy sereggel újabb rohamra indul Clarembaut várkastélya ellen, a védők azonban, Huguet-vel és Antoine-nal az élen, visszaverik a támadókat. Apa és fia is párviadalt vív egymással, s közülük csak Huguet ismeri fel Raymond-t, akit legyőz és lefegyverez. Clarembaut fegyverszünetet kötne Raymond-nal, Antoine vállalkozik a feltételek megtárgyalására, és követségbe megy Raymond-hoz, de nem éri el célját. A sikertelen harc és a békekötés kudarca miatt Raymond Vauvenice-ba menekül, ahol azonban konfliktusba kerül

saját városlakóival, akik Clarembaut-tól kérnek segítséget. Antoine és Girard, Clarembaut legidősebb fia újabb tárgyalásba bocsátkozik Raymond-nal, aki egy viharos megbeszélés után hajlandó menlevelet adni Clarembaut-nak, hogy Vauvenice-ba mehessen. Mielőtt belépne Raymond birtokára, óvatosságból az idős nemesúr harcosai egy részét egy közeli ligetben rejti el, hogy jeladására a segítségére siethessenek. A találkozáson Huguet árulással vádolja meg Béranger-t, mire heves összecsapás kezdődik, és Clarembaut kürtszavára betódulnak elrejtett harcosai, akik eldöntik a küzdelmet, és elfogják az árulókat. Akkor a nemesúr felfedi Huguet kilétét apja, Raymond herceg előtt.

IV. A kibékülés

Raymond, Huguet, Antoine és Clarembaut fiai Kölnbe mennek. A boldog találkozást ünnepség követi, melynek során Raymond herceg és Parise hercegnő kibékülésüket egy újabb menyegzővel pecsételi meg. Ezután a „régí-új” házaspár visszatérnek Vauvenice-ba, ahol felelősségre vonják az árulókat. Hamarosan küldöncök érkeznek Magyarországról, akik már két éve keresik a magyar király nevelt fiát. Huguet azonban ekkor még nem fedi fel kilétét, s a küldöncök eredménytelenül indulnak vissza Magyarországra. Beszámolójuk alapján Hugó király rájön, hogy keresztfia Vauvenice-ban van, s ezúttal ő maga indul megkeresésére a dél-francia városba. Béranger-t, Herdrét és a többi árulót felelősségre vonják, és máglyára vetik. Hugó király Huguet-nek adja át koronáját és leányát, s Aix-en-Provence-ban fényes menyegzőt tartanak. Antoine visszatér Kölnbe, Hugó pedig vejével és utódával, Huguet-vel Magyarországra indul.

A Geste de Nanteuil

A *Parise la Duchesse* az ún. *Geste de Nanteuil*¹ gesztaének-csoport egyik költeménye, amely többé-kevésbé koherens kapcsolatban áll a ciklus többi darabjával (*Doon de Nanteuil*², *Aye d'Avignon*³, *Gui de Nanteuil*⁴, *Tristan de Nanteuil*⁵). Mindazonáltal az egyes geszta-énekek cselekményét alkotó események összefüggései, és a főszereplők gyakori „visszatérése” ellenére az utóbbiak sorsának

¹ J.-P. Martin, « *Geste de Nanteuil* », *Dictionnaire des lettres françaises : le Moyen Âge*, kiad. Geneviève Hasenohr – Michel Zink, Paris, Fayard, 1992, 522-525.

² M.J. Ailes, *Doon de Nanteuil and the Epic of Revolt*, *Medium Aevum*, t. 52 (1983), 247-257.

³ *Aye d'Avignon. Chanson de geste anonyme*, kiad. S.J. Borg, Genève, 1967 (TLF, 134).

⁴ *Gui de Nanteuil. Chanson de geste*, kiad. J.H. McCormack, Genève, 1970 (TLF, 161).

⁵ *Tristan de Nanteuil*, kiad. K.V. Sinclair, Assen, 1971.

alakulásában komoly eltérések és ellentmondások mutatkoznak. E geszta-énekek közös jellemző vonása a „regényesség” ihlető ereje, amely már túllép a korábbi epikus alkotások meglehetősen egyoldalú és sztereotip manicheista szemléletén (a Jót és a Rosszat megtestesítő keresztény-szaracén ellentétén), és a saját környezete által elárult női főszereplő megpróbáltatásainak, majd igazságtételének alapmotívumát bontakoztatja ki.

A Parise hercegnő történetének motívumai

« Fondamentalement, *Parise* est la combinaison des thèmes de deux contes : celui de la femme qui, injustement diffamée, est punie puis réhabilitée, et celui du héros dont on ne connaît pas les parents, qui fait la preuve qu'il est bien né, et finit par épouser la fille du roi ; ces thèmes sont mis en œuvre au moyen de nombreux motifs secondaires, folkloriques ou littéraires. » – állapítja meg May Plouzeau, a *Parise la Duchesse* szövegkiadója⁶.

A *Parise hercegnő történetében* a fenti két alapmotívum összekapcsolódása annyiban módosul, hogy az elüldözött anyának a saját fia aktív részvételével szolgáltatnak igazságot a költemény végén. Huguet először a Clarembaut vára ellen támadást indító árulók vezérét, az anyja elítélését és száműzését leginkább szorgalmazó Béranger-t teszi ártalmatlanná a csatamezőn, majd a Parise-t száműzésre ítéelő apját „bünteti meg”, amikor a Clarembaut-ra támadó Raymond-t párviadalban legyőzi. Tettének súlyát növeli, hogy – ellenfelével ellentétben – ő tudja, *ki* ellen küzd, és *kit* győz le. Végül pedig az anyja elleni merényletben vétkes árulók „tetemrehívása” előtt árulással vádolja meg Béranger-t, aki a legtöbb bajt okozta szüleinek.

A *chanson de geste*-ekben és a korabeli „kalandos” elbeszélésekben gyakori motívumok közül ki kell emelnünk a férje által elűzött feleség motívumát, amely „a házasságtöréssel vádolt asszony meséjének az emléke”⁷, valamint az apa és fia közti párviadal egyetemes motívumát, amely különösen a középkori francia elbeszélő költészetben terjedt el⁸.

⁶ *Parise la Duchesse*, chanson de geste du XIIIe siècle, kiad. May Plouzeau, Aix-en-Provence, CUERMA (Senefiance, 17-18), 1986, t. 1, 125. (Alapjában véve, a *Parise* két mese témájának a kombinációja: az igazságtalanul megrágalmazott, és megbüntetett, majd rehabilitált nőé, valamint egy olyan hőse, akinek nem ismertek a szülei, de aki bizonyosságot tesz arról, hogy jó családból való, s aki végül feleségül veszi a király leányát; ezek a témák számos másodlagos, folklór- vagy irodalmi motívum által valósulnak meg.)

⁷ Uo., 126.

⁸ Ld. Ph. Ménard, *Les Lais de Marie de France*, Paris, 1979.

Az „igazságtévő párba” (*duel judiciaire*), amely nem nélkülözte a „drámai” elemeket, még a XIII. században is létező procedura volt, és valóságos jogi érvényt tulajdonítottak neki. A *Roland-énektől* Marie de France *Lanval*jáig számos ófrancia költői alkotásban szerepel, mint a cselekmény egyik meghatározó motívuma.

A mérgezett étel vagy ital általi halálokozás, és a feltételezett „mérgekeverő” megvádolásának motívuma, amely a *Parise la Duchesse* cselekményét elindító alapmotívum, más korabeli és XIV. századi elbeszélő költeményben is hasonló narratológiai funkciót tölt be (*La Mort Artu*, *Dieudonné de Hongrie*, *Gaydon*).

Geszta-énekünkben kulcsszerepet játszik a „gyermek elrablása anyjától” motívuma, amely indirekt módon – a rablók a magyar királynak ajánlják fel az újszülöttet – összekapcsolja majd Magyarországot és uralkodóját Raymond herceg provençe-i tartományával, és közvetve a száműzött Parise hercegnő személyével. A motívum folklór eredetű változatában vadállatok (farkasok, oroszlánok stb.) is részt vesznek a gyermekrablásban, s ezeket a vadakat rendszerint három rabló helyettesíti a nyugat-európai kalandos elbeszélésekben.

Geszta-ének vagy „kalandének”?

« [...] on goûtait toujours la chanson de *Parise* au 14e siècle. C'est ce que son esprit s'accordait avec celui des chansons d'aventures de ce temps. Qu'y a-t-il en effet dans *Parise* ? A côté d'ingrédients épiques traditionnels (la forme, en partie, la présence du lignage de Ganelon, un grand luxe de mêlées et de combats singuliers) se trouvent des facteurs nouveaux : l'émergence du rôle des bourgeois, celle de l'histoire, individuelle, d'une femme et de son jeune fils, une fin heureuse. » – foglalja össze a *Parise hercegnő* újszerűségét és komplexitását a szöveg kiadója⁹.

Mindazonáltal meglepőnek tűnik, hogy a „kalandos” elbeszélésekre jellemző váratlan fordulatok mellett, amelyek a magányos vagy egy közösségből kitaszított regényhős sorsában szükségszerűen bekövetkeznek, a *Parise hercegnő* hőseinek egyéniségét jellemző érzelmi megnyilvánulások alig érintik az udvari regények és elbeszélések egyik elengedhetetlen alkotóelemét, a szerelmet.

⁹ *Parise la Duchesse*, i. kiad., 159. ([...] a XIV. században még mindig kedvelték a *Parise* geszta-éneket, minthogy szellemisége megegyezett a korabeli kalandénekek szellemiségével. Mit találunk valójában a *Parise*-ban? A hagyományos epikus alkotóelemek (részben a versforma, Ganelon nemzetiségének előfordulása, az összecsapások és párviadatok erőteljes tobzódása) mellett olyan újabb tényezők jelennek meg, mint a polgárok szerepének, valamint egy asszony és ifjú fia egyéni történetének felbukkanása, és a boldog befejezés.)

Mindössze egy esetben tűnik fel a szerelem „a cselekmény mozgatórugójának”, amikor Huguet addig nem hajlandó feleségül venni a magyar király leányát, amíg bizonyos nem lesz származásában, nehogy méltatlanná váljon hozzá¹⁰:

– Kedves keresztfiam – fordult hozzá a király –, okosan cselekedtél! Máris hozzád adom a leányomat, s drága koronát fogok a fejedre helyezni, mert az egész királyságot te fogod örökölni utánam.

– Isten hálálja meg felségednek – mondott köszönetet Huguet a királynak.

Majd halkán azt mormolta:

– Legyek átkozott, ha elveszem a felséged leányát, mielőtt még megtalálnám atyámat, ki engem nemzett. S szülő anyámat sem láttam még, aki a szíve alatt hordott. Bizony, nagy szomorúság tölt el, amikor talált gyermeknek neveznek, s szinte eszemet vesztem, midőn a szerencsétlen nyomorult Huguet-nek szólítanak. (XIII, 1138-1149.)

Huguet nem ürügyként említi azt az óhaját, hogy előbb szeretné megismerni szüleit, mielőtt elfogadná a magyar király által szorgalmazott házasság „kötelmét”. S nem is a nevelőapja iránti lojalitás és hála mondatja vele a köszönetet a magyar király nagylelkűségéért és bizalmáért, hanem őszinte szerelmi vonzalma, melyet a király leánya iránt érez. Ennek az érzelemnek meggyőző bizonyítéka az, hogy fájó szívvel búcsúzik el a királylánytól, amikor kénytelen elmenekülni a magyar királyi udvarból, ahol a rátámadó féltékeny nemesifjak közül önvédelemből többeket megölt.

A XIII-XIV. századi kalandregényeket és elbeszéléseket jellemző váratlan fordulatok vagy véletlen események tehát a *Parise hercegnő* cselekményének is meghatározó mozzanatait alkotják, mint például Raymond herceg fivérének véletlen megmérgezése a másnak szánt mérgezett almával; egy menekülő hercegnő szülése az erdőszélen; az újszülött elrablása, melyet éppen a magyar király „tolvajai” visznek véghez; a főszereplők váratlan találkozásai és egymás felismerései egy hosszú távollét után stb.

Meg kell azonban jegyeznünk, hogy a figyelemfelkeltő, bár némi teatralitástól sem mentes váratlan események és cselekedetek hatásos narratológiai alkalmazása mellett – az udvari regények és elbeszélések többségétől eltérően – egészében véve a névtelen szerző kevés gondot fordított a főszereplők gondolati-érzelmi életének vagy pszichológiai fejlődésének bemutatására.

¹⁰ Vö., *uo.*

Tényleges cselekedeteik és gesztusaik a legtöbb esetben háttérbe szorítják a megfontolt „mérlegelést” vagy az érzelmi reagálást. Pedig úgy tűnik fel, lett volna tehetsége a főszereplők érzelmi állapotának és egymás iránti rokonszenvének vagy ellenérzéseinek teljesebb, elmélyültebb és differenciáltabb megjelenítéséhez. Huguet és „tejtestvére”, Antoine töretlen barátsága és egymás iránti odaadása a legnagyobb harci nehézségek és veszélyek idején is kiállja a próbát, és egymás állandó támogatásával kiemelkedő hadi tetteket képesek véghezvinni.

Anya és fia találkozása a kölni grófi udvarban az egész kalandének leginkább megrendítő mozzanata, amelynek érzelmi hatását kellő mértékben felerősíti a poétikailag tökéletesen kidolgozott fokozás, amely Huguet „értetlenségétől és hitetlenségétől” az egymásra találás felülmúlhatatlan boldogságérzetéig vezet.

A névtelen szerző kétségtelen érdeme, hogy „regényes” geszta-énekét világos és jól áttekinthető szerkezetbe foglalta, és történetét a digressziókat kerülő, egyenes vonalú és ekonomikus elbeszélésmódban adta elő, különösen műve második felében, az Huguet születésétől az anyjával való kölni találkozásig terjedő részben.

A XIII. századi francia regények és elbeszélések egy részét különös, meglepő kettősség jellemzi. Amikor az udvari és „kalandos” regények és elbeszélések többségét már, szakítva a korábbi epikus művek, elsősorban a *chanson de geste*-ek asszonánckokra épülő, változó terjedelmű strófászerkezetének – a *laisse*-ek – hagyományával, nyolc szótagos, páros rímelésű verssorokban, vagy egyszerűen prózában írták, egyes kalandénekek neves vagy névtelen szerzői továbbra is a geszta-énekek hagyományos verselési módját, a *laisse*-szerkezetet részesítették előnyben. Ezt az epikus költészethez szervesen hozzátartozó versszerkezetet alkalmazta Adenet le Roi és a *Parise hercegnő* névtelen szerzője is „regényes” kalandénekében. Jogosan merülhet fel a kérdés, vajon miért ragaszkodtak még mindig a korábbi *chanson de geste*-ek formai-verselési hagyományához? A választ elsősorban a korabeli, akár alkalmi, akár udvari közönség elvárásaiban kell keresnünk, amely – már csak megszokásból is – szívesen hallgatta a bátor, rettenthetetlen harcosok és lovagok hőstetteiről szóló geszta-énekeket recitáló és éneklő *jongleur-trouvère*-eket. Azt sem hagyhatjuk figyelmen kívül, hogy e műfaj verselési módja az utóbbiak memorizálási gyakorlatát is megkönnyítette. Másrészt pedig nagyobb számú közönségre számíthattak, amikor a jól ismert, hagyományos epikus verselési módban adták elő a kalandos elbeszélések újszerű témáit: az igazságtalanul elűzött királylányok és nemes hölgyek megpróbáltatásait, majd „rehabilitásukat”, vagy a nemesi és arisztokrata hősök gyakran boldog házassággal végződő szerelmi történetét.

Ez az ambivalens kettősség jellemzi mindkét kalandéneket is. A *Parise hercegnő* tematikailag még fel is erősítette az epikus hagyományt, amikor a kalandének vége felé többször ismétlődő, időnként feleslegesnek tűnő várviadalokkal és szokványos, kevésbé izgalmas csatajelenetekkel tette némileg túlbonyolítottá és nehézkessé a történet befejezését. Mindenesetre a bajvívások és lovagi küzdelmek kissé hosszadalmas bemutatásai „ébren tarthatták” és leköthették a kalandénekeket hallgató férfiközönség figyelmét.

Szabics Imre

I

Jó urak, szeretnétek-e hallani egy dicső éneket, melyet Isten ajándékának is tekinthetnétek? Nagy Károly hadáról szól, mellyel nemes császár urunk számos országot és tartományt meghódított¹.

A továbbiakban a nagyhatalmú Raymond nemesúrról, Saint-Gilles hercegéről² hallhattok, aki Vauvenice-t³ és környékét, valamint Beaucaire-t, Tarascont és Valence-ot uralta. A herceg a nemes nagyúr, Garnier herceg leányát vette feleségül, kinek Parise volt a neve, s egészen „Néró mezejéig”⁴ nem akadt nála szépségesebb hölgy azon a vidéken. Isten egy fiúval ajándékozta meg őket, akit Huguet-nek neveztek el, s akinek oly sok szenvedésben volt része, miként majd hallani fogjátok az énekünkben. Élt Vauvenice-ban tizenkét gonosz és álnok palotagróf, akik hitványul elárulták és elveszejtették törvényes urukat: Herdré, Aloris és Thibaut d’Aspremont, Pinel, Roger és Hervieu de Lyon, Pinabel, Roart és Sanson d’Orion. Valamennyien az átkozott Ganelon⁵ familiájához tartoztak.

Mennybemenetel ünnepén Raymond herceg összehívta udvarát, ahol az áruló bárók is megjelentek, kiket sújtson Isten büntetése! A hitvány bűnösök titkos tanácskozást tartottak, melyen Béranger⁶ szólalt fel elsőként:

– Nemesurak, tudjátok, mit fogunk tenni? Egy tökéletes ármányt eszeltem ki. Mindannyian jól tudjuk, hogy elveszejtettük Garnier-t⁷, ámde itt maradt

¹ Valójában sem Nagy Károly, sem hadserege nem szerepel a *Parise hercegnő*ben; a legkiemelkedőbb frank uralkodó említése inkább csak figyelemfelkeltés lehetett a szerző részéről a „kalandének” incipitjében.

² A X-XIII. században Provence és Toulouse számos grófia viselte a Raymond és Raymond Béranger nevet, akik közül – a *Parise la Duchesse* Raymond hercegének „előképeiként” – kiemelhetjük IV. Raymond de Saint-Gilles-t, aki 1093 és 1105 között Toulouse grófia volt, s az első keresztes hadjárat idején, 1101-ben sereget állított fel a lombárdiaiakból, valamint VII. Raymond toulouse-i grófot (1222-1249), aki 1241-ben második házasságában IV. Béranger provençe-i gróf leányát vette feleségül. (A „kalandénekünk” Raymond hercege szintén második házasságot köt az áruló Béranger leányával.)

³ Vavenice/Vauvenice Parise hercegnő és Raymond herceg fő tartózkodási helye Dél-Franciaországban, nehezen azonosítható helynév.

⁴ A későbbi Vatikán középkori elnevezése (*Pré Noiron*), amely az ókori római Prata Neronis helynévre vezethető vissza.

⁵ Nagy Károly egyik palotagrófja a *Roland-ének*ben, aki árulást követ el mostohafia, Roland ellen, s ezáltal kiszolgáltatja őt túlerőben lévő szaracén ellenfeleinek. A későbbi ófrancia geszta-énekekben és kalandregényekben szereplő árulók „ősatya”.

⁶ Az áruló palotagrófok vezetője és „szószólója”.

⁷ A *Geste de Nanteuil* ciklus – melyhez a *Parise la Duchesse* is tartozik – egyik darabjában, az *Aye d’Avignon*ban esik szó Garnier haláláról, akit Béranger rokonai „veszejtettek el”, megbosszulván Béranger-t, akit ebben a költeményben – a *Parise la Duchesse* cselekményével ellentétben

épségben a leánya, verje meg az Isten őt! S urunk, a nagyhatalmú Raymond herceg vette őt nőül. Bizony, nagy hasznunk lenne abból, ha ő is halott lenne, hiszen ha megtudná, hogy atyját eltették láb alól, felkötötte vagy máglyára vetette minket. Vegyük ennek elejét, és mérgezzük meg úrnőnket. Ha már nem lenne az élők sorában, bizton állítom, az nagy előnyünkre válna. Van ugyanis egy leányom, kinek szépségben az egész világon nem akad párja, és őt majd hozzáadjuk a nagyhatalmú Raymond herceghez. Harminc kincsekkel megrakott öszvért is eléje vezetünk, s meglátjátok, hogy alig múlik el Mennybemenetel ünnepe, egyenrangú társakként fogunk osztozni a birtokain.

– S miként fogjuk megmérgezni az úrnőnket? – kérdezte Milon⁸.

– Tüstént megmondom – válaszolta Béranger. – Amikor még gyermek voltam, tanulásra fogtak, s a ravennai Szent Pál monostorban egy vén, búzló leprástól olyan mérget szereztem, amelynél nincs ártalmasabb a föld kerekén. Ezt fogjuk beadni Raymond hitvesének. Van belőle a palotámban, nála jobbat még nem ismert emberfia. Ha valakinek lecsúszik a torkán, a szeme menten kifolyik a homloka alatt, s a szíve kiszakad a mellkasából. Ha megtartjuk egyezségünket, egyikünket sem érheti vád.

– Ekként fogunk cselekedni – felelték egybehangzón a többiek.

Ha a Mi Urunk, ki kínhalált szenvedett a kereszten, s megbocsátott a kereszt lábánál álló Longinusnak⁹, nem vette volna gondjaiba, az úrnő menthetetlenül elhalálozott volna.

Azzal a hitvány bűnösök hazatértek, és vettek harminc világszép almát, egy nagy üstbe tették, majd álnokul átittatták azokat a méreggel. Béranger körülnézett, és megpillantott egy nemesifjút, akit udvariasan magához szólított:

– Kedves barátom, mondd csak, te egy nemesúr fia vagy, nemde bár? Légy szíves, vidd el azt a küldeményt Raymond úr hitvesének. Amikor visszatérsz, becses jutalomban lesz részed: holnap reggel kapsz tőlem egy hermelinbundát, egy pár selyemharisnyát és egy pár lyoni módra hímzett cipellőt. Ám arról egy szót se szólj, hogy mi küldtünk téged az úrnőhöz.

– Isten nevében, szívesen megteszem – válaszolta a levante.

Fogta tehát egyrészt a mérgezett almákat, másrészt pedig a fedeles edényt, melyben a méreg volt¹⁰, és egyenest a hercegi palotába ment, ahol

– Parise apja ölt meg egy lovagi küzdelemben, hogy visszaszerezze tőle elrabolt feleségét, Aye d'Avignont.

⁸ Parise hercegnő kamarása, aki szintén az árulókhoz csatlakozott.

⁹ Longinus római centurio, aki János evangéliuma szerint lándzsájával átszúrta a megfeszített Krisztus oldalát, hogy megbizonyosodjon haláláról, s akinek a Megváltó azután megbocsátott.

¹⁰ Nem egészen világos, hogy miért vitte magával az ifjú a mérget tartalmazó edényt is. A szöveg

a hercegnő szerencsétlenségére egyedül volt a szobájában egyik komornájával, akit Églantine-nak hívtak. Megpillantva az úrnőt, a nyomorult fickó e szókkal fordult hozzá:

– Fogadja el ajándékul e gyönyörű almákat, úrnőm; hitemre, náluk finomabakat és ízletesebbeket még senki nem evett.

– Jól tetted, hogy elhoztad nekem azokat – válaszolta a hercegné –, holnap reggel kapsz tőlem egy hermelinbundát, egy pár selyemharisnyát és egy pár lyoni módra hímzett cipellőt.

– Fogadja őszinte hálámat, úrnőm; ma éjjel még kegyeskedjék a palotában őrizni a jutalmamat, s holnap reggel eljövök érte.

Azzal a levante visszatért az árulókhoz, e szókkal fordulván hozzájuk:

– Elvittem a kegyelmek küldeményét Raymond herceg hitvesének, s visszatérvén, kérem a jutalmam.

– Íme, itt a jutalmad – felelték amazok –, és behajították a nyomorult fickót egy kútba, ahol egy ütés teljesen betörte a halántékát. Róla már nem fognak többé hallani, sem szólani.

Ó, Magasságos Urunk, oltalmazd Raymond herceg hitvesét!

Églantine kisasszony akkor kibontotta a vászoncsomagot, és kiszedte belőle a csodaszép almákat. Ó, Uram-Teremtőm, ha enne belőlük, azon nyomban menthetetlenül meghalna. A hercegné felpillantván, azt látta, hogy Raymond herceg fivére, Beuve közeledik, akit nemrég ütöttek ünnepélyesen lovaggá. Észrevéve a vendéget, ekként köszöntötte:

– Isten hozta Beuve uraságodat, nemes sógor uram. Foglaljon helyet itt melletttem, és kóstolja meg ezt a finom almát.

– Szíves örömet, drága hölgyem – válaszolta az ifjú Beuve lovag.

Azzal kivett egy almát, lehámozta a héját, és ó, Egek Ura, jóízűen megette. Mily szörnyű tévedés áldozata lett azonban! Mindkét szeme menten kifolyt a homloka alatt, a szíve pedig kiszakadt a mellkasából.

Ezt látván, az úrnő ájultan terült el, akárcsak a szép, szőke Églantine kisasszony. Amikor a hercegnő magához tért, mély sóhajjal így szólt:

– Ó, Uram-Teremtőm, drága sógor uram, minő balszerencsédre jöttél ma ide, nemes lovag, férjuram nagyra becsült fivére! Az én lelkemen és végzetes tévedésem szára a te halálad. Magasságos Isten, mit fogok én most mondani az uramnak, Raymond hercegnek? Rögvest a fejemet fogja venni. Ó, én nyomorult, Isten bocsássa meg bűnömet!

kiadója, May Plouzeau szerint egy másik korabeli geszta-ének hatására „felejtette” a szerző az inkriminált edényt a küldöncnél. (*Parise la Duchesse*, kiad. M. Plouzeau, Publications du CUERMA, Université de Provence, Aix, 1986, II, 298.)

II

A nemeshölgy szörnyen megdöbbsent sógora, Beuve uraság váratlan halálán.

– Úrnőm – szólalt meg Églantine –, Istenemre, Szűz Mária fiára mondom, ha a herceg most itt teremne, búcsút mondhatnánk az életünknek, mert, hittemre, nem lenne menekvésünk. Fogja hát meg a halott fejét, drága úrnőm, én pedig a lábánál ragadom meg, nemes hölgyem, és vigyük le a folyóhoz, s egész életében nem fog hallani többé róla. Ha Isten is megsegít, megmenekülünk a haláltól.

– Igazat szolt, kedves barátnőm – válaszolta a hercegné.

Azzal egy ósdi hátsó ajtón keresztül, melyet a hajón érkezők használtak, levitték a holttestet, és a zúgó vízbe vetették. A hullámok a várostól jó másfél mérföldnyire sodorták a testet, melyet végül halászok találtak meg, és a városba szállítottak, nagy riadalmat keltve a városlakók között.

Raymond herceg hitvese azután, akit Parise-nak hívtak, a templomba ment misét hallgatni. A templomból kijőve, férjurát egy olajfa alatt találta, amint éppen ítélezést tartott. A szépséges, elegáns hercegné csendben és illedelmesen leült Raymond nagyúr mellé. Amint a herceg megpillantotta hitvesét, tüstént azt kérdezte tőle:

– Drága hölgyem, nem találkozott véletlenül Beuve-vel?

– Nem, kedves jó uram; a templomból jövök, ahol misét hallgattam – felelte a hercegné.

Hamarosan azonban Raymond herceghez is eljutott Beuve fivérének halálhíre. A holttestét a főapátságba vitték, s midőn a herceg ott meglátta kiterítve, kis híján esztét veszítette fájdalmában, és ájultan rogyott a földre. Amikor magához tért, fennhangon azt kiáltotta:

– Ó, mily balszerencsédre jöttél ma ide, dicső, nemes lovag!

S rápillantva halott fivérére, észrevette, hogy az még mindig a markában fogja az almát, melyet a hercegné adott néki a boltíves szobájában. A herceg kivette a kezéből, és egy régi melléképület mellett lévő disznó elé vetette. Az állat megette, s nyomban kifolyt a szeme és kiszakadt a szíve. Ezt látván, a herceg kis híján esztét veszítette.

– Ó, Uram-Teremtőm – kiáltott fel –, mily álnok galádság! Aki megölte a fivéremet, az a legádázabb ellenségem lesz ezután. Bármily magas rangú ember legyen is, ha a kezem közé kerül, máglyán vagy forró vízzel teli üstben fogja végezni. Isten Urunk, Szűz Mária fia vegye magához fivérem lelkét!

III

Miután a monostorban örök nyugalomba helyezték Beuve-öt, a herceg és fel-
dült lelkű hitvese visszatért díszes palotájába. Mondanom sem kell, mily nagy
fájdalmat éreztek mindketten.

A hitvány árulók is hazatértek, és tanácskozást tartottak.

– Nemesurak – szólt Béranger –, figyelmezzetek reám. Mint jól tudjátok
– mily kárhozat! –, úrnőnk helyett Beuve lelte halálát, S miként hallottam,
a hercegné gyermeket vár. Oly örököszt szülhet tehát, aki, midőn felnő, mind-
annyiunkat felkóttethet. Akinek közületek van egy jó ötlete, miként tudánk
ezt megakadályozni, semmiképpen ne titkolja el azt előttünk.

– Jó urak – szólalt meg Aumagin –, Herdré¹¹ fia vagyok, aki soha nem volt
rest árulásban részt venni. Atyám is mestere volt az árulásnak, csoda lenne, ha
én nem értenék hozzá. Mint látni fogjátok, zárandokcsuhát öltök, s egy záran-
dokbotot és pálmaágot veszek magamhoz, és festékkal elváltoztatom az arcszí-
nemet. Azután felkeresem a herceget díszes palotájában, s oly történetet fogok
néki elmesélni, hogy úrnőnket még vecsernye előtt máglyára vetik. Ti pedig
valamennyien követni fogtok, és igazolni fogjátok szavaimat.

– Jól beszéltél – helyeselték a többiek.

S Aumagin zárandoknak öltözött: pálmaágot, tarisznyát és egy jól megvasalt
zárandokbotot vett magához, arcát pedig festékkal kente be. Senki emberfia,
kit anya szült, aki gyakran látta őt korábban, nem ismert volna rá még akkor
sem, ha az élete forgott volna kockán. Azzal a díszes hercegi palotához indult,
s a márványlepcsőn felment a nagyterembe. Mind a tizenkét áruló egy ember-
ként követte, ámde korai volt még az örömük. Valamennyien beléptek azután
a hercegi palotába.

Vasalt botjára támaszkodva Aumagin illőn köszöntötte a herceget:

– Isten áldja meg jó egészséggel hercegségedet, kit nem tudom, mily néven
köszönhetek.

– Kegyelmedet is, kedves zárandok. Honnan érkezett kegyelmed?

– Jeruzsálemből, nagy jó uram, ahol zárandokutat tettem. Felettébb imádják
és szolgálják ott Mohamedet. Nincs két esztendeje, hogy elmenekültem onnan.
Egyenest Rómába mentem, ahol meggyóntam bűneimet a Szentatyának. Soha
nem szándékozom a bűnt eltitkolni vagy elleplezni: ám ismerek egy gaz árulót,
ki ugyancsak gyanúba keveredett.

– Nosza, ki vele, mondja hát, ki az – ripakodott reá a herceg.

¹¹ Nem a korábban említett egyik áruló palotagrófról van szó.

– Örültséget kíván tőlem, nagyuram – így az áruló –, hiszen oly dolgot mondhatok el, amiért megfeddhetnek, sőt meg is verhetnek.

– Igaz hitemre – mondta a herceg –, semmi ilyesmitől nem kell tartania; nem akadna itt senki emberfia, kit ne köttetnék fel azon nyomban, ha ütleggel támadna kegyelmedre.

– Hallgasson meg engem, nagyuram – folytatta az áruló. – Rómában, a csodálatos városban hallottam, amint egy ebből az országból érkezett, idős nemes hölgy fennhangon meggyónt a Szentatyának. Ím, hallja hát nagyságod, mily szörnyű bűnről vallott ama nemes hölgy. Elmondta, hogy immár öt évvel ezelőtt méltóságod megházasodott, ám legnagyobb bánatára azóta sem született örököse. Ő akkor elhitette az úrnővel, hogy ha nem szül örökös, soha nem lesz joga az országhoz, hanem elúzik onnan és koldusbotra jut, s végül Beuve fogja megörökölni a hercegséget. Erre a hercegné megmérgezte a méltóságod fivérét, minek következtében a szeme kifolyt és a szíve kiszakadt a mellkasából. Csodálkozom, hogy nagyságod még reá tud tekinteni, s nem küldte máglyára és nem pusztította el.

Ezt hallván, Raymond herceg kis híján esztét veszítette. Megragadott egy éles kést, és azzal hadonászva, úgy tett, mintha hitvese testébe akarná mártani.

– Hölgyem – mondta néki –, tűnjön el a szemem elől, mert látni sem akarom többé!

– Az Isten szerelmére, kegyelmezzen, jó uram – könyörgött az úrnő. – Semmi olyan dolog nincs kerek e világon, amit tiszta szívből meg ne tennék, ha arra ítéltetnék, mert soha nem támadt oly bűnös gondolat lelkemben, hogy Beuve vagy bárki más emberfia gyilkosa legyek.

– Hitemre, hamarosan másképpen fog beszélni – jegyezte meg a herceg.

Azzal a szolgálait szólította, akik parancsára megragadták a hercegnét, és szorosan megkötözték, hogy ne tudjon elmenekülni.

Volt ott egy ifjú levente, alig múlt tizenöt esztendő, aki a hercegné rokonságához tartozott. Amikor meghallotta, hogy mivel vádolják úrnőjét, Aumaginhez fordult, és kérdőre vonta:

– Hazudsz, alávaló gazember! Ezért drágán megfizetsz, nem úszod meg szárazon!

S fogott egy jókora husángot, mellyel úgy fejbe kólintotta Aumagint, hogy annak menten kifolyt a szeme, és vérben úszva, holtan rogyott a földre.

Ezt látván, Raymond herceg kis híján esztét veszítette. Hangosan azt kiáltotta a szolgálainak:

– Fogjátok el tüstént, mert a Szentatyára, akihez a Vatikánban fohászkodnak, nyomban máglyára kerül, akárcsak vele együtt a hercegné!

– Parancsára, méltóságos herceg úr – felelték a csatlósok, és megkötözték az ifjút. – Mindig a kasza vágja le a fűvet a réten. Ha nem talál segítséget, drágán megfizet tetteért.

A tizenkét áruló egymás után, csendben bement egy boltíves szobába.

– Nemesurak – szólt Béranger –, megölték Aumagint, unokafivérünket és testi-lelki jó barátunkat.

– Jó urak, figyeljetek reám egy kicsit – szólt akkor Milon. – Úrnőm mindenki másnál jobban kedvel engem; az atyja csendben és titokban nevelt fel engem, s már több mint tizenöt esztendeje a belső inasa vagyok. Most azonban igencsak rossz szolgálatot fogok tenni néki. Bemegyek ama díszes palotába, s ti pedig valamennyien követni fogtok engem oda. Mondjátok azt, hogy úrnőnk valóban megölte Beuve-öt, midőn megkínálta a mérgezett almával. Legyetek ügyesek, és ne változtassatok semmit a vádjaitokon. Akkor az összes főúr szeme láttára én tüstént talpra ugrok, s mindenki füle hallatára azt fogom mondani: „Hazudtok, gazfickók! Az úrnőm nem vétkes abban, amit róla állítotok.” Erről garanciát fogok adni, és ti is ugyanezt teszitek. S lesztek oly bátrak, hogy keze-eket is követeltek. Azután, noha a rokonaim és testi-lelki jó barátaim vagytok, kivont karddal rám fogtok rontani, én pedig az egész udvar előtt szándékosan a földre rogyok és megadom magam. S meglátjátok, a herceg máglyára vetteti hitvesét, máskülönben nem teljesülhet be a bosszútok.

– Jól beszélt kegyelmed – helyeselt a többi áruló lator.

Isten oltalmazza immár Parise-t, a karcsú termetű, szépséges hercegnét, kit a gonosztevők oly ádázul gyűöltek. Senkinek nincs menekvése ily rút árulás elől. A hitvány árulók a díszes palotában felkeresték a bánattól sújtott és kétségbeesett herceget, aki mindenkinél jobban szerette hitvesét. Milon is a hercegi palotába ment, és leült az asztal középső feléhez. Az áruló Béranger pedig e szókkal fordult Raymond-hoz:

– Nagyuram, eme zarándokot igaztalanul és bűnös módon megölték. Pedig a hitvesed – úgy igaz, miként Isten fia megszületett – eltette láb alól a fivéredet a mérgezett almával, minek következtében kifolyt a szeme világa, s a szíve kiszakadt a mellkasából. Persze engem is megkértek, hogy ne adjam fel az úrnőmet néked. Én azonban hajlandó vagyok kiállni egy lovaggal test-test elleni küzdelemre, hogy e vétket bárkinek megbizonyítsam. Ám nem látok senkit, aki kész volna felvenni a kesztyűt, és megvívni velem.

– Isten a tanúm, hazudsz Béranger! – szólt közbe Milon. – Úrnőnk nem vétkes, erre a fejemet teszem. Íme, a kesztyűm, ha fel mered azt venni. Ha nem adod fel a küzdelmet és nem győzlek le még ma, rosszul teszi a herceg, ha megtúr engem az országában.

– Szerencsés csillagzat alatt születél, Milon – jegyezte meg Raymond. – Védél hát meg a hitvesem, s nagy javadalomban lesz részed, mert egy várost fogok néked ajándékozni.

Majd halkán azt mondta:

– Olyképpen kelsz a védelmére, hogy miattad fog máglyán megégni.

S Milon tíz testi-lelki jó barátját állította kezesnek¹².

A herceg akkor elővezettette a fényes arcú Parise-t, aki az összes főúr színe előtt meg is jelent a palotában, s a Mi Urunk szent felségéhez fohászkodott:

– Dicső Uram-Atyám, mily szerencsétlenség szakadt reám! Reggel még gazdag voltam és hatalmam volt, most pedig nagy nyomorúság a részem. Nem ismerheti az a gazdagságot, akit gyűlöl jó ura. Verje meg az Isten azt, aki e vádat kifundálta ellenem!

Milon ezalatt bemutatta kezessége tárgyát Raymond-nak, mely által fővesztés terhe mellett garanciát vállalt az úrnő épségéért.

– Készülődjék kegyelmed, uram – mondta néki a herceg –, mert holnap lesz a párviadal, melyet semmi nem akadályozhat meg.

A hercegné azután a templomba ment, és Istenhez fohászkodott, hogy oltalmazza meg őt a haláltól.

Élt akkor a városban egy ősz öregember, akit a vitéz és bölcs Clarembaut-nak hívtak; idős és erőtlen, nagy szakállú és bajszú volt, s már vagy tizenöt esztendeje az ágyat nyomta. Vagyonát pedig már régen felélte. Jó urak, ti is jól ismeritek ama igazságot, hogy nincs oly gazdag ember, akit ne érne gyalázat, ha elszegényedik. A vén Clarembaut-nak, akiről szólok, tizennégy fia volt, valamennyien derék és bátor, s jól felfegyverzett lovagok.

Parise hercegné kijött a templomból, ahol imádkozott, Clarembaut pedig hazatért a városban lévő otthonába. Megpillantván a hercegnét, a nemesúr megszólította:

– Az Isten szerelmére, honnan jön, úrnőm, és hová tart? Kegyed még ifjú hölgy, s mégis egyedül jár! Ha ezt megtudja a herceg úr, igencsak megnehezted kegyedre.

Ezt hallván, a hercegné sírva fakadt, s ekként panaszkodott a derék öregembernek:

– Ó, jaj, Clarembaut uram, mily szerencsétlenség ért engem!

¹² A középkori „igazságtévő” párviadatok előtt a bajvívó feleknek kezeseket kellett állítaniuk (és egy értékes tárgyat letétbe helyezniük), akik és amely garantálták, hogy valóban sor kerül a párviadalra a felek között.

S töviről hegyire elmesélte néki, ami vele történt. Minő ajándékot hoztak néki, amelyből Beuve evett anélkül, hogy előbb megkóstolta volna, s miként folyt ki azután attól mindkét szeme.

Meghallgatván a történeteket, a derék öregúr nagyot sóhajtott, s azt kérdezte:

– Szólt erről bárkinek is, úrnőm?

– Igen, jó uram, nem titkoltam el, miként kegyelmed előtt sem. Béranger és nagybátyja, Herdré már meg is vádolt engem, ám Milon éles kardjával kiáll velem. Nem hiába nevelte fel őt szeretettel jó atyám, meg fog engem óvni a haláltól és a pusztulástól.

Ezt hallván, Clarembaut kis híján esztét vesztette, s e szókkal fordult a hercegnéhez:

– Ó, jaj, Parise úrnőm, már látom, hogy nem menekülhet meg a haláltól. Az átkozott árulók nem ismernek kegyelmet, mert minden földi halandónál gonoszabbak. A kegyed atyját is megölték, s kegyed sem várhat tőlük irgalmat. Az álnok Milon is az ő rokonuk. Midőn holnap fegyverrel kel a kegyed védelmére, szándékosan a földre fog rogygni, s az egész udvar szeme láttára megfutamodik a küzdelem elől, ám a gazdag nemzetsége ki fogja őt váltani. A herceg pedig az egész udvar előtt máglyára fogja küldeni kegyedet. Én azonban máris a tanácsba viszem a kegyed ügyét, s ha a javaslatom meghallgatásra talál, a hiتهagyott gazemberek valamennyien lógni fognak!

– Az Istenre kérem, jó uram – mondta a hercegné –, legyen gondja erre.

A hercegné akkor a díszes palotába ment, s a szobájába lépve, keserves sírásra fakadt.

Ím, halljátok, miként cselekedett Milon. Két helyen átfúrta a lándzsáját, a markolatát pedig viasszal vonta be, hogy ne érje őt vád, ha az darabokra törik. A kardját az aranyozott markolata előtt megrepesztette, hogy ha eltörik, ne hibáztathassák érte.

Másnap reggel valamennyien a monostorba mentek, és az álnok Milon elsőként lépett be oda. Azért könyörgött Istenhez, az Egek Urához, hogy, még mielőtt elmúlna dél, küldjön reá szégyent. Saint-Gilles nagy apátságában mondatk misét, s Raymond herceg négy vég mintás selyemszövetet ajándékozott a templomnak.

– Fogadd el ezt tőlem, Saint-Gilles nagyura – szólt a nemes herceg, s ne engedd, hogy ily szégyen érje az én hitvesemet. Uram Istenem, bocsásd meg néki, ha a halálát okozta a fivéremnek! Ki ily fiatal és szelíd, nem tudna ily szörnyű bajt elszenvedni, hiszen alig múlt még tizenöt esztendő. Tiszteletre méltó volt atyja, aki nemzette, s még inkább anyja, aki szülte őt.

Miután Raymond meghallgatta a misét, melyet a papok a főoltár előtt celebráltak, elhagyta az apátságot. Útközben Clarembaut-val találkozott, akit hordszéken vittek. (A tizenkét áruló lator igencsak tartott tőle, mivel tudták róla, hogy rendíthetetlen hűségű, becsületes nemesúr, ki nem szíveli a becstelen árulókat.) Clarembaut ültében is sovány és aszott volt, s már több mint tizenöt esztendeje betegeskedett. Amint megpillantotta a herceget, így szólt hozzá:

– Saint-Gilles hercegura, kegyeskedjék meghallgatni engem. Vajon kitől örökölte méltóságod e gazdag várost minden birtokával és földjeivel együtt? Bizony mindez egykor a vitéz Garnier nagyúr volt, kit a gaz áruló Béranger és Herdré bűnös módon eltett láb alól. Méltóságod tiszte most, hogy megóvja a leányát és birtokait, s árulással vádolja meg ellenségeit. Hitvese védelmére azonban Milon, a cégéres gazember kelt, akiről kegyelmed is jól tudja, mily hitvány családból származik, s hogy amikor csak tehette, alávaló gonoszságot cselekedett. Midőn holnap sorompóba áll a küzdőtérén, szándékosan a földre fog rogni, s az egész udvar szeme láttára megfutamodik a párviadal elől; méltóságod is megbizonyosodik majd felőle, hogy a szintisza igazat mondtam. Ám van egy fiam, a bátor és eszes Girard, aki lándzsával és karddal meg tudna vívni úrnőnk becsületéért, ha méltóságod is beleegyezik. S ha nem győzné le hitvány áruló ellenfelét, ne kerülje el a bitófát, mert a Szentatyára, akihez a Vatikánban fohászkodnak, s ha Isten is úgy akarja, hogy kigyógyuljak betegségemből, drágán megfizetnek, akik e galádságot kieszelték!

– Hagyjon engem békén kegyelmed, Clarembaut – válaszolta a herceg. – Már több ízben gondot és szenvedést okozott nékem, s minden okom megvan rá, hogy ne kedveljem kegyelmedet. Térjen hát haza a saját házába!

– Ó, Istenem, Atyám – sóhajtott fel Clarembaut – nagy igazság, hogy az öregeket a sutba dobják, a hitvány árulókat viszont előnyben részesítik.

Azzal Clarembaut sarkon fordult, és hazavitette magát. A herceg pedig a hitveséért küldetett.

IV

Saint-Gilles nemes hercege odahozatta a szentek ereklyéit, Szent Márton, Szent Gilles és Szent Firmin ereklyetartóban őrzött csontjait. Ki az azokra tett esküjét megszegi, szégyenletes halállal lakol. Először Béranger tett esküt, ím, halljátok szavait:

– Saint-Gilles hercegura, kegyeskedjék meghallgatni engem. Úgy segéljen engem Isten és az itt látható szent ereklyék, valamint a többi hitvalló mártír, hogy oly igazat szólok, mely által azt remélem, hogy a Mindenható az Utolsó Ítélet napján feltámasztja lelkem és testem. Bizonyosságot teszek, hogy úrnőnk álnokul

megölte Beuve-öt, midőn az almával kínálta, melytől azután mindkét szeme kifolyt, és a szíve kiszakadt a mellkasából. Persze engem is kérleltek, hogy ne áruljam el úrnőnket, ám én ebbe nem voltam hajlandó beleegyezni.

Ennek hallatán a hercegné lelkéből mély sóhaj szakadt fel. A herceg akkor felszólított egy papot, hogy tartsa fel az ereklyét, melyeket az alávaló gazember csókkal illetett, majd felállt, ám tántorogni kezdett úgy, hogy semmit sem látott.

– Igencsak hamisan hangzott ennek a félnek az esküje – állapították meg a lovagok –; ha Isten nem segít rajta, szégyenben fog maradni az udvar előtt.

Utána Milon tett esküt, ekként szólván:

– Saint-Gilles hercegura, kegyeskedjék meghallgatni. Isten engem úgy segéljen, s mindeme ereklyék és valamennyi hitvalló mártír, hogy úrnőnk soha nem cselekedte azt sem gondolatban, sem tettben, amivel vádolják. A gaz Béranger nyilvánvalóan hazudott az ímént.

Ó, Magasságos Isten, az átkozott Milon esküt tett, csókkal illette az ereklyéket, majd felállt. Ezután a főurak elvonultak, hogy előkészítsék a bajvivó fegyvereket.

V

A herceg és a hercegné parancsba adta, hogy fegyverezzék fel Milont. Acél lábszárvédőket és aranyozott sarkantyúkat, valamint egy erős láncinget adtak reá, a fejére pedig egy drágakövekkel ékesített, zöld sisakot tettek. A herceg a saját kardját adta a kezébe, ám a gazfickó nem akarván azt elfogadni, az övét kérte, noha az sokkal kevesebbet ért. A herceg végül ezt kötötte fel a bal oldalára. Egy nagytermetű, felnyergelt és zablával ellátott, keselylábú csatamént vezettek elébe, s a nyakába egy erős, szegéllyel ellátott pajzsot akasztottak. Azután Milon megragadta a lándzsáját, melynek korábban megrepszttette a vasát. Az úrnő akkor átölelte a lábát és a lábbelijét, ekként szólván:

– Milon, nemes lovag, jusson eszébe Isten! Védelmezze meg személyemet, s igen nagy jutalomban lesz része; egy várost, valamint négy erős kővárat adományozok kegyelmednek.

– Kedves úrnőm – válaszolta az áruló –, Isten ismeri a gondolataimat.

Majd halkán hozzátette:

– Oly védelemben fogom részesíteni, hogy még ma máglyán fog elégni.

Az álnok Béranger is sietett láncinget ölteni, zöld sisakot feltenni és éles kardot kötni az oldalára. Magához vette pajzsát és lándzsáját, s felült harcra kész csataménjére. Derék vitéz benyomását keltette volna, ha nem lett volna híján a becsületnek. Nála hitványabb áruló azonban nem akadt az egész keresztény

világban. Milon volt az ellenfele, akit megszállt az ördög. Amikor találkoztak, ugyancsak szemügyre vették egymást. Mindegyikük előre szegezte lándzsáját, és nyakába vette pajzsát. Ím, halljátok, miként csapott össze a kereszténység két leghitványabb árulója.

VI

A két jól felfegyverzett áruló szemben állt egymással erős csataménjén. Saint-Gilles hercege sem vesztegette idejét, aranyozott sarkantyújával ügetésre fogta lovát, s kezében egy arannyal befuttatott pálcát tartott. Nyolcvan lovagot szólított a párviadal színhelyére.

– Nemesurak – szólott hozzájuk a herceg –, figyelmezzenek reám! Ha föld-birtokokat szeretnének kapni tőlem, akkor arra kérem kegyelmeteket, hogy tartsák szemmel e küzdőteret. Amint csalárdságot vennének észre kegyelmeitek, hozzanak igazságos ítéletet. Merthogy ama keresztre esküszöm, melyen a Megváltó kínhalált szenvedett, rögvest bitón fog lógni, aki gyáván megfutamodik a küzdelem elől. Montpellier összes aranyáért sem menekülhetne meg!

Ezt hallván, az árulókat rettegés fogta el, s mindegyikük inkább Reims-ben vagy Poitiers-ban szeretett volna lenni.

VII

Az áruló páncéllal borított csataménjükön egy fél mérföldre eltávolodtak egymástól. A herceg is megsarkantyúzta paripáját aranyozott sarkantyújával, s arannyal ékesített pálcájával a kezében, e szókkal fordult Milonhoz:

– Figyelmezz reám, Milon. Hallottad, miként szólott a vén Clerebaut, aki ő öreg, és kenyeret javát már megette. Ez a párviadal – mint látni fogod – immár elkerülhetetlen. Ám ama keresztre esküszöm, melyen Krisztus Urunk kínhalált szenvedett, hogy ha jogosan vagy jogtalanul legyőznek téged, kötelet köttetek a nyakadra, és bitófára húztatlak. S bármekkora vagyona legyen is a rokonságodnak, senki emberfia nem fog kiváltani téged. Ha azonban bátor és vitéz lovagként fogsz küzdeni, s megvéded a hitvesem ettől a rágalomtól, soha nem leszel szűkében a vert pénároknak. Hallottad, hogy a vén Clerebaut azt mondta, megfutamodsz és hagyod magad legyőzni; most majd kiderül, igazat szól-e a nemesúr.

– Isten ismeri a gondolataimat, nagyuram – válaszolta az áruló.

Majd halkán hozzátette:

– Márpedig hagyom, hogy legyőzzenek; s bárki bármit is gondol, ki fognak váltani.

A lovagok megeresztett kantárral vágatni kezdtek, s rázták fekete zománcsal bevont lándzsájukat, miközben maguk elé tartották erős, kerek pajzsukat.

– Meglátjátok, miként fognak lebukni csataménjükről – jegyezte meg a többi lovag.

– Ó, Uram Istenem – sóhajtott fel a hercegné –, nézni sem tudom őket!

Azzal napkelet felé¹³ fordítva arcát, így folytatta:

– Dicső Atyám, ki a Szentháromságban létezel, légy a segítségemre nagy jószágodban, Uram. Add, hogy az igazam bizonyosságot nyerjen!

Milon lándzsáját rázva, megsarkantyúzta lovát, és nagy ütést mért Béranger szegélyes pajzsára. Amint lándzsája vasa a pajzshoz ért, az máris eltörött a megrepesztett résznél, s szilánkjai a mezőre hullottak. A gazember akkor kivonta aranyozott markolatú kardját, de amint lesújtott vele, a kard hegye a küzdőtér közepére repült, a markolata pedig kicsúszott a kezéből. A nyeregszíjak, melyeket a lator korábban meglazított, nem tudták tartani a nyergét, s a lovakok szeme láttára éppen a lova elé zuhant. Akkor Béranger megeresztett kantárszárral, fekete zománcos lándzsáját rázva odavágtatott, s úgy tett, mintha folytatni akarná a párviadalt. Milon azonban azt kiáltotta:

– Az Isten szerelmére, kegyelem! Feladom a küzdelmet, kíméld meg hát életem!

Ezt hallván, a megfigyelő lovak odasiettek, s megragadván Milont, a herceg elé vezették. Béranger és Herdré, Samson és Alorin is vágtában érkeztek a herceghez.

– Adja át őt nekünk, nagyurunk – mondták néki –, mi készek vagyunk kiváltani őt. Szívesen adunk érte tizenöt színarannyal megrakott teherhordó öszvért, ha nagyságod is úgy akarja.

A herceg azonban megesküdött az Egek Urára és valamennyi szentjére, akikhez fohászkodnak, inkább lemond arról, hogy a paradicsomba jusson, ha Milon nem végzi bitófán. S máris megparancsolta, hogy állítsák fel az akasztófát. Azután Milont megfosztották a ruhájától, a bitóhoz vonszolták, majd köteleket vetettek a nyaka köré, és felhúzták a magasba. Azon nyomban ki is lehelte a lelkét, melyért ötszáz ördög jött fel a pokolból, ahová levítették magukkal. Íme, ez a sorsa minden hitvány árulónak. Nagy gyászba borult gazdag rokonsága. Béranger-t pedig a szállására kísérték a rokonai, ahol megtanácskozták, mitévők legyenek ezután, mivel soha nem voltak restek, ha hitszegésről volt szó.

VIII

A herceg megparancsolta, hogy kötözzék meg a hitvesét, és kijelentette, hogy máglyára fogja küldeni. Majd nagy dühösen e szöveget intezte hozzá:

¹³ Azaz Jeruzsálem felé.

– A kegyed bajnoka gyáván megfutamodott és kudarcot vallott; gyónjon meg hát haladéktalanul, mert a Szentatyára, akihez Rómában fohászkodnak, addig nem veszek magamhoz ételt, amíg kegyed életben lesz.

– Fájdalommal töltenek el szavai, nagyuram – válaszolta a hercegné –, hiszen – Isten engem úgy segéljen – soha nem voltam ártalmára kegyelmednek. Tudja meg az igazat, hogy már legalább hét hónapja egy fiúval vagy egy leánnyal terhes vagyok kegyelmedtől, és nagy szerencsétlenség lenne, ha ily állapotban halnék meg. Vessen inkább fogságba, és bízson Gautier¹⁴ őrizetére, vagy egy vagyontalan, szegény polgáréra, s naponta csak egy darab száraz kenyér legyen minden táplálékom. Miután a gyermek megszületik, kereszteltesse meg kegyelmed, s amikor majd felkelek a gyermekágyból, levágattathatja a fejem, vagy elveszem a fátylat és kolostorba vonulok. Ott azután imádkozni fogok Istenhez, Mennyei Atyánkhoz, hogy oltalmazza meg kegyelmedet a haláltól és minden bajtól.

– Hölgym – szólt a herceg –, Isten soha többé ne legyen hozzám kegyes, és ne bocsássa meg halálos bűneimet.

– Nagy vétek lenne, nagyuram, amit kíván, mert soha nem ártottam kegyelmednek, Isten engem úgy segéljen.

IX

– Túl sokáig késlekedik, hölgym – mondta a herceg –, ne halogassa hát a gyónását, mert nemesemberi hitemre, addig nem veszek magamhoz ételt, amíg kegyed életben lesz.

– Ennek így kellett történnie, nagyuram – válaszolta a hercegné –, a sors szánta nékem ezt a bajt és büntetést. Isten legyen kegyes a lelkemhez az ő jószágával, mert tudja meg kegyelmed, hogy igazságtalanul halok meg.

S bárki azt láthatta volna, hogy ruháit szétszaggatja, és a kesztyűit darabonként a szegényeknek adja. A hajfonatát levágatta, s a testére csak egy inget vett fel. Bárki láthatta volna, miként reszket hasában a gyermeke, mellyel már hetedik hónapja viselő volt. Isten nem teremtett olyan embert, ki ne könyörült volna meg rajta. Szolgák és semmirekellők azonban megragadták a hercegnét, s az egész udvar előtt egy nagy tűzhöz vonszolták.

– Ti, kik most elítéltek engem – szólt a hercegné –, hallgassatok meg. Isten megbocsátotta Beuve halálát, s én is ezt teszem most veletek, mivelhogy nem vagyok bűnös abban, amivel vádoltok. Saint-Gilles hercegura, hallgasson meg kegyelmed is, s engedje, hogy meggyónjak.

¹⁴ Raymond herceg egyik bizalmas főura.

– Nem tilthatom meg ezt kegyednek, hölgyem – válaszolta a herceg.

A hercegné akkor megpillantott egy ősz, szakállas püspököt, akit Beuve-nek, Girard fiának neveztek, s Béranger és Herdré, valamint Samson és Alorin nemzetségéhez tartozott. Sajnálkozott Milon halála miatt, akit felakasztottak, mert az unokatestvére volt. Minthogy tisztességben megőszültnek találta, a nemes-hölgy ekként szólította meg:

– Püspök uram, beszélni szeretnék kegyelmességeddel.

– Mennyei Atyánk nagyobb dicsőségére – válaszolta a püspök, s azzal félrevonta a hercegnét.

Ő pedig meggyóna néki, miként cselekedett, s miként ajándékozták meg az almával. Ezt hallván, a püspök felkiáltott, és azt mondta a hercegnék:

– Saint-Gilles hercegura, e ribancot tüstént égettesse meg! Úgy igaz, miként Isten a földre szállt, hogy – miként meggyóna nékem – eltette láb alól a méltóságod fivérét.

– Ó, Uram Atyám – sóhajtott fel a herceg –, mit kell megtudnom! Mindenkinek gyűlölnie kell ezután ezt az asszonyt, senki nem szeretheti.

Akkor egy klerikus, Guillaume de Lausanne, emelkedett szólásra; áldott legyen ama óra, amikor megszületett. E szókkal fordult Raymond herceghez:

– Saint-Gilles hercegura, kegyeskedjék meghallgatni engem. Kész vagyok e percben bizonytságot tenni arról, hogy e püspököt tüstént máglyára kell küldeni, amiért gyónása alapján megvádolta úrnőnket. A hercegné kérheti, hogy szolgáltatassanak néki igazságot, s ha ez megtörténik, akkor a püspök sorsa az ő kezébe tétetik.

Raymond herceg akkor azt kiáltotta:

– Rajta, fegyvernökök, fogjátok el hamarjában a püspököt!

S a csatlósok máris futottak, hogy megragadják a prelátust. Láthatták volna, miként ütlegették és lökdösték, húzták és vonták a püspököt, míg a máglyához nem vitték, s arccal a tűzre nem vetették. Ördögök és démonok nyomban a pokolba vitték a lelkét.

Raymond herceg pedig jó járású ménjén a hercegnéhez lovagolt, s így szólt hozzá:

– Tudja meg hát, hölgyem, miként határoztam. Meggondoltam magam, és nem fogom máglyára vettetni kegyedet, hanem száműzni fogom országomból. Ám nemesi szavamra, ha még ma este is itt találom kegyedet, a fejét vétetem. Hagyja el hát földemet, és találja meg tisztességgel másutt a boldogulását.

– Ezerszer köszönöm, nagyuram, hogy enged épségben elmennem. Még csak annyit mondok: tudja meg kegyelmed, hogy már legalább hét hónapja terhes vagyok kegyelmedtől. Bárhová vigyen is a sorsom, hallani fog a sarjáról, hiszen

a kegyelmed gyermekét fogom megszülni. Kegyelmed személyét a Mennyei Atyáknak ajánlom, ki az én lelkemmel is rendelkezik. Oly elveszett vagyok, hogy nem tudom, hová menjek, mert igen nagy nyomorúságra jutottam.

A búcsúzásukkor a herceg ájultan rogyott a földre.

Az alávaló Béranger pedig közhírré tette, hogy a herceg levágattatja annak a szolgálóleánynak, csatlósnak vagy leventének a kezét, aki egyetlen dénárt is ad a hercegnének. A tömeg eloszlott, s a hercegné egyedül maradt; a városba ment, és felkereste Clarembaut-t az otthonában.

– Szent Isten, mi történt kegyeddel, úrnőm? – kiáltott fel a nemesúr.

– Ó, jaj, Clarembaut nagyuram, az összes baj a nyakamba szakadt. Az én uram, a herceg száműzött az országából, és földönfutóvá lettem. Oly elveszett vagyok, hogy nem tudom, hová menjek; azt tudom csak, hogy igen nagy nyomorúságra jutottam.

– Egy kicsit se féljen, úrnőm – vigasztalta Clarembaut –, Isten könyörölni fog kegyeden az ő jóságában. Nemes atyja, Garnier nagyúr iránti szeretetem okán, ki bölcs ember volt, s engem kegyesen felnevelt, a tíz legidősebb fiam őrizetére bízom kegyedet.

Azzal a nemesúr maga elé hívatta tizennégy fiát, kiket nemrég ütöttek lovag-gá, és jól el voltak látva fegyverekkel. Clarembaut a tíz legidősebbhez fordult, ekként szólván:

– Ígérjétek meg nékem és fogadjátok meg esküvel, hogy tizenöt esztendeig védelmezni fogjátok úrnőnket, s minden ügyben – legyen az jogos vagy jogtalan – engedelmeskedni fogtok néki. S amikor majd megszületik a gyermeke, nagy tiszteletet fogtok tanúsítani iránta, és minthogy hűséget fogadtok az úrnőnek, a gyermeke a ti hűbéruratok lesz. Hagyjátok hát el az országot, és adja Isten, hogy olyan helyre érkezzetek, ahol örömet találtok és boldogulni tudtok!

Clarembaut nem dúskált a földi javakban, három öszvér azonban megrakatott arannyal és ezüsttel, s a hercegnét is ellátta mindazzal, amire szüksége volt, majd egy poroszka öszvérré ültette. Nagy volt a siránkozás, amikor eljött a búcsú pillanata, s a gyermekkel viselős úrnő is igencsak bánkódott. A vén Clarembaut szintúgy elszomorodott, s négy hónapig fel sem kelt az ágyából. Éjfél után elhagyták a házat, s Parise hercegné megpillantotta azt a tornyot, ahol felnevelkedett.

– Várjatok meg itt – mondta kísérlőinek –, amíg egy pillantást vetek az én uramra.

– Az Isten szerelmére, úrnőnk – kiáltottak fel Clarembaut fiai –, ha a herceg észrevesz minket, elvesztünk, s mindnyájunknak a fejét veszi.

– Márpedig, látnom kell őt – erősködött a hercegné.

Azzal a nemeshölgy leszállt az öszvérről, és elhaladt a megtermett lovak előtt, akik egymás mellett feküdtek a hercegi palotában, míg végül abba a szobába érkezett, ahol Raymond herceg aludt. Bánatában sokat sírt a herceg, s előtte két vastag viaszgyertya égett. A karcsú termetű nemeshölgy nem mer- te felébreszteni a herceget; gyengéden megcsókolta az arcát, és magához vette aranyszállal díszített kesztyűjét, majd kezét felemelve keresztet vetett, ekként szólván:

– Isten oltalmazzon, Saint-Gilles hercegura! Nagy fájdalomunkra el kellett válnunk egymástól, s amíg élek, nem fogsz többé látni engem!

Amikor a hercegné kilépett az ajtón, sírva fakadt, s a szíve úgy összeszo- rult, hogy a földre roskadt. Miután magához tért, nem mert egy jajszót sem szólni, hanem Isten oltalmába ajánlva férjét, lefelé indult a márványlépcsőn. Amikor a társaihoz ért, azok felsegítették az öszvére, és még virradat előtt kilovagoltak a városból. A kis csapat elhagyta az országot, s a ligeteken és nyílt mezőkön keresztülhaladva sehol sem tartottak pihenőt. Átmentek Senlison és Vermandois-n, egy éjszakát Valenciennes szép városában töltöttek, s másnap reggel Le Quesnoy felé vették útjukat, estére pedig Namurbe érkeztek, ahol megszálltak. Másnap továbbmentek Liège felé, s nem is tudnám elsorolni, mer- re haladtak még. Köln gazdag városához érkezve, bárkákon és hajókon átkeltek a Rajnán. Németföld nagy részén keresztülhaladva egy erdőben Magyarország földjére léptek. (Az erdő nyolc teljes mérföld hosszan terjedt el.) Akkor azon- ban a hercegné oly erős fájdalmat érzett a hasában, hogy száz arany márkáért sem lett volna hajlandó folytatni az útját, és két lombos fa alatt leroskadott a föld- re. Ó, Teremtő Atyám, nem volt mellette asszony, aki segíthetett volna rajta! A Mindenható Istenre bízta hát magát.

X

A nemeshölgy egy fenyőfa árnyékában húzta meg magát, és a Megváltóhoz fohászkodott, aki a vizet borrá változtatta Szent Architeclin¹⁵ menyegzőjén.

– Dicső Megváltó Krisztusom, a Te könyörületedre bízom magam, kinek születése mindenkit végtelen boldogsággal töltött el. Júdas, a hitvány áru- ló azonban harminc ezüstdénárért eladott téged, jó Uram. Ó, magasságos ég, mily felmérhetetlen kincset bocsátott áruba a nyomorult! Marcus és Jonathan azután a lábfejedbe és tenyeredbe szegeket verve keresztre feszített téged, Uram.

¹⁵ A kánai menyegző násznagyának a neve, amely a násznagy latin elnevezéséből származhatott (< *architriclinus* a *Vulgátában*), s akit a középkorban a menyegző vőlegényének véltek. A Krisztus csodatételének – a víz borrá változtatásának – helyt adó menyegző János Evangéliumában olvas- ható leírásában nem szerepel (János 2, 1-12.).

Longinus pedig a lándzsáját oldaladba szúrta, s a lándzsáján lecsorgó tiszta véreddel megtörölve szemét, visszanyerte a szeme világát. Bűneit megbocsátotad, mert a kegyelmedért könyörgött. A nemes szívű Nicodémus a lovagias Józseffel¹⁶ együtt leoldozott Téged a keresztről. S Isten rendelkezése harmadnapon feltámadtál. Miként mindez igaz, s az is, hogy a Szent Szűztől születél, oltalmaz engem, Uram, a bajtól és a veszélytől!

S áldott legyen ama óra, midőn Parise hercegné egy fiút szült.

XI

Áldott legyen hát ama óra, midőn a nemeshölgy az árnyas fa alatt egy fiút szült, kinek jobb vállán egy királyi kereszt¹⁷ volt. A hercegné egy darab fehér vászonba pólyálta a csecsemőt, s így szólt a kíséreihez, akik egy félreeső helyen várakoztak:

– Jöjjenek hát közelebb, jó urak, mert hitemre, egy kis herceg született.

S az újszülöttre tekintve, Clarembaut fiai felettébb bájos gyermeknek találták:

– Gyönyörű kisgyermek vagy, a Mindenható adjon néked jó egészséget! Elmondhatod majd, hogy igen szerény helyen születél. Ám ha a Teremtő Isten életben tart, bosszút állhatsz majd Béranger-n és Herdrén, Samsonon, Alorinon és egész nemzetségükön, midőn halállal lakolnak gonosztettükért. Te leszel az, aki tizennégy várost meghódítasz, akit Magyarország királyának fognak nyilvánítani, s aki máglyán fogod megégettetni Béranger-t és Herdrét, Samsont, Alorint és egész nemzetségüket.

A nemeshölgy az erdőben volt a tíz lovaggal, de még nem tudott velük menni. A lovagok faágakból egy hordágyat készítettek, és arra fektették nagyra becsült úrnőjüket. Egy patak partjára letették a hordágyat, és Parise a patak hús vizében megfürdette gyermekét. A szülés miatt azonban nagy fájdalmai voltak.

Akkor három rabló bukkant fel az erdőben, s rögtön észrevették, hogy a vándorok mily gazdag málhát visznek magukkal. Ha sikerrel járnak, mindet ellophatják tőlük. Egész nap csendben várakoztak, hogy beesteledjék. Parise hercegnő kísérei hűséges és megtermett lovagok lévén résen voltak, és nem

¹⁶ Arimathiai József gazdag jeruzsálemi tanácsúr, és Krisztus titkos tanítványa volt. A keresztre feszítés után Nicodémus segítségével levette a megfeszített Jézust a keresztről, és saját sírboltjába helyeztette (Máté 27, 57–60; Márk 15, 43–46; Lukács 23, 50–53; János 19, 38–42). A középkori Grál-legenda szerint Arimathiai József Longinus lándzsaszúrása után egy kehelyben felfogta Krisztus kiömlő véré, s ez a kehely lényegült át azután a Szent Grállá, amely a korabeli hiedelmek szerint örök boldogságot és üdvösséget nyújt annak, aki megtalálja, s a Grál-történetekben ezért indul el annyi lovag a keresésére.

¹⁷ A „királyi kereszt” – valójában egy anyajegy – annak előrejelzése a kalandénekekben, hogy Parise fiára a királyi méltóság vár.

lophattak el tőlük sem ruházatot, sem lovakat. A sötét éjjelen a rablók a hercegnő fekhelyéhez osontak, hogy ellopják a takaróját. Minthogy azt nem tudták megkaparintani, igencsak feldühödtek. Ott találták azonban a bepólyált csecsemőt. Midőn az úrnő felébredt, körbe tapogatott, s nem találván a gyermekét, kétségbeesetten kiáltotta a társainak:

– Nemesurak, jöjjenek hamar ide, mert hitemre, elrabolták a kisfiamat!

Ennek hallatán nagy fájdalom hasított a lovagok szívébe. Rögtön fáklyát gyújtottak, és keresztül-kasul bejárták az erdőt, de mivel nem találták a kisdedet, visszatértek úrnőjükhöz. Végtelen bánat fogta el a nemesurakat, kezüket tördelték s hajukat tépték, és siratták a gyermeket, akit sehol sem találtak.

– Ó, jaj, Raymond – sóhajtott fel a hercegné –, bizony, elszakadtunk egymástól, s az életben többé már nem látsz engem. A Mindenható Isten oltalmazzon téged, s teljesítse be rajtam akaratát, minthogy elveszítettem a fiamat, akit ő adott nékem. Nem is óhajtom immár az égi fényt és világosságot.

Ezalatt a rablók Magyarország székesfővárosába érkeztek, és ott Hugó király díszes palotájába vitték a kisdedet. Meglátván őket, a király azt kérdezte tőlük, hogy mi járatban jöttek.

– Igaz hitünkre, felséges urunk, semmit sem tudtunk szerezni. Több mint hét hete nem találtunk mást, csak e pólyás csecsemőt, aki legfeljebb egy napja születhetett. Arra kérjük felségedet, hogy kereszteltesse meg, s mi pedig majd felneveljük őt és vigyázunk reá, s amikor majd felnőtt, megtaníttjuk néki a tolvajlás mesterségét.

– Rendben van – mondta a király –, meg fogom kereszteltetni a gyermeket.

Azzal a székesegyházba vitette a kisdedet, s megáldatta és megszenteltette a keresztelőmedencét. Azután mezítelenre vetkőztették a gyermeket, s reá tekintve, a király ily fogadalmat tett Istennek:

– Ó, be szép kisgyermek vagy, s bizonyára előkelő származású is; sújtsdon engem a Mindenható haragja, ha megengedem, hogy felnővén, tolvajlásra add a fejed!

A kisdedet megkeresztelték tehát. A magyar király tartotta keresztvíz alá, aki az Huguet nevet adta néki, s azután nagy gonddal felnevelte. Huguet hamarabb felserdült és felnőtt, mint a vele egykorúak, miként azt a Mindenható Isten rendelte.

Az anyja az erdőben, a lombos fák alatt feküdt. A lovagok minden kívánságát teljesítették, s bőségesen ellátták enni- és innivalóval. Őt mérföldre volt egy város, onnan hozták a bőséges élelmet. Ám nem múlt el egyetlen nap sem, hogy a hercegnét ne fojtogatta volna a sírás. Amidőn eljött az ideje, hogy felkelhetett, így szólt a társaihoz:

– Jó urak, készüljetek az útra; már annyit feküdtem a pusztá földön, hogy sajog tőle az egész oldalam.

S a nemesurak készülődni kezdtek az útra, felmálházták a ruháikat és felszerelésüket, úrnőjüket pedig egy poroszka öszvérré ültették. Elhagyták az erdőt, ahol oly sok időt töltöttek. Az első várkastélyban, melyet út közben találtak, a hercegné hálaadó misét mondatott. Majd meleg fürdőt vett, és megpihent. Négy napot töltöttek a kastélyban, mielőtt ismét útra keltek volna. Nem tudok számot adni az úti állomásaikról, ám végül Kölnbe érkeztek, ahol átkeltek a Rajnán, és beléptek a város kapuján. Egyenesen a Szent Péter székesegyházba mentek, ahol Thierri gróffal, Köln és az egész vidék urával találkoztak. Amikor a nemes hölgy megpillantotta a grófot, ekként köszöntötte:

– Isten oltalmazza kegyelmedet, herceg úr, kit nem tudom, hogyan nevezhetek.

– Hozta Isten, kedves hölgyem! Honnan érkezett kegyed, s kit tisztelhetek a kegyed személyében? Netán zarándok kegyed, aki a Szent Péter székesegyházat szeretné meglátogatni? Úgy látom, igen szép kísérettel érkezett.

– Rögtön megtudja, nagyuram – válaszolta a hercegné. – Száműzött vagyok, s idegen földről jöttem, ahol jó hét hónappal ezelőtt megölték atyámat, s nekem pedig el kellett menekülnöm. Volt egy kisfiam is, akit a minap elraboltak tőlem. Most éppen keresek valakit, akinek vigyázni tudnék a kisleányára vagy a kisfiára: jó dajkája lennék, mivel bőven van tejem.

– A legjobbkor érkezett, kedves hölgyem – mondta a gróf –, mert gondjaira vehetné a legkisebb fiamat, akit Antoine-nak hívnak. A hűbéres lovagjait is gazdag adományokban részesíteném, ha a szolgálatomba óhajtanának lépni.

– Fogadja leghálásabb köszönetemet, nagyuram! – válaszolta a hercegné. – Ha méltóságod óhajlja, tisztességgel fogják szolgálni, mert valamennyien lovagok és derék nemesemberek.

A gróf bekísérte őket a grófi palotába, de előbb még csataméneket és paripákat hozatott nekik. Thierri hitvесе pedig, a fényes arcú grófné nagy megbecsüléssel vette körül Parise hercegnőt. Átadták neki Thierri gróf gyermekét, akit a nemes hölgy nagy gonddal és odaadással táplált. Ekként lett tehát a hercegnőből dajka.

Most búcsút veszünk a hercegnőtől, aki immár megmenekült, valamint a tíz lovagtól, akik a gróf szolgálatába álltak, s Parise fiáról szólunk, akit az erdőben elraboltak. A magyar király igen tisztelettudó ifjúvá nevelte őt. Miután a fiú betöltötte a tizenötödik életévét, először szépirodalmat tanult, amíg felettébb jártas nem lett benne. Majd megtanult táblajátékot játszani és sakkozni is, s nem akadt senki a világon, aki mattot tudott volna neki adni. Jól tudta megülni és

megsarkantyúzni a lovat, s jól kitanulta a lándzsaforgatást és a pajzzsal való védekezést is. Az egész világon nem volt még egy előkelő származású ifjú, aki tizenöt éves korára ily derék és daliás leventévé serdült volna. Isten kivételével a király mindenki másnál jobban szerette őt, s a vacsoránál a főasztalhoz ültette. Miután valamennyien bőségesen ettek és ittak, a szolgálattelvő nemesifjak és az inasok leszedték az asztalokat. Hugó király pedig e szókkal fordult országa nagyjaihoz és királyi rokonságához:

– Figyeljetek reám és hallgassatok meg, jó urak! Én már ősz, öregember vagyok, száz esztendő is elmúltam, és szeretnék immár felhagyni a lovagi élettel. Van egy igen erényes leányom és egy felettebb tiszteletre méltó nevelt fiam, aki – igaz hitemre – igen előkelő család sarja. Ha valamennyien beleegyeztek és jóváhagyjátok, hozzáadom a leányomat, amennyiben feleségül óhajtja őt venni. A nagy értékű koronámat is reá hagyományozom, és ő leszen a királyotok, miután befejezem a földi életem.

Akkor Gontagle de Lausanne emelkedett szólásra; verné meg az Isten, ki kínhalált szenvedett a keresztfán. Ganelonnak, Béranger-nek és Herdrének volt az unokafivére, s Ganelon kedvéért jött Magyarországra, ahol Hugó király az udvarába fogadta, mivel igen jártas volt a jogi ügyekben.

– Hallgasson meg engem, felség – fordult a királyhoz. – Igencsak meglepő dolgot mondott az imént felséged. Vajon nincs felséged udvarában kellő számú herceg és gróf, kik férjes asszonyok¹⁸ fiai és előkelő származásúak, akik közül bármelyikhez nagy tisztességgel hozzáadhatná felséged a leányát? Hiszen nem tudhatja felséged, hogy valójában ki is Huguét, csak az bizonyos, hogy gazfickók találtak reá, de azt nem tudja felséged, ki volt az apja.

– Hitemre, igazat szólt kegyelmed – mondta a király. – Ám az ifjú oly daliás, nemes és elegáns, s oly bátor, merész és jó fegyverforgató, hogy minden földi halandónál jobban szeretem őt.

– Hallgasson meg felséged – folytatta Gontagle. – Ha felséged is beleegyezik, tegyük próbára az ifjút. Hozassa a palotába a három rablót felséged, és küldje el a szállásukra az ifjú Huguét-t. Amikor bealkonyul és besötétedik, minden nehézség nélkül ellophatja majd felséged kincseit. Ha azonban az ifjú nemes jellemű és jó családból való, egy ujjal sem fog nyúlni a felséged pénzérméihez.

– Hitemre – így a király –, igazat szólt kegyelmed. Ám minthogy igen fiatal és kiskorú még, ha meglátja a vert aranyakat és a fénylő ezüstöt, már csak fiatal koránál fogva is csábítást érezhet, hogy elvegyen belőlük, s ezzel nem követ el nagyobb galádságot.

¹⁸ Rejtett utalás Huguét anyjának, Parise-nak ismeretlen és bizonytalan családi állapotára.

– Engedje meg felséged, hogy beszéljek véle – kérte Gontagle a királyt. S az alávaló gazember addig mesterkedett, míg magához nem hívatta a rablókat, s rá nem vette őket, hogy beszéljenek a fiúval, akit azután tüstént fel is kerestek:

– Töltsd velünk az estét, Huguét, s taníts meg minket sakkozni és kockázni; bizonyára jobban értesz e játékokhoz, mint mi.

S a latrok addig hízelegtek a fiúnak, míg az be nem adta a derekát. Miután megvacsoráztak, s a kakasok is elkukorékkolták esti dalukat, azt kérdezték Huguét-től:

– Mondd csak, Huguét, szeretnél annyi kincset, amennyit egy város ér?

– Hát hogyne, szíves örömet – válaszolta a fiú. – Csakhogy én még igen fiatal és kiskorú vagyok, s nem tudnék túl nagy terhet cipelni.

– Ez igaz – jegyezték meg a rablók. – A keresztapád kincsét szeretnénk megszerezni ma éjjel. Négy részre osztjuk majd egymás között, és egész életünkben gazdagok leszünk.

Ezt hallván, Huguét verejtékezni kezdett, és haragjában elsápadt.

– Gazember kurafiai, mire nem vetemednétek! Eszetekbe ne jusson ily galádság, mert ha ép bőrrel kikerülök innét, a nyakatoknál foglak fellógatni titeket!

– Erre ne is gondold – mondták a latrok –, mert drágán megfizetnél érte.

Huguét belátta, hogy nem menekülhet el tőlük, s attól félt, hogy a gazfickók még meg is fojthatnák. Akár akarta, akár nem, velük kellett tartania. A palota falához mentek, melyen egy nagy rést ütöttek, s azon betuszkolták a fiút:

– Keresd meg rögvest a kincseket, Huguét, s ha nem hozod el azokat, készülő a legrosszabbra.

Huguét a kincseskamrába ment tehát, ahol körül sem nézett, csak azt látta, hogy rengeteg arany és ezüst van ott.

– Mily hatalmas és gyönyörű vagyon – kiáltott fel az eszes fiú –, Isten oltalmazza keresztapámat, a nemes királyt, aki összegyűjtötte. Krisztus Urunk, ki kínhalált szenvedett a kereszten, sújtsa le reám, ha csak egyetlen dénárt is elveszek belőle.

Egy kis ládikóban három elefántcsontból faragott és pontokkal ellátott kockát talált, melyeket a kebelébe rejtett, és visszatért a latrokhoz.

– Az Isten szerelmére – mondta nekik – máris visszafordulhattok, mert ma éjjel annyit nyertem, amennyi négy várost megér.

Ennek hallatán a rablók ugyancsak felvidultak. Ámde amikor azt látták, hogy a fiú kezében semmi sincs, csodálkozva kérdezték:

– De mondd csak, Huguét, valójában mit szerezte?

– Szíves örömet – válaszolta az ifjú –, de ígérvétek meg, hogy ti hárman nem kéritek belőle a részetek.

A rablók ezt megígérték, s újból azt kérdezték tőle:

– De mondd csak Huguet, valójában mit szereztél?

– Igaz hitemre, három csodaszép kockát – válaszolta az ifjú. – Itt vannak a kebelemben, ha nem hisztek nekem.

Ezt hallván, a latrok így szóltak:

– Szerencsés csillagzat alatt születtünk! Ez a fiú gazdaggá tesz majd minket; legyen áldott ama óra, mikor elraboltuk őt! Egy esztendő sem telik el, és király lesz belőle.

S amint tehették, a szállására kísérték Huguet-t, ahol elkészítették az ágyát, és szépen lefektették. Alighogy megvirradt, a latrok megjelentek Hugó király színe előtt, és beszámoltak néki, hogy mit végeztek Huguet-vel. Annak hallatán a király felsóhajtott, és Gontagle de Lausanne-t kérte:

– Hallgassa csak kegyelmed is, miként állta ki a próbát a keresztfiam.

– Helyesen cselekedett a fiú, ám ha megengedi felséged, még egyszer próbára tenném. Hozza őt magával holnap felséged a székesegyházba, s ha előkelő származású és rokonságú, ki fog derülni, mely nemesi család sarja.

– Túl sok gondot vesz a nyakába, Gontagle – válaszolta a király. – Ha majd Huguet felnőtt és koronát fog viselni, kegyelmed nem kerülheti el a bitófát. Jól tudott, hogy ki is kegyelmed és kik a felmenői: Béranger és Herdré familiájából származik kegyelmed, s nem is tagadhatja, mennyire hasonlít reájuk.

Ám a hitvány gazember addig kérlete a királyt, míg az megparancsolta az ajtónállóinak, hogy kísérjék Huguet-t a templomba. Azok tüstént felkeresték a fiút, azt mondván néki:

– Jöjjön, kedves Huguet urunk, a keresztatyja óhajt szólni kegyelmeddel. Igen hálás lenne, ha a templomi körmeneten az ő kardját kegyelmed vinné.

Ezt hallván, az ifjú máris készülődni kezdett.

XII

A három rabló is a templomba kísérte Huguet-t, aki, amint belépett, keresztet vetett a homlokára és mellkasára, s illőn köszöntötte Hugó királyt. Majd Gontagle de Lausanne szólalt meg, sújtson le reá Isten haragja.

– Jó urak, ím, halljátok, amit most mondok: ma éjjel betörték Hugó király kincseskamrájába, s többet is elraboltak onnan, mint gondolnánk. Egy értékes kockajátékot is elvittek, s aki netán rejtegetné, azt ki kell közösjük, és halálakor sem nyerhet feloldozást. Ha megtaláljuk a kockákat, rögtön tudni fogjuk, kik törték át a falat, és kik voltak a tolvajok.

Ezt hallván, Huguet felemelte a fejét, és fennhangon így szólt:

– Jó urak, nálam vannak a kockák, ne is keressétek másnál. Akaratom ellenére három tolvaj vitt oda engem, ámde – Isten a tanúm – más kincset nem vettem el. Ha ennél több kárt okoztam, lelkem ne üdvözüljön, s a király húzasson fel a bitófára. Senki mást ne érjen gyanú ez ügyben, mint engem.

XIII

– Jó urak – szólt Huguet –, itt van a három kocka az ujjasomban, megnézhetitek, ha nem hisztek nékem. Ám a kincsekből – Isten a tanúm – egyetlen dénárt sem vettem el. Tegyen vélem Hugó király, amit jónak lát, mert nem tudok mást mondani.

– Kedves keresztfiam – fordult hozzá a király –, okosan cselekedtél! Máris hozzád adom a leányomat, s drága koronát fogok a fejedre helyezni, mert az egész királyságot te fogod örökölni utánam.

– Isten hálálja meg felségednek – mondott köszönetet Huguet a királynak.

Majd halkán azt mormolta:

– Legyek átkozott, ha elveszem a felséged leányát, mielőtt még megtalálnám atyámat, ki engem nemzett. S szülő anyámat sem láttam még, aki a szíve alatt hordott. Bizony, nagy szomorúság tölt el, amikor talált gyermeknek neveznek, s szinte eszemet vesztem, midőn a szerencsétlen nyomorult Huguet-nek szólítanak.

Az uralkodó vizet kéretett a királyi palotában, s miután kezet mostak, vacsorához ültek. A főasztalnál a sudár természetű és fényes arcú Huguet szolgált fel fehér bort egy arany kupában; a válla széles, a dereka karcsú, s a karjai erősek és izmosak voltak. Kissé göndör haja szőke, a tekintete pedig élesebb volt, mint a frissen vedlett sólyomé. Nem volt nála daliásabb lovag az egész keresztény világban.

Miután befejezték a vacsorát, s leszedték az asztalokat, a király egy boltíves terembe ment, ahol a hitvesét és fényes orcájú leányát találta.

– Drága leányom – mondta néki a király –, szeretnék feleségül adni Huguet-hez, nemes és derék keresztfiamhoz.

– Isten hálálja meg felségednek – válaszolta a királyleány.

Huguet egyedül maradt a nagyteremben, s leült az egyik asztalhoz. A vállán lévő keresztre tekintve, így sóhajtott fel:

– Ó, én szerencsétlen nyomorult, ki e keresztet viseli a vállán. Száműzöttként egy másik országból kerültem ide! Ez nem is kereszt, hanem egy démon ábrázata, mely azért ült a vállamra, hogy engem kínozzon.

S nagy fájdalomában az ifjú keserves sírásra fakadt.

Az ország nagyjainak, a hűbéruraknak, grófoknak és főnemeseknek a fiai így szóltak egymás között:

– Joggal érezhetjük felháborítónak, hogy ezt a pimasz jött-mentet kell majd urunknak tekintenünk. Hiszen azt sem tudjuk, ki az apja, és az anyjáról sem hallottunk eddig semmit. Ha elpusztulna, megszabadulnánk tőle, és mi lennénk az ország urai, s hamarost megbékélnénk a királlyal is.

Gontagle fia pedig ekként folytatta:

– Hallgassatok meg, jó urak! Béranger, Herdré, Samson és Ganelon család-jához tartozom, kiket soha nem ért még készületlenül árulás. Idővel én sem cselekedhetek másképp. Hívjuk hát el Huguet-t sakkozni ama mély kamrába, ahol aztán fattyúnak és hazátlan jött-mentnek nevezzük. Amilyen büszke és merész, reánk fog támadni, ámde mindnyájunknál lesz egy éles kés, mellyel menten megölhetjük őt.

Azzal az árulók az ifjút szólították:

– Jer, Huguet, sakkozzál velünk, száz *sout*¹⁹ is nyerhetsz az aranyozott sakk-táblán. S taníthatsz is minket a sakk- és kockajátéokra, melyeket bizonyára jobban ismersz, mint mi.

– Uraim – válaszolt Huguet – mint tudjátok, engem egy másik országból hoztak ide, s nem szeretném, ha erre emlékeztetnétek. A pápára esküszöm, kihez a Vatikánban fohászkodnak, hogy ha közületek valaki gúnyolódna velem vagy nékem nem tetsző dolgot mondana, két hatalmas ütessel válaszolnék neki.

– Ettől nem kell tartanod – mondták a társai –, mert nem mondunk olyat, ami miatt megneheztelnél reánk. Nem fogunk megsérteni, sem megbántani, hanem mindenben szolgálni és tisztelni fogunk téged. A mi urunk leszel, ha Isten így rendelte, s a király is hozzád akarja adni a leányát.

A négy gróf fia addig hízelt Huguet-nek, amíg a kamrába nem csalták, ahol a fiú óvatlanul a sakk-táblához ült. Ha a Megváltó, ki kínhalált szenvedett a kereszten nem oltalmazta volna meg, nem kerülhette volna el a halált. Huguet Garnier herceg²⁰ fiával kezdett el játszani. Mindegyikük száz *sout* tett meg tétnek, amit a fiú egyhamar elnyert, merthogy könnyűszerrel legyőzte ellenfelét.

– Uraim – fordult hozzájuk Huguet –, figyeljetek reám. Tanuljátok meg ama játékokat, amelyeket még nem ismertek; szívesen megmutatom néktek azokat. S egy árva garast sem kérek tőletek.

Midőn a fiú rájuk pillantott, elsápadt, azt látván, hogy késeket húznak elő a ruhájuk ujjából.

– No de, uraim – szólalt meg Huguet –, mi jut eszetekbe? Ha ártottam néktek, kész vagyok azt jóvátenni.

¹⁹ A középkorban a *sou* értékálló ezüstpénz volt (< lat. *solidus*).

²⁰ Hugó magyar király főnemese, az egyik összeesküvő apja.

– Jött-ment kurafi – mondta néki Gontagle fia –, az erdőben találtak téged a rablók, s nem ismered sem nemző apádat, sem szülő anyádat.

– Hitemre, igazat szóltál. Ám ha Isten is úgy akarja, drágán megfizetsz még e sértésekért.

Azzal az ifjú felemelte erős és kemény öklét, és Gontagle fiának a szemei közé sújtott, melyek azon nyomban kifolytak. A többiek késsel a kezükben Huguet-re rontottak, aki a sakktáblával védekezve indult el feléjük. Éles késekkel négy sebet ejtettek az oldalán és a derekán. Huguet azonban nem hagyta elmenekülni őket, és a sakktáblával kettőt is megölt közülük. A negyedik szintén menekülni próbált, ám Huguet utolérte, és a sakktáblával akkora ütést mért reá, hogy az holtan rogyott a kamra közepére.

– Nesze, kurafi, ezért kár volt megszületned!

Akkor egy remek ötlet jutott az eszébe: mielőtt felment volna a palota lépcsőjén, bezárta maga mögött a kamra ajtaját, és a kulcsát bedobta egy ablakon. Jól tudta, hogy a király tüstént elfogatná és felakasztatná, amiért megölte a főurak fiait. Ezért azután Huguet a lóistállóba ment, ahol kiválasztotta a legjobb lovat, melyet felnyergelt és felkantározott. Felkötötte a kardját, és lóra szállt, melyet aransarkantyújával jól megsarkantyúzott. Az ifjú éppen egy kert előtt lovagolt, ahol a király szépséges leányával találkozott, akit feleségül kellett volna vennie. A királylány megragadta Huguet lovának aranyozott zablóját, és udvariasan azt kérdezte tőle:

– Mondja, kedves barátom, hová indul kegyed?

– Tudja meg hát az igazat, kedves kisasszony – válaszolta Huguet. – A palota kamrájában megöltem négy gyilkost, akik éles késekkel az életemre törtek. Mivel azonban valamennyien grófok és előkelő családok fiai, a király nyomban felakasztatna emiatt. Ám én megfogadtam és megesküdtem a Mindenhatónak, hogy két éjszakát nem fogok ugyanazon a helyen eltölteni, s ha baj nélkül el tudok innen menekülni, megkeresem atyámat és anyámat, aki engem szült. Adja át a legszívélyesebb üdvözlétemet a keresztapámnak, és mondja meg néki, hogy miért kellett innen eltávoznom. Isten meg fogja hálálni kegyednek mindama jót, amit velem tett!

Ezt hallván, a királykisasszony keserves sírásra fakadt, s amikor feltekintett, Huguet már el is lovagolt. A király meglátván síró leányát, azt kérdezte tőle:

– Mondd csak, édes leányom, miért sírsz?

– Felséged tiszteletre méltó keresztfia, Huguet itt hagyott minket, mert megölte négy gróf fiát, akik késsel támadtak reá.

– Isten nevére – szólt a király –, az sem érdekelne, ha négyszáz gróf fiat ölt volna meg! Sokkal inkább az fáj nékem, hogy itt hagyott minket.

S azt kiáltotta alattvalóinak:

– Hamar nyergeljete, s menjete után és hozzátok vissza!

Ötven lovag eredt Huguet nyomába, aki ugyancsak megrettent, amikor megpillantotta üldözőit. Sarkantyúba kapta hát ménjét, és átúsztatott egy folyón. A túlsó partra érkezvén, hátranézett, és azt hallotta, hogy a lovagok őt szolítják:

– Jöjjön vissza, Huguet, a keresztatyja óhajt szólni kegyelmeddel; bíznia kell benne, hiszen a keresztszülője.

– Nem óhajtok visszatérni, jó urak. Köszöntsék a nevemben a királyt és feles arcú leányát, kiknek Isten fizesse meg az irántam tanúsított jóságukat.

Azzal a lovagok visszaindultak, Huguet pedig tovalovagolt. A király színe elé érkezve, a lovagok azt mondták néki:

– Az Isten nevére, felséges urunk, nem tudtuk visszahozni a keresztfiát. Szíves üdvözlétét küldi általunk, és arra kéri Istent, hogy hálálja meg felségednek az iránta tanúsított jóságát.

Ennek hallatán Hugó királyt mély szomorúság és bánat töltötte el.

Huguet pedig folytatta útját, s arra a helyre érkezett, ahol megszületett. Ott megállt, s oly fájdalom fogta el, hogy sírásra fakadt.

– Ó, Istenem, Mennyeeknek Ura – sóhajtott fel az ifjú –, soha nem jártam még ebben a sűrű erdőben, s mégis oly fájdalom tölt el, hogy nem tudom visszatartani könnyeimet!

Leszállt a lováról, hogy megpihenjen egy kissé. A patakhoz ment, ahol először megfürdették, s megmosta benne a kezét és az arcát. Majd miután kipihente magát, ismét lóra szállt és ellovagolt. A liget mellett ama kastélyt találta, amelyben anyja misét hallgatott, amikor kijött az erdőből, ahol elrabolták a gyermekét. Huguet ugyanannál a gazdag polgárnál talált szállást, aki hajdan az anyját is elszállásolta. Kifogástalan vendéglátásban volt része, s a lovát is bőségesen ellátták szénával, zabbal és szalmával. Vendéglátója észrevette, hogy Huguet oldalát mindenütt vér borítja, s azt kérdezte tőle:

– Hol sebesült meg, kedves barátom?

– Az az igazság, hogy rablókkal találkoztam az erdőben, akik reám támadtak, és éles késekkel megsebeztek. Ám megvédtem magam, és el tudtam menekülni, s most – Istennek hála – biztonságban vagyok.

– Isten neve legyen áldott, jó uram – fohászzkodott a házigazdája.

Majd gondosan bekötözte a fiú sebeit, s finom fűszeres bort és kiadós vad-sülteket hozatott néki. Miután megvacsoráztak, leszedték az abroszokat, és megágyaztak, hogy a fáradt Huguet lefekhessen aludni. Másnap reggel, amint megvirradt, az ifjú felkelt, s megkereste a lovát, melyet felszerszámozott és felnyergelt. Majd ily szavakkal fordult a házigazdjához:

– Kedves házigazdám, nincs vagyonom, sem pénzem; így hát, jó uram, a fel-
szolgált ételekért és a szíveslátásért fogadja el tőlem ezt a hermelingallért.

– Bolondságot beszél, kedves barátom – válaszolta a házigazda. – Négy teljes
hónap is elmúlhat, míg egyetlen dénárt is elfogadnék kegyedtől. Inkább én adok
kegyednek száz *sout*²¹, ha elfogadja ama nemes hölgy kedvéért, akire olyannyira
hasonlít. Már vagy tizenöt esztendővel ezelőtt érkezett ide a kastélyba tíz derék
lovag kíséretében, kik becsülettel és jó szívvel szolgálták őt. Az erdőben szülési
fájdalmak fogták el, s egy gyönyörű gyermeket szült, akit azonban elraboltak
tőle. Sokáig kellett feküdnie, míg misére jöhetett a kastély kápolnájába.

Ennek hallatán Huguet sírásra fakadt.

– A szent könyörület nevében, mondja meg nekem, kedves házigazdám,
hová ment ama nemes hölgy, akiről kegyelmed szólott?

– Hitemre, nem tudom – felelte a házigazda.

Ezt hallván, Huguet-t elöntötte a verejték. Megkereste a lovát, és Istenhez fo-
hászkodván kengyelbe szállt. Megsarkantyúzta a mént, és megeresztett kantár-
ral kilovagolt a kastélyból. Háromórányi lovaglás után egy útkereszteződéshez
érkezett, ahol négy széles út találkozott, s az ifjú nem tudta eldönteni, hogy
melyiken menjen tovább. A Mindenható Istenhez fohászkodott tehát:

– Dicső Mennyei Atyám, ki kínhalált szenvedtél a kereszten, s a születé-
sor három király, Gáspár, Menyhért és Boldizsár érkezett Betlehembe, hogy
ajándékot adjanak néked. Amiként másik utat mutattál nekik, mint amelyiken
jöttek, hogy elmenekülhessenek Heródes haragja elől, mutasd meg nekem ama
utat, Mennyei Atyám, amelyiken elindulva megtalálhatom apámat és anyámat,
akiket sohasem láttam, hogy emlékezhetnék rájuk.

Akkor Huguet megeresztette lova kantárszárát, és a Köln felé vezető úton
ellovagolt. (Négy nap múltán hallani fog anyjáról.) Naponta oly nagy utakat
tett meg, hogy hamarost Köln csodás városához érkezett, s belépett annak ka-
puján. Meg sem állt, amíg a grófi palotához nem ért, ahol Thierri gróft egy
nagy fenyő alatt találta. Clarembaut tíz fia, aki elkísérte a hercegnét, ugyancsak
szemügyre vette a délceg nemesifjút, aki leszállt jó járású paripájáról. A szája és
az orra az apjáéhoz, a mosolya pedig az anyjáéhoz hasonlított.

– Isten oltalmazza kegyelmedet – köszöntötte a gróft – , kit, nem tudom,
miként nevezetnék!

– Hozta Isten, kedves barátom! Mely országból érkezett kegyelmed?

– Az az igazság, nagyuram – válaszolta Huguet –, hogy Magyarországról jö-
vők, ahol hosszú ideig éltam. Most pedig Franciaországba megyek, hogy teljesítsek

²¹ A középkorban tizenkét dénár (*denier*) ért egy *sout*, húsz *sou* pedig egy fontot (*livre*).

egy megbízást. Isten szent nevére kérem nagyságodat, adjon nékem szállást éjszakára.

– Szíves örömet – mondta Thierry, Köln grófja –, senki kérését nem utasítom el, ha azt illően teszi.

Azzal megparancsolta a lovászának, hogy kösse be Huguet lovát az istállóba, és adjon neki bőségesen búzát, zabot és szénát. Azután a gróf Huguet-vel felment a palota nagytermébe, vizet hozatott, s leültek a főasztalhoz, hogy megvacsorázzanak. Velük volt Parise, a fényes orcájú dajka is. Mialatt a főpohárnok bort és fűszeres italokat szolgáltat fel Huguet-nek, az egyre inkább felkeltette anyja figyelmét. Észrevette, mennyire hasonlít az apjára, ám nem ismerte fel, ami nem csoda, hiszen legalább tizenöt esztendeje nem látta, midőn az erdőben elrabolták tőle. Clarembaut tíz fia is felfigyelt Huguet-re, s azt mondta az egyik a másikkal:

– Nézd csak ezt a leventét: mennyire hasonlít a szája és az orra Raymond hercegére, a mi hitese urunkéra; senki emberfia nem állíthatná, hogy nem az ő rokona.

Miután megvacsoráztak, leszedték az asztalokat, s az ifjú nemesek Huguet-vel együtt – akit figyelmesen kiszolgáltak a vacsoraasztalnál – egy boltíves szobába mentek, ahol egymás mellett leültek kandalló elé. A kamarás akkor azt kiáltotta:

– Akinek zabra van szüksége, az most kérjen!

Huguet azon nyomban elsőként felállt.

– Kedves barátom – mondta neki Thierry gróf –, maradjon vesztge kegyelmed, a lovának a legjobb ellátásban lesz része.

Anyja, a hercegné nem tudta tovább türtöztetni magát, s e szókkal fordult a fiához:

– Mondd csak ifjú, igaz, keresztény hitedre, miként a keresztelőmedencében újjászületél, s a plébános a szent olajjal megkenete a homlokod, ugye nem fogsz engem akarva-akaratlan megtevesztteni?

– Drága úrnőm – válaszolta az ifjú –, nincs okod könnyörögni, mert inkább levágnám az összes végtagomat, mintsem hogy ne az igazat mondjam néked.

– Igaz hitemre – mondta a nemes hölgy –, azért könnyörögtem néked, mert olyanra hasonlít a szád és az orrod egy emberéhez, mint senki másé az egész keresztény világban. Az Istenre kérek, mondd hát meg nékem, mely országban születtél, és ki volt az apád, aki nemzett téged.

Ezt hallván, Huguet keserves sírásra fakadt, s azt válaszolta:

– A színtiszta igazat mondom, úrnőm: soha nem láttam az apámat, aki engem nemzett, sem anyámat, aki engem szült. S a város nevét sem ismerem, ahol

születtem, csak azt tudom, hogy egy erdőben három rabló – Isten büntesse meg őket – elrabolt. Egyenesen Magyarországra vittek, és Hugó király gondjaira bízta, aki megkereszteltetett és felnevelt, majd méneket, hátszlovakat és paripákat adott nékem. A magyar királynak van egy igen tiszteletre méltó leánya, akit hozzám akart adni a fele királyságával együtt, s halála után a koronája is reám szállt volna. Az ország tizenkét nagyurának a fia azonban ezt nem tudta elviselni, s ezért az életemre törtek. Egy napon körülfogtak, hogy eltegyenek láb alól, de én négyet megöltem közülük, és elmenekültem. Most is menekülőben vagyok, sehol sincs maradásom. Keresem apámat, aki nemzett, és anyámat, aki engem szült, ám nem tudom, hol keressem őket. A Mennyei Atya könyörületében bízom, aki majd elvezet hozzájuk.

Ennek hallatán a hercegné a földre roskadt, és négyszer elájult, mielőtt magához tért volna. Örömeiben nevetve így szólt:

– A szent könyörület nevében, csókolj meg, édes gyermekem, hiszen – Isten a tanúm – te az én fiam vagy!

– Tartsa tőlem távol magát, úrnőm! – mondta erre Huguet. – Isten nevében megtiltom, hogy tréfát űzzön belőlem. Azt mondja kegyed, hogy a fia vagyok és a testéből lettem; de miért születtem akkor egy sűrű erdőben, és miért raboltak el engem a tolvajok?

– Drága fiam – válaszolta az anyja –, tudd hát meg az igazat: el kellett hagynom ama országot, ahol születtem.

– Mondja meg az igazat, úrnőm: ki volt az apám, aki engem nemzett? Ám ha fattyú volnék, akkor sem lennék rosszabb, merthogy többet ér egy becsületes fattyú, mint egy házasságból született hitvány ember.

– Édes fiam, tudd hát meg az igazat. Apád, aki feleségül vett és hites társául fogadott, Saint-Gilles hercege, és Raymond-nak hívják. Vauvenice és egy hatalmas birtok ura; övé Valence és Avignon, valamint számos várkastély és város.

– Úrnőm – folytatta Huguet –, mondja meg az igazat: miért űzte el apám kegyedet az országból? Netán megölte az apját vagy a fivérét, vagy talán szégyent hozott öreá? Ily vétkekért szokták száműzni az asszonyokat.

– Édes fiam – válaszolta az anyja –, tudd hát meg az igazat. A herceg udvarában élt a Ganelon rokonságából való Béranger, Herdré és Samson, akik elveszejtették apámat, a tiszteletre méltó Garnier-t, Nanteuil nemes urát. A szépséges és fényes orcájú Aye-nek, Avignon úrnőjének a leánya vagyok, aki oly jóságos volt. A gaz árulók engem is el akartak tenni láb alól, amikor mérgezett almát hoztak nékem ajándékba. Az almával megkínáltam sógoromat, Raymond úr fivérét, Beuve-öt, akit nem sokkal azelőtt ütöttek lovaggá. A szerencsétlen megette az almát, s nyomban kifolyt a szeme, és a szíve kiszakadt a mellkasából.

Akkor a hitvány gazemberek engem vádoltak meg a sógorom elpusztításával, a védőlovagom pedig szándékosan gyávának tette magát, mire a herceg jogosan felakasztatta. Engem azonban mégis száműzött a földjéről, melyet ilyenképpen sohasem örökölhetek. Tíz lovagot vettem magam mellé kísérőnek, akik soha nem árulnak el, hanem becsülettel vigyáznak reám. Ama sűrű erdőbe érkezünk, midőn szülési fájdalmak fogtak el, és megszületem téged, kit rögvest el is raboltak tőlem. S immár tizenöt esztendeje itt élek Thierry úr kastélyában.

E szót hallván, Huguet sírásra fakadt, és zokogva borult anyja nyakába. Clarembaut tíz fia is végtelenül örült, s csókolták és ölelték az ifjút, akárcsak Thierry és hitvese. Antoine, Thierry gróf derék fia szintén a palotába érkezett, s apja Huguet-re mutatva, azt mondta néki:

– Íme, a te dajkád fia, ki oly szeretettel gondoskodott rólad!

Antoine Huguet-hez lépett, s örömében megölelte és megcsókolta.

– Kedves fivérem – mondta néki –, mily szerencsés találkozás. Egy pillanatig se legyenek félelmeid, mert soha egyetlen dénárt sem fogok követelni tőled; az édesanyád oly nagy gonddal vigyázott reám, s a néked szánt tejjel táplált engem. Minden örökségemet meg fogom osztani veled, mert azon az áron nem akarok gazdag lenni, hogy te szegénységben élj.

– Isten legyen néked hálás ezért, jó uram! – válaszolta Huguet. – Anyám jót tett, midőn téged táplált a tejével; ha mással tette volna ezt, annak nem örültem volna. Csak az szomorít el, hogy nagy nyomorúságában dajkáknak kellett állnia.

Ezután e szókkal fordult a grófhoz:

– Isten nevében, ki a kereszten kínhálált szenvedett, arra kérem, nagyuram, hogy jutalmazza meg anyámat a szolgálataiért.

– Szíves örömet – válaszolta Thierry, Köln grófja. – Hűbéradományként egy várkastélyt vagy egy várost adok néki, téged pedig jó szívvel lovaggá ütlek, s összes birtokom udvarnagává teszek.

– Fogadja hálás köszönetem, nagyuram – mondta Huguet –, ám, ha megengedi, mást szeretnék kérni nagyságodtól. Örömömre szolgálna, ha a rendelkezésemre bocsátaná hatszáz vitéz lovagját, és egy esztendeig ellátná őket mindazzal, amire szükségük lenne. A nagyságod fiát, Antoine-t is magammal vinném. Látni szeretném apámat, aki engem nemzett, s felkutatnám ellenségeimet, Samsont, Alorit és a többieket, akik bűnös cselekedeteket követtek el. Persze, ha meg tudom szabadítani tőlük a szülőföldemet, gazdagon megjutalmaznám fivéremet, Antoine-t, kitől soha egyetlen dénárt sem követelnék.

– Szívesen teljesítem kívánságodat – felelte Thierry, Köln grófja.

S a legjobb és legbátrabb fegyveres vitézeit hívatta, akik – fegyverekkel és lovakkal jól ellátva – legalább hatszázan voltak. Antoine is elkészíttette a málháját. Huguet pedig így szólt anyjához:

– Arra kérlek, drága jó anyám, élj boldogan és tisztességben. Én most elmegyek, hogy megkeressem apámat, s ha tehetem, kibékítselek titeket egymással.

– Édes fiam – válaszolta az anyja –, azt kívánom, hogy úgy tiszteljenek, mint a szent keresztet, amelyen a Mi Urunk kínhalált szenvedett, s az Istenre kérlek, ne feledkezz meg rólam.

– Ezt mondanod sem kell, jó anyám.

S amikor elhagyták, Kölnt, valamennyien sok könnyet hullattak. Thierry és lovagjai elkísérték őket, s a búcsúzáskor a gróf megcsókolta fiát és a tiszteletre méltó Huguet-t.

XIV

Huguet és tejtestvére, Antoine, s a lovagjaik vidáman és jókedvűen lovagoltak. Ám most halljatok, jó urak és leventék, egy másik történetet, mely tetszésekre lészen, minthogy elbúcsúznak Huguet-től és Antoine-tól, s Raymond-ról és az álnok Béranger-ről fogunk szólni.

Az árulók addig mesterkedtek, s jobbra és balra annyi ajándékot osztottak szét, hogy a herceggel elvetették Béranger leányát, aki Vauvenice vártornyt és a legjobb földeket kapta meg nászajándékul. Ekként semmizték ki a tiszteletre méltó hercegnőt, akit a herceg igazságtalanul száműzött országából. Az ősz Clarembaut-hoz, ki oly jó állapotban volt, hogy még lóra is szállhatott, egy hírnök érkezett, és azt jelentette meg néki:

– Az Isten szerelmére, Clarembaut uram, kijátszottak minket: ma veszi feleségül Raymond herceg Béranger leányát.

Ezt hallván, Clarembaut szinte esztette. Magához vette a négy fiát és vagy húsz lovagot, kik a rokonságához tartoztak és a hűbéresei voltak, s a nemesúr addig meg sem állt, amíg a székesegyházhoz nem érkezett. Amint megpillantotta a herceget, tüstént kérdőre vonta:

– Azt kell látnom, nagyuram, hogy éppen házasságra lép Béranger leányával? Megtiltom nagyságodnak, hogy egy talpalatnyi földdarabot is átengedjen néki, mivelhogy az a tiszteletre méltó Parise hercegnő jogos öröksége, akit nagyságod igazságtalanul elűdözött országából. Viselős volt egy gyermekkel, aki bármely pillanatban megszülethetett. S valóban meg is szülte a fiát, aki igen derék ifjúvá serdült, s egy napon letaszítja majd Herdrét és Béranger-t, s egész familiájukat elűzi. S hasonlóképpen, püspök úr, tiszteletörségednek is megtiltom, hogy összeadja őket, s ha erre mégis hajlandó

lenne a székesegyház bármelyik klerikusa vagy papja, drágán megfizet tet-téért!

E szót hallván, ugyancsak megrémültek az egyházi emberek, s azt mon-dták egymásnak:

– Jól rászedtek minket! Ha engedelmeskedünk a hercegnek, mindnyájunkat elítélnék.

XV

– Figyeljen reám, nagyuram – szólta Clarembaut. – Jogtalanul és sértő módon cselekszik nagyságod, ha feleségül veszi e nemes hölgyet. A kegyelmed irán-ti hűségem nevében megtiltom, hogy elvegye őt. S ha tiltásom ellenére mégis elveszi a hölgyet, a fejével játszik, akárcsak számos híve az udvarban, miként az itt jelenlévő Béranger és Herdré is.

Ennek hallatán Béranger-t nagy rémület fogta el.

– Nagyuram – fordult a herceghez –, hitemre, ez a vénség egy hitvány áru-ló, s ha méltóságod is úgy akarja, menten levágom éles vienne-i kardommal²², s nem kell tovább elviselnünk a gyalázatosságát.

– Fékezze a haragját, Béranger – válaszolta a herceg –, Clarembaut derék ne-mesember, s azt hiszem, igaza van; ha ellene fordul, kegyelmednek abból csak szégyene és bosszúsága származik.

Ezt hallván (gondoljátok, hogy nem vette zokon?), Béranger egyszerre rájött, hogy a herceg már nem kedveli őt, s halkán azt suttogta:

– Ha ép bőrrel megmenekülök innen, drágán megfizet érte.

XVI

– Nagyuram – szólta Clarembaut a herceghez –, azt kell látnom, hogy éppen házasságra lép Béranger leányával; megtiltom kegyelmednek, hogy ily tisztes-ségben részesítse őt, s egy talpalatnyi földet is átengedjen néki.

– Hagyjon engem békében, Clarembaut uram; a kegyelmed kedvéért nem fogok visszalépni e házasságtól.

– Felettébb elszomorít ez engem, nagyuram – válaszolta Clarembaut.

Azzal elhagyta a hercegi palotát, és hazatért a hűs lovaggal, akit magával vitt. Ím, halljátok hát, miként cselekedett a nemesúr. Az elkövetkező héten útra készült, s minden vagyonát összecsomagoltatta és felmálházta. Majd fogta

²² A Dauphinée tartományban található Vienne városában készült kardok, kopják és lándzsák hí-resek voltak a középkorban (már a *Roland-ének*ben is vienne-i kardokkal harcoltak Nagy Károly vitézei).

a négy fiát és hűbéres alattvalóit, s útra kelt Vauvenice-ból. Egy régi sík térségen építtetett egy várat, melyet vastag falak és várárcok vettek körül, s egy magas tornyot is felhúzatott, mely minden ostromnak ellenállt; a várkapu elé pedig egy felvonóhidat helyeztetett, s körös-körül mindenütt vízzel árasztották el a mély várárcot. A vár körüli nagy térség bővelkedett ligetekben és patakokban. A várkastélynak nem kellett félnie egyetlen földi halandótól sem, minthogy csak egy bejárata volt, melyet gondosan őriztek. Miután a várat ilyen jól megépítették, Neuve Ferté-nek²³ nevezték el. Az ősz Clarembaut igen bölcs döntést hozott: háznépét a kastélyba telepítette, majd minden hűbéres alattvalójának megüzente, hogy aki birtokra és javakra akar szert tenni, az keresse fel őt. Végül több mint hétszáz fegyverforgató vitéz gyűlt össze Clarembaut várában. S akkor az idős nemesúr pusztító hadjáratot indított Raymond herceg, Samson, Alori és rokonságuk ellen, megakadályozva, hogy azok feldúljanak várakat és városokat. Senki, lett légyen az klerikus vagy felszentelt pap, nem menekülhetett haragja elől. Azért dúlta és pusztította végig a vidéket, hogy egyetlen lakója se merjen ott maradni.

Most pedig Huguet-ről és testvéréről, a derék és vitéz Antoine-ról szólunk, akik Kölnből, a fényes grófi udvarból indultak útnak. Áthatoltak az ardennes-i erdőkön, keresztülmentek Champagne-on és Burgundián, s meg sem álltak, amíg Gascogne-ba²⁴ nem érkeztek. Fegyveresekkel találkoztak, akik éppen el akarták hagyni a tartományt, s Huguet megkérdezte tőlük:

- Mi történt, uraim? Miért menekülnek innen?
- Tudja meg, jó uram, hogy az egész vidéket feldúlják és pusztítják.
- S ki teszi ezt? – csodálkozott Huguet. – Ne titkolják el előttem.
- Clarembaut, egy szenilis vénember, verné meg az Isten! Legyen átkozott ama óra, amikor megszületett! A herceg összes várát, városát, vártornyt vagy egyéb erősségét lerombolja.

– S miért teszi ezt? – kérdezte Huguet. – Netán igazságot óhajt szolgáltatni?

– Úgy hiszem, igen, jó uram; tudja hát meg az igazat kegyelmed. Volt egy úrnőnk, a fényes arcú Parise hercegnő, aki Garnier-nak, Nanteuil város urának volt a leánya. A nagyurat álnokul meggyilkolta Béranger és Herdré, valamint Morillon rokonsága, s azután a hercegnőt is el akarták tenni láb alól. Egy nagy kosár mérgezett almát ajándékoztak neki, melyből a nemes hölgy adott sógorának, az ifjú Beuve-nek is, aki óvatlanul evett az almából, s azon nyomban kifolyt

²³ 'Új Erődítménynek'.

²⁴ Valójában Provence-ba; a szerző vagy a másoló földrajzi ismeretei pontatlanok.

a szeme, és a szíve kiszakadt a mellkasából. Majd az alávaló gazemberek megvádolták a hercegnőt, akinek a védőlovagja szándékosan gyávának mutatkozott. Noha a herceg derekasán viselkedett és felkötötte a lovagot, mégis száműzte a hercegnőt az országából, ki ilyképpen minden örökségét elveszítette, s nem örökölhét sem várkastélyt, sem várost, sem mezővárost sem falvakat. Az árulók addig gyötörték a derék herceget, míg az feleségül nem vette Béranger leányát. Clarembaut, a szenilis vénember pedig, ki Neuve Ferté-ben várat építtetett, hadjáratot indított a herceg, Béranger és Herdré ellen. Százezer ördög vette őt védelmébe, ami ellen semmit sem tehetünk. Forduljanak vissza, s kerüljék el őt kegyelmetek. Ha a vénember itt találja kegyelmeteket, mindenüktől megfosztja.

– Uram, Istenem! – sóhajtott fel Huguet –, hol található ez az erősség?

– Hitemre, jó uram, ha erre elindulnak, a ligetek és a patakok között találni fognak egy erős várkastélyt, melybe egyetlen földi halandó sem juthat be.

Huguet akkor magához hívatta Clarembaut tíz fiát, s így szólt hozzájuk:

– Induljanak kegyelmetek lóhalálában Neuve Ferté-be, s mondják meg tiszteletre méltó atyjuknak, Clarembaut-nak, ha hajlandó oly ellátásban részesíteni minket, hogy tisztességgel megéljünk belőle, jó szívvel csatlakozunk hozzá, és segíteni fogjuk a hadjáratában.

– Szíves örömet megmondjuk – válaszolta a tíz fiú.

– Ámde, jó urak – folytatta Huguet – ígérjék meg nékem, hogy addig nem mondanak rólunk többet atyjuknak, sem senki emberfiának, amíg arra parancsot nem adunk kegyelmeteknek.

A lovagok megígérték és megfogadták, hogy így tesznek, s máris útnak indultak. Meg sem álltak az erősségig, és a főkapun belovagoltak a várkastélyba. Az apjukat, ki ősz öreg és legyengült volt, valamint négy vitéz fivérüket a felvonóhíd előtt találták. Az újonnan érkezettek végiglovagoltak a városon, hogy szállást keressenek maguknak, ám lovagi felszerelésekre nem volt szükségük, mivel erős sisakot viseltek, kemény pajzsaik és lándzsáik, s harcedzett csataménjeik voltak. Clarembaut látta, miként jönnek be a várba a felvonóhídon át az Huguet által küldött fiai, de minthogy legalább tizenöt esztendeje nem találkozott velük, nem ismerte fel őket. Amint észrevette a lovagokat, sírásra fakadt, mert bábkik lettek légyenek is, nagyon megörült nekik. Midőn a fivérek szép sorban belovagoltak a várba, Girard, ki a legidősebb volt közöttük, illőn üdvözölte Clarembaut-t:

– Isten adjon jó egészséget nagyságodnak, herceg úr, kinek nem ismerem a nevét.

– Isten hozta, lovag úr – köszöntötte Clarembaut –, kerüljön beljebb. Honnan, mely országból, és mi végett jött kegyelmed?

– Tudja meg hát méltóságod – válaszolta Girard –, hogy Köln fényes városából jöttünk két tiszteletre méltó nemesifjúval. A messze távolban hallottunk ama hadjáratról, melyet méltóságod vitézül vív Raymond herceggel. Hatszázan érkezünk, valamennyien jól felfegyverzett lovagok, s ha hajlandó oly ellátásban részesíteni minket méltóságod, hogy tisztességgel megéljünk belőle, jó szívvel csatlakozunk méltóságodhoz.

– Csakhogy már nem tudok mit felajánlani kegyelmeteknek – mondta Clarembaut. – A herceg oly ádáz harcot folytat ellenem, hogy nem maradt ép-ségben sem váram, sem városom.

– Ily képtelenséget sem hallottam még, jó uram! – jegyezte meg a hitvese. – Vajon nincs bőven vára és városa, gazdag apátsága és birtoka, hatalmas vártornya és erőssége Raymond hercegnek? Annyit szerezhetnek meg belőlük, amennyit csak tudnak, adja hát azokat kegyelmed hűbérbe a nemesuraknak.

– E körülményekre tekintettel, hölgyem – mondta Clarembaut –, elfogadom a segítségüket.

E szavak hallatán a követségbe érkezett Clarembaut fiak elhagyták a kastélyt, s visszatértek Huguet-hez, aki tüstént megkérdezte tőlük:

– Találkoztak kegyelmetek az atyjukkal?

– Igen, jó urunk; felfogadja kegyelmedet és kíséretét, s a herceg, Herdré és Béranger javaiból annyit adományoz kegyelmeteknek, amennyit csak meg tudnak szerezni.

– Légy áldott Uram, Istenem! – fohászkodott Huguet –, amiért ekként számíthatok hűbéreseim hű szolgálatára.

S amint tehették, belovagoltak a városba, hogy szállást keressenek maguknak. Huguet és Antoine Clarembaut fiaival a palotába ment, ahol kedvesen köszöntötték a nemesurat és hitvesét.

– Árulja el nekünk, kedves nagyuram – fordult Huguet Clarembaut-hoz –, ugyan mi okból folytat kegyelmed harcot a herceg ellen? Azt hallottam, hogy ő a kegyelmed hűbérura; persze, ha jogosan teszi ezt kegyelmed, akkor vitézül küzd az igazáért, ám ha jogtalanul, akkor nagy hibát követ el. Senkinek sem szabad törvényes ura ellen harcolnia, hacsak azt jó okkal nem teszi.

– Tudja hát meg az igazat, jó uram – mondta Clarembaut. – Volt egy úrnő, a fényes arcú Parise hercegnő, aki Raymond hercegnek volt a tiszteletre méltó hitvese. Atyját álnokul meggyilkolta Béranger és Herdré, valamint Morillon rokonsága. Azután a hercegnőt is el akarták tenni láb alól, s egy nagy kosár mérgezett almát ajándékoztak néki, melyből a nemes hölgy adott sógorának, az ifjú Beuve-nek is, aki óvatlanul evett belőle, s azon nyomban kifolyt a szeme, és a szíve kiszakadt a mellkasából. Majd az alávaló

gazemberek megvádolták a hercegnőt, akinek a védőlovagja szándékosan gyávának mutatkozott. Noha a herceg derekasan viselkedett és felkötötte, mégis száműzte hitvesét az országból, ki ilyképpen minden örökségét elveszítette. Megbízta a fiaimat, kik valamennyien felszerelkezett lovagok, hogy vigyázzanak reá, de már vagy tizenöt esztendeje nem láttam őket; nem tudom megmondani, hol lehetne megtalálni őket, pedig nagy szükségem volna reájuk, hogy befejezhessem a hadjáratom. Ám majdcsak megsegít az Isten az ő jósága folytán.

Akkor egy hétszáz lovagból álló csapat tűnt fel Neuve Ferté előtt, kiket Béranger és Herdré, valamint Morillon és rokonsága vezetett oda. Fekete zománcsal borított kopjáikkal dörömbölni kezdtek a kapukon, és Clarembaut-t szólították:

– Hé, öreg, jöjj elő! Innen nem menekülhetsz, hiába is reménykedsz!

A kiáltás hallatán Clarembaut a földig hajolt, és Huguet-t kérdezte:

– Légy oly jó, kedves barátom, mondd meg nékem, kik ezek a lovagok, akik odakünn kiáltoznak?

– Béranger és unokafivére, Herdré, nagyuram.

S ekként szólván, Huguet kérlelni kezdte Clarembaut-t:

– Az Istenre kérem, nagyuram, üssön lovaggá engem és fivéremet, a tiszteletre méltó Antoine-t, mivelhogy eddig még nem voltunk azok.

– Szíves örömet, kedves uram – válaszolta Clarembaut –, de azt hiszem, szemrehányás érheti, amiért egy szenilis öregembertől fogadott el fegyvereket.

– Ezzel ne is törődjön, nagyuram – mondta Huguet –, nagy csapásokat fogok én osztani a kegyelmed szívessége folytán.

Azzal felnyitottak egy nagy ládát, melyet egy öszvér szállított oda, s láncingeket, drágakövekkel ékesített sisakokat és aranyozott markolatú, drága kardokat vettek ki belőle. A két ifjú fényes, fehér láncinget öltött, a fejére drágakövekkel ékes sisakot erősített, Clarembaut pedig jó éles kardot kötött az oldalukra. Majd Szent Honorátus nevében mindkettőjüket gyengéden tarkón legyintette²⁵.

– Istenem, Uram, ha szent jóságodban megsegítesz engem – fohászkodott Huguet –, Béranger és Herdré hamarost megtapasztalja lovagi kiválóságomat.

S a csatlósainak azt kiáltotta:

– Rajta, üttessétek ti is lovaggá magatokat!

Azok így is tettek, majd fogták a fegyvereiket és pajzsukat, s lóra szálltak. Azután Clarembaut tíz fiát szólította Huguet:

²⁵ A „lovaggá ütés” kifejezés ebből a tarkóra mért szertartásos kis ütésből ered.

– A ti védelmetekre bízom Antoine-t, fényes tekintetű kölni fivéremet, kit ép-ségben kell visszavinnem atyjához, Thierry grófhhoz. Ha elveszíteném őt, nagy árat fizetnék érte.

– Szívesen vigyázunk reá – ígérték meg Clarembaut fiai.

XVII

Clarembaut és valamennyi vitéze jól felfegyverkeztek, s jókedvűen és vidáman kivonultak a várból. A várfalak és a lörések mögé íjászok és számszerűjászok álltak, a várkapu előtt pedig a gyalogos polgárok gyülekeztek, kiknek fegyverei jó erős, acélhegyű alabárdok és nagy kerek pajzsok voltak. Megesküdtek Istenre, a Mennye Urára, hogy ha szembetalálják magukat Béranger harcosaival, egy sem fog közülük gyáván meghátrálni. Clarembaut és lovagai tehát rendezett sorokban a bezárt várkapukhoz vonultak. Mindkét oldalon legalább tízezer harcos állt készen a küzdelemre. Huguet akkor e szókkal fordult a vitéz Clarembaut-hoz:

– Nagyuram, mutassa meg nékem Béranger-t, aki elüldözte országából a hercegnőt.

– Hitemre, szívesen megteszem, jó uram – válaszolta Clarembaut. – Ő az amott teljes fegyverzetben, ki egy acélszürke csataménen lovagol, a kantárja csatja és a sisakja színarany, s egy hatalmas zászlós kopját emel a magasba. Akik pedig utána jönnek, az Herdré, az unokaöccse, valamint a többi gyilkos, Samson, Aloris és Forcon de Morillon. Ők üldözték el úrnőmet a hazájából.

– Istenemre mondom – szólta Huguet –, jól ismerem valamennyit; ha a közepükbe tudok férközni, nem egyet levágok közülük.

XVIII

– Jer ide, Kölni Antoine – szólította fivérét Huguet. – Hiába hívtak engem a száműzött, nyomorult Huguet-nek, most mégis meg tudom mutatni néked ama gaz árulókat, akik elűzték jó anyámat a hazájából. Melyikükkel akarsz megküzdeni és megvívni?

– Hitemre – válaszolt Antoine – Herdrével fogok megküzdeni; ha Isten és a Szent Kereszt is úgy akarja, amelyen Jézust megfeszítették, mindkét oldalába beledöföm a lándzsámat.

– Én pedig Béranger-re támadok – mondta az eszes Huguet.

Az árulók jól megnézték maguknak az ifjakat.

– Figyelmezz reám, Herdré – szólalt meg akkor Béranger. – Úgy látom, fegyveres zsoldosok szegődtek Clarembaut-hoz. Én majd az elsőre támadok, ki egy sávos pajzsot tart maga előtt.

XIX

Kölni Antoine megeresztette csataménje kantárját, és Béranger unokaöccsére, Herdrére támadt. Az arany gombja felett átdöfte a pajzsát, és szétszaggatta fehér láncingét, majd, amíg a lándzsája ép volt, letaszította őt csataménjéről. Azután azt kiáltotta:

– Üssétek őket, kölni lovagok! Innen nem menekülhetnek a hitvány gazemberek, akik elüldözték a hercegnőt hazájából! Van egy igen kiváló fia, ki velem egyidős, s felettebb vitéz lovag.

XX

Vauvenice-i Huguet megeresztette ménje kantárszárát, s hatalmas csapást mért Béranger sávós pajzsára, melyet ripityára tört az aranygombja felett; lándzsájával szétszaggatta fehér láncingét, és átdöfte a mellkasát, majd, amíg a fegyvere ép volt, letaszította őt a lováról. Azután azt kiáltotta:

– Üssétek őket, kölni lovagok! Innen nem menekülhetnek az álnok gazfickók, akik elűzték jó anyámat a hazájából. Van egy igen kiváló fia, ki velem egyidős, s felettebb vitéz lovag²⁶, aki bosszút fog állni Béranger-n és Herdrén, valamint Morillon-on és egész rokonságán!

Ádáz és iszonyatos ütközet kezdődött akkor, melyben számtalan lándzsát törtek össze, számtalan pajzsot döftek át és számtalan láncinget szaggattak szét, s megannyi nemes lovag lelte halálát vagy zuhant a földre, beleit vonszolván. A harcmezőn fűrge csatamének rohangáltak, melyekről durván letaszították lovasaikat. Clarembaut is ott küzdött teljes fegyverzetben négy, szintén jól felfegyverkezett fiával; csak négyről tudta, hogy véle harcolnak, s ez még elszántabbá tette. Huguet pedig azt kiáltotta:

– Üssétek őket, kölni lovagok! Nem menekülhetnek meg az álnok gazfickók!

XXI

Ádáz viadal, hatalmas küzdelem dúlt a csatamezőn. Béranger és társa, Herdré ismét lóra ült, noha súlyosan megsebesült, verje meg őket Isten még nagyobb bajjal! Igyekeztek elkerülni a mészárlást, s az árulók sorai felbomlottak, kik fennhanganon kiáltoztak. Clarembaut és tizennégy fia reájuk támadt, és nagy erővel a várfalakon kívülre szorította őket. Antoine hátrafordult, és kiáltozni kezdett:

²⁶ Antoine szavainak szó szerinti ismétlésével a névtelen szerző egyrészt kétségkívül önironikus szándékot kölcsönöz Huguet megnyilatkozásának, másrészt ezzel is hangsúlyozza az „egyívású tejestvérek” testi és lelki hasonlóságát.

– Az Isten szerelmére, ne futamodjatok meg, vitéz és nemes lovagok! Sújtsa Isten átokkal azt, aki most megfutamodik a harc elől!

E büszke szavak mindannyiukba lelket öntöttek, s támadásuk során százötven ellenfelüket megölték, és legalább harmincat foglyul ejtettek közülük. A heves küzdelem nagy mészárlásba torkollott; a sisakokat és pajzsokat szétzúzták, minek folytán fülek és karok hullottak mindenfelé. A vár főkapuja előtt volt a legádázabb a küzdelem; Huguet azt kiáltotta:

– Üssétek őket, kölni lovagok!

S Antoine bátor lovagként megfutamította ellenfeleit, és hatalmas lendülettel a sík mezőre szorította őket.

XXII

Ádáz harc és heves ütközet zajlott a csatamezőn. Béranger harcosai elszántak és félelmetesek voltak, ám a várból kitámadó gyalogos katonák, polgárok, íjászok és számszeríjászok egészen a főkapuig szorították vissza őket. Az árulók közül húsz lovagot levágtak, húszat pedig foglyként magukkal hurcoltak. Megölték Rogont, a főtanácsnokot, ki Herdré unokaöccse és Béranger unokatestvére volt. A többiek riadtan elmenekültek, nyomukban Huguet-vel és a rettenthetetlen Antoine-nal, kik egészen Vauvenice-ig üldözték őket. Ott behatoltak a várba, leszálltak a lovukról, s foglyul ejtettek és lefegyvereztek ötven lovagot, kiket egy mély tömlöcbe zártak. Fehér páncélingekre, zöld sisakokra és tüzes csataménekre tettek így szert. Azután vizet kértek a kézmosáshoz, és leültek vacsorázni.

Herdré csapata semmit nem ért el: megfutamították és Vauvenice-ig üldözték őket. A lóhalálában vágatató árulók a vár fokán találták herceget, aki mellett ott ült hitvese is, Béranger leánya. Raymond herceg tüstént észrevette, hogy a pajzsaitak átlyuggatták és sodronyingeiket teljesen szétszaggatták, s tüzes csataménjeik pedig vérben úsztak. Meg is kérdezte tőlük:

– Honnan jöttök, ördögfattyai?

– Eleven ördögök üldöztek minket idáig, nagyurunk. Neuve Fertébe mentünk harcolni azzal a szándékkal, hogy kiűzzük onnan a vén Clarembaut-t. Ám tudtommal legalább négyezer gyalogos harcos és fegyvernök érkezett oda, akik eleven ördögökként támadtak, s tüzes villámként sújtottak le reánk. Átkozott legyen az a négy, aki elsőként csapott le reánk! Megölték Rogont, derék tanácsnokunkat, tiszteletre méltó és nemes unokaöcsénket, s foglyul ejtettek és magukkal vittek ötven lovagunkat; bizony, nagy szégyenben maradunk, ha nem tudjuk megbosszulni őket.

Ezt hallván, a herceg kis híján esztét veszítette; az égből lakozó, Magasságos Istenre megesküdött, hogy, mielőtt a nap leszállna, kemény ostromot indít Clarembaut ellen és súlyos veszteséget okoz neki.

XXIII

A herceg szemlét tartott összes alattvalója fölött, akik közül sokat sebek borítottak, s fegyvereik véresek voltak az oldalukon. Megesküdött a Megváltóra, ki a keresztfán kínhalt szenvedett, hogy megostromolja Clarembaut-t Neuve Fertében. Magához hívatta a város elöljáróját, Richer-t, aki tüstént meg is jelent a színe előtt.

– Hallgasson meg, főbíró uram – szólt hozzá a herceg. – Miként kegyelmed is tudja, Clarembaut harcot indított ellenem, s nem maradt már váram, sem városom, sem vártornyszor, sem őrhelyem, melyet ne rontott volna le, és kiket foglyul ejt, azok is mind megrokkantak a csatában. Harcosai pedig kíméletlenül dúlják birtokaimat és földjeimet. Holnap reggel indulok Neuve Ferté ellen, hozzá hát magával kegyelmed is a város összes polgárát.

Richer főbíró azonban azt felelte a hercegnek:

– Nem tehetem, nagyuram, Isten engem úgy segéljen! A Szentatyára mondom, kihez a Vatikánban fohászkodnak, ha méltóságod kiteszi a lábát Vauvenice-ből, soha az életben nem fog oda visszatérni. Mi nem vagyunk méltóságod hűbéres alattvalói, hiába is gondolja azt; nagyságod egy lombárdiai, aki Lombardiában született²⁷. Méltóságod hitszegést követett el úrnőmmel szemben, midőn igazságtalanul elűzte őt hazájából, s elbitorolta tőle minden birtokát és örökségét.

E szöveget hallván, a herceg úgy érezte, hogy esztét veszti.

– Nagyuram – szólalt meg Béranger –, az Istenre kérem, fogassa el eme hitvány polgárt, és vésesse tüstént a fejét.

– Erre ne is gondoljon, Béranger! – mondta a herceg. – A polgároknak igazuk van, a szent könyörületre mondom, mivelhogy álnok és hitszegő módon bántam velük. Igaztalanul száműztem hites társamat a hazájából, s csoda, hogy ezt mindmáig el tudtam viselni.

Akkor a herceg pecsétetes leveleket íratott, melyekkel összehívta minden alattvalóját, s két héten belül össze is gyűlt hétszázezer²⁸ hűbérese. Összegöngyölítették

²⁷ A főbíró állítása nem Raymond herceg származására vonatkozhat, mivel a szerző a kalandének elején (és később is több helyütt) megemlíti, hogy Saint-Gilles-nek volt a „hercege”; a „lombárdiai” jelzőt számos *chanson de geste*-ben használták „mohó, harácsoló” pejoratív jelentéssel, így a mi kalandénkünkben is.

²⁸ Nyilvánvaló költői túlzás.

sátraikat és pavilonjaikat, s vidáman és boldogan elhagyták Vauvenice-t, hogy egyenesen Neuve Ferté felé vegyék útjukat.

Ám halljátok, miként cselekedtek a város polgárai: kiválasztottak nyolcvanat a város legvitézesebb és legkiválóbb leventéi közül, kiknek jó fegyvereik és szügpáncéllal védett, remek lovaik voltak. Clarembaut pedig elküldte őket Neuve Fertébe, ahová még a herceg előtt megérkeztek. Halljátok azt is, mit tett a főbíró: kétszáz hű polgárral erővel és csellel bevették a vártornyot, s az azt védő összes gyalogos harcost ártalmatlanná tették és megölték. Majd elfogták a herceg hitvesét, Herdré unokahúgát, a hitvány áruló Béranger leányát. Az öve alatt megkurtították ruháját, s hajfűrtjeit pedig kíméletlenül lenyírták; azután négy gazfickónak kiszolgáltatták, és irgalom nélkül kiűzték a városból. A gyalogosok kapitányának, ki a herceg bizalmasa volt, megcsonkították ajkait és orrát, s levágták a jobb kezét. Majd felültették egy szürke gebére, s az összes szentre megeskették, hogy nem áll meg panaszt tenni a hercegnek. A kapitány elhagyta hát a szép várost, s addig sarkantyúzta a gebéjét, amíg utol nem érte a herceget egy domboldalon. Mikor a herceg azt látta, hogy mily szörnyű állapotban van a harcosa, menten megkérdezte tőle:

– Ki bánt el veled ily csúful?

– Richer főbíró és az emberei, nagyuram. Bevették méltóságod vártornyát, ahová már soha nem térhet vissza, a hitvesét pedig szégyenszemre kiűzték a városból.

Ezt hallván, a herceg kis híján esztét veszítette. Megragadta aranyozott markolatú kardját, s azzal Béranger fejére akart sújtani.

– Nagy kárt okoztál nekem, Béranger – mondta a herceg –, miattad vesztettem el a váramat és városomat. Oktalanságot cselekedtem, amikor hittem néked, s most sem előre, sem hátra nem vezet többé utam.

– Figyelmezzem reám, nagyuram – válaszolta Béranger. – Több mint három-ezer lovagja áll fegyverben méltóságodnak, kikkel még ma megostromolhatja Neuve Fertét.

Az agg Clarembaut befejezén ebédjét, felállt az asztaltól, s Huguet-vel és a derék Antoine-nal az oldalan kikönyökölt palotája márványablakába. Vauvenice erős városa felé tekintve észrevették, hogy a herceg közeledik feléjük hatalmas seregével. Meglátván őket, Clarembaut sűrű könnyekre fakadt.

– Hagyjon fel a siránkozással, nagyuram – mondta neki Huguet.

– Jó uram – így Clarembaut –, nem tudok szembeszállni a herceggel és hatalmas seregével. Azt hiszem, még el sem múlik dél, s máris a haláloamat okozza; ha erőnek erejével foglyul ejt, bizton a fejemet veszi.

– Cseppet se féljen, nagyuram – nyugtatta meg Clarembaut-t Huguet. – Hitemre, amellyel minden nemesember iránt viseltetnem kell, mielőtt még a herceg felállíthatná pavilonjait és sátraikat, Antoine-nal együtt számos ütet fogunk váltani velük. Rajta, jó urak, máris vegyétek magatokhoz a fegyvereiteket!

Kölni Antoine fegyverkezett fel elsőként, majd az idős Clarembaut is fegyverbe szólította alattvalóit, s szép sorban kivonultak az erős várból. Ekkor ért oda vágóban és teljes fegyverzetben a herceg, s harcosai végig a mezőn felállították pavilonjaikat, sátraikat és rögtönzött szállásaikat.

Kölni Huguet azt kérdezte Clarembaut-tól:

– Árulja el nékem igaz lelkére, nagyuram, melyikük Raymond herceg, kit olyannyira fél nagyságod?

– Könnyen meg tudom mutatni kegyelmednek, jó uram – válaszolta Clarembaut. – Ott láthatja őt ama páncéllal védett csataménen, ezüsttel kockázott, ívelt pajzsával a nyakában és hatalmas, hadilobogós kopjával a kezében. Becsületes nemesúr ő, nincs oka kételkedni ebben, s „jó fegyverekkel küzd, ha ilyeneket adnak néki”. A hitvány árulók kicsalták a várából, s ezért akarunk szerint kell cselekednie.

– Nos hát, jól megnéztem magamnak – jegyezte meg Huguet. – Jöjj ide, Kölni Antoine! Most már meg tudom mutatni néked az apámat; soha nem láttam őt, mióta megszülettem. Vágtass feléje és hívd ki párviadalra, fivérem uram, ám ügyelj arra, nehogy megöld őt!

– Isten ments! – kiáltotta Antoine. – Ha megölném a szülő apádat, biztosra vehetem, hogy örökre meggyűlölnél, és felelősségre vonnál engem. Inkább te támadd meg őt, ki jobban bízatsz magadban.

– Hitemre, igazat szóltál – jelentette ki Huguet. – Hiszen Isten tiltja, hogy ártalmára legyek, akárcsak ő nékem, midőn párviadalra kelünk egymással.

Azzal Huguet megsarkantyúzta csataménjét, és sarkantyúját az aranycsatájáig a ló két oldalába mélyesztette, hogy gyorsabb vágásra serkentse. Aranyozott pajzsát pedig maga elé tartotta.

Ezt látván, Raymond Herdrét szólította.

– Figyelmezzem reám, nagyuram – szólt közbe Béranger. – Felismerem a két ádáz harcost, aki a minap megsebesített engem és Herdrét. A díszes öltözetek viselő, ki elől vágat, nékem szegezte fekete zománccal bevont kopjáját, a másik pedig megölte Rogon udvarnagynkat.

– Igaz hitemre – mondta a herceg –, hiszen szinte még gyermek; ha sikerül foglyul ejtenem, biztosan nem remélhet örökséget, ami nagy kárára léssen, mert egészen csinos levante.

Magasságos ég, mily remekül üli meg vágatató lovát! A pajzsát is oly keményen tartja, mintha a mellkasára szögezték volna! Nem tudom, mi fog történni, de már most jobban kedvelem, mint bárki emberfiát.

Azzal a herceg aranyozott sarkantyújával megsarkantyúzta ménjét, Huguet pedig megeresztett kantárral vágatni kezdett feléje. Amikor apja közelébe ért, Jézushoz fohászkodott:

– Uram Istenem, Mennyei Atyám, ki a keresztfán kínhalált szenvedtél, s a Szűzanyától nyertél alázatot, szent jószággal óvj meg engem attól, hogy megöljem vagy ártalmára legyek tulajdon apámnak!

A herceg heves támadást indított, s nagy ütést mért Huguet peremes pajzsára. Huguet egy hatalmas csapással válaszolt néki, és lándzsája teljes erejével letaszította ménjéről, majd megragadta a ló aranyozott zablóját.

– Ne kíméld őket, Kölni Antoine, nemes lovag! – kiáltotta. – Esküszöm, nem menekülhetnek meg a hétpróbás gazemberek, akik igaztalanul elűzték úrnőnket a hazájából. Bizony, van néki egy fia, egy derék és bátor vitéz, aki ellátja a bajját Béranger-nak és Herdrének, akárcsak Morillonnak és egész pereputtyának.

A herceg igencsak megdöbbsent, midőn meghallotta, hogy a hitveséről esik szó. Antoine-nak nem szállt inába a bátorsága; aranyozott pajzsával védve magát, Herdrére támadt, s átdöfve annak pajzsát, szétzúzva lánclingét, és testébe mártva aranyozott kopjáját, letaszította lováról, majd azt kiáltotta harcosainak:

– Üssétek őket, vitéz lovagok!

Akkor Clarembaut és hűbéres lovagjai, valamint tizennégy, sisakot viselő fia teljes erővel belevetették magukat a küzdelembe, melynél ádázabbról és kíméletlenebből még senki sem hallott. E heves harcot látván, a herceg felettébb megrémült, és azt óhajtotta, bárcsak a kastélyában maradhatott volna.

XXIV

Az agg Clarembaut és tizennégy, zöld sisakot viselő fia belevetette tehát magát a csatába, melynek hevessége a tetőpontjára hágott. Raymond herceg talpra állt, és fennhangon azt kérdezte Huguet-től:

– Mondd csak, lovag, ki az én csataménemet vezeted, igaz hitedre, mellyel a Mennyei dicső Urának tartozol, hol találkozta ama nemes hölggyel, akiről az imént szóltál?

– Álnok áruló – válaszolta Huguet –, nagyon is jól ismerem őt. Van néki egy igen tiszteletre méltó fia, akit alig két hónapja ütöttek lovaggá, s ő fogja ellátni a bajját Herdrének és Béranger-nak, akárcsak Morillonnak, kit verjen meg az Isten!

E szót hallván, a herceg sírva fakadt a meghatottságtól.

- Nagyuram – szólalt meg Huguet –, azzal a feltétellel visszaadom kegyelmednek a csataménjét, hogy ha majd szükségét látom, az udvarában igazságságosan fog megítélni engem, és törvényes lovagjának fog tekinteni.

- Fogadja hálás köszönetemet, lovag úr – válaszolta a herceg.

Azzal a herceg újból lóra szállt, és Huguet tartotta néki a kengyelt. Clarembaut és harcra kész fiai pedig, valamint a zöld sisakos kölni lovagok nagy kedvvel vetették magukat az ütközetbe. Számtalan lándzsa és pajzs tört ott darabokra, s számtalan erős és fényes láncinget szaggattak szét, és mennyi jó lovag hanyatlott le a földre, támolyogva és beleit vonszolva. Hatalmas csatazaj és lármahallatszott mindenfelől. Herdré csapata igencsak megfogyatkozott, oly sok harcosa lelte ott halálát vagy vált harcképtelenné, s a kiömlő vérüktől piroslott az egész csatatér. Ezt látván, a herceg kis híján esztétette; sarkon fordult hát, és menekülőre fogta.

XXV

Ádáz harc és heves küzdelem zajlott a csatamezőn. Antoine az első sorokban harcolt, és Milonra²⁹, Aiglant urára támadt. A szívét kettéhasította a mellkasában, és lándzsájával holtan taszította le lováról. Huguet és Clarembaut is keményen küzdött; sok lovat, fegyverzetet, fehér láncinget és erős, fényes sisakot zsákmányoltak, valamint harminc foglyot ejtettek, s vittek magukkal. Valamennyien a várkastélyukba vonultak, s jól bezárták a kapukat maguk mögött. A herceg egy zöldellő fenyő alatt táborozott, s minden oldalról ostromot indított a várkastély ellen.

XXVI

A herceg, aki pavilonokat, sátrakat és ideiglenes szállásokat állíttatott fel, minden oldalról ostrom alá vette a várost. Huguet, Clarembaut, a derék Antoine és a többiek a színtiszta márvánnyal keretezett ablakhoz mentek.

- Figyeljenek reám, jó urak – szóló Clarembaut. – A herceg a hitvány áruló Béranger-val, Herdrével és Morillon kiterjedt rokonságával egyetemben ádáz ostromot indított ellenünk. S egyhamar nem hagynak fel vele, míg az egész várost teljesen le nem rombolják. Ha foglyul ejt minket, a halál fiai leszünk, hiszen senki emberfiától nem remélhetünk segítséget. Ha akadna egy rátermett és okos hírvivő, akivel üzenetet küldhetnének a hercegnek, békét kérnék tőle, ha hajlandó lenne azt megkötni velem.

- Ha óhajtja nagyságod – szólalt meg Antoine –, én elmegyek hozzá.

²⁹ Az egyik áruló lovag.

- Örömömre szolgálna, kedves barátom – válaszolta Clarembaut.

- Legyen hát a követünk, fivérem uram – mondta a bölcs Huguet –, és ügyeljen arra, hogy okosan szóljon.

Akkor Antoine lóra szállt, és teljes fegyverzetben kilovagolt a városból, s addig meg sem állt, míg Raymond sátrához nem érkezett. A herceg és előkelő kísérete éppen asztalnál ült, amikor Antoine megjelent előtte, és illően köszöntötte:

- Dicső Urunk, ki a Szentháromságban létezik, oltalmazza és üdvöztse a herceget, ha nem lát okot arra, hogy gyűlöljön minket; ha viszont nincs bizalommal irántunk, Isten haragja sújtson le reá!

A herceg dühösen és szemrehányóan tekintett az ifjú lovagra:

- A Szentháromság Istene hozzon átkot a fejedre, barátom!

- Inkább a tiédre – válaszolt Antoine –, mint hitvány esküszegőre! Figyeljen hát reám, Saint-Gilles hercege. Az ősz Clarembaut azt üzeni méltóságodnak általam, hogy ha békét akarna kötni véle, ő kész ugyanezt tenni méltóságoddal. S többre becsülheti ezért, mint bárki más földi halandót.

Antoine őszintén és alázattal fordult a herceghez, aki azonban haraggal és gőgösen válaszolt néki:

- Átkozott légyen Clarembaut, amiért ezt üzente nekem, akárcsak te, amiért elhoztad az üzenetét! Menj, és mondd meg Clarembaut-nak, ha életben maradok, már levágták ama faágat, amelyre felkötötték!

XXVII

Hallván, miként fenyegetik és mily rútul gyalázzák Clarembaut-t, Antoine csak ennyit mondott:

- Az ily tanácsot jobb nem megfogadni, nagyuram.

Akkor a szolgák kezdték behordani az ételeket. Egyikük egy nyárson süttöt pávát hozott, s így szólt Antoine-hoz:

- Menj innen, lovag, semmi dolgunk hitvány hírnökökkel.

- Barátom, már csak az a szokása a te fajtádnak, hogy uradhoz hasonlóan te is gőgösen és fennhéjázón viselkedsz.

E szavak hallatán nagy haragra gerjedt az udvarnag, s jobb öklével Antoine fejére sújtott, és annak vére teljesen elborította duplaszemű fehér láncingét. Ennek láttán az ifjút előntötte a düh, és kirántva kardját, akkora ütést mért a gazfickó fejére, hogy agyveleje a lába elé hullott. Azután színarany sarkantyújával megsarkantyúzta ménjét, és a herceg szeme láttára megölt három lovagot.

- Ne hagyjátok, hogy élve elmeneküljön! – kiáltotta a herceg.

Azzal egész sajtokat és kenyereket, valamint nagy húsdarabokat és acélkéseket hajigáltak Antoine után; Isten azonban megővta, és nem érte bántódás.

Akkor felharsant egy kürt, s a várbeliek valamennyien fegyvert ragadtak, és elszánnan üldözőbe vették az ifjú leventét. Ő azonban Clarembaut várának kapuja előtt sem állt meg, ahonnan vitéz lovagokként kitörték a várvédők, hogy erős lándzsáikkal megvédelmezzék Antoine-t. A herceg csatlósai kudarcot vallottak; közülük tízennégyet foglyul ejtettek és a vár tömlőcébe vetettek Clarembaut harcosai.

XXVIII

Az ősz Clarembaut fegyveres vitézeivel visszatért várába, ahol az eszes Huguet e szókkal fordult hozzá:

- Hallgasson meg engem, nagyuram. Legyen rá gondja, hogy harcosai legyenek jól felfegyverkezve, mert tüstént kimentünk a várból. Ha Isten is úgy akarja, ki a kereszten kínhalált szenvedett, az ostromlók nagy része még ma elesik. Támadjuk meg őket elszánt lendülettel, és sújtsatok le reájuk karddal és lándzsával.

- Ezt fogjuk tenni – válaszoltak egybehangzóan a többiek.

Azzal a várvédők szélesebben kimentek a várból, és amíg Raymond táborához nem értek, nem fogták vissza lovaik kantárját, s szétdúlták a pavilonokat és a terjedelmes sátrakat. Amíg a herceg katonái nem vonultak hadba, nem vették magukhoz fegyvereiket, s a támadók így több mint tízszekérnyit megöltek közülük. Majd az ádáz ütközetben számtalan kopjanyelet összetörték és számtalan kerek pajzsot átdőfték, s rengeteg hitvány áruló hevert holtan a földön, kiknek lelkét a pokolba vitték az ördögök.

A herceg is menekülre fogta, s megeresztette ménje kantárszárát. Antoine üldözőbe vette egy völgyben, s amikor utolérte, azt kiáltotta:

- Kölni Szent Péter! Segíts meg, Istenem! – s oly rettenetes ütést mért a fejére, hogy a nagyúr nyomban lebucskázott a mezőre.

A herceg azonban újfent aranyozott nyergébe szállt, és továbbmenekült a sík mezőn. Herdré, Béranger és rokonságuk anyai embert veszítettek, hogy megszámolni sem tudták őket, s addig meg sem álltak, míg Vauvenice-ba nem értek. Clarembaut vitézei sem maradtak azonban vesztég, hanem gazdag zsákmányra tettek szert alant a csatamezőn harci ménekben és paripákban, a rengeteg kerek pajzsban, lancingben és sisakban, valamint tömött málhákban, mielőtt visszatértek volna Neuve Fertébe.

XXIX

Raymond herceg, Herdré, Béranger és a többi gazember visszament tehát Vauvenice-ba. A feldühödött városlakók azonban lándzsáikkal és fegyvereikkel bátran szembeszálltak velük. Raymond herceg akkor azt kiáltotta nekik:

– Segítsetek rajtam, jó urak! A vén Clarembaut romlásba dönt engem; meg sem tudom számlálni, hány harcosomat pusztította már el. Van két vitéz lovagja, akik az oroslánál is félelmetesebbek; az egyikük visszaadta nékem aragóniai csataménemet, miután letaszított a lóról a homokos földre. Felhagytunk hát az ostrommal, akár tetszik ez egyeseknek, akár nem.

– Adjunk ezért hálát Istenünknek – sóhajtottak fel a polgárok. – Nem kétséges, hogy méltóságod nem járt el becsületes ember módjára. Őrizkedjék hát tőlünk méltóságod, mert mindnyájuktól megvonjuk bizalmunkat.

Azzal köveket kezdtek el dobálni feléjük, valamint íjakkal és számszeríjakkal nyilazták őket. Ezt látván, a herceget páni félelem fogta el; társaival együtt meghátrált, és sebtében felállította vezéri sátrát, majd csatlósáival minden oldalról körülvette a várost.

XXX

Most búcsút veszünk a hercegtől, ma már nem esik róla több szó. Clarembaut vitézei gazdag zsákmánnyal tértek meg Neuve Fertébe, s Huguet e szókkal fordult a nagyúrhoz:

– Vegye magához méltóságod mindeme javakat, és ossza el azokat vitéz lovagjai és főurai között. Ama lovagok közül, akik engem elkísértek a csatába, egy sem tart igényt egyetlen vert dénárra sem.

Ezt hallván, Clarembaut így sóhajtott fel:

– Ó, Magasságos Isten, ki a kereszten kínhalált szenvedtél, vajon hol lehet házája ennek az ifjúnak, kibe ennyi méltóság szorult?

Azután a tíz fiára emelte tekintetét, s rögtön felismerte Girard-t, a legidősebbet.

– Figyelj reám, ifjú lovag! Már négy hónapja álltok a szolgálatomban, és még semmit sem kértetek tőlem szolgálatotok fejében, s azt sem tudom, mely országban születetek.

– Hallja hát az igazat, nagyuram – válaszolta Girard –, Kölnből, a híres városból jöttünk kegyelmed szolgálatára.

– Hitemre, nem mondasz igazat! Ti az én tíz fiam vagytok, az Isten nevére mondom, rögtön felismertelek titeket. Úrnőm, a fényes arcú hercegnő védelmével bíztalak meg titeket, ám a Szentatyára mondom, akihez a Vatikánban foháskodnak, ha a hercegnő ezt megcáfolja, még ma minden végtagjaitokat levágatom!

S Clarembaut azt kiáltotta csatlósainak:

– Nosza, tüstént fogjátok el ezen ifjút!

Ennek hallatán Girard nagyot sóhajtott, s e szókkal fordult Huguet-hez:

- Az Isten szerelmére, fivérem uram, mentsen meg engem! Uram Atyám, nem maradhat hát titokban, kik vagyunk.

Azzal tüstént Clarembaut lába elé borult:

- Drága apám uram, a kegyelmed fiai vagyunk, ez a színtiszta igazság. Látja amottan azt a nemrég lovaggá ütött ifjút? A fényes arcú úrnőnk szülötte ő.

Nagy örömeire szolgált Clarembaut-nak, amit hallott, s örömeiben négyszer is elájult. Miután magához tért, Huguét lábához borult, és a kegyelméért esedezett:

- Jóságos ifjú, áldott légyen ama csillagzat, mely alatt születél! A szent könyörületesség nevében, békülj meg atyáddal, ki igaztalanul hadat visel ellenem, feldúlja földemet, és temérdek szenvedést okozott már nekem.

- Magasságos Ég - kiáltott fel Huguét -, ki hallott már ilyet! - Ugyan miként szolgáltathatnak igazságot bármely földi halandónak, amikor egy árva dénárom sincs a hazámban?

- Ki az az ifjú levente, aki az imént felajánlotta neked a segítségét? - kérdezte Clarembaut. - Felettébb nemes szívű és vitéz lovag, ki a csatában oly bátran küzd, akár a vadkan, s a szavai pedig jólneveltségről és eszességről tanúskodnak.

- Nos, nagyuram - válaszolta Huguét -, hallja hát nagyságod az igazat.

Azzal Huguét az igazsághoz híven elmesélte Clarembaut-nak, miként szülte meg és mosdatta meg őt az anyja, s azután miként rabolták el a szülőanyjától az erdőben, és vitték el Magyarországra, Hugó királyhoz, s később miként menekült el onnan, midőn az életére törtek, és nyomorúságában miként lett dajka az anyja.

- Ó, Uram Istenem - sóhajtott fel Clarembaut -, menten elhagy a józan eszem annak hallatán, hogy úrnőmnnek dajkaságra kellett adnia a fejét.

XXXI

- Nyugodjon meg, nagyuram, s hallgasson meg engem - mondta néki Huguét. - Hozzunk inkább megfelelő döntést arról, hogy miként tudnánk árthatlatlanná tenni Herdrét és Béranger-t.

- Isten bizonyára segítségünkre lesz - válaszolta Clarembaut.

Akkor egy lovag érkezett vágtában Vauvenice-ból, akit Richer főbíró uraság küldött.

- Méltóságos uram - fordult Clarembaut-hoz -, a nemes Richer főbíró úr azt üzeni általam kegyelmednek, hogy nagy szükségében siessen a segítségére, mivel Raymond herceg ezer lovaggal ostrom alá vette a városát, s jogos szemrehányás illetheti, ha nem segíti meg őt.

Clarembaut Huguét-re tekintett, s azt kérdezte tőle:

- Az Isten szent nevére, ifjú lovag, mitévők legyünk? Azt üzeni a főbíró, hogy a segítségünkre van szükségé.

- Készülődjétek lovagok! – felelte Huguet.

Így is tettek valamennyien, majd rendezett sorokban kivonultak a városból, és egyenesen Vauvenice felé lovagoltak, ahová a Mindenható Isten vezette őket.

Raymond herceg hajnalhasadtával felkelt, s Herdré és Béranger alvezéreit hívatta:

- Vegyétek magatokhoz a fegyvereiteket, nemes lovagok, mert Clarembaut ellen vonulunk, hogy feldúljuk földjeit, s alattvalóit megkötözött foglyokként idehozzuk, városa hölgyeit és hajadonjait pedig megbecstelenítsük. Clarembaut-t, akárcsak a vitéz Antoine-t és összes lovagját felköttem és elevenen megnyúzatom.

Antoine akkor észrevette a herceg előfutárait, akik élelemmel és zsákmánnyal megrakodva számos vitéz lovagot hurcoltak magukkal.

- Fivérem uram – szólt Huguet-nek –, nézze csak ezen előfutárokat, mily rengeteg élelmet és zsákmányt visznek magukkal!

- Rajta, jó fivérem, támadjuk hát meg őket! – kiáltotta Huguet.

Antoine száz lovaggal tüstént rájuk is rontott, s ádáz küzdelem kezdődött, melyben számtalan tüzes csatamén drága nyergéből hullott a földre lovasa, s megannyi vitéz harcos lelte halálát. Ellenfeleik nem tudták tartani magukat, s valamennyien menekülöre fogták a széles, sík mezőn. Antoine azonban nem tágitott, hanem üldözőbe vette őket.

XXXII

Nem volt hát maradásuk az előfutároknak, kiket Antoine megeresztett kántárszárral üldözött.

- Ne kíméljétek őket, vitéz kölni lovagok! – kiáltotta.

Ádáz és kíméletlen küzdelmet vívtak, melyben számtalan kopjanyelet törtek ripityára és számtalan kerek pajzsot döftek át, s megannyi nyakvédő láncinget és sisakot zúztak szét. Az előfutárok nem tudván védekezni, megszabadultak zsákmányuktól, és lóhalálában elmenekültek, Antoine azonban negyven foglyot ejtett közülük.

A menekülők meg sem álltak, míg Vauvenice-ba, a herceg és udvarának színe elé nem értek. Raymond herceg nyomban azt kérdezte tőlük, miként álltak helyt az ütközetben, az előfutárok pedig ezt válaszolták néki és az udvar nagyjainak:

- Éppen zsákmánnyal megrakodva tértünk vissza, amikor nem tudom, mily eleven ördögök termettek ott, és figyelmeztették a vén Clarembaut-t

jövetelünkről; akkor rajtunk ütöttek, és elvették tőlünk a zsákmányunkat, méltóságod negyven harcosát pedig magukkal hurcolták. Az Isten szerelmére, hagyjon fel méltóságod a háborúskodással, különben még szégyenben marad és halálát leli!

Ezt hallván, a herceg kis híján esztétette.

Antoine pedig megérkezett a szekérnyi zsákmánnyal, minek láttán Huguet és Clarembaut azt kérdezte tőle:

- Magasságos Ég, honnan szerezte kegyelmed e holmikát, Antoine?

- Szavamra, rajtaütöttem az előfutárokon, és így tettem szert számos csataménre és paripára, s mint láthatják kegyelmetek, negyven foglyot is ejtettem. Keressük fel hát a herceget a táborában és a sátrában, s vegyük rá, hogy kése-delem nélkül hagyjon fel a város ostromával. Ha abbahagyja az ostromot, nem kell többé tartanunk tőle.

- Hitemre, ne tegyék ezt kegyelmetek – szólalt meg Clarembaut. – A herceg, mint tudják, Huguet apja, s ha hajlandó lenne megbékelni velünk, bizony, tisztelnünk és szolgálunk kellene őt.

Amint Clarembaut elmondta e szavakat, Neuve Ferté felé vették útjukat, s azon az éjjelen napkeltéig aludtak.

Amint reggel felkelt, Saint-Gilles hercege elé egy paripát vezettek, melyre felülvén a nevezetes város kapujához lovagolt, majd magához hívatta Richer főbíró urat és a város legtekintélyesebb polgárait. Mellette ült hitvese is, Béranger-nak, a hitetlen árulónak a leánya és Herdrének az unokahúga. Akkor a herceg előtt megjelent Antoine és a vitéz Girard, s Antoine ekként köszöntötte a nagyurat:

- A Szentháromság dicső és kegyes Istene oltalmazza és üdvöztse a herceg urat; ám ha nincs bennünk bizodalma, sújtsa őt átkával az Egek Ura!

- Inkább te kockáztatod Isten haragját, szép ifjú levante – válaszolta a herceg.

- Kegyeskedjék meghallgatni engem, Saint-Gilles herceg úr. Az a nemes-hölgy, ki méltóságod mellett foglal helyet, netán a méltóságod hitvese?

- Igaz hitemre, ő bizony a hitvesem – jelentette ki a herceg.

- Ó, Magasságos Isten – kiáltott fel Antoine –, ki kínhalált szenvedtél a kereszten! Vajon létezik kerek e világon olyan férfi, aki feleségül vehetne egy másik nőt, amikor az első hitvese még életben van? Kölmben hallottam egy nemes-hölgyről, akit a fényes arcú Parise-nak hívnak. Van néki egy bátor és vitéz fia, ki velem egykorú, és nem nagyobb, mint én, s akit alig egy esztendeje ütöttek lovaggá. Nagy félelmet kelt ő Béranger-ban és Herdrében, kiket el akar pusztítani, akárcsak népes rokonságukat.

Ennek hallatán a herceg egészen elsápadt, s azt kérdezte Antoine-tól:

- Mondd csak, kedves barátom, valóban igazat szólnsz?

– A fejemre esküszöm, nagyuram, hogy a színtiszta igazat mondom.

Béranger és unokatestvére, Herdré igencsak döbbsen nézett Antoine-ra.

– Nemes herceg – szólalt meg Béranger –, netán azt gondolja méltóságod, hogy igazat szól ez a semmirekellő? Nagy oktalanságot követ el méltóságod, ha egy szavát is elhiszi. Nemrég mesélte egyik hű csatlósom, akinek szavában teljesen megbízom, hogy Párizsban találkozott méltóságod első feleségével, aki egyáltalán nem tartóztatja meg magát a férfaktól, hanem szajhaként adja oda magát nékik a környező ligetekben és erdőkben³⁰. Kétszer is odaadja magát egy vert dénárért.

E szöveget hallván, Antoine kis híján eszt veszítette; jobb kezével megragadta összes bajsztát, s a nagyurak színe előtt kitépett belőle három szálát³¹. Majd így szólott Béranger-hoz:

– Hazudsz, alávaló áruló! Átkozott légyen a herceg is, amiért kevélységében eltúri, hogy hites feleségét ekként gyalázzák és sértéssé! Vajon nem ő birto-kolja-e a hercegnő minden földjét és örökségét, amikor a sajátja egy vert dénárt sem ér? S ezáltal nem tette-e hitszegőkké alattvalóit az úrnőjük iránt?

E szavak hallatán máris ott termett Herdré kezében egy hatalmas husánggal, mellyel Antoine fejére készült lesújtani. Girard azonban előrelépett, hogy elrántsa Antoine-t. Herdré megragadta az ifjú hermelinprémes köpenyét, s a vállszíja csatjaig felhasította azt. Ezt látván, Antoine-t féktelen düh fogta el, s a hajánál fogva a földre lökte Herdrét. Béranger akkor Antoine-ra vetette magát, ámde Girard akkorát sújtott reá faragott botjával, hogy a lovag a herceg lába elé zuhant. A hihetetlen és veszélyes összetűzésnek a herceg vetett véget, ki harsányan azt kiáltotta:

– Francia honi Szent Dénesre és Szent Honorátusra³² esküszöm, márpedig nem lesz itt ma sem harc, sem verekezés!

³⁰ A középkorban az erdőket, ligeteket nemcsak az üldözötteket és menekülőket befogadó „*locus amoenus*”-oknak, hanem a bűnözők búvóhelyének is tekintették (ld. – többek között – *Római Florence és a magyar királyfiak*, ELTE Eötvös József Collegium, ford. Förföldi Gábor, Gyuris Kata, Márkus Virág, Szabics Imre, Budapest, 2015, 142.)

³¹ A szöveg kiadója, May Plouzeau szerint Antoine „bajusztépésének” szimbolikus gesztusértéke lehet. Más gesztáénekek tanúsága szerint (*Raoul de Cambrai*, *Gerbert de Metz*, *Doon de la Roche*) a hűbéres egy kis pálcza vagy szalmaszál eltörésével, esetleg a mentéje prémjéből kitépett szőrszálakkal jelezte hűbérurának a vazallusi kötelék megszakítását. Jelen esetben, minthogy Antoine-t és Béranger-t nem fűzi egymáshoz hűbéri viszony, az ifjú kölni lovag különös gesztusát inkább egy Béranger elleni kihívásnak szánja (*I. m.*, II, 424-425.).

³² Szent Dénes Párizs érseke és védőszentje volt, akit a pogány Decius császár alatt a Kr. u. III. században a mai Montmartre helyén lefejeztek; a tiszteletére emelt székesegyházban temették el a francia királyok többségét. Szent Honorátus Amiens püspöke volt a VI. században, aki csak égi sugallatra fogadta el a püspöki méltóságot. Kultusza előbb Pikárdiában, majd egész Észak-Franciaországban és Párizsban is elterjedt.

Antoine erre a herceg elé lépett, ekként szólván:

- Hallgasson meg engem, nagyuram. Az ősz szakállú Clarembaut arra kéri méltóságodat, kegyeskedjék fegyverszünetet elrendelni, hogy kiegyezhessenek egymással; ha valamiképpen békét tudna kötni méltósággal, szíves örömet hajlandó lenne erre.

- Jó szívvel beleegyezem – válaszolta a herceg.

- Akkor viszont méltóztassék erről garanciát adni – szólott közbe Girard –, hogy megőrizhessem hitelemet és tekintélyemet Clarembaut előtt. Isten nem teremtett még két földi halandót, kik ne akasztottak volna tengelyt amiatt, hogy nem kellő formában és módon tettek ígéretet egymásnak.

A herceg ígéretet és fogadalmat tett tehát nékik, hogy Clarembaut-nak sem jövedelekor, sem távozásakor nem lesz semmi oka a félelemre.

Antoine és Girard akkor elhagyták a hercegi udvart, és meg sem álltak, amíg Neuve Fertébe nem érkeztek. Midőn Huguét meglátta Antoine-t, tüstént azt kérdezte tőle:

- Kedves fivérem, ki hasította fel ily rondán az ujjasát?

- Igaz hitemre, Béranger és unokafivére, Herdré.

- Ó, Magasságos Ég – kiáltotta Huguét –, nem vagyok a józan eszemnél, ha a saját földemen bárki emberfiát nem vagyok képes megvédelmezni!

- Fivérem uram – folytatta Antoine –, figyeljen reám kegyelmed. Atyja ura azt üzeni általam, hogy beszélni óhajt kegyelmeddel, valamint a nemes és bölcs Clarembaut-val. Esküvel fogadta meg, hogy sem jövetelünkkor, sem távozásunkkor semmilyen bántódás nem fog érni minket.

- Nos hát, uraim – szólott Clarembaut –, máris készülődjünk!

S úgy is tettek valamennyien: magukhoz vették vértjeiket és fegyvereiket, s lóra szállván, kilovagoltak a városból. Az ősz szakállú Clarembaut vezette őket, és meg sem álltak, amíg Vauvenice-ba nem értek. Egy város közeli erdőben hagyván harcosait, a nagyúr azt mondta nékik:

- Hallgassatok meg, uraim! Én most Huguét-vel, a vitéz Antoine-nal és mind a tizennégy bátor fiammal bemegyek a nevezetes városba. Kegyelmetek mindannyian derék vitézek, kiket a Szentháromság Istene nevében arra kérek, ha a palotából kürtszót hallanak felhangzani, bizton tudhatják, hogy veszélybe kerültem.

- Semmi oka ne legyen az aggodalomra, nagyurunk – felelték amazok.

Azzal az ősz bajszú és szakállú Clarembaut Huguét-vel és Antoine-nal, a két vitéz lovaggal, valamint tizennégy bátor fiával elindult a hercegi palota felé. Midőn Vauvenice-ba érkeztek, felmentek a palotába, ahol aranyozott termében találták a herceget oldalán nemes hitvesével, Béranger-val, Hervieuvel, Sansonnal és Herdrével.

– Dicső Mennyei Urunk, ki a kereszten szenvedett kínhalált, oltalmazza kegyelmével Raymond herceget, vitéz főurait és egész rokonságát!

A herceg felettébb haragosan ekként válaszolt:

– Őrizkedjen attól kegyelmed, hogy bármily szégyent hozzon a házamra. Igaz hitemre, ha oly dolgot mond nékem, ami nem léssen tetszésemre, nyomban kezét-lábát vétetem.

– Figyeljen reám egy kissé, nagyuram – fordult akkor a herceghez Huguet.

– Netán Béranger és Herdré gróf áll ott méltóságod mellett?

– Igen, ők azok, kedves barátom – válaszolta a herceg.

– Jól ismerem őket, nagyuram – jegyezte meg Huguet. – Most pedig arra kérem méltóságodat, hogy kegyeskedjék teljesíteni ígéretét, melyet akkor tett, amikor aranyozott zablájánál fogva visszaadtam méltóságodnak a csataménjét. Nagyságod beleegyezett abba, hogy tekintetbe veszi az én jogaimat.

– Hitemre, ez a színtiszta igazság – jelentette ki a herceg.

– Nagyuram egyetértésével kész vagyok bizonytságot tenni – szolt Huguet –, hogy Béranger gróf elárulta méltóságodat, amikor elérte, hogy száműzze országból hitese feleségét. Ha a gróf ezt letagadná, hajlandó vagyok az egész udvar előtt beismertetni véle.

Ezt hallván, a herceg ugyancsak rázni kezdte a fejét:

– Amiként hallhatta, Béranger, ezen ifjú bűnös árulással vádolta meg kegyelmedet; induljon, s vegye magához a fegyvereit és a vértjét.

– Hallgasson meg, nagyuram – fordult a herceghez Béranger –, márpedig e nemesi udvar nem dönthet olyképpen, hogy fegyvert fogjak ezen ifjú ellen. Hitvесе, Parise hercegnő aljasul a halálba küldte Beuve-öt, méltóságod vitéz fivérét. Egy lovag kezességet vállalt érte, kit az egész udvar szeme láttára megfutamtítottam. Méltóságod azonban legnagyobb fájdalomra felakasztatta őt, ki unokafivérem volt s a rokonságomhoz tartozott: éppen azért akartam őt kiváltani, hogy elkerülje eme szégyent.

– Hazudsz, hitvány áruló – szólalt meg Huguet –, mindketten hétpróbás áru-lókként viselkedtetek!

– A hazug te vagy, aljas gazember – így Béranger –, ám nem kerülheted el, hogy drágán megfizess érte. Az ősz szakállú, vén Clarembaut nem fog többé magával vinni Neuve Fertébe.

Azzal Béranger előrelépett, hogy megragadja Huguet-t. Ám az felemelte összeszorított, csontos jobb öklét, s akkorát sújtott ellenfele fejére, hogy négy zápfogát összetörte a szájában, felhasította ajkát és összezúzta az orrát, majd a halántékánál fogva a földre döntötte. Kölni Antoine pedig akkora ütést mért Herdrére, hogy annak egész arca vérbe borult és eltorzult, s ő maga a herceg

lábához zuhant. Béranger és Herdré, az áruló Sanson, Roart, Gondré, Hervieu, Alori és rokonaik mind talpra ugrottak. Az ősz Clarembaut azonban oly erővel fújta meg kürtjét, hogy a városon kívül maradt társai meghallották, s tüstént fegyvert ragadtak és lóra kaptak, hogy harcra készen a városba sieszenek. Félelmetes és kíméletlen viadalban csaptak össze a bentiekkel; Huguet, Antoine, Clarembaut és fiai vitéz lovagokként védekeztek, ám az árulók oly keményen szorongatták őket, hogy valamennyien biztos halálukat lelték volna, ha Raymond herceg nem kiáltotta volna alattvalóinak:

- Rajta, fogjátok el őket! Többé nem szökhetsz meg tőlünk Béranger és Herdré!

Erre a városlakók tüstént megragadták kardjaikat és husángjaikat, és az árulókra vetették magukat, hogy elfogják őket. Látható volt, miként szagatják szét mentéiket és csuklyáikat, s tépik szakállukat, bajszukat és hajukat. Huguet és Antoine a palotában volt, s az árulók nagy veszélybe sodorták őket. A halál leselkedett rájuk, midőn az agg Clarembaut azt kiáltotta:

- Mit teszel Raymond herceg, netán eszedet veszítetted? Hiszen ez ifjú levente a te fiad; te nemzedted, s a te hitvesed hordta ki őt. Netán hagynád, hogy a szemed láttára öljék meg?

Ezt hallván, Raymond herceg felettébb elámult, és nyomban beszüntette a küzdelmet. A fiához lépett, s a bocsánatát kérte:

- Édes fiam, Isten nevében, bocsáss meg nekem! S mondd, ki amaz ifjú, akit a fivérednek nevezel, és aki a fegyvertársad volt a küzdelemben?

- Ím, hallja hát az igazat, nagyuram – válaszolta Huguet.

Azzal elmesélte, miként cselekedett az anyja, miután száműzetett, s születése után miként rabolták el a fiát; miként kereszteltette meg és nevelte fel őt a magyar király, s miként akarta hozzáadni leányát és örökösévé tenni; azt is elmondta, hogy miként került az anyja Kölnbe, ahol nyomorúságában dajka lett, és miként vigyáztak rá Clarembaut fiai.

- Ó, Istenem – sóhajtott fel a herceg –, csoda, hogy nem ment el a józan eszem, midőn ily szörnyűségeket hallok a hitvesemről!

Clarembaut vitézei ezalatt a palotába érkeztek, ahol heves küzdelem bontakozott volna ki, ha uruk nem csillapította volna le őket:

- Álljanak meg, nemesuraim, mert, ha Isten is úgy akarja, még ma megbékélünk a herceg úrral. Az árulókat azonban tüstént fogjátok el! – kiáltotta alattvalóinak.

Látható volt, mily lökdösődésbe és vagdalkozásba kezdett akkor Béranger, Sanson, Herdré, Roart és Alori, valamint Roger, Gondré, Hervieu, Hoton és rokonságuk.

- Pusztítsátok el őket, nemesurak – kiáltotta Huguet. – De nem, ne siessetek – mondta azután –, előbb lássa jó anyám megszégyenülni őket.

Azzal az ősz Clarembaut-ra bízta őket, aki megesküdött, hogy soha nem engedí őket szabadon. Polgárok érkeztek, akik színarannyal és ezüsstel, valamint pompás otrantói selyemszövetekkel és jól tartott csataménekkel ajándékozták meg Huguet-t.

- Jó urak – szólította meg őket Huguet –, erre ne legyen gondjuk, amíg meg nem békítem apámat anyámmal.

- Igen helyesen szólt kegyelmed – felelték a polgárok.

- Drága fiam – mondta a herceg –, hallgass meg engem. Máris indulj, és keressd fel édesanyádat.

- Kedves barátom – fordult azután a herceg Clarembaut-hoz –, kegyelmedre bízom országomat és birtokaimat, s arra is ügyeljen, nehogy megszökjenek az árulók.

- Szívesen teljesítem a kérését, nagyuram – válaszolta Clarembaut –, bizonyos lehet abban, hogy meg fogom védelmezni az országot.

A herceg felállította fegyveres csapatát, és másnap, amint megvirradt, fiával, a vitéz Antoine-nal és kíséretével útnak indult. Clarembaut tíz fia mutatta nekik az utat, mely hatalmas országokon és földeken vezetett keresztül. Nem tudnám megmondani, hány napig lovagoltak, míg Kölnbe nem érkeztek. Huguet akkor így szólt apjához:

- Jó uram, arra kérem, ne siessen, hanem lovagjaival együtt lassítsa menetét, amíg én előremegyek, hogy értesítsem anyámat a kegyelmed jöveteléről; úgy vélem, örömmel fogadja majd kegyelmedet.

- Isten nevében tégy ekként, drága fiam – mondta néki az apja.

Azzal Huguet Antoine-nal együtt Kölnbe érkezett, és felment a hercegi palotába. Meglátván őket, a hercegnő igencsak megörült, s először a fiát ölelte meg, akit a méhében hordott, majd Antoine-t, akit tejével táplált és gyengéden dajkált.

- Űrnőm – szólt Huguet –, figyelmezzon reám egy kicsit. Hamarost érkezik hercegapám is díszes kíséretével; Isten nevében arra kérem kegyedet, hogy fogadja őt szívesen, mert azt ígértem néki, hogy meg fog békélni véle. Az árulókát elfogták, és Clarembaut tömlöcbe vetette őket, ahonnan addig nem szabadulnak ki, míg a kegyed színe elé nem kerülnek.

- Drága fiam – fordult hozzá az anyja –, mily szerencsés csillagzat alatt született!

Majd a hercegnő felöltötte legszebb ruháját, s a derék és vitéz Antoine-t kézen fogva a lépcsőfeljáróhoz vezette. Az egész keresztény világban nem volt

nála gyönyörűbb nemeshölgy. Raymond herceg leszállt jó járású csataménjéről, s amint megpillantotta hitvesét, nyomban feléje indult. Egy ember egy fél mérföldet is megtehetett volna, mire egy szót is szóltak egymáshoz.

– Hogy érzi magát, drága hölgyem? – kérdezte végül a herceg. – Kétségtelenül rosszat cselekedtem kegyeddel. A világ összes szentjére kérem, bocsásson meg nekem!

– Szíves örömet, nagyuram – válaszolta a hercegnő.

Azzal mindketten felmentek a grófi palotába. Thierry, a város grófja elébük jött, s amint megpillantotta a herceget, méltón köszöntötte:

– Honnan érkezett, kegyelmed, nagyuram? Ne titkolja el előttem.

– Hallja hát az igazat, méltóságod – felelte Raymond. – Provence hercege³³ vagyok, s igen nagy a hatalmam. E nemeshölgy pedig, kit itt lát méltóságod, a hitvesem; Antoine fiának volt a dajkája, midőn hajdan nagy nyomorúság szakadt reá.

– Drága hölgyem – szólt a gróf –, felettébb rosszat cselekedett velem; ha tudtam volna, hogy kegyed a herceg úr hitvese, bizony egy város összes aranyáért sem türtem volna el, hogy kegyed dajka legyen.

– Istennek legyen hála, nagyuram – mondta Raymond herceg –, hogy ily sokáig befogadta a hitvesemet méltóságod.

Azután hívták Köln érsekét, és mindnyájuk örömére nagy ünnepséget tartottak a grófi palotában, ahol Thierry gróf bőséges esti lakomán látta vendégül valamennyiüket. A vacsora után mindannyian aludni tértek. Másnap reggel, felkelés után a herceg megreggelizett, majd elbúcsúzott a gróftól:

– Engedelmeivel, nagyuram, most hazatérek a hitvesemmel és a fiammal, valamint – ha nincs ellenére – a méltóságod fiával, kik úgy szeretik egymást a fiammal, hogy nem lennének képesek elszakadni egymástól. Birtokaim nagy részét a méltóságod fiának fogom adományozni.

– Szívesen beleegyezem, nagyuram – válaszolta Thierry. – Isten kegyelmébe ajánlom fiamat, amint útnak indul méltóságoddal.

– Nem utasíthatom vissza a szíves invitálást, nagyuram – mondta Antoine –, úrnőm oly szeretettel és gyengéden dajkált engem.

A herceg akkor lóra ültette a hitvesét. A város polgárai, hajadonok és leventék úgy szerették a hercegnőt, hogy sírva fakadtak, amikor távozni látták. Thierry gróf, Antoine apja addig kísérte őket, amíg el nem hagyták a várost, s a fájdalomtól elájult, midőn búcsút kellett vennie fiától. Azután visszatért Kölnbe,

³³ Provence valójában grófság volt, és a 12-13. században a Raymond Béranger grófok uralkodása alatt élte virágkorát.

a herceg pedig folytatta útját a hitvesével, aki után olyannyira vágyott. Ó, Uram, Teremtőm! Antoine-ban annyi jószág, szívbéli nemesség és józanság lakozott, merthogy Krisztus és a Szentlélek ihlette azokat, s Isten csodákat tett általa.

Raymond herceg díszes kíséretével addig lovagolt megállás nélkül, amíg Vauvenice-ba nem érkezett. Clarembaut-nak pedig azt jelentette egy hírnök:

– Nagyuram, hamarosan megérkezik az úrnője, akinek olyannyira óhajtotta a jövetelét.

Ezt hallván, Clarembaut tüstént lóra szállt, s hívatta az egyházfikat és a papokat, hogy nagy körmenetben eléjük menjenek, s a város összes harangját is meghúzták. Az ősz szakállú Clarembaut ment az élen, s midőn megpillantotta a hercegnőt, örömeben majdnem elájult, és végtelen szeretettel csókolta meg a kezét.

– Derék embernek ismertem meg kegyelmedet, Clarembaut – mondta a nemes hölgy. – Számos javadalomban lesz része, ha sokáig életben maradok.

Amikor a palota főlépcsőjéhez érkeztek, az egész városon nagy öröm lett úrrá.

XXXIII

A derék lovagok felmentek a palotába, s a herceget, Clarembaut-t, a vitéz Antoine-t, Huguet-t és társaikat lelkesedés töltötte el.

– Clarembaut úr, életben van még Béranger? – kérdezte a hercegnő.

– Hogyne, úrnőm, ő is és unokaöccse, Herdré is.

– Hozzák őt elébem, nemes lovag.

Azzal elővezették a tömlöcből az árulókat, kik sápadtak és meggyötörtek voltak. Amint a hercegnő meglátta őket, így szólt hozzájuk:

– Hitemre, nagy bünt követett el ellenem, Béranger, midőn száműzésre ítéltetett engem. Ha nem vallja be vétkeit, esküszöm, még ma megégettetem vagy elevenen megnyúzatom.

– Úrnőm – szólalt meg Béranger –, álnokul megölettem Garnier-t, a kegyed atyjaurát. Mérgezett gyümölcsöt küldtem kegyednek, amit tévedésből Beuve evett meg, s azon nyomban kifolyt a szeme a szemgödreből. Kegyedet akartam megmérgezni, mert örömömre szolgált volna, ha meghal, ámde kudarcot vallottam. Nem tagadhatom, hogy Toulouse grófját és Gautier grófot³⁴ is megmérgeztem, s még legalább száz embert igazságtalanul, bűnös módon a halálba küldtem.

– Igaz hitemre – mondta a hercegnő –, megkapod érte a jutalmad.

³⁴ Béranger e két áldozatát nem lehet azonosítani.

- Űrnöm – fordult hozzá Antoine –, égettesse meg ezeket a gonosztevőket.
- Egy szemernyit se késlekedjünk – tette hozzá Huguet.
- Hamarost el lesznek ítélve, uraim – jelentette ki a hercegnő.

XXXIV

Miután Béranger minden bűnét megvallotta az úrnőnek, az így szólt:

- Fogja ezt a gazembert, Clarembaut, és vesse tüstént a legmélyebb tömlőc fenekére.
- Szíves örömet, úrnöm, s tudják meg valamennyien, hogy életük végéig ott is maradnak.

S azzal az árulókat tömlőcbe vetették. Az egyházfik, püspökök, apátok és papok a hercegnő bánatát vígsággá változtatták. Nagy lakomát is csaptak, melyen Huguet és Antoine szolgáltak fel a jobbnál jobb étkeket. Mielőtt azonban az első fogást felszolgálták volna, két küldönc érkezett a hercegi palotába. Szegényesen voltak öltözve, ruhájuk szakadt volt, és lovuk lábáról hiányzott a patkó. Illedelmesen köszöntötték a herceget:

- A kereszthalált szenvedett, dicső Isten Urunk oltalmazza méltóságodat, nemmes herceg úr, és egész háznépét!

- Kegyelmeteket is oltalmazza a Mennyeeknek Királya! Honnan és mi járatban jöttek, uraim?

- Tudja meg hát, nagyurunk – válaszolták a küldöncök –, hogy már sok várkastélyt és várost felkerestünk, ám nem találtuk, akit kerestünk, s ezért vagyunk ily bánatosak.

- De név szerint kit keresnek kegyelmetek? – kérdezte a herceg.

- Igaz hitünkre, egy gyermeket, ki már annyi bánatot és szomorúságot okozott nekünk! A jóságos és nagyhatalmú Hugónak, Magyarhon királyának fogadott fiát keressük már két esztendeje, akihez a király feleségül akarja adni a leányát és néki akarja adni fele királyságát. A magyar királynál nem volt maradása a fiúnak, ezért elhagyta udvarát, s mi hiába kerestük mindenfelé, nem találtuk őt, sem senkit, aki valamit is tudott volna róla. Az Isten szerelmére, adjon nekünk vacsorát nagyságod.

- Szíves örömet – mondta Raymond herceg.

Ezt hallván, Huguet e szókkal fordult Antoine-hoz:

- Kedves fivérem, hallgass meg egy szóra. Látod e két küldöncöt, akik a herceghez jöttek? Hugó király, dicső nevelőapám követei ők, és biztos tudom, hogy engem keresnek.

Huguet akkor egy boltíves szobába kísérte a küldöncöket, és kényelmesen elszállásolta őket. Új ruhát adatott nekik, és lovaikat is megpatkoltatta, hogy

biztonságban térhessenek meg hazájukba. Éjszaka nyugodt alvóhellyel látta el a küldöncöket, akik másnap reggel, hajnalhasadáskor búcsút vettek vendéglátójuktól, és nem lévén maradásuk, hazaindultak Magyarhonba. Ott, az uradalomban találták Hugó királyt, ki ekként fogadta őket:

– Legyenek üdvözölve, uraim! Már legalább két esztendeje nem láttam kegyelmeteket.

– Istenünkre esküszünk, felséges urunk, temérdek földet és országot bejártunk ez alatt, ám híre-hamvát nem hallottuk felséged keresztfiának. Vauvenice-ban, a gazdag városban is voltunk, ahol egy nemesúr éppen megbékélt a hitvesével, s egy derék és udvarias ifjúval is találkozottunk ott. Miután elmondtuk, hogy mi járatban jöttünk, bőségesen megvendégeltek és kényelmesen elszállásoltak minket; lovainkat új patkóval látták el, és mindkettőnknek négy-négy tallért adtak.

Ezt hallván, a király nagyot sóhajtott:

– Hiszen Huguét-ről, az én nevelt fiamról beszélnek kegyelmetek. Igaz hitemre mondom, néki adom az összes földemet és birtokomat, és halálom után övé lesz az egész királyságom. Halállal lakolna, ki ezt megtiltaná nékem.

Ekkor Gontagle de Lausanne emelkedett szólásra, s e szókkal fordult Hugó királyhoz:

– Az Istenre kérem, hallgasson meg felséged, mert lehetetlen dolgot kíván tőlünk. Négy ifjú leventét már megöltek ebben az országban, s mint felséged is jól tudja, az enyém is közöttük volt.

– Átok reá, aki ezzel törődik! – méltatlankodott a bölcs Hugó király. – A keresztfiam életére törtek valamennyien, ez a szintiszta igazság. Szent Dénesre és Szent Honorátusra esküszöm, a fejével fizet kegyelmed, ha még egy szót szól erről!

– Nem szólok többé erről, felség – válaszolta az áruló.

Hugó király akkor a főnemeseit hívatta, akik közül több mint száznegyvenen gyűltek össze az udvarában. A király egyenesen Vauvenice-ba akart menni, akárcsak a küldöncök, akik korábban már jártak ott. S addig mentek kisebb megállókkal, míg Vauvenice-ba, a gazdag városba nem érkeztek, ahol a magyar király felállította pavilonjait és sátraikat. A herceg nagyon megrémült, mikor megpillantotta azokat. Huguét is nyomban felismerte a pavilonokat és sátrakat, s a herceghez fordulván, így szólt:

– Ő az én keresztapám, nagyuram, a hírneves Hugó király, aki értem jött, e felől nincs kétségem. Az Istenre kérem méltóságodat, tüstént üljön fel egy csataménre, és keresse fel a keresztapámat, Hugó királyt, hogy köszöntse őt; szállásolja el méltóságod az udvarában, s vendégelje meg kenyérrel és borral, és

adasson zabot a lovainak. Ha megkérdezi, hogy nincs-e méltóságodnak egy fia, akkor válaszolja azt: „Hogyne volna, jól sejtette felséged!” S ha bemutatja néki Antoine-t, az én dicső fivéremet, nem fogja őt felismerni, egészen bizonyos vagyok abban. Akkor a király még naplemente előtt hazaindulna.

Azzal a hercegné, Antoine, az agg Clarembaut és főúri kísérete lóra szállt, s Hugó király sátraihoz lovagolt. Kisvártatva lóhalálában a herceg is odaérkezett:

- Isten oltalmazza Hugó királyt és egész nemzetségét!
- Isten legyen kegyes méltóságodhoz! – köszöntötte a király a herceget.
- Ez a méltóságod országa és birtoka?
- Hitemre, így igaz, felség. Szívesen elszállásolom és ellátom étellel-itallal felsegedet és alattvalóit, s szénát-zabot is adatok a lovaiknak.
- Fogadja hálás köszönetemet, nagy jó uram – válaszolta a bölcs Hugó király.
- De mondja csak, nagy jó uram, van-e méltóságodnak fia?
- Van, felség, egy szép szál levante.
- Mutassa be őt nekem, jó uram – kérte a herceget Hugó király.
- Szíves örömet, felséges uram, ha ez a kívánsága.

S Antoine máris jött lóhalálában. Hugó király alaposan megszemlélte, és nagy bánatára azt kellett látnia, hogy nem a keresztfia érkezett. A herceg búcsút vett a királytól, és hazaindult. Hugó király még ott töltötte az éjszakát, majd másnap lebontatta a sátrait és összecsomagoltatta a hadi felszerelését. Vauvenice-i Huguet lóra szállt, s a herceggel és fiával kilovagolt a városból, miközben Clarembaut és fiai is visszatértek. Mivel azt látták, hogy Hugó király még nem szállt lóra, Huguet leszállt pihent csataménjéről, és a keresztapjához sietett.

- Hitemre, drága keresztapám – mondta néki –, örömmel látom, hogy felséged szeret, s egyáltalán nem gyűlöl engem.

Azzal a nyakába borult, átölelte, és vagy százszor megcsókolta az arcát.

- Hogy vagy, édes keresztfiam? Semmit ne titkolj el előlem.

- Hálásan köszönöm felséged kérdését, jól vagyok. S ez a herceg, akit itt lát felséged, ő az én apám.

- Ó, Dicsőséges Urunk – adott hálát Istennek Hugó király –, végre megtaláltam, akit oly nagyon kerestem!

Raymond herceg elmondta a királynak a teljes igazságot, hogy miért száműzte országából a hitvesét. A nemeshölgy pedig elmesélte, hogy miként került az erdőbe, ahol megszülte Huguet-t. Ennek hallatán a magyar király nagyot sóhajtott:

- Ki tette ezt kegyeddel, drága hölgyem? Kérem, hogy semmit ne titkoljon el előlem.

- Igaz hitemre, felség, Béranger és Herdré.
- Herceg úr – szólt a király –, vezettesse őket elébem.
- Szíves örömet – válaszolta Raymond herceg.

Azzal megparancsolta, hogy vezessék elő a foglyokat. Clarembaut máris a tömlöchöz indult, és a király színe elé vezették Béranger-t és Herdrét.

- Felettébb nagy galádságot műveltél, Béranger – fordult hozzá Hugó király.
- Sokat hallottam a te hitvány árulásodról, mellyel szégyenszemre számos embernek okoztad a halálát. Az én országomban is él egy rokonod, Gontagle de Lausanne, egy hétpróbás gazember, ki nem fog több gonosztettet elkövetni. E nemes hölgy ítéletével, kit itt látsz magad előtt, még ma máglyára vettetlek és megégettetlek. E szavak hallatán Gontagle szörnyen megijedt, s ekként könnyörgött Hugó királynak:

- Az Isten szerelmére, kegyelem! Nem vágthatják le a tagjaimat, hiszen a szemem láttára ölték meg az unokaöcsémet.

- Eleget fecsegtél, Gontagle – szakította félbe a király –, nem rajtad múltott, hogy Huguet életben maradt, hiszen te tanácsoltad, hogy el kell őt rabolni. Pedig az összes vagyonomból mindössze három kockát vett el. Addig nem veszek ételt magamhoz, amíg te életben vagy!

- Tüstént fogjátok el őket – kiáltotta a király az öröknek.

Azok nyomban teljesítették a parancsát, s Béranger-nak, Gontagle-nak és az álnok Herdrének szorosan hátrakötötték a kezét. Majd rőzséből egy nagy máglyát raktak, odavitték a három latort és a tűzbe vetették őket. A tűz nagy lánggal égett, s hamar elhamvasztotta őket, kiknek lelke a pokolra jutott. Másnap reggel, napkeltekor Hugó király is felkelt (mivel nem volt tovább maradása), és a nevelt fiát hívatta, kit nagy szeretettel, s a csókjaival köszöntött.

- Hallgass meg engem, édes fiam – fordult feléje Hugó király. – Kis korodtól kezdve én neveltelek téged, s biztosíthatlak, hogy nemes lelkű édesanyád van, és a derék Raymond hercegnek is nagyok az érdemei. Ámde az álnok árulásokat mégsem lehet elkerülni. Ezért hát leteszem a koronám, mellyel a te fejedet szándékozom övezni. S fogadd hitvesedül a leányomat is, édes fiam, mert reád hagyom a koronámat, mellyel megkoronáznak majd.

- Fogadja ezer köszönetemet és hálámat, felséges uram – hálálkodott Huguet.

Azután az egész királyi udvar színe előtt – ahol számos püspök, érsek, kanonok és apát is jelen volt – Huguet-hez kísérték a szépséges Sorplante-ot.

XXXV

Azon a napon nagyszámú lovag, klerikus és tiszteletre méltó polgár gyűlt össze Aix-ben³⁵. Hugó király leányát is odakísérték, aki egy gazdagon díszített tunikát viselt, a fején pedig egy drágakövekkel ékesített diadém ragyogott. A hajfűrtjei mintha aranyból lettek volna, a homloka a frissen hullott hónál is fehérebb volt, s üde arcát enyhe pír élénkítette. Aki csak rátekintett, tündérnek vélte, oly ámulattal csodálták a királykisasszonyt. A magyar király akkor kézen fogta a leányát, és a keresztfiához, Huguet-hez adta, aki már nagyon vágyakozott reá.

XXXVI

Az aranykoronát viselő Hugó király főurai kíséretében a kápolnába vezette szépséges leányát. S e napon csataméneket és hátraslovakat, valamint temérdek aranyat és ezüstöt, s annyi kincset ajándékoztak Huguet-nek, hogy fel sem tudnám sorolni. Előkelő, drága öltözetet viselt, Sorplante fején pedig színarany korona csillogott. Bőséges menyegzői lakoma várta őket, s a menyegzőt örömben és boldogságban ülték meg.

Kölni Antoine búcsút akart venni az ifjú pártól, ám az udvarias Huguet marasztalta, s így még négy napig velük maradt, és csak az ötödik napon kelt útra. Csataméneket, paripákat és más értékes kincseket kapott ajándéku. Hugó király és Huguet pedig visszatértek Magyarhonba, melynek királya és minden alattvalójának ura lett. Tizennégy várost kapott birtokul, s tizennégy király tartózkodott az udvarában, és később Vauvenice-t is megörökölte.

Itt ér véget Parise hercegnő története.

³⁵ A középkorban számos főúri menyegzőt tartottak Aix-en-Provence-ban.

